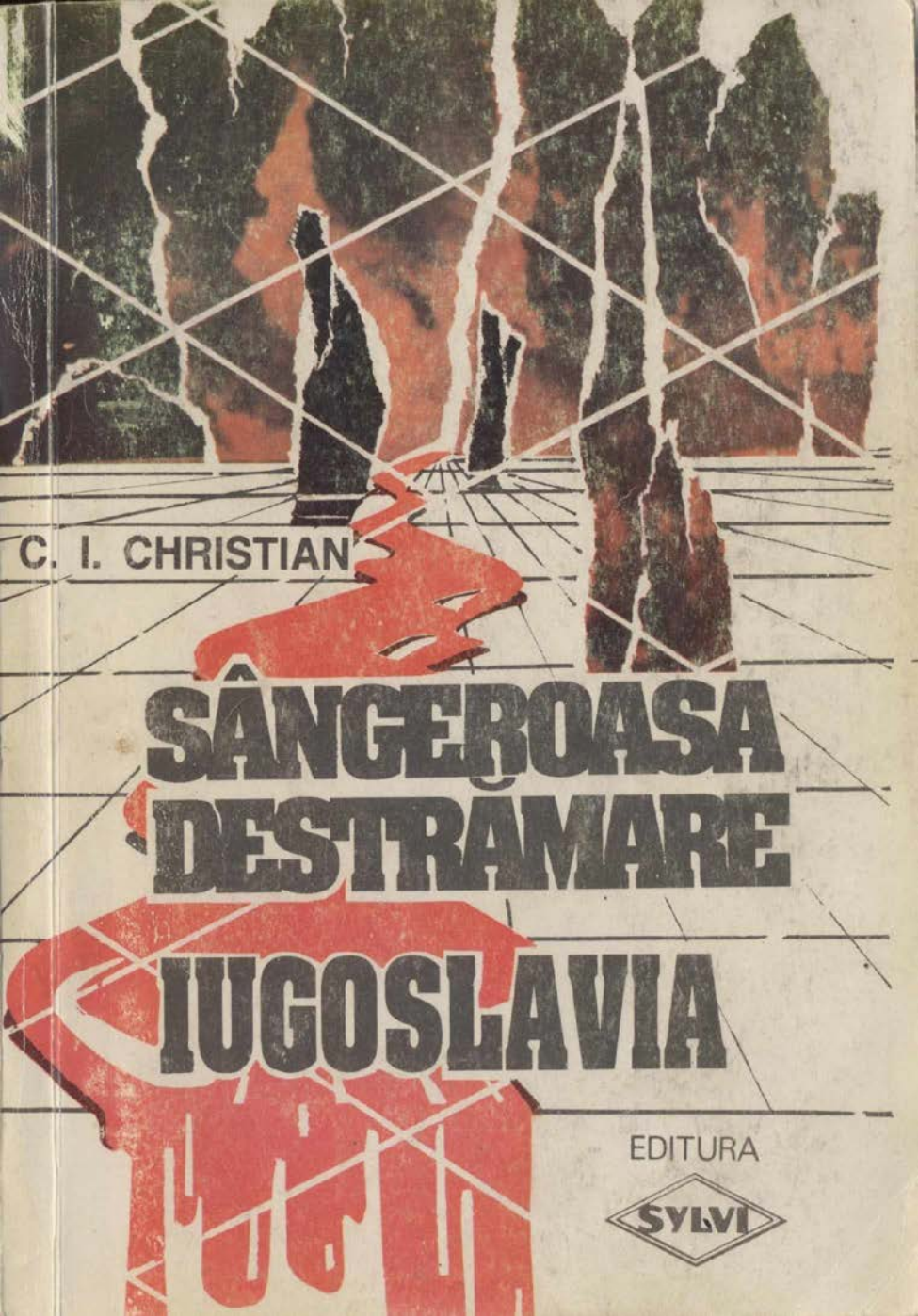

C. I. CHRISTIAN

SÂNGEROASA DESTRĂMARE IUGOSLAVIA

EDITURA SYLVI

SÂNGEROASA DESTRĂMARE

IUGOSLAVIA

C. I. CHRISTIAN

SÂNGEROASA DESTRĂMARE
IUGOSLAVIA

EDITURA SYLVI – București, 1994

SPONSORI

- Firma „NAVITRANS“ Galați
  Dl. Liviu Nicolai
- Firma „RALF COM“ S.R.L. București
- MILAN MITIC
- DIMITRIS KOURUBLIS
- LJUBOMIR MARKOVIĆ

© Toate drepturile asupra cărții aparțin autorului

Iugoslavizarea

Asistăm, aproape fără nici o replică, la acreditarea și sacralizarea, în Europa de Est și de Sud–Est, în Europa Centrală, a unui concept nou, periculos și tragic : iugoslavizarea. Ar fi necesar, poate, ca, înainte de a-i cerceta consecințele, să-i definim acestui termen înțelesul și să-i nominalizăm cauzele. Căci nimic nu e mai semnificativ decât să ne lămurim asupra scenariului în interiorul căruia a apărut și s-a impus iugoslavizarea.

Am apărat, cu puterile mele de scriitor, gazetar și parlamentar român, o realitate care mi-a dominat copilăria, mi-a inflamat tinerețea și mi-a rănit maturitatea : Iugoslavia. *O țară care nu există decât în țările în care s-a spart. O țară pe care n-am avut niciodată date să o urăsc. O țară din care veneau peste noi (acolo, în sudul Olteniei, la Bârca și în celelalte sate, în care vuietul Dunării se auzea, aproape în fiecare noapte, mai clar decât cântatul cocoșilor) cele mai frățești și tandre semne de viață.*

Sârbi erau (sau li se zicea așa) grădinarii din Urzicuța și Bistreț, din Băilești și Bechet, deși, probabil unii erau bulgari, alții croați, dacă nu chiar și greci. Dar „sârbii" plăceau oltenilor și sârbi erau toți cei care le plăceau. Sârbi deveneau. Cinstit vorbind, oltenii nu-i considerau străini pe sârbi. Aș putea zice că „sârbii" erau nu cei mai apropiați străini, ci rudele întoarse acasă ale românilor din sud. Sintagma aceasta mentală rămâne valabilă și după 50 de ani de viață, ai mei.

Așa au apărut sârbii în sufletul copilului care am fost, așa au rămas ei în sufletul meu la această grea cumpănă a vieții lor, a existenței lor, aici, în butoiul de pulbere al Europei.

Mă conving, pe zi ce trece, că ni s-a dat să jucăm (și ni se dă încă) rolul acestui butoi de pulbere al continentului.

Iar Iugoslavia poartă blestemul direct de a aprinde de trei ori în secol fitilul acestui butoi de pulbere : primul, al doilea și, vai, al treilea război mondial. Dumnezeu să apere Iugoslavia și să-i spitalizeze de urgență rănile, iar speranțele să i le unească și, mai ales, Dumnezeu să cicatrizeze, să cronicizeze pe dată memoria, spre a opri și, ulterior, spre a interzice invenția cea mai criminală a stăpânilor lumii.

Iugoslavizarea, *adică justificarea intimă a fiecărei crime în războiul civil din Iugoslavia.*

Iugoslavizarea, *adică angajarea vicleană și reciprocă a tuturor popoarelor iugoslave unul împotriva altuia, fiecare împotriva tuturor, toate împotriva fiecăruia. Cum se realizează iugoslavizarea ? După ce primul popor are primele victime, el, firește, ripostează. Apar primii morți și de cealaltă parte. Din domeniul teoretic, principial, extern, pofta de răzbunare coboară în viața popoarelor. Ele au ce să-și reproșeze. Au de ce să se urască. Au ce victime să ridice la catargul revanșei.*

Iugoslavizarea *e un motor care merge împotriva tuturor popoarelor iugoslave, hrănindu-se cu popoare iugoslave, cu speranțe iugoslave, cu nedreptăți iugoslave, cu dreptăți, cu crime iugoslave și cu cavalerism iugoslav. Culmea e că marea tragedie iugoslavă colectează și folosește combustibilul generos distribuit de Dumnezeu în caracterul fiecărui fost cetățean iugoslav. Fost și viitor cetățean iugoslav, ca să mă exprim exact.*

Căci eu cred că Iugoslavia *va renaște. Ca stat al tuturor celor care luptă azi între ei și împotriva ei, a Iugoslaviei. E pariul meu, care nu se sprijină pe nimic, decât pe credința mea că unii dintre cei mai viteji pământeni (cetățeni ai Pământului adică !) nu pot trăi, la nesfârșit, în tragica eroare de a se lăsa manipulați unii împotriva altora și toți împotriva marii lor țări, Iugoslavia.*

A nu se uita : există puteri europene care nu suportă ideea că există și alte puteri europene. Și mai e ceva. Popoarele sunt ușor de cucerit când statele pe care le compun devin mici și neputincioase. Imperiile vechi și imperiile noi au nevoie de realități geografice cât mai fărâmițate, spre a le putea atașa cât mai lesne. O Iugoslavie puternică prin unitatea ei ar fi fost o piedică în calea oricărui revanșism. De aceea, a sprijini, de exemplu, înarmarea unui popor iugoslav împotriva

celorlalte, a face din granița ta cu acel popor iugoslav un talcioc mizerabil al licitației înarmării, a participa, prin toate mijloacele, la cruciada antiortodoxă și a considera, în permanență, că sârbii sunt singurii vinovați de tot ce se întâmplă în Iugoslavia și în zonă, înseamnă a spori coeficientul exploziv de iugoslavizare care amenință o jumătate de continent.

Citind această carte extraordinară (căreia mi s-a propus să-i dedic și câteva rânduri ale mele) „Iugoslavia, sângeroasa destrămare", *scrisă de un autor pe care nu-l cunosc,* C.I. Christian *(nume care mă face să cred că e pseudonim, prin sonoritatea sa* „christiană" *acoperind prea bine altarul creștin al tragediei iugoslave, ca să fie întâmplătoare existența lui), mi-am propus să nu mă las corupt de* datele *problemei. De ce ? Din același motiv din care nu mă lăsasem copleșit de datele aceleeași probleme, vehiculate în sens contrar, de centre de putere antisârbești, antiortodoxe și, în genere, antirăsăritene. Nu m-au convins niciodată cei care se dădeau de ceasul morții să denigreze cât mai eficient pe sârbi. Nu mă voi lăsa, deci, anesteziat de cei care atacă nu fapte, ci zestrea genetică a poporului croat, de exemplu. Am convingerea că prefațez o genială carte de istorie în documente. Ea e și adevărată, dacă e generală. Dar ea nu e singura carte adevărată, posibilă cu privire la Iugoslavia. Rămâne ca, prin conjugarea tuturor acestor puncte de vedere, adunând și scăzând, înmulțind și împărțind, să dăm sârbilor, croaților, slovenilor, bosniacilor și hergegovinenilor, muntenegrenilor și macedonenilor ceea ce este al lor, ca rol și regie, în tragedia care i-a despărțit și în dumnezeiasca speranță a regăsirii.*

Pentru că – iarăși pariez cu istoria ! – ei vor fi din nou împreună, în vremea care va veni. Va exista, fără îndoială, ca un râu care se desparte, temporar, în mai multe pâraie, datorită unei stânci care-i cenzurează obârșia, o mare țară a slavilor din sud, numită chiar așa după traducerea în slavă a acestei realități : IUGOSLAVIA.

Multe imperii false, de carton zăbrelit, vor cădea, pentru că au fost, sunt și vor fi întocmite contra națiunii, iar organizarea lor pe verticală nu va mai putea fi suportată de cei aflați dedesubt. Iugoslavia va renaște. *Nu știu când. Dar gândul meu se întinde până acolo unde faptul va redeveni posibil.* Mi se pare corect, din partea mea, să-i iubesc pe cei nedreptățiți, fără, însă, a nedreptăți la rândul meu. *E greu să îmbrățișezi această poziție, e mai mult decât ineficient, e greu, dar e corect și liniști-*

tor. Pot să sar, de aceea, în ocazii naționale și internaționale, de partea celor pe care, indeobște, îi nedreptățesc și presa europeană și oamenii politici de anvergură continentală, fără a-i ataca, în nici un fel, pe cei pe care, chiar dacă nu-i nedreptățește nimeni, îi distruge , la fel de nedreaptă, la fel de sângeroasă, la fel de bine alimentată din exterior, iugoslavizarea. Adică trecerea pe pilot automat a conflictului.

*

I-am spus, într-o zi, băiatului meu, care are – la rândul lui – doi copii, o fată și-un băiat și mi s-a părut că ar putea fi nedrept cu fetița : „Fiule, îți dau o poruncă, să fii drept. Poți, fiule, să iubești pe fiul tău mai mult decât pe fiica ta, dar să n-o iubești niciodată pe fiica ta mai puțin decât pe fiul tău !" *Așa cred eu că trebuie să stea lucrurile. Poți iubi pe sârbi mai mult decât pe croați, dar niciodată nu e moral să-i iubești pe croați mai puțin decât pe sârbi.*

Cum asta ? Simplu. Poți iubi pe cineva mai mult, dar nu ai dreptul să iubești pe celălalt mai puțin. *Da, pentru că poți iubi mai mult, din prisosul tău, nu luând de la celălalt, cel pe care te învrednicești să-l furi, ca să îmbogățești sentimentele tale față de cel preferat. Și, totuși, a-i iubi și a-i apăra pe sârbi, pe care aproape nimeni nu-i apără în această istorie care e, mai degrabă, politică decât istorie, înseamnă a-i înțelege pe cei care au acum nevoie de o iubire fără limite, spre a se vindeca și spre a reînvăța să ierte.*

Există bolnavi, pe paturile cărora e o atât de mare înghesuială încât ei mor de grija care-i sufocă, luându-le aerul. Sârbii nu sunt în această situație. La patul rănitului sârb nu e nici înghesuială, nici indignare. *L-au părăsit și marile puteri, și vecinii.* Embargoul, pe sârbi i-a lovit cel mai rău. *Ei, sârbii, n-au creditul meritat între statele Europei. S-a lansat o imagine monstruoasă și nedreaptă despre sârbi, nici o străduință a celor ce-i iubesc pe sârbi de a-i disculpabiliza nu reușește.* Mass-media e părtinitoare și otrăvită. *Marile conspirații, ale unor cercuri germane și maghiare, la adresa Iugoslaviei, iar, mai curând, a Serbiei, parcă nici n-ar fi fost. Nu contează că s-au dat arme unora dintre inamicii sârbilor și că s-a lucrat, temeinic și nerușinat, împotriva stabilității și integrității Iugoslaviei, nu contează decât ce vor scenariștii să conteze.*

Numărătoarea așa-zisei dreptăți planetare începe de unde vrea contabilul-șef, care e antisârb. Și, deci, e normal ca, în această criminală și antisârbească ecuație europeană, să-i iubesc mai mult pe sârbi. Fără a-i opune Iugoslaviei eterne. Fără a jigni pe nimeni. Fără a crede că „Sângeroasa destrămare", care e, desigur, o carte adevărată despre Iugoslavia, e singura carte adevărată despre Iugoslavia. Fără a bloca, în vreun fel, lupta firească a variantelor istorice legate de „sângeroasa destrămare". Fără a-i mai apăra, acum, pe sârbi, care apar, o dată cu această carte, într-o poziție cu adevărat convenabilă. E dreptul lor la cuvânt. E dreptul lor la istorie. E dreptul lor la propria imagine. E dreptul lor la drept. Pentru cauza sârbilor am luptat și eu. Pe față, fără ipocrizie. Pentru că am știut că sârbilor nu le sare aproape nimeni în ajutor. Pentru că m-am săturat de nedreptatea care circulă ca dreptate prin cetate. *Prin cetatea continentală. Pentru că mi-e drag, mi-e milă și mi-e rușine de vitregia cu care sunt tratați sârbii.*

DECLARAȚIA POLITICĂ A SENATORULUI ADRIAN PĂUNESCU, VICEPREȘEDINTE AL PSM, DIN PLENUL SENATULUI ROMÂNIEI, DIN ZIUA DE 6 DECEMBRIE 1993, PE PROBLEMA EMBARGOULUI ÎMPOTRIVA SERBIEI

Domnule președinte, domnilor senatori !

De bine, de rău, prin pacea de care avem parte și de către puterea de la București, așa cum a fost ea, poate fi considerată responsabilă, noi, românii, suntem pe punctul de a mai încheia încă un an de sfidare a iugoslavizării, la care eram condamnați. Tocmai din această perspectivă mă adresez dumneavoastră cu această declarație politică.

Socialiștii români consideră că, de Crăciun și de Anul Nou, măcar de Crăciun și de Anul Nou, li se cuvine tuturor popoarelor și tuturor copiilor dreptul la pace, la vis, la brad, la cozonac, la venirea Moșului, la speranță. La urma urmei, nimeni n-are dreptul să pedepsească popoarele pentru ceea ce alții pretind că fac guvernele lor. România a fost, ea

însăși, deseori, victimă a unei logici strâmbe în această privință. Din experiența noastră, dar și din cercetarea istoriei, se poate constata că, de fapt, nu guvernele sunt pedepsite, ci popoarele. Dar scapă oricărei logici morale chiar și această solidarizare forțată a tuturor guvernelor dintr-o zonă geografică împotriva unei țări din zona respectivă, pe temeiuri mai mult sau mai puțin raționale.

Pledez, domnilor, pentru ca, măcar în perioada decembrie-ianuarie, embargoul împotriva popoarelor Iugoslaviei, embargoul contra Serbiei cu deosebire, să fie suspendat. Copiii bunilor noștri frați din sud-vest n-au absolut nici o vină pentru politica mondială și pentru politica guvernului țării lor. POPORUL SÂRB NU POATE FI INCULPAT ÎN BOXA ISTORIEI. Dar, lăsând pentru la anul toate aceste analize viitoare, acum, în acest decembrie 1993, noi, socialiștii români, propunem autorităților României și instanțelor mondiale o suspendare, măcar temporară, a embargoului. Poporul sârb are nevoie de prieteni și de soluții pentru ieșirea din catastrofă. Școlile celor mai buni dintre vecinii noștri îngheață în iarna cea mare. Nicăieri, în fosta Iugoslavie, nu e bine. Iar embargoul, departe de a rezolva problemele, iată că le complică și le acutizează. Embargoul se transformă în genocid.

Ce a câștigat comunitatea internațională, ce au câștigat popoarele fostei Iugoslavii, ce a câștigat poporul român din acest embargou? Firește, dacă ținem neapărat, ne putem mândri cu toate felicitările pe care le-am primit pentru felul exemplar în care i-am lăsat pe sârbi să moară. Dar este aceasta, azi și în perspectivă istorică, o faptă cu care să ne putem lăuda? Cui folosește acest blocaj? S-a oprit dezastrul prin embargo? Nu cumva începe să se observe că situația e mai complexă și că vinovăția sârbilor e, mai degrabă, o prejudecată impusă cu forța? Care este rezultatul embargoului până la ora de față? Avem noi dreptul unei politici antiiugoslave, după monolitismul antiiugoslav, la care ne-a obligat, tot pe noi, Stalin? Și, vai, cum ne iluzionasem că bătrânul mustăcios gruzin a murit!

Dar, chiar dacă rezultatul embargoului ar fi foarte pozitiv, de Crăciun și de Anul Nou, acest embargo tot ar trebui suspendat. Ar trebui deschise – măcar acum! – granițele, pentru relații normale între rude despărțite de bariere formale, ar trebui militat pentru trimiterea de carburanți, de cadouri utile și de saci ai lui Moș Crăciun în Serbia și în toată fosta Iugoslavie.

Dumnezeu să ajute Iugoslavia !

România să aibă milă de Iugoslavia, care e și una dintre variantele posibile, oferite statului român în ultimii ani și refuzate, printr-un miracol, de acesta. Să nu ne amăgim. ȘI DESPRE NOI E VORBA ÎN PROPOZIȚIA TRAGICĂ DE LA BELGRAD. Dar ascultați profeția mea, domnilor colegi, CEI MAI VITEJI DINTRE SLAVI SUNT DE NEÎNVINS. E, însă, cazul ca, înainte să se producă din nou această dovadă a eroismului lor, de care s-a izbit, o dată, nazismul și, ulterior, bolșevismul, noi să nu uităm că în joc sunt viețile unor oameni ca dumneavoastră și ca mine, iar cine fură azi un ou, mâine are un embargo.

DIN SĂRĂCIA ROMÂNIEI CONTEMPORANE, UN MOȘ CRĂCIUN DEZLEGAT DE ORICE PATIMI POLITICE TREBUIE SĂ PRIMEASCĂ DE LA NOI ÎNCUVIINȚAREA ȘI ÎNVESTITURA DE A DUCE POPOARELOR IUGOSLAVIEI, BĂTRÂNILOR ȘI COPIILOR SÂRBI O CUMINECARE ȘI O SPERANȚĂ.

Dar, chiar dacă s-ar duce cu mâna goală, acest Moș Crăciun român ar da nefericiților noștri frați din sud-vest un mult așteptat semn că nu i-am uitat. Binecuvântați-l și încărcați-l cu puterea milei frățești pe acest Moș Crăciun al tuturor făgăduințelor și iertărilor ! Doamne al popoarelor, ajută Iugoslavia și ajută România să înțeleagă la vreme că oportunismul e un păcat, când Serbia frățească se află pe cruce, în plină răstignire, iar ritualul acestei crucificări nici măcar nu e ortodox.

Domnule președinte,

Doamnelor și domnilor,

Mila și solidaritatea noastră cu cel mai viteaz popor al Europei, cu toți frații noștri iugoslavi din Croația, Bosnia-Hertegovina, Slovenia, Muntenegru și Serbia ar întări nu numai pe cei cărora le-am trimite semnul acestei compasiuni și al acestei fraternități active, ci și pe noi, cei care ar trebui să facem acest gest. Fiecare popor are un 1940 al său. N-ar fi prea productiv pentru noi să uităm că tot ce-a fost mai poate fi și că prietenia care se reface în vreme de rană e nemuritoare.

CUVÂNTUL SENATORULUI ROMÂN ADRIAN PĂUNESCU ÎN PLENUL ADUNĂRII PARLAMENTARE A CONSILIULUI EUROPEI, DE LA STRASBOURG, DIN ZIUA DE 25 IANUARIE 1994, ÎN CHESTIUNEA EMBARGOULUI ÎMPOTRIVA IUGOSLAVIEI

Domnule președinte,

Doamnelor și domnilor,

Este prea simplu și prea ușor să descoperi și să arăți rănile și vinovăția pacientului. Dar este mai corect și mai moral să numești, să dai un titlu remușcării și responsabilității medicului. Cine a creat problemele țărilor din estul Europei, cine le-a făcut iluzii și promisiuni și cine nu a tratat nici o rană deschisă ? Nu suntem interesați într-o descriere viu colorată a bolii, nu suntem interesați să aflăm anamneza imediată, avem nevoie de soluții, avem nevoie de ajutor frățesc, avem nevoie de tehnologii. Chiar și de o tehnologie a salvării, a renașterii, a unei noi speranțe.

Este artistic și foarte spectaculos să convingi un întreg continent : „Sări în piscină !", dar este tardiv să-i spui : „O, iartă-mă, Europa nu era o piscină, era oceanul, și – iartă-mă din nou ! – am uitat să-ți spun, acest ocean nu are fund, nu are margini și – pentru ultima oară, iartă-mă ! – am auzit că nu știi să înoți și mult (mai mult decât toate aceste vești rele), nu ai brațe – iartă-mă, Doamne ! –, oceanul nu este ocean, este un iad încins".

Situația din fosta Iugoslavie este semnul unei psihologii cinice a multor centre de putere europene, care au chemat popoarele Estului către libertate, dar acum le pretind peștilor care atârnă în undițe : „De ce nu sunteți pescari ?" Se pare că am înțeles că această criză iugoslavă nu poate fi rezolvată prin embargo și restricții, care acționează, de fapt, asupra popoarelor, și nu asupra guvernelor. Mândria națională iugoslavă a ales cu precizie oamenii care nu erau candidații preferați ai intereselor externe. Poate am sacraliza această metodă, ca să avem peste tot un învingător : „Atacați-l ! Distrugeți-l !" El va obține sprijinul poporului său. Națiunea sa va face din el mai mult decât este.

Cu toate că nu consider situația din fosta Uniune Sovietică similară cu aceea din fosta Iugoslavie, să cădem de acord cu acest loc comun. Fosta Uniune Sovietică era formată din națiuni diferite, din țări diferite, din civilizații diferite, chiar din continente diferite. Dar Iugoslavia ? În orice caz, erau mai multe asemănări între croați și sârbi decât între ruși, georgieni, armeni, lituanieni, uzbeci și românii din Moldova. Au fost lupte sângeroase în interiorul Uniunii Sovietice. Au fost lupte sângeroase în interiorul fostei Iugoslavii. Am să vă dau un exemplu insolent de tratament european diferit. O fostă armată sovietică, Armata a 14-a rusă, ocupă, acum, o parte din Republica Independentă Moldova, lângă Nistru. Iar noi păstrăm tăcerea. Nimeni, din toată lumea, nu a recunoscut așa-numita Republică Transnistria. Un tribunal nelegitim, al unei republici nelegitime, a condamnat la moarte un erou național, Ilie Ilașcu, care a luptat în țara sa, în limitele dreptului și legalității sale naționale, pentru libertățile sale naționale și politice. Iar noi păstrăm tăcerea. Ținut într-o cușcă de oțel, la Tiraspol, de un an de zile, Ilie Ilașcu poate fi ucis în orice clipă, datorită condamnării sale feudale, bolșevice, criminale. De ce legile internaționale nu restabilesc dreptatea internațională ? De ce păstrăm tăcerea ? De ce, pentru Iugoslavia, nimic nu este prea mult, iar pentru acest pericol imperialist, roșu sau alb, din ce în ce mai agresiv, nu există nici o regulă, nici o lege, nici o pedeapsă ?

Agenția „Reuter" a informat, acum două luni, că C.S.C.E. a acordat Rusiei un drept abuziv, incredibil : să facă ordine la granițele sale. Iar motivul este : dacă nu acordăm Rusiei acest drept, Rusia și-l va lua singură, oricum. Foarte drăguț. Asta înseamnă că avem, din nou, același șerif sentimental și talentat pe strada noastră. Dar nu uitați : aceste granițe pot fi mutate oriunde. Îmi amintesc o glumă. Cu cine se învecinează Uniunea Sovietică ? Cu țările cu care dorește.

Nu trebuie să uităm ! După Iugoslavia, după distrugerea cinică a acestei țări unite, care a opus rezistență importantă nazismului și bolșevismului, întârziindu-l pe Hitler în drumul lui către Est și pe Stalin în drumul lui spre Vest, urmează un nou virus : iugoslavizarea. O poreclă pentru toate țările noastre estice. Poate din alte motive : economice, sociale, nu neapărat etnice. A înțelege și a ajuta poporul și cultura din fosta Iugoslavie înseamnă a înțelege această tragedie contemporană, scrisă de un nou Shakespeare.

Și, acum, câteva fraze de ținut minte :

– Orice intervenție din afară, nu contează unde și când, trebuie înțeleasă ca un război civil. Foarte curând, autorii vor regreta sincer situația internă din acele țări.

– Iugoslavizați, iugoslavizați, că tot rămâne ceva !

– Serbia este vecină cu România. Până acum, România a pierdut mai mult de 7 miliarde de dolari, datorită acestui embargo. Cine a suferit mai mult ? Cine a fost pedepsit ? Distinsul nostru coleg Bekov, din Bulgaria, avea dreptate, vorbind despre situația noastră specială, ca vecini ai Iugoslaviei. Noi suferim, ca să facem Serbia să sufere.

– Un mod de a cuceri țările vecine : să provoci minoritățile asupra majorităților ! Dacă iugoslavizarea nu se realizează, pedepsiți, de exemplu, Slovacia, pentru că și-a menținut granițele !

– Fiecare minoritate a fiecărei majorități va fi mai puternică decât fiecare majoritate de aceeași naționalitate.

– Chiar pedepsim guvernele, aruncând cu bombe și, hai să zicem, cu embargouri asupra popoarelor ?

– Raportorul a spus : după acest embargo, nu s-a schimbat nimic, nu s-a vindecat nimic. Eu vă propun : să încetăm embargoul ! Haideți să stabilim regula dialogului ! Negocieri, nu răzbunare !

– Haideți să nu schimbăm cicatricile în răni, ci rănile în cicatrici!

– Haideți să instaurăm nu o justiție sângeroasă, ci o liniște domestică, împăciuitoare, chiar dacă nu atât de dreaptă !

– Nu granițe fără umanism, ci umanism fără granițe !

Nimeni nu are dreptul să dea cicatricile cu fard, să deranjeze, să adâncească sau chiar să agraveze rănile, dacă nu are convingerea că le poate trata eficient. A transforma o cicatrice într-o rană înseamnă mai degrabă a ucide decât a vindeca. Haideți să refuzăm să fim paradoxali. A purta destinul unei răni până la capăt nu reprezintă o calitate a celor care au provocat rana, ci un merit al lui Iov în fața lui Dumnezeu. (Aplauze).

Am vorbit, deci, și la București, și la Strasbourg (vorbisem și la Paris, dar îmi lipsesc textele) despre Iugoslavia. O voi mai face. Aceasta cu atât mai mult cu cât ostilitatea la adresa sârbilor va fi mai mare. Dar, când o carte-document vine să apere cauza sârbilor, rostul și rolul meu se schimbă, chiar dacă știu, bineînțeles, că imaginea antisârbească,

vârtos acreditată pretutindeni în lume, nu se va schimba, fundamental, după această carte. Nu valoarea unei cărți cântărește hotărâtor în frecvența cu care ea circulă pe piețele actuale. Interesele politice partizane atârnă decisiv în cântarele de măcelărie ale Zeului Marte, care se încuscrește, vinovat, cu Zeul Mercur.

Sârbii sunt, astăzi, cei mai ponegriți dintre europeni. *Nu contează nimic din tot ce au făcut ei în istorie. Nu contează nici aceste argumente (unilaterale, cum pot fi considerate, dar necesare pentru logica și coerența întregului), nu sunt luate în seamă dovezile, sârbii nu au loc la nici o reuniune internațională –, nu e audiată, deci, partea* cealaltă, *așa cum scrie dreptul străvechi, fixat nemuritor în latinește.*

Și, totuși, acum, când închei prefața mea la această zguduitoare carte care apără cauza sârbilor, nu mă pot opri să-i iubesc și pe croați, și pe sloveni, și pe muntenegreni, și pe bosniaci, și pe herțegovineni, și pe macedoneni, așa cum îi iubesc pe sârbi. Pe care, desigur, îi iubesc cel mai mult dintre toți vecinii noștri. Dar crimele pe care ni le prezintă autorul, cu un talent literar și plastic ieșit din comun, nu pot risipi, din sufletul meu, convingerea că toți *iugoslavii sunt victime ale acelorași voințe imperiale de a* verticaliza *omenirea. De a o* verticaliza *nu în sensul de a-i îndrepta oasele, ci în sensul de a așeza popoarele ei la baza unei piramide monolitice. Și, dacă e așa, dacă și noi, românii, suntem la fel de amenințați de* iugoslavizare, *de ce să fim părtinitori și nedrepți cu cei mai cuminți și mai puțin agresivi dintre cei cu care ne-a fost dat să împărțim tainele și suferințele răsăritene ?*

Da, „Sângeroasa destrămare" *e o carte prosârbească. Dar ea nu apare pe un teren gol. Ea vine să echilibreze, în mintea cititorului, milioanele de informații antisârbești care plutesc în toate articulațiile atmosferei politice europene. De aceea e nevoie de acest început de competiție a informațiilor. E nevoie (și) de o astfel de carte.* O carte care săvârșește o uriașă nedreptate : aceea de a fi scrisă foarte convingător. *Ceea ce vine să suplinească numeroasele handicapuri pe care le are de survolat și dintre care nu aleg decât trei :* momentul întârziat în care apare, singularitatea punctului de vedere și cicatrizarea unor convingeri pe rănile unor opinii dirijat antisârbești.

O carte care va stârni o bibliotecă de noi titluri, după ce îl va impune pe al ei în conștiința contemporană : „Iugoslavia, sângeroasa destrămare". *Încă un lucru.* Iugoslavizarea *nu alege. Ea poate deveni molima modernă a sfârșitului celui de-al doilea mileniu al civilizației*

noastre. Atunci când cuceritorii nu mai trebuie să cheltuiască nimic, folosind împotriva popoarelor numai energiile deviate, viciate ale acestor popoare (ca-ntr-un jiu jitsu infernal), pericolul iugoslavizării *e mai mare decât pericolul atomic. Este un adevăr, în determinarea căruia vinovate nu sunt tocmai popoarele Iugoslaviei.*

Eu cred că, după ce se vor spune toate rugăciunile şi blestemele, toate reproşurile şi numele de pe listele morţilor, din toate tabelele, eu cred că, după ce se vor consuma toate revanşele şi se vor purifica toate isvoarele, aici, în Europa de Est şi de Sud-Est, se va instaura, între graniţele sale, în locul iugoslavizării, un stat liniştit şi sănătos, e drept, cu prea mari cimitire şi cu prea multe femei îndoliate, un stat care va şti să-şi păzească fiii şi popoarele de orice diversiune, un stat numit Iugoslavia. *Pentru acea clipă, ce pare acum imposibilă, am scris aceste cuvinte fără nici un simţ al embargoului.*

Doamne, întoarce-ţi privirea asupra însângeratei destrămări.

Doamne, iartă şi vindecă Iugoslavia !

ADRIAN PĂUNESCU

Cu dragoste, fiicelor mele.
Cu stimă, iugoslavilor pe care i-am cunoscut.

C.I. Christian

NEDUMERIRILE ÎNCEPUTULUI

Uluit de Revoluție, scăpat nevătămat de sub gloanțele dușmanilor ei – rămași, până azi, neidentificați –, ametit de tranziția de colo-colo și invers, rătăcitor, cu buzunarele aplatisate, prin piețele economiei de piață, românul s-a trezit înconjurat de o mulțime de realități noi. Printre multe altele, a înțeles, mai târziu decât ar fi fost cazul (să fiu iertat dacă greșesc), că și în Iugoslavia se întâmplă ceva. Mare lucru ! După căderea zidului Berlinului, după revoluția de catifea de la Praga, după cea din decembrie, pe care o știa, totuși, cel mai puțin cum a fost și cum nu, după puciul de la Moscova, trebuia să le vină rândul și sârbilor, odată și odată. Nu-i așa ?

Se bat sârbii între ei, a auzit el mai târziu. În mintea și sufletul său, tot ce era între Dunăre și Adriatica era sârbesc. Țara, poporul, conducătorii. Tito era sârbul care i-a condus pe partizanii sârbi și i-a ținut în șah pe nemți. Iugoslavia creată după război devenise o țară nonconformistă, sinucigaș de liberală. Doamne, cum de nu intrară rușii peste ei ? Mai târziu, vecinul de la Dunăre ne devenise, din nou, partener și colaborator de nădejde. Era lider în lumea "nealiniaților" și se ținea bine. Se auzea că sârbii trăiesc în îndestulare. Fericiții români care prindeau TV Belgrad și Novi Sad povesteau despre o lume incredibilă... Chiar și după ani de la moartea lui Tito, Iugoslavia își vedea de treaba ei. Sârbii aduceau, la talciocurile din Drobeta Turnu Severin și Timișoara, cafea boabe, Vegeta și țigări bune, ca să aibă tot omul cu ce merge pe la un doctor sau să se simtă și el boier, duminica. Ce vremuri, domnule ! Era bine...

Nu era ! Nu, pentru că multe nu erau cum citise, auzise, învățase sau văzuse el prin filme. Între Dunăre și Adriatica nu erau doar sârbi. Tito nu era sârb, ci croat, și n-a urmărit el cu dinadins fericirea sârbilor. Iugoslavia avea problemele ei extrem de grave. Unele trenau de secole. Conducătorii ei ascundeau și ei cum puteau un genocid al sârbilor, comparabil doar cu holocaustul evreilor. Agravau contradicțiile etnice și religioase, pe care le mascau cu sloganuri ale unității, frăției, colaborării, înțelegerii între popoarele Iugoslaviei. "Bratstvo i jedinstvo" – "Frăție și unitate" până la saturație. Și peste. Serveau interesele marilor puteri,

decimau și ei în "lagăre socialiste" patrioții adevărați, floarea intelectualității și a partizanatului sârb. Cu răbdare și perseverență, pregăteau nu consolidarea statului iugoslav, ci destrămarea lui. O făceau machiavelic, pe seama etniei sârbe. Nivelurile înalte ale conducerii Iugoslaviei nu au fost dominate de sârbi, ci de croați și sloveni. Urmările s-au văzut și atunci, dar dimensiunile reale – abia după decenii. Toate acestea, românul nostru nu avea de unde să le știe.

Că sârbilor (iugoslavilor) a început să le meargă ceva mai prost după anii '80, aflase. Nici nu era greu. Crescuseră prețurile la Vegeta, la cafea și la țigări. Ca să poți lua mai ieftin, trebuia să treci la ei. O făcea cine putea. Unii s-au procopsit din asta, săracii.

Românul nu avea de unde să știe prea bine nici de tenebrele istoriei vecinilor săi de la Dunăre, care îi vorbeau de multe ori pe limba lui, strigându-l "cuscre". Desigur, știa că s-au luptat cu turcii, că s-au luptat cu habsburgii. Dar cine, în Balcani, nu s-a luptat cu imperialii de orice neam? Știa că s-au ținut tare în toate războaiele. Mai știa că s-au bătut și între ei. De luptele mai vechi, nu prea știa multe, dar auzise de ustași care omorâseră cetnici și partizani de cetnici care omorâseră partizani și ustași, de partizani care omorâseră ustași și cetnici. Aflase câte ceva și despre ustași refugiați în străinătate, care executau atentate împotriva diplomaților iugoslavi. Pe urmă, auzise că Tito i-a potolit pe toți. Mare om și Tito ăsta! Mai mare chiar decât nea Nicu, în '68... Fals! Lucrurile nu prea stăteau așa. Multe minciuni luase românul drept adevăruri. Dar, cinstit cum îi este firea, credea cu tărie în ele. Pentru el, absolut totul era foarte clar în privința Iugoslaviei. La fel de absolut clare sunt, probabil pentru sârbi, și necunoscutele lui decembrie '89, privite și auzite de la Sarajevo, de pildă.

Apoi, dintr-o dată, surprize și nedumeriri în avalanșă... Slovenia își declară independența. Armata populară iugoslavă se opintește puțin, dar nu prea mult și se retrage. Slovenia devine republică independentă și suverană. Își declară independența și Croația. Intră în funcțiune Comunitatea Europeană, pentru a face, ea, dreptate. Încep știrile despre violențele sârbilor și ale armatei populare iugoslave. Împotriva cui? Românul află câte ceva despre contradicția dintre croați și sârbi. Nu prea îi vine să creadă, dar aude tot timpul că sârbii ar fi vinovați. Comuniști, ce mai. Avalanșă de știri. Multe dintre ele privind miile și sutele de mii de refugiați. Tragedie. Nu rezultă prea clar că ar fi, deopotrivă, croați și sârbi. I se cere logică. Logic, nu-i așa, dacă Armata Populară Iugoslavă atacă, cei care fug sunt croații. Unii dintre noi, românii, am crezut chiar că se luptă revoluționarii cu comuniștii. Mari proști am fost. De n-am fi rămas... Despre civilii uciși, pe care românul îi vede la "Actualități", află că tot croați ar fi. El vede, de fapt, imagini recepționate din rețeaua de informații vest-europeană, alimentată de televiziunea din Zagreb. Nu-i trece prin minte că, după ce a fost manipulat artistic în timpul propriei sale revoluții, va mai fi manipulat, la scurt timp, încă o dată și încă o dată... Nu știe că sârbii și-au recunoscut, la... "Actualități", rudele printre persoanele ucise. Asasinații erau sârbi, și nu croați. N-a aflat că, la Belgrad, pereții holurilor impozante ale clădirii Muzeului de artă modernă și ale celei care a găzduit

prima conferință C.S.C.E. post Helsinki (cum de s-a uitat acest lucru în Europa?) au o destinație teribilă. Au devenit "zidurile plângerii". Aici se afișează, zilnic, fotografiile persoanelor ucise în ex-Iugoslavia, difuzate, în reportaje, diferitelor rețele de televiziune. Abia aici ar putea afla românul dimensiunile reale ale dezinformării. Zecile de mii de refugiați stabiliți la Belgrad, cu familii împrăștiate de grozăviile războiului, vin, aici, zi de zi. Și au de ce să plângă! În soldatul ucis, având bonetă croată pe cap, îl recunosc, de fapt, pe fiul, soțul sau fratele lor sârb. Morții nu-și schimbă boneta. Li se schimbă. Așa a fost începutul. Murdar, de o singură parte. Nici aceasta nu o spune nimeni să se audă bine. O spunem noi, pentru că toate acestea trebuie cunoscute la timp. Poate reușim să zăgăzuim extinderea nenorocirilor și pe meleagurile noastre. Cu ce? La început, cu forța adevărului. Vremurile sunt tulburi. Încă sau deja.

Macedonia devenise independentă și ea. Totul se produsese fără convulsii.

Războiul, însă, cuprinsese și Bosnia-Herțegovina și parcă se mai potolise în Croația. Războiul devenise murdar pentru toate taberele. "Purificările etnice", cu tot cortegiul lor de nenorociri, nu mai erau, ca la început, unilaterale. Deveniseră reciproce și în Croația, și în Bosnia-Herțegovina. Mobilurile erau, totuși, diferite. Croații continuau politica statului fascist al lui Ante Pavelic. Își impuneau legea prin brutalități administrative și prin forța armelor asupra populației sârbe minoritare. Musulmanii urmăreau același lucru, în nu prea vechea lor postură de majoritari, într-o republică creată ad-hoc, pe care și-o doreau musulmană. Un statu-quo musulman, răsărit, peste noapte, în Europa, în flagrantă defavoare a sârbilor și a croaților din teritoriul comun.

Mobilul sârbilor continua tradiția de conservare a ființei naționale în zone în care au locuit de secole. Cumplit! Și mai este ceva. În tot acest timp, croații și musulmanii refugiați pe teritoriul R.F. Iugoslavia beneficiază de drepturile oricărui cetățean. Nimeni nu le aruncă în aer casele. Și mai sunt și cei din căsătoriile mixte. Nu au necazuri. În 1991, se înregistraseră șapte milioane de persoane "mixte", împreună cu urmașii lor...

Dar cine dintre noi, românii, avea timp să se aplece cu atenție asupra complexității problemei? Și pe cine interesează, la urma urmei, adevărul? Și, dacă da, îl deține, oare, cineva? În afară de tovarășul Nicolae Ceaușescu, care le știa pe toate, dar a fost împușcat înainte să le spună, Dumnezeu să-l ierte, nimeni. Nu îl deținem nici noi. Din adevărul cel mare știm doar câteva mai mărunte. În hățișul de interese, justificate sau nejustificate, limpezi sau obscure, interne sau externe s-au rătăcit mulți alții. S-au rătăcit și jurnaliști cinstiți, și jurnaliști mituiți. S-au rătăcit ei diplomați de meserie, pacificatori desemnați de mari puteri și de comunități internaționale. După mai bine de doi ani de război, Occidentul se lamentează pentru erorile pe care le-a comis... intenționat. Își recunoaște eșecul liniei adoptate însăși Consiliul de Securitate al O.N.U. Se caută noi modalități. Unde s-a greșit? De către cine? De când? De ce?

DIN NOU – IADUL

Documentul nr. 7 (1)

DEPOZIȚIE

În toamna anului 1991, la Capljina au sosit primii militari îmbrăcați în costume de mascare. Au început să tragă asupra caselor și restaurantelor sârbilor și să le mineze. Minarea o executau, de regulă, noaptea. Uneori, în casele sârbilor au fost aruncate grenade, care au produs distrugeri serioase. De pildă, au fost minate magazinele sârbilor Nikola Bulat și Rajko Mandrapa. Acesta din urmă a fost minat de șapte-opt ori, până la distrugerea lui completă. Cei care au făcut acest lucru au fost frații Stevic, care aveau un magazin lângă Oficiul poștal din Capljina. Croații au tras, în fiecare noapte, asupra satelor sârbești Prebilovci, Klepci și Tasovcic. Cu mai multe prilejuri, am trimis reprezentanți pentru a negocia un armistițiu cu croații, dar aceștia nu l-au respectat niciodată.

Vedeam că ne așteaptă același lucru pe care l-au făcut ustașii, în 1941, în satul nostru.

La 8 aprilie 1992, l-am luat în mașina mea pe V.P., un sârb din Klepci, rănit, la gât, de glonțul unui lunetist, pentru a-l transporta la spitalul din Mostar. Pe drum, la Pocitelj, ne-au ieșit în față câțiva musulmani înarmați, care ridicaseră o baricadă. Nu ne-au lăsat să trecem, motivând că tunelul spre Mostar, de lângă Zitomislic, era distrus. Am încercat să ajung la Mostar ocolind prin cealaltă parte, dar am întâlnit în drum, la Pjesci, o unitate a armatei populare iugoslave. Aceasta avea o ambulanță, așa că l-am predat lor pe V.P. și, astfel, acesta a scăpat cu viață.

Am fost arestat de soldați croați pe drumul înapoi, spre Prebilovci, într-o curbă, lângă satul Mumilovaca. Comandantul lor era Vinko Cemeras, din Tasovcic. Printre soldați se aflau și musulmani. L-am recunoscut pe un tânăr numit Balic, al cărui nume de familie era, cred, Mirsad. Am mai recunoscut și un croat, pe care nu știu cum îl cheamă, dar știu că este un nepot al lui Stanko Kraljic, al cărui tată, Mato Kraljic, zis Bobeta, era un notoriu "grotar" (denumire dată ustașilor care i-au aruncat pe sârbi, de vii, în grote adânci, în perioada celui de-al doilea război mondial – n.n.). Mi-au înjurat mama, acuzând-o că ar fi o cetnică sârbă și au spus că tatăl și cei șase frați ai mei ar lupta ca cetnici. Le-am spus că tatăl meu este

decedat de șase ani, dar au continuat să-l înjure și pe el, și pe mine. Mi-au pus cătușe și m-au dus la un depozit de tutun din Capljina, unde se află o fabrică de prelucrare a tutunului uscat. Împreună cu mine, au fost arestați și civilii D.B. și M.S. Ne-au zăvorât într-o încăpere închisă ermetic, plină cu miros greu de tutun. Am rămas aici câteva ore, apoi au sosit un soldat croat și unul musulman, ne-au legat la ochi cu niște zdrențe și ne-au lovit cu patul armelor. D.B. a căzut la pământ de frică, dar soldații au continuat să-l bată. Nu știu cum de am rămas în picioare. După ce ne-au bătut bine, ne-au aruncat într-un camion și ne-au legat mâinile. Am fost transportați la fabrica de prelucrare a tutunului "Poduh", de la Metkovic. Aici, ni s-au confiscat documentele, obiectele de valoare, banii și ceasurile. A trebuit, apoi, să trecem în fugă printr-un coridor viu, format din bărbați și femei. În acest timp, femeile ne loveau cu ciomege și ciocane, iar bărbații – cu patul armelor, cu crose de baseball și bâte. Urlau la noi că ne vor măcelări. Ne-au prăvălit pe trepte în jos, ne-am mai târât puțin și am ajuns într-o încăpere. Mai târziu, aici au fost aduși și fratele meu, D.T., și D.V., din Klepci, precum și R.B., din Tasovcic. Aveau cu toții mâinile în cătușe sau legate cu sârmă. Au continuat să ne bată cu ciomege și cu patul armelor. Ne loveau în cap și peste coapse. A trebuit să ne așezăm cu spatele lipit de perete și cu picioarele desfăcute, iar ei ne-au lovit în organele genitale. Am leșinat cu toții de mai multe ori, dar, de fiecare dată, au aruncat apă peste noi, pentru a ne reveni. Nu am primit nimic de mâncare și nici apă. În loc de acestea, ne băteau îngrozitor. Mi-au rupt, atunci, cinci sau șase coaste. Am rămas aici șase zile și nopți. Ne scoteau, uneori, pentru interogatorii, care se desfășurau în fabrică.

Atunci l-am revăzut, pentru prima dată, pe fratele meu, D. Acesta este un bărbat neobișnuit de înalt și solid, care, de mai mulți ani, își lăsase barbă. Croații l-au târât și de păr și de barbă, dar nu au fost satisfăcuți, așa că i-au dat foc părului și bărbii. Când l-am văzut, fratele meu era desfigurat, fața și capul erau acoperite de o crustă de piele și carne arsă ; arăta îngrozitor. Am fost interogat de Toni Markota, un tip de vreo 35 de ani, îmbrăcat în costum de mascare, care era directorul centrului de colectare a tutunului din Celjevo, de lângă Klepci. M-au interogat împreună cu fratele meu, vreme îndelungată. Pe Toni Markota îl cunoșteam foarte bine și l-am întrebat de ce se petrec toate acestea cu noi. I-am spus că ar fi mai bine să ne omoare decât să ne tortureze ca până atunci. Mi-a răspuns : "Vă omorâm noi, n-aveți nici o grijă, dar înainte de aceasta vă stoarcem de toate cele".

După interogatoriu, ne-au legat la ochi, ne-au legat mâinile, apoi ne-au legat împreună ca pe un balot, ne-au aruncat într-un camion și ne-au dus în lagărul "Lora", din Split. Aici, ni s-a ordonat să ne dezbrăcăm de toate hainele, ne-au luat și ultimii bănuți pe care am reușit să îi ascundem la Metkovic, iar fratelui meu i-au luat inelul și lanțul de aur. Ne-au spus că suntem leproși și ne-au stropit cu furtunurile cu apă rece. Precizez că era mijlocul lunii aprilie 1992 și era foarte frig. După aceasta, ne-au împins într-o cameră 2 x 3 m, cu pereții din beton, și au trimis peste noi câțiva boxeri și judoka, pentru a ne bate. Aceștia loveau atât de puternic încât, la fiecare izbitură, cădeam la podea. Așa au procedat câteva zile în șir. După două zile, am primit, în sfârșit, prima bucată de pâine.

Comandantul lagărului era Tomo Djerjic, din Vukovar, care a adunat câțiva oameni, special să ne bată. Soția sa se afla printre aceștia și purta în permanență un costum de mascare. Și ea ne-a bătut peste organele genitale. De cele mai multe ori, ne bătea un tip numit Sule, din cadrul poliției croate. Înainte, făcuse serviciul în poliția militară din cadrul armatei populare iugoslave.

În fiecare noapte, dispăreau câțiva prizonieri. Am văzut mulți oameni aduși de pe fronturile de la Trebinje și Mostar, care au fost închiși în celulele de pe partea opusă a coridorului. Acestora li s-au scos ochii, li s-au tăiat nasul și urechile. Într-o noapte, zbirii îl băteau pe un sârb. I-am auzit, apoi, cum zbiară la el să se ridice, dar acesta nu putea să o mai facă. Cred că îl omorâseră în bătaie, pentru că, atunci când m-au luat să mă ducă, din nou, la tortură, corpul acestuia era întins pe coridor, era vânăt și umflat de lovituri. Nu am avut puterea să îl vâr întreg în sacul de masă plastică pe care l-am primit în acest scop și, atunci, i-au ciopârțit cadavrul în bucăți, în fața ochilor mei.

În noaptea următoare, cam la miezul nopții, m-au scos din celulă împreună cu un muntenegrean din celula vecină. Căzuse prizonier pe frontul de la Mostar. Am fost luați să fim torturați împreună. Ne-au lovit în cap cu vergele din alamă și cu ciomege, atât de tare încât unul dintre ciomege s-a rupt. M-am prăbușit pe podea și nu m-am mai putut ridica. Muntenegreanul s-a ridicat, deși îi rupseseră piciorul. Ne-au rezemat de zid. Câțiva soldați croați au adus, în încăperea în care ne torturau, o masă. Au așezat pe ea trei cuțite mari și i-au ordonat muntenegreanului să ridice cuțitul cu care preferă să fim măcelăriți. Acesta a arătat cu degetul spre cuțitul din mijloc. Un croat l-a ridicat de pe masă, l-a apucat pe sărmanul om de păr, cuțitul a străfulgerat prin aer și, dintr-o dată, capul omului a rămas în mâna sa. Ochii victimei ieșiseră din orbite ca două mere, gura i s-a deschis o dată, de două ori, în timp ce corpul prăbușit nu mai mișca deloc. Soldatul croat a făcut o piruetă și a izbit capul de perete. Acesta s-a spart și am văzut creierul omului "ticăind" ca un ceas sau ca o inimă. Această scenă mă copleșește și acum și nu-mi dă liniște nici o clipă. Îngrozitor!

Imediat după aceea, în încăpere a intrat un tip, cu țigara în gură, care i-a spus croatului: "Mă, nu ți-a ajuns câți ai tăiat ieri?" M-a luat, apoi, la șuturi – cum se zice – și m-a târât înapoi, în celulă. Cred că mi-a salvat viața.

Îmi amintesc de un polițist croat, cred că era din Grude, care nu ne bătea, ba ne-a dat și țigări. Ne-a spus că sârbii vor câștiga războiul, pentru că duc un război just. Ne-a mai spus că, la Split, extremiștii croați au ucis peste 200 de sârbi, pe care îi prezintă drept victime ale crimelor făcute de sârbi.

Frecvent, de regulă după miezul nopții, aduceau cu ei patru-șase fete între 14 și 16 ani. Ne scoteau pe coridor și ne întrebau cine vrea să se "distreze" cu ele. Eram aliniați la perete și nu știam ce să răspundem. Oricum, urma bătaia. Odată, când mi s-au adresat direct, am răspuns "domnului ustașa", cum eram obligați să ne adresăm, că sunt bătrân și am o față de vârsta celor din fața mea. Așa am evitat un răspuns clar. Am fost bătut, dar nu m-au obligat să violez copilele.

Am fost torturat și împreună cu preotul P.Z., care avea parohia undeva lângă Kupres. Odată, i-au ordonat să îngenuncheze pe un reșou. Apoi, cred că-mi amintesc bine, i-au

găurit urechea și au trecut un cablu electric prin ea. Mi-au legat și mie urechea la acel cablu. M-au așezat în fața lui P.Z. cu pantalonii în vine. Mi-au legat foarte strâns și penisul de un cablu electric. Apoi, l-au forțat pe preot să realizeze o erecție, deși se ruga de ei să îl lase în pace, pentru că, de peste 20 de ani, duce o viață de "sfânt". Nu a înduplecat pe nimeni. Am fost supuși la șocuri electrice atât de puternice încât ochii noștri – ai lui și ai mei – s-au bulbucat ca niște cești de cafea ; dinții ne clănțăneau și, în timp ce eram în convulsii, croații ne loveau peste spate cu bâtele. Am leșinat amândoi. Ne-au trezit aruncând peste noi găleți cu apă.

Și pe fratele meu l-au supus la șocuri electrice de șapte ori, într-o zi, și tot cu P.Z. Până acum, mi-a fost rușine să-l întreb pe fratele meu ce i-au făcut în timpul torturii, dar am toate motivele să cred că a trecut prin situații groaznice...

În timpul nopții, tot aduceau și duceau sârbi, așa că urletele și gemetele nu conteneau. O mare parte dintre oameni dispăreau, de regulă înainte de răsăritul soarelui. Mulți dintre ei au fost uciși la Ljubuski, Metkovic, Split și Capljina.

La Split, devenisem atât de înfometat încât i-am spus, la un moment dat, unui soldat croat că aș mânca și un bocanc militar. Timp de trei-patru nopți, a venit la mine și mi-a adus câteva bucăți de carne. Mi-a ordonat să le mănânc doar eu, singur. Nu mi-a permis să dau nici o fărâmitură celorlalți. Am trăit un simțământ teribil...

Am părăsit lagărul "Lora" în câteva autobuze acoperite cu prelată, escortați de o pază severă. Câteva zile, am primit mâncare mai bună, am fost îmbăiați o dată la două zile, am primit și lame de ras și am beneficiat de asistență medicală. Ne pregăteau pentru schimbare. Aceasta s-a petrecut la 14 august 1992. Realizând că sunt liber, că văd din nou militari sârbi, polițiști din Krajina, am îngenuncheat și am sărutat pământul. Am simțit că m-am născut din nou. Fratele meu a fost schimbat și el...

Am fost înregistrați de Crucea Roșie Internațională, la Ljubuski, după ce am fost deținuți, succesiv, în lagărele din Capljina, Metkovic, Lora (la Split), Zadar și Duvno. Înainte de înregistrare, au vrut să ne ascundă din fața reprezentanților organizațiilor umanitare și ai Crucii Roșii. Ne-au spus tuturor că ne vor ucide dacă vom spune cuiva că ne torturează și ne măcelăresc. La un moment dat, la Split, în timpul unei vizite a reprezentanților Crucii Roșii, am spus la ce sunt supus în lagăr. A doua zi, am fost bătut îngrozitor pentru acest lucru. Abia am supraviețuit.

Croații ne spuneau mereu : "Ceea ce vezi – nu vezi. Ceea ce auzi – nu auzi".

În toate aceste lagăre, toți sârbii au fost torturați cu bestialitate. Nu am reușit să spun tot ce am vrut și mă gândesc că, de fapt, nici nu aș putea spune totul.

Este îngrozitor. Mi-au luat viața și singurul lucru care mi l-au lăsat este, încă, mintea mea. Și e îngrozitor.

Semnătura *Belgrad, 13 ianuarie 1993*

Depoziția a fost făcută de C.G., sârb ortodox din Prebilovci (Bosnia - Herțegovina). Notă : Originalul este păstrat la "Centrul de informații al consiliului sârb", dosarul Herțegovina. Număr de arhivă 23.296/3. Depoziția lui P.Z. – la numărul de arhivă 23.297/3.

O neobișnuită introducere în subiect.

Sunt evenimente petrecute, nu demult, pe teritoriul Croației și pe cel al Bosniei-Herțegovina, două republici recunoscute de comunitatea internațională. Constituie toate acestea, și altele similare – infinit mai multe –, explicații la problema destrămării lugoslaviei ? Sau sunt, mai degrabă, episoade de ultimă oră din tragica istorie a poporului sârb ?

Suntem spre sfârșitul anului 1993. Ceea ce a fost cândva R.S.F. Iugoslavia este deja istorie. Pe teritoriul fostei republici federative există state independente și suverane : Slovenia, Croația, Macedonia, Bosnia-Herțegovina, Serbia și Muntenegru. Ultimele două sunt constituite în Republica Federală Iugoslavia. Există, de asemenea, republici autoproclamate, nerecunoscute pe plan internațional, a căror supraviețuire politică sau, mai grav, simpla supraviețuire o vor decide viitorul. Pe teritoriul Republicii Croația, sârbii din Krajina și cei din Slavonia de Vest, deși despărțiți geografic, s-au constituit în Republica Sârbă Krajina. Pe teritoriul Bosniei-Herțegovina, după o etapă intermediară, în care și-au declarat autonomia mai multe regiuni sârbe, s-a constituit Republica Sârbă. Și tot pe teritoriul Bosniei-Herțegovina, respectiv în Herțegovina de Vest, s-a constituit Republica Croată Herțeg-Bosna. În Bosnia-Herțegovina este încă război. În Croația, ciocniri din când în când. Bosnia-Herțegovina și Croația găzduiesc "căști albastre" ale O.N.U. Deasupra lor zboară, zi și noapte, alte căști, de aceeași culoare. Numai ele mai zboară.

Pe teritoriul Republicii Federale Iugoslavia există două regiuni autonome : Vojvodina – cu populație maghiară minoritară – și Kosovo-Metohia – cu populație albaneză majoritară.

Fosta Iugoslavie este destrămată. Noile realități și-au marcat deja un an sau doi de existență. Roata istoriei nu se învârte înapoi nici în Balcani. Situația nu va mai fi, nicicând, reversibilă. De fapt, nici nu o dorește nimeni. Veți vedea. Vor fi, însă, aproape sigur alte și alte convulsii. Ele sunt, de pe acum, previzibile și vor fi polarizate, fără îndoială, în jurul soartei republicilor autoproclamate, în jurul regiunilor autonome, pentru a nu mai vorbi de lungul drum spre o pace reală în Bosnia-Herțegovina.

Există, însă, și o altă problemă. O problemă de fond. La această oră, ea nu se pune sau este privită, în cel mai bun caz, din foarte multe capitale europene – și nu numai – cu multă suspiciune. Și cu îngrijorare. Un cuvânt din recuzita diplomatică, ce se poate traduce, uneori, prin aversiune. Această problemă vizează soarta populației sârbe din republicile nou proclamate și voința acesteia de autodeterminare. Aceasta ar fi, însă, doar prima parte a problemei. A doua, ia fel de firească, care îngrijorează nu mai puțin, este unirea tuturor sârbilor de pe teritoriul ex-Iugoslaviei într-o singură formațiune statală. Din punctul de vedere al multor cancelarii europene, această tendință de formare a "Serbiei Mari" are o gravitate ieșită din comun. Ea este botezată în fel și chip. Este anatemizată. În cârca ei se pun toate nenorocirile trecute, prezente și viitoare ale popoarelor din fosta Iugoslavie. Hegemonie sârbă, care va să zică ! Asta e ! Sârbii vor să devină mare putere în Balcani. Nu trebuie lăsați ! Sârbii, uniți într-o singură țară, vor fi mare pericol ! Pentru cine ? Ce pericol, cu 12 milioane de suflete sau câte or mai fi rămas ? Presiunea politică este atât de mare și

ostilă încât, deși frământă un popor, dorința de unire este proclamată fățiș și cerută cu insistență doar de către sârbii rămași la statut de minoritate, în Croația, și la cel de națiune constitutivă, în Bosnia-Herțegovina. Cu șreangul de gât sau cu cuțitul la os, "purificat etnic", cu toată lumea împotrivă, nu poți disimula dorința vitală. Ce rost ar mai avea?

Dar Belgradul? Nu se poate nega faptul că unirea este dorită și la Belgrad. De secole, până în prezent. Dar Belgradul tace. Deocamdată, este rezervat. Și ce ar putea face altceva? Să pună paie pe foc? În epoca frumoaselor lozinci despre Europa Unită, despre drepturile omului, autodeterminare, autonomie etc., R.F. Iugoslavia suportă urmările unui embargo ce depășește, prin amploare, tot ce s-a pus vreodată în practică pe această linie. Până și embargoul împotriva Irakului pare, în comparație, o problemă neserioasă. În doi ani, R.F. Iugoslavia a fost adusă la standardul de viață al unei țări africane subdevoltate. Nu vorbesc prostii! Salariul mediu lunar este de două-trei D.M. și se achită cu multe zile întârziere. Orașele se află în fața unei a doua ierni fără încălzire. Medicamentele au dispărut de mult. Străzile au devenit nesigure, ziua și noaptea. Se fură. Se fură mai ales mâncare. Inflația a depășit de mult rata de 2.000%. Fiecare al șaptelea salariat și-a pierdut locul de muncă...

Până în primăvara lui '93, Belgradul a tăcut și a făcut. Și-a ajutat conaționalii cum a putut. Apoi, n-a prea mai putut. Grea situație. Cel puțin deocamdată. Ideea unirii, însă, va rămâne. Gândurile și ideile sunt libere. "Die Gedanken sind frei" – își vor reaminti, poate, cei care gândesc în această limbă, dar au uitat, între timp, sensurile cântecului. Ce va aduce ziua de mâine? Ce va aduce viitorul? Rămân întrebări la care răspunsul nu va putea fi dat ușor. Dar, dintre toate elementele care vor contribui la conturarea sa, nu va putea lipsi cel mai important: dorința vitală a sârbilor de a avea, în sfârșit, propria lor țară, care să le garanteze supraviețuirea. Nu am folosit cuvântul supraviețuire doar pentru a conferi patetism frazei. În mod real, chiar și acum, în prag de mileniu trei, într-o Europă civilizată, supraviețuirea reprezintă primul lor obiectiv. Pare atât de puțin... Nu. Este cât se poate de mult, în împrejurările actuale. Este totul.

Destrămarea Iugoslaviei este un fapt consumat. Și, totuși, despre destrămarea Iugoslaviei vom vorbi în cele ce urmează. Nu ne animă nostalgii și nu militâm pentru revenirea la un statu-quo care a căzut la examenul istoriei. Nu deplângem dispariția unei federații de state, unită de două ori în umbra unor mari convulsii istorice și destrămată, tot de două ori, în umbra altora, tot atât de ample. Drumul istoriei este sinuos, pentru că este plin de cotituri revoluționare. Care ar fi drumul ei cel drept ? Doar Dumnezeu știe.

Nu deplângem, deci, dispariția federației iugoslave. Încercăm, doar, să conturăm cum s-a produs acest proces. Am avea atâtea de învățat de aici! Încercăm să relevăm adevărurile și minciunile, să clarificăm lucrurile și, nu în ultimă instanță, să vă oferim o bază de judecare a evenimentelor ce vor veni. Implicarea noastră în înțelegerea problemei iugoslave va fi, veți constata, însăși implicarea în înțelegerea istoriei noastre trecute. Și, nu greșesc, viitoare.

Destrămarea Iugoslaviei este un fapt consumat sau aproape consumat. Oricum, evenimentele evoluează spre consumarea ei totală. Prin urmare, despre acest subiect s-ar

putea scrie... istorie. Dar noi nu urmărim să scriem istorie. Dacă am ales, totuși, acest subiect, am mai făcut-o pentru ceva. Pentru un lucru simplu, dar necesar. Să ne cunoaștem mai bine vecinii cu care istoria nu ne-a pus niciodată față în față. Vecinii cu care vom trăi, în veci, alături, în pace și în bună înțelegere. Așa dorim. Dorim, totodată, să polarizăm atenția asupra problemei de fond, nesoluționată de modul în care s-a destrămat federația iugoslavă. Problema sârbă. Aceasta a rămas în aer. Adică, a rămas în aer soarta a milioane de sârbi răspândiți de istorie și de voia lui Dumnezeu pe întregul fost teritoriu iugoslav. Sârbii au fost, până nu demult, populația majoritară a federației. Acum, după destrămare, o parte dintre ei nu mai au ceea ce se cheamă patrie. Un ceva cât se poate de concret, mai ales atunci când îți lipsește. Să ne răsfoim și noi puțin cărțile de istorie. Cum ne-a fost până în 1918? Cum ne-a fost după ultimatum? Cum ne-a fost după dictat? Poți să-ți schimbi patria așa, peste noapte, după cum trasează granițe imbecile mai marii vremurilor? Ne apucăm să ne tot învățăm copiii să recite "Luceafărul" și "Miorița" după voia lor, când în variante de cumană, când în cele de scită, când de ostrogotă moderne? Îi învățăm să le uite pe românește?

Cum ne-ar fi dacă ne-ar pedepsi Dumnezeu și ar mai pune, o dată, în mâna nu știu cui creioane colorate pentru a mâzgăli harta României?

Spuneam că, acum, unii sârbi au rămas fără patrie. Experiența istorică tragică și, mai ales, repetarea ei în anii '90 (!) nu lasă absolut nici o speranță ca patria sârbilor să se mai poată numi vreodată Croația sau Bosnia-Herțegovina. Nu este o afirmație prea curajoasă? Nu, pentru că are de partea ei argumentele unei perioade istorice de aproape 1.000 de ani. Place sau nu, acesta este adevărul. Este un adevăr grav. Este cheia păcii sau a războiului. Este problema supraviețuirii sau nu a milioane de oameni. Este fondul actualei crize iugoslave. Este problema pe care nu o înțeleg cei care nu o cunosc. Este realitatea eludată de unii, care o cunosc bine. Este chestiunea care nu se dorește a fi înțeleasă. De ce oare?

RĂDĂCINILE RĂULUI SUNT ADÂNCI

"Te du și le spune adevărul.
Ei nu te vor crede, dar tu vei
veni cu cinste în fața mea"

Eremia

Pentru a înțelege problema crizei iugoslave de la începutul anilor '90, trebuie privit de foarte departe. Cu răbdare și receptivitate. Cu bunăvoință. Nu va fi ușor, pentru că rădăcinile crizei sunt pe cât de adânci, pe atât de vechi.

Până unde va trebui, deci, săpat ? O nimica toată, la urma urmei. Paisprezece secole. Printre ele s-au tot așternut, în straturi, zăngănit de arme, strigăte de victorie, tăceri iertătoare, blesteme, dureri înăbușite, ura fățișă sau abil mascată, brutalitatea marilor imperii, liniștea păcii, tragedia pacificării, genocidul și purificarea etnică, sabia și crucea, fumul de mascare al mass-mediei contemporane. Și, peste toate, crima nepăsării noastre zilnice. De ieri, de azi, de mâine... Straturi dure, ce mai. Și ce vom afla la sfârșit ? Doar câteva adevăruri. Vom câștiga ceva cu aceasta ? Pentru cititorii pragmatici, răspunsul este nu. Celor care nu ezită să se angajeze în bătălii pierdute, cărora le și este dedicată cartea, le răspundem : da. Câștigul ? Cunoașterea. Adică încă o răspundere grea, încă o povară. Nu-și vor mai putea trimite gândul niciodată, cu seninătate deplină, dincolo de Dunăre și nu vor mai putea spune vreodată că nu au știut.

* * *

Sârbii, un vechi popor european, au sosit în Peninsula Balcanică la începutul secolului al VII-lea, de pe malurile Vistulei. Așezarea lor în teritoriul mărginit, la vest, de râul Vrbas, la est, de râul Ibar, la sud, de Marea Adriatică și, la nord, de râul Sava este certificată de mai multe surse istorice. Aceleași surse semnalează și așezarea croaților proveniți din același trunchi al celui de-al doilea val al migrației slavilor.

Migrațiunile ulterioare imediate ale sârbilor s-au extins, apoi, înspre sud și sud-vest.

Există elemente suficiente pentru a afirma că, în momentul "descălecatului" în noua lor patrie, sârbii aveau deja un nivel de organizare prestatală. Numai că această zonă a Balcanilor nu a oferit condiții pentru afirmarea unor state mari. Triburile slave au adoptat

acea formă de organizare pe care a permis-o teritoriul brăzdat de lanțuri muntoase greu de trecut. Nimic deosebit în toate acestea. Așa a început și istoria multor popoare europene de astăzi. Cu statele mici.

Numele primelor formațiuni statale care au răzbătut prin negurile vremurilor sunt cele menționate, în secolul al X-lea, de Constantin Porfirogenetul, împărat și istoric bizantin. Bizanțul, marele Bizanț își cunoștea vecinii și le ținea evidența. Între râurile Cetina și Neretva, acesta consemna "pământul sârbilor", numit Pagania, între Neretva și orașul Dubrovnik – teritoriul numit Zahumlje, între Dubrovnik și Golful Koto – teritoriile Travunia și Konavli, între Golful Kotor și râul Bojana – regiunea Duklja. Aici să se fi format conștiința de sine a poporului sârb? Și aici, fără îndoială. Dar nu numai aici. De pildă, tot în aceeași perioadă istorică, sârbii își semnalează prezența în insulele Barac, Hvar, Korcula și Mljet, din Adriatica. Și tot atunci și tot de pildă, își ridică viitoarele lor orașe Soli (azi, Tuzla) și Drstnik (azi, în Kosovo). Pe atunci, Bosnia nu era altceva decât zona de vest a principatului Ras sau Raska, o altă inimă medievală a Serbiei. Peste tot, sârbii erau la ei acasă. Pe atunci, musulmanii nu revendicau Tuzla doar pentru ei, și nici albanezii nu-i izgoneau pe sârbi din Drstnik. Pentru că, nici unii, nici alții nu se aflau pe acolo.

Despre Viseslav (Vojislav), primul cneaz (principe) sârb al cărui nume l-a reținut istoria, se cunosc relativ puține lucruri. Era, totuși, secolul al VIII-lea. Nu ne vom opri asupra succesorilor săi. Să ne ierte. Îl vom menționa, totuși, pe cel mai viteaz – Vlastimir, care, între anii 836 și 852, și-a apărat țara în fața atacului bulgarilor. Nu vom uita nici de numele principilor Pribislav (891–892) și Petar Gojnikovic (893–917). Nu vom uita de ei, pentru faptul că și-au mutat, temporar, reședința în "țara croaților" și au furnizat, pentru noi, argumentele relațiilor corecte și prietenești care existau (încă) între sârbi și croați. O dovadă că intoleranța între cele două neamuri nu a sosit, de pe Vistula, odată cu ele. Intoleranța va veni, însă, cât de curând peste ei. Va veni din afară. Și acest "din afară" se va repeta o mie de ani, până azi. Și doar Dumnezeu știe până când și de ce.

Istoria slavilor de sud se va dovedi extrem de zbuciumată. De multe ori, tragică. Filonul principal al relatării noastre este, însă, altul. Relevarea rădăcinilor contradicției dintre croați și sârbi. Dar, pentru aceasta, este, totuși, necesar să mai punctăm unele elemente din istoria veche a sârbilor și, totodată, a croaților. Nu de altceva, dar atunci, în acea perioadă a începutului de câteva secoie, se naște și se consolidează conștiința apartenenței acestor populații la cele două grupuri etnice.

Ce ar trebui, deci, evidențiat cu necesitate? Mai multe repere istorice.

În perioada 924–927, ceea ce era Serbia acelor vremuri a ajuns sub dominația bulgară. Cu toate acestea, unele regiuni ca Zahumlje, Hum și Duklja și-au menținut independența. Principii acestora au fost când aliații împăratului Simeon al bulgarilor împotriva Bizantului, când aliații Bizantului. Într-o perioadă de trei secole (VIII–X), sârbii își creaseră trei țări (Serbia, Zahumlje și Duklja) și trei regiuni cu o organizare statală (Neretva, Travunja și Konavli). Cea mai puternică dintre toate era Serbia, ale cărei părți cuprindeau Raska și

Bosnia. Pe atunci, râul Drina nu separa, ca astăzi, sârbii așezați pe cele două maluri în bosniaci și nebosniaci, ci era însăși carotida vitală a comunității. Cele trei regiuni menționate anterior aveau, la rândul lor, legături teritoriale nemijlocite cu Serbia. Sfârșitul secolului al X-lea a însemnat perioada de consolidare maximă a statelor sârbe. A urmat, însă, presiunea necruțătorilor lor vecini. Pe sârbi, în general, nu i-a iertat nimeni. Nu i-au iertat nici bulgarii, nici ungurii și nici bizantinii. Raptul teritorial, nimic neobișnuit în Balcanii acelor vremuri și, s-a văzut, nici în cel al vremurilor noastre, a făcut din Drina, pentru prima dată în istorie, o graniță. La început, între state, apoi, între oameni, culturi și credințe. Dinspre nord și dinspre vest, și-au întins mâinile până la Drina – ungurii. Dinspre sud și dinspre est – bizantinii și bulgarii.

Marile comunități sârbe din estul Drinei se vor polariza în jurul metropolei Raska. Cele din vestul ei – în jurul Vrhbosnei. Și, astfel, prin voia forțelor externe, la nici un secol după încheierea primului mileniu, vor urma o viață economică și politică separate și diferite două state, ambele sârbe: Raska, în conul de umbră al Bizanțului, condusă de marele jupan, și Bosnia, sub influență ungară, condusă de banul ei. Ambele sfârșesc, însă, sub dominația Bizanțului. Nu pentru mult timp. Pregătită, parcă, pentru toate încercările ce vor veni, Serbia începuturilor avea mai multe inimi. În 1037, își recâștigă independența Trebinje și Duklja, care își extind influența asupra celorlalte teritorii locuite de sârbi. Banul Bosniei și jupanul Raskăi devin vasalii principelui din Duklja. Urmează și primele acte de "recunoaștere internațională". În 1077, Papa Grigore VII, iar mai târziu Clement III certifică bunele lor raporturi cu "regele slavilor" din Duklja. (Harta p. 15) Și, poate, nu este lipsit de semnificație nici faptul că Roma va trimite principelui Mihailo chiar și o coroană regală.

Așa a fost să fie. Sârbii s-au aflat mai mereu la o răscruce de interese și influențe ale unor mari puteri. Pentru început, presiunile le exercitau Bizanțul și Bulgaria – la est, Roma – la vest și Ungaria – la nord. Mai târziu, au fost alte mari puteri, deși unele mai vechi au rămas. Acum, iarăși sunt altele, deși, din nou, unele sunt tot cele rămase.

Este momentul să ne aplecăm și asupra istoriei croaților. Așezați în teritorii aflate la vest de cele ale sârbilor, croații și-au creat primele formațiuni statale, conduse de un cneaz, la sfârșitul secolului al VIII-lea. Acestea s-au născut prin unificarea unor teritorii tribale. Croații erau răspândiți în zonele limitate de delta râului Rasa (în Istria), vărsarea râului Cetina în Marea Adriatică, lanțul muntos Gvozd (azi, Kapela și Licka Plesivica) și râul Vrbas...

În aceeași perioadă, slovenii creează propriul lor principat – Carintia.

Prima apariție consemnată a croaților pe scena istoriei este marcată de înaintarea spre sud-est a francilor. Cucerind Istria și Bavaria, Charlemague s-a angajat în lupta cu avarii. Din această perioadă apar și mențiunile despre primul prinț croat din Panonia, Vojnomir (797). Avarii au fost învinși, și-au pierdut țara pentru totdeauna. Drept urmare, croații din Panonia s-au eliberat de sub dominația avarilor, dar au intrat, în același timp, sub cea a francilor. Principele lor a devenit vasal al markgrafului din Friuli, în timp ce clerul din patriarhia Aquilea, din Cividale, a primit misiunea convertirii la creștinism a croaților din

Panonia... Episcopatul de la Nin a fost creat pentru a ține sub control întreaga Croație, de la Rasa la Cetina. Până la sfârșitul secolului al XI-lea a dominat, spiritual, cu mici excepții, și Croația dalmată. Cu toate că Trpimir recunoștea autoritatea supremă a împăratului francilor, Lothar, ca rege al Italiei, el avea, totuși, puteri depline. Se autodenumea "prinț al croaților, cu ajutorul lui Dumnezeu". Aceasta este, de altfel, prima mențiune a poporului croat într-o sursă istorică scrisă, în timp ce "documentul lui Trpimir", din anul 852, reprezintă cel mai vechi act diplomatic croat... Uzurpatorul Branimir (879–892) a fost primul cneaz croat independent. În timpul domniei sale, croații, împreună cu episcopia lor din Nin, s-au alăturat pentru totdeauna bisericii de la Roma...

Aceasta nu le-a adus, automat, și pacea. Succesorii lui, mai ales cneazul Tomislav, s-au tot luptat cu ungurii și cu bulgarii, rotunjindu-și cnezatul cu unele orașe dalmate și o parte din Panonia. În 925, se autoproclamă rege. Până în 1091, când rege va fi numit Almos – nepotul regelui Ungariei –, Croația va mai avea vreo zece regi, lupte interne cu duiumul, o semidependență față de Ungaria. Proaspăt creștinați, la rândul lor, de Roma, ungurii nu prea i-au menajat. Erau, și ei, pe atunci, ceea ce se cheamă mare putere. Și tot la ei au găsit "protecție" croații când, în 1092, de frica Veneției, au încropit uniunea ungaro-croată...

Trist, dar cu independența aceasta a popoarelor mărunțele s-a mers, mai mereu, dear până acolo până unde au vrut vecinii mai puternici. Aici nu se glumește, e disciplină și rigoare. Și, uite de aceea, privim consternați în urmă și revoltați înainte, că s-au tot pupat mâini la Roma și la Constantinopol, la Istanbul și la Viena, la Paris și la Moscova, prin Crimeea, pe la Washington... și se pupă în continuare. Unii spun că nu e demn, alții că e necesar și util. Numai să ajungi până acolo, că om te-ai făcut. Dar țara? Cu țara cum rămâne?

ÎN NUMELE LUI DUMNEZEU
BISERICA UNEȘTE – BISERICA DEZBINĂ

Ceea ce au început imperiile, a desăvârșit biserica. Desigur, Balcanii nu sunt nici primul și nici ultimul loc pe Pământ unde crucea a urmat sabia și a îndemnat-o și nici unde sabia a îndemnat crucea și a urmat-o. Dar, fără îndoială, aici, pe teritoriile slavilor de sud, această alternanță s-a dovedit a fi cea mai îndelungată – ea continuă și azi – și aici a produs și produce rănile cele mai adânci și cele mai sângeroase din Balcani. Totul, în numele lui Dumnezeu, al creștinilor...

Nu cred că voi reuși să redau dimensiunile reale ale tragediei desfășurate sub semnul crucilor. Al crucii catolice și al celei ortodoxe. Pentru europeanul secolului al XX-lea, totul va părea de o veridicitate îndoielnică, o cauzalitate falsă, exagerată, de neînțeles. Poate chiar tendențioasă. Iar pentru românul, îndeobște tolerant, de-a dreptul incredibilă. Și, totuși...

Vorbeam despre episcopia croată din Nin. În aceeași perioadă, a existat și episcopia Duklja. Ce dovedește existența lor? În primul rând, faptul că sosirea slavilor de pe Vistula

nu a însemnat sfârșitul creștinismului în aceste locuri. Convertirea la creștinism a sârbilor și a croaților a debutat încă în timpul domniei împăratului Heracles (610–641). Clerul din Roma și din orașele Dalmației a putut răspândi cuvântul Domnului printre păgânii sârbi și croați. Ce nu au reușit aceștia, au îndeplinit, câteva secole mai târziu, preoții Bizanțului din timpul împăratului Basil I (867–886). Iar ceea ce au îndeplinit aceștia, au consolidat reprezentanții clerului din Constantinopol, în 1018, prin crearea arhiepiscopatului din Ohrid. De atunci, sârbii se numără printre popoarele creștine ale Europei. Și, pentru a realiza cât de cât dimensiunile influenței spirituale pe care o exercita, la acea vreme, Ohridul, menționăm că i se subordonau toate episcopiile dintre Thessalia – la sud – și Dunăre – la nord. Spre est, nu existau granițe, ci confluență spirituală și subordonare față de patriarhia din Constantinopole. Spre vest, însă, da. O graniță, fie doar spirituală, trasată de voia imperiilor – ale Romei și ale Constantinopolelui – tocmai prin mijlocul conglomeratului slavilor de sud. Fără urmări imediate și previzibile, această "graniță" va divide Serbia în două. Partea de est va fi învățată să creadă în Dumnezeu după cum vroia Bizanțul. Partea de vest a acesteia va intra sub administrația spirituală a arhiepiscopiilor din Bar și Dubrovnik, conectate, la rândul lor, la celălalt pol al creștinătății, de biserica de la Roma. Întâiul pas nefericit spre tot ce se va numi intoleranță, convertire forțată, crimă, genocid, război a fost făcut, astfel, și aici, prin crearea a două tabere opuse de credincioși creștini.

Separarea bisericilor ortodoxă și catolică devenise, de fapt mai de mult timp, o realitate acută – cultivată de interese mari și meschine -, ireversibilă. Marea schismă din 16 iulie 1054 doar o va oficializa. Slavii de sud au ajuns, astfel, între două focuri. După pârjolul pe care l-au lăsat în urma lor, acestea au fost focuri sfinte? Neșansa sârbilor și a croaților a fost că linia de separare între cele două biserici a trecut tocmai pe teritoriul lor. Dacă ea ar fi trecut, de pildă, între croați și sloveni, astăzi, s-ar fi urât de moarte croații cu slovenii. Precis. Oriunde la granița dintre două mari religii, oamenii s-au bătut și se mai bat ca chiorii. Și, desigur, ca proștii.

Pe pământurile sârbiior și ale croaților se vor înfrunta, pe viață și pe moarte, două forțe uriașe: Imperiul Bizantin și Imperiul Roman din Vest. Angrenate în contradicții politice, militare și economice, lupta lor necruțătoare va viza supremația în lumea creștină și acapararea conducerii structurilor superioare ale bisericii. Simplu, poate chiar simplist, dar adevărt. Fără să existe diferende grave în chestiuni pur religioase – ele nu există nici azi –, schisma s-a produs din motive cât se poate de lumești. Sete de putere și de înavuțire. Orgolii ale slujitorilor Domnului. Exacerbată, ruptura a creat, apoi, în ambele tabere, credincioși dăruiți și, totodată, dușmani neîmpăcați. Așa, dintr-un joc, dar unul foarte serios și cu miză mare, al intereselor altora.

Imperiile schismei au dispărut de mult, dar nu și la cele mai înalte niveluri ale divizatei credințe creștine. De atunci, a trecut aproape un mileniu, dar reconcilierea și unirea întru Hristos sunt încă departe. Doar vorbe. Texte în care nu cred cu adevărat nici cei care ne mai amăgesc, uneori, cu ele. Nu cred, pentru că nu vor. Renunța-va Vaticanul la uriașul

său imperiu financiar întru această idee? Sau preotul din cea mai prăpădită comună ortodoxă, din Balcani, la parohia sa? Le mai dau, încă o mie de ani pentru asta.

Ce au înțeles, din ce se petrecea, contemporanii sârbi și croați ai marii schisme, este greu de stabilit. Dar ce nu au înțeles atunci, au realizat prea bine câteva secole mai târziu. În acest răstimp, cele două imperii s-au confruntat în Peninsula Balcanică și în Mediterana de Est. Printre primele lor victime au fost sârbii și croații, care trăiseră, până atunci, în înțelegere. Sub influența celor două tabere ale creștinătății divizate, aceste popoare, atât de apropiate din punct de vedere etnic, istoric și cultural, au ajuns "dușmani naturali" ireconciliabili. Procesul a fost de durată, cu urmări tragice, pe întregul său parcurs, greu de redat în câteva cuvinte (ne vom mai referi la el). Mai grav este faptul că, până în prezent, s-a dovedit și ireversibil. Bântuie, și acum, ca un ciclon devastator. În '91 – '93, a stins mii de vieți și a aruncat în aer alte peste 300 (!) de lăcașe de cult ortodoxe și catolice.

Să revenim la origini. Croația își pierde suveranitatea în 1097, fiind cucerită de unguri. Odată cu aceasta, va intra, definitiv, sub influența Romei, coroana ungară, reflectând, ea însăși, strălucirea Sfântului Scaun. Fără propria lor patrie, aflați sub dominația Ungariei (deși cu diverse grade de autonomie), apoi a altor puteri ale vremurilor, întrebuințați și manipulați de către aceștia în fel și chip, deveniți credincioși catolici, supuși Papei, croații intră pe un cu totul alt făgaș de evoluție decât celelalte popoare ale slavilor de sud, așezate spre Răsărit! Un alt făgaș. Nici inferior – cum nu este, nici superior – cum ar dori să pară. Doar altul.

Toate realitățile evocate anterior – vor fi și altele, în același cadru – au creat o altă cultură, o altă civilizație, un alt mod de a înțelege lumea. Sub influența Occidentului, croații au preluat, cu timpul, unele virtuți, dar și multe din păcatele acestuia. La ce ne referim? Poate spun prea mult sau, poate, prea puțin, dar s-au resimțit: superioritate afișată, uneori dispreț și desconsiderare nedisimulate sau, în cel mai bun caz, prost mascate față de tot și de toate situate la est de Carpați (în centru), de hotarul Oder-Neisse (în nord) și de aliniamentul râul Una-Adriatica (în sud)... Evident, croații s-au manifestat ca atare, în zona de sud. Să fim, însă, bine înțeleși. Nu ne referim la atitudini individuale (deși nici ele nu au făcut excepție), ci la cea oficială a conducerii politice (indiferent de natura sau de gradul de subordonare al acesteia față de Pesta, Viena, Roma sau Berlin) și, mai ales, la atitudinea clerului. Aici, în teritoriul locuit de croați, catolicismul nu a urmărit, ca nicăieri de altfel, trezirea și consolidarea conștiinței naționale a diverselor popoare. De ce ar fi făcut-o? A urmărit, în schimb, interesele Romei. Aici, pe pământul croaților creștinați de Sfântul Scaun, interesele ancestrale erau slăbirea cu orice preț a influenței Bizanțului, acapararea Balcanilor și lichidarea ortodoxismului. Acesta a fost spiritul în care biserica și-a păstorit enoriașii. Ele, interesele, nu s-au schimbat. Mijloacele, da.

Slăbire, acaparare, lichidare – repetăm obiectivele. Pentru realizarea lor, odată cu mersul vremurilor, au fost introduse în luptă și alte arme ale războaielor religioase. Eretice, pentru cei care le-au pierdut, dar mereu sfinte la declanșare și rămase ca atare doar în

analele învingătorilor. Noile arme au fost convertirea forțată și anatema, sfințirea drapelelor dreptei credințe, apoi a stindardelor șovinismului extremist, ale fascismului, îndemnul la crimă, la genocid și, uneori, chiar participarea nemijlocită la asasinate, la exterminări. Catolicism militant. Da. Acesta a fost impus croaților și, apoi, îmbrățișat de către aceștia. Îmbrățișarea, care durează, iată, aproape de o mie de ani, a dus, încet dar sigur, la un război continuu (de multe ori, nevăzut, dar cu atât mai crunt) pe plan religios, etnic, economic și cultural, politic și militar. Războaiele din ex-Iugoslavia anilor '90 sunt, cu tot tragismul și amploarea lor, doar elemente ale războiului continuu. Sau, dacă vreți, urmările contemporane ale acestuia...

Veți spune, poate, că toate acestea au fost cândva, de mult, și că altele sunt, acum, forțele și interesele implicate. Sunt și altele. Aveți dreptate. Dar ce explicație puteți da, totuși, la faptul că, de pildă, reprezentanți ai clerului catolic difuzează, în 1993, la ora de religie, printre elevii școlilor generale din București – în majoritate zdrobitoare, ortodocși –, broșuri cu texte ca cele de mai jos?

"... cel ce poartă crucea pe Pământ, va merge în Paradis, iar fără cruce nu se poate merge în Paradis. De aceea, cred că noi, croații, suntem un popor ales de Dumnezeu să purtăm crucea pentru a-L ajuta mai întâi cu sârbii, iar acum cu musulmanii, cărora croații le-au dat să mănânce și să bea, totul... Sârbii sunt ortodocși, dar, de fapt, nu au credință, n-o practică la biserică, au în sânge numai războiul... Să-I rugăm pe Dumnezeu să le schimbe gândurile și să le dea mai multă credință, mai multă iubire, pentru că, așa cum a spus episcopul de Split, «văzând ce fac ei, se înroșește până și diavolul»!" (5)

Războiul continuă. Frontul este larg. Ortodoxia sârbă, lovită fățiș, este, totodată, învăluită și prin România, după cum se vede. Mă întreb dacă nu este învăluirea ortodoxiei din întregul Balcani. De ce așa? Cui îi folosește?

Peste ruptura marii schisme, vremea nu a ridicat punți de legătură. Dacă a făcut-o, totuși, le-a sfărâmat. În schimb pe cele două maluri ale rupturii s-au săpat tranșee și s-au ridicat forturi. Din acestea s-a tras, de aici s-a năvălit și s-a măcelărit. Se trage și se măcelărește și azi. Dar ce s-a întâmplat în tranșeele ortodoxismului? Pe unde treceau ele?

"Sub influența bisericii din Constantinopole a ajuns întreaga parte estică a Peninsulei Balcanice, până undeva pe aliniamentul Sirmium, Ras, Prizren, până unde se întindea episcopatul cel mai vestic, respectiv Arhiepiscopatul Ohrid" (6). Aici, în tranșeele estice și înapoia lor, ortodoxia a jucat un rol uriaș, determinant în formarea conștiinței de sine a poporului sârb. Trecuți, în parte, la ortodoxism după 867, dar, în totalitate, până în 1018, sârbii și-au consolidat credința creștină după 1219. De ce ne-am oprit asupra acestui an oarecare din negura istoriei? E unul care marchează o trăsătură importantă a sârbilor. Statul pe propriile picioare. Stăpân în propria ogradă. În acest an al Domului, rămânând, pe mai departe, ortodocși, aceștia se separă de Patriarhia de la Constantinopole. Argumente clare ale unei puteri și maturități politice depline. Și, evident, religioase. Sârbii își creează propria lor organizare bisericească. Fratele regelui sârb, Stefan Prvovencani (în traducere – primul

încoronat; a primit coroana din partea Romei – n.n.), va deveni, sub numele de Sava Nemanjic, primul arhiepiscop al bisericii ortodoxe autocefale sârbe. În timpul împăratului sârb Stefan Dusan (1346), arhiepiscopia va fi ridicată la rangul de patriarhie. Un rang pe care biserica ortodoxă sârbă și-l va păstra până azi, în ciuda unor întreruperi survenite în vâltoarea istoriei. Filonul de legătură între biserică și poporul sârb nu va cunoaște, însă, discontinuități. Poporul și biserica sa reprezintă creații reciproce și purtători ai conștiinței etnice. În transeele din Est și înapoia lor, se ridica, deci, un popor cu o spiritualitate proprie. Independență și luptă pentru obținerea sau păstrarea ei vor fi factori extrem de importanți, care îl vor "însemna" pe veci.

Am întâlnit și sârbi care, privind înapoi, dar și în perspectivă, ar fi preferat ca Dumnezeu să le fi dăruit nația cu mai multă diplomație și abilitate politică. N-a fost să fie așa. Dumnezeu le-a dat verticalitatea. O povară! Poporul acesta va parcurge secole de istorie independentă, păstrată ca atare prin lupte grele. Prin dârzenie, prin încăpățânare – spuneau sârbii aceia. Cultura sa se va forma sub influența Bizanțului, dar nu sub jugul acestuia.

Falia separației celor două biserici, care a tăiat în două teritoriile slavilor de sud, a produs, însă, și alte perturbări. Efectele lor sunt mai vizibile azi, decât cu un mileniu în urmă. Lumea ortodoxă a sârbilor a reprezentat focul viu al conștiinței etnice pentru cea mai mare parte a lor. Dar, din nefericire pentru poporul sârb, a afectat, într-o oarecare măsură, ca efect secundar, integrarea, într-un singur tot, a întregii populații. Sârbii situați la confluența diviziunii și care adoptaseră, încă de la începuturi, religia Romei, s-au simțit, odată cu trecerea timpului, din ce în ce mai puțin sârbi. Le lipsea cealaltă parte a definirii lor – ortodoxismul. Nu ei erau, însă, de vină...

Și ar mai fi încă ceva. Situația sârbilor bosniaci. Evoluția lor spirituală a fost oarecum diferită de a celorlalți sârbi. Ei nu au încetat a fi tulpină din rădăcina lor comună – poporul sârb –, dar impactul cu credința creștină le-a dat, totuși, o identitate particulară. Sfânta credință creștină, în care își puseseră și ei nădejdile, avea un singur Dumnezeu, dar nu se putea ajunge la el decât prin sfinții Romei. Frații sârbi din dreapta Drinei o făceau prin sfinții Bizanțului.

Episcopia bosniacă era legată de arhiepiscopia din Dubrovnik – centru al catolicismului. Clerul bosniac, nu prea școlit, departe de a cunoaște limba latină, desfășura serviciul religios în limba sârbă. Original era și faptul că învățăturile Dumnezeului catolic erau propovăduite în conformitate cu ritul ortodox. O conjunctură specială, dar generală. Cu timpul, sub presiunile Occidentului, aceasta va duce la apariția unei a treia biserici creștine pe pământ sârbesc – "Biserica bosniacă". În aceste condiții, istoria sârbilor la începutul sfârșitului secolului al XII-lea consemnează o majoritate unită în jurul ortodoxismului și două minorități polarizate în jurul altor două culte. Acest început va marca, de aici înainte, întregul proces de integrare, în cadrul aceleiași nații, a tuturor sârbilor. Iar acest început a fost nefavorabil. Seismele prelungi ale marii schisme.

În consolidarea politică a comunității sârbe, rolul principal a fost preluat, în anii '80 ai secolului al XII-lea, de statul Raska, identificat, apoi, pentru totdeauna, cu Serbia. Marele ju-

pan Stefan Nemanja cucerește independența deplină a acestui stat (era al doilea regat sârb; harta p. 20), întemeiază prima dinastie de regi sârbi și obține recunoașterea regatului său atât din partea Bizanțului, cât și a Romei. În 1217, primește o coroană regală din partea Papei Honorius III. Acesta va deveni simbolul puterii regilor dinastiei Nemanjic, până în 1377 și, apoi, al dinastiei Kotromanic, până în 1463.

Schimbarea dinastiei este legată de apariția pe scena istoriei Balcanilor a turcilor otomani. Aceștia pun capăt existenței imperiului sârb al lui Dusan și Uros, în urma bătăliei de la Marica (1371). Destrămați în formațiuni statale mai mici, sârbii se mai ridică o dată pentru independența lor, sub conducerea marelui prinț Lazar. Era anul Domnului 1389, ziua Sfântului Vitus – 28 iunie, Câmpia Mierlei. Vor trece secole și această zi de Sf. Vitus va rămâne zi de doliu a poporului sârb. În crunta bătălie de la Kosovopolje, rămân pe câmpul de luptă atât Lazar, cât și sultanul Murat I. Sârbii vor fi învinși, dar o mai iau o dată de la capăt, în 1402, sub despotul Stefan Lazarevic! Expansiunea otomană nu va putea fi, însă, oprită.

Acești ani tulburi oferă prilejul apariției, în focarul istoriei sârbilor, a ramurii bosniace a acestora. Între secolele VIII-XII, Bosnia nu a încetat, niciodată, de a fi parte a comunității sârbe, pentru că locuitorii ei au fost sârbii. "Drina – după cum scria Constantin Porfirogenetul – separă Bosnia de restul Serbiei". Așa este și acum pentru cine are ochi să vadă. Dar cum se poate vedea, oare, aceasta de pe cheiurile Potomacului, ale Senei, Tamisei, Tibrului, ale Moscovei sau Rinului? Doar sunt atât de departe.

Este adevărat, banii Bosniei nu au fost supușii marilor jupani, dar nimeni nu a pus la îndoială, vreodată, apartenența lor etnică. Nici chiar după consolidarea bisericii bosniace. De altfel, printre alte particularități incontestabile ale oamenilor și ale locurilor acestui teritoriu se include faptul că divizarea religioasă, produsă în acea manieră proprie, nu a modificat, considerabil, statutul etnic al populației. Indiferent dacă au fost ortodocși sau adepți ai bisericii bosniace sau catolice, conducătorii Bosniei s-au considerat sârbi întotdeauna. Iată, de pildă, în 1377, bosniacul Tvrtko I Kotromanic, guvernatorul Bosniei, se încorona la mănăstirea ortodoxă Mileseva și devenea rege. Cel mai de seamă conducător al Bosniei medievale. Și, parcă pentru a nu îngădui controverse inutile, peste secole, pe seama apartenenței sale, acesta își definește regatul, în primul rând, etnic și, abia apoi, teritorial. Tvrtko I va fi "rege al sârbilor, al Bosniei, al teritoriilor de coastă și de vest". La fel și urmașii dinastiei sale, până la fărâmițarea feudală a regatului.

În luptele feudale și gravele tulburări religioase (1448) din partea de sud a regatului ia naștere Herțegovina (de la cuvântul herceg – principe). Titlul pe care l-a adoptat Stefan Vukic Kosaca va da numele statului și, apoi, al regiunii.

Erau ani în care turcii începeau să-și impună legea în Balcani. Ei vor fi cei care vor spulbera ultima încercare de unire a Bosniei cu Serbia de nord, dusă la bun sfârșit, pentru doar patru ani, de Stefan Tomasevic (1459).

În înaintarea lor spre vest și nord-vest, turcii zdrobesc Bosnia în 1463, iar câțiva ani mai târziu, lichidează și ultimele focare de rezistență sârbă din Zeta și Muntenegru (1496).

Bosnia va fi stăpânită, alternativ, de turci și de unguri. De pildă, în 1465, rege al țării va fi Mtija Sabancic, numit de sultanul Mehmed II. În anul 1471, rege va fi Nikola Ilocki, fost voievod al Transilvaniei, numit de Matei Corvin. Sârbii vor continua, însă, bătăliile de dinainte pierdute și după ce, în 1459, teritoriile "despoților" sârbi ajung în stăpânire otomană. Ba, mai mult, o parte dintre sârbi se retrag în Ungaria. Vor duce lupta antiotomană împreună cu ungurii, păstrându-și, oarecum, organizarea politică, militară și bisericească proprie până după 1537.

O bucată de vreme, statele sârbe au apărat aproape singure creștinătatea Europei Occidentale în fața invaziei turcilor. Este evident motivul pentru care ele nu au primit sprijin decât din partea Ungariei, într-o oarecare măsură. Ortodoxismul trebuia slăbit cu orice preț. Chiar cu cel al părăsirii, la greu, a creștinilor de către creștini. Lecția se va repeta și pe alte meleaguri. Doamne, de câte ori! Cunoaștem și noi. Ortodocșii, ereticii, schismaticii – diferite moduri mai delicate de a defini sârbii – trebuiau să piară. Și piereau, într-adevăr. Era dorința Romei. Trebuia confirmată propaganda religioasă (dacă admiteți), susținută din amvoanele catedralelor Vestului: Dumnezeu a întors fața de la ereticii ortodocși, lăsându-i pradă turcilor, pentru că nu Bizanțul, ci Roma propovăduiește credința cea dreaptă... Ea deține monopolul. Trade mark. Copyright.

Aici și astfel se încheie o etapă în evoluția istorică a poporului sârb. Stadiul de dezvoltare atins, consolidarea etniei sale se vor dovedi, însă, mult prea puternice pentru ca sârbii să dispară definitiv de pe scena istorică a Balcanilor. Vor trece peste ei multe secole de suferință și se aflau abia la începutul calvarului lor.

Aici se încheie și semnalarea noastră privind apariția primelor elemente de contradicție între slavii de sud. Răul, semănat cu patru secole în urmă, a prins rădăcini. Dar înainte de a fi rădăcini ale genocidului din 1941–1945 și ale războiului din anii '90, vor fi rădăcini ale intoleranței și ale urii, mereu în creștere.

SÂRBII ÎN CROAȚIA

Motto: *"Este intolerabil ca sârbii, ai căror tați și bunici au fost măcelăriți, să fie forțați să trăiască într-un stat independent al Croației, care le aplică discriminări și care a adoptat simbolurile evocatoare ale primului stat de acest fel".*

Michael Lees, 1991

Vă invităm la un mare salt în timp – vreo cinci secole – și, unul mai mic, în spațiu. Trecem din Serbia în Croația. Deocamdată, ne va fi ușor, pentru că nu știm, pe moment, câtă suferință și ce nedreptăți, ce tragedii depășim și lăsăm în urma noastră. Va veni, însă, și momentul în care le vom cunoaște și le vom înțelege așa cum se cuvine. De altfel,

dintr-un întunecat Ev Mediu vom ajunge într-o cumplită contemporaneitate. Atmosfera se va menține.

Suntem, deci, în anul 1991, în Republica Croația. Proaspăt sosiți aici, cu gândul, cu un bagaj informațional modest, asigurat doar de mijloacele de informare în masă, nu realizăm exact ce se întâmplă. Aflăm – lucrul cel mai important – că, aici, sunt lupte crâncene pe fundalul declarării independenței acestui stat.

Trăim sentimente confuze. Încercăm să simțim sincer, dar parcă cineva încearcă să ne dirijeze gândurile. Ce este mai înălțător decât să lupți pentru independență? Toate popoarele au acest drept și această datorie. Sacră! Suntem alături de lupta cea dreaptă a Croației! Entuziasmul nostru de început ar fi, cu siguranță, mult mai mare dacă știrile ar vorbi doar despre lupte, nu și despre masacre și exod. Și dacă n-ar alterna, într-un mod cel puțin nepotrivit, cu videoclipuri, filme, parăzi ale modei. Mutăm postul. Același lucru. Doar dinspre Zagreb se mai aud, puternic, slogane și îndemnuri cu iz și miez ultranaționalist. Le recunoaștem. Ceva istorie am citit și noi. Recuzita ustașilor de altădată. Ne amintesc de grozăvia premiselor celei de a doua conflagrații mondiale. Nu ne credem încă urechilor. Ne punem, însă, primele întrebări firești. Ce fel de război este acesta? Împotriva cui se duce? De ce cântă soldații Gărzii Naționale Croate marșul care repetă cu obstinație "Să distrugem JNA!"? (armata populară iugoslavă – n.n.). Deci, Croația este în război cu armata populară iugoslavă? Bine, dar a cui armată este ea? A R.S.F. Iugoslavia, desigur! Dar între cele două țări nu este stare de beligeranță... Și atunci? Complicat. Complicat, dar totul se desfășoară. Merge înainte. Evenimentele se succed rapid. Se duc lupte. Războiul este, totuși, ciudat. O armată federală este atacată de civili înarmați ad-hoc. O armată cu sute și mii de blindate, cu zeci de nave de luptă, cu sute de avioane și elicoptere nu încearcă să facă zob capitala inamicului ei, pe care o are sub control? De ce nu rade de pe fața pământului localitățile croate, în care își are cazărmile și depozitele, raioanele de ieșire la alarmă, aliniamentele pregătite din timp pentru diverse situații? Ce se petrece, de fapt, în Croația primăverii-toamnei anului 1991?

Se luptă croații cu sârbii și sârbii cu croații. Care sârbi? Cu sârbii din Serbia, sosiți să gâtuie tânăra republică croată? Nu. Cu sârbii din Croația. Și sunt așa de mulți sârbi acolo? Da. Așa?! Deci, e un fel de război civil? Trebuie să fie și religios, pentru că, iată, au mai fost aruncate în aer câteva biserici.

Și ce vor sârbii? Nu acceptă statutul de minoritate națională, la care au ajuns în conformitate cu noua Constituție croată. După cea veche, din 1974, aveau drepturi egale cu croații. Acum, au ajuns la categoria "alții". De-ar fi doar asta. Și s-a mers până acolo, de pildă, încât trebuie să plătească o taxă în plus, uriașă, pe orice fel de venit. Doar pentru că sunt sârbi! Nu suntem, Doamne, în Germania cămășilor brune? Urmează coaserea pe piept a stelei în cinci colțuri în loc de steaua lui David? Oficial și umilitor, taxa se numește "srbarina". Un fel de "sârbărit", dacă ne este permisă îmbogățirea vocabularului. Plătesc sârbii, plătesc, deși acel teritoriu, care a devenit Croația, este, în egală măsură, și țara lor.

Adio ziare, adio emisiuni TV, adio școli în limba proprie... Au zburat de la locurile lor de muncă și cei mari, și cei mici, dacă, nefiind, din naștere, ceea ce trebuie să fie acum, nu și-au ales un tată croat. La repezeală. Mai au, însă, o șansă, pentru a reveni în serviciu. Una singură. O adeverință de la parohia catolică, adică o dovadă că s-au convertit la catolicism. Este certificatul de schimbare voluntară a naționalității. Pentru că, de veacuri, legea nescrisă și scrisă a locurilor este simplă: catolicii sunt croați, ortodocșii – sârbi. Alternativa cu naționalitatea iugoslavă a dispărut odată cu statul iugoslav. Acum e ori, ori. Aceasta este legea în Croația democratică, eliberată de comunism.

Și ce mai vor sârbii?

Nu acceptă cu brațele încrucișate perspectiva unui nou genocid. Le e teamă și le e groază. Teamă le e doar celor care știu de holocaust numai din cele povestite. Celor care povestesc și le-au trăit acum 50 de ani și au scăpat cu viață, le e groază. Apocalips, din nou! Insemne de stat de pe vremea ustașilor, propagandă naționalistă, violență, umiliri, atentate, crime, atrocități, izgoniri din localități mixte, confiscări de bunuri, isterie sârbofobă...

Am picat în Croația cu o pagină în urmă și suntem buimăciți. Buimăciți, nu bumbăciți. Dimpotrivă. Locuim la Zagreb, într-un hotel de lux. Plata ne-o achită gazdele. E bine. Dimineața, ne așteaptă microbuzul și ne duce pe "front" sau la spitale militare. Auzim foarte multe povești despre atrocitățile sârbilor. Primim așa, indirect, bacșișuri grase (nu mi-e rușine s-o spun în economia de piață) ca să scriem despre asta. Cât se poate de mult. Scriem. Scriem până credem. Unii chiar fără să creadă. Nu e nevoie. Alții nu scriu decât adevărul.

Un coleg austriac și doi britanici au aflat cu indignare – trebuia să vină și acea zi! – că soldatul sârb care ne-a fost prezentat drept prizonier rănit, care o duce bine, a fost imediat împușcat de croați după plecarea noastră. A doua zi, aceștia au refuzat bacșișul gras, s-au uitat mai bine în jurul lor, o vreme. Le pierise buna dispoziție. Fraieri. Au tăcut, și-au băgat nasul peste tot și au plecat. I-am citit, după aceea, în "Marea minciună" și în "Uciderea adevărului". Au avut curajul să scrie adevărul într-o perioadă în care oamenii manipulați nu erau dispuși să accepte decât o singură idee: vinovăția sârbă. Bravo lor! Deși, la diurna pe care o au, nici nu ne miră verticalitatea lor. Și noi, ceilalți, ce facem? Ne trădăm meseria? Poate alții. Noi, nu. Măcar scriem o carte, dacă nu se poate face mai mult.

Urmărind frecvența și locul de desfășurare ale luptelor armate dintre croați și sârbi, se conturează o hartă. Doamne, unde am mai văzut-o? Unde? Lupte în nord-estul Croației, în regiunea Baranja, la Erdut, Aljmas și Dalj. Urmăriți harta. Lupte în Slavonia cea bogată, între râurile Sava și Drava. La Osijek, la Vukovar, la Vinkovci, Ilok, Pakrac, Daruvar. Tulburări și blocarea cazărmilor la Varazdin, la Zagreb, pe Coasta Dalmației. Ciocniri violente în Banija, la Kostainica, apoi în Krajina, la Glina, Petrinja, Sisak. la stai! Se conturează aliniamentul spre Coasta Dalmată și Adriatica. Va să zică: Karlovac – Ogulin – Otocac – Karlobag – Zadar – Sibenik – Split. (Anexa 1, Harta 1) Acum e clar! Știți despre ce este vorba? Despre

"Antemurale Cristianitis" de acum cinci secole! Adică "zidul de apărare al creștinătății" împotriva expansiunii otomane spre Vest. (Știm că "antemurale" nu înseamnă chiar zid, dar dați-ne voie să-l numim așa – n.n.). Este zidul viu al așezărilor sârbe, populate de soldați-țărani care au păzit liniștea Vienei și măreția ei. Au glorificat și au consolidat, indirect, puterea Romei. Un teritoriu întins, sub formă de semilună, de-a lungul Savei, în nord, curbat la Kariovac și Ogulin și prelungit spre sud, pe Coasta Dalmată. O semilună creștină, ortodoxă, care bloca puterea semilunei otomane din Bosnia ocupată de turci. Deci, tot acolo, tot acolo! Doamne, a câta oară?! Acum, e mai limpede totul. Cum de-am uitat un lucru atât de elementar? Istoria se repetă! S-a repetat sub dominația Habsburgilor, s-a repetat în prima Iugoslavie, după 1918, s-a repetat, în cel mai atroce mod, în 1941–1945, în Statul Independent Croat și se repetă acum, în Croația lui 91. Da. Istoria se repetă cu încăpățânare. Istoria se repetă mereu, când nu se învață nimic din ea.

* * *

"Antemurale Cristianitis" – "Zidul de apărare al creștinătății"! Cât de departe suntem de acele vremuri. Și, totuși, cât de aproape....

Invazia turcilor in Bosnia anilor 1463–1469 nu a mai lăsat nici un dubiu privind țara care urma să se închine în fața stindardului verde al lui Mahomed și a semilunei. Să se încline sau să dispară, după cum îi va fi voia lui Allah. Și după cum va fi voia Romei. Următoarea țară vizată era Ungaria.

Ungaria acelor timpuri însemna și teritoriul Croației și al Slavoniei (teritoriile între râurile Drava și Sava – n.n.). Însemna și puternica cetate a Budei, cu tot ce domina ea în Europa Centrală. Însemna drumul spre Viena și baza de plecare spre toată creștinătatea occidentală catolică.

Cea mai amenințată părea, pentru acea vreme, direcția croată, o învăluire dinspre sud-vest a Budei. Aici trebuia ridicat zidul de apărare al creștinătății. O emanație a gândirii înspăimântate a papalității, a monarhiei Habsburgilor și a unor statulețe austriece. O emanație "generoasă", ca toate de acest fel, care împinge în față pionii de sacrificiu. O emanație a fricii, pentru că următorii următorilor vizați erau ei înșiși, cei care cereau altora să facă zid de apărare : Viena și Roma.

Deci, cine trebuia să fie zidul salvator? Banul Croației, cu armata sa. Întregul teritoriu croat și slavon, împotriva celei mai mari puteri militare din Europa, pentru apărarea creștinătății și a catolicismului. După cum se vede, butada conform căreia "englezii vor lupta împotriva nemților până la ultimul soldat rus" nu este decât o contrafacere a unui original pierdut undeva, poate chiar prin Krajine. Prin cele de atunci sau de azi, cum doriți. Pentru că nimic nu s-a schimbat. Doar că nu vin turcii, ci nemții și nu vin din sud-est, ci din nord-vest. Totul este la fel, dar invers.

Dar putea, oare, împlini Croația sanctissimele îndemnuri ale Sfântului Scaun? Să vedem...

Începând cu 1469, turcii trec râul Una, pătrund în adâncul teritoriului croat. Incursiunile lor ajung și în Slavonia, dincolo de râul Sava. În anii următori, turcii pustiesc de mai multe ori Dalmația, o și ocupă și se angajează în jefuirea sistematică a întregii Croații. Ajung și în Slovenia, până la Ljubljana de azi. Timp de trei decenii, acest teritoriu va deveni al nimănui (politic – al Ungariei, practic – la discreția incursiunilor cavaleriei turce). Antemurale Cristianitis? O iluzie. O iluzie încă vie. Miza pe Croația încă nu era pierdută. Cel puțin oficial.

Și va veni și ziua în care banul croat Mirko Derencin își va lua inima în dinți și va ataca, cu toate forțele sale, trupele lui Jakub Pașa (1493). Deși aflat pe drumul de întoarcere, după o incursiune de jaf în Styria, turcii lichidează, în mai puțin de o oră, întreaga elită a nobilimii croate, împreună cu cei 15.000 de viteji ai ei.

Imperiul Otoman își va mai împinge încă puțin granițele spre Vest. Tot ceea ce mai rămăsese necucerit din Croația și din Slavonia a cerut, disperat, ajutor creștinătății. Cel mai mare ajutor a sosit cel pe plan "ideologic": îndemnuri de a apăra, cu ajutorul lui Dumnezeu, creștinătatea Vestului, de a fi zidul ei... Practic, nu putea fi vorba de așa ceva, dar, atâta timp cât din Croația și Slavonia mai rămânea un teritoriu cât de mic, trăia și ideea "Antemuralei".

Mai exista, totuși, încă o speranță reală, imediată – oștile Ungariei. Totodată, o altă speranță, care nu va fi nicicând recunoscută ca atare, se înfiripa încetul cu încetul. Nimeni, încă, nu o lua în seamă, dar în aceasta va fi salvarea, până la urmă.

Prima speranță, numită Ungaria, se prăbușește zgomotos și catastrofal în 1526, la Mohacs. În această istorică bătălie împotriva turcilor, Ungaria își semnează sfârșitul statal pentru aproape două secole. Imperiul Otoman își lărgește granițele până la râul Kupa și Munții Velebit, iar în Dalmația până la Split, Zadar și Senj. Cetățile croate, parte din Slavonia rămân, literalmente, fără apărătorii lor. Populația fuge disperată spre Burgenlandul austriac, spre Slovacia și spre Boemia. O mare parte a ei va fi capturată de turci și dusă în robie. Un "Antemurale" pustiit și fără nici o forță reală părea să sfârșească o dată pentru totdeauna. Oricum, zidul de apărare croat și slavon nu mai exista, practic... Teritoriul, care ar mai fi putut fi considerat unul de protecție pentru creștinătatea Occidentului, devenise un spațiu pustiit continuu de ciocniri și lupte locale între trupe otomane puse pe jaf și cele ale noilor seniori ai croaților, Habsburgii. Ei, pentru că, începând cu 1527, vulturul bicefal al Habsburgilor își va înfige cu toată nădejdea ghearele sale și aici, în teritoriile pierdute de Ungaria. Cu cât a plătit, la început, șansa cramponării, adică a extinderii? Cu promisiunea că va apăra Croația și Slavonia cu 200 de călăreți și 200 pedestrași și va finanța întreținerea a încă 800 călăreți aflați în serviciul nobilimii croate. Sigur că părea un preț ridicol, pentru câștigul ce se profila în perspectivă, dar croații nu au avut de ales. În secolul al XVI-lea, de pildă, pentru apărarea granițelor Croației și Slavoniei împotriva Imperiului Otoman se cerea un "buget militar" anual de 205.000 forinți. Pustiită și depopulată de proprii săi locuitori, Croația, respectiv nobilimea croată, nu a putut aduna, în acest scop, decât 1.327 forinți (!)

Mai este necesară sublinierea stării critice a situației "seniorului" Habsburg și a "vasalului" croat? Era limpede că nici cetele nobililor croați și, poate, nici oștile Vienei nu vor putea zăgăzui, singure, incursiunile și, apoi, năvălirile otomane masive spre nord, nord-vest și vest. Nici împreună, ele nu păreau suficiente. "Antemurale Cristianitis" avea toate șansele să se prăbușească definitiv, după o firavă existență.

Vorbeam, însă, despre o altă speranță, care se înfiripa...

MĂCELUL DIN BOROVO

1 iunie – 25 noiembrie 1991

Fabrica de încălțăminte din Borovo este situată la ieșirea din Vukovar, spre Borovo Naselje. În timpul acestui război, Borovo a fost locul unde civili de etnie sârbă au fost sistematic maltratați și uciși. Fabrica are două depozite mari, Borovo-Commerce și Borovo-Nova Obuca. Pretextând protecția populației civile, membrii Gărzii Naționale Croate i-au adus, aici, cu forța pe sârbii rezidenți în Vukovar și Borovo Naselje. În acest mod, aveau controlul asupra unei largi părți a populației pe care plănuiseră s-o ucidă. Statul major al lui Marko Filkovic ("Chinezul"), ofițer în Garda Națională Croată, a fost amenajat în depozitul Borovo-Commerce... Acesta a devenit locul interogatoriilor și al torturilor civililor sârbi înainte de a fi uciși. În depozitul de la Borovo-Nova Obuca se aflau aproximativ 500 de prizonieri. Șeful acestui depozit era Martin Sablic ("Țarul"), economist, proprietarul unei firme comerciale din Borovo Naselje. El a dat ordin ca toate persoanele din depozit să fie înregistrate... Oamenii erau speriați de moarte, așa că nu prea comunicau unii cu alții. Etnicii sârbi – bărbați, femei și cupluri căsătorite – erau chemați, rând pe rând, afară, noaptea. Acești oameni au fost fie uciși imediat, fie trimiși la statul major al lui Filkovic, pentru interogatorii, tortură și lichidare. De regulă, erau împușcați și aruncați în Dunăre sau împușcați, adunați și arși în gropi comune. Asasinii civililor sârbi au fost Martin Sablic, Nikola Cibaric, Zoran Sipos, Jure Marusic, Ante Vrankovic, Bartol Domazet și Slavo Madjarevic. Sârbii au fost interogați în șapte centre și uciși în 24 de locuri diferite. Totul a continuat între 1 iunie și 15 noiembrie 1991, când armata a eliberat Borovo și Vukovar... Numărul victimelor inocente depășește câteva sute de persoane.

Acesta a fost sfârșitul răbdării, atât a sârbilor, cât și a armatei. La jumătatea lui august 1991, în regiunile Slavonia de Est și de Vest, în Banija, Kordun, Lika, Dalmația de Nord și în altele, populația sârbă a declanșat războiul de apărare, care a răpit, la început, sute și, apoi, mii de vieți omenești de ambele părți.

Peste un milion de refugiați și-au găsit adăpost în Serbia, Croația, Bosnia și în afara hotarelor. De la începutul războiului au fost uciși 10.000 de copii și răniți alți 30.000. În octombrie 1991, autoritățile croate au declanșat purificarea etnică în Slavonia de Vest și au provocat crime incredibile în zona Gospic (Lika), unde, acum, nu mai există nici un sârb.

Sârbii au răspuns cu toată forța lor. Orașe și sate au fost cuprinse de flăcări. Iugoslavia s-a scufundat într-un coșmar, cel mai mare de după cel de-al doilea război mondial. Și toate acestea, în inima Europei...

Sfârșitul acestor orori nu se întrevede încă. Cine va purta blestemul pentru sacrificiul și lichidarea fizică ale unei întregi națiuni europene? Cine urmărește privarea acestei națiii de dreptul său natural de autoapărare? Cine stă înapoia negării persistente a realității terifiante de genocid fățiș și în numele căror principii? Există Dumnezeu și dreptate undeva în această lume?" ("The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York, 1992)

ÎNTRE SPERANȚĂ ȘI URĂ

Într-adevăr, "Antemurale Cristianitis" va supraviețui și ca idee, și ca structură militară. Va supraviețui și se va consolida, în cele din urmă. Numai că acele "ziduri de apărare" de pe teritoriile Srem (între Dunăre și Sava), Slavonia și Croația nu vor fi ridicate de către cei investiți de însăși Papa să o facă. Cei care vor reuși, vor fi ereticii, schismaticii, ortotocșii de sârbi. Ei vor fi ultima speranță.

Am ezitat înainte de a vorbi despre sârbi ca despre o ultimă speranță. Există vreu dubiu? Nu. Poate că istoria ar fi scos la iveală și alta, dacă nu ar fi fost ei. Cine știe? Dar nu pentru aceasta am ezitat. Am făcut-o pentru că sârbii din "Antemurale" erau, dacă ar fi să-i denumim astfel, o speranță... ciudată. Una reală, dar ascunsă, una vitală, dar mai mult urâtă decât iubită. Sârbii erau speranța de moment a Habsburgilor, dar viitoarea lor problemă. Erau speranța nobilimii croate, pentru că supraviețuiau prin ea. Erau, în același timp, și obiectul urii, pentru superioritatea organizării militare și, mai ales, pentru libertatea lor. Erau speranța secretă, niciodată recunoscută, a catolicismului, de apărare în fața expansiunii islamismului. Dar era o speranță... eretică. Trebuia, mai degrabă, anatemizată. Așa trebuia, dacă speranța n-ar fi fost... vitală.

Cine erau, deci, cei care, în Dalmația, Croația și Slavonia secolelor XV – XVIII, vor constitui o speranță pe care o vor urî atâția?

Apariția primelor grupuri de sârbi în Croația și Slavonia este semnalată încă din secolul al XV-lea. Ei luptă alături de unguri, la MohÆcs, și pierd. Vor lupta și în bătălia de la Gorjan (1537), sub conducerea ultimului lor despot, Pavel Bakic, și mor împreună cu acesta, înfruntând oastea otomană.

Iubitori de libertate, conduși de șefi locali (duci, sirdari, stegari) și, nu arareori, de clerul ortodox, grupuri de sârbi părăsesc patria lor ocupată de turci și se pun în slujba austriecilor (germanilor). Sunt foarte buni luptători, iar "generalatele" Habsburgilor (regiuni militare de frontieră, conduse de câte un general) îi așteaptă. Îi așteaptă și nobilii croați, mai ales cei mai puternici, pentru a-și întări cetele. Sârbii preferă, totuși, subordonarea față de

șefii militari austrieci și germani. Aceștia le acordă privilegii pe măsura serviciului pe care îl fac. Afluirea continuă a sârbilor pentru consolidarea regiunilor militare de graniță, care îmbracă, literalmente, la nord, nord-vest, vest și sud-vest hotarele din Balcani ale Imperiului Otoman, va constitui un fenomen de amploare, de care va ține seama însuși împăratul Ferdinand I. Îl va încuraja din răsputeri. În 1538, acesta le va acorda sârbilor privilegii de invidiat pentru acea epocă. Pentru loialitate în lupta de apărare a întregii creștinătăți, sârbii primesc pământ, pe care, timp de 20 de ani, îl vor putea cultiva fără a plăti dări, fără a împărți cu cineva recolta obținută. Decenii la rând, aceste privilegii vor fi reconfirmate, pentru că, alături de trupele imperiale, ei vor fi principala forță militară antiotomană din Balcani. Sârbii vor fi adevărații grăniceri ai Habsburgilor. Tot ei vor hărțui continuu garnizoanele turcilor de dincolo de graniță, jefuind și prădând, la rândul lor. Istoria i-a consemnat sub numele de "uskoks" și a reținut și faptul că aveau privilegiul de a păstra doar pentru ei capturile de război. Și un alt element important: puteau crede în Dumnezeul lor ortodox. Atunci, la începuturi, la greu, nu le cerea nimeni nici convertirea la catolicism și nici plata dărilor către biserica Romei.

Petele de așezări sârbe din Croația și Slavonia se înmulțesc și se extind continuu. "Stâlpii creștinătății" catolice le favorizează așezarea și așezările. Altele, croate, pe aici, nici nu prea mai sunt. Grupurile cele mai masive de sârbi sosesc din Bosnia și Slavonia ocupate de turci, în perioada "războiului cel lung" (1593–1606). Acestea își construiesc comunele în Regiunea Militară Varazdin, pe pământuri părăsite și pustiite, care au aparținut Episcopiei de Zagreb și nobilimii croate. Împăratul le dăruiește aceste teritorii și le acordă privilegii mai mari, pentru că sârbii care au sosit nu sunt oarece popor de bejenari disperați. Noile grupuri sunt militari instruiți, care, părăsind armata otomană, se angajează în lupta împotriva acesteia.

Împreună cu cei sosiți anterior, aceștia vor beneficia de statutul aparte al militarilor. Vor fi un "Corpus Separatum", cu privilegii binemeritate.

Așezările compacte de sârbi soldați-țărani se vor numi "krajine", adică zone de margine, de sfârșit. Acolo se sfârșea hotarul Imperiului Otoman și acolo se terminau ultimele puteri ale creștinătății catolice în Balcani. Perenitatea lor a marcat pentru totdeauna toponimia locurilor. Teritoriul dintre Drava și Sava va deveni Krajina Slavonă. Mai spre sud, Krajina Banijei, iar de la granița de sud a acesteia până la Adriatica, Krajina Croată. Krajinele se vor reorganiza și își vor reconfigura extinderea în raport cu mersul istoriei. Va exista și o Krajină Bosniacă. Vor cunoaște apogeu și declin, dar niciodată sfârșitul. Vor cunoaște amenințări teribile, încorporări în diferite regate, imperii și în republici, dar nu vor pieri pentru că nu vor pieri nici locuitorii acestora. Poate anticipăm prea mult, dar trebuie să o spunem și aici: Republica Sârbă Krajina a anului 1993 nu este un moft istoric, un rapt teritorial, o nostalgie naționalistă sârbă. Ea reprezintă o continuitate cu toate elementele începuturilor. Și sârbii de aici nu vor putea avea acum, în secolul XX, sfârșitul aztecilor lui

Montezuma sau al indienilor navajo și irokezi, părăsiți de șansă și de Manitu. Aici, în Europa, suntem, totuși, cu toții, fețe palide. E mai rău așa?

Să revenim la începuturi. La sud de râul Sava sosesc sârbi din Bosnia. Aici, în teritoriul croat necucerit de turci, aceștia intră în serviciul împăratului, al comandanților germani ai marilor garnizoane din Karlovac, Ogulin și Senj. O parte dintre ei ajung pe domeniile conților croați, mai ales ale celor din familiile Frankopan și Zrinski. Aici, pământul nu este atât de pustiit de războaie. Așezările sârbe alternează cu cele croate. Pământul nu este, însă, prea darnic. Lupta pentru existență biologică aduce, uneori, față în față, în conflicte locale, pe țăranii-soldați croați și pe soldații-țărani sârbi. Sunt primele tensiuni dintre cele două grupări etnice. Ele se vor stinge de la sine. Vor apare, însă, altele, de altă natură, care vor constitui fondul crizei perpetue croato-sârbe.

Spre deosebire de comandanții militari ai garnizoanelor și districtelor militare, conții croați sunt mult mai puțin generoși cu privilegiile. Aceștia pretind sârbilor a zecea parte din recoltă, împărțirea prăzii de război, dări feudale de tot felul, care, în conformitate cu etica locului și a timpului, au și o semnificație aparte. Gravă. Toate la un loc vizează transformarea soldatului-țăran sârb liber în țăran-soldat și, apoi, în șerb!

Sfârșitul celor două familii de aristocrați croați va schimba, pentru o perioadă de timp, situația. După 1671, comunitățile sârbe din nordul și nord-vestul Dalmației intră în cadrul sistemului de apărare a granițelor, dirijat de Regiunea Militară Karlovac. În acest fel, așezările de grăniceri sârbi capătă, pentru prima dată, un oarece caracter unitar: etnie comună, organizare identică, subordonare unică, conștiința apartenenței comune, religie comună ortodoxă... De altfel, din Slavonia până în Dalmația, "krajinele" vor fi mereu teritorii cu populație majoritară sârbă.

În relatarea noastră nu au importanță victoriile și înfrângerile grănicerilor din "krajine". Important este faptul că ele au redat vigoarea zidului de apărare al creștinătății. "Antemurale Cristianitis" a existat prin ei și, după cum s-a văzut, și-a îndeplinit menirea. O foarte frumoasă față a medaliei. Medalia și gloria nu vor reveni, însă, sârbilor. Inexpugnabila "Antemurale" va intra în "buletinele de știri" ale vremurilor de atunci, în slujbele religioase rostite de la înălțimea tuturor amvonurilor din Europa, în documentele timpurilor ce vor veni drept o realizare a Habsburgilor, a Croației, deci a croaților, a catolicismului. Sfântul Scaun de la Roma a avut grijă ca această versiune să străbată întreaga creștinătate a Europei. Ea trăiește și azi, alături de prima mare nedreptate istorică făcută sârbilor. Este una dintre explicațiile pentru care oameni de bună-credință, foarte mulți oameni au urmărit nedumeriți și au judecat eronat și convulsiile croato-sârbe contemporane. Mai ales pe cele din Krajina.

"Antemurale" a supraviețuit. Aceasta ar fi, să zicem, partea strălucitoare a medaliei, iar finalul nedrept, petele de pe ea. Există, însă, din păcate, și un revers al ei. Un revers întunecat și tragic.

"MAI BINE SĂ-I UCIDEM PE TOȚI VALAHII"

Privilegiații grăniceri sârbi și urmașii lor – tot grăniceri privilegiați sârbi – au avut inamici de temut. Granițele zonelor critice medievale nu erau controlate de UNPROFOR. Regiunile militare nu au cunoscut liniștea nici la aliniamentul de contact cu otomanii, și nici în adâncimea lor. Această adâncime delimita, practic, bătaia medie a incursiunilor otomane. Hărțile vremurilor au consemnat cât se poate de realist situația. Lanțul regiunilor militare din Slavonia proteja ceea ce se afla în spate și se denumea "Slavonia Civilă", iar cel din Croația – un teritoriu relativ modest ca întindere, ce purta, desigur, numele de "Croația Civilă".

A fi soldat-țăran în "Antemurale", pe oricare dintre meterezele ei, nu era o joacă, ci o meserie grea.

Și, totuși, dușmanii cei mai puternici ai sârbilor din "krajine" nu au fost turcii. Au fost mai mereu, într-o ordine oarecare, guvernatorul Croației, Saborul (Parlamentul), clerul catolic, aristocrația croată. Acest considerabil conglomerat de forțe a fost orientat, încă de la început, împotriva privilegiilor soldaților-țărani sârbi. Era tentant și de înțeles din partea nobilimii și a clerului catolic fără scrupule ca, după popularea, de către sârbi, a unor teritorii pustiite și după rentabilizarea lor prin apărare armată și muncă, mai marii Croației să pretindă din roade cotă parte tipic feudală. Dar, tot tipic și tot feudal, "Corpus Separatum" al sârbilor nu plătea, pentru că așa s-a înțeles cu împăratul. Pământ și libertate contra serviciul militar de grăniceri. Nu plătea și nici nu avea de gând să accepte, fără luptă, presiunile ce urmăreau să-l facă, dacă se lăsa, țăranul-soldat supus nobililor croați sau bisericii catolice. Aceasta a fost prima contradicție de fond, laică, între croați și sârbi. De fapt, între nobilimea croată și populația sârbă liberă. Ea nu va mai dispare niciodată. Se va perpetua, sub diferite forme, secole de-a rândul, păstrându-și nealterate principalele două trăsături distincte: sârbofobă în politica conducerii provinciei sau a statului croat; sârbofobă și antiortodoxă în politica bisericii catolice.

Sârbofobia va continua să fie politica liderilor Croației până în contemporaneitate. Rădăcinile ei sunt medievale, cum tot medievale au rămas unele dintre manifestările ei, fie și cele mai moderne. Exemplele ne vor copleși, la un moment dat.

Primele atitudini ostile mai consistente, tocmai împotriva celor care au consolidat un "Antemurale" ruinat, sunt semnalate în secolul al XVII-lea. După mistificarea adevărului privind apărătorii creștinătății – prima nedreptate făcută sârbilor –, acum va urma alta, mai gravă. Înapoia unor "ziduri" sigure, de pe meterezele cărora se puteau întrezări primele semne ale "descreșterii" Imperiului Otoman, acest lucru părea și oportun, și posibil. Era momentul! Sârbii care au venit și-au făcut datoria câteva secole, pot pleca. Acum, gata, să plece!

Aristocrația croată cerea restituirea pământurilor date sârbilor și exercitarea drepturilor feudalului asupra tuturor suprafețelor de pe domeniile sale. O cerere explicită de a transforma grănicerii sârbi liberi în iobagi. Biserica cerea, și ea, restituirea pământurilor,

alungarea (!) sau trecerea ereticilor sârbi la catolicism. Şi, bineînţeles, zeciuiala, a zecea parte din tot ceea ce câştigau sau cultivau soldaţii-ţărani sârbi eretici, dar harnici şi gospodari.

O perioadă de timp, la cererile guvernatorului Croaţiei, ale nobililor şi ale clerului, împăratul le răspunde : nu ! Interesele sale erau încă prea mult legate de adevăraţii apărători ai "Antemuralei". Ştim, de exemplu, că, în timpul "războiului cel lung", sârbii din Regiunea Militară Varazdin devin "Corpus Separatum" şi nu se vor supune decât Vienei. Era o nouă consolidare a ceea ce le oferise Ferdinand I. Noile asalturi ale guvernatorului croat, ale Saboruiui, ale conţilor şi ale clerului catolic asupra sârbilor va fi şi mai ample şi mai dure. Sârbii nu vor mai fi scoşi din venetici, intruşi, uzurpatori şi, desigur, schismatici şi eretici. Va fi lait-motivul permanent al asmuţirii croaţilor împotriva sârbilor. Ce caută ei aici, între Drava şi Sava ? Să moară sau să plece ! Sau să se supună !

Cât de repede se uită facerea de bine...

Şi, poate, lucrurile ar fi ieşit prost de tot încă de pe atunci, dar Viena vedea altfel situaţia. Ea nu era orbită de ură, privea în perspectivă şi avea socotelile ei.

Aşa se face că împăratul Ferdinand II le va răspunde, în 1630, tuturor nobililor şi clerului nemulţumit prin "Statuta Valachorum" (în foarte multe documente ale epocii, dar şi în cele anterioare, bizantine, sârbii sunt numiţi, adeseori, vlachi sau valahi – n.n.). Prin acest act, comunitatea sârbă căpăta ce merita : dreptul la autonomie. Împăratul însuşi le consfinţea dreptul de a-şi alege conducătorii locali, de a avea judecătorii lor proprii, de a desfăşura un comerţ liber cu produsele lor, inclusiv cu capturile de război...

Se oficializa o cale de evoluţie proprie a comunităţii sârbe, foarte puţin dependentă de conducerile politice, militare şi clericale ale Croaţiei. Era un drum pe care sârbii au mers încă de la început. Nu s-au abătut de la el, pentru că nici biserica, şi nici puterea croate nu au găsit calea apropierii de comunităţile sârbe şi a integrării acestora într-o patrie care să fie una comună, deci şi a lor. De altfel, asemenea idei "utopice" de integrare, înţelegere etc. vor caracteriza abia secolele următoare. Aristocraţia croată şi clerul catolic se ocupau cu altceva. Nu ştiau, pe atunci, cum să ia cât mai multe piei de pe spinarea propriilor supuşi croaţi. În acele vremuri, nu numai sârbii refuzau o "integrare" de la libertate la şerbie, ci şi croaţii. În secolele XVII – XVIII, în "krajinele" sârbe din regiunile militare de frontieră îşi vor cauta, în disperare, salvarea mulţi croaţi. Refugiaţii, care vor atinge aceste pământuri ale făgăduinţei, nu vor fi extrădaţi de oficialităţile locale sârbe autonome. Nu vor fi nici expulzaţi, pentru faptul că sunt croaţi şi catolici. Şerbi sau oameni liberi, croaţii îşi vor găsi, aici, adăpost, un loc unde să se stabilească. Aşezările croate se vor dezvolta în pace. Spiritul tolerant al vecinilor lor sârbi se va dovedi remarcabil şi va deveni (peste timp) chiar un model de convieţuire, fără să fi fost perfect la vremea sa. Modelul, însă, va funcţiona continuu.

În urma exodului croaţilor de la sfârşitul secolului al XVIII-lea. se va înregistra o echilibrare a structurii etnice a zonelor. Aşezări sârbe vor alterna cu cele croate. Oamenii de

rând încă nu ajunseseră să se urască doar pentru simplul motiv că unul este sârb şi altul croat, că unul este ortodox şi altul catolic. Dacă ar fi făcut-o de pe atunci, nu astăzi, ci cu secole în urmă s-ar fi vorbit despre exterminări, război civil, război religios, purificare etnică între cele două comunităţi.

Ura, însă, exista. Exista şi clocotea, deocamdată, doar la niveluri înalte. Comunităţile soldaţilor-ţărani sârbi liberi atrăseseră ura şi furia nobilimii şi ale clerului croat. Statutul lor liber era o ameninţare continuă la adresa privilegiilor feudale, la care nu înţelegeau să renunţe. În confruntări faţă în faţă, nu prea aveau şanse. La o asemenea nesăbuinţă nu l-ar fi lăsat, la început, nici Viena, de altfel mereu colportatoare. În schimb, le recepţiona cererile succesive, sosite pe cele mai diverse căi, de a desfiinţa "graniţele militare", de a-i transfera locuitorii în sfera puterii croate, de a-i converti la catolicism, de a-i lichida ca oameni liberi. Viena asculta şi cerea răbdare. Nu era încă momentul. Valul de sugestii şi cereri, de avertismente, însă, nu mai conteneau.

Desigur, noţiunea de a lichida nu se născuse încă în vocabularul exterminării, dar existau altele, mult mai concrete. Iată, de pildă, ce putea scrie, în 1700, episcopul (!) catolic din Topusko, Ambroz Kuzmic, în legătură cu soluţionarea problemei sârbe : "... ar fi mai bine să-i ucidem pe toţi valahii (sârbii – n.n.) în loc să-i aşezăm... atâta timp cât ei produc mai mult rău decât bine nobililor şi Majestăţii Sale Împăratul".

Am devansat puţin evenimentele, dar este bine de ştiut încotro se vor îndrepta ele. Vor ajunge la ură şi la intoleranţă din partea croaţilor după încă un greu examen al istoriei, în care sârbii îşi vor vărsa sângele pentru acele pământuri pe care au trăit. Ele au devenit şi patria lor. Poate chiar aici este diferenţa esenţială. Un teritoriu apărat cu sacrificii devine patrie, unul doar cucerit – niciodată. Dar înainte de a vorbi de ură, să mai aruncăm o privire asupra populaţiei care a reprezentat speranţa. Ce se întâmpla în Croaţia şi în Slavonia în timpul "războiului cel lung" şi imediat după acesta ?

Ne aflăm în faţa unei noi etape. Turcii confirmă începutul declinului lor în Balcani. Fie că nu mai vor, fie că nu mai pot, dar, sub presiunea trupelor sârbilor din Dalmaţia, conduse de Stojan Jankovic şi Ilija Smiljanic, turcii se retrag, încet-încet, din regiunea Lika. Nu o vor mai putea reocupa, iar aici sosesc sârbi din Bosnia de vest. În aceeaşi perioadă, mai la nord-est trec la ofensivă trupele împăratului, grănicerii sârbi şi cele ale guvernatorului. Ei eliberează regiunea între râurile Una şi Kupa, adică Banija. Şi aici sosesc masiv colonişti sârbi din Bosnia de vest. Sunt împinşi de dorul de libertate şi atraşi de certitudinea că vor deveni, şi ei, grăniceri în slujba împăratului, că vor avea anumite privilegii, că vor trăi într-o comunitate sârbă autonomă. Zona "graniţelor militare" promitea a fi o patrie bună. În orice caz, la acea vreme, cea mai bună dintre toate, pentru că Bosnia şi Serbia erau ocupate de turci.

Banija, pustie, va fi, deci, populată rapid cu aşezări sârbe. Oamenii vor trudi greu pe pământul sărac, sălbatic, neprimitor, dar vor rămâne. Pământul acela nu-i va îmbogăţi

niciodată, dar le va oferi libertatea. Pentru cei ce o iubesc, libertatea nu are preț prea mare niciodată!

"Războiul cel lung" a adus cu sine schimbări și în Slavonia și Srem (zonă între Dunăre și Sava). Armatele împăratului, ale guvernatorului și ale sârbilor din Regiunea Militară Varazdin elimină, în lupte grele, între 1683-1699, prezența turcă din aceste teritorii. La lupte participă și sârbi, care trec de partea Austriei, refugiindu-se de pe teritoriile Bosniei și Serbiei. Aceștia din urmă și mulți alții, care sosesc imediat după război, vor fi viitorii locuitori ai unui teritoriu întins de la est la vest, mărginit, în trei părți, de râuri și fluvii mari: Dunărea, Drava și Sava. Așezările compacte de sârbi dau o nouă denumire acestei regiuni. Unele documente o menționează drept "Slavonia sârbă", a cărei inimă va fi zonele Pakrac, Osijek, Donji Grad și Vukovar. Între sârbii din Croația, din Baranja, Slavonia și Srem, continuitatea teritorială, legăturile economice și spirituale vor cunoaște apogeul. Slavonia centrală intră în conștiința contemporanilor drept "Mica Valahie", iar mutarea patriarhiei ortodoxe în această regiune va deveni o cerință cât se poate de firească. Și, totuși, patriarhul Arsenije III Carnojevic nu se va putea stabili aici, pentru că cei care făceau marea politică a Imperiului habsburgic și a bisericii catolice s-au temut de o unire a tuturor sârbilor din imperiu, urmată de o probabilă sporire a contactelor cu cei peste care domina, încă, Imperiul Otoman. Temerea unirii sârbilor! Și atunci, și mai târziu, și în contemporaneitate, această posibilă unire va fi unul dintre coșmarurile marilor cancelarii europene. Dacă s-ar aduna toate sumele investite ca acest lucru să nu se producă și s-ar aloca dezvoltării Balcanilor, visul Europei Unite n-ar fi, de mult timp, doar un deziderat.

Noua etapă despre care vorbeam consfințește consolidarea așezărilor sârbe libere pe teritorii care s-au extins, atât în adâncimea imperiului Habsburgilor, cât și în cel al otomanilor. Vremurile noi aduc cu sine, însă, necazuri noi... Suntem prin 1700.

Regiunile militare de frontieră se apropie de încheierea rolului lor de apărare. Învinseseră inamicul extern. Acesta se retrăsese slăbit și nu mai prezenta pericolul de altădată. Care ar mai putea fi, acum, rostul "Krajinelor"? Împăratul putea sau nu să le mai țină sub propria sa conducere. Viena ezita, deja, de o lungă perioadă de timp, de vreo zece ani și, în cele din urmă, reununță. În 1703, întreaga regiune dintre Drava și Sava devine, la porunca ei, "Zona de Frontieră a Guvernatorului". Era cu totul altceva. Pericolul ca sârbii să-și piardă libertatea și privilegiile, să fie izgoniți, convertiți sau exterminați devine, dintr-o dată, mai mare ca oricând. Temerile se vor confirma.

Croația va continua prigoana tenace și nemiloasă, organizată împotriva sârbilor, la scară mult mai mare. De la machiavelismul diplomației antisârbe și antiortodoxe se trece, rapid, la teroare. Aici și în acești ani, se va mai ridica un zid. Al viitorului cavou în care se va înmormânta toleranța croato-sârbă. Din păcate, va veni și acea vreme.

Ne aflăm, dintr-o dată, pe reversul medaliei glorioasei "Antemurale". Propun să o cunoaștem mai bine, printr-o retrospectivă, prin ceea ce s-ar putea numi sârbofobia

Inceputurilor. Această etapă a sârbofobiei nu a fost doar laică, ci și – sau ales – religioasă. Cu rădăcini adânci.

Împărțirea slavilor de sud în grupuri ostile – croați și sârbi – s-a produs sub semnul marii schisme, al despărțirii religiilor, dar adâncirea intoleranței și rădăcinile unor nenorociri și mai mari se află în "unirea" acestora. Ne referim, de fapt, la Declarația de la Florența. de unire a bisericilor (1439). Să ne unim, iubiți creștini, cu toții, aici, la mine, sub acoperișul meu. Era o nouă încercare a Romei de a acapara supremația. "Cine nu va adopta credința catolică – păgânii, ereticii, schismaticii, evreii – nu va intra în ceruri, ci în iad, sub caznele diavolului, ale îngerilor săi, dacă, fie și în ultima clipă, nu se va converti la această credință". În Balcani, se știa prea bine cine sunt acei eretici și schismatici. Și se vor cunoaște și mai bine în perioada contrareformei catolicismului, când Sfântul Scaun s-a ridicat împotriva protestanților. Bine, dar ce au avut Balcanii cu Papa și cu protestanții? N-au avut nimic, dar, prin intermediul Saborului croat, totul a devenit posibil. Ordonanțele acestuia, din anii 1538–1563, au urmărit să facă din Croația o țară pur catolică, care să nu tolereze nici o altă credință pe pământurile ei. Chipurile, măsuri antiprotestante. Dar nu era greu de ghicit împotriva cui se orientează, de fapt, aceste măsuri, când protestanți rătăciți, cine știe cum, prin Croația nu reprezentau nici a mia parte din masa mare a schismaticilor și ereticilor de sârbi. Despre această epocă, însăși istoricul croat Ivan Kukuljevic-Sakcinski afirma că "... ea nu va servi decât pătării onoarei clerului croat sus-pus, a cărui ură religioasă era atât de aprinsă în întregul teritoriu, încât prozelitismul său fanatic n-ar putea fi justificat decât de faptul că vârfurile croate ale bisericii catolice se aflau în mod constant sub influența propagandei și a presiunilor bisericii de la Roma, de a depune mare zel în eforturile lor pentru a-i forța pe sârbi să recunoască autoritatea Papei".

Existența "valahilor schismatici" l-a determinat, de pildă, pe episcopul Vincovic, în 1640, să ceară expulzarea episcopului ortodox din mănăstirea Marca (un centru tradițional de lângă Bjelovar, un pivot al ortodoxiei – n.n.) și "interzicerea, de către generalii comandanți ai regiunilor militare, a pătrunderii preoților și călugărilor (ortodocși – n.n.) dinspre Turcia, care zăpăcesc poporul".

În 1660, episcopul Petretic propunea, la rândul său, împăratului Leopold I interzicerea constituirii unei episcopii ortodoxe pentru sârbi, interzicerea accesului la populația sârbă a preoților și a călugărilor, văzând în ei cel mai mare obstacol al convertirii ereticilor la catolicism.

În 1670, episcopul sârb din Marca, Gavrilo Mijakic, va fi acuzat de complot împotriva împăratului, alături de doi nobili de seamă croați. Înaltul prelat își va sfârși viața în sclavie. Episcopul unitarian care îl va succeda se va dovedi un agresiv purtător al voinței Romei. Reacțiile ortodocșilor nu vor întârzia. În 1672, va izbucni rebeliunea grănicerilor sârbi, sprijiniți de călugării ortodocși. Aceasta nu va putea fi reprimată decât cu întrebuințarea forței armate. Și, pentru că miza era credința, cel mai scump vor plăti călugării sârbi. Toți cei 14, ajunși vii în fața judecătorilor împăratului, vor sfârși ca sclavi pe galere malteze.

De altfel, presiunea nobilimii croate și a bisericii catolice alternează și se suprapun. Formele violente devin o practică locală, dar răspândită. Contele croat Draskovic organizează și execută, în 1699, primul atac masiv asupra unor sate sârbești, izgonind locuitorii și jefuindu-le bunurile. Peste trei decenii, în 1731, episcopul de Zagreb și viceguvernator, pe nume tot Draskovic, atacă – de această dată, cu o armată de 10.000 de oameni – sate sârbești de graniță, dar și altele din adâncime, "purifică" șapte sate, îi arestează și trimite la galere pe conducătorii populației locale.

Și, dacă vorbim despre lupta armată dintre sârbii din ce în ce mai puțin protejați de Viena și croați, nu putem să nu amintim de rebeliunea din 1715, a sârbilor, împotriva instalării unui alt episcop unitarian la Marca, nici de cele din 1726 și 1727 sau cea din 1734, legate, toate, de încercările repetate de a răpi sârbilor acest centru sfânt al ortodoxismului lor. Dealtfel, în 1736, sârbii vor ajunge până acolo încât își vor incendia propria mănăstire decât să o lase călugărilor unitarieni, aduși de autoritățile austriece și croate. Marca devenise un simbol puternic al unirii sârbilor și, poate, tocmai acesta a fost motivul pentru care, în 1755, Împărăteasa Maria Tereza nu va reda mănăstirea sârbilor și îi va forța pe toți militarii sârbi (mai ales, ofițeri) din armată să renunțe la ea pentru totdeauna.

Din acest capitol al luptei antisârbe și antiortodoxe nu poate lipsi, în nici un caz, însuși cardinalul Leopold Kolonic, primatul Ungariei (1631–1707). Născut la Komarom (în Ungaria de atunci), acesta și-a fixat ca scop al vieții convertirea la catolicism a sârbilor de la nord de Sava. Nu a contat cum : de bună voie sau prin forță, prin intrigi și înșelare, prin măsuri administrative sau represiune, cu biciul și cu zăhărelul. Maxima lui preferată ne spune, de altfel, aproape totul : "Voi face din populația ungară (se referea la ungurii trecuți la protestantism sau calvinism și la ortodocșii sârbi imigrați masiv în Slovenia, Srem, dar și în Ungaria – n.n.), la început, servitori, apoi cerșetori și, în final, buni catolici". Ceea ce nu ne-a spus maxima sa preferată ne vor spune câteva extrase din corespondența sa cu împărații Leopold I și Joseph I, asupra cărora cardinalul a exercitat o influență ieșită din comun.

"Nici un eretic nu va putea fi tolerat, în timp ce schismaticii trebuie uniți – într-un oarecare interval de timp – cu biserica romano-catolică. Dacă nu, vor trebui izgoniți din orașul Pecs (reședința patriarhiei ortodoxe sârbe – n.n.) și doar sârbii care sunt catolici vor putea fi cetățeni". (Către Împăratul Leopold I, 9 august, 1700)

"Este cert că nimeni nu-i poate ține în supunere și să domnească peste ei (peste sârbi – n.n.). Rebeliunile nu vor conteni, iar viața în comun le va da o putere enormă. Și noi știm foarte bine, în special în ultimul timp, cât de supuși sunt. Chiar recent, când am făcut pace cu turcii, nu am avut, oare, probleme mari cu ei, când au refuzat să cedeze turcilor o parte din teritoriul care, prin tratat, urma să le revină... ? Sunt disobedienți și insubordonați... Și pentru aceste lucruri este mai bine pentru ei să rămână unde sunt. În acest fel, ei vor trăi amestecați cu ungurii, agitându-se unii împotriva altora, cu ochii unul pe celălalt, abținându-se ambii de la comiterea intențiilor lor murdare și păcătoase.

Nota bene :

În ceea ce privește acordarea unor privilegii, ca cele de până acum și altele similare, schismaticilor și tuturor necatolicilor, trebuie procedat cu grijă deosebită. În situația în care aceste privilegii nu vor putea fi modificate sau diminuate, cum, de fapt, ar și trebui până la urmă, este necesar ca ele să fie confirmate cuvânt cu cuvânt, în fraze atât de ambigui și confuze încât să poată fi interpretate și înțelese diferit în vremuri diferite. Pe lângă aceasta, ar fi foarte bine dacă ar fi doar temporare și acordate doar în condițiile îndeplinirii unor clauze, în așa fel încât mai târziu, la momentul potrivit, acești schismatici sau necatolici să poată fi uniți mai ușor cu biserica catolică". (Către împăratul Joseph I, martie, 1706)

A urmat sau nu Viena recomandările cardinalului Kolonic ? Cum să nu ? Deși curtea Habsburgilor putea da oricui lecții tot atât de abile de diplomație duplicitară. Inspirat, astfel, de nenumărate staturi, Leopold I va încălca, de pildă, privilegiile acordate sârbilor în 1690, apoi, din nou, în 1695 și în 1701, ca, în 1703, să le reconfirme și să le întărească de frica rebeliunii ungare. Nici politica succesorilor săi nu a fost diferită. De altfel, "divide et impera" era modalitatea cea mai uzitată a Vienei de a-și ține supușii în ordine. Și, desigur, forța armelor.

Ce ar fi de reținut din această etapă istorică a raporturilor dintre nobilimea și clerul croat, pe de o parte, și populația sârbă și clerul ortodox, pe de altă parte ?

În primul rând, faptul că, deși a început să fie practicate, exterminarea, izgonirea și descurajarea populației sârbe se dovediseră imposibile. În al doilea rând, că s-a încercat totul pentru a menține dezvoltarea zonelor sârbe la un nivel cât mai scăzut. Acesta a și fost, de fapt, cadrul general prin care se urmărea atingerea obiectivului principal : abandonarea, de către sârbi, a religiei ortodoxe, echivalentul abandonării ființei lor naționale. Și tot în acest cadru și, evident, în același scop, sârbilor li s-a dat de înțeles că există o alternativă. Trecerea la credința catolică. Dacă nu vor deveni catolici, vor fi tratați pentru totdeauna ca venetici, ca oameni fără cultură, cu privilegii nesigure, tocmai pentru că sunt schismatici, material uman potrivit doar pentru ducerea războaielor. Timpul și timpurile i-au și convins, de altfel, pe sârbi că nimic din toate acestea nu a fost vorbă goală, că prăpastia dintre etnia sârbă din Croația, Dalmația, Slavonia și Srem și cercurile conducătoare de la Viena și Zagreb nu se va putea trece decât pe puntea catolicismului.

Unii dintre sârbi nu au rezistat presiunilor, alții – cu miile – au fost păcăliți sau forțați, sistematic, să abandoneze ortodoxia. Din păcate, sunt exemple că o parte dintre ei au devenit, ulterior, mai catolici decât Papa, considerându-se transformați în croați. Mentalități ale vremurilor...

Cea mai mare parte a sârbilor și-a păstrat, însă, și religia, și identitatea. Dacă ar fi să o ia, din nou, de la capăt, cred că ar proceda la fel.

OAZELE LINIȘTII

Istoria adevărată nu este niciodată numai albă sau numai neagră. O știm cu toții. Dar, după cum s-a văzut în relatările noastre, istoria este mai mult neagră. În aceste condiții, este ea și adevărată?

De ce, dintr-o dată, atâta rău, atâta intoleranță, atâta ură în timpuri și locuri despre care s-a scris și altfel? Mai ales, alt fel. Motivul este simplu. Ne-am propus să dezgropăm rădăcinile răului, ale intoleranței și ale urii. Chiar și o grădină cu flori arată altfel privită de la un capăt, decât arată, privită de la celălalt capăt. Și cum poate arăta ea în fața unor priviri care caută mătrăguna?

Dacă ar fi fost să urmărim doar perioadele de acalmie, de colaborare și conviețuire pașnică croato-sârbă, am fi putut descinde, totuși, în câteva oaze ale liniștii. Prezentându-le exhaustiv pe acestea, am fi avut, desigur, imaginea altui tablou, unul mai luminos și ceva mai optimist. Cum tot un alt tablou am fi avut în față, dacă ne-am fi situat pe pozițiile intereselor și "adevărurilor" naționalismului și șovinismului, oricare ar fi acestea.

Vom continua să căutăm în mod obiectiv rădăcinile răului, dar ne vom opri și asupra câtorva oaze ale colaborării. În ceea ce scriem, ele vor avea doar rol de antiteză. Nu pentru că așa vrem să pară ele acum, ci pentru că așa au fost cu doar un secol-două în urmă.

În secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea, pe fundalul obstrucționării intrării sârbilor în viața publică și politică a Croației și Slavoniei, societatea sârbă, totuși, se dezvoltă. Aceasta, formată dintr-o elită relativ subțire de negustori și militari cu grad superior, împreună cu o clasă mijlocie orășenească și soldați-țărani, continua să fie considerată schismatică și, implict, fără prea multe drepturi. Biserica ortodoxă își pierduse cea mai mare parte a privilegiilor, dar ceea ce mai rămăsese – dreptul de a acorda asistență religioasă – era încă suficient pentru a-i menține într-o singură entitate pe sârbii din Croația, Slavonia și din Ungaria. Spiritualitatea lor era polarizată de mitropolia din Karlovac.

Elita subțire, despre care vorbeam, va constitui viitoarea aristocrație sârbă în zonă.

Soldații-țărani, câți au mai rămas, suportau regulile stricte ale unui serviciu militar dur, de tip german, și sâcâielile metodice ale unui aparat birocratic, complicat și discriminator în privința naționalităților.

Ceea ce erupe și se dezvoltă, în această perioadă, este, însă, clasa mijlocie, mica burghezie sârbă din orașe, în mâna căreia se va afla, în curând, cea mai mare parte a comerțului cu grâne și a celui cu mărfuri generale. Este clasa care va da cei mai reprezentativi intelectuali și politicieni sârbi, având la bază educația, care li va defini ca sârbi pentru totdeauna și, alături de aceasta, o instruire în care își vor găsi locul valorile spirituale ale Europei Occidentale. Raționalismul în filosofie, josephinismul în reforma societății și în lupta pentru toleranță religioasă, barocul, neoclasicismul și romantismul în artă vor avea reprezentanți de marcă în societatea sârbă. Treptat, se pune în funcțiune o rețea de școli și seminarii, care, alături de societatea literar-culturală "Matica Srpska", va contribui la formarea noului val al intelectualității sârbe. (3)

Cu o puternică influență economică, cu un nivel de dezvoltare culturală care, în ciuda unor zvonuri de arie europeană abil întreținute, nu numai că egalau, dar și depășeau, în multe privințe, pe cele ale vecinilor lor, sârbii își consolidează și își dezvoltă prestigiul. Nolens-volens, burghezia sârbă va fi tolerată de cea croată și ungară. Va fi tolerată și de clerul catolic. Desigur, nu dintr-o inexplicabilă simpatie. Croația, Slavonia, Srem, toate "krajinele" croate și bosniace se aflau în fața unor mișcări de emancipare a Croației, în care sârbilor li se rezervaseră locuri și roluri precise.

În ordine cronologică, prima a fost "mișcarea ilirică", imaginată ca o renaștere a Croației, în condițiile în care presiunea și încercările de dominație ungare deveniseră amenințătoare. Debutată în 1830 și continuată mai bine de un deceniu, mișcarea intenționa să-i unească pe toți slavii de sud într-o patrie comună, în vederea rezistenței lor la pericolul unguresc. Deși s-a intitulat "ilirică" (numele unui vechi popor care a trăit în zona de sud-vest a Balcanilor înainte de sosirea slavilor de sud – n.n.), pentru a pune sub aceeași pălărie tot ceea ce avea deja un nume și o identitate consacrate de sârb, croat, dalmațian, slavon, bosniac, krajineac etc., mișcarea viza, în primul rând, unirea croaților. În acest context, nu de opoziție, ci de colaborarea sârbilor era nevoie. Este perioada in care simpatia afișată față de sârbi și biserica lor ortodoxă cunoaște una dintre rarele ei culmi. O parte dintre sârbi acceptă obiectivele mișcării și, fără să abdice de la statutul lor național, o sprijină. Alții, nu. Este perioada în care în Saborul croat apar primii reprezentanți ai sârbilor (din Osijek, Pozega și Karlovac) și este perioada de ascensiune a unor oameni politici și de cultură sârbi, cu o personalitate remarcabilă. Limba sârbă devine limbă oficială.

"Ilirismul" nu a putut induce, însă, în eroare pe nimeni și nici nu a cunoscut o răspândire prea mare. În orice caz, pentru cea mai mare parte a sârbilor, ideile "ilirismului" nu au fost nici pe departe atât de convingătoare, încât să-i poată determina să renunțe la ceea ce știau că sunt ei de secole și dintotdeauna. O parte din intelectualitatea sârbă chiar i s-a opus cu vehemență. Pentru cea croată, ea a reprezentat, desigur, o mișcare progresistă. După trecerea valului revoluțiilor din Europa anilor 1848-1849, "ilirismul" se va transforma într-o altă mișcare, de unire, care, mai ales prin numele ei, va dăinui. Aceasta va fi "iugoslavismul". Îi vom acorda, și noi, importanța cuvenită.

Cea mai corectă atitudine față de sârbi a avut-o, în această perioadă, Partidul Poporului din Croația, care, prin conducătorul său, Ivan Kukuljevic-Sakcinski, a sprijinit egalitatea dintre bisericile catolică și ortodoxă, iar despre sârbi, ca cetățeni ai aceleiași patrii, a spus deschis ceea ce trebuia spus: "În mâinile lor se află cea mai mare parte a industriei și a comerțului din țara noastră și din Ungaria; în atitudinea lor loială constă apărarea granițelor noastre... În cele mai cumplite vremuri, aceștia au apărat, cu toată ființa lor, patria noastră... În sfârșit, ei au fost aceia care au conservat propria noastră naționalitate. Din toate acestea se poate afirma, în mod deschis, către întreaga lume, că ne-am fi pierdut naționalitatea dacă aceasta nu ar fi fost păstrată și îngrijită de acea parte robustă a poporului care a adoptat religia ortodoxă greacă". (3) În același context, menționăm că Mișcarea Poporului Croat îi considera pe sârbi drept "frați din biserica Estului", iar zorii revoluției din 1848 îi găseau pe sârbi și pe croați polarizați în jurul aceleiași idei de libertate și frăție.

Adunarea din luna mai, 1848, de la Karlovac, declară teritoriile Banat, Backa, Baranja și Srem drept "Vojvodina Sârbă" și afirmă că sârbii sunt așteptați să participe la o coaliție politică cu croații, în egalitate și respect mutual. De altfel, în 1848, sârbii, care reprezentau, atunci, 30–33% din populația Croației, vor avea în Sabor aproximativ jumătate din numărul total al reprezentanților poporului. Guvernatorul Josep Jelacic nu va ezita, el însuși, să semneze proclamații tipărite în alfabetul chirilic, promițând egalitate deplină, națională și religioasă. Și cum să nu o fi făcut, dacă jumătate din armata sa de revoluționari era formată din sârbii de la frontieră?

Numai că toate acestea, la Zagreb, erau privite în cel puțin două moduri opuse. Liberal-democrații nu puteau decât să aprobe această evoluție, pentru că era unicul drum corect spre unirea slavilor de sud. În schimb, cercurile politice conservatoare și ale clerului catolic au văzut în ea o amenințare a intereselor proprii. Nu puteau accepta perspectiva extinderii influenței religiei ortodoxe, a egalității în drepturi dintre croați și sârbi. De aici și până la lansarea gogoriței că "noi, croații, vom fi convertiți în vlahi" și "vom fi conduși de călugări sârbi" nu era decât un pas. Și pasul a fost făcut. Gogorițele, sperietorile, dar mai ales forțele care le puneau în funcțiune își vor juca bine rolul. Cu tot entuziasmul uriaș al revoluției care a cuprins Europa, cei care credeau în triumful ideilor democratice și liberale și mizau pe victoria lor implicită s-au dovedit a fi cel puțin naivi... Aceștia ne privesc, acum, din ceruri pe noi, cei de azi. Și, dacă nu au, desigur, parte de fericirea veșnică despre care se spune că, pe acolo, toată lumea o savurează, au, totuși, mulțumirea că nu au fost cei din urmă naivi ai istoriei.

Timpul și timpurile vor aduce în scenă "iugoslavismul" și vor muta "ilirismul" din contemporaneitate în istorie. Dar, cum nimic nu apare și dispare fără urmă, nici această mișcare nu va face excepție. Una dintre ideile de bază ale "ilirismului" – "o singură națiune cu două religii" –, recepționată de sârbi, la vremea el, cu rezervă și, uneori, cu respingere categorică, a proliferat și în obiectivele strategice ale fondatorului "iugoslavismului". Acesta, episcopul catolic și omul politic Josip Juraj Strossmayer, a substituit denumirea de "iliric", rămasă străină celei mai mari părți a populației, cu cel de "iugoslav". Sub această denumire – una și aceeași, care reflecta realitatea, adică cea a existenței slavilor de sud – vor trece prin istorie, până în prezent, foarte multe variante de "iugoslavism", cu conținut foarte diferit. Între "iugoslavismul" lui Strossmayer și cel din regatul iugoslav de după 1918 sau cel din federația socialistă de după 1945 vor exista diferențe uriașe. Și, extinzând oarecum domeniul, chiar cu riscul de a-l denatura puțin prin cotidian, se poate afirma și faptul că, în ciuda aceleeași denumiri, sunt deosebiri între cetățeanul autodeclarat iugoslav la recensământul din 1981 și cel care și-a dus traiul în Iugoslavia anilor '90, tot ca iugoslav. Primul a simțit că aparține unei națiuni iugoslave (cu o mamă sârbă, un tată sloven, cu bunici croați și muntenegreni sau în alte combinații similare, de fapt, ce ești?), al doilea s-a declarat așa de teamă. Nici sârb, nici croat, nici sloven și nici albanez, nici musulman, nici ungur. Scăpa de complicații. Amenințarea plutea deja în aer. Era riscant să fii sârb în Croația, în Kosovo, în Slavonia, în Bosnia-Herțegovina...

Sperăm să nu ne rătăcim printre atâtea nuanțe de "iugoslavism" și să reușim în încercarea noastră de lămurire a unor lucruri.

"Iugoslavismul" cardinalului Strossmayer nu era altceva decât un pancroatism abil mascat, care pleca și revenea la ideea de bază: promovarea intereselor naționale, politice, economice și culturale ale Croației. Dar ce se ascundea, de fapt, sub ideea "o singură națiune cu două religii"? Tot ceea ce nu au reușit politici mai tranșante, antisârbe și antiortodoxe și nici altele mai abile, precum cea a "apostolului urii" – cardinalul Kolonic. În esență, rezulta că, în Croația, nu există decât un singur popor – cel croat; prin urmare, sârbii ar fi parte a acestui popor. Concluzia finală este la îndemâna oricui: sârbii nu au, prin urmare, de ce milita pentru autonomie, ci pentru integrare și asimilare. Era, evident, o perspectivă cu care, în ciuda denumirii sale atractive, "iugoslavismul" nu putea cuceri populația sârbă. De altfel, despre ce fel de unire a slavilor de sud putea fi vorba când Strossmayer și adepții săi urmăreau consolidarea Croației în interiorul deja jalnicei federații care era Imperiul Austro-Ungar? Și ce fel de "iugoslavism" și-au imaginat în condițiile în care ideile vehiculate nu ascundeau puternica lor impregnare cu catolicism, într-o lume a slavilor de sud majoritari ortodocși? Și, în fine, cum puteau fi uniți slavii în jurul ideii primului "iugoslavism" dacă rolul de a polariza toți slavii de sud și-l asuma Zagrebul, nu în colaborare cu Belgradul, ci în flagrantă opoziție cu și în detrimentul celui din urmă?

De altfel, iată cum era văzut acest tip de "iugoslavism" în Croația anului 1938, la distanță suficientă în timp pentru a decanta esențialul dintr-o perioadă deja apusă: "Noi, toți iugoslavii, cei de azi și cei de mâine, trebuie să declarăm deschis că suntem îndatorați bisericii catolice, care ne-a dat printre mulți alți luptători și eroi oameni ca Grgur Ninski, Mavro Orbini, Grabovac Kacic, Krizanic, Racki, Strossmayer... Acești fii curajoși și înțelepți ai bisericii au folosit "iugoslavismul" ca cel mai de succes mijloc de întărire a creștinătății balcan-slavă, indirect a Romei creștine". (7)

"Ilirism" – revoluție 48 – "iugoslavism" sau... oazele liniștii, oazele colaborării. Poate au existat și altele, dar acestea au fost, oricum, ultimele, înainte de cele mai cumplite perioade de istorie comună croato-sârbă. Le-am denumit astfel, mai ales în comparație cu vremurile ce vor veni. Le-am denumit astfel și pentru că au fost, în retrospectivă, locuri unde s-au acumulat ultimele forțe ale unui îngrozitor asalt final. Nu ne-am făcut, deci, prea mari iluzii în privința lor, cu atât mai mult cu cât era de notorietate că progresele în orice domeniu ale sârbilor erau privite cu îngrijorare în Croația. Chiar și atunci, în vremurile bune de altădată. Deputații croați din Parlamentul ungar erau instruiți să elaboreze legi și reglementări care să facă viața populației sârbe și a bisericii ortodoxe imposibilă. (8) Aceștia urmăreau împiedicarea organizării de instituții de învățământ superior sârbe, prevenirea construcției de noi biserici ortodoxe, confiscarea averilor mănăstirilor sârbe, interzicerea colectelor pentru edificii publice și de cult ale sârbilor...

Dar să nu insistăm prea mult pe această temă și să mai rămânem, o clipă, în oazele liniștii, ale colaborării...

Documentul nr. 3 (2)

DEPOZIȚIE

Am fost arestată la 8 mai 1992, când toți sârbii care trăiau la Novi Grad s-au predat autorităților croate. Am fost adunați și duși la Odzak, unde femeile și copiii au fost cazați în case croate și musulmane, iar bărbații au fost duși în lagărul organizat la școala elementară din Odzak. Am fost încartiruită în casa lui Ismet Ozanic (un musulman), împreună cu L.L. și I.K. Nu am fost tratate rău. Am rămas în casa lui Ismet Ozanic câteva zile și, apoi, ne-am întors acasă, la Novi Grad. M-am întors împreună cu Sladjan Nedic (n.1975), care fusese internat în lagărul bărbaților, dar l-au eliberat, fiind minor. Autoritățile croate ne-au asigurat că nimeni nu ne va face nici un rău. Cu toate acestea, eram foarte speriată și am dormit la Mira Borcevo, o croată măritată cu un sârb. Aici dormeau vreo zece femei, considerând locul mai puțin periculos.

După zece zile petrecute la Mira, în cea de-a 11-a zi, seara, trei dintre noi, respectiv D.C., I.K. și cu mine, am fost scoase din casă și violate. Croații ne-au dus la Posavska Mahala, în casa unui cetățean care fugise. Aici, ne-am aflat noi, trei femei sârbe și 20 de soldați croați beți. Ne-au violat între orele 1 și 5 a.m. Cinci dintre ei, ne-au forțat la contact sexual oral. Intrau în cameră unul câte unul, iar cinci dintre ei m-au ales pe mine. Nu le cunosc numele. I-am mințit că am SIDA și boli venerice, dar nu au dat atenție cuvintelor mele.După aceea, ne-au trimis acasă. Împreună cu alte șase sârboaice înfricoșate, am hotărât să rămânem oriunde, dar nu în Novi Grad. Prin urmare, toate, împreună cu Sladjan, care venise cu noi, ne-am ascuns în pădure, prin canale, pe sub poduri etc.

Am stat ascunse șase zile. În cea de-a șaptea zi, soțul sorei mele, un croat, a sosit din Elveția cu verișoara sa și m-a căutat prin vecini. M-au găsit ascunsă într-un canal și ne-au ajutat, pe mine și pe Sladjan Nedic, să ajungem în Republica Croată, la Malinska, lângă Rijeka. Aici, m-am întâlnit cu fratele soțului meu, iar când zona Odzak a fost eliberată, m-am întors acolo. Soldații croați dăduseră foc casei mele și îmi furaseră Mercedesul.

Soțul meu, H.D., a stat în lagărul din Odzak de la 8 mai la 7 iulie 1992. A fost schimbat la Dragalic, fiind rănit serios. În timpul bătăilor la care fusese supus, croații îi rupseseră trei coaste. Mi-a povestit că l-au torturat în fel și chip. I-au forțat să se violeze unul pe altul, să lingă ghetele soldaților croați, în timp ce aceștia îi băteau. Au fost puși să se bată unii cu alții.

Acum, noi trăim într-o cămăruță, la Novi Grad. Este tot ce ne-a rămas din casă și din magazin, jefuite de croați și distruse de război.

Belgrad, 20 ianuarie 1993

Depoziția a fost făcută de N.P., o femeie de naționalitate sârbă din Novi Grad (Bosnia-Herțegovina). Notă: Originalul este păstrat la "Centrul de informații al consiliul sârb", dosarul "Bosnia de nord", numărul de arhivă 16.145/2. Depoziția lui L.L. – la numărul de arhivă 16.144/2, a lui I.K. – la numărul 16.147/2, a lui H.D. – la numărul 23.293/3, iar a lui D.C. – la numărul 16.146/2.

"SRBE NA VRBE !"

"În timp ce crâșmărița aducea urcioarele, cineva a început să strige: «Vreau să mănânc creier de slav-sclav și să beau sânge de slav-sclav!». Aș minți, dacă n-aș admite că aceste vorbe m-au excitat".

(Ante Starcevic. "Djela". Zagreb. 1893–1896)

Rădăcinile intoleranței și ale urii vor spori cu cele ale naționalismului și ale rasismului. Acestea, împreună cu toate la un loc, vor ridica un trunchi gros cu ramuri stufoase, încărcate de fructe ale intoleranței și urii ! Dar, mai rău decât toate de până acum, din aceste fructe vor mușca oamenii de rând, foarte mulți oameni ; se vor îmbolnăvi de intoleranță și de ură. Pentru totdeauna.

Diseminarea urii dintre croați și sârbi la nivelul maselor se datorește, în primul rând, lui Ante Starcevic (1823–1896). Teoriile sale naționaliste și rasiste vor putea fi concurate, abia mult mai târziu (este adevărat, într-o altă epocă și la altă scară), doar de Adolf Hitler.

Ante Starcevic este primul rasist din istoria Croației, dar, prin tot ceea ce a făcut, a intrat în conștiința poporului său ca "părinte al patriei". Ideile și acțiunile sale au reprezentat o continuitate a urii împotriva sârbilor, având, în plus, "meritul" de a fi coborât-o de la niveluri mai înalte și a fi răspândit-o în rândul întregului popor croat. Totul, în cea mai potrivită perioadă, în cea a cristalizării națiunii croate. Inoculările reușite de Starcevic, apoi de Kvaternik, Frank și Radic vor fi decisive și vor dirija, până în zilele noastre și, poate, până în ziua de apoi, modul de gândire al unei întregi națiuni.

"Părintele patriei", Ante Starcevic, s-a născut în regiunea Lika. Aici, cine nu este sârb este cel puțin pe jumătate. Așa și Starcevic. În orice caz, ideile sale rasiste nu avea cum să le moștenească nici de la tatăl său, croat, și nici de la mama sa, sârboaică. Pentru părinții săi, o căsătorie mixtă încă nu era un risc dinainte acceptat. Abia fiul lor va face în așa fel încât, mai târziu, acest risc să și-l asume doar cupluri extrem de îndrăgostite, extrem de curajoase sau extrem de iresponsabile.

Tânărul ziarist Starcevic a respirat puțin din atmosfera "mișcării ilirice". Deși orientată împotriva expansiunii Ungariei, care nu încetase să viseze granițe de la Carpați la Adriatica, mișcarea l-a inspirat la crearea unei Croații Mari, de la Munții Alpi la Munții Prokletije. Ca viitor "părinte al patriei", ar fi avut, desigur, dreptul să viseze așa ceva. A și abuzat, de altfel, de acest drept, visându-și țara cu hotare extinse în cele patru zări, uneori, în limitele

Imperiului Austro-Ungar, alteori, în afara acestuia sau chiar împotriva imperiului. După cum vor bate vânturile. Dar toate aceste schimbări de macaz sunt merite incontestabile la un politician. Fac parte din meserie, cum se spune. Alți "părinți ai patriei", de pe diverse meridiane și în diverse timpuri, au făcut și altele, și mai și. Au pus mâna pe pumnal, alții pe spadă sau pe pistol-mitralieră. Primii au tăiat câte un dușman-doi, alții – neamuri întregi sau au împușcat o parte a propriului lor neam. Sunt și vor fi glorificați de popoarele lor. Ura!

Ante Starcevic nu a tăiat pe nimeni. În schimb, a îndemnat, cât se poate de convingător, marea masă a croaților să taie ei înșiși. Să taie, pentru că așa este bine pentru țară. Să taie nu în război, ci oriunde și oricând, până la sfârșit! Să taie sârbi!

Viitorul părinte al patriei a emis primul ideea că autodeterminarea poporului croat nu este posibilă decât pe seama negării și exterminării populației sârbe. Obiectivul său final a fost crearea unei Croații pur croate, din punct de vedere etnic, și pur catolice, din punct de vedere religios. O Croație numai și numai din croați!

După cum îi vor dicta interesele, Starcevic va adera la "unificarea tuturor slavilor de sud", apoi se va ridica împotriva sârbilor, exact în perioada reformei culturale promovate de Vuk Karadzic. Emanciparea sârbilor a recepționat-o ca un afront, ca un teribil atac la adresa Croației. Poate de aici au și izvorât ideile sale rasiste, naționaliste, antiortodoxe. În momentul în care sârbii și cultura lor au fost recunoscute de Austria, Starcevic a aderat la mișcarea panungară, orientată împotriva Vienei, împotriva "iugoslavismului", împotriva a tot ceea ce era sârb în Croația. El însuși slav, dacă nu sârb pe jumătate, a respins noțiunea de slavism, considerând-o o "fabricație metafizică". Articolele sale – "Spre slavism sau spre croațianism?" și "Numele de sârb" –, mustind de ură de rasă, de naționalism, oferă populației croate cea mai simplistă ideologie a disprețului față de sârbi, o ideologie a crimei, a genocidului. Starcevic demonstrează că poporul croat este "de origine iraniană" (!) și "nu are nimic comun cu slavii-sclavi, gunoaiele Europei, Asiei și Africii". Croații sunt rasă superioară, iar sârbii – rasă inferioară (9). În scrierile sale, acesta construiește o întreagă teorie rasistă, în care croații sunt "popor dominant". "Nici un popor din Europa nu deține atâta splendoare ca cel croat", iar "numele de croat este cel mai minunat nume și reprezintă esența măndriei naționale" – scria "părintele patriei". Pentru sârbii din aceeași patrie, "părintele" avea cu totul alte sentimente, numindu-i în fel și chip: bastarzi jegoși, creaturi nesuferite de sclavi, animale pentru tăiere, câini austrieci etc.

Și, în toate acestea, Starcevic nu va fi singur. Nici când își va difuza ideile rasiste, nici când va "inventa" limba și ortografia croate. Creații artificiale – care, însă, trebuiau să difere de cele sârbe. Nu va fi singur nici când va crea, în 1861, Partidul Dreptății. Același partid va asmuți ustașii în 1941–1945 și același partid va domina viața politică croată în 1990–1993.

Spuneam că Ante Starcevic nu va fi singur. Într-adevăr, va avea în persoana lui Eugen Kvaternik unul dintre cei mai zeloși colaboratori. Vor fi, apoi, mulți alții – printre care Josua Frank, viitorul lider al Partidului Dreptății – care, în toată propaganda lor deschisă, publică,

desfășurată pe un front larg, fără nici o opreliște sau jenă, vor refuza, în modul cel mai agresiv, ideea că sârbii din Croația ar avea dreptul de a fi egali croaților, de a beneficia de individualitate politică. De fapt, ceea ce scriu eu acum este oarecum idilic, pentru că "dreptștii" nici măcar nu i-au denumit vreodată pe sârbi drept sârbi. A fost o regulă generală a lor de a nu le pomeni nici măcar numele. În schimb, mulțimea asmuțită și atâtată putea savura, la vremea respectivă, denumiri ca: valahi împuțiți, țigani, bizantini, greci de Est, autodenumiți sârbi, mercenarii Belgradului, trădători ai patriei croate, animale, vite, porci mizerabili, buni pentru tăișul securii, conspiratori, criminali...

"Ne aflăm în miezul unor vremuri în care se scria negru pe alb că toți sârbii trebuie uciși cu toporul. Această idee, promovată deschis și consistent, proclama, de fapt, unicul drum de urmat în materializarea spiritului croat" – nota, peste ani, un cunoscut istoric din Zagreb. Dar cred că nici cel mai doct comentariu despre ideile promovate de Ante Starcevic nu va putea fi mai convingător decât înseși scrierile părintelui rasismului croat.

"Srbe na vrbe!" – soluția finală în variantă rimată, lansată de Starcevic, ar fi cea mai laconică dintre ele. "În salcâmi, cu sârbii!" – îndeamnă aceasta. "Spânzurați-i în salcâmi pe sârbi!" – suna, mai clar, îndemnul său pentru cine nu l-ar fi înțeles din prima clipă. Dar nu cred că, în Croația de după 1868, ar fi fost prea multă lume să nu priceapă totul dintr-un foc. Printre naționaliști și rasiști, "Srbe na vrbe!" a avut o priză formidabilă. Ea a umplut paginile ziarelor înainte de primul război mondial, a fost mânjită cu păcură pe casele sârbilor în 1941, dar am văzut-o scrisă și pe zidurile din Varazdin, Vukovar și Bjelovar; în 90-93. "Srbe na vrbe!" a fost un slogan pregătit și susținut foarte explicit. Recitiți motto-ul. Cele apărute acolo sunt urmări ale rândurilor de mai jos, culese din scrierile lui Ante Starcevic.

"Dacă nu credeți că slavii-sârbi sunt mai prejos decât animalele necuvântătoare, că nu sunt decât o rasă de sclavi, arătați-mi orice alt animal care nu se mișcă din loc atunci când este lovit. Dați acestei rase puțină pâine, apoi loviți-o și jupuiți-o până la os". (10)

"Sârbii sunt o rasă destinată sclaviei, mai dezgustătoare decât oricare alta. Să admitem că luăm în considerare trei niveluri de perfecțiune: nivelul animalic, nivelul rațional și nivelul intelectual, spiritual. Slavii-sârbi nu au ajuns în totalitate nici măcar la primul nivel și nu vor fi capabili să îl depășească. Ei nu au conștiință, ei nu știu să citească precum toți oamenii, ei nu pot fi învățați nimic, ei nu pot fi nici mai buni și nici mai răi decât sunt. Dacă am face abstracție de agilitatea și istețimea lor, care vin odată cu practica, ei ar fi, în toate cele, ca animalele". (11)

"Ei (sârbii – n.n.) sunt guncaie, sclavi, pungași. Sunt guncaie de sclavi europeni, asiatici și africani. Dar toți slavii-sârbi sunt, prin natura lor, sortiți sclaviei, pe veci păcătoși, pe veci însemnați, precum sunt sortiți porcii mocirlei...

Porcii trebuie opriți în cocinele lor, pentru a nu-i murdări pe oameni". (9)

Poate o să spuneți că n-am prea umblat prin biblioteci, iar lumea largă pe unde m-am vânturat a fost prea civilizată, dar așa ceva nu am mai întâlnit nicăieri în Europa. Este drept, bibliotecile m-ar fi dumirit mai de mult timp că ura dintre croați și sârbi nu a apărut spontan

și inexplicabil. Sunt suficiente dovezi scrise în acest sens. Și, poate, mulți dintre cei care condamnă, acum, războiul din ex-lugoslavia, șezând comod în fotoliu și mirându-se sincer, ar găsi acolo, în lumea cărților, explicațiile cuvenite. Cum la fel ar trebui să procedeze făcătorii de dreptate internațională. În ciuda tuturor nedumeririlor, indignărilor, mirărilor, amenințărilor, condamnărilor acestora, ceea ce s-a petrecut în Croația și Bosnia-Herțegovina perioadei 1990-1993 nu este decât o jalnică repetare a ceea ce a debutat cu exact 100 de ani în urmă, după secole de acumulări. Repetarea este jalnică, în sensul că este o tragică repetare, dar și în sensul că locurile tragediilor de azi au văzut tragedii incomparabil mai cumplite. Ura croato-sârbă este atât de veche, atât de cumplită, atât de adânc înrădăcinată, încât ea era veche, cumplită și adânc înrădăcinată și acum 100 de ani. Citâm dintr-un text care a văzut lumina tiparului cu un secol, fără doi anișori, în urmă: "... în întreaga Europă, între popoare care vorbesc limbi diferite nu există atâta ură câtă există aici, între noi, care vorbim aceeași limbă: croații și sârbii. Deși ura este greu de suportat, ea este cât se poate de explicabilă. Aspirațiile croate și aspirațiile sârbe nu luptă cu arma în mână. O asemenea luptă nu le-ar permite-o stăpânii lor. Dar este un lucru dovedit că această luptă există. Este o luptă perfidă, secretă, teribilă. O luptă a unei existențe împotriva altei existențe. O luptă a individului împotriva altui individ. O luptă fără un început și fără un sfârșit. Pentru noi, croații, a avea statul nostru independent, așa cum îl au sârbii, înseamnă – să nu se teamă nimeni – un război adevărat, iar acest război va fi cel mai popular". (12)

Ce să ne mai mirăm atât. Pentru căutarea dreptății în ex-lugoslavia zilelor noastre, citiți arhivele marilor puteri europene. Veți afla vinovații. Pentru aplicarea planurilor de pacificare impuse din afară și pentru a ști împotriva cui ar trebui orientate, consultați Ante Starcevic, "Opere". Nu de altceva, dar laitmotivul "vinovăției" sârbe și așa se cântă de peste o sută de ani. Dacă e pacificare, măcar să fie ca la carte. Ca în cărțile lui Starcevic. Mai bine scris decât aici nu se va putea găsi decât în documentele Statului Independent Croat din perioada 1941–1945. Iar dacă se vrea pace în loc de pacificare, ceea ce ar fi cu totul altceva, atunci să decidă popoarele însele.

Revenind la poiitica lui Starcevic și a Partidului Dreptății, aceasta a oscilat, în perioada succeselor rusești din campania antiotomană din 1876-1878, din nou spre "slavism". Au crezut în eliberarea rusă a Balcanilor și au mizat pe o Croație independentă, cu garant rus. S-au înșelat. Vor reveni imediat, cu motoarele în plin, la docilitate față de Austro-Ungaria.

Cameleonii politici croați erau cameleonici și în viața personală. De pildă, însuși Josua Frank, care avea să fie urmașul lui Starcevic și al lui Kvaternik la conducerea partidului, era un evreu din Zagreb, trecut la catolicism. Purificare rasială, purificare națională la conducători care ar fi trebuit purificați primii, după propria lor teorie.

Strategia lui Frank urmărea obținerea autonomiei, dacă nu chiar a independenței Croației în cadrul monarhiei, conștientizând dinastia că aceasta are nevoie de o "Croație satisfăcută" pentru a-și putea deschide drum în Balcani. În acest cadru, interesele cercurilor conducătoare ultraconservatoare austro-ungare și cele ultraclericale vor merge mână în mână

cu sârbofobia și antiortodoxismul croat, exacerbate la maximum. Mai bine zis, Partidul Dreptății va fi o prelungire docilă, dăruită, inventivă a voinței Habsburgilor și a clerului catolic. Atât adepții lui Frank, numiți "frankovci", cât și extremiștii cercurilor catolice, numiți "furtimasi", vor face tot ceea ce li se cere pentru ca țara lor să devină un al treilea membru marcant al confederației austro-ungaro-croată, imaginată de ei. În subsidiar, vor urmări încorporarea Bosniei și Herțegovinei, Slavoniei și Dalmației în Croația.

Datele partidei erau clare. Croația va face sluj în fața lui Franz Iosef, iar acesta va promite multe și nu va da nimic.

În schimb, "frankovci" vor excela în extinderea urii antisârbe. Era, de altfel, de așteptat ca tot ce s-a semănat de secole și, mai ales, după fundamentarea, de către Starcevic et Co., a ideii de distrugere a sârbilor din Croația prin genocid, prin exterminare fizică, să izbucnească și furtuna. Era, se știa prea bine, doar o chestiune de timp ca masele atâtate în continuu și îndemnate să ucidă și să distrugă să și facă ceea ce li se cerea. Se adunau nori grei de furtună. Cei mai mulți cunoscători ai conflictului croato-sârb sunt de acord că furtuna cea mare va izbucni abia după 10 aprilie 1941, odată cu crearea Statului Independent Croat, condus de Ante Pavelic. Poate au dreptate. Dar, furtuni sau nu, începând cu toamna anului 1895, manifestările violente antisârbe și antiortodoxe nu vor conteni.

Primele acțiuni au avut loc cu prilejul vizitei împăratului Franz Iosef la Zagreb (14–15.10.1895). "Dreptiștii" și adepții lor, atâtați la culme, purtând pancarte cu "Croația este doar a croaților", îndemnați de cler, au spart geamurile și porțile bisericii ortodoxe, care arborase drapele sârbe pentru a saluta distinsul oaspete. A urmat, apoi, un atac furibund cu sticle, pietre și bâte asupra a tot ceea ce purta inscripție chirilică. Poliția nu a intervenit, iar armata – cu atât mai puțin. Rubiconul urii între cele două popoare-frate fusese trecut. Zarurile aruncate în prealabil au fost pietre cubice smulse din pavaj.

A fost primul val de violență care a trecut peste sârbii din Croația modernă. Pacea și înțelegerea nu vor mai veni niciodată. După secole de ură și dispreț, sădite sistematic din amvon, din jilțurile puterii, din coloanele publicațiilor, prin propagandă și zvonuri, nici nu se va putea altfel. Oamenii, însă, au sperat mereu că rațiunea va învinge. Au continuat să conviețuiască alături cu încăpățânare, cu speranță. Dar rațiunea nu va învinge și oamenii se vor înșela mereu. Aici, pe pământul în care s-a răspândit atâta ură, se pare că nu va mai fi loc, prea curând, pentru o reală conviețuire pașnică. "Alături – da, dar împreună – niciodată!" – declară sârbii din Krajina, scăpați vii și din vâltoarea urii lui '91, care a mai măturat, o dată, așezările sârbe vizate. "Împreună – niciodată!" – este o hotărâre pe care nu au luat-o nici după genocidul din anii '40! Au luat-o acum, după ce au văzut că nici 50 de ani de "unire și frăție" comunistă și nici ceea ce se popularizează a fi "tânăra democrație croată" nu au șters ura din sufletele oamenilor. Dimpotrivă.

Odată eruptă în străzi și piețe, după ce a fost slobozită din sediile partidelor, din anticamerele puterii și din bisericile catolice, sarabanda sârbofobiei va mai străbate Zagrebul în 1900 și, apoi, mai violentă, în 1902. Multe evenimente au fost consemnate, altele au fost

ținute în umbră și abil ascunse. Dintre cele consemnate apare, desigur, fața văzută a lucrurilor. Iată câteva.

În septembrie 1902, agitatori croați și mulți dintre cele mai declasate elemente ale orașului au declanșat un val de distrugeri, la care au fost atrași mulți alți cetățeni croați. Au fost trei zile și trei nopți în care mulțimea a asaltat casele sârbilor, imobilele instituțiilor sârbe, aruncând în stradă și incendiind totul. Puțini au scăpat de furia mulțimii, pentru că furia nu era atât de oarbă încât să nu consulte, când era necesar, liste cu adrese sârbe întocmite din timp. Sârbii au fost molestați fără a se ține seama de poziția lor socială. Atacul a fost organizat împotriva tuturor sârbilor. Acest tuturor era, de fapt, partea cea mai gravă a lucrurilor. Finalul scontat. Celele de bătăuși, de incendiatori și demolatori croați au fost acompaniate, în lucrarea lor, de urletele mulțimii excitate și refulate: "valahi blestemați!"; "mercenari ai Belgradului!"; "trădători ai patriei croate!"; "porci de valahi!"; "bateți-i pe valahi și nu veți păți nimic!"...

Nu s-a ajuns, totuși, la masacrarea sârbilor, dar nici prea mult nu a lipsit.

Aparțin tot de fața văzută a lucrurilor și consemnările contemporanilor, martori oculari la ceea ce a intrat în istoria locurilor drept "pogromul din Zagreb, 1902".

"Orice om instruit rămâne împietrit când se întreabă ce anume a putut determina grupurile de croați «educați» să ajungă încărcați de alâta ură împotriva poporului sârb frate. Ce l-a putut determina să-și piardă înțelepciunea și, plini de frenezie, să conducă ticăloșii sălbatici și incontrolabili ai străzii sau să induce în eroare pe țăranul ignorant, conducându-l spre banditism și jaf împotriva a tot ce este sârb.

Dar ceea ce m-a surprins cel mai mult a fost faptul că printre acești lideri frenetici și oameni din prima linie i-am aflat pe clericii din Zagreb și pe cei din Croația, în general. În loc să predice iubirea creștină, ei sosiseră să incite la haos și distrugere a tot ceea ce aparține poporului frate, a tot ceea ce este sârb.

Am căutat să-mi explic de ce toate acestea. Urmărirea și șicanarea sârbilor nu sunt de dată recentă în Croația, Slavonia și Dalmația. Acestea au devenit, an de an, mai aspre și mai grosolane. Elevilor din școlile Croației li s-au predat, întotdeauna, lecții despre «puternica și unita Croație». Același lucru îl făceau iezuiții în rândul poporului. Dar, peste tot, s-a scos în evidență faptul că «această rasă de valahi, acești declasați greci de Est», acești sârbi s-au separat de Croația nu numai religios, ci și cu tot sufletul. Aceștia sunt degenerații care stau în calea împlinirii tuturor dorințelor croate. Ei sunt cei mai mari dușmani ai Croației. Această credință are rădăcini adânci în rândul tineretului croat, precum și în poporul croat". (13)

Câteva cuvinte și despre fața nevăzută a lucrurilor.

Investigațiile contemporanilor au relevat că înapoia pogromului din Zagreb 1902 s-au aflat austro-ungarii și biserica catolică, ajutate de către anumite forțe din rândul elitei croate militante. Cele două mari forțe pregăteau, psihologic, anexarea Bosniei-Herțegovina la teritoriile controlate de vulturul bicefal al Habsburgilor. De altfel, ocuparea acesteia de către Austro-Ungaria fusese stabilită la Congresul de la Berlin, din 1878. Anexarea era, însă, un

nou pas, mult mai ușor de întreprins și de motivat prin compromiterea prealabilă a sârbilor, prin descurajarea lor, prin neutralizarea lor. Doar toată lumea știa că Bosnia-Herțegovina nu este nici austriacă și nici ungară, ci, în cea mai mare parte, sârbă.

Și de ce a susținut și clerul catolic pogromul? Pentru că, în viața instituțională și publică a Croației, biserica catolică devenise parte integrantă și sprijinea Partidul Dreptății. Clerul catolic din Croația, dar și cel reprezentat de arhiepiscopul de Sarajevo al Bosniei-Herțegovina, Josep Stadler, dirijau, la rândul lor, politica sârbofobă și antiortodoxă.

Nu era, de fapt, pentru prima dată când, pentru interese ale marilor puteri, se vor asmuți, una împotriva celeilalte, populații din diferite părți ale Europei. Nu va fi nici pentru ultima dată. Pogromul nu a fost decât o parte a recuzitei războiului psihologic declanșat de Austro-Ungaria în perioada acțiunii de anexare.

Pentru a slăbi și descuraja acele forțe croate intrate în coaliție cu sârbii care militau pentru ideea "iugoslavismului", în sensul materializării acestuia nu în interiorul granițelor imperiului, ci în afara lui, s-a apelat, de pildă, și la o înscenare judiciară. O înscenare cu "trădători" și "subminatori" ai imperiului. A fost o farsă pusă la cale de guvernatorul Croației, Rauch, la "sugestia" ministrului de externe al Austro-Ungariei, Aerenthal. Numai că Europa se afla deja în anul Domnului 1908 și ceea ce se numește opinie publică internațională exista și funcționa. Lumea a fost informată de întreaga mascaradă, care, în cele din urmă, a adus Habsburgilor mai multe pagube decât foloase.

Desigur, nimeni nu este atât de naiv să creadă că toată campania de sprijin, desfășurată de presă în favoarea "trădătorilor sârbi", a fost susținută doar de o subită simpatie a Europei față de problema sârbă sau iugoslavă. Este limpede că o parte dintre ițele care mișcau marionetele de pe scena Balcanilor, în perioada "crizei anexării Bosniei și Herțegovinei", duceau și spre capitale europene ostile Vienei. Aici s-a hotărât sprijinirea sârbilor arestați pe nedrept, măsura acestui sprijin, mijloacele care se vor investi, precum și durata iubirii față de cei oprimați de Habsburgi.

Spre Viena duceau alte ițe. Avea și ea figurinele ei, pregătite din timp. La capătul lor, în afară de propaganda antisârbă și antiiugoslavă, în afară de pogrom și înscenare judiciară așteptau să intre în mișcare croații militanți. Erau denumiți "franko-furtimasi" (de la "frankovci" și "furtimasi", despre care am mai vorbit – n.n.). Croații militanți și formațiunile lor de luptă – brigăzile de voluntari – erau adepți înfocați ai Partidului Dreptății și ai catolicismului militant, ale căror rânduri formau un amalgam bizar de deputați în Parlament, scursori ale orașelor, țărani neștiutori de carte induși în eroare și reprezentanți ai clerului. Aceștia își dovediseră deja rolul de precursori ai viitoarelor batalioane de asalt. Acum, erau pregătiți pentru ceva mult mai important. Ceva în raport cu care pogromul din Zagreb 1902 nu va părea decât o repetiție. Dacă ar fi să dăm crezare politicianului croat Ivan Ribar, cercurile conducătoare croate din jurul guvernatorului Rauch, cele din jurul lui Frank și al Partidului Dreptății, coordonate de Viena, puseseră la cale exterminarea și exilarea tuturor sârbilor din Croația. "Brigăzile de voluntari" ale Partidului Dreptății așteptau semnalul. Dacă

acesta, până la urmă, nu a venit, se datorește mai multor factori : Viena a soluționat "criza anexării" pe cale diplomatică ; Rauch s-a speriat când a realizat că era vorba, totuși, de uciderea și izgonirea a 700.000 de oameni ; opinia publică europeană îi privea cu simpatie pe sârbii din Croația și Slavonia, iar dușmanii Habsburgilor sporeau ca număr și putere.

Rezumând, sârbii trebuiau să moară, sârbii trebuiau să ia drumul exilului, sârbii trebuiau să treacă prin pogrom, sârbii trebuiau judecați, sârbii trebuiau bătuți și jefuiți. Croații trebuiau să-i jefuiască și să-i bată, să-i izgonească și să-i ucidă. De ce ? Pentru ca Viena să anexeze Bosnia-Herțegovina ! O parte dintre croați i-au jefuit și i-au bătut pe sârbi, i-au și condamnat și erau gata să-i și ucidă. De ce ? Pentru că sperau în mărinimia Vienei. În schimbul docilității, așteptau darul cel mare – Bosnia. Cu împăratul, împotriva tuturor ! Pentru o Croație dăruită cu Bosnia, pentru o Croație puternică, membră a unui imperiu, a unei trilaterale, formată din Austria-Ungaria-Croația. Sau și mai simplu : croatul Ivan trebuia să-l omoare sau să-l alunge pe sârbul Iovan, pentru ca Habsburg Franz să pună mâna, indiferent cum, pe Bosnia-Herțegovina, unde locuiesc alți Iovani și Ivani. Și asta nu pentru că Iovan și Ivan ar fi proști, iar Franz – deștept. Aceasta, doar că Franz avea armată mai puternică.

Așa se derula istoria acelor timpuri. După scenarii scrise de marile puteri. "Bine că acele vremuri s-au dus pentru totdeauna, tăticule !", îmi spun fetele mele, citindu-mi manuscrisul. Tocmai se transmiteau imagini privind luptele dintre croați și sârbi, între musulmani și croați, între sârbi și musulmani din localitățile Bosniei-Herțegovina. "Acelea s-au dus, într-adevăr", le răspund eu și mă opresc aici. Sper să nu fie atât de curioase încât să-mi umble prin hârtii și în continuare. Nu de altceva, dar, cu judecata lor curată, ar ajunge la concluzia că nimic nu s-a schimbat. Ceea ce noi, oamenii mari, am băgat la cap, desigur, că nu este adevărat.

POGROM – IUGOSLAVISM – RĂZBOI MONDIAL

"În jurul orei opt dimineața, o gloată, formată din catolici și musulmani in majoritate tineri, s-a adunat în jurul Catedralei catolice. După ce a cântat imnul imperial și a comemorat fostul cuplu moștenitor, gloata și-a orientat furia asupra sârbilor.

Ca la o comandă, gloata a năvălit asupra celei mai apropiate școli sârbe... De aici, a azvârlit în stradă bănci, table, cărți și planșe, în timp ce localul școlii a fost devastat, distrus, spart.

Purtând în fața lor portretul împăratului, ea continua să cânte imnuri de slavă bisericești. Gloata s-a despărțit în mai multe grupuri, îndreptându-se spre celelalte zone ale orașului, pentru a distruge clădirile diferitelor instituții sârbe (ca la un ordin, cele trei bănci sârbe din oraș au fost ocolite, aici fiind învestit și alt capital decât cel sârbesc), magazinele sârbe și casele particulare ale sârbilor. În drumul ei, ea a distrus toate prăvăliile sârbilor.

Din măcelăria lui Spira Novakovic, toată carnea a fost aruncată în stradă, iar din magazinul lui Jovo Palikuca – tot vinul, împreună cu scaune, mese, sticle și damigene. Chiar și la o distanță de 150 metri de librăria lui Around Trifkovic, lumea umbla pe cărți, caiete și alte hârtii împrăștiate de gloată. Nu au fost ocolite nici barăcile prăpădite din cartierele Patke și Piruska, unde trăiau săracii, o familie în câte o cameră. Și de aici a fost aruncată afară toată mobila, deși aceasta nu era mai mult decât câteva lemne și cârpe.

În general, peste tot au fost săvârșite fapte abominabile, de mare cruzime. O femeie văduvă, foarte bătrână și foarte bolnavă, Savka Jeftanovic, a fost smulsă din pat și aruncată în mijlocul camerei, pentru ca gloata să poată jefui și distruge mai ușor sărăcăcioasa ei mobilă și neînsemnatul ei avut. În prăvălia lui Petar Vukic au fost distruse toate pietrele funerare, împreună cu crucile, fotografiile și inscripțiile găsite, iar în casa Ritei Maksimovic, gloata nu a avut milă nici față de o femeie care, cu puțin timp în urmă, avusese o naștere grea.

Armata, care se afla pe străzi, i-a salutat pe demonstranți, chipurile pentru că intonau imnul împăratului și purtau tabloul său... Sârbii care au încercat să-și apere casele au fost imobilizați și târâți la poliție, unde au fost molestați în mod barbar". (14)

O descriere palidă a ceea ce s-a întâmplat în timpul pogromului din Sarajevo, la 29 iunie 1914.

"Cu o zi înainte, la Zagreb, în centrul orașului, în fața monumentului lui Jelacic, s-a adunat o mulțime de oameni. S-au rostit cuvântări incitante. Ivan Frank, fiul cunoscutului Iosip (Iosua) Frank, a vorbit și el :

«Astăzi, la Sarajevo, au fost ucise mândria și gloria monarhiei, speranța ei, sprijinitorul și protectorul croațianismului, urmașul la tronul Croației... Sârbii – așa-numiții noștri frați – care pretind a fi același popor cu al nostru, sârbii care, sub masca prieteniei și a iubirii, conspiră împotriva poporului croat și a monarhiei habsburgice, acești sârbi au lovit în inima poporului croat. Sârbii au ucis speranța Croației. Sârbii au ucis pe protectorul creștinismului și slavismului în monarhie". După aceste cuvinte, din mii și mii de piepturi a izbucnit strigătul : «Răzbunare ! Răzbunare !»

În seara aceleeași zile, în capitala Croației au început represaliile și răzbunarea. Au ținut trei zile și trei nopți la rând, fiind un exemplu de pogrom antisârb. În primul rând, au zburat în țăndări geamurile Băncii Sârbe, apoi cele ale așezămintelor bisericii ortodoxe. Clădirile ocupate de gloată, ale lui «Serbian Soko» (Societatea Sârbă de Atletism), au fost distruse cu pietre și răngi. Odată cu sporirea agresivității demonstranților, în fruntea listei ajungeau locuințe private sârbe, magazine și ateliere». (3)

* * *

Ceea ce întârzie, până la urmă sosește. Dacă acțiunile violente antisârbe și antiortodoxe nu s-au relansat cu prilejul anexării, de către Habsburgi, a Bosniei-Herțegovina, aceasta se explică prin faptul că, în operația propriu-zisă și în tot ceea ce a urmat, Viena avea nevoie de liniște. Și, dacă nici Viena și nici Vaticanul nu au mai pus paie pe jarul mocnit, flăcările nu au mai izbucnit. Se pare că popoarele nici n-ar ști când să se bată între ele dacă nu le-ar impune-o cineva din afară.

Totul nu era, însă, decât o perioadă de așteptare. Încordarea și tensiunile vor spori. Războaiele balcanice (1912–1913) vor aduce schimbări importante în raportul de forțe din Balcani.

Victoriile Serbiei, prin propriile puteri, în aceste războaie o propulsează la locul ei, în fruntea unei posibile uniuni a slavilor de sud. Intră, astfel, în desuetudine, un rol dorit și mult trâmbițat de Croația, sprijinită de Austro-Ungaria, pentru realizarea unei uniuni cu polarizare croată, care urma să intre în limitele teritoriale ale imperiului.

Ridicarea Serbiei nu lasă nici un dubiu privind viitorul lider al zonei. Tot mai mulți sârbi și croați din Dalmația, Croația și Slavonia realizează acest lucru. Croația își simțea poziția amenințată, iar Serbia nu avea de ce accepta, ca lider, un partener dovedit mult mai slab și bănuit a fi mai puțin iugoslav decât lăsa impresia. Croația și Serbia nu vor mai avea mult pentru a ajunge pe punctul de a se dușmăni. Pentru prima dată în istorie.

"Iugoslavismul" – ideea unirii tuturor slavilor – va fi revigorat într-o nouă formă. Da, o uniune a sârbilor de sud ar fi posibilă și, poate, chiar de dorit, dar prin polarizarea lor în jurul Belgradului. Aceasta ar însemna uniunea Serbiei cu Bosnia-Herțegovina, Dalmația, Slavonia, Slovenia și cu Croația, sub o căciulă slavă unică. Ideea cucerește și multe cercuri politice croate. Un lucru extrem de grav! – constată lumea croaților militanți. Inadmisibil și intolerabil! – gândește Viena. Ce-i de făcut?

Croații militanți așteaptă cu neliniște sprijinul și intervenția hotărâtă ale Vienei și ale Budapestei. Nu se poate ca imperialii să renunțe la "iugoslavismul" lui Strossmayer, la controlul, prin Zagreb, al slavilor de sud! Doar asta am cerut de atâtea ori!

Viena și Budapesta, mai îngrijorate ca oricând, nu prea mai au de ales. Problema iugoslavă devine, pentru ele, în primul rând, problema sârbă. Dar nu cea a sârbilor din krajinele Bosniei și Croației. De această dată, ea pălea ca importanță. Întrebarea cea mare era ce și cum trebuie făcut cu sârbii din Serbia. Cu Serbia însăși! Consolidarea puterii acesteia nu prevestea nimic bun. Era de așteptat ca, mai devreme sau mai târziu, la Serbia să se alipească și Bosnia-Herțegovina, teritoriu sârbesc, cu populație sârbă încă lejer majoritară în acea vreme. Și, după cum suflau noile vânturi ale "iugoslavismului", era posibil ca, prin unirea slavilor de sud, din coroana imperială a Habsburgilor să se mai desprindă încă o piatră prețioasă – Croația, și încă una – Slavonia, și încă una – Dalmația. Pericol mare la orizont! Ce nu pot face sârbii ăștia, fir-ar ei să fie!

Vienei nu-i rămânea decât posibilitatea mizei pe o singură carte. Cartea războiului. "Este singura soluție" – afirmau baronul Konrad von Hotzendorf, șeful Marelui Stat Major, și arhiducele Franz Ferdinand. Nici unul dintre ei nu bănuia și nu era conștient că recomandă, de fapt, cea mai cumplită și sigură cale de sinucidere a imperiului. Cine ar fi crezut că așa se va și întâmpla, chiar dacă mulți o prevesteau mai de mult, o așteptau și o pândeau? În ceea ce-l privește personal, arhiducele Franz Ferdinand nu a avut nici consilieri politici perspicace și nici măcar un astrolog bun. Unul atât de bun, încât să-i fi citit în stele că nu îl vor aștepta gloria militară și tronul, ci nemurirea unui cadavru vestit. Sau, altfel zis, pentru Austro-Ungaria, un "casus belli" util, iar pentru istorie, personajul de numele căruia se va lega, în vecii vecilor, atentatul de la Sarajevo și declanșarea primului război mondial.

Nu este locul să dezvoltăm subiectul, dar trebuie menționat, totuși, că, necunoscându-și zodia, evident nici altele, arhiducele Franz Ferdinand se pregătea pentru viitoarele sale misiuni, previzibil glorioase. Se gândise, însă, și la moarte, deși, pentru rolul de cadavru util și "casus belli", a fost pregătit fără să știe prea multe. Nu spun noutăți, dar există tot atâtea certitudini, câte dubii că organizarea atentatului nu scăpase ochilor și urechilor Vienei. Dar Viena nu a făcut ce trebuia pentru a-l împiedica. Cartea pe care o juca și pe care mizase totul, în adâncă intimitate, a cerut, probabil, și acest sacrificiu imperial. Spuneam că nu ar trebui să dezvoltăm subiectul asasinatului, dar ceea ce intenționăm să precizăm credem că este necesar.

Franz Ferdinand știa sau bănuia că va fi ucis. Sau, dacă nu chiar ucis, știa că va trebui să riște expunerea la un atentat. În luna mai 1914, în timp ce soția sa, principesa Sophie Motek, ducea copii la culcare, acesta s-a confesat prințului Carol : " Trebuie să-ți spun ceva și încă foarte repede, pentru că nu vreau ca mătușa ta să audă ceva când va coborî. Știu că vor să mă ucidă. În acest sertar se află documente care ți le-am adresat. Dacă mi se întâmplă ceva, ia-le la tine. Nu, nu glumesc. Vorbesc serios. De altfel, am pregătit, deja, totul, iar construcția criptei mele de la Arstetten s-a și încheiat". Știa că atentatul va avea loc la Sarajevo și știa, cu exactitate, ziua săvârșirii sale.

De unde putea avea aceste informații ? De necrezut – de la Belgrad ! Ambasadorul Serbiei la Viena anunțase, discret, că a luat cunoștință de hotărârea unor tineri sârbi din Sarajevo de a săvârși un atentat terorist împotriva lui Franz Ferdinand, moștenitorul tronului. Sarajevo nu se afla sub controlul Belgradului, ci, ca teritoriu anexat Austro-Ungariei, sub conducerea generalului Oscar Potiorek, guvernatorul Bosniei-Herțegovina. Belgradul căuta, astfel, să mai potolească sârbofobia Vienei, manifestată, fără perdea, în timpul "războiului vamal" și, mai ales, în timpul războiului balcanic, din 1912–1913. Nu avea interes să suporte o escaladare a ostilității Austro-Ungariei, vecinul său imperial. Nu era momentul, dar organizațiile extremiste sârbe din Bosnia-Herțegovina nu știau și nu țineau seama de aceasta. Pe de altă parte, intervenția în domolirea mișcării naționale a sârbilor din Bosnia-Herțegovina și neutralizarea oricăror grupuri radicale tocmai de către Serbia ar fi avut consecințe interne incalculabile. Serbia nu putea face Vienei un serviciu complet. Important este că Serbia a semnalat pericolul la timp. Dacă Viena ar fi dorit, atentatul de la Sarajevo n-ar fi avut loc niciodată !

Și, totuși, Franz Ferdinand s-a dus la Sarajevo, în ciuda avertismentului. A fost el un sinucigaș, un kamikaze austriac ? Greu de crezut, oricare variantă. Franz Ferdinand a fost, probabil, un "nebun" trimis pe o diagonală riscantă a eșichierului, care nu și-a asigurat protecția sau căruia nu i s-a asigurat protecția. Mai degrabă așa. După unele opinii austriece, prezența unei personalități înalte a imperiului în Bosnia-Herțegovina se impunea, pentru a potoli mișcarea națională sârbă, din cauza căreia provincia nu răspundea sau răspundea greu semnalelor de comandă. Aceeași prezență trebuia să demonstreze deschiderea Vienei față de populațiile musulmană și croată din provincie, ai căror lideri aveau preferințe – de înțeles – ... imperiale. Vizita era, deci, necesară, pentru că – nu-i așa ? – mișcările naționale trebuie gătuite la timp. Altfel, urmează dezastrul. Și Viena știa acest lucru. Și era atentă. Sârbii mișcau, ungurii mișcau, românii – ce să mai vorbim... Pericol mare. Poate se mai speria și Serbia puțin, poate se mai termina și cu "ilirismul" și cu "iugoslavismul". În această situație, un rol de salvator ar fi putut fi acceptat de Franz Ferdinand, chiar dacă exista un anume risc.

Nu știm dacă arhiducele ar fi fost de acord cu și mai mult decât atât. Judecând după felul său de a fi, caracterizat de contemporani drept capricios, samavolnic, neiertător, crud, chiar bestial (dovedit pe la partidele de vânătoare), egoist, este greu de imaginat că ar fi fost

gata să-și sacrifice viața pentru imperiu. Tocmai el, cel care ar fi urmat la tron. Viena, însă, a vrut, cu siguranță, mai mult decât un atentat nereușit. Cine anume a însemnat această Vienă, rămâne de lămurit cu un alt prilej. Cert este faptul că prezența lui Franz Ferdinand la Sarajevo a fost transformată din vizită, poate necesară, în provocare. Alegerea zilei în care arhiducele a părăsit zona de aplicație a trupelor din Bosnia-Herțegovina pentru a descinde la Sarajevo nu a fost făcută la întâmplare. Ziua de 28 iunie, ziua Sfântului Vitus, era, pe acea vreme, o cât se poate de profundă zi de doliu național a sârbilor. Era ziua în care, în 1389, pe "Câmpia Mierlei", rezistența armată sârbă antiotomană primea cea mai cumplită lovitură din partea turcilor. A umili un popor, prin prezența noului stăpân nedorit, tocmai în cea mai dureroasă zi a sa era un risc care implica, dacă nu neapărat gloanțe, măcar câteva huiduieli sănătoase. Or, acest risc nu a fost evitat cu bună-știință.

Importantă era recepționarea provocării, respectiv înfierbântarea teroriștilor și împingerea lor la acțiune. Atentatul era, deci, dorit, așteptat. Foarte bine. Atentat să fie, dacă este să fie. Nu-i nimic. Dacă este contracarat abil, acesta se poate produce exact cu zgomotul scontat, dar fără să provoace victime. Poate pe aceasta să fi mizat și Ferdinand. Poate așa i s-a descris scenariul după care vor decurge evenimentele. Numai că Viena nu a luat nici pe departe măsurile de protecție care, cu mobilizarea a 150 de detectivi, au asigurat, în 1910, împăratului Franz Iosef un somn foarte liniștit și o vizită "fructuoasă", tot la Sarajevo.

Viena avea nevoie de o victimă. Măsurile de protecție au fost atât de precare încât au putut fi penetrate de o echipă de atentatori adolescenți! Dintre cei șapte membri ai organizației "Mlade Bosna" ("Tânăra Bosnie"), care și-a fixat ca obiectiv asasinarea arhiducelui, cinci dintre ei – Gavrilo Princip, care a tras, Nedeljko Cabrinovic, care a aruncat bomba, Trifko Grabez, Vaso Cubrilovic și Cvetko Popovic – nu împliniseră, nici unul, 18 ani. Doar musulmanul Mehmed Mehmedbasic și sârbul Danilo Ilic aveau peste 20 de ani. Copiii ăștia să-i vină de hac moștenitorului tronului imperiului Austro-Ungar, vestit prin poliția sa dură și eficace? Și, mai ales, când poliția putea ști totul, doar coroana habsburgică, pe care o păzea, fusese avertizată... Princip, Cabrinovic și Grabez vor muri în închisoare. Cubrilovic și Popovic vor supraviețui și vor fi eliberați în 1918. Ilic, major, va fi condamnat la moarte și executat. Mehmedbasic va reuși să fugă în Muntenegru.

Gavrilo Princip este pomenit ca cel care a tras primul foc al primului măcel mondial. Așa este. Dar țința în care au nimerit ele? Țința a așezat-o în fața revolverului însăși Viena!

Încă în aceeași zi de 28 iunie 1914, imediat după atentat, Franz Iosef – împăratul –, Konrad von Hotzendorf – șeful Marelui Stat Major – și alte câteva personalități decid zdrobirea Serbiei! A Serbiei, "vinovată" de influența sa asupra mișcărilor naționale sârbe și de consolidarea independenței sale după 1913, dar absolut fără nici un amestec în atentatul de la Sarajevo! Primul măcel mondial, în care vor pieri milioane de oameni din atâtea și atâtea țări, a avut o motivație falsă! Oamenii au murit în baza unei uriașe minciuni

premeditate, pe care două mari puteri au prezentat-o drept adevăr. Te indignează. De aceea au trebuit să existe orfanii Mărășeștilor și schilozii Oituzului ? !

Și știți, desigur, că și cel de-al doilea măcel mondial tot de la o minciună s-a declanșat. Marile minciuni ale istoriei și marii ei mincinoși n-au fost judecați de tribunale. De aceea mi-e teamă de minciunile politice care se difuzează acum. Cu toată pregătirea lor psihologică, ele ies la suprafață. Se minte, însă, în continuare, în timp ce mințiții tac. De ce, când se știe că minciuna politică este preludiul războiului ?

Să revenim la primul măcel mondial. Războiul se va declanșa, totuși, abia după o lună (!), răstimp în care Viena a contactat Berlinul, pentru că, singură, nu îndrăznea acest pas... Aici, împăratul Wilhelm II al Germaniei și șeful Marelui Stat Major – Helmuth von Moltke, apreciind avansul tehnologic și organizatoric militar al Germaniei față de Rusia și Franța la aproximativ trei ani, își dau acordul la declanșarea unui război fulger, preventiv, împotriva sărmanei Serbii. Isteria sârbofobă va urca, și la Berlin, la cote nemaiîntâlnite. Așa, de la o zi la alta...

Exact la o lună de la atentat, la 28 iulie 1914, marile puteri germanice vor începe primul lor marș spre distrugere și autodistrugere. Ce va însemna aceasta în cifre, pentru Serbia și pentru toți slavii de sud, veți întâlni în capitolul următor. Ce a însemnat pentru agresor, vă oferim, câteva, acum. Din țările "sfintei coroane ungare", de pildă, au fost înrolați 3.381.785 oameni. Dintre aceștia, s-au întors, valizi, doar 525.000 ; mai mult de 1,5 milioane au fost răniți o dată, iar peste 500.000 – de mai multe ori ; 835.000 au căzut în prizonierat ; 531.000 au murit. (18) Așa le trebuie ! – ne vine, spontan, o primă reacție. Așa le trebuie, cui ? Păi ăia de au murit și s-au schilodit au fost tot niște prăpădiți ca noi, oameni buni.

Dacă Viena și-a făcut sau nu scrupule, este mai greu de precizat, chiar dacă Franz Iosef nu s-a putut abține să nu remarce, la aflarea veștii asasinatului, că "... Dumnezeu s-a gândit bine că a ferit Austria de un asemenea domnitor". Cum la fel de greu de precizat este dacă și-a făcut scrupule în urma morții a milioane de oameni, mânați – unii împotriva altora – la primul măcel mondial din istoria omenirii.

Invocând asasinarea arhiducelui, Austro-Ungaria și Germania au pus în mișcare rotițele unui urias mecanism distructiv de vieți, valori materiale, comori spirituale, de lumi, de imperii, de regate, de republici, de politici. Peste mai bine de patru ani, când măcelul se va opri, lumea nu va mai fi, nicăieri, aceeași.

Atentatul de la Sarajevo a schimbat, printre altele, datele problemei de care ne ocupăm : raporturile croato-sârbe în Croația, raporturile croato-sârbe în ansamblul problemei iugoslave și raporturile dintre marile puteri, Serbia și sârbi, în general.

La vestea asasinării arhiducelui Ferdinand, la Zagreb și la Sarajevo, populația croată, ieșită în stradă, a cerut răzbunare. În Saborul din Zagreb, cu ocazia comemorării decesului tragic al arhiducelui, parlamentarii croați radicali și conservatori din Partidul Dreptății și din Partidul Țărănesc Croat al lui Stjepan Radic i-au huiduit pe deputații sârbi, dar și pe cei

croați, intrați în coaliție cu primii, în ideea "iugoslavismuiui". S-au auzit insulte și acuzații, care, iată, au străbătut timpurile până la noi : jos cu asasinii ! ; afară cu valahii ! ; afară din coaliție ! ; jos cu Serbia ! ; nu-i loc pentru sârbi în Sabor ! ; fiecare dintre voi are mâinile pătate cu sânge ! ; ați venit cu pistoale în buzunar ! ; jos sârbii !

O propagandă antisârbă fără precedent a fost declanșată în Croația. O sârbofobie isterică, încurajată de autorități, s-a răspândit și s-a amplificat la cote paroxiste în câteva săptămâni. Martiriul arhiducelui a cerut răzbunare. Deși era aberant, pentru aceasta trebuiau să plătească toți sârbii. Și cei din Bosnia-Herțegovina, pe care nu i-a întrebat nimeni dacă le place sau nu dominația austro-ungară mai mult decât independența, și cei din Croația, pentru că aveau vina de a fi sârbi, și cei din Serbia, la fel de păcătoși, având aceeași vină. Să plătească cu viața !

Demonstrațiile și pogromurile urii antisârbe s-au ținut lanț. Campania de presă, campania bisericii și-au jucat și ele rolul important în tot războiul psihologic care se afla în desfășurare. Populația unui întreg imperiu și a încă unuia trebuia pregătită pentru sacrificiul suprem. Cuvântări și binecuvântări, imnuri și marșuri, entuziasm și ură, încredere în victorie și dispreț față de inamic trebuiau puse la locul lor în sufletul oamenilor. Etapa sa inițială, până la începerea războiului, a durat doar (!) patru săptămâni, pentru că terenul de manifestare a sârbofobiei era de foarte mult timp pregătit.

La 28 iulie 1914, când Austria declară război Serbiei și declanșează, totodată, primul război mondial, în Croația se dezlănțuie o cumplită și necruțătoare prigoană a sârbilor aproape pe întregul teritoriu. Zeci de mii de croați se asmut, la Zagreb, asupra tuturor instituțiilor economice, politice și culturale sârbe. Se vor jefui și distruge biserici ortodoxe, vor pieri în flăcări, călcate în picioare sau sfâșiate, documente istorice de mare valoare, obiecte de cult unicate și câte altele. Vor veni la rând, după tipicul redat la începutul capitolului, locuințele sârbilor vecini și cunoscuți.De foarte multe ori, chiar prieteni. Puține vor scăpa nevătămate. Dar nu numai la Zagreb se produc asemenea acte de vandalism. Atâtea secole de ură cultivată nu au trecut degeaba și nici atâtarea de ultimă oră nu a fost de neglijat. Convinsă sau nu că face dreptate, gloata distruge tot ce este sârbesc și la Split, la Zadar, Mostar, Samac, Doboj, Djakovo, Slavonski Brod, Sarajevo... Se distrug până și cimitirele sârbești...

Place sau nu, aceasta era realitatea crudă. Croatul de rând a ajuns să-i urască pe sârbul de rând, iar evenimentele o mai dovedeau o dată. Partidele politice și biserica catolică promovau deschis și fără prea multe scrupule exterminarea și izgonirea sârbilor. Presupun că ambele realizau măsura în care acest lucru li făceau sub imboldul sau presiunea intereselor străine. Dar mă întreb dacă sărmanul țăran croat, care și-a ascuțit securea să-i taie pe vecinul său sârb de dincolo de gard, s-a gândit vreodată că servește politica marilor capitale europene de care doar auzise ? N-o fi știut-o în 1902, nici în 1914–1918, și nici în 1941–1945 ? Să admitem că nu. Dar să nu-i fi trecut prin cap nici în 1991–1993, când a tăiat aceeași secure ?...

De aceeași realitate aparține, în 1914, faptul că ideea "iugoslavismului", așa cum o înțelegea majoritatea slavilor de sud, intra într-un con de umbră provizoriu.

Era și firesc. Cine să o mai promoveze acum, la declanșarea conflagrației? Uriașului mecanism politic, militar, propagandistic pangerman, pus în mișcare pentru stăpânirea Balcanilor și pentru extinderea spre Est, cine putea să-i stea în față? Se prăbușiseră, în acele vremuri, și firavele legături stabilite între această idee și populația din Croația. Mii și zeci de mii de voluntari croați, absolut convinși că sunt în tabăra în care trebuie să fie, vor îngroșa regimentele împăratului, protectorul religiei catolice în care au fost botezați, ale bisericii în care s-au spovedit, s-au căsătorit și care i-a îngropat cu cinste strămoșii. Așa simțeau ei în modul cel mai cinstit și nu erau de vină. Și nici nu era vorba de vreo vină a lor. Austria concretă era mai aproape de sufletele lor decât un nu știu ce frate sârb, despre care auziseră doar rele sau văzuseră, cu invidie, că unii sunt chiar mai buni ca ei. Aceștia vor lupta pentru interesele Austriei, împotriva tuturor și împotriva sârbilor. Vor măcelări sate sârbe din Macva și Posavina. O vor face din mai multe rațiuni, desigur, dar una dintre acestea va fi "iugoslavismul", în forma în care Austria o plăcea și o promitea mai solemn ca înainte: o Iugoslavie a croaților și a slovenilor, la care se va alipi Serbia și Muntenegru; o Iugoslavie făcând parte dintr-un ansamblu unitar al statelor germane, al Ungariei și al slavilor de sud. Și va mai exista încă o variantă de promisiune a Austriei, care va apărea în cursul evoluției evenimentelor. Croații credeau mult în ea, fiind cea mai avantajoasă. Vom reveni asupra ei la timpul potrivit. În ajunul războiului, ea nu exista.

Important, tragic de important era faptul că, în acest mare război, slavii de sud luptau în două tabere opuse și o făceau cu convingere. Se înfruntau pe viață și pe moarte, unii cu alții, sub drapele diferite și erau necruțători. După ce i-au despărțit distanțe nu prea mari, dar vremuri de secole, mult prea lungi, religii opuse și civilizații diferite, vor mai putea, oare, după război, cândva, să se mai privească în ochi și să-și dea mâna? Vor avea putere să ierte și să se înțeleagă după un război fratricid îndelungat?

După un asemenea război, croații și sârbii nu vor mai putea trăi niciodată într-un singur stat (!), apreciau unii priceputi ai vremurilor. Vor avea dreptate! Și mai au și acum, chiar dacă au fost contrazișI de două ori, prin crearea celor două Iugoslavii. Această tragică importanță, războiul mondial, ca o altă sursă a urii și a intoleranței inepuizabile, avea și prezent, avea și viitor.

Pentru viitor, dar nu neapărat în rău, se va dovedi important și un alt element. Întrebam mai înainte: cine să ți apărat "iugoslavismul" în forma sa mai firească decât cea sub patronaj austro-ungar? Cine să-i fi conservat esența în bulversarea fără precedent, care cuprinsese Balcanii? Europa? Terra? S-au găsit, totuși, și astfel de forțe și astfel de personalități.

La izbucnirea războiului, o parte dintre croați și sloveni s-a refugiat în Serbia. Printre ei, oameni politici de seamă, cu vederi opuse cercurilor politice și clericale croate sârbofobe și filohabsburgice. Erau purtători ai ideii "iugoslavismului". După convorbiri prealabile,

guvernul Serbiei semnează, împreună cu aceștia (7 decembrie 1914), "Declarația de la Nis", un document de o importanță covârșitoare. Atunci, poate nu se intuia, dar acum știm precis că acesta a fost primul document răspunzător și pentru lacrimile bucuriei, și pentru cele ale durerii ce vor urma.

Nu știu câte acte de naștere poate avea o idee ("iugoslavismul") și un stat (Iugoslavia), dar, dacă se admit mai multe, atunci, cu certitudine, acesta este unul dintre ele. Declarația a lărgit, dintr-o dată, cercul aliaților Serbiei. În război, aceasta nu va mai avea alături, de partea sa, doar Muntenegru, ci... Iugoslavia. Or, Iugoslavia reprezenta toată masa slavilor de sud, voitori a evada de sub dominația unui imperiu străin și forța, deloc de neglijat, a diasporei iugoslave.

"Declarația de la Nis" marchează, de asemenea, o reorientare a politicii sârbe în curs de maturizare. Serbia renunță la strategia sa politică de a se uni cu Bulgaria. Este o schimbare de macaz radicală. Semnatarii declarației își fixează drept scop unificarea tuturor țărilor sud-slave, adică iugoslave (Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herțegovina, Croația, Dalmația și Slavonia).

Cu acest prilej, Serbia mai face un viraj politic, a cărui importanță, nerecepționată cum se cuvine la vremea respectivă, se va dovedi, mai târziu, tragică. Serbia face o mare greșeală, cu repercusiuni extrem de grave pentru soarta populației sârbe. Urmările sale vor putea fi atenuate doar în cadrul unui îndelungat proces, care va fi, poate, istoria anilor 2000. În ce a constat virajul, în ce a constat greșeala?

Semnând "Declarația de la Nis", Serbia părăsește concepția unificării într-o singură țară a tuturor teritoriilor locuite de sârbi. Concepția, cunoscută sub numele de "soluția miniatură" sau "soluția minimală", avea ca obiectiv materializarea dorinței de unire a tuturor sârbilor într-o patrie a lor. A sârbilor. Virând, politic, greșit, Serbia își va propune să rezolve această problemă prin crearea Iugoslaviei, o țară a tuturor slavilor de sud, și doar implicit a sârbilor. O eroare cu urmări teribile mai ales pentru sârbi, dar, într-o anumită măsură, și pentru croați, slvoeni sau macedoneni. Hotărârea se va dovedi, în timp, de mai multe ori, nefericită, pentru că nu va rezolva problema autodeterminării sârbilor din toate teritoriile și unirea lor. O va agrava și o va întârzia. O va complica, apoi, în așa măsură încât, chiar și după cea de-a doua destrămare, după ce s-au "autodeterminat" mai toate popoarele Iugoslaviei, sârbii tot nu și-au săvârșit autodeterminarea. Asta e!

Acum, după ce am aflat câte ceva despre natura și evoluția raporturilor croato-sârbe și cunoaștem deja tot ceea ce semnatarii "Declarației de la Nis" nu aveau cum să bănuiască – două destrămări sângeroase ale Iugoslaviei –, ne este mai ușor să judecăm și să etichetăm cele petrecute. Dar nu judecățile și etichetările sunt importante, ci concluziile. Or, concluziile sunt fără echivoc. "Soluția miniatură" era singura realistă și – mai important – este, în prezent, unica posibilă pentru rezolvarea cerințelor naționale vitale ale sârbilor. Numai că ceea ce, în 1914, reprezenta "soluția miniatură" este, astăzi, recepționată, din exterior, ca o tendință expansionistă, spre o "Serbie Mare".

În momentul în care "Declarația de la Nis" a deschis porțile spre o Iugoslavie mult mai extinsă decât orice "Serbie Mare", marile puteri nu au reacționat, deși, veți vedea, aveau socotelile lor. Desigur, nu ne referim la Germania și Austro-Ungaria. Nu au avut obiecții nici după război, când tratatele de pace au consfințit, cu acordul marilor puteri, evident, crearea primului stat iugoslav. Un element extrem de interesant și o atitudine care se vor repeta și la finele celui de al doilea război mondial. Și atunci, în 1945, în ciuda unor contradicții și mai acute, se va naște o a doua Iugoslavie. Marile puteri își aduc, din nou, contribuția la mișirea sa. Vrerea marilor puteri a fost mai mereu un răspuns la întrebarea "Cum de s-au putut întâmpla unele evenimente în ex-Iugoslaviile trecutului?" Vrerea lor este și o parte importantă din răspunsul la întrebarea "Cum de s-au putut crea cele două Iugoslavii?" Marile puteri, după cum s-a văzut, au preferat o Iugoslavie mare, chiar dacă – sau mai ales dacă – era măcinată, încă de la început, de convulsii puternice. Au preferat-o unei Serbii a tuturor sârbilor, în ambele etape istorice distincte. Conglomeratul iugoslav a fost imaginat, de fiecare dată, și ca un cordon antibolșevic, dar și ca un atenuator al problemei sârbe... De fapt, aici e problema. O Iugoslavie cât cuprinde, dar o Serbie slabă.

Așa o fi fost. Dar acum? Acum, când cea de-a doua sângeroasă destrămare este deja înfăptuită, cu evidenta contribuție a marilor puteri, cum ar putea fi privite lucrurile? La finele anului 1991, ele nu au creat, ci au destrămat o Iugoslavie. Și atunci?

Atunci, să încercăm unele explicații. Ne trebuie state slabe în Balcani, dar trebuie să-i oprim și pe bolșevicii de ruși. Pericolul cel mai mare sunt ei. Deci, faceți Iugoslaviile! Dacă terminăm cu rușii altfel, desfaceți Iugoslaviile! Și, iată, cu rușii am terminat altfel. Iugoslavia trebuia să cadă!

În mod sigur, destrămarea a devenit o problemă mult prea coaptă și s-a suprapus cu o nouă delimitare a sferelor de influență, o nouă înțelegere și o nouă incercare – în forme și modalități fără precedent, dar pe aceeași bătătorită cale – de stăpânire a Balcanilor. Iugoslavia trebuia să cadă!

La ora destrămării programate, existau deja, pe de o parte, alte mijloace de ținere sub control a problemei sârbe și, pe de altă parte, s-ar fi putut ca "iugoslavismul" anilor '80 – '90 să fi fost unul care îngrijora prea mult. Tendința iugoslavizării populației, în sensul că tot mai mulți cetățeni s-au declarat iugoslavi, să fi fost recepționată și ca un element al consolidării unui spirit, al unei noi nații – cea iugoslavă? De aici, pericolul unei viitoare Iugoslavii a iugoslavilor, mai de temut decât o Serbie Mare? Cine știe? Oricum, cine cunoștea cât de cât realitățile din Iugoslavia, numai de "iugoslavism" nu trebuia să se teamă. În ciuda lozincilor de unitate, Tito și oamenii săi de încredere au lucrat numai pentru destrămarea federației. În ceea ce mă privește, optez pentru schema: dacă nu ne mai temem de ruși, nu ne trebuie o Iugoslavie puternică, ci Balcani penetrabili, state mici, independență, demo...

Dar vă rog, la toate acestea nu trebuie să dați prea mare importanță, mai ales că au fost scrise sub semnul unei sticle de bere Dreher. O bere bună, ungurească. Jos pălăria!

M-am și mirat. Cum de fac ungurii așa o bere bună? Una care să influențeze speculațiile politice spre aberant. De fapt, n-ar trebui să mă mir. Cu sau fără Dreher, le-au influențat mai mereu. Le-au influențat, nu demult, și cu Kalașnikovuri, vreo 30.000 – 40.000 bucăți, livrate, clandestin, Croației vecine, pe când aceasta mai făcea parte din statul independent, suveran R.S.F. Iugoslavia, membru O.N.U., C.S.C.E. etc., etc... Să o spunem, însă, și pe cea dreaptă. Ce, nemții nu fac bere și mai bună? Dacă eu nu prea beau bere Heineken, de pildă, înseamnă că ea nu influențează speculațiile politice? Le influențează, precis, pe ale celor care o toarnă sau li se toarnă pe gât. Altfel, în plin embargo, n-aveau cum să ajungă, în Croația, rachete antitanc și alte arme din toată lumea, tancuri, tunuri, aruncătoare din fosta R.D.G. și câte altele. Poate nici embargo nu ar fi fost fără Heineken. Ajunge! Al naibii Dreher-ul ăsta, iarăși mă face să am și eu părerile mele, cu care nu sunt de acord. Cu care nici alții nu sunt.

Scriam, la începutul cărții, că nu încerc regrete privind destrămarea Iugoslaviei. De ce le-aș avea? De altfel, sunt convins că am parcurs deja câteva argumente istorice de forță în susținerea afirmației mele. Iugoslavia s-a dovedit a fi "o posibilitate care nu se poate", cum spunea, nu demult, cineva de la județeană, care, acum, tot acolo este. Nu destrămarea propriu-zisă este condamnabilă, la urma urmei, ci modul în care s-a petrecut. Dar acestea sunt deja alte probleme. Toate la timpul lor. Și așa am anticipat mult prea mult. Vorbeam despre "Declarația de la Nis"...

Desigur, "iugoslavismul" acelor ani nu poate fi apreciat decât ca o mișcare și o idee generoase. Mai ales privit de la distanță. O patrie mare, comună, în care, în sfârșit, se regăsesc toți frații și trăiesc în fericire, pace, bună înțelegere, până în ziua de apoi. Frumos!

Privite de aproape, lucrurile nu stăteau, însă, chiar așa. Rămânea generozitatea ideii, dar frații? Frații de mult nu mai erau frați. Sângele apă nu se face, se spune, dar, iată, s-a făcut.

După constatarea tristă că fratele din nord-vest umblă în "haine nemțești", că simte și gândește după croiala lor, că pupă mâna care i le-a făcut, că fratele s-a dat cu papistașii, că te-a dat afară din propria-ți casă, că te-a amenințat cu moartea și că e gata să te taie oricând, că și tu ești gata să îl tai, mai ai vreo chemare să faci o țară împreună cu el? Poate, da. Cu mine, în orice caz, nu. Nici ca muritor de rând, nici ca rege. Este adevărat, rege n-am fost niciodată – ceea ce, cred, a rezultat deja – dar presupun că, știind doar atât cât am aflat până acum despre relațiile dintre frații croați și sârbi, n-aș fi acceptat niciodată să fiu stăpânul unei ograde comune a lor. Chiar dacă ograda aceea era atât de întinsă, atât de bogată și atât de fermecătoare precum Iugoslavia. Se va dovedi, până la urmă, că o Iugoslavie alcătuită dintr-o alianță sârbo-croată nu va putea fi decât o țară a unui rege indus în eroare și, la început, naiv, cum a fost Aleksandar Karadjordjevic, sau o țară a unui dictator, iugoslav în vorbă și croat în faptă, cum a fost "tovarășul Tito". Chiar și așa, cu rege sau cu dictator, ambele Iugoslavii vor fi trecătoare.

Numai că, atunci, în 1914, toate aceste finaluri sumbre nu se întrevedeau, încă, nici de la înălțimea tronului regatului sârb încoltit, nici din sediul guvernului, nici din birourile – din Italia sau Franța – ale "Comitetului Iugoslav" și nici din tranșeele pe unde își îndeplinea datoria față de Austro-Ungaria, în armata căreia slujea, caporalul croat Iosip Broz, viitorul mareșal iugoslav Tito.

Din toate aceste locuri, războiul și "iugoslavismul" se vedeau altfel. Opinia caporalului Iosip Broz nu era încă importantă și nu ne vom opri asupra ei. În schimb, guvernul Serbiei și "Comitetul Iugoslav" trebuiau să fi sprijinit "iugoslavismul" cu multă hotărâre.

Într-adevăr, purtătorii mișcării, în cea mai mare parte politicieni croați refugiați, sprijiniți de guvernul sârb, fondează, în noiembrie 1914, în Italia și, apoi, în mod oficial, la 1 mai 1915, la Paris, "Comitetul Iugoslav". Acesta își va fixa drept scopuri principale: propaganda proiugoslavă, recrutări de voluntari și colecte de fonduri pentru sprijinirea mișcării.

Între "Comitet" și guvernul sârb, relațiile vor fi destul de strânse și coordonate. Vor fi strânse și atunci când va transpira informația că Marea Britanie, Franța și Rusia ar fi semnat un tratat secret cu Italia. În conformitate cu acest tratat, Italia urma să intre în război de partea Antantei, primind, în schimb, întinse teritorii pe celălalt mal al Adriaticii, pe Coasta Dalmată, teritoriu al unei posibile viitoare Iugoslavii postbelice.

Mai târziu, sub impactul aceleiași informații, "Comitetul" se detașează oarecum de Serbia, care părea definitiv pierdută, la un moment dat, în fața înaintării trupelor germane și austro-ungare. Se detașează și pentru faptul că, și aici, în "Comitet", s-a făcut simțit efectul politicii duplicitare croate în ceea ce privește "iugoslavismul". La întrebarea "Încotro?", răspunsul a oscilat mai mereu în următoarele limite: împreună cu sârbii și cu celelalte popoare sud-slave, spre o Iugoslavie polarizată în jurul Belgradului; spre o Iugoslavie bipolară, în care Croația să dețină Slovenia, Dalmația, Bosnia-Herțegovina și o parte din Vojvodina, iar Serbia – restul teritoriilor; spre o Iugoslavie croato-sârbă unită și cu alte teritorii, independentă, dar într-o formulă în care nu va ieși de sub puterea dinastiei Habsburgilor.

Această din urmă soluție avea să fie acea variantă de promisiune la care am spus că vom reveni. Într-adevăr, la 30 mai 1917, în Parlamentul de la Viena, "Clubul Iugoslav" (a existat și așa ceva) a obținut acceptul unirii tuturor teritoriilor sud-slave din Austro-Ungaria într-un stat independent, în cadrul imperiului. Viena, slăbită în război, făcea concesii fără precedent, sperând în supraviețuirea imperiului.

Aceste oscilații s-au resimțit în tot ceea ce a însemnat "iugoslavism" atunci: în atitudinea diasporei, în cea a voluntarilor și, nu în cele din urmă, în cea a maselor de prizonieri "iugoslavi" din armata chezaro-crăiască, care-și omorau zilele prin lagărele din Rusia sau participau la edificarea "primului stat al muncitorilor și al țăranilor".

Am menționat toate acestea pentru a întregi acele condiții care nu vor lăsa niciodată semnul egal între un "iugoslavism idilic", un "iugoslavism pragmatic" în diferitele sale

variante și o primă viitoare Iugoslavie. Aceasta va avea de suportat nu numai poverile lăsate în urmă de o crâncenă și divizată istorie a locurilor, ci și cele ale unor opțiuni politice atât de diverse privind o viitoare Iugoslavie, precum cele relevate anterior.

Până la urmă, lucrurile vor evolua, totuși, doar pe o singură cale. Altfel nici nu se putea. Aceasta va fi cea favorizată de superioritatea tot mai clară a Antantei în război și, la nivelul Balcanilor, nu în ultimul rând, de șirul victoriilor sârbești, debutate pe frontul de la Salonic, continuate până în Europa Centrală. Pe de altă parte, aceasta va fi calea stabilită prin "Pactul din Corfu" (15–20 iulie 1917), semnat pe Insula Corfu, între guvernul Serbiei și "Comitetul Iugoslav". Acesta din urmă revenise la poziții mai raționale după unele mutații din conducerea sa.

"Pactul din Corfu" este un alt act de naștere al primului stat iugoslav, semnatarii lui convenind asupra creării unui "stat comun al sârbilor, croaților și slovenilor", respectiv a unei monarhii sub dinastia Karadjordjevic. Detaliile privind guvernarea, structurile statului, împărțirea administrativă etc. urmau să se stabilească ulterior, pe cale democratică.

"Pactul din Corfu", coroborat cu cele ce se întâmplau pe fronturi, cu "neliniștile" naționale din Imperiul Austro-Ungar, a dus la schimbări importante. A împins, pur și simplu, de o parte, pentru o perioadă de timp, ideile pancroaților extremiști, sârbofobi, ale clerului catolic antiortodox. Concepția unei coaliții croato-sârbe câștiga teren. Ne referim, evident, la ceea ce se întâmpla în Croația.

Războiul mondial se apropia de sfârșit. Imperiul Austro-Ungar, de asemenea. Dezintegrarea sa devenise o realitate încă pe la mijlocul anului 1918. În luna august, de pildă, în teritoriile viitoarei Iugoslavii, puterea efectivă se afla în mâna "consiliilor naționale". La 8 octombrie, în Croația, ia naștere "Consiliul Național al Slovenilor, Croaților și Sârbilor", echivalentă cu o conducere centrală, care-și exercita puterea asupra teritoriilor austro-ungare. Trei săptămâni mai târziu, Saborul declară Croația, Dalmația, Slavonia și Rijeka stat autonom, independent, disociat de Austro-Ungaria. Ia naștere, astfel, statul slovenilor, croaților și sârbilor din ex-monarhia austro-ungară, condus de același "Consiliu Național". Mulțimea, care a salutat, la Ljubljana și Zagreb, această veste, a cerut unirea cu Serbia și Muntenegru.

După o perioadă a compromisurilor, Serbia și Muntenegru rămân în tratative nemijlocite doar cu "Consiliul Național", cu reprezentanții Dalmației și ai Bosniei. Armata sârbă încheie o campanie glorioasă. Pornită de la Salonic spre Belgrad, ajunge până la Rijeka, înaintea trupelor italiene, pornite ca armată de ocupație, și apără, cu succes, limitele teritoriale ale Croației și Sloveniei la granița cu Austria și Italia.

Cei 28 de delegați ai "Consiliului Național", autorizați să declare unirea cu Serbia, sosesc la Belgrad, după ce, în prealabil, în cadrul unor mari adunări naționale, populația din Muntenegru și din Vojvodina își manifestase aceeași voință. Mai rămăsese doar un ultim pas spre unire, urgentat de anumite forțe politice și de mersul accelerat al evenimentelor.

Și va veni și ziua în care își va declara existența primul stat al tuturor iugoslavilor – Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Această zi va fi 1 Decembrie 1918!

* * *

Între atâtea cele care i-au îndepărtat pe croați de sârbii din Croația și de sârbii din Serbia, din Bosnia-Herțegovina și de aiurea, primul război mondial a fost unul dintre factorii cei mai importanți. Acesta a fost războiul care a opus, pentru prima dată, armatei sârbe unități și mari unități croate luptătoare, pentru gloria vulturului habsburgic. A fost prima stare de beligerantă dintre o Serbie independentă și o Croație parte a Imperiului Austro-Ungar. A fost primul război în care croații din Croația și sârbii din Serbia s-au ucis între ei și primul război în care au fost exterminate sate sârbe de către trupe croate și austro-ungare. Nicăieri, nici vorbă de fraternizări în ideea originii comune, a limbii comune, a "ilirismului", a "iugoslavismului".

M-am întrebat, de multe ori, cum de s-au putut întâmpla toate acestea. Cauze de ansamblu am parcurs suficiente și, totuși... Ar mai trebui, poate, un ceva, un detaliu care să redea atmosfera acelor vremuri cumplite. Dar ce anume? Ce ar putea sugera, de pildă, isteria antisârbă? Cum a fost ea promovată de maeștrii războiului psihologic ai timpurilor, care au reușit să mâne spre abatoarele umane ale fronturilor mii și mii de oameni cu cântecul pe buze?... Am găsit! Cântecul, ăsta e! Într-adevăr, cântecul a fost mijlocul prin care s-au putut manipula cel mai bine masele de luptători analfabeți sau puțin alfabetizați. Alte mijloace, mult mai adecvate acestui scop, precum radioul și televiziunea, nu se născuseră încă. Discursurile sforăitoare de prin piețele târgurilor, cuvântul Domnului, rostit din amvon și cântecul militar, marșul – ele au fost recuzita propagandistică ale Vienei, Budapestei, Zagrebului...

Ne este cunoscut genul. Din câte marșuri ne-au trecut pe la ureche, inclusiv marșuri ale Wehrmachtului Germaniei hitleriste sau cele ale Armatei Roșii staliniste, nici unul nu a atins cotele agresivității verbale față de inamic ca cele de pe vremea lui Franz Josef. Nu am studiat arhivele bibliotecilor muzicale și nu de acolo am cules argumentele. Afirmația mea este susținută de memoria oamenilor. Prin anii '60 (!), o bunicuță (!) cu un orizont larg și de o bunătate nemărginită, tocmai din Sibiul Transilvaniei, mi-a cântat acele cântece ale armatei chezaro-crăiești (k.u.k). Știa o mulțime de la soțul ei, soldat al împăratului, cândva. Dacă aș fi știut că se vor adeveri vorbele ei și că, într-o zi, voi scrie despre toate acestea, mi le-aș fi notat. Dar așa... Multe dintre ele le-am uitat, la altele nu m-am mai gândit de ani și ani, dar refrenul și versurile unuia nu mi-au ieșit din minte niciodată:

"Ia stai tu, ia stai tu
Serbie-cățea!
Nu va fi a ta! Nu va fi a ta!
Herțegovina!
Căci austriacul nu te lasă
Serbie-cățea!

Nici ungurul nu te lasă
Serbie-cățea!
Nu te lasă, oricea-i face
Serbie-cățea!"

Ascultătorul, pe atunci un copil, a înțeles că trebuie să se fi petrecut mari grozăvii la îndemnul acestui cântec, iar bunicuța, blândă și atotștiutoare, i-a confirmat că așa a fost. Dacă s-a auzit de ele până la Sibiu... Ceea ce n-a înțeles a fost ce căutau austriecii și ungurii în Herțegovina, doar nu era țara lor? De ce trebuia să fie a lor Herțegovina?

Dar ce mărturii mai pot depune o bunicuță și un bunic – fie-le țărâna ușoară – și ce mai poate susține un cântec aproape intrat în uitare?...

Au intrat ele în uitare și cuvintele rostite de la înălțimea amvonurilor. Totul s-a petrecut doar de mult, iar de atunci, oamenii au suferit grozăvii și mai mari.

Și, totuși, nu putem trece atât de ușor nici peste îndemnurile slujitorilor Domnului. Să ne ierte Dumnezeu, dar slujitorii săi au îndemnat la crimă și nu la înțelegere și bunătate între oameni.

Preoți catolici din Croația, Slovenia, Bosnia și Herțegovina au fost, și ei, părinți spirituali ai intoleranței și urii față de sârbi. Istoria a consemnat ideologia episcopului Anton Mahnic, promotorul unei simbioze totale între tot ceea ce este croat și catolic, precum și rasismul episcopului catolic din Sarajevo, Josip Stadler.

Istoria nu a uitat nici de concordatul dintre Vatican și Serbia, încheiat chiar în ajunul războiului. În conformitate cu prevederile acestuia, Vaticanul a admis serviciul divin în limba sârbă, utilizarea alfabetului chirilic și glagolitic. Era o infirmare a multor aberații la modă privind nonexistența unui popor sârb și a unei culturi sârbe. Ce se întâmpla? Cedare, din partea Romei, în favoarea schismaticilor? Nu. O asemenea înțelegere a avut, desigur, prețul ei și nu cred că sunt prea multe pilde din care să rezulte că Sfântul Scaun a făcut afaceri proaste și a ieșit în pierdere.

Ce a obținut, în schimb, cu acest prilej? Perspectiva unei recolte bune după câțiva ani de așteptare, respectiv permisiunea educării în spiritul religiei catolice a copiilor rezultați din căsătorii mixte.

Numai că războiul a trecut repede în uitare concordatul, iar episcopiile catolice au declanșat acțiunea de sprijinire a "războiului sfânt" împotriva Serbiei, împotriva schismaticilor și ereticilor, amplificând din amvon isteria politică antisârbă. Pogromuri, violențe, distrugeri au fost încurajate de cler în foarte multe localități. În Bosnia și Herțegovina s-a ajuns la o stare atât de periculoasă încât a fost instituită "starea de necesitate", pentru a mai potoli lucrurile. Forțele trebuiau concentrate, totuși, pe fronturi. Oricum, extremismul politic și cel religios au acționat mână în mână și nu este greu de admis că spiritul lagărelor de exterminare croate, conduse, peste nici trei decenii, de slujitori ai bisericii catolice, precum "călugărul Satana", să fi pogorât pe Pământ, atunci, în anii primului război mondial.

Şi, poate, n-ar mai trebui amintit că nici variantele "iugoslavismului" n-au fost în afara preocupărilor bisericii catolice, militantă pentru conservarea Sloveniei şi Croaţiei ca unităţi statale catolice. Chiar şi în anul 1918, când crearea primului stat al slavilor de sud se afla la un pas de realizare, catolicismul croat – şi nu numai – promova ideea unei federaţii "transdanubiene". Era ultimul colac de salvare politic de care se mai putea agăţa Austro-Ungaria. Aceasta, însă, nu a prins colacul şi nu s-a salvat. Ideea "transdanubianului" se va mai relua şi prin 1920–1921, şi prin 1933–1939, şi prin 1991–1993. Mă rog, acum e altceva... O altă Mărie, cum s-ar zice.

Firescul acestei poziţii, din punctul de vedere al catolicismului, nu poate fi nici contestat şi nici condamnat. Simbioza croat-catolic şi sloven-catolic a fost şi este o realitate, iar promovarea acesteia nu poate constitui o interdicţie. Totul devine, însă, condamnabil în momentul în care aceasta se realizează pe seama negării drepturilor altor naţiuni şi ale altor confesiuni.

Sfârşitul războiului şi apariţia primului stat al slavilor de sud au spulberat şi partiturile cântecelor agresive şi textele incitante ale slujbelor religioase, deşi ecourile lor nu se vor stinge, poate, niciodată. Alte cântece se vor intona acum, după victoria Serbiei şi la noul început, şi alte cuvinte vor auzi oiţele Domnului de la păstorii lor. O perioadă.

După lungi decenii, în care propovăduise cu totul altceva, enciclica episcopiei catolice croate va binecuvânta (!) separarea de Austro-Ungaria şi eliberarea slavilor de sud (29 noiembrie 1918). Se părea că, din acea zi, nimeni nu va mai auzi altceva decât îndemn la înţelegerea între creştini, între catolici şi ortodocşi, între ierarhiile celor două biserici. Se prefigurau zile minunate de acum încolo... Şi au fost mulţi care au crezut în asta.

Poate s-ar fi reuşit, dacă s-ar fi dorit, într-adevăr. S-a dovedit, însă, că nu s-a dorit niciodată sincer acest lucru. Nu s-a dorit, pentru că nici nu se mai putea dori în mod obiectiv. În acest stadiu al contradicţiilor dintre croaţi şi sârbi, dintre Croaţia şi Serbia, deja nu mai putea fi vorba de o convieţuire de durată în cadrul aceluiaşi stat. După un asemenea măcel şi atâta ură acumulată nici nu era de mirare. Şi, totuşi, aici, părerile sunt împărţite. Sunt voci, mai autorizate decât ale autorului acestor rânduri, care afirmă contrariul. Sunt şi alte voci care susţin, surprinzător, în ceea ce ne priveşte, că mâna întinsă de creştinismul catolic a fost respinsă de cel ortodox, de unde şi perpetuarea nenorocirilor.

Respectând şi alte opinii, noi continuăm să credem în ceea ce am afirmat anterior. Schimbarea de macaz a bisericii catolice, întoarcerea armelor sau cum doriţi să-i spuneţi nu putea să nu ridice semne de întrebare privind loialitatea şi gândul adevărat al celor în cauză. Semnalizarea la stânga, urmată de viraj la dreapta, deşi a făcut epocă pe malul Dâmboviţei cu ani în urmă, nu este patent românesc. Regretabil! Cu o asemenea schemă, dacă ar fi fost nouă pe plan mondial, dâmboviţenii ar fi fost de mult în Europa. Poate, ei, dâmboviţenii ar fi fost cei care dădeau sau nu clauze favorizante doar celor cuminţi. Deşi practicate de multe ori, virajul şi semnalul invers nu sunt, desigur, nici invenţie catolică, că doar civilizaţii umane existau deja cu multe milenii în urmă. În schimb, practicarea găselniţei salvatoare de

către biserică era o reluare rutinală. O făcea a nu știu câta oară. Nimic nou, deci, sub soare. Nimic nou nici după acea mână întinsă despre care vorbeam. Nimic nou, pentru că slujitorii bisericii de la Roma, cei ce au întins mâna, gândeau la transformarea înfrângerii în victorie. Cum? Prin voia Domnului, desigur, pe care urmau să o împlinească slujitorii bisericii "unicei credințe creștine adevărate". Într-o țară unită a slavilor de sud se vor putea face minuni. Apăruse, prin unire, prilejul convertirii tuturor sârbilor ortodocși la catolicism. Prilejul nu trebuia pierdut! Și așa au aflat enoriașii croați și sloveni, încet, încet, din predici tot mai clare (ideologia episcopului Mahnic) că le revine sfânta datorie de a contribui la instaurarea unei singure credințe creștine. Li se cerea împlinirea unei misiuni sacre, cu care au fost investiți de Dumnezeu doar ei, croații, de a le da tuturor sârbilor credința catolică, așa după cum tot croații le-au dat – chipurile –, cu peste zece secole în urmă, credința creștină, cea nedivizată.

O mână întinsă alteia cheamă la încredere, prin însăși faptul că este goală. Numai că mâna întinsă, catolică, purta crucea Romei și cerea supunere față de ea. Cealaltă mână, tot catolică, bâjbâia, deocamdată, cu rețineri prin jurul mânerului pumnalului. Se va opri asupra sa, se va odihni puțin și îl va scoate din teacă. Apoi, timp de patru ani (1941–1945), crucea va converti, forțat, zeci de mii, iar pumnalul va ucide aproape un milion (!) de sârbi.

Din acest motiv spun că nu se mai putea. Pentru că știu ce a fost și ce a urmat.

Foarte recent, un distins profesor, stabilit prin Bavaria, globetrotter istoric, membru marcant al unor fundații doritoare de bine pentru popoare aflate în pericadă de tranziție, consilier de politică externă la ministerul apărării al unei țări pe care nu v-o spun, susținea contrariul, acuzând ortodoxia. Desigur, era și aceasta, precum și cele la adresa catolicismului militant, doar o acuză istorică. L-am rugat, în replică, să-mi spună ceva despre Jasenovac. Nu a știut mai nimic. Sau, dacă da, a ocolit răspunsul. De ce oare? Dar dumneavoastră, care, poate, mai aveți dubii, ce știți?

Documentul nr. 1 (2)

DEPOZIȚIE

La 8 mai 1992, satul nostru, Novi Grad, a fost ocupat de croați și noi am devenit prizonierii membrilor Consiliului de Apărare Croat (HVO). Ne-au dus pe toți la Școala primară din Odzak. Femeile și copiii au fost mânați în sălile de clasă, iar bărbații – în sala de gimnastică. Am petrecut, aici, o zi întreagă sub o pază strașnică. Pe data de 9 mai, soldații croați au dus femeile și copiii în casele croaților și ale muslimanilor din Odzak. Împreună cu M.S. (născută în 1950), B.G. (n. 1977) și alte două femei mai în vârstă, G.S. (aproape 70 de ani) și P.Z. (peste 70 de ani), am fost dusă în casa lui Bahrija Omicevic, un musliman din Odzak. Am locuit, aici, vreo zece zile și nimeni nu ne-a făcut nici un rău.

După aceea, câțiva soldați musulmani ne-au dus înapoi, acasă, la Novi Grad. Au mai trecut opt zile fără probleme. Mai târziu, totuși, câțiva soldați croați din vecinătate, dintr-un grup denumit "Caii de foc", au capturat femeile L.L., O.C., N.P. și I.K., din Brezik, un sat care aparține de Novi Grad, le-au dus în satul croat Ljestak și le-au violat.

În ziua următoare, la ordinul autorităților croate, toate femeile din zona ocupată au fost aduse la Novi Grad și cazate în diferite case. Soldații croați au continuat violurile. Au incendiat casele sârbești. Una dintre case au incendiat-o, în timp ce femeile sârbe se aflau în ea. Acestea au sărit pe fereastră, pentru a scăpa cu viață. Cu acest prilej, au ars casele lui Zdravko Vojnovic, Bozo Dragojlovic, Pante Dragojlovic și ale altor sârbi.

Pe 13 iulie 1992, am fost luată împreună cu M.S., E.J. (n.1971), R.A. (n.1975) și alte câteva femei, în total vreo 30, și duse în lagărul din Bosanski Brod. Am fost închise în magazinul Tulek. Aici se aflau, de asemenea, sârbi arestați din Novi Grad și din satele din împrejurimi Danja Dubica, Trujak și Lipik. Erau legați cu sârmă.

Câteva am fost duse în birourile magazinului. Șase dintre noi – R.A., N.J., E.J., E.R. (de 30 de ani), I.G. (de 30 de ani) – în birouri separate.

Comandantul lagărului, Anto Golubovic (n.1969), din Odzak, și locțiitorul său, Josip Tolic (n.1968), din Bijela Bare, de lângă Odzak, și-au luat fiecare câte o fată, respectiv pe E.J. și R.A. Eu am fost violată într-un birou alăturat, în dimineața următoare, 14 iulie 1992, de către Jurica Bozic (cred că a fost născut în 1970), din Potocani. Eu m-am opus, dar m-a izbit de mai multe ori cu pumnul și, apoi, m-a violat.

Am fost violată, apoi, aproape în fiecare noapte, nu numai de către Jurica Bozic, ci și de către Anto Golubovic, Josip Tolic, Simo Topolovac și de către un croat de 40 de ani, numit Ivan, lucrător de la rafinărie. Nu am fost niciodată violată de mai mulți bărbați în aceeași noapte. De fiecare dată, a fost câte un alt bărbat.

Am rămas în lagăr până pe 10 august 1992, când ziariștii, membrii Crucii Roșii Internaționale și ai UNPROFOR, au început să se intereseze de noi. Atunci, toate femeile din Tulek au fost duse la depozitele din Bosanski Brod. Bărbații au fost închiși la liceul din Bosanski Brod. Membrii Crucii Roșii Internaționale și ziariștii l-au găsit și i-au înregistrat, dar nu puteau să afle și de noi. Abia când un învățător sârb din Derventa a reușit să le dea informații despre noi, pe o bucată de hârtie strecurată în mâna cuiva de la Crucea Roșie, am fost găsite și înregistrate. Am aflat de la Andrija Milevic, din Donja Dubica, care a fost și el deținut, și de la Nikola Teofilovic, din Novi Grad, că învățătorul a fost bătut de croați până când a murit.

Nu am îndrăznit să spunem nimic reprezentanților Crucii Roșii despre tratamentul la care am fost supuse, pentru că ne era frică de faptul că, după aceea, croații ne vor face viața și mai grea.

Am fost schimbată, la 15 august 1992, la Dragalic. Toate femeile și bărbații din Bosanski Brod au fost schimbați în aceeași zi.

Un sârb poreclit "Ceta" – nu-i cunosc numele adevărat, doar că prenumele său era Dervenic și era din Danja Dubica – a fost omorât în bătaie la Odzak. Am auzit aceasta de la croații din lagăr și de la omul care fusese împreună cu el. Am fost la mormântul lui.

Dusan Djuric (n. 1972) a fost și el în lagăr. La 9 aprilie 1992, tatăl său, Rajko Djuric (n. 1990), poreclit Truman, a fost ucis cu un glonte dum-dum, care i-a explodat în inimă. Am aflat aceasta de la oamenii care îl îngropau. De fiecare dată când soldații croați, pe vremuri prietenii tatălui său, îl băteau pe Dusan, nu omiteau să-i repete, că i-au ucis tatăl.

Acum, eu mă aflu, din nou, la Novi Grad și am spus doar sorei mele toate nenorocirile prin care am trecut. Părinților nu le-am spus nimic.

Belgrad, 20 ianuarie 1993

Depoziție semnată de :

N.S.

În dosarul Severna Bosna, depoziția lui N.S. are număr de arhivă 16.139/2, a lui M.S. – nr. 16.140/2, a lui B.G. – nr. 16.141/2, a lui N.J. – nr. 16.150/2, a lui E.R. – nr. 16.151/2, a lui I.G. – nr. 16.152/2...

MAREA DEZILUZIE – RECONCILIEREA

"Cei ce vor crea o insulă croată în Iugoslavia,
să țină seama că vor crea o insulă sârbă în Croația !".

Milan Pribicevic, 1921

Golirea ultimei cupe de șampanie la ceremonia declarării apariției noului stat pe harta Europei – Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor – a fost urmată de trezirea la realitate. Se crease un regat cu o suprafață de 248.660 kilometri pătrați, în care locuiau aproximativ 12 milioane de locuitori, dintre care aproape două milioane nu erau nici sârbi, nici croați și nici sloveni, ci muntenegreni, macedoneni, albanezi, germani, austrieci, unguri, români, evrei, țigani etc. În același timp, un număr mare de sârbi, croați și sloveni trăiau în afara granițelor primului lor stat. (Anexa 1, harta 2). Noul regat avea răni adânci de pe urma războiului. Își pierduseră viața peste 1.900.000 de locuitori. Cei mai mulți dintre ei au fost sârbi (1.247.000 de locuitori, adică 65,63% din total). Muriseră foarte mulți bărbați. Serbia a mobilizat, de pildă, 707.403 soldați, dintre care au pierit 402.000. Populația civilă sârbă a dat 845.000 victime. Este greu de crezut, dar Serbia a pierdut, în acest război, aproape jumătate din populația țării. Muntenegru a pierdut 25% din populație, adică aproximativ 63.000 de locuitori. Au fost uciși, în război, 20.000 – dintre cei 50.000 – de militari mobilizați.

Distrugerile materiale au fost, și ele, uriașe. Pierderi mari au suferit și populațiile sud-slave, care luptaseră de partea Puterilor Centrale.

Noul stat se confrunta și cu alte mari greutăți. Ceea ce ar fi trebuit să moștenească de la popoarele sale, dacă formarea sa n-ar fi fost forjată la focul războiului, n-a putut moșteni, pentru că oameni și bunuri au pierit în flăcări. Ceea ce n-ar fi trebuit – condiții nefavorabile, contradicții de tot felul, dușmani interni și externi periculoși –, a moștenit din plin. Popoarele regatului aveau un nivel de dezvoltare diferit, care nu putea fi echilibrat decât în timp; popoarele se uneau după ce evoluaseră, în istorie, în contact strâns cu civilizații diferite; între cele mai mari și mai apropiate, etnic, două popoare – sârb și croat – exista un antagonism adânc, promovat de lideri politici, recepționat și susținut de clasele mijlocii, dar și de țărănimea ignorantă în ale politicului; popoarele luptaseră în tabere opuse, unele împotriva altora; sârbii victorioși trebuiau să ierte păcatele croaților, slovenilor și ale musulmanilor bosniaci; sârbii victorioși trebuiau să ierte și păcatele austriecilor, macedonenilor, ungurilor, bulgarilor, albanezilor și ale germanilor, precum, la rândul lor, toți ceilalți trebuiau să ierte păcatele sârbilor. Și trebuiau să-și ierte păcatele și cei dovediți mai neiertători dintre neiertători: bisericile catolică și ortodoxă.

Consolidarea noului regat al slavilor de sud avea, practic, doar o singură soluție spre supraviețuire, iar aceasta era reconcilierea. Teoretic, ar mai fi existat o cale: dictatura celui mai puternic, a celui care a învins în război și a cărui putere militară era suficientă pentru a ține învinșii sub control. Soluția dictaturii era, însă, complet străină acelei epoci de manfiestare a noului spirit european, a spiritului de integrare, a entuziasmului care a dus la crearea regatului.

Prin urmare, în loc de o politică de discriminare, de răzbunare sângeroasă pe inamicii mai noi și mai vechi, Belgradul se decide să promoveze o politică a toleranței, a iertării păcatelor, a cooperării, o politică umanistă de reconciliere. O astfel de politică are șanse să se finalizeze printr-o reușită numai în cazul în care reconcilierea este dorită de toate părțile și dacă, într-adevăr, aceasta mai este posibilă. Din nefericire, nici una din aceste condiții nu era îndeplinită. Reconcilierea nu era nici dorită, și nici posibilă. Ceea ce vor oferi sârbii va fi, din punctul lor de vedere, maximum posibil, în timp ce pentru croați, sloveni și macedoneni va reprezenta, în cel mai bun caz, doar praf în ochii lumii și nimic altceva.

Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor va porni, însă, pe drumul existenței sale respectând simbolurile naționale ale tuturor popoarelor constitutive. În statul lor comun, acestea își vor păstra identitatea, imnul, drapelul național, limba, scrierea. Belgradul se voia generos. Belgradul va înțelege ca, în numele aceleiași reconcilieri, să împartă și reparațiile de război ce-i vor reveni în urma victoriei obținute alături de Antantă. Le va folosi pentru înlăturarea urmărilor războiului și pe teritoriile celor care au luptat împotriva Serbiei, în războiul mondial.

Regentul, mai târziu regele Aleksandar Karadjodjevic, va promova raporturi de cooperare și înțelegere cu slovenii și cu croații, va acorda privilegii bisericii catolice și va

favoriza cercurile de afaceri din Slovenia și din Croația, facilitând dezvoltarea economică a districtelor și, mai târziu, a "banovinelor" (regiunilor) de pe teritoriile Sloveniei și ale Croației de astăzi.

Mai mult decât atât, va încadra în armată numeroși ofițeri ai fostei armate austro-ungare, acordându-le funcții de conducere, de multe ori în detrimentul și spre nemulțumirea adâncă a corpului de cadre și al veteranilor de război sârbi și muntenegreni.

Slăbiciunile strategiei de reconciliere au ieșit în evidență și în domeniul conducerii politice. Înlocuirea primului ministru, Nikola Pasic, considerat un dur, cu mult mai tolerantul Stojan Protic a fost interpretată nu ca un act de bunăvoință, ci ca o slăbiciune. Pe acest fundal absolut nefavorabil consolidării tânărului regat, în foarte scurt timp și-au ridicat capul, din nou, acele forțe care s-au opus creării sale, forțe ostile iugoslavismului, forțe ostile Serbiei. Aceste forțe au putut acționa aproape nestingherite și, în orice caz, fățiș, învăluite de veșmintele principiilor democratice, acompaniate de sloganuri naționaliste. În primul guvern iugoslav, șase importante portofolii ministeriale au fost deținute de croați și sloveni, printre care cel de ministru de externe și cel de ministru de interne. Este lesne de înțeles că, în aceste condiții, problemele administrative, politica monetară, cele economică și socială s-au lovit, încă de la început, de piedici firești, dar și artificiale, atât în definirea, cât și în punerea în aplicare a diferitelor programe.

O luptă politică acerbă s-a desfășurat și în ceea ce privește adoptarea Constituției. O lege fundamentală centralistă, menită să consolideze regatul comun, creat la 1 decembrie 1918, era respinsă de opoziția croată, în favoarea uneia federaliste. Se spune că sârbii au fost duri și intoleranți, dar mă întreb în care din țările create după tipicul multinațional și-ar mai fi putut permite învinșii într-un război să dicteze o Constituție menită să faciliteze destrămarea statului într-o manieră care să ducă la decăderea drepturilor populației majoritare?

Pe măsura evoluției sale, marea iluzie a reconcilierii promitea, tot mai clar, o mare deziluzie.

Limitele reconcilierii au mers până acolo încât a fost tolerată, pe mai departe, activitatea politică a unor personalități croate, precum Stjepan Radic, conducătorul Partidului Țărănesc Croat. Autorul unor poeme și imnuri de slavă, dedicate, în timpul războiului, familiei de Habsburg, bardul croat al monarhiei austro-ungare, Radic a rămas, în acea perioadă a începuturilor, unul dintre cei mai înfocați inamici ai "iugoslavismului" polarizat în jurul Belgradului. "Un stat iugoslav nu va putea fi acceptat decât în cazul în care va fi fondat pe principiile constituționale croate" – scria acesta, stârnind entuziasmul prozeliților săi. Popularitatea și-a menținut-o promovând, în scrierile sale, un ton zeflemitor, de dispreț la adresa sârbilor și a dinastiei regale a acestora. Rareori i-a considerat altfel decât maimuțe sau țigani. Și, cu toate acestea, a fost tolerat.

Toleranța sârbă a dezlănțuit intoleranța croată, iar deputații aleși în Parlamentul regatului din partea Partidului Țărănesc Croat au boicotat cum au putut lucrările adunării constituante. Într-un regat al "unei singure națiuni tri-tribale", cum se autodefinea cel al slavilor de sud, partidul lui Radic (de altfel, cel mai popular în Croația anilor '20) nu

urmărea consolidarea, ci transformarea sa într-o confederație. În cadrul acesteia, Croația autonomă urma să-și extindă granițele până la Drina, Serbia rămânând cu ceea ce se află la est de acest râu. Croația confederată urma să aibă armată proprie, economie și finanțe proprii, pentru a nu le aminti decât pe cele mai importante. Asemenea obiective declarate fățiș nu puteau să nu capete popularitate în Croația. Plăceau cu atât mai mult cu cât, în forme mai mult sau mai puțin străvezii, se dădea de înțeles că sârbii vor beneficia, garantat, de toate drepturile... minorităților. Frumoase garanții! În loc de drepturile unei națiuni constituante, drepturi ale minorităților! Și aceasta doar la doi-trei ani după războiul în care a învins, totuși, Serbia.

Ce urmărea opoziția croată? Crearea unei insule croate în Iugoslavia. Și ce implica aceasta? Apariția unei insule sârbe în Croația. Gândiți-vă la sârbii din krajine. Era cel mai sigur și cel mai cumplit drum spre un nou val de nedreptăți. Din păcate, istoria va confirma din plin acest lucru. O mai confirmă și acum.

Reconcilierea sub această formă s-a dovedit a fi o chestie care ar trebui să dea de gândit tuturor celor care își propun să urce vreodată pe un tron regal susținut de promisiuni ipocrite sau să se înfunde într-un jilț prezidențial subminat de gânduri nemărturisite.

Constituția țării a fost adoptată de ziua Sfântului Vitus, la 28 iunie 1921. Ziua Constituției va marca începutul unei dispute acerbe între centraliști și federaliști. Aceștia din urmă, adunați în jurul lui Radic, vor intra într-o opoziție activă, agresivă, distructivă, compromițătoare la adresa statului iugoslav. Partidul lui Radic nu va recunoaște legea fundamentală a țării decât peste patru ani. Totul, pentru o Croație autonomă!

Judecând iucrurile la rece, constatăm că au existat, încă de pe atunci, forțe care au "înțeles" că iugoslavismul, în practică, nu ține. Și au existat forțe care nici nu au dorit să țină vreodată. Nu spunem că ar fi ceva rău în asta. Dreptul la autodeterminare este sfânt. A fost și cel al croaților, care, până în anii '20, au cunoscut prea puțin din ceea ce se poate numi independență. Afirmarea lor națională era de înțeles. Mai târziu decât sârbii, parcurgeau și ei această etapă a evoluției lor. Nu putem, însă, aproba nici expansiuni teritoriale în detrimentul altor popoare, având, și ele, exact același drept de autodeterminare, și nici politica discriminatorie față de o naționalitate sau alta. Or, autonomia și, mai târziu, secesiunea revendicată de Croația nu au ținut seama de toate acestea.

Noi urmărim, însă, filonul contradicțiilor croato-sârbe, cauzele destrămării. Ajungând la Radic și la partidul său, avem în față un afluent bogat al fluviului intoleranței, al suspiciunii, al urii, al neîncrederii.

Cele două puncte de vedere politice opuse, centralism sau federalism, au devenit, încet-încet, puncte de vedere ale principalelor națiuni constitutive ale statului. Pe de-o parte, Radic și croații, pe de altă parte, Svetozar Pribicevic, organizatorul politic al sârbilor din Croația, susținut, evident, de forțe politice din Serbia. Deci, în loc de opinie politică împotriva altei opinii politice, asistăm la confruntarea dintre opinie politică croată și opinie politică sârbă. Distanță prea mare până la o nouă confruntare națională croato-sârbă nu mai exista.

Situația se va complica și mai mult după intrarea lui Pribicevic în dizgrația regelui. Era vorba, totuși, de conducătorul Partidului Independent Democratic al sârbilor din Croația. Acesta a devenit, fără să știe, victima unei înțelegeri între rege și Partidul Țărănesc Croat, care va recunoaște, în sfârșit, Constituția la 27 martie 1925. Urmează o surprinzătoare mutare: Pribicevic intră în coaliție cu Radic și creează Coaliția Țărănească-Democrată. În acest fel, toamna anului 1927 găsește țara în fața unei diviziuni de opinii politice cu delimitare geografică precisă. La nord de Sava – federaliști, la sud de Sava – centraliști. Istoria a oferit, astfel, încă un prilej sârbilor să mai mediteze, o dată, asupra înțelepciunii uneia dintre zicalele lor. "Srbe na srbe", spune aceasta, adică "sârbii pe sârbi". Am întâlnit mulți sârbi care au confirmat, cu adânc regret, că îi caracterizează și această zicală, iar istoria lor a dovedit-o de mai multe ori.

Nu putem trece peste acest afluent al contradicțiilor croato-sârbe și sârbo-croate fără a menționa – eufemistic vorbind – politica separatistă desfășurată de Radic dincolo de hotarele țării sale. Politica sa, de internaționalizare a cerințelor partidului său, face parte dintre cazurile de excepție ale istoriei moderne, cunoscându-se, totuși, relativ puțini deputați și șefi de partide plecați în largi turnee să-și compromită țara, să implice în rezolvarea unor probleme interne organisme internaționale, partide politice din alte țări etc. În oricare legislație și în orice țară, aceasta se numește trădare de patrie. Problemele interne, acordarea de autonomie, oportunitatea schimbării orientării politice, o nouă împărțire administrativă etc. sunt atribute ale suveranității unei țări și trebuie să aibă girul reprezentanților din Parlament ai poporului. Numai că "internaționalizarea" problemei croate prin discreditarea Iugoslaviei, a guvernului ei, a regelui, a Serbiei, Radic a promovat-o, începând de la Liga Națiunilor, trecând prin Budapesta, Roma și Viena, apoi pe la C.C. al P.C.U.S., continuând la "Internaționala Țăranilor", din 1924, de la Moscova și terminând odată cu dispariția sa din rândul celor vii. Partidul său i-a continuat, însă, linia, în alianțe antiiugoslave și antisârbe cu cei mai crunți dușmani interni și externi ai regatului.

Istoricii sârbi denumesc această politică, în mod ciudat, "sindromul unguresc". De ce? Ce treabă au ungurii aici? Pentru că, în prima lor țară comună cu slavii de sud, politicienii croați și-au păstrat reflexul politic, indus de secole, de a se opune mereu cuiva, în speță Ungariei, gata să înghită Croația în timpul monarhiei și mai înainte. Reflexul suspiciunii a continuat și în noul stat, din care făceau, acum, parte, împreună cu sârbii. Desigur, reflexul a existat, dar, pe lângă el, au apărut și alți factori interni și externi, care au degradat continuu, fățiș și subteran situația primei Iugoslavii.

Parlamentul iugoslav a devenit, în anii '20, scenă de manifestare a unei democrații înțelese într-un mod oarecum primitiv, în care insultele și jignirile, amenințările și obstrucționările nu au contenit. Totul a culminat cu un incident al cărui ecou a înconjurat globul și a mai închis, pentru multă vreme, încă o posibilă poartă, cea parlamentară, a unei colaborări croato-sârbe. O poartă – să recunoaștem – iluzorie încă pe atunci, dar refuzată a fi recunoscută ca atare.

La 20 iunie 1928, în plină sesiune parlamentară, deputatul naționalist sârb Punisa Rasic a răspuns insultelor și provocărilor deputaților croați cu focuri de revolver. Au fost uciși, cu acest prilej, doi deputați croați, unul dintre ei fiind Pavel Radic, nepotul lui Stjepen Radic. Printre cei cinci răniți se va afla, însă, și unchiul, Stjepan Radic. Acesta va muri la scurt timp după rănire, în ziua de 8 august a aceluiași an.

A fost un eveniment de o gravitate excepțională și cu urmări extrem de profunde. În tot ce s-a petrecut, apoi, n-a mai contat nici faptul că în spatele întregii "afaceri" s-a aflat și ministrul de interne iugoslav, slovenul Anton Korosec, nici faptul că, înainte de moarte, Radic și-a afirmat loialitatea față de rege, nici faptul că focurile de revolver din Parlament au constituit semnalul și pretextul pentru instaurarea dictaturii regale. Iluzia politicii de reconciliere se prăbușea într-o mare și iremediabilă deziluzie. Și dacă ar fi fost doar deziluzia...

"Criza" din Parlament s-a mutat, fulgerător, în stradă. Demonstrații și proteste masive la Zagreb și în alte localități au mai certificat, o dată, o realitate evidentă. Croații și Croația nu vor mai putea fi oprite în voința lor de a distruge Iugoslavia, de a-și crea o țară independentă. O țară independentă, numai a croaților și – nota bene – în limite teritoriale promise, cândva, de monarhia austro-ungară (!), speriată de moarte în fața unui sfârșit pe care credea că îi va putea evita.

Drumul spre marea deziluzie a trecut, desigur, și prin cancelariile europene. Nici nu se putea altfel.

Pacea de după primul război mondial a fost, după multe opinii, o pace franceză. Pe cine a favorizat și pe cine nu, s-a decantat deja.

Pacea a prelungit divizarea în tabere opuse și a complicat situația în mai multe țări europene.

Pacea a urmărit și crearea unui "cordon sanitar" în fața unei Rusii de două ori periculoasă. O dată, pentru că Rusia a fost și va rămâne o Rusie mare putere și, a doua oară, pentru că Rusia devenise bolșevică. Iugoslavia făcea parte din "cordonul sanitar" și aceasta spune totul privind viitorul ei.

Slăbirea, ruperea sau destrămarea "cordonului" nu a devenit doar obiectivul Kremlinului. De el urmau să tragă și Roma și Berlinul, dacă ar fi să menționăm doar marile cancelarii ale continentului. Erau forțe care nu puteau fi oprite nici de încercările Parisului sau ale Londrei de a cârpăci rupturile sale.

Pacea a urmărit și realizarea unei forțe de anihilare a noii coaliții austro-ungare. Iugoslavia era din nou la mijloc. Mai târziu, tot Iugoslavia va fi placă turnantă franceză antiitaliană, pivot italian antigerman și pivot german antiitalian, antifrancez și antibritanic. Lungă, complicată și relativ puțin cunoscută poveste. O parte se va desfășura pe fundalul iluzoriei reconcilieri. Să încercăm a-i desluși tainele. Dacă vom reuși, nici tainele celei de a doua destrămări nu vor rămâne în obscuritate.

"SALVAȚI IUGOSLAVIA MEA !"

"Cuvajte mi Jugoslaviju !"

(Ultimele cuvinte ale regelui Alexandar Karadjordjevic,
asasinat la Marsilia, la 9 octombrie 1934)

SINUCIDEREA LEGENDEI MAREȘALULUI

Motto : *Cine vrea să scrie o biografie obiectivă a lui Iosip B. Tito, acela va trebui să scrie și despre prostia noastră nemărginită.*

Zarko Petan

Iugoslavia s-a născut ! Să moară Iugoslavia !

Mulți, foarte mulți și foarte puternici dușmani doreau destrămarea acestui stat chiar din ziua constituirii lui. Croați și bulgari, sloveni și macedoneni, unguri și germani, italieni și albanezi, austrieci și sârbi, bulgari și musulmani, comuniști și naziști, fasciști și federaliști, ustași și revizioniști, catolici și iredentiști, monarhiști și țărăniști, dreptiști și democrați își vor da mâna sau vor acționa, la vremea lor, fără o anumită coordonare și vor lovi Iugoslavia (de cele mai multe ori, lovind Serbia) din interior și din exterior. Fără milă, până la distrugerea sa.

Perioada interbelică va aduce în prim-plan forțe noi, personaje noi și cauze noi ale degradării raporturilor dintre popoarele iugoslave, cauze noi ale destrămării. Ele nu le vor înlătura pe cele mai vechi, despre care am vorbit, ci se vor adăuga la acestea, amplificându-le și amplificându-se. Nici nu știu dacă nu au fost, de fapt, mereu și mereu, aceleași forțe și aceleași cauze, îmbrăcate doar în alte veștminte. Aceleași puteri și aceleași mari puteri. Numai personajele, dacă prin acestea înțelegem personalitățile vremurilor, vor fi altele. Mai mor și ele, nu numai oamenii de rând. Asta e.

În orice caz, izbitoare similitudini între forțe și interese vechi și noi. Dar și mai izbitoare vor fi similitudinile dintre destrămarea primei și a celei de a doua Iugoslavii. A treia, nu cred că va mai exista vreodată, în componența cu care a înregistrat două prăbușiri tragice. Mai probabilă ar fi până și intrarea Rusiei în Uniunea Europei Occidentale, să zicem. Și o zicem în sensul că Rusia – nici pe departe occidentală și nici pe deplin europeană – ar fi, totuși, cooptată în această uniune. Nu că ar intra ea în cei de pe acolo, cum a mai

făcut-o de vreo câteva ori, atunci când n-a fost lăsată în legea ei. Sau când a fost lăsată. Nu mai știu, dar n-are importanță, pentru că este, oricum, inevitabil...

La fel de inevitabil, în Balcani, marile puteri au făcut mereu ce au vrut ele, fie că s-au numit Roma sau Bizanț, Turcia sau Austro-Ungaria, Rusia sau Franța, Marea Britanie sau Germania, mai mereu Italia, dar, întotdeauna, Vaticanul, deși acesta nu este mare putere (?) De câtva timp, așa, de vreun secol, și S.U.A. – care au sarcini foarte grele peste tot și de tot felul, pe care și le dau singure – de-abia își pot duce poverile. Aici, cu dusul și cu poverile, ne asemănăm. Săracii de noi!

Marile puteri au făcut ce au vrut prin Balcanii tuturor posibilităților. Au răstignit și au jupuit de viu, apoi au tăiat și au spânzurat. În final, au împușcat. Evoluăm! Au organizat războaie și războaie mondiale. S-au înfruntat între ele pe aceste pământuri, i-au asmuțit pe unii împotriva altora, stând frumos în spatele lor, șoptindu-le ce să facă. După aceea, i-au mângâiat pe creștet, le-au spus "sehr gut", "molto bene", "haraşo", "good boy". Au ținut și conferințe de pace, unde s-au întâlnit, între ele, zâmbitoare, și i-au mai făcut sau desfăcut, o dată, pe balcanicii ăia cam primitivi. Mereu și mereu după unul și același verificat principiu: "Cu cât e mai rău, cu atât e mai bine".

Toate acestea sunt, la rândul lor, cauze fundamentale ale destrămării lugoslaviei. S-ar putea crede, de fapt, că, în afara jocului marilor puteri, nu s-a petrecut niciodată mai nimic. Acest joc pare a fi, după o anumită logică, unicul motor al reunificărilor sângeroase, eroice și al destrămărilor sângeroase, tragice. Atacurile fățișe, războiul, amenințarea cu războiul nu necesită comentarii. Dar au fost și altele. Atâta timp cât arhivele istoriei scot la iveală, din când în când, documente doveditoare ale amestecului acestora în viața politică internă a țărilor protejate, dar și a celor aflate în dizgrație, mai are vreun rost să te întrebi cât de independentă și cât de suverană este o cale sau alta de evoluție a unei țărișoare? Sau cât de influențată este ea din exterior? Mai ales dacă se știe că însăși hotărârile interne sunt manipulate din afara granițelor.

Dar să părăsim amarul general balcanic și să revenim la Regatul Sârbilor, Croaților și al Slovenilor anilor '20, parte însemnată a "cordonului sanitar" anticomunist, împinat de Franța. Și nu numai imaginat, ci și creat, chiar dacă, fiind slab, cordonul nu a ținut exact atunci când trebuia. Sub imboldurile ei, între regatul slavilor de sud și România (iunie 1921), între același regat și Cehoslovacia (august 1920) – alte "creații artificiale" ale Versailles-ului vor afirma, mereu interesate, unele mari și mici puteri – se încheie acorduri bilaterale. Se țesea urzeală și se urzea cordonul. Era doar începutul...

În ce măsură a oprit, apoi, acesta, penetrarea bolșevismului în Balcani, este o altă problemă. Cum tot o altă problemă este și măsura în care a reușit să neutralizeze restaurarea "transdanubianismului" austro-ungar sau expansiunea fascismului italian, a nazismului și a hegemonismului german în Balcani.

Vorbeam despre imbold și sprijin, adică de interese externe. Nici apariția pe scena politică a Balcanilor a "Micii Antante", nici semnarea altor pacte de dezarmare, de înțelegeri

mari și mici înțelegeri, a pactului de asistență mutuală – între Iugoslavia, Turcia, România, Grecia – nu fac abstracție de inspirații sosite din afară. De unde? De la cei care încercau ținerea în frâu a revanșismului german, a celui austriac, maghiar și bulgar, a asaltului italian și a insinuării Vaticanului. "Cordon sanitar", securitate colectivă, dezarmări etc., toate depindeau, într-o bună măsură, de sănătatea Iugoslaviei. Franța a îngrijit-o prin sprijin economic și politic. Alte mari puteri i-au cultivat, însă, virușii secesiunii și ai destrămării. Iugoslavia era în centrul atenției tuturor!

Cât de importantă era starea de sănătate a Regatului Iugoslaviei (noua sa denumire datează din 4 octombrie 1929) pentru marile puteri rezultă și din sprijinul pe care l-au acordat susținerii tendințelor autonome separatiste, în primul rând, ale croaților. La orice secesiune sau destrămare, ca la pomana unui deces luat cu grijă în calcul și organizat la timp, se poate lua totul sau se poate ciupi măcar câte ceva. Deci, luat în calcul, organizat, pândit, jefuit. Respingător, urât și... simplist? Să vedem dacă nu este chiar așa.

Să începem cu comuniștii sovietici, cei mai la modă de înfierat în acei și în acești ani. Kremlinul și Cominternul au fost prezente în viața politică a Iugoslaviei încă din 1919. Cum și în ce mod, știe cel mai bine Kremlinul. Știu și arhivele Cominternului, și cele ale P.C. Iugoslav, dar nici ele, și nici Kremlinul nu vorbesc încă prea mult despre aceasta. Ceea ce știm noi este doar partea vizibilă a aisbergului. Oricum, ceva-ceva tot vom vedea și vom înțelege.

Mișcarea comunistă din Regatul Sârbilor, Croaților și al Slovenilor a început în 1919–1920 și s-a raliat, de îndată, Internaționalei Comuniste. Nimeni nu mai neagă, astăzi, faptul că internaționala comuniștilor a servit, în toate țările, interesele U.R.S.S. Acceptând cele "21 de condiții", comuniștii iugoslavi știau ce trebuie să facă în țara lor cu mijloace ale luptei revoluționare: destrămarea Iugoslaviei, naționalizarea, exproprierea, dictatura proletariatului, armata roșie etc. Nimic nu era echivoc. La Congresul al V-lea al Cominternului, de pildă, se adoptă o rezoluție cu referiri nemijlocite la Iugoslavia, semnată și de Partidul Comunist Iugoslav. Conform acesteia, "fiecare națiune se bucură de dreptul la autodeterminare, în forma separării Croației, Sloveniei și Macedoniei de Iugoslavia și a devenirii lor în republici independente" (18 iulie 1924). Au trecut, de atunci, iată, aproape șapte decenii, dar câtă asemănare, ca să nu spun identitate. Secesiunea Sloveniei, Croației și Macedoniei, din anii '90, favorizată din exterior, și recunoscută rapid de țările Comunității Europene, nu a făcut decât să mai urmeze, o dată, scenariile... Cominternului. Ia te uită! Asta-i bună! A prevăzut Cominternul doleanțele de peste decenii ale C.E., U.E.O., O.N.U. urmărind să lase, totuși, o impresie frumoasă posterității occidentale? Trăiește Cominternul sau spiritul său în structurile actuale ale acestei lumi? Erau pătrunși Cominternul și Kremlinul de idei și atitudini care, în Europa de Vest, vor prinde viață abia peste vreo șaptezeci de ani? De ce se repetă totul?

Întrebări stupide.

Mai bine nu le puneam, și așa nu folosesc la nimic. Poate doar ca avertisment, că s-ar mai putea găsi locuri pentru reluări de scenarii cominterniste, rebotezate în cristelnițele democrațiilor autentice.

Ciopârțirea în bucăți a Iugoslaviei de către comuniștii Internaționalei va face parte din planurile lor până la mijlocul anilor '30. Deși în ilegalitate, Partidul Comunist Iugoslav a denunțat crearea "artificială" a statului iugoslav în urma Tratatului de la Versailles, a militat pentru autodeterminarea și secesiunea națiunilor în detrimentul "hegemonismului sârb" și a făcut jocul celor mai virulente cercuri naționaliste și clericale. Istoriografia țării de origine a denumit acest fenomen drept "sindromul ultranaționalist-cominternist antiiugoslav". Frumos! Unii istorici au găselnițe verbale minunate, să recunoaștem. Ce păcat că, înapoia lor, e atâta mizerie.

Cominternul a penetrat secțiunea bulgară a "cordonului sanitar" și a penetrat-o și pe cea iugoslavă, dar nu cu ajutorul sârbilor, ci cu cel al croaților și al slovenilor. Încă de la începuturi, epurarea conducătorilor sârbi din P.C. Iugoslav a fost o tendință consecventă. Cominternul și Kremlinul au făcut cum au făcut și au reușit să promoveze în mișcarea comunistă iugoslavă, în majoritate, lideri croați și sloveni. Logica era simplă. Iugoslavia, polarizată în jurul Serbiei, trebuia distrusă cu ajutorul dușmanilor ei interni. Ai Serbiei. Au dispărut, fără urmă, lideri comuniști sârbi, dar și comuniști sovietici neinspirați, care îi susțineau. Și, poate, arhivele serviciilor secrete vor explica, într-o bună zi, de ce a apărut ca lider al P.C. Iugoslav, în 1937, tocmai croatul Iosip Broz Tito, de pe o listă de propuneri cu vreo 17 tovarăși, prezentată lui Stalin, în care acesta figura pe ultimul loc. Mai târziu, după instaurarea regimului comunist în Iugoslavia, această perioadă confuză din istoria compromisă și compromițătoare a mișcării comuniste a fost popularizată și aplaudată drept "victoria liniei Partidului Comunist Croat". Ura! O victorie. Împotriva cui?

Primul segment al acestei "linii victorioase" a fost cel cominternist. Primul ei segment era și purtătorul destrămării Iugoslaviei. "Orice încercare de a găsi o soluție la problema națională în statul iugoslav, ca mit al unității sârbilor, croaților și slovenilor, va fi prezentată ca o mască a tendințelor politice de oprimare națională a burgheziei Serbiei Mari" (15) – cerea Kremlinul de la comuniștii iugoslavi, în 1925. O cerea, dar nu o lăsa doar în seama lor. Spinul iugoslav, înfipt în laba ursului sovietic, trebuie să-l fi deranjat foarte tare, atâta timp cât acesta a chemat în ajutor o lume întreagă. "Comitetul Executiv al sesiunii plenare a Internaționalei Comuniste declară alianța diferitelor mișcări și forțe împotriva inamicului lor principal – burghezia conducătoare a Serbiei Mari și monarhia sa imperialistă – drept obiectiv esențial al mișcării revoluționare a muncitorilor" (15), se afirma într-un document cominternist al vremii.

Moscova a găsit în Iosip Broz omul cel mai potrivit. Alegerea sa în fruntea comuniștilor iugoslavi, antiiugoslavi, a fost, probabil, meritul său personal, în primul rând. În al doilea rând, meritul serviciilor secrete sovietice, conștiente că răspund cu capul pentru reacțiile omului lor și, doar în ultimul rând, rodul inspirației tătucului Stalin. Cel care a

purtat numele de Tito și a contribuit la destrămarea regatului iugoslav, cel care a condus mișcarea de rezistență antifascistă din fosta Iugoslavie, cel care a devenit mareșalul și "călăul" Tito, cel care a fost considerat creatorul celei de-a doua Iugoslavii, dar și subminatorul ei, cel care a dat impulsul creării "mișcării de nealiniere" și a intrat în legendele moderne ale Balcanilor a fost, fără nici un dubiu, omul sovieticilor. Și dacă toți ceilalți secretari ai partidelor comuniste ale Europei de Est au fost, de asemenea, oamenii sovieticilor (și au fost cu siguranță), ce se mai poate adăuga referitor la logica simplistă de mai înainte, conform căreia marile puteri fac totul? Marile puteri și oamenii lor de pretutindeni. Ei conduc destinele popoarelor. În schimb, popoarele – nu-i așa? – fac istoria. Ceea ce este adevărat, dar e cu totul altceva.

Despre Tito, omul sovieticilor, se spune că ar fi fost chiar un om sovietic sau un "croat sovietic" necunoscut. Zvonuri. Adevăratul Iosip Broz ar fi dispărut cândva, în cine știe ce împrejurări neelucidate. Un Iosip Broz a luptat și în Spania. Tovarășii săi nu l-au recunoscut, însă, pe Tito. "Curriculum-ul vitae" al acestuia, de luptător comunist, i-a înregistrat prezența și ca prizonier de război și revoluționar in Rusia. Mai târziu, după 13 ani, a devenit reprezentantul Partidului Comunist Iugoslav la Comintern. Aici, Tito, Gotwald, Thorez, Pieck, Dimitrov și alți comuniști de seamă aveau birouri alăturate, într-o clădire din Moscova. Și aceasta, timp de trei ani. Întrebarea este dacă acel caporal Broz, din Regimentul 25 domobrani întors din Rusia, era același cu cel căzut prizonier acolo. Sau dacă cel ajuns la Moscova, în 1934, era același cu cel care plecase din U.R.S.S. pentru a exporta revoluția proletară în Iugoslavia. Dar câte întrebări nu se pot pune atunci când, unor vechi luptători comuniști și socialiști, figura secretarului P.C. Iugoslav nu le-a spus mai nimic, fiindu-le, oarecum, necunoscută. Camarazii de prin tranșeele primului război mondial și-au adus, însă, aminte că omul, caporalul croat Broz nu avea o falangă la degetul inelar al mâinii stângi. Mareșalul Tito, de mai târziu, avea, însă, toate falangele. Ulterior, toți foștii camarazi de front și antifasciștii internaționaliști sau, mă rog, cei care au mai rămas dintre ei și-au dat seama, desigur, că au fost victimele unei confuzii colective inexplicabile și n-au mai vorbit niciodată despre asta. Și tot colportori de acest soi au povestit, mai târziu, că strălucitul mareșal și-a vizitat o singură dată locul natal, casa părintească din Kumrovec, și pe bătrâna sa mamă. Locurile nu prea îi mai erau familiare (dacă i-au fost vreodată) și s-a mișcat stângaci pe toată durata vizitei. Când, la momentul potrivit din timp, și-a îmbrățișat mama, bătrânica, pregătită cu atenție pentru a-și revedea fiul, l-a respins consternată: "Tu cine ești? Tu nu ești fiul meu! Aduceți-l pe fiul meu!"... Întreaga asistență s-a declarat imediat de acord cu mareșalul, că sărmana femeie trebuie să fi suferit mult, de a putut avea o asemenea reacție. Pentru că – nu-i așa – nu există absolut nici o altă explicație logică la cele întâmplate. Bătrânica a rămas pentru totdeauna la Kumrovec, sub cea mai atentă îngrijire. Mama și fiul nu s-au mai revăzut niciodată.

Pentru cei de față și pentru iugoslavii contemporani cu Tito, altă explicație nici nu putea exista. Cea adevărată o știau doar cei care au organizat și au sprijinit, din exterior și

din interior, ascensiunea politică a lui Iosip Broz. Sunt singurii, poate, care nu au lucrat cu prea multe necunoscute în această complicată ecuație. Numai că aceștia (sovietici și iugoslavi) au fost puțini, n-au supraviețuit mareșalului, iar arhivele...

Ele ne spun, totuși, de exemplu, că ceilalți 16 tovarăși de pe lista de propuneri nu au supraviețuit nici ei, nici unul, "grozăviilor" războiului. Unii dintre ei chiar s-au grăbit și au dispărut înainte de declanșarea sa. Treaba lor. Cine i-a pus? Cine i-a pus să apară pe o asemenea listă?

O serie de cercetători iugoslavi, care au încercat elucidarea semnelor de întrebare legate de persoana lui Tito, nu au atins, deocamdată, decât cota divizării categorice a opiniilor. Unii susțin că Tito ar fi fost, într-adevăr... Tito, iar alții – că ar fi fost un personaj implantat de sovietici în structura organizatorică superioară a comuniștilor iugoslavi. Unora le place să creadă, nu fără motiv întemeiat, că adevăratul Iosip Broz, lăcătușul fără o falangă, a murit în Rusia, alții în Spania, ca luptător în brigăzile internaționale. De aici s-a întors în țară un alt Tito, pe numele său adevărat Walter Friedrich, evreu născut la Moscova. Versiunea cu Tito-evreu e reluată și în varianta că falsul Tito ar fi fost Iosip Ambroz, evreu ungur. Altora le place să creadă, și mai întemeiat, că, adevărat sau fals, Tito a fost, totuși, croat. Pentru că nu ești ce te naști, ci ești ceea ce simți că ai fi. Și este indiscutabil că mintea și inima lui Tito au lucrat, mereu, pentru Zagreb. Oricum, până la această oră, multe dintre toate cele trecute în revistă nu sunt decât zvonuri. Sunt întemeiate, în aceeași măsură, ca toate zvonurile. Zvon este, probabil, și ceea ce circulă pe seama lui Tito ca mason. Mason important și de neam, dacă viitorul "rege comunist" iugoslav nu era altul decât fiul unuia dintre adjutanții arhiducelui Franz Ferdinand. Zvoniștii ar trebui să hotărască: mason, comunist sau sionist. Dar de ce, la urma urmei? Nu s-au mai văzut combinații ale acestora într-o simbioză perfectă?

Întorcându-ne la Tito – omul sovieticilor, ceea ce ni se pare cel mai plauzibil –, menționăm că numele de Walter a fost, într-adevăr, unul dintre numele conspirative sub care și-a desfășurat activitatea viitorul mareșal. Acesta a avut, însă, vreo 30 de nume conspirative. Poate, cine știe, va veni și ziua în care se va cunoaște cu mai multă precizie dacă omul Iosip Broz (tatăl – croat, mama – slovenă), născut la 7 mai 1892 (după alte date, la 7 mai 1893 – n.n.), devenit mareșalul și omul politic iugoslav, secretarul general al P.C. Iugoslav (1937–1952), comandantul suprem al Armatei Naționale de Eliberare și al detașamentelor de partizani (1941–1945), șeful guvernului federal (1945–1963; din 1953, Vecea Executivă Federală), secretarul general al Uniunii Comuniștilor din Iugoslavia (1952–1966; președinte, după 1966), președintele R.S.F. Iugoslavia (din 1953, reales pe viață în 1974), printre altele și "Erou al R.S. România" (1972) este sau nu aceeași persoană cu cea care, internată, cu toate aceste titluri, în spitalul din Ljubljana, a decedat, cu ele, la 4 mai 1980. După alte date, Tito ar fi murit mult mai înainte. La ceremonia înmormântării, pe catafalc s-a aflat un sicriu gol, pentru că starea de descompunere avansată a cadavrului fostului mareșal nu admitea altă soluție. Șefi de state, prim-miniștri, trimiși speciali și-au

luat, atunci, rămas bun, fără să știe, de fapt, de la... nimeni. O ultimă și macabră farsă jucată colegilor de profesie de unul dintre cei mai mari actori politici ai lumii. E drept, de această dată, fără voia lui.

Orice s-ar spune, Tito, această figură legendară a istoriei moderne a Balcanilor, dictatorul comunist care a trăit ca un împărat al împăraților, a fost stimat peste hotare și a fost iubit în țara sa, în perioada vieții și câtva timp după aceea. Simplificând la maximum, am putea spune că a fost iubit, pentru că s-a ținut de cuvânt. Le-a promis partizanilor săi, oameni simpli, că, dacă vor învinge, vor deveni egali cu toții și vor trăi în îndestulare. Cu egalitatea a rămas cum a rămas, dar îndestularea promisă a realizat-o! În orice caz, mai bine decât alți dictatori care au promis aceleași lucruri.

Viața judecă, însă, oamenii și lucrurile nu numai după asemenea criterii. Istorici și oameni politici contemporani au emis și alte păreri despre întreaga sa "operă", mai ales după moartea mareșalului. Întemeietorul celei de a doua Iugoslavii este considerat nu numai una din rotițele – e drept, măruntă – ale mecanismului care a dus la destrămarea Regatului Iugoslav, dar – în ciuda tuturor aparențelor – și cel care a așezat, cu abilitate și acolo unde trebuie, încărcăturile explozive cu efect întârziat, care au aruncat în aer R.S.F. Iugoslavia la zece ani după moartea sa.

Cele două destrămări sângeroase ale patriei regale și, apoi, a celei federale a slavilor de sud poartă și semnătura croatului Tito!

Să revenim la... marile puteri și destrămarea Iugoslaviei.

Dacă toate aceste evenimente, surprinse într-o perioadă relativ scurtă, dar extrem de condensată în cotituri istorice (1919 – zilele noastre), s-au derulat sau nu sub directa "supraveghere" a Kremlinului, o știu exact doar cei de acolo. Am mai spus-o. Dar printre argumentele sesizate și de muritorii de rând și care pledează pentru un "da", am putea menționa, printre altele: influența decisivă a Cominternului asupra poziției P.C. Iugoslav față de problema iugoslavă; elementele pro ale controversei privind adevărata identitate și orientarea politică reală ale lui Tito, chiar și în perioada sa "antistalinistă" sau "nealiniată"; evoluția politică, economică și administrativă internă a "blocului iugoslav" de după cel de-al doilea război mondial.

Nu îndrăznesc să alipesc la aceste elemente de fond, pe cât de extinse, pe atât de profunde, și un argument-mărunțiș, pe care îl menționez, totuși, separat. Îl consider semnificativ pentru ceea ce a reprezentat Kremlinul în gândul și în fapta liderilor comuniștilor iugoslavi titoiști.

Omul din umbră, eminența cenușie, cea mai obscură și mai misterioasă figură din preajma lui Tito și omul său de cea mai mare încredere, Ivan "Stevo" Krajacic (1906-1986), agent sovietic dovedit încă din 1937, a ținut legătura nemijlocită, prin radio, cu Kremlinul, în absolut toți anii de socialism iugoslav pro și antisovietic, pro și antioccidental. A lucrat neperturbat de congresele de cotitură, de schimbările de macaz și de lideri politici din P.C.U.S. Legătura sa n-a fost întreruptă niciodată și de nimeni. A predat puternica sa ștafetă

de emisie-recepție ambasadei sovietice de la Belgrad, cu doar trei ani înainte de moartea sa și la trei ani după moartea lui Tito. Această realitate nu face parte din categoria zvonurilor.

Dacă am pune pe hârtie toate legendele (poate, adevărurile) care circulă pe seama fostului mareșal, am umple filele unei cărți. Va trebui, deci să ne oprim. Fie-ne, totuși, îngăduit să adăugăm la controversele din jurul persoanei lui Tito încă una, de ultimă oră. O problemă legată și de politica internațională a zilelor noastre. O problemă despre care vorbește toată Iugoslavia.

Știți de ce nu se vrea și nu se produce recunoașterea internațională a Republicii Federale Iugoslavia, ca urmașă a fostei R.S.F. Iugoslavia? Deoarece s-a dovedit că Occidentul, desigur acel Occident care a pierdut războiul, nu ar fi achitat reparațiile de război ce reveneau Iugoslaviei după al doilea război mondial, preferând să-i ofere, la timpul potrivit, lui Tito personal, o sumă colosală. Lumea zice de bani, alții vorbesc de protecție politică. Oricum, Occidentul a dat, Tito a primit. Acum, țărășenia a ieșit la iveală. Prin urmare, reparațiile de război neachitate, plus dobânzile, ar trebui să revină cuiva. Dar cui? Nimănui! Nici o țară nu va mai cere de la nimeni sutele de miliarde de dolari, chiar miile de miliarde, pentru că R.S.F.I. nu mai există (poate și din această cauză), iar R.F. Iugoslavia nu este recunoscută drept urmașa primeia. Așa au hotărât, până una-alta, cei care distribuie certificate de naștere țărilor din Europa și din lume. "Mica Iugoslavie" nu are părinți și gata.

Rog cititorul să ne scuze pentru că ne-am luat cu vorba. Aiureli. Tot berea aceea ungurească, Dreher, e de vină. Are interes. Unul mai mic, totuși. Și berea germană Heineken ar avea. Cât de mare, îl știu doar cei care o beau regulat. Noi, nu. Noi nu o bem, dar, chiar și așa, nu aveți impresia că, prin Europa, s-au răspândit, din nou, miresme ale ciumei brune, pornită tot din berăriile muncheneze?

Să ne întoarcem în perioada Iugoslaviei interbelice. Să continuăm derularea acelor evenimente care, dirijate de Comintern și de Kremlin, au contribuit la destabilizarea Regatului Iugoslav, prin exacerbarea naționalismului, prin promovarea intereselor naționale ale tuturor popoarelor Iugoslaviei, cu excepția celui sârb. În detrimentul Serbiei și al sârbilor. Împotriva lor.

Aceste evenimente sunt cu atât mai importante, cu cât efectele lor s-au extins, în măsura și în forma dorite de autorii lor, asupra reintegrării Iugoslaviei și, paradoxal, tot aceleași – asupra ultimei sale dezintegrări.

PENTRU O SERBIE MICĂ ȘI SLABĂ

Problema națională, problemele naționalităților, naționalismul ne vor însoți și de acum încolo, în forme dintre cele mai acute. Este o altă perioadă a afirmării lor în Balcani, în Iugoslavia. O perioadă întârziată de secole, prin oprimarea exercitată de Imperiile Otoman și Austro-Ungar. Nu cred că spun lucruri prea deștepte, dar convulsiile naționale din Balcanii

epocii moderne, orecum în defazaj și în întârziere față de cele din Occident, trebuie văzute și sub acest aspect. Ele se coceau atunci și se mai coc încă. Vor intra în echilibru cândva, cu siguranță. Numai să fie lăsate să evolueze spre echilibru. Prin urmare, nici mirarea ipocrită, nici consternarea ostentativă, nici desconsiderarea unilaterală și nici condamnarea hotărâtă – care le-au însoțit și le mai însoțesc – nu sunt potrivite. A tot condamna, de pe poziții superioare, diverse națiuni și naționalități că se bat între ele, în războaie etnice, în prag de mileniu trei, când la originea acestor bătăi se află amarul și obida, întreținute tocmai de cei care condamnă, este, nu știu cum să spun, un fel de culme a cinismului. Tocmai de cei care, secole la rând, au zăgăzuit formarea și consolidarea națiunilor, a statelor naționale.

Naționalul și naționalismul Balcanilor din anii interbelici au diferit, ca trăsătură esențială, de ceea ce au reprezentat acestea cu o etapă în urmă. Orientarea lor nu mai viza eliberarea de sub dominația unui mare imperiu, a unui uzurpator. Ele căpătau forme ale definirii lor într-un cadru mai favorabil. Dacă, totuși, s-au exacerbat, acest lucru se datorează deziluziilor provocate de stingerea rapidă și fără finalitate a spiritului revoluționar, de emulație, de apariția unor state multinaționale, creații ale Versailles-ului, precum și de deteriorarea situației economice și sociale. Cu toate acestea, independența și suveranitatea națională, obținute cu mari jertfe, erau idealuri împlinite, fiecare națiune își putea urma calea ei... Fiecare? Dar națiunile în plină maturizare din Iugoslavia? Porneau la un drum comun, ca un singur popor, cu o iluzorie amăgire a unei singure, viitoare națiuni.

Numai că oamenii Balcanilor, în speță ai Iugoslaviei acelor vremuri, nu trăiau doar din idealuri, noțiuni și considerente teoretice entuziaste, de tot felul, minunate în timpul minunatelor adunări naționale, în care poporul a fost suveran. Neuitate clipe ale unirii, ale creării statelor naționale! Dar după aceea?

Viața mergea înainte și mergea destul de prost, pentru cei mai mulți dintre ei. Iluziile dispăreau, speranțele se risipeau... În acest timp, politicieni și elite tradiționale, dar și politicieni și elite răsărite ad-hoc, în interior și în exterior, își tot puneau mintea la contribuție cum să fericească poporul. Nu știu cum se face, dar toți și-au pus mereu în gând acest lucru. Cel puțin așa se vorbește și așa au declarat despre ei înșiși. Nici noi nu ne îndoim, pentru că așa ne-a spus, la școală, și doamna învățătoare. Adică, așa e! Dar câți și în ce măsură au și făcut-o, doar naiba știe. De ce așa? Naiba, pentru că, în loc de raiul promis, pe Pământ a fost un iad. Naiba, pentru că lucrurile au ieșit mereu prost și foarte prost. Mai ales așa a simțit prostimea, în folosul căreia au tot gândit binevoitorii lideri de profesie, interni și externi. Oamenii au vrut să muncească și nu au avut unde. Oamenii au vrut să trăiască mai bine și nu au avut cum. Oamenii au vrut pace și înțelegere și au avut parte de război. De vină au fost mereu cei care i-au condus și au suferit doar conduși. Dar este riscant să spui oamenilor, pe care îi tot cârmuiești de colo-încoace, că, de fapt, nu-ți pasă sau că nu te ajută mintea. Nu e bine nici să dai vina pe ei, că nimic nu este așa cum ar trebui să fie. Nu e bine, pe de altă parte, nici să-ți pierzi tronul, jilțul, fotoliul sau scaunul în care ți-ai înfundat poponeața regală de descendent, cea prezidențială sau guvernamentală,

de ales democratic. Doamne ferește! Și atunci? Simplu. Se mai scoate, o dată, din recuzită rețeta de mare succes, care este naționalismul. Iată unul dintre înțelesurile sale populare, culese din volumul "Țipuriturí și strigături disperate în Balcani". (Folclor) "În esență, vinovat de conducerea proastă este conducătorul națiunii sau naționalității desemnate drept inamic. Vinovați de toate lipsurile sunt cei din națiunea sau naționalitatea inamică. Dacă ei n-ar fi, toate ar fi minunate. Jos cu ei! Având un dușman comun, poporul mai uită de foame și de sete, se asmute, se opintește, se mai bate o dată cu vecinul, asmuțit și opintit și el.

Anii trec ușor, ușurel, chiar frumos pentru încă o generație de conducători, care își trăiește traiul de conducători, asudând din greu pe la chiolhanuri, partide de vânătoare, baluri, plimbări cu vaporașul, seri de mici, pentru a nu uita – ehee – cine am fost, și seri de potârnichi, pentru a mai simți o dată, până la greață, cine suntem, acum. Cu gândul, desigur, tot la binele națiunii. Ura!

Toți acei ani trec greu, greu de tot, chiar mizerabil și încă o generație de nea Ion – unde nu sunt nea Ioni în Balcani? – își duce traiul cinstit și troglodit, cu speranța în Dumnezeu și în conducătorii săi. Și-a urât vecinii pentru că așa a fost învățat, ca nu cumva să-i treacă prin cap să-și scuture conducătorii. Fiind pus să urască, a urât și-a lovit după socoteala simplă, că dacă vecinului îi va merge mai prost, lui îi va merge mai bine".

Pentru înțelesul doct a ceea ce înseamnă naționalism, vom apela, desigur, la alte surse. Aceasta prea e... Găsiți dumneavoastră cuvântul. Ce, ne luăm după folclor?

Asupra a ceea ce a reprezentat element național și naționalist în raporturile dintre popoarele Iugoslaviei, așa cum scrie prin cărți, am mai spus și noi câte ceva. Să vedem, însă, ce-au avut de spus și modul în care a fost văzută problema de către comuniștii iugoslavi, de către Kremlin și Comintern. Și dacă veți simți o notă de aversiune față de acele puncte de vedere, ea nu va fi întâmplătoare. Esențialul, însă, nu constă în insistența cu care s-a urmărit destrămarea regatului, ci în modul cum s-a dorit a se înfăptui. Crearea de state naționale prin negarea dreptului celei mai numeroase națiuni de a avea și ea un stat național? Negare, de ce? Și dacă totul ar fi doar istorie de mult înmormântată, nici n-am insista atât. Dar totul este prezent. Cel mai lung și cel mai tragic prezent al Balcanilor.

Fundalul existent al contradicțiilor etnice a fost repede recunoscut ca o minunată cale de a destrăma Iugoslavia, de a rupe în bucăți elementul cel mai important al "cordonului sanitar" anticomunist din Balcani. Încurajarea apariției unor state mai mici și mai slabe a devenit o strategie urmărită cu consecvență. În cadrul aceleeași strategii, și implicit, trebuia slăbită, obosită, compromisă, mărunțită și distrusă Serbia. Era țara cea mai reprezentativă și cea mai puternică din conglomeratul slavilor de sud. Câștigase războaie balcanice, își cucerise independența cu forțe proprii. A renăscut în primul război mondial, pe care l-a încheiat victorioasă, după ce fusese cotropită de Puterile Centrale. Sârbii erau o națiune viguroasă, cu mare dorință de libertate. Erau națiunea cea mai consolidată etnic, cea mai numeroasă și, logic, cea mai periculoasă pentru interesele oricăror mari puteri cu ochii pe Balcani. Nu, nu vorbeam de anii '90, ci de anii '20.

La primul congres de unificare a Partidului Comunist Iugoslav (20–25 aprilie 1919), nimic nu lăsa să se întrevadă faptul că farul călăuzitor al muncitorilor și al țăranilor iugoslavi pe calea comunismului va deveni un obstacol în consolidarea recent createi țări comune a tuturor slavilor de sud. Comuniștii declaraseră că Iugoslavia este "stat al unei singure națiuni" (a se înțelelege toți slavii de sud – n.n.) și promovau "ideea unității naționale și a unității tuturor naționalităților din țară". Timp de câțiva ani, nici unul dintre liderii comuniști nu a pus în discuție problema teritoriilor sârbe și nesârbe, croate și necroate, slovene și neslovene, macedonene sau nemacedonene...

Problemele au început să se agite prin 1923, când mai marii P.C. Iugoslav s-au dovedit preocupați, subit, de alternativa unor "state muncitorești-țărănești", reunite într-o "federație balcanică" sau "balcan-danubiană". Ideea spargerii Iugoslaviei în mai multe bucăți își făcea apariția cu o oarecare timiditate chiar și printre liderii comuniști instruiți de Comintern. Firesc. Doar nu trecuseră decât patru ani de când mase întregi de oameni din diferite regiuni ale țării își exprimaseră dorința de unire în adunări naționale tumultuoase.

Este adevărat, până în 1923, nici Kremlinul nu prea pusese piciorul în prag. Tovarășii sovietici aveau și ei problemele lor. Prin urmare, nici în ianuarie 1924, la a III-a Conferință Națională a P.C. Iugoslav nu s-a vorbit în termeni radicali despre destrămarea țării. Se preconiza, mai degrabă, menținerea acesteia și, eventual, federalizarea ei. În schimb, s-a conturat mai limpede viitorul inamic al comuniștilor iugoslavi: "hegemonismul sârb, impus de burghezie". Despre aceasta, veți tot citi de acum înainte câteva pagini bune. Bune? Știu eu? Oricum, vă rog să continuați.

La aceeași conferință, s-a relevat că opoziția față de acest hegemonism se reflectă în "gruparea națiunilor croată și slovenă și a minorităților naționale pentru autodeterminare; de asemenea, pentru realizarea autonomiei Muntenegrului, Bosniei și Voivodinei și a independenței Macedoniei" (17). Se conturau, fie și indirect, entitățile unei viitoare federații: Slovenia, Croația, Muntenegru, Bosnia, Voivodina și Macedonia. În total, șase. Despre o a șaptea, Serbia, de a cărei existență nu se putea face abstracție, totuși, nu s-a vorbit nimic. Semn rău, dacă nu te bagă nimeni în seamă.

Conferința Națională a P.C. Iugoslav, din ianuarie 1924, a fost urmată de confruntări dure, atât în partid, cât și în Partidul Independent al Muncitorilor – NPRJ (abrevierea denumirii sale în sârbo-croată – n.n.) –, reprezentant legal al comuniștilor intrați în ilegalitte. Problema în discuție la NPRJ? Cea națională. "Linia justă" începea să se impună. Adică, o impunea Congresul al V-lea al Cominternului. Așa s-a născut "Rezoluția privind problema națională", din ianuarie 1924. Dispăruse orice umbră privind intențiile reale ale comuniștilor iugoslavi. Existau unele ambiguități și confuzii doar în definirea detaliilor. Ele vor persista și se vor schimba după cum o vor cere tactica și vremurile, dar esențialul era clar.

Judecând după intervențiile exprimate, regatul nu avea prea mari șanse de supraviețuire. Iată un extras ce se dorește semnificativ.

"Burghezia sârbă... ține în mâinile ei întregul aparat de stat și militar și, prin mijloace ale unui regim reacționar neîndurător, legalizat prin Constituția centralistă, adoptată în ziua de Sfântul Vitus, promovează hegemonia sa națională, în detrimentul croaților și al slovenilor... După toate acestea, se poate afirma că antagonismele naționale dintre sârbi, pe de o parte, croați și sloveni, pe de altă parte, în plus, macedoneni și muntenegreni – după cinci ani de trai comun într-un singur stat – sunt mai adânci ca niciodată...

Procesul de adâncire continuă a dezintegrării naționale a parcurs asemenea progrese, încât țara sârbilor, croaților și slovenilor nu poate fi considerată ca un stat omogen, cu o singură națiune, cu un număr de minorități naționale, ci ca un stat în care o națiune dominantă (cea sârbă) oprimă alte națiuni...". (17)

Rezoluția stabilea, de asemenea, fără echivoc, dezmembrarea "Iugoslaviei imperialiste" în republicile independente Croația, Slovenia și Macedonia și... eliberarea albanezilor. Disputele din cadrul partidului comunist au dat câștig de cauză grupului de dezmembratori ai țării. La republicile menționate anterior, aceștia au mai adăugat Muntenegru și, într-o formă mai puțin clară (vorbeam de ambiguități), trecerea provinciilor Kosovo și Metohia la Albania. După cum se vede, reprezentanții intereselor muncitorilor și țăranilor din popoarele Iugoslaviei întocmeau planuri în totală contradicție cu interesele exprimate de aceste popoare la unirea lor, la 1 decembrie 1918.

Nici această "Rezoluție" nu a menționat nimic direct în legătură cu soarta Serbiei și a sârbilor. Pentru Comintern și Kremlin, via P.C. Iugoslav, ele nu mai existau? Nu, nu putem spune că nu. Dimpotrivă. Presiunea asupra Serbiei va spori la maximum, pentru că, în 1925-1926, însuși tovarășul Stalin, personal, s-a interesat de mersul evenimentelor.

Cominternul a apăsat pe accelerație, iar P.C. Iugoslav a văzut din ce în ce mai clar viitorul luminos al Iugoslaviei.

Prima revelație a avut-o la Viena. Acolo și-a ținut lucrările Congresul al III-lea al P.C. Iugoslav (iunie 1926). "Rezoluția privind problema națională" preciza că "teritoriile Croației, Slavoniei, Voivodinei și Macedoniei nu sunt teritorii sârbe". Este de reținut conturarea jocului cu teritorii sârbe și nesârbe. În retrospectiva evenimentelor, toate aceste hotărâri și rezoluții adoptate de cominterniști privind viitoarele republici, până unde se vor întinde ele, până la cât se va reduce "Serbia propriu-zisă", nu cea imperialistă, etc. se vor dovedi decisive. De ce? Pentru că, împărțirea administrativă a Iugoslaviei de după 1945 va fi conturată în raport cu aceste hotărâri de partid "ultranaționalist-cominterniste". Și are vreo importanță? Uriașă! Pentru că, de necrezut, secesiunea Sloveniei, Croației, Macedoniei și Bosniei-Hertegovina, în 1991, s-a înfăptuit în baza acelor contururi administrative. Atunci, determinări teritoriale administrative au fost recunoscute, în mare grabă, drept granițe de stat (!), de cele mai autentice democrații occidentale! După doi ani, în 1993, se aude că s-ar fi greșit și că ar fi regrete. Cu regretele nu știm cum e, dar de greșit nu s-a greșit... din greșeală. S-a greșit voit, fără nici un dubiu. Pentru că nu se poate crede că experți și consultanți ai vreunui

guvern european, oricât de integrat în comunitatea elitei, ar fi cunoscut despre Iugoslavia mai puține adevăruri decât știm noi la această oră.

Dar să mai răsfoim puțin "Rezoluția" de la Viena. Dacă o va citi un neavizat privind statele și națiunile din Balcani, va putea spune oricui ce republici vor fi fost în Iugoslavia acelor vremuri, dar nu va pomeni nimic de Serbia și sârbi. Ei, din nou, nu există. Spre deosebire de cea cominternistă, sârbofobia naționaliștilor croați ai lui Frank și Radic era, oricum, mai cinstită. Era pe față.

Se vorbea, în schimb, despre "anexări imperialiste" ale Voivodinei, despre necesitatea potolirii unor tovarăși, ridicați împotriva iredentismului ungar. Cu alte cuvinte, pretențiile Ungariei la Voivodina ar fi fost legitime (fiind vorba de o "anexare imperialistă") și justificate (iredenta ungară avea "dreptatea" ei), fapt pentru care tovarășii nu trebuie să le critice.

Hotărâri și mai grave privind soarta Iugoslaviei vor fi luate doi ani mai târziu, la Congresul al IV-lea al P.C. Iugoslav, ținut la Dresda (octombrie 1928). Comuniștii depășiseră orice dubii privind teritoriile sârbe și nesârbe și cereau crearea Croației, Sloveniei, Macedoniei și... Albaniei. Toate – "independente și unite" (17). "Unite" acela avea un tâlc. Ar exista, adică, teritorii croate, slovene, macedonene și albaneze, care, luate de undeva, de la cineva, trebuie unite cu teritoriile viitoarelor republici. Pentru oricare dintre comuniștii iugoslavi, un asemenea program ar fi putut fi atrăgător, în afară de unii centraliști, să zicem, sau de cei care mai credeau într-o posibilă integrare a tuturor slavilor de sud într-un singur stat. Dar comuniștii sârbi? Comuniștilor sârbi li se cerea în această conjunctură: recunoașterea dreptului de secesiune a tuturor popoarelor; recunoașterea dreptului la rebeliune armată a tuturor minorităților naționale (albanezi, bulgari, unguri ș.a.); sprijinirea sistematică a tuturor forțelor secesioniste; recunoașterea dreptului Ungariei de a anexa Voivodina și al Albaniei de a anexa Kosovo și Metohia.

Citind aceste rezoluții aberante, de împărțire, tăiere, dezmembrare și combinații ale acestora în afara oricăror criterii istorice și demografice, nu m-am putut opri să nu mă gândesc la două lucruri. Primul, că, aberant sau neaberant, acestea s-au înfăptuit, o dată, prin sfâșierea Iugoslaviei de către puterile Axei. Și, încă o dată, prin sfâșierea ei din interior, cu sprijinul puterilor altor "Axe", de spre care vom deține date precise peste alți 50 de ani. Totul, exact după tipicul imaginat cu mai bine de o jumătate de secol în urmă de Comintern. Al doilea lucru a fost că am început să pătrund profeția unui colaborator și bun cunoscător al problemelor iugoslave, care mi-a spus: "Dacă Bosnia-Herțegovina cade sub forța Occidentului, urmează Voivodina. Dacă va cădea și Voivodina, urmează – ascultă-mă bine –, urmează Transilvania". Fie vorba între noi, acest cui – băgat în sufletul meu de rezoluții și profeția prietenului din București – m-a determinat să privesc mai atent și planul Vance-Owen. Din foarte multe motive nu mi-a plăcut. Și, apoi, prea se încadra în previziune.

Și tot la Dresda s-a mai dovedit, o dată, că furia oarbă antiiugoslavă este furie oarbă antisârbă. "Generozitatea și umanismul" principiilor comuniste încetau dacă era vorba de sârbi. Comuniștii iugoslavi se îngrijeau de soarta minorităților albaneză, bulgră, ungară etc.,

oprimate de "hegemonismul sârb", dar nu suflau nici o vorbă despre populația sârbă minoritară din alte țări sau din viitoarele țărișoare ex-iugoslave. Ea nu ar fi avut drept la autodeterminare? Principiul reciprocității nu funcționa atunci când era vorba de sârbi. De ce? Chiar așa, de ce?

"Clarificările ideologice" vor continua și la a IV-a Conferință Națională a P.C. Iugoslav de la Ljubljana (decembrie 1934). Iarăși, foarte important, Serbia era considerată ca "ocupantă" a celorlalte teritorii din Iugoslavia. De aici, ocupanții sârbi vor trebui să plece împreună cu trupele, cu milițiile și cetnicii lor. Acum, aceste teritorii erau considerate a fi Croația, Slovenia, Dalmația,Voivodina, Bosnia, Muntenegru, Macedonia și Kosovo (17). Dacă ele erau teritorii "ocupate", rezulta, indirect, cât de mare sau, mai bine zis, cât de mică este și "Serbia propriu-zisă" în viziune comunistă. Nu pierdeți din vedere aceste împărțiri ale "Iugoslaviei Versailles-ului". Ne vom mai întâlni cu ele la concret, cum se spune, deși nu chiar imediat.

Împărțitorii comuniști ai Iugoslaviei pierduseră din vedere sau, dacă nu, în orice caz, nu aveau sub control ascensiunea fascismului italian și a celui german. După mai mulți ani de dictatură a lui Mussolini și la un an după acapararea puterii de către Hitler în Germania, eveniment precedat de o perioadă suficient de lungă pentru a cunoaște și obiectivele reale ale partidului nazist, o perioadă violentă și tulbure, Cominternul încă nu reacționa. Dacă, de la Kremlin, era, poate, mai greu de întrezărit pericolul, atunci, de la Ljubljana, mult mai aproape de Roma și de Berlin, vigilența P.C. Iugoslav, mai trează, ar fi trebuit să-l semnaleze. În fața pericolului fascist, slavii de sud aveau nevoie de o patrie puternică și unită, nu de una destrămată, iar comuniștii ar fi trebuit să se îngrijească de acest lucru. Ar fi trebuit să știe și să țină seama de faptul că Italia pusese ochii pe Dalmația, Germania – pe Serbia, Ungaria – pe Slavonia și Voivodina, Bulgaria – pe Macedonia... În 1934, rezoluțiile comuniștilor iugoslavi în problema națională ar fi trebuit să sune cu totul altfel. Desigur, presupunând că își slujeau, într-adevăr, poporul. Dar nu-l slujeau.

Nu-l slujea nici Cominternul – nimeni n-ar fi trebuit să aibă pretenții în acest sens –, dar acesta. în felul cum o făcea, nu slujea, prin politica sa, nici interesele U.R.S.S.-ului. Nu că n-ar fi vrut, dar avea reacții întârziate. În fața expansiunii fascismului, trebuia acționat cu hotărâre. "Primul stat al muncitorilor și al țăranilor" avea, la rândul său, nevoie de un "cordon sanitar". Era doar o chestiune de timp, până ce "năvălirea teutonică spre Răsărit" – "Drang nach Osten" – se va concretiza în planul "Barbarossa". Deci, un "cordon sanitar antifascist" și, implicit, o Iugoslavie puternică. Dacă s-ar putea, chiar aliată cu U.R.S.S.

Trezirea s-a produs abia un an mai târziu, după Congresul al VII-lea al Internaționalei Comuniste de la Moscova (21 august 1935).

Ce indicații prețioase or fi primit, acolo și atunci, liderii P.C. Iugoslav, nu știm cu exactitate. În orice caz, în politica națională a acestora a intervenit o schimbare. Nu era exact ce-și dorea U.R.S.S.-ul, dar era, totuși, ceva. Noua orientare a Biroului Politic al C.C. al P.C. Iugoslav era, mai degrabă, ce-și dorea opoziția croată, slovenă și macedoneană. În fața

pericolului extern, noua linie părea ambiguă, contradictorie. Da, dar numai așa folosea celor care o trăseseră. "O Serbie mică și slabă – o Iugoslavie puternică" a fost sloganul acestei perioade. L-am reprodus, pentru că sintetizează de minune noua orientare. Prin "Iugoslavie puternică" se simula (avem motive să credem că așa a fost, măcar parțial) poziția antifascistă, prosovietică. Prin "Serbie mică și slabă se continua, cu satisfacție, politica de fond a P.C. Iugoslav. Este adevărat, comuniștii iugoslavi părăsiseră brusc ideea, conturată din ce în ce mai exact la congrese și conferințe trecute, a destrămării statului în republici independente. Începând cu 1935, vor sugera crearea unei federații (fără să se folosească acest termen) într-o Iugoslavie păstrată ca atare. Păstrată, deci, și nu destrămată. Dar, în acea federație, se rupeau de Serbia nu numai Slovenia, Croația, Dalmația, Macedonia, Bosnia și Muntenegru, ci și Voivodina.

O "Iugoslavie puternică" printr-o "Serbie mică și slabă", a rămas obiectivul P.C. Iugoslav și după ascensiunea la conducerea acestui partid a croatului Iosip Broz. De altfel, printre comuniștii iugoslavi nu-și băteau prea mulți capul cu realizarea unui regat puternic. Nici nu se putea astfel, slăbind și subminând puterea Serbiei, și nici nu se dorea. Se dorea doar slăbirea Serbiei, pentru a realiza, cândva, după destrămarea regatului, țări secesioniste cât mai extinse, cu teritorii smulse unei Serbii ajunse la discreția oricui.

În ciuda aureolei pe care o poartă, legendarul Tito a dat în Serbia și în sârbi cât a putut, discret, fără a-și periclita aureola, încă de la începuturile sale de cârmaci al comuniștilor iugoslavi. A făcut-o și în ajunul investirii sale prin "Scrisoare către Serbia" (2 noiembrie 1936), în care delimita o "Serbie propriu-zisă", indemna adunările naționale ale regiunilor Slovenia, Croația, Serbia, Macedonia, Bosnia-Herțegovina și Muntenegru să decidă suveran asupra formei de stat care urmau să o adopte. A făcut-o apoi, din nou, deschis, în martie 1940, în articolul său intitulat "Ofensiva reacțiunii împotriva maselor muncitoare". Era vorba despre "hegemonismul sârb", care "oprima minoritățile macedoneană și arnăută (albaneză – n.n.) și altele" de "necesitatea introducerii limbii naționalităților în școli, în justiție și în armată, în zone locuite de sloveni, macedoneni, albanezi, germani, unguri, români și alte minorități naționale", de atitudine împotriva "acelor croați, sloveni, muntenegreni, albanezi etc. care execută serviciul militar în afara țării (regiunii – n.n.) lor". (17) În viziunea, din 1940, a lui Iosip Broz a rezultat că Iugoslavia va avea regiuni individuale menționate în ordine: Croația, Slovenia, Serbia, Macedonia, Muntenegru, Voivodina și Metohija cu Kosovo. Față de această ultimă luare de poziție, cu doar un an înaintea sfâșierii Iugoslaviei de către germani, italieni, bulgari, unguri și croați (aprilie 1941), ne permitem observația că Bosnia și Herțegovina nu figurau în însiruire. Probabil, în noile planuri ale lui Tito, acestea urmau să fie înghițite de Croația. Cu supralața astfel sporită, după cum ați remarcat, Croația a și fost pusă în fruntea șirului. Și încă o observație. Serbia se afla la locul ei în șir (locul trei), pentru că, deposedată de o mulțime de teritorii sârbești (dovedite sârbești din punct de vedere istoric și demografic), nu rămânea mai mare decât Slovenia.

Cam așa a început Iosip Broz Tito opera sa de fericire a tuturor popoarelor iugoslave. De pe la nordul Dunării, aceasta apărea – e drept, mai târziu – învăluită în minunatele culori ale curcubeului, arcuit între marele fluviu și Marea Adriatică. Ignoranță, dezinformare și... putină invidie. N-au treabă sârbii ăștia, cu Tito al lor. N-au treabă... Nutreau, uneori, solidaritate și, mereu, speranță. Doar-doar s-o mai întinde curcubeul acela și pe la noi.

Cam lungă povestea asta cu comuniștii iugoslavi antiiugoslavi, antisârbi, ultranaționaliști și cominterniști. Nu știu dacă am uitat vreo etichetă. Prea multe, oricum, strică. Lungă, e adevărat, și e doar începutul. Pentru că, nolens-volens, după întreruperea ei violentă timp de patru ani, de către o altă poveste, mai ultranațională și mai antisârbă și, pe deasupra, fascistă, istoria o va continua tot pe aceasta. Încă vreo cinci decenii. După cea mai groaznică perioadă din viața popoarelor iugoslave și, îndeosebi, a poporului sârb (1941–1945), va urma o etapă de dezvoltare numită socialistă, după modele prefigurate încă de la congresele și conferințele comuniste și cominterniste din anii interbelici. Ulterior, perfecționate. Iugoslavia " frăției și unității" de după război a fost împărțită administrativ exact după tipicul cominternist și tăiată în bucăți, în anii '90, tot după același tipic. Vom mai repeta această idee și îi vom demonta mecanismul la timpul potrivit. Poate dă Dumnezeu să înțelegem ceva. Cine e cu cine? Cine trage sforile? Cine-i comunist, cine – capitalist? Cui îi folosește? Cui îi pasă? Cine trage sforile noastre? Cine e cu noi? Care noi?

Așa e făcut omul. Imperfect. Tot timpul vrea să înțeleagă ceva. Până o pățește, apoi se lasă. Uneori.

Până acum, am priceput bine că Iugoslavia trebuia să piară. Cominternul a indicat cum, iar comuniștii iugoslavi (conduși de croați și sloveni) au trecut la treabă și au desenat contururile spargerii. Apoi, au venit Hitler, Mussolini și Pavelic peste ei, cu alte contururi desenate de ei (dar și de alți croați și sloveni) și au spart Iugoslavia, tot după granițe imbecile, dar diferite de cele cominterniste. După război, Iugoslavia s-a unit din nou și și-a conturat interiorul, așa cum fusese gândit de comuniștii iugoslavi. Apoi, s-a spart sub supravegherea și cu amestecul Occidentului. Nu s-a spart, este adevărat, după rețeta germano-italiană (1941–1945), dar nici după – nota bene – cea bazată pe unicul principiu just, acceptat de întreaga comunitate internațională, cel al autodeterminării națiunilor (nu al teritoriilor, aici este, de fapt, disimularea nebăgată în seamă, problema-cheie și cheia problemei, originea tuturor convulsiilor). S-a spart tocmai după vechea schemă comunisto-cominternistă. De ce așa, în anii integrării într-o Europă unită, și nu altfel, n-am înțeles. N-am înțeles, dar nu renunțăm. Așa e omul. Imperfect. Urmează, deci, fie înțelegerea, fie.... ce-o fi. Om vedea.

Sigur este doar faptul că "Cuvajte mi Jugoslaviju" – ultima dorință a primului rege al primului stat al tuturor slavilor de sud – nu s-a aflat în preocuparea comuniștilor, și ei tot iugoslavi. Dimpotrivă. Dar, la urma urmei, nici nu este condamnabil. Unde s-a mai pomenit ca o organizație națională a comuniștilor să asculte de un rege? De un rege? I Comuniștii n-au ascultat ei, când a fost la o adică, nici de secretarii lor generali, cei mai iubiți fii ai

poporului. Şi acum tare se mândresc cu acest lucru. Caractere puternice, ce mai! Prin urmare, ceea ce l-a preocupat pe regele Aleksandar până la moarte – salvarea Iugoslaviei – nu putea veni din partea lor. Cu comuniştii, e limpede.

Dar cu alţii? Cu cei care au tot jurat credinţă patriei şi regelui, cu diferite prilejuri de investiri şi numiri? Dar cu cei din afară, care au semnat cu el diverse tratate, au băut şampanie şi au râs subţire, uşor intimidaţi, parcă, de copleşitoarea personalitae în preajma căreia se aflau? Dar cu duşmanii declaraţi?

DUŞMANI NECRUŢĂTORI

Să revenim asupra politicii Partidului Ţărănesc Croat, al lui Radic, şi vom avea alte câteva elemente ale dimensiunii acţiunii de subminare a regatului. Fiind cel mai puternic partid, care a polarizat votul majorităţii zdrobitoare a electoratului croat, acţiunile conducerii sale merită toată atenţia.

Trecuseră doar doi ani de la război şi Radic căuta deja sprijin extern pentru realizarea autonomiei Croaţiei. A încercat, la început, o apropiere de Ungaria, de Italia şi de Austria.

În 1921, tratativele cu guvernul ungar ajunseseră deja la faza în care se dezbăteau recunoaşterea autonomiei unei viitoare "Republici Ţărăneşti Croate", organizarea de referendumuri în zone cu populaţie mixtă (croată şi ungară), pentru delimitarea graniţelor (altele decât cele stipulate prin tratatele de pace şi care erau graniţe de stat ale Iugoslaviei!), livrări de arme, viitorul statut al oraşului Rijeka (Fiume).

Tratativele de la Londra, din 1923, tot cu reprezentanţi ai guvernului ungar, au vizat, în general, aceleaşi probleme.

Avântul iniţial al raporturilor cu Ungaria a fost torpilat, însă, de celelalte iniţiative ale lui Radic. Acesta a căutat sprijin şi la Moscova, s-a afiliat Internaţionalei Ţărăneşti, a intrat în contact cu guvernul bulgar şi a refuzat, în schimb, orice legătură cu V.M.R.O.-ul, organizaţie a teroriştilor macedoneni. S-a dovedit, apoi, că Radic nu înţelegea obţinerea autonomiei pe calea armelor şi că nu are nici o încredere în Mussolini şi fasciştii săi. Acestea au avut efectul că au reorientat atenţia Ungariei revizioniste spre mult mai radicalul Partid al Dreptăţii, deşi acesta nu mai avea, în Croaţia, nici pe departe popularitatea iniţială. Mai mult decât atât, la un moment dat, Radic a devenit chiar compromiţător pentru Budapesta. La arestarea lui, în 1925, poliţia iugoslavă a găsit printre hârtiile sale atât documentele înţelegerilor sale secrete cu Ungaria, cât şi dovada că acestea au fost înaintate, în copie, Cominternului (!) O minunată pildă pentru cei care au timp să mediteze asupra încrederii pe care ar putea-o avea în culoarea afişată de anumiţi lideri politici. Un specific "accident", exclusiv al acelor timpuri, şi specific doar Iugoslaviei. Se înţelege.

Vladimir Macek, succesorul lui Radic la conducerea Partidului Ţărănesc Croat, mai naţionalist într-o lume croată şi mai naţionalist în ajunul şi după instaurarea dictaturii regale

în Iugoslavia, a reluat contactele cu guvernele ungar și italian, rupându-se de forțele internaționale de stânga.

La tratativele secrete de la Viena (1928), solicita deja sprijin nu pentru autonomie, ci pentru secesiune. Planul său, deși apreciat drept naiv, era ca, la un moment favorabil, Croația să-și declare independența, iar Italia, Ungaria, Austria, Marea Britanie, Bulgaria și Ungaria să-i acorde recunoașterea internațională în cel mai scurt timp!

Schema "naivă" a lui Macek se va dovedi foarte realistă în... 1991. Croația își va proclama independența într-un moment favorabil și prietenii ei o vor recunoaște deindată. Dintre cei pe care a mizat în 1928, nu va lipsi, în 1991, nici unul. Vioara întâi va fi în mâna Germaniei. Aici sunt unele controverse. Unii afirmă că nu vioara, ci bagheta dirijorului. Așa o fi. Noi nu ne pricepem la muzică.

Partea ungară a considerat planul nerealizabil, dar l-a asigurat de sprijinul ei și a căutat să atenueze temerile lui Macek privind sinceritatea sprijinului italian promis. Ungurii dădeau asigurări, deși, la acea oră, erau în temă cu planurile anexioniste ale lui Mussolini, care vizau tocmai Iugoslavia!

Partidul Țărănesc Croat se amăgea, în acei ani, și îi amăgea și pe cei care ar fi vrut o Iugoslavie cât mai grabnic destrămată, cu o răscoală a croaților pentru independență. În această încercare, Italia își putea retrage sprijinul, ceea ce ar fi echivalat cu prăbușirea partidului sau, mai rău, Italia putea pune mâna pe Dalmația, ceea ce ar fi fost o catastrofă. În 1929, se va confirma că starea de spirit a populației croate nu evoluase, în ciuda pompajului naționalist și religios, până la declanșarea unei revolte.

Peste numai zece ani, același Macek va trata cu italienii tot problema unei rebeliuni, dar pe baze mult mai concrete. Atunci, în 1939, lumea se grăbea, nebună, spre al doilea măcel mondial. Pe scena politică a Europei se aliniau alte forțe: fascismul italian și nazismul german. Se ofereau alte "garanții". Iată ce avea să noteze, la 26 mai 1939, contele Galeazzo Ciano, ministrul de externe al Italiei, în jurnalul său: "M-am întâlnit cu Carnelutti, care tocmai s-a înapoiat de la Zagreb. Mi-a confirmat că Macek este ferm decis să întrerupă orice negocieri, pentru o înțelegere cu Belgradul și să sprijine o răscoală. Ne-am pus de acord asupra următoarelor puncte: 1. Italia va finanța, cu 20.000.000 dinari, răscoala din Croația, condusă de Macek. 2. Acesta își asumă răspunderea să declanșeze răscoala în termen de șase luni. 3. Va chema trupe italiene pentru a asigura pacea și ordinea. 4. Croația își va proclama independența și intrarea ei în confederație cu Roma. Țara va avea guvernul ei, dar organele de externe și cele militare vor fi comune cu cele italiene... Ducele a citit raportul și l-a aprobat".

Partidul Țărănesc Croat n-a prea manifestat scrupule în realizarea scopurilor propuse. N-a fost, însă, nici cel mai extremist, dar, prin marea sa priză printre croați, a subminat cât a putut Iugoslavia, a înveninat atmosfera politică și a promovat intoleranța croaților față de sârbi. Și, poate, răul cel mare pe care l-a făcut este că a cultivat în mintea țăranului, a omului de rând croat ideea că toate nenorocirile se datorează sârbilor. A pus multă sare

peste răni și a turnat multă benzină în focul deja atât al naționalismului. Vom mai reveni asupra acestui partid. Am anticipat, dorind să-i conturez profilul, dar și pentru că va fi mereu acolo, la cele mai importante evenimente care vor pregăti sfârșitul Iugoslaviei. Al celor care vor mai face, încă o dată și încă o dată, insuportabilă conviețuirea croaților și a sârbilor în aceeași țară.

Emigrația monarhistă croată nu a stat nici ea inactivă. A părăsit țara după unirea din 1918, pentru că nu o astfel de Iugoslavie își dorise ea. Emigrația monarhistă urmărise până atunci, și va urmări mult timp după aceea, menținerea Croației într-o monarhie austro-ungară, transformată, din dualism, în trialism, prin lărgirea autonomiei croate și extinderea limitelor teritoriale. Am mai vorbit despre aceste opțiuni. În anii interbelici, purtătorii ei cei mai de seamă au fost generalii Sarkotic și Duic, colonelul Percevic și Ivo Frank, cunoștința noastră mai veche.

Ivo Frank s-a stabilit în Ungaria. Aici, a beneficiat de suficient credit politic, iar ungurii – de suficient revizionism, pentru ca, deja în primăvara anului 1920, "Comitetul Croat", condus de Frank, să stabilească o înțelegere cu guvernul Simonyi-Semadam. Este, câteodată, uluitor ce se poate petrece în spatele ușilor închise. Atenție, deci, oameni buni !

"Comitetul Croat lucrează cu toate mijloacele pentru ruperea Croației de Serbia. În măsura în care aceasta va fi posibilă, se va alipi la Ungaria, în condițiile respectării celei mai largi autonomii, a granițelor comune antebelice, în baza unei uniuni personale. În replică, guvernul ungar se obligă să acorde Comitetului sprijinul material necesar în vederea realizării scopurilor sale. Va permite organizarea pe teritoriul Ungariei a aproximativ două batalioane croate, care vor avea drept bază de concentrare provizorie tabăra de la Zalaegerszeg". (16)

Batalioanele au fost constituite, dar vina că nu s-a ajuns la extinderea efectivelor și la întrebuințarea lor se poate arunca în spatele oricui, numai a Ungariei nu. Emigrația monarhistă croată și ideile sale erau deja condamnate de istorie. Puțini croați își mai doreau o monarhie tricefală și, cu atât mai puțini, o nouă "îmbrățișare" ungară. După câteva secole bune, în care au simțit mereu în ceafă suflarea prea fierbinte și prea în ceafă a Budapestei, nici nu era de mirare... Emigrația monarhistă croată nu mai avea sprijin în țară. După ce lui Ivo Frank i s-a luat adevăratul puls, revizionismul ungar a investit mai puțin în el, dar a avut grijă să-i dea suficientă atenție pentru a-l păstra în rezervă. La un moment dat, emigrația nici nu-și putea dori mai mult. Era bine și așa. Era, totuși, bine, pentru că nici socotelile cu fasciștii italieni n-au prea ieșit cum trebuia (deși au primit 10 milioane de lire de la aceștia), și nici cele cu D'Annunzio personal, în perioada pregătirii atacului asupra portului Fiume. Oricum, Iugoslavia mai putea bifa pe lista permanent deschisă încă un inamic consecvent – emigrația monarhistă croată.

Să facem, acum, cunoștință cu unul dintre cei mai cumpliți inamici, Ante Pavelic. Ne vom mai lovi de el. L-aș numi dușman al Iugoslaviei, dușman al Serbiei și asasin al sârbilor. De l-aș numi în fel și chip, ar fi, oricum, prea puțin. De altfel, totul ar fi prea puțin,

pentru a spune ce a însemnat Pavelic în cea mai oribilă tragedie pe care a parcurs-o vreodată poporul sârb în istoria sa. Citiți și nu uitați capitolul "Holocaust" din această carte. Noi l-am citit, înainte de a vi-l oferi, și am văzut imagini din arhive. Veți înțelege abia atunci starea de spirit în care a fost scrisă această carte. Și, la urma urmei, ce vrea să spună ea? Să cunoaștem, pentru a nu se repeta. Conducătorii noștri, ai oamenilor, prea ușor ne-au pus să ne măcelărim. Prea i-am crezut ușor. Prea am fost măcelăriți ușor. I-am iertat prea ușor. Și dacă le-am făcut pe toate acestea, ne meritâm soarta? Și ce facem? Continuăm?

Vom încerca să ne păstrăm cumpătul și să scriem altceva decât nesfârșite blesteme. Oricum, nu mai au rost. Nu-l mai ajung. Nici blestemele celor peste un milion de sârbi măcelăriți în patru ani de regim fascist croat nu l-au ajuns. Pentru că blestemele sârbilor uciși bestial n-au fost auzite din cauza țipetelor disperate ale celor tăiați cu securea, din cauza bubuiturilor tunurilor războiului, din cauza depărtărilor. Blestemele n-au fost lăsate (!) să treacă dincolo de granițele Iugoslaviei după război, iar parte din ele, care, totuși, au trecut, n-au mai avut niciodată putere să traverseze Atlanticul până în însorita Argentină. Aici și prin la fel de însorita Spanie și-a trăit Ante Pavelic toate zilele pe care i le-a mai dat Dumnezeu. Mulți ani, în pace și în îndestulare. A mulțumit, fără îndoială, Domnului, a dat acatiste la bisericile catolice pe unde a trecut și a pupat mâna slujitorilor acesteia. Cred că a meritat. Doar slujitorii Domnului, cei mai apropiați de Domnul, adică cei de la Vatican, au organizat "Drumul șobolanilor" și au asigurat evadarea sa spre America de Sud. A unui criminal de război! Să nu întrebați de ce nu au asigurat și trecerea blestemelor, să se facă dreptate. Dreptate? O, dreptate s-a făcut! Acolo, sus, în ceruri. Dacă vă spun! Garantat, șase luni fără reparații, TVA!

Născut în 1889, în localitatea Bradina din Herțegovina, Pavelic a intrat la facultatea de drept din Zagreb în 1910 și, totodată, în organizația "Tinerii Croați", în care rasismul, naționalismul, sârbofobia – promovate de Partidul Croat al Dreptății – se mâncau pe pâine. Dacă vă mai amintiți de Ante Starcevic, "părintele patriei", atunci nu trebuie insistat mult prea mult asupra inspirației politice a lui Ante Pavelic.

În 1912, a suferit o scurtă condamnare pentru acțiunile sale separatiste, suficientă, însă, pentru a-i conferi autoritatea necesară accederii la conducerea partidului. Numai că, în ziua în care se va produce și acest eveniment, partidului îi mai rămăseseră adepți doar în rândul tineretului studențesc. Nesemnificativ.

Cu un program care nu diferea de cel al emigrației monarhiste decât prin obiectivul final – independența totală a Croației –, nici nu putea spera la mai mult, în condițiile în care Partidul Țărănesc Croat se dovedea mai adaptat timpurilor postbelice decât "dreptiștii".

Partidul "dreptist" al lui Pavelic a reevocat măreția regatului croat al lui Tomislav (sec. X), al regelui-țăran Gubec Mate (sec. XVI), i-a adoptat pe Starcevic și Eugen Kvaternik (condamnat și executat în 1071, in urma unui atentat) drept părinți spirituali. A proslăvit viața rurală, a condamnat urbanismul și industrializarea. S-a opus unirii tuturor slavilor. Degeaba. Platforma partidului era prea conservatoare, depășită de vreme, iar elementele de

reacțiune – destul de primitive. Nu putea atrage aproape cu nimic, într-o perioadă în care la apogeu urcaseră ideile dezvoltării industriale, în economie, și ale federalismului, în politică.

Ceea ce ar fi putut, totuși, place cuiva era faptul că "dreptiștii" nu vizau doar autonomia și, mai ales, nu mizau doar pe victoria bătăliilor din Parlament. Amenințau cu întrebuințarea forței ! Semne bune pentru cei interesați.

Interesații se aflau în vecinătate și nu s-au descurajat că, la ora contactelor (1922), Pavelic nu era altceva decât "un avocat fără clientelă și șef de partid fără membri". În toamna lui 22, guvernul ungar – căci despre el este vorba – bănuia deja pe ce poate miza. Voia, însă, garanții și verificări. Trimisul lui Pavelic, ziaristul Gustav Percec, cerea ajutor bănesc și arme. Întâi, garanțiile popularității ! – sunau condițiile Budapestei. "Dreptiștii" au organizat, la Zagreb, drept dovadă, o manifestație antisârbă și au cerut decontarea ei și a altora în perspectivă : 300.000 dinari pentru început și 100.000 dinari lunar, timp de un an.

Ochii și urechile guvernului ungar au semnalat, însă, valoarea reală a acțiunii, iar trimisul lui Pavelic a primit, la Viena, doar 100.000 de dinari. N-a fost mulțumit. Informatorii, însă, n-au greșit, pentru că, după nici un an, la alegerile din 1923, Partidul Dreptății nu a obținut decât două mandate în Parlament. Pavelic nu va mai prezenta interes pentru revizionismul ungar o perioadă de timp, dar nu numai din cauza lui.

Pe eșichierul european se schimbau figurile. Un rege fără putere ceda, în cizma italică, în fața unui avocat gălăgios și agresiv, devenit primul dictator fascist, și a "cămășilor sale negre". Un cancelar bătrân și obosit, feldmareșal teuton al unor bătălii strălucite, dar și al unui război mondial pierdut, amenințat de "cămăși brune", pioni cu zvastică robotizați de ideologia nazistă, va lăsa locul unui "Fuhrer" propulsat uluitor, de la condiția de zugrav-șomer la cea de șef de stat. Alți regi neputincioși, ale unor țări neputincioase, președinți și prim-miniștri neputincioși ai unor state prea slabe își căutau în disperare aliații cu care să realizeze supraviețuirea. Regi și președinți învingători în primul măcel mondial se trezeau la realitate în fața adevărului – crud și dezolant – al fragilității alianțelor de protecție încheiate. Ce se putea face ? Nimic.

Ce s-a încercat ? Mai puțin decât ar fi trebuit, mai târziu decât ar fi fost necesar.

Va urma al doilea măcel mondial. Nici Iugoslavia, și nici iugoslavii nu vor putea evita catastrofa. Pe noi ne interesează, însă, cum au ajuns aici, cine le-au fost prietenii și cine dușmanii ? S-au străduit să o evite sau au acceptat-o ca pe un nou joc al destinului lor greu încercat ? Cine i-a târât în catastrofă ? Cine sunt vinovații ?

* * *

Spuneam că, pe la mijlocul anilor '20, se schimba ceva în Europa. Va fi începutul schimbărilor, care vor dura un deceniu și mai bine, dacă acceptăm că sfârșitul lor va fi începutul celui de-al doilea război mondial.

Tulburată din interior, Iugoslavia nu avea o situație fericită nici în exterior. Desigur, exista Franța, câteva alianțe bilaterale, va exista și "Mica Antantă", dar, pe măsura trecerii anilor de după Versailles, situația devenea din ce în ce mai critică.

Despre atitudinea Moscovei am vorbit. Nici regele Aleksandar nu privea cu mai multă simpatie spre Kremlin. Revoluționarii de acolo stinseseră o dinastie, cu care el era înrudit! Nu le-a putut-o ierta niciodată. Până la sfârșitul vieții sale (1934), a refuzat orice contact cu puterea sovietelor. N-au fost suficiente, pentru a-i schimba gândurile, nici insistențele Franței, și nici ale Cehoslovaciei, și nici pericolul din ce în ce mai mare al fascismului. Iugoslavia nu a stabilit relații diplomatice cu U.R.S.S. nici când Kremlinul și-a mai schimbat tonul, căutând, la rândul său, aliați în Balcanii intrați în vizorul lunetelor italiene și germane.

Regele Aleksandar știa că dușmanul cel mai de temut era Italia. De trei ori, Italia. O dată, că, după război, aceasta nu a primit teritoriile iugoslave la care aspirase și care îi fuseseră promise. De două ori, pentru că Italia fascistă și revizionistă aspira și acum la ele. Avea planuri de transformare a Adriaticii în "mare nostrum", de stăpânire a întregii Mediterane de Est. De trei ori, pentru că Italia nu vroia, de fapt, doar Dalmația, ci distrugerea Iugoslaviei și risipirea ei în stătulețe, singura modalitate de a stăpâni Balcanii.

Și, poate, chiar de patru ori, pentru că și Iugoslavia avea planurile ei de consolidare în Balcani, de polarizare a unor alianțe, de candidat la hegemonie regională.

Tot timpul Italia, pentru că Italia nici nu a stat cu brațele încrucișate. Cu o mână a creat un șir de alianțe cu Bulgaria, Grecia, Albania și Ungaria, încercuindu-și inamicul nedeclarat. Un secret pe care-l știa oricine că se numește Iugoslavia. Cu cealaltă mână, a căutat, a găsit și a încurajat acele forțe cu care putea slăbi Iugoslavia din interior: emigrația croată, ustașii, teroriștii macedoneni, partidele croate de opoziție...

Cu Ungaria ați văzut cum au stat problemele. Speranța înglobării Croației în Ungaria sau, cel puțin, a recăpătării unor districte din Voivodina și Slavonia nu a părăsit niciodată cercurile revizioniste ungare. Ca secondant al Italiei, a făcut, la scară mai mică, tot ceea ce a întreprins, la scară mare, prietenul protector. De acesta o legau, din 1927, prevederile unui tratat oferit de Mussolini, care numai pe coperți nu avea scris esențialul: antiiugoslav.

Austria? Cum putea uita trufașa Viență că țărănoii ăia de sârbi i-au dat o papară din care nu-și va mai reveni la măreția imperiului niciodată? Dar și așa, cu orgoliile mai potolite după război, redusă la statut de marcă germană, Austria nu putea ierta înglobarea unei părți din Carintia în regatul slavilor de sud. În felul ei, avea dreptate. Viena va face același lucru ca Italia și Ungaria. Va încuraja toate nuanțele și formele opoziției croate din interior și din exterior. Se va pregăti pentru lovitura cea mare, de care ea, de fapt, nu mai era capabilă. Spera că va reuși, pentru că încă nu știa că va fi înghițită de Germania înainte de a se vedea răzbunată. I se va aplica și ei un Anschluss, pe care, secole întregi, le-a aplicat ea popoarelor din Balcani. Dreptatea istoriei. Așa vor păți, probabil, până la urmă, toți uzurpatorii de neamuri și de teritorii.

Între Iugoslavia și Bulgaria, raporturile n-au fost niciodată mai calde decât... reci. De regulă, foarte reci, dușmănoase. Problema macedoneană! După război, o parte a Macedoniei a revenit Iugoslaviei. Au căpătat, însă, din ea și Grecia și Albania și, bineînțeles, Bulgaria. Numai că Bulgaria vroia să îndrepte "greșelile" împărțitorilor de teritorii, sprijinea organizațiile teroriste macedonene orientate împotriva Iugoslaviei. O logică simplă și o străvezie speranță că, într-o zi, Macedonia va intra, în totalitatea ei, în conul de lumină sau de umbră, mă rog, al Bulgariei.

Iată de câți prieteni și neprieteni va fi înconjurat tronul tânărului monarh Aleksandar, ajuns în fruntea tuturor slavilor de sud la vârsta de 33 de ani (1921 ; regent din 1918 – n.n.).

În anii formării sale, a fost educat în spirit mai degrabă militarist, atât în familie, cât și la academia militară din Skt. Petersburg. Așa se explică, probabil, că a manifestat un deosebit respect pentru ideea de național, s-a subordonat intereselor dinastiei, a manifestat curaj militar și disciplină. S-a simțit legat de marea familie a slavilor, pe care, mai ales prin prisma educației sale, nu a văzut-o federalizată. Și-a dorit-o unită în jurul Serbiei, desemnată – credea el – să organizeze în jurul ei pe toți slavii de sud. Despre faptul că era adânc legat de dinastia Romanovilor, de Imperiul Rus, am mai vorbit.

Dacă vom pune, acum, față în față trăsăturile și concepțiile sale, cu pleiada de dușmani pregătiți să sfâșie Iugoslavia, la ce rezultat vom ajunge? La cel la care s-a ajuns.

În loc de un conducător mai abil și mai fățarnic decât toți saltimbacii politici ai puternicilor vecini, Iugoslavia avea un rege demn, hotărât, care nu a înțeles niciodată să pactizeze cu dușmanul sovietic și nici cu cel italian. Ehe, dacă Aleksandar ar fi dat mâna cu sovieticii la timp, totul ar fi fost altfel în Balcani – s-a scris pe mii de pagini, în toate limbile europene, după război. Tot citindu-le, nici nu-ți mai dai seama cât de ipocrite sunt. Explicabil și de înțeles, la urma urmei, dar la ce s-a ajuns? Toate par a scanda ritmat: U.R.S.S., bastionul păcii e! Chiar așa să fi fost?

Ca tot "românul imparțial", eu nu am păreri. Mă simt nemaipomenit de bine. Dar dacă le-aș avea... Atunci aș spune că regele Aleksandar a făcut ce trebuia făcut. Câți n-au dat mâna cu sovieticii și au rămas, într-o clipită, fără unghii la degete? Și, la urma urmei, cât de puternic s-a dovedit, în '41, aliatul prezumptiv, de bună credință? S-a văzut și asta. Pe cine au apărat sovieticii până n-au fugit și ei spre Moscova? Probabil s-ar fi ales și iugoslavii cu un Katyn, dacă îi chemau pe la ei. Și, poate, cu mai multe, dacă sovieticii veneau nechemați.

Poate că regele trebuia să fi făcut altceva. Altceva, decât să urmărească, prin '30 – '34, cum Franța, încolțită de amenințarea nazistă, de care tot nu va scăpa, va alerga, speriată, când după alianțe franco-sovieto-ceho-polono-baltice, îndemnând și Iugoslavia la același pas, când după alianțe franco-italiene, la fel de nesigure și incomplete, fără o Iugoslavie afiliată. Da, Franța, incredibil, Franța o îndemna să fie afiliată. Cui? Afiliată Italiei! Dar se putea "afilia" un rege sârb la politica unui dictator fascist, fanfaron și prefăcut? Putea, oare, pactiza cu un Mussolini, despre care știa că este pregătit să-i ocupe țara, care îi hrănea și

îi instruia dușmanii cei mai feroci – ustașii –, pe viitorii săi ucigași? Niciodată! Și bine a făcut! Ei, fir-ar să fie, să nu se încheie nici această poveste cu o morală sănătoasă? I Cu ce să rămânem din istorie? Numai cu șmecherii și cu prefăcătorii?

Făcea, poate, și mai bine dacă s-ar fi apropiat mult mai devreme de Germania (nu i-aș fi recomandat-o, pentru că un rege sârb ca Aleksandar ar fi văzut, până la urmă, în nazism tot o porcărie). Apropierea de Germania fusese deja inițială și, înainte de asasinarea regelui, raporturile iugoslavo-germane se aflau la mare preț, atât la Belgrad, cât și la Berlin. Nimeni nu garantează că erau și sincere, în schimb, reciproc necesare erau, cu siguranță. Dar Iugoslavia vroia încă un partener, încă un aliat. În mod firesc, pentru rege nu putea fi decât Franța, vechiul și cel mai constantul aliat. Dar Franța pierdea teren, chiar și în ochii lui Aleksandar... Deși din ce în ce mai puțin convins că face bine, acesta a ținut mai tot timpul brațul Franței, chiar și atunci când devenise limpede că nu "tratate încheiate pentru a fi aruncate la gunoi" vor opri expansiunea nazismului.

Aproape cu certitudine, această greșeală l-a costat viața. Probabil că asasinii ustași și macedoneni n-ar fi primit lumină verde nici de la Berlin, nici de la Roma și nici de la Budapesta pentru uciderea regelui Aleksandar, în acea nefastă zi de 9 octombrie 1934, de la Marsilia.

Bine, veți replica, dar de ce alianță cu Hitler, dacă Germania a fost cea care a atacat și a ocupat Iugoslavia, în cele din urmă? Germania a atacat, și nu temuta Italie. Aveți și dumneavoastră dreptate. Aveți și atunci când spuneți că cel mai bine făcea, totuși, dacă reușea să-și întărească țara și să o apere ca lumea în fața oricui.

Vedeți câte opinii? Bine că, fiind imparțiali, nu avem nici una. Ne simțim nemaipomenit de bine așa și vom trăi 1.000 de ani.

În schimb, două întrebări vom putea pune și noi. Așa se poate, și tot imparțiali vom rămâne.

A vrut Aleksandar să facă ce trebuia pentru "Iugoslavia sa"? A fost lăsat?

* * *

Am văzut unde a dus politica de reconciliere. Punisa Rasic, deputatul sârb care a tras cu revolverul asupra liderilor Partidului Țărănesc Croat din Parlament, va intra în istorie ca o indiscutabilă figură negativă. Nu cred, însă, că știa despre Radic și despre alți parlamentari din opoziție, că furnizează informații și Budapestei, și Vienei, și Cominternului, și Romei. Dacă ar fi știut, ar fi tras, probabil, cu tunul.

Și dacă veni vorba de tras, ar fi avut în cine trage și mai înainte. Cu doar câteva luni mai devreme, de pildă, prin octombrie 1927. Atunci, ar fi trebuit să tragă în diplomația ungară și, apoi, în cea italiană. În cea ungară, pentru că a suspendat, unilateral, tratativele cu guvernul iugoslav, chiar înainte de finalizarea lor. În cea italiană, pentru că i-a determinat pe unguri să le suspende, în schimbul unui acord italo-ungar, antiiugoslav. Un acord "generos", oferit de Mussolini pentru a închide cercul în jurul Iugoslaviei.

În cea ungară, încă o dată, în octombrie 1927, când i-a "reactivat" pe Pavelic, pe Percec și Percevic, care, între timp, cu acordul și cu sprijinul Vienei, derulau legăturile dintre emigrația croată și grupările de opoziție din țară. Desigur, ar fi trebuit să tragă, în primul rând, în Pavelic. Deși, dacă o făcea, tot s-ar fi găsit un altul în locul acestuia. Oricum, nu a tras nimeni în el, iar acesta a aflat de la ministerul de externe și de la cei al apărării patriei, unde a fost primit cu atenție, că Ungaria este dispusă să-și asume răspunderi și în cazul în care croații ar declanșa lupta armată. I s-a comunicat, de asemenea, că, pe căi diplomatice, Ungaria va facilita contacte între partidele opoziției croate și diaspora croată din întreaga lume. Mai pe limbajul nostru, aceasta însemna că diplomați unguri, ambasadori, atașați militari, secretari de ambasadă etc. din diverse țări vor transporta documente, bani etc. în valize diplomatice, netulburați de nimeni, efectuând un curierat extrem de util pentru ustași și susținătorii lor. În acele zile, Ungaria era mai generoasă ca oricând, promițând garantarea stabilirii în țară a emigranților și a transfugilor croați de orice fel. A promis și armament organizațiilor croate, cu condiția păstrării secretului proveniență acestuia.

Mai mult decât atât, diplomația ungară l-a asigurat pe Pavelic că va informa și guvernul italian despre "mișcarea croată". Aparent, făcea un serviciu minor, dar acesta va avea darul, pe de-o parte, să-i propulseze pe Pavelic și pe ustașii săi și, pe de altă parte – cine s-ar fi așteptat ! –, să provoace o serie de mari neplăceri Budapestei, ei înșăși.

Și tot în acele zile în care a tras în Parlament, deputatul sârb și-ar fi luat, probabil, dreptul să tragă și în ambasadorul Ungariei de la Roma, Hory Andras, și în reprezentantul ministerului de externe italian, Grandi. De ce? Pe motivul că, pentru convorbirile la nivel înalt, la care s-au pus la cale lichidări de țări, nu prea a fost condamnat nimeni și niciodată. Politicul, în general, nu admite sancționarea marilor delicte politice. Nu de altceva, dar ar putea urma la rând. Este, parcă, o lege . S-a și văzut acest lucru mai peste tot. Excepție au făcut Mussolini, Laval, Petain..., câțiva. Puțini. Mai recent, doar Ceaușescu.

Iată ce puneau la cale cei doi diplomați.

După ce a fost informat de Hory, Grandi a precizat că, dat fiind interesul politicii externe italiene față de zona Mării Mediterane, slăbirea Iugoslaviei o consideră un obiectiv primordial. "Începutul evoluției situației în acest sens este asigurat de problema croată, care se poate exploata. Italia ar privi cu bucurie o Croație independentă, deoarece, cu cât apar mai multe țări mici în locul Iugoslaviei, situația va deveni cu atât mai avantajoasă din punctul de vedere al Romei".

Pe primul care vă va întreba de ce s-a destrămat Iugoslavia îl puteți aduce aici, la această pagină a cărții.

Punisa Rasic nu a tras în cei doi diplomați – ungur și italian –, care pregăteau ciopârțirea Iugoslaviei și, implicit, moartea și exodul a milioane de nevinovați. A făcut, însă, mai rău, că a tras în Parlament, la 28 iunie 1928, ucigându-i pe cei doi deputați croați de marcă, Pavel și Stjepan Radic.

După acele focuri de revolver, politica internă a țării a intrat în blocaj aproape total. În orașele croate, manifestațiile de stradă, marșurile și adunările populare de protest s-au ținut lanț. Ele continuau, mai hotărâte și mai motivate, acțiuni similare, declanșate de Partidul Dreptății doar cu o lună înainte. Muriseră și atunci câțiva oameni, la intervenția organelor de ordine. Acum, mulțimea devenise de nestăpânit. Zile și zile în șir.

Stjepan Radic, rănit, a chemat la ratiune și toleranță. Regele, care își trăia propria dramă a eșecului fără echivoc a politicii sale, dar și cumplitele clipe ale căutării pasului următor, de îndepărtare a catastrofei, avea să se decidă asupra unei hotărâri, care spune totul de la sine:

"Domnule Pribicevic – avea să-i spună, la câteva zile după incident, regele Aleksandar conducătorului ad-hoc al Coaliției Țărănești-Democrate, în urma rănirii liderului ei –, se pare că domnul Radic se întoarce la Zagreb. Fii, te rog, atât de amabil și transmite-i mesajul meu, că va putea proclama separarea, mâine, la Zagreb. Nu mai putem coabita, în continuare, cu croații. Nu doresc să am vreun război cu croații. Dacă nu putem sta împreună, cel mai bun lucru este să trăim separat. Este mai bine dacă mergem fiecare pe drumul nostru, precum Suedia și Norvegia. Dacă Radic este pregătit să accepte propunerea, el poate proclama secesiunea, mâine. Noi ne vom retrage trupele de acolo și vom lăsa doar câteva unități la graniță, așa încât nimeni să nu poată spune că am lăsat acele locuri italienilor. După ce se va organiza, aici, apărarea națională, vom scoate și aceste unități de acolo".

Era seara zilei de 7 iulie 1928. Grav rănit, Stjepan Radic va muri peste o lună și o zi. Se spune că, în ultima săptămână de viață, a văzut altfel problema croată, Iugoslavia și pe regele tuturor slavilor de sud. Nu știu din ce cauză – alții, probabil, știu –, dar, având însăși acordul regelui (!), Radic nu va proclama secesiunea Croației. Păcat. Poate s-ar fi putut evita multe dintre nenorocirile care băteau la ușă. Poate, cine știe?

Tensiunile, totuși, nu s-au potolit. Viața politică stagna, cea economică era paralizată. În schimb, naționalismul.... Iată slăbiciunile unei democrații încă primitive! – avea să vină explicația. Așa era, dar un astfel de comentariu este cel puțin incomplet, dacă nu șablonard și superficial. Nu se poate să nu se adauge la el, măcar în gând, uriașele contradicții de tot felul, apărute, acumulate și întreținute, de secole, între croați și sârbi.

Mulțimea se mai dezlănțuie încă o dată. Naționalul, dar și naționalismul deveniseră fructe ale mâniei ajunse la coacere. La 1 decembrie 1928, s-ar fi cuvenit sărbătorirea a zece ani de existență a regatului slavilor de sud. Dar Partidul Țărănesc Croat și populația croată nu trăiau sentimente festive. Pe fundalul unor încrâncenări vechi și adânc afectate de uciderea liderului lor, conduși de un nou președinte, Macek – mai naționalist decât predecesorul și în plină afirmare –, partidul organizează, la Zagreb, o uriașă manifestație populară. Nu știu ce finalitate i-au plănuit țărăniștii croați, însă acolo, în Piața Jelacic, poporul l-a blestemat pe rege și a blestemat și țara uniunii slavilor de sud. Se umpluse paharul. Croații nu mai vroiau, sub nici un chip, un rege sârb, hegemonism sârb și nici o Iugoslavie unilă.

Și regele voise o Iugoslavie fără Croația, la un moment dat. Și, totuși, ruperea formală, exact ce mai rămăsese de făcut, nu se va produce nici acum. Nici acum, când mai totul era rupt.

Manifestația a provocat intervenția violentă a poliției. Pe caldarâmul pieței, cu numele celui care, în 1848–1849, i-a condus în revoluție pe croați și pe sârbi, umăr la umăr, au rămas, din nou, mai multe cadavre. Această stare nu putea perpetua, nu putea fi un final. Ceva trebuia făcut. Se va încerca o ultimă soluție posibilă.

Regele își va salva "Iugoslavia sa". La 6 ianuarie 1929, Aleksandar Kardjordjevic instaurează dictatura regală, așa-numita "dictatură a însănătoșirii", pentru "păstrarea unității țării și a poporului ei".

Cei care optează pentru o mână forte în conducere nu vor pierde prilejul să afirme că așa ar fi trebuit să facă de la început. Oricum, în acea perioadă, pe toate căile posibile ale conviețuirii, toleranței, înțelegerii și colaborării croato-sârbe și sârbo-croate, se ridicaseră, deja, baricade de netrecut. Cineva și ceva trebuia să le înlăture cumva.

Constituția din 1921 a fost suspendată, toate partidele și toate organizațiile de masă – interzise, dreptul de întrunire – suspendat, cenzura presei – introdusă. "Orice pas împotriva «dictaturii sârbe» – scriu unii istorici – se pedepsea crunt, pentru că, în Iugoslavia, a urmat domnia nelimitată a bunului plac". Mă rog.

Este adevărat că prim-ministru a fost numit generalul Zivkovic, om de încredere al regelui. Au fost anulate mai multe legi. Le-au luat locul decrete clare, de centralizare a puterii, de control asupra societății.

Paradoxal, ultimul optimist a fost Vladimir Macek. Acesta a sperat că, în absența forțelor politice sârbe din jurul tronului, va putea trata direct cu regele separarea Croației de Iugoslavia. Optimismul său nu mai avea, însă, acoperire în acea etapă.

Cea mai importantă măsură a vizat reîmpărțirea administrativă a țării. Cea veche, a Iugoslaviei anului 1919, cuprindea 33 de districte. Cea nouă, din 4 octombrie 1929, un număr de nouă provincii (banovine). Scopul acestei împărțiri a urmărit introducerea autoadministrării, "spargerea" entităților istorice existente, raționalizarea dezvoltării economice și culturale, depășirea fragmentării prea mari a teritoriului și, înainte de toate, sporirea puterii centrale. De ce? Dacă nu-l vom acuza pe Aleksandar de paranoia puterii, atunci să admitem că pentru iugoslavizarea Iugoslaviei. Așa și era.

A fost o mutare regală criticată de contemporani și de posteritate. Pentru contemporani, "spargerea" etniilor compacte în diferite provincii și mixajul lor cu alte etnii ar însemna agresarea sentimentului național, deznaționalizare. Mutarea regelui era în contracurent cu tendințele puternice de dezvoltare a națiunilor din stat. În cadrul acelorași banovine conviețuiau acum, la un loc, diverse etnii, în proporții prost echilibrate.

Cu excepția Banovinei Drava, unde trăiau, aproape în exclusivitate, sloveni, cu cea a Banovinei Zeta, cu majoritate clară muntenegreană și a Banovinei Vardar, populată cu macedoneni, celelalte șase banovine aveau delimitări care se îndepărtau de criteriul omoge-

nității etnice. De fapt, aceasta se și urmărea. Organizarea după principii etnice a fost un anticriteriu. Se urmărea iugoslavizarea.

Cel mai prost din toată povestea au ieșit sârbii. Deși majoritari pe ansamblul regatului, în urma împărțirii administrative din 1929, au ajuns în situația de a fi minoritari în unele banovine. În altele, dețineau o majoritate nesemnificativă, fără vreo valoare practică. Teritoriile populate cu sârbi au ajuns în administrația a nu mai puțin de cinci banovine.

S-a mai pierdut un prilej – și un rege sârb ar fi trebuit să știe acest lucru – de a organiza populația sârbă într-o zonă administrativă comună. Ar fi fost un prim pas, pe care, într-o încercare disperată, se vor chinui să îl promoveze sârbii "Republicii Sârbe Krajina" și sârbii "Republicii Sârbe" din Bosnia-Herțegovina. Același lucru este valabil, desigur, și pentru celelalte populații.

Așa spuneam noi și așa spunem acum. Atunci, însă, regele mai credea (sau credea din nou) în salvarea "Iugoslaviei sale", a întregii Iugoslavii. Responsabilitate în fața istoriei? Orgoliu regesc? Iugoslavism idealist?

Deși dictatură, deși o dictatură a unui rege sârb, deși un rod al neînțelegerilor cu opoziția croată din interior, Aleksandar va fi părtinitor tocmai cu aceasta. Trasarea limitelor "Banovinei Croației" pe harta administrativă a Iugoslaviei marchează ceea ce a primit denumirea de "linia amputării". Da. S-au amputat teritorii sârbe și s-au înglobat în această banovină. "Linia amputării" pleca de la Virovitica și continua pe malul drept al râului Una, spre râul Krka, până la Adriatica, în dreptul portului Sibenik. Ce s-a realizat astfel? O parte din Coasta Dalmată, apoi Ravni Kotari și Bukovica au ajuns la croați. Elemente de reconciliere reluate într-o dictatură regală? Oarecum. Se ofereau, astfel, compensații la concesiile făcute de Aleksandar italienilor. Regele Iugoslaviei credea, și el, în modele, iar, pentru el, modelul acelor vremuri era înțelegerea realizată de Suedia și Norvegia. Modelul, nimic de zis, a fost bun, și-a verificat viabilitatea. A fost atât de reușit încât, iată, ține și acum. Dar Scandinavia și Balcanii... cât de departe se află una de cealaltă!

De ce este criticată dictatura regală de către posteritate? Din foarte multe motive și din foarte multe puncte de vedere. Deși nu este exclus ca, după cea de-a doua destrămare a Iugoslaviei, unele lucruri să fie văzute și altfel. În ceea ce privește firul urmărit de noi – destrămarea Iugoslaviei –, dictatura regelui Aleksandar se încadrează în două tendințe opuse. Pe de-o parte, aceasta a urmărit consolidarea puterii centrale în scopul împiedicării destrămării regatului și al pregătirii unui cadru administrativ propice – se spera – pentru omogenizarea slavilor de sud, dezamorsarea naționalismului și atenuarea mișcărilor de afirmare națională ale popoarelor din regatul iugoslav. În vederea atingerii acestui scop, nimic nu părea a fi prea mult. Nici chiar măsurile extreme, care însoțesc orice dictatură, de orice natură ar fi aceasta.

Pe de altă parte, actul dictatorial din 6 ianuarie 1929 al regelui, incluzând noua împărțire administrativă a țării, a avut drept urmare tocmai efecte contrare celor urmărite. "Linia de amputare", despre care am vorbit, își va dovedi caracterul nefast în vremurile ce

vor veni. Împărțirile administrative ce vor mai urma – toate, în detrimentul populației sârbe – vor avea, astfel, o primă "bază istorică" justificativă. Banovinele dictaturii regale, cu limite teritoriale trasate după diverse criterii, dar numai etnice nu, vor fi evocate sau ignorate – după interesul de moment – tocmai în dispute etnice.

Dar "dictatura însănătoșirii" situației de criză politică, socială și, nu în ultimul rând, economică – în care se zbătea regatul – va avea și un efect dezintegrator la minut. Se va ridica spontan, în vâlvătăi fără precedent, cercul de foc al inamicilor din jurul Iugoslaviei. La atâtarea sa vor lucra intens foaie italiene și apoi, mai puternice, foaie germane. Și, la fel de important, Iugoslavia și Aleksandar vor căpăta noi dușmani. Mai vechile organizații teroriste și altele noi, întărite la un nivel fără precedent.

Dintre dușmanii interni ai regatului și ai regelui, cercul relativ restrâns al comuniștilor, grupările socialiste și liberale, opoziția națională și naționalistă puternică și divers colorată, grupările naționalist-fasciste, doar două promovaseră în programul luptei lor politice metodele teroriste, asasinatul politic. Acestea erau, în ordinea importanței lor, "Ustasa Hvatska Revolucionarna Organizacija" ("Organizația Revoluționară a Ustașilor Croați") și "Vansna Makedonska Revolutiona Organizacija" ("Organizația Revoluționară Internă Macedoneană"). În toate limbile europene, prima a devenit sinonimă cu "Ustașa", iar despre cea de-a doua s-a scris și s-a vorbit sub forma abrevierilor denumirii sale (V.M.R.O. – în bulgară, I.M.R.O. – în engleză și germană și O.R.I.M. – în franceză). Noi vom folosi abrevierea în limba țării care a găzduit, decenii la rând, această organizație.

Dacă ar fi să facem o paralelă cu organizații teroriste de tip fascist din România, atunci, ustașii din Iugoslavia au fost frații legionarilor. De altfel, ustașa și legionar sunt sinonime.

Dacă regele ar fi știut pentru ce monștri va servi drept motivație politică, câți sadici și fanatici, câți asasini va alimenta naționalismul ridicat împotriva "hegemonismului sârb", cred că ar fi ezitat în hotărârea sa de a proclama dictatura.

N-ar trebui, totuși, să se înțeleagă de aici că terorismul antiiugoslav a fost generat și alimentat de dictatura regală. Originea ambelor organizații teroriste trebuie căutată mult mai înainte. Iar dacă, totuși, ele s-au revigorat după 1929, acest lucru se datorează, în special și în cea mai mare măsură, sprijinului extern bulgar, ungar, italian și german. Este o ordine a cronologiei sprijinului, pe care, dacă o veți parcurge invers, veți avea o ierarhie a ponderii acestuia.

De altfel, dictatura regală nu va trăi decât până în septembrie 1931, când Iugoslavia va avea, din nou, o lege fundamentală a țării, așa-numita "Constituție dată". E drept, dată tot de rege. Viața politică se va relansa, dar tot pe făgașul ei principal.

În mod obiectiv, nimic nu mai putea potoli fierberea din sânul opoziției politice din Belgrad și, cu atât mai puțin, a celei din Zagreb și Ljubljana. Problema națională își cerea rezolvarea și nu mai admitea paleative.

Carta de la Zagreb, a Coaliției Țărănești Democratice, este cel mai bun exemplu. Adoptat în iulie 1932, documentul cerea revenirea țării la situația din 1918. Au urmat mai multe rezoluții ale partidelor care sprijineau carta. În decembrie a aceluiași an, a apărut și Carta Slovenă. Cerea, și ea, apariția unui stat independent sloven, alături de un stat independent croat și unul sârb. Era corectă din acest punct de vedere. Partidul Democratic Sârb, prin liderul său – Ljuba Davidovic –, și-a imaginat și a propus (1933) o reorganizare a țării în jurul a trei centre de greutate: Belgrad, Zagreb, Ljubljana. Și n-au fost uitate nici Bosnia-Herțegovina și Dalmația, care, în această viziune, urmau să devină zone-tampon.

Nimic nou, deci, sub soare, nici după o jumătate de secol. Trei centre de putere, într-adevăr, și o zonă tampon însângerată de război civil, etnic și religios.

Până la moartea sa, Aleksandar nu a dat curs cerințelor de secesiune, de federalizare, de împărțire a țării. Nu i-a fost prea greu, afirmă cei care au pătruns tainele acestei perioade. Partidele de opoziție erau, totuși, divizate. Nu i-a fost, însă, nici ușor. Pentru că în salvarea Iugoslaviei sale nu se putea bizui pe prea multe forțe. În orice caz, nu pe cele care le-am menționat până acum. La cine s-o fi gândit, în cine-și pusese, oare, speranța înainte de a-și da cea din urmă suflare? Doamne, la cine făcuse, oare, apel pentru "salvați Iugoslavia mea"?

CONJURAȚIA ASASINILOR
* USTAȘA * V.M.R.O. * GERMANIA * ITALIA
* UNGARIA

Soarta omului de rând se află în voia lui Dumnezeu și – se spune – în mâinile sale. Soarta unui rege se află în voia lui Dumnezeu, în voia marilor puteri și – se spune – mult mai puțin în mâinile sale. Aici, avantajul este categoric de partea omului de rând, Poate așa se și explică faptul că, în jurul unui tron regal, înghesuiala nu este chiar atât de mare. În orice caz, mai mică decât înghesuiala riscurilor. Riscuri multe și mari. De aceea sunt, probabil, atât de bine păziți regii și – mai nou – președinții. Nu că ar avea ei ceva de ascuns, Doamne ferește.

Soartea regelui Aleksandar s-a împletit cu soarta Iugoslaviei încă de la crearea regatului tuturor slavilor de sud. Aceasta a însemnat, implicit, prieteni mai puțini, dușmani mai mulți. Soarta sa și a Iugoslaviei depindea și de voia acestora. În afară de-a lor, de cea a Domnului și de cea a regelui însuși.

În timp ce partidele politice de opoziție, grupările naționaliste de tot felul urmăreau destrămarea Iugoslaviei, moartea sa politică – prin forța politicului și a străzii –, Ustașa și V.M.R.O. urmăreau scopuri aproape identice, prin mijloace teroriste. Prin moartea fizică a inamicilor politici – spre moartea politicii acestora.

Desigur, nici evoluțiile din taberele teroriștilor, nici planurile și nici acțiunile lor nu au fost liniare. Ele au depins mereu de sprijinul statului care îi găzduia pe teritoriul său și de sprijinul altor state, interesate de orientarea teroriștilor și, nu în ultimă instanță, de marile puteri europene în ascensiune : Italia și Germania.

Despre teroriștii ustași și macedoneni din V.M.R.O. s-ar puta scrie cărți. S-au și scris. Chiar și în cartea de față, aceștia ar merita un spațiu mai mare. Ar trebui, nu atât pentru a cunoaște toporul care, lovind la Marsilia, a însângerat coroana regală iugoslavă, ci pentru a cunoaște foarte bine mâinile care i-au ținut coada. Și când a fost ascuțit, și când a fost ridicat, și când a izbit. Dacă am putea citi totul din numeroasele amprente, care n-au putut fi șterse complet de pe cozile de topor... Oricum, teroriștii ustași și macedoneni vor fi prezenți și în relatarea noastră, pentru că au contribuit la destrămarea țării și la adâncirea rupturii dintre popoarele iugoslave. Au fost cozile de topor ale marilor puteri. Au organizat numeroase atentate și puciuri, acțiuni culminate cu asasinarea regelui Aleksandar al Iugoslaviei. Poate am și greșit întrucâtva. Culminare a fost doar pentru V.M.R.O., pentru că ustașii vor culmina prin organizarea statului croat fascist pe ruinele regatului iugoslav, arătând abia atunci de ce lucruri îngrozitoare sunt în stare. Holocaust se va numi "guvernarea" lor.

Iată-ne, deci, pregătiți să cunoaștem câte ceva din tainele – devenite, între timp, de notorietate – ale V.M.R.O. și Ustașa. Nu sunt lucruri noi. Toate acestea au fost aduse la lumina zilei de înșiși autorii lor teroriști, prin acțiunile lor, și, apoi. puse cap la cap, cu răbdare, perseverență și pricepere de cercetători în de-ale istoriei. Prin ei, aflăm, mai mereu, chiar și în prezent, în epoca celei mai transparente și a celei mai democratice democrații, ce ni s-a întâmplat doar cu câtva timp sau cu ani și sute de ani în urmă. Pentru că, nu știu cum se face, de foarte multe ori, nu aflăm mai nimic, nici din ceea ce se derulează chiar sub ochii noștri. Ar trebui, deci, să avem un mare respect pentru munca lor și să învățăm, odată și odată, ceva din ea. Au o muncă ingrată și cel mai bine o știu ei înșiși. Nu mă gândesc la faptul că spusele lor sunt mai mereu ignorate, avertismentele date la o parte sau uitate cu bună știință. Mă gândesc la sentimentul (doar ei îl pot defini) pe care îl au atunci când încearcă să scrie câte o filă de istorie cenzurată. Toate cele pe care le elucidează – și mult mai multe, altele, în jurul cărora construiesc, cu migală, doar supoziții – sunt evenimente. foarte bine cunoscute de un grup de oameni (o pleiadă de conducători și de executanți de tot felul), care nu vorbesc despre faptele lor. Nu vorbesc și pace. Nu vorbesc despre fapte și acțiuni care au hotărât, câteodată, soarta unor popoare întregi ! Acești oameni există, trăiesc alături de noi și, probabil, privesc cu ironie detașată chiar și cele mai credibile istorii. Doar credibile, pentru că adevărul îl cunosc numai ei. Ciudată și teribilă diviziune a muncii în societatea umană. Unii își ascund faptele, conducând mase de oameni spre fericire și dezastru, iar alții – istoricii – le tot caută, le dezvăluie, le dau sensuri, le explică. Uite așa, să nu murim proști de tot. Jalnic, dar asta e. Și, se pare, așa va fi mereu...

Ce caută teroriștii macedoneni într-o relatare despre destrămarea Iugoslaviei? Am parcurs atâtea secole de existență comună convulsionată a slavilor de sud și macedonenii apar în scenă abia acum? Da, pentru că dușmani ai Iugoslaviei n-au devenit decât odată cu constituirea țării, iar dușmani ai Serbiei – cu un deceniu și mai bine în urmă.

Să începem cu foarte puțină istorie macedoneană.

Macedonenii, contemporanii sârbilor, au trăit în vecinătatea acestora, într-un areal cuprins de râurile Aliakman, Vardar, Struma și Mesta. Nu este cazul să înșirăm sub câte săbii și steaguri s-au tot închinat aceste pământuri. Din secolul al XIV-lea, au avut, mult timp, același și același stăpân – turcii otomani. Pacea de la San Stefano le-a dăruit Bulgariei, iar Congresul de la Berlin (1878) – înapoi, Turciei.

Și-aici începe povestea organizațiilor teroriste macedonene. După 1878, mase de macedoneni se refugiază, de sub ocupația turcească, în Bulgaria independentă, după ce, de prin 1830, mulți au imigrat în Serbia.

Bulgaria a încurajat formarea grupărilor teroriste constituite pentru lupta antiotomană, eliberarea țării, crearea unei Macedonii independente. Ultimele două fiind mai ales aspirații macedonene, și nu bulgare. Primele grupări sunt semnalate în 1886, când amestecul lor în viața politică a Bulgariei se lasă cu urcarea pe tronul țării a lui Ferdinand de Koburg-Gotha. Da, da. Țar bulgar de origine germană.

Din acest moment, teroriștii macedoneni vor avea în Germania un mare prieten. Și Bulgaria, la fel. Toate grupările teroriste meritau atenție, dar mai ales V.M.R.O., condus de Protogerov. Acest grup era stăpân absolut pe regiunea Petrici, din Bulgaria, beneficiind de autonomie administrativă impusă de el, și nu de una acordată, cine știe cum, de stat.

Războaiele balcanice se soldează, în cele din urmă, cu împărțirea teritoriului macedonean între Bulgaria, Serbia și Grecia. În aceste condiții, V.M.R.O. îi va ajuta pe cei de la care spera ajutor și va opta pentru sprijinirea politicii expansioniste bulgare. Cea dintâi inițiativă, în acest sens, o avusese imediat după eșecul răscoalei antiotomane a macedonenilor, din 1903. Primul prilej de manifestare mai serioasă, de susținere a intereselor bulgare l-a adus cu sine, apoi, primul război mondial. V.M.R.O. îl va sprijini pe Ferdinand chiar și înainte de intrarea Bulgariei în război. Va stabili pe cont propriu chiar contacte directe cu împăratul Wilhelm II al Germaniei. Va primi bani de la Reichsbank și arme din depozitele Reichswehr-ului și va declanșa primele sale acțiuni teroriste pe teritoriul Serbiei. "Vitejiile" sale vor duce la modelarea stării de spirit a poporului bulgar, în așa fel încât intrarea țării în război se va face fără nici o problemă. Nici o grupare politică nu va îndrăzni să i se opună.

Țarul bulgar Ferdinand de Gotha-Koburg, împăratul german Wilhelm II și teroriștii macedoneni păreau să fi câștigat prima bătălie a războiului. Începuturile le erau favorabile, iar V.M.R.O. se întrece pe sine în cumplita-i meserie. Între 1915–1918, teroriștii macedoneni vor incendia și pustii sate întregi de sârbi. Vor măcelări cu sadism, vor ucide în chinuri cumplite mai ales bătrâni, copii și femei sârbe. Vor semna sfârșitul a mii și mii de oameni

în așa-numitele acțiuni de pedepsire, desfășurate cu un vandalism care a intrat pentru totdeauna în istoria și în memoria acelor locuri.

Pierderea războiului nu a dus la creșterea șomerilor în V.M.R.O. Temuții teroriști macedoneni au rămas, într-adevăr, fără foștii lor stăpâni germani, în schimb au găsit alții – cercurile revizioniste bulgare. Bandele lui Protogerov și Alexandrov, poreclite "comitaci", au produs tulburări în toate țările vecine, prin incursiunile lor. Odată cu trecerea vremii, în Iugoslavia au fost întâmpinați de forțe tot mai bine organizate ale locuitorilor sârbi de la graniță, grupați în formațiuni de apărare a granitei, autointitulate "anticomitaci". Mai târziu, acestea s-au transformat în primele formațiuni de cetnici sârbi. În acele vremuri și mult timp după aceea, denumirea de cetnic nu trezea decât sentimente de respect față de cel ce îl purta.

La mijlocul anilor '20, V.M.R.O. întâmpina deja o rezistență atât de bine organizată încât a fost nevoită să renunțe la atacuri armate în grup, la incursiuni și raiduri de jaf pe teritoriul iugoslav. În schimb, au continuat acțiunile specific teroriste: asasinate, răpiri, incendieri, dinamitări.

Puterea V.M.R.O. în Bulgaria era copleșitoare și o exemplifică bine faptul că, în 1923, organizația a fost capabilă să ducă la bun sfârșit un puci, care a provocat căderea guvernului Stambolijski. Să nu o asemănați cu mineriadele cumva, pentru că, în Bulgaria, puciul s-a lăsat și cu asasinarea primului-ministru, a altor trei miniștri, a 21 de deputați și a 8 primari, pentru a nu vorbi de sutele de victime din rândul țăranilor, membri ai Partidului Țărănesc, și de victimele din rândul mișcării muncitorești.

La numai un an după aceasta, oamenii lui Protogerov îl asasinează pe celălalt șef – Alexandrov. Succesorul acestuia, Vancio Mihailov, îl va lichida, la rândul său, în 1927, pe marele Protogerov. Din acea zi, bandele mihailoviste și protogeroviste își vor face antrenamentul pe viu, într-un necruțător război dus de unii împotriva altora. Între 1924 și 1934, se va consolida, totuși, puterea lui Mihailov, nu numai în detrimentul bandelor de teroriști din "opoziție", ci și în cel al forțelor deordine ale statului. În Bulgaria acelor ani, teroriștii macedoneni organizează un adevărat haos. "Trecutul este trist și fără glorie. Sunt județe întregi în care suveranitatea statului nu este mai mult decât o ficțiune... Pe străzile Sofiei, atentatele sunt zilnice. S-a ajuns până acolo încât în loc de revolver se întrebuințează puști, pistoale-mitralieră și grenade. La nici 100 de metri de Parlament, chiar în fața porții palatului regal, s-a desfășurat o adevărată bătălie. Cetățeni bulgari au fost prinși și luați cu forța" – avea să menționeze, în 1934, Kimon Georgiev, prim-ministrul bulgar.

O asemenea forță nu putea să nu atragă "investitori" străini. În afară de cercurile bulgare extremiste, teroriștii macedoneni au devenit ținta contactelor mai tuturor dușmanilor Iugoslaviei. Conducători din V.M.R.O. au fost semnalați la Viena și la Budapesta. Ambasadorul Ungariei la Sofia a menținut legătura cu această organizație încă de la începutul anilor '20, furnizându-i, periodic, sume importante.

În aprilie 1929, V.M.R.O. și Ustașa au încheiat un acord de colaborare. Și să nu vă imaginați, aici, o întâlnire organizată în vreo catacombă mucegăită și igrasioasă. În nici un caz, pentru că, la sosire, liderii ustași Pavelic și Percec vor fi întâmpinați, la gara din Sofia, de o mulțime de macedoneni adunați spontan-organizat, într-un cadru festiv. Îmbrățișări, discursuri de întâmpinare etc. La sfârșit, se vor da și comunicate de presă...

Va rezulta că cele două organizații teroriste au pus bazele unei asociații, denumită "Propaganda Faptei", că vor întreprinde acțiuni comune teroriste și de propagandă, pentru a răsturna "regimul imposibil de suportat de la Belgrad", care li s-a impus "forțat" și pentru a obține independența Macedoniei și a Croației. Vor înfăptui asasinate, dinamitări etc., pentru ca ecoul lor și al proceselor care vor urma să trezească atenția asupra lugoslaviei, să sculture din somn națiunile oprimate și să amplifice criza internă a regatului. Sperau ca asasinatele politice, înfăptuite la momentul oportun, să creeze condiții pentru o revoltă populară decisivă.

Mai interesanți, mai darnici și mai atractivi pentru V.M.R.O. se vor dovedi, însă, fasciștii lui Mussolini. Teroriștii macedoneni au recunoscut în Italia fascistă cel mai de temut dușman al lugoslaviei. Mediatori în luarea contactelor și în cultivarea raporturilor de început (anii '20), dintre Mussolini și V.M.R.O., au fost diferitele guverne ungare. După 1933, V.M.R.O. va intra și în grațiile Germaniei.

Iată că, la zece ani după constituirea sa, lugoslavia și regele ei își vor mai spori cu încă unul cercul dușmanilor necruțători.

Ne-am oprit asupra teroriștilor macedoneni, pentru a semnala existența și natura inamicilor din sud-est. Vom reveni asupra lor încă de vreo câteva ori.

Pentru un rege hotărât să-și împartă soarta cu cea a regatului său, aceștia reprezentau un pericol deosebit. Mai ales atunci când în jocul soartei putea interveni jocul marilor puteri, de care depinde, cum am mai spus, soarta unui rege. Terorism susținut de o putere politică înseamnă mereu moartea cuiva. Și se va mai dovedi, o dată, că așa este.

Teroristul care l-a asasinat pe regele Aleksandar, la Marsilia, a fost adus acolo, împreună cu complicele său, de un mecanism complex, cu diverse rotițe acționate de la Roma, Budapesta, Viena, Munchen, Zurich și Lausanne.

Mâna care a tras cele zece gloanțe ucigașe de pistol avea pe ea un tatuaj : un cap de mort cu două tibii încrucișate, înconjurate de o coroană împletită ; dedesubt – "Libertate sau moarte !" V.M.R.O. Era bine cunoscuta "stemă" a teroriștilor macedoneni.

Este clar, deci, cine a ucis.

Îmi pare rău, dar nu este complet clar. Nici astăzi nu se știe cu precizie nici cine a stat în spatele organizatorilor asasinatului, și nici cine a tras. Au trecut de atunci șaizeci de ani. Probabil, așa vor rămâne lucrurile, de pildă, și cu Kennedy, și cu alții. Și, desigur, tot așa, cu asasinii revoluționarilor români de după 22 decembrie 1989.

Nu se cunoaște cu certitudine nici numele asasinului și nici de ce neam a fost, cu tot V.M.R.O.-ul tatuat pe brat ! Și asasinul a existat, a fost prins și ucis la locul faptei, avea

pașaport, i se puteau lua amprentele, corpul său a stat la dispoziția anchetatorilor. Asasinul a avut trei complici care au fost prinși și au vorbit... Și, totuși, mai nimic.

Dar să nu descurajăm. Nu avem în jur o ceață chiar atât de densă. Există acei meseriași despre care am vorbit – istoricii. Ei au mai dezlegat câteva taine de care ne vom apropia și noi. Drumul nostru spre adevăr va duce, însă, prin tabăra ustașilor. Va fi ultima verigă din înlănțuirea de inamici interni și externi ai Iugoslaviei, pe care i-am conturat, rând pe rând, doar prin ceea ce au gândit și au făcut împotriva Serbiei și a sârbilor, împotriva regatului tuturor slavilor de sud, împotriva regelui Aleksandar, de la urcarea sa pe tron și până la asasinare.

* * *

Și acum, Ustașa și ustașii.

Când, unde și cum a luat ființă această organizație, a rămas, până azi, aproape o necunoscută. Declarațiile despre aceasta, ale diferiților conducători ai ustașilor, au fost confuze, contradictorii, nesigure. Se pare că Ustașa a luat, totuși, ființă în 1929, la Viena, la inițiativa lui Pavelic și a altor membri emigranți ai conducerii Partidului Dreptății (Partidul Pur al Dreptății). Aceasta este perioada imediat următoare instaurării dictaturii regale din Iugoslavia și trebuie spus, în acest context, că, în ziua în care a succedat acest eveniment, deputatul Ante Pavelic a părăsit țara. Protest spectaculos ? Frică în fața consecințelor faptelor sale ? Nici una nu poate fi exclusă.

Protestul, în asemenea situații, conferă un anumit capital politic. Se poate trăi, uneori, din el o viață. Alteori, mai puțin. Oricum, este capital.

Fuga este ea rușinoasă, dar la fel de sănătoasă de la cel mai mic la cel mai mare. În cazul lui Pavelic, fuga ar fi putut fi cauzată de prima ieșire în lume a organizației secrete a dreptiștilor, "Hrvatski Domobrana" (Apărătorul patriei croat), formată aproape exclusiv din studenți. Înarmați și instruiți pentru acțiuni teroriste, membrii acestei organizații îl asasinaseră, cu câtva timp în urmă, pe redactorul-șef al ziarului "Jedinstvo" (Unitate), organ al Partidului Croat al Unității.

Mașinăria crimei intrase în funcțiune, pentru că, la scurt timp după plecarea lui Pavelic,a urmat asasinarea redactorului Anton Slegl, de la "Novosti" (Noutăți). Organizatorii atentatului, printre care și Gustav Percec (l-am mai întâlnit ca reprezentant și însoțitor al lui Pavelic) și cei doi executanți, Zvonimir Pospisil și Mijo Babic, au reușit să părăsească Zagrebul. În locul lor a fost condamnat croatul Marko Herencic. Se afirmă că ar fi fost nevinovat.

Imediat, în iarna lui '29, Pavelic va contacta, de la Viena, ministerul de externe ungar, pentru a aranja organizarea unui centru de conducere și a unor centre de instrucție ale ustașilor pe teritoriul Ungariei. Fiind o perioadă mai critică, ungurii nu vor risca să-i provoace încurcături lui Macek, conducătorul "țărăniștilor" croați din opoziție și vor tergiversa lucrurile. În schimb, în primăvara aceluiași an, Pavelic își va avea deja

comandamentul stabilit în Italia. Nu va uita niciodată "înțelegerea" manifestată de Roma. Probabil, atunci nu știa, dar s-ar putea să fi aflat mai târziu, că Budapesta și Roma conveniseră, în principiu, ca, în raporturile cu V.M.R.O. și Ustașa, rolul principal să-l preia Italia, iar Ungaria să-i fie secundant, intermediar, paravan, ariergardă, rezervă etc. Ungaria va fi scutul și Italia – spada. Italia va înjunghia, Ungaria va para loviturile. Așa va fi și se va vedea bine acest lucru. Se va vedea mai ales după asasinarea regelui Aleksandar, acțiune în care Roma a fost organizatorul principal, când măgăreața va cădea asupra Budapestei. Odată cu falsa (probabil) vinovăție a pregătirii asasinilor regelui pe teritoriul ei, Ungaria va suporta "oprobiul" comunității internaționale și condamnarea – de cele mai multe ori, la fel de ipocrită – a statelor europene. Aceasta a tolerat, stoic, toate cele, în speranța că, în numele acestui serviciu politic, Italia o va sprijini în alte servicii politice. Ceea ce, noi ținem foarte bine minte, s-a și întâmplat.

Tot la Viena, Pavelic a luat legătura cu V.M.R.O.-ul și a pregătit prima întâlnire la nivel înalt între cele două organizații teroriste de la Sofia. Am vorbit despre ea. Într-adevăr, Ustașa nu mai avea nimic de ascuns. Statutul ei (o altă necunoscută privind autorii, apariția, completarea) a desemnat "insurecția armată" drept "unicul mijloc de obținere a independenței de stat totale" și de scuturare a "jugului străin". Acțiunile armate trebuiau să se desfășoare în țară (Iugoslavia) și în exteriorul ei. Se miza și pe ajutorul diasporei croate. În statul croat, menționa documentul, "va fi stăpân exclusiv poporul croat și va intra în posesia tuturor bunurilor materiale și spirituale". Întâlnim și aici, frecvent, "expresia" cunoscută "să facem totul" pentru ca țara să-și recapete "granițele istorice".

Ustașa era, însă, o organizație teroristă, iar obiectivele ei erau, totuși, mult mai puțin radicale (deși nu s-ar putea spune la prima vedere) decât regulile vieții sale interne, ale funcționării structurilor sale. Întreaga organizație funcționa pe trei niveluri. Cel inferior era nivelul celulelor. Urmau comandamentele districtuale și Înaltul Comandament Ustaș. În frunte, Ante Pavelic. Principiul de funcționare – centralismul absolut. Nici o abatere nu rămânea nepedepsită, orice greșeală apreciată de șefi drept "trădare" însemna moartea. "Jur pe Dumnezeul atotputernic și pe tot ceea ce este mai sfânt pentru mine că voi respecta regulile de bază ale Ustașa și mă voi conforma prevederilor statutului" – jura fiecare membru al acestei organizații teroriste.

Devenit, rapid, șeful emigrației croate, Pavelic a căutat să prezinte mișcarea sa drept o cruciadă împotriva Iugoslaviei, drept o mișcare de mare amploare a maselor de croați. Era o minciună. Va fi tot o minciună și după o propagandă deșănțată de mai mulți ani. Nu putem spune că Ustașa n-ar fi avut adepți, că n-ar fi fost larg sprijinită la un moment dat, că n-a dezlănțuit, în plină glorie, cu un aparat represiv numeros, un genocid fără precedent în Balcani. Dar atunci, în anii '30, barbaria, banditismul și mitul războiului religios n-au putut îndemna, nici măcar pe croații îndoctrinați de secole, să treacă la o revoltă generală, antiiugoslavă și antisârbă.

În urma declarațiilor sale antiiugoslave de la Sofia, a organizării mișcării comune teroriste "Propaganda Faptei", Pavelic va fi condamnat la moarte în contumacie (17 iulie 1929).

Pentru cei care au scris frumos despre acest criminal de război, condamnarea la moarte a constituit un excelent suport pentru a-l prezenta pe Pavelic drept un "desperado", care, nemaiavând vreo șansă, se aruncă în focul luptei teroriste. Și acestora, și celor care vor mai scrie astfel (vor mai fi atâta timp cât în tribunele oficiale ale Croației de astăzi se pot zări figurile îmbătrânite ale ustașilor de altădată) sau îi vor acorda clemența gândului lor, le reamintim că acesta purta deja răspunderea organizării a două asasinate atunci când a fost condamnat.

Condamnarea l-a făcut doar mai prudent pe Pavelic. De altfel, din Sofia a ajuns direct la Bologna, sub protecție italiană. Apariția sa, aici, nu se datorează lipsei de "vigilență" a consulului italian din capitala bulgară, care i-ar fi dat viza nici el nu știe cum, ci unui acord al guvernului italian! Dezinformați de Macek, conducătorul Partidului Țărănesc Croat, dezinformați și de Pavelic, fasciștii lui Mussolini pompau cât puteau într-o apropiată – sperau ei – răscoală, insurecție, revoltă croată. Italienii sperau că, într-adevăr, în Croația, situația este explozivă și dacă ea nu izbucnea și nu izbucnea, acest lucru s-ar datora "mototolului" de Macek. Programul lui Pavelic se potrivea ca o mănușă politicii externe subversive a "cămășilor negre". Iubirea dintre cei doi parteneri, fasciștii italieni și ustași, va cunoaște – ca orice iubire – urcușuri și coborâșuri, dar nu se va stinge niciodată. Mă întreb dacă bătrânii ustași, apăruți în ultimii doi ani prin Croația, și omologii lor, la fel de bătrâni, din Italia au mai exersat, în comun, aceleași sentimente înainte de declanșarea noii destrămări a Iugoslaviei. Sau dacă tot ustași bătrâni și cumsecade au sosit acolo, la Zagreb, după memorabile întâlniri prealabile, cu vechile lor iubiri germane. Da, da. Așa era pe atunci. Unii ustași au fost iubiți de Italia și au iubit-o, la rândul lor, mai mult. Alții au fost iubiți de Germania, față de care, la rândul lor, s-au atașat "fur Ewigkeit", adică "for ever", cum se spune acum, în lumea largă. E bine să știm și varianta germană. Nu strică, veți vedea. Învățați limba germană până nu vine profesorul.

Pavelic și ustașii săi au fost sprijiniți masiv. Erau o investiție de lire italiene care promitea. În vara lui 29, Pavelic avea deja un centru de coordonare în Italia, unul de propagandă la Viena și unul în Statele Unite ale Americii, cu sucursală în Argentina. Emigrația croată bogată va pompa sume mari în Ustașa, pe care le va colecta fostul medic, devenit ziarist la ordin, Branimir Jelic.

În Belgia, apar centre de recrutare (vor fi și pe continentul american, și în alte țări europene) pentru umplerea efectivelor formațiunilor de teroriști ai Ustașa. A recruta pentru a lovi, a distruge, a tăia, a împușca nu era un mare lucru în Europa acelor ani. După război, lumea parcă înnebunise. Mase de oameni se băteau pe străzi, violența era la ordinea zilei. Inexplicabil, pentru cei ce vedeau totul din avion. Distractiv, chiar simptomatic pentru cei care priveau analitic. Folositor, pentru cei ce priveau în perspectivă. Din nefericire – astăzi

o știm –, ultimii s-au dovedit cei mai realiști. Aceștia au fost conducătorii fasciști de pretutindeni. Erau și ei, în mare parte, bătăușii străzii – dacă ar fi să simplificăm –, care împărtășiseră soarta acestora. Oricum, aveau un lucru comun, important. Erau excomunicații societății. În majoritate, tineri. Ofițeri și subofițeri întorși de pe front, fără nici o pregătire și șansă în viața civilă, o masă de tineri din clasele mijlocii, pe care inflația și criza economică i-a aruncat în stradă, țărani împinși de mizerie spre orașe, unde nu și-au găsit rostul, mase de muncitori șomeri care au preferat carburantul ideologic al șovinismului în locul celui comunist. S-au păcălit și unii, și alții. Și toți aceștia învățaseră viața în tranșeele primului măcel mondial. Acea viață avea regulile ei de bază. Supraviețuiește cel ce trage mai precis și mai repede și mănâncă cel cu pumnul tare. Alt mod de viață nu cunoșteau și nimeni nu le oferea vreunul diferit. Vor fi fericiți când se vor găsi conducători care le vor asigura același unic mod în care știau trăi, chiar și pentru o bucată de pâine. La început, una adevărată, mică, după aceea, mai mare, transformată, mai apoi, în teritorii și averi luate de la alții. Nu conta că erau bunuri jefuite. Era normal, făcea parte din acel mod de viață. Era doar una din fețele fascismului. L-au urmat mulți oameni, crezând cu sinceritate în el. A fost, însă, un ingrozitor accident în istoria omenirii.

În centrele de recrutare ale ustașilor nu se stătea degeaba. Mulți candidați, dar și o cerință eliminatorie: admiși doar cei de naționalitate croată. Au apărut, aici, și țărani croați muritori de foame pe străzile Europei sau ale Americii de Sud (!), care promiteau supunere necondiționată pentru masă și adăpost, apoi naționaliști fanatici, pe care tot foamea și înstrăinarea i-au fanatizat mai mult și, mai frecvent, sadici, bandiți, criminali de profesie.

Din centrele de recrutare, aceștia ajungeau în taberele de pregătire de lângă Brescia, de la Borgotaro, Fontecchio, San Demetrio, Vischetto și Zara. Au fost și altele. În Italia, au fost pregătiți aproximativ 1.000 de teroriști. În Ungaria, alți aproximativ 100. Semnalăm că unele surse indică doar cel mult 600 de ustași în total, altele – 45.000. Având în vedere timpul relativ scurt, cheltuielile mari, pregătirea – de presupus – complexă, este puțin probabilă cifra maximă. Și, apoi, Ustașa nu a fost și nici nu și-a propus să fie decât o organizație teroristă și nu una de masă. Sigur, prin '41 – '45, s-au dat mulți drept ustași, dar n-au fost. După acești ani, și mai mulți s-au dat drept comuniști, dar, și de această dată, realitatea a fost alta. Bătrânii ustași de odinioară au reapărut deja prin tribune. Comuniștii de ieri, schimbându-și doar vorba, au rămas, pe mai departe, în aceleași tribune, cărora, cu sacrificiul vieții, mii de oameni de bună credință le-au schimbat doar decorul. Atât au putut. Pentru a schimba și ocupanții tribunelor, nu le-au mai rămas puteri. Comuniștii au rămas la locurile lor. Oportuniști, oameni de nimic. Cameleoni și profitori. Datorită lor s-a prăbușit, de fiecare dată, totul, în care au mimat că ar crede. Au mimat comunismul și ne-au adus la democrația sapei de lemn. Acum, tot ei sunt în fruntea bucatelor. Dacă și democrația o mimează, de aici unde mai ajungem ?...

Ustașii – în tabere, iar liderii – în vile, la Bologna. Aici, păzit cu multă grijă și respect de poliția italiană, Pavelic se întâlnea, periodic, cu Ercoie Conti, șeful serviciului secret

italian, cu Arturo Bocchini, comisar de poliție, Paolo Cortese, de la Ministerul de Externe, și colonelul Roatta, șeful contraspionajului militar. Nici un om cinstit nu accede, dintr-o dată, la așa "prieteni" sus-puși.

Este de necrezut cât de repede poate prolifera ceva rău, când beneficiază de un sprijin puternic. Investind mult, Italia lui Mussolini a creat baza principală a ustașilor pe teritoriul ei. Cu banii italieni, dar și cu banii emigrației, au intrat în funcțiune centre ale Ustașa la Viena. La ele s-au raliat și reprezentanții emigrației monarhiste croate. De aici se dirija munca de propagandă, și tot aici se aflau atelierele unde se construiau "mașinile infernale", bombele artizanale pentru acțiunile ce vor urma. În Austria, funcționau și tabere cu destinație diversă la Klagenfurth, Klingenbach, Pullendorff și tot aici și-au făcut "școala" viitorii lideri ai groazei – Mile Budak, Branimir Jelic și Artukovic.

De pe cu totul alte poziții decât la început, Pavelic a solicitat, din nou, punerea pe picioare a filierei ungare. Discuțiile cu Apor GÆbor au avut loc la vila din Bologna. Guvernul ungar s-a arătat dispus să ofere bani, dar a ezitat să permită organizarea de tabere de instruire ustașe pe teritoriul țării. Pavelic a cerut arme și a reconfirmat intenția sa de a pătrunde în forță, cu batalioane înarmate, în Iugoslavia, pentru a declanșa, la momentul oportun, rebeliunea generală. A informat guvernul ungar despre detaliile înțelegerii sale cu Mihailovic privind încetarea acțiunilor teroriste în Grecia, pentru a le putea amplifica pe cele din Iugoslavia. A solicitat drept de azil pentru refugiații croați în cazul unui eșec al rebeliunii planificate. Ustașa lucra deja la detaliile planului, pentru că, printre altele, Pavelic i-a înmânat lui Apor și un chestionar cu întrebări încrucișate, pentru ca, la o adică, organele de contraspionaj ungare să poată deosebi pe cei buni de cei răi, respectiv, să poată depista infiltrarea oamenilor spionajului și contraspionajului iugoslav...

În decursul unui singur an, o organizație teroristă pornită la drum cu mai nimic – Ustașa – și încă una, de anvergură regională – V.M.R.O. – au ajuns să înjghebeze in jurul Iugoslaviei un cordon al terorii. Roma, Budapesta, Sofia, Viena își dăduseră acceptul – puțin zis – pentru a lovi Iugoslavia prin teroare. Doar, doar... Oricum, era mai ieftin, mult mai puțin riscant și mult mai curat și mai elegant așa. De ce să nu se mai omoare, o dată, slavii între ei și noi să mai tragem, o dată, foloasele?

Se afirmă adesea – și nu fără un oarecare miez de adevăr – că primul foc al celui de al doilea măcel mondial s-ar fi tras acolo, la Marsilia, la 9 noiembrie 1934, de către asasinul regelui Aleksandar. Dacă admitem acest adevăr, atunci să il admitem și pe celălalt. Pregătirea tragerii primului foc a început în primăvara anului 1929, iar capitalele menționate anterior au avut un mare merit sau, privit retrospectiv, o mare vină.

Dar unde este Berlinul? Europa, fascism, război mondial și Berlinul, nicăieri? Ba da, dar într-o măsură, deocamdată, mai mică. Suntem, nu uitați, în 1929. Republica de la Weimar încă nu și-a semnat sfârșitul. Aceasta nu înseamnă, totuși, că naziștii în ascensiune să nu fi recepționat izul pe gustul lor al ideologiei lui Pavelic. Au dat și ei o mână de ajutor pe măsura puterii lor de atunci. I-a sprijinit însuși Alfred Rosenberg, ideologul partidului.

Rezultatul? Două ziare în limba germană și unul în limba emigrației croate – "Nezavisna Hrvatska Drzava" (Statul Independent Croat). Se tipăreau la Berlin. Și tot aici se tipăreau și presa subversivă, foile volante, care luau drumul Zagrebului, pe căile ascunse ale contrabandei cu arme.

Au existat și eșecuri. Un prim duș rece, ustașii l-au suportat la "Conferința emigrației croate" din Baden Baden. Conferința nu a susținut opiniile optimiste ale lui Pavelic și Percec privind sprijinul străinătății în obținerea independenței Croației pe calea armelor și a acțiunilor teroriste. Atunci, în 1930, într-adevăr erau puține șanse pentru o intervenție militară reușită. Nici forțe capabile de așa ceva nu existau. Iugoslavia nu era o țară în care orice războinic înfierbântat putea intra ca în brânză.

Grupările politice din emigrație și cele din opoziția croată internă au rămas pe pozițiile lor tradiționale și divergente: monarhiștii – pentru monarhie dunăreană, opoziția – pentru autonomie în cadrul Iugoslaviei, iar Ustașa – pentru independență prin forță și teroare.

Și Ustașa nu glumea. A început șirul atentatelor cu bombe. Timp de patru ani, au fost înregistrate peste 100 de atentate reușite. Aproximativ 40 dintre acestea au fost inițiate de pe teritoriile Austriei, Italiei și Ungariei. Ținta preferată? Trenurile internaționale care traversau Iugoslavia, dușmanii personali, sediile de poliție și de partide.

Vorbeam de eșecuri. În ultimă instanță, atentatele reușite au fost eșecuri. S-au produs, au demonstrat o mulțime de lucruri, dar, practic, nu se întâmpla nimic din ceea ce se dorea. În Banovina Croația nu trecea nimeni la răscoală pe acest motiv. Și nici pe altele.

A urmat și un alt eșec, mai important. De fapt, o reducere a motoarelor, o potolire a ustașilor de către principalii lor sprijinitori.

Mussolini zărise și el, prin 1931, ceea ce văzuseră și alții prin Europa. Se ridica Germania! Se ridica, într-adevăr. Nu era doar o sperietoare. Și nu era doar tăvălugul ei economico-financiar, care, pe atunci, înainta – e adevărat, sigur, deși doar cu viteza unui compresor. Era periculos și compresorul, dar nu speria într-atât. Ceea ce speria era nazismul. Tot o chestie fascistă, se știa, dar lucrau la ea nemții, domnule! Naziștii n-aveau răbdare să aștepte netezirea expansiunii germane prin tăvălug economic. Pe atunci, am mai spus-o, acesta – deși german – mergea mult mai încet decât acum. Naziștii se grăbeau, urmăreau năvălirea. Spre oriunde. Cunoscându-le sprijinitorii – marile concerne, foști generali fără divizii, foști iunkeri, strada înfometată și naționalistă –, nimeni dintre cei care aveau un serviciu de informații cât de cât competitiv nu se îndoia de apropiata lor ascensiune la putere.

Italia hotărăște, prin urmare, o rapidă schimbare de macaz. Decât o Iugoslavie slabă și fărâmițată în fața Germaniei, mai bine una întreagă și în sfera de influență a Italiei. O barieră de stăvilire a asaltului german. Pentru început, ar fi bună o uniune vamală italo-austro-ungaro-iugoslavă! În aceste condiții, nu trebuia încurajată, un timp, nici o mișcare a ustașilor care să compromită noua fațadă italiană.

Nimic nu va ieși, însă, din planul italian în 1931. Apoi, peste un an, Italia se va teme, din nou, mai mult de influența Franței în sfera ei de interese. Va încerca, imediat, o contrabalansare a presiunii franceze cu partenerul german. Iugoslavia trebuia, din nou, să piară. Aceste schimbări de macaz vor continua. Ustașa va resimți aceste urcușuri și coborâșuri în sprijinul primit și în orientările "sugerate".

Eșecurile ustașilor, însă, nu păreau să ia sfârșit. La protestele energice ale Iugoslaviei, Austria va expulza de pe teritoriul ei pe ustașii cei mai notorii, dar nu va închide toate bazele acestora.

Ungaria continua să primească refugiați ustași și croați, conform înțelegerii, dar refuza să-i cazeze pe toți laolaltă în tabere speciale. În cele din urmă, în octombrie 1931, monarhistul Percec va obține acordul Ministerului Apărării Patriei și al Ministerului de Externe din Ungaria de a organiza pe teritoriul țării o tabără pentru viitorii refugiați, de așteptat în urma atentatelor pe care le vor înfăptui ustașii. Era un prim semn bun, după mai mult timp de acalmie. Numele semnului bun: ferma Jankapuszta. Ungaria punea la dispoziție o tabără de instrucție și o bază de plecare. În diverse orașe, va asigura ustașilor case conspirative și de tranzit.

Întâmplător sau nu – desigur, mai mult, nu –, semnul bun ungar va fi urmat de mai multă căldură și de încredere italiană. Nenorocirea era că ustașii nu se puteau revanșa cu ceea ce-și dorea Ducele. Răscoala croaților era, după mai bine de trei ani de sprijin internațional, la fel de departe ca în ziua în care a fost promisă. Trebuia făcut ceva. O acțiune de anvergură, care să confirme, care să-i zguduie din amorțeală pe croați, pe toți cei care nu înțelegeau, încă, ce poate însemna, pentru binele lor, un stat independent croat condus de ustași!

În absența unei baze de plecare din Austria sau din Ungaria, acțiunea trebuia pornită din Italia. Și dacă pornea de acolo, locul de desfășurare trebuia să fie Dalmația. Mai departe, dacă era Dalmația, atunci trebuia luată în stăpânire o localitate mai importantă din Iugoslavia, într-o zonă favorabilă, ușor de stăpânit câteva zile, până ce focul răscoalei se va răspândi în întreaga Banovină Croația și mai departe.

Prin urmare, Ustașa a pus la punct detaliile unui plan de acțiune în regiunea Lika, ocuparea localității dominante, Gospic, susținută prin distribuirea prealabilă de arme la diferite grupe clandestine și prin organizarea unor acțiuni diversioniste de inducere în eroare a forțelor poliției, a contraspionajului și a serviciului de securitate iugoslave.

Nu știm dacă Pavelic, plecat el însuși în zonă pentru a conduce nemijlocit "marea revoltă istorică a croaților", a crezut sincer în reușita planului său. După cum l-au caracterizat cei care l-au cunoscut personal, nu avea o minte sclipitoare. Pentru a contabiliza un eșec, nici nu-ți trebuie mai multă minte decât au avut atunci – și au și azi – politicienii de pretutindeni. Dar pentru a ieși viu și nevătămat dintr-un eșec previzibil, da. Pavelic a reușit această performanță. L-au ajutat, însă, și rezultatele jocurilor la niveluri mult mai mari. Iar acestea au indicat limpede: de Pavelic mai avem nevoie și în viitor.

Pentru cei interesați asupra a ceea ce însemna un pucî balcanic în 1932, pe scurt, povestea unui eșec al ustașilor, mult mai lamentabil decât dimensiunea succesului serviciilor de contraspionaj iugoslave, care au contracarat puciul.

Diversiunea teroristă a început la 7 iulie, la Otocac, cu aruncarea în aer a statuii bătrânului rege sârb Petru. Ustașii se așteptau ca poliție și securitate, cu mic cu mare, să se repeadă într-acolo, descongestionând regiunea Lika. Au așteptat degeaba.

Va urma declanșarea acțiunii propriu-zise în localitatea Brusani. Aici, postul de poliție va încasa câteva grenade. Vor sări în aer câteva prăvălii în care s-au montat, în prealabil, mașini infernale. Câțiva teroriști vor apare în stradă, strigând lozinci antiregaliste și antiiugoslave. Dar... fiasco. Populația se va ascunde prin case; nimeni nu se va urca pe burlane să strige "Jos, Aleksandar", nimeni nu va ridica baricade în fața restaurantelor... Nici vorbă de revoluție. Apar, în schimb, oamenii contraspionajului și forțe de poliție concentrate din timp în toată zona și pun capăt distracției. În câteva zile, toată regiunea va fi curățată. Și ca în toate poveștile nereușite, liderii scapă din nou, inclusiv cei doi organizatori locali, Marko Dosen și Andrija Artukovic. Vor avea, însă, cu toții o viață bună în emigrație și funcții mari, peste zece ani, în Statul Independent Croat.

Cei câteva sute de refugiați croați spre Ungaria vor dovedi, totuși, că acțiunea n-a fost tocmai o joacă, că, deși firavă, avea ramificații diverse. Și tot ei, refugiații, prin prezența lor în Ungaria, vor fi cei care vor asigura diminuarea valului protestelor iugoslave la adresa Italiei (sprijinitoarea principală a încercării de puci), sporindu-le, în schimb, pe cele la adresa Ungariei. După cum spuneam: Italia – cu sabia, Ungaria – cu scutul.

Era limpede, Ustașa nu putea depăși cadrul ei restrâns, terorismul. Despre conducerea unei revolte populare nu va mai putea fi vorba niciodată.

Probabil, luptătorii pentru independența Croației judecă oarecum altfel tulburările din Lika. Noi nu vom subscrie ideii de eroism și nici celei de glorie. Niciodată. Pentru fasciști, pentru naziști, pentru ustași – nu, niciodată. Cum am putea purta noi blestemele a milioane de oameni nevinovați, în locul celor care merită să le poarte până și dincolo de mormânt?

Mussolini nu va tăia capul nimănui după acest eșec, chiar dacă acțiunea a mai compromis, o dată, fascismul italian. Pavelic și ustașii săi vor intra în refacere, pentru acțiuni viitoare, pe măsura lor. Era, la urma urmei, suficient că Italia avea la dispoziție o echipă extremistă, de executanți docili, deși, până una-alta, nu prea pricepuți. Cel puțin știa la ce-i va putea folosi de acum înainte.

Încercarea nereușită de puci nu va îndepărta nici ajutorul italian, și nici cel unguresc. Doar le vor reorienta, încurajând alte tipuri de acțiuni ale ustașilor. Forțat sau nu, optimismul nu dispăruse din marea familie a crâncenei coaliții antiiugoslave. Mișcarea din Lika, avea să aprecieze Mussolini la scurt timp după contabilizarea eșecului, "va fi urmată de altele, de dimensiuni și mai mari... poliția sârbă nu va putea împiedica acțiunile revoluționare". Formal, Ducele nu renunțase nici la ideea răscoalei, dar aceasta era praf în ochii lumii. Și lumea se lăsa orbită în furia ei oarbă. Așa și presa din Austria, așa și cea din Ungaria.

Au existat, însă, punctele de vedere obiective. Desigur, nu erau destinate prostimii, dar, prin importanța lor, aveau darul să remodeleze, să reorienteze acțiunile subversive antiiugoslave. Iată unul dintre acestea, care provine din partea unui viitor lider al Germaniei. De altfel, în perspectivă, acest punct de vedere va spune multe. Va fi strategia etapei viitoare în acțiunile teroriste ale Ustașa și V.M.R.O.

"Un personaj din conducerea nazistă a ridicat obiecții serioase împotriva atentatelor organizate din afară. Bombele detonate în trenuri pot dăuna oamenilor nevinovați și au un ecou nefolositor în străinătate. Contrabandiștii de arme sunt trimiși la drum fără bani și sunt obligați să cerșească pentru a putea ajunge până la obiectiv; atrag atenția asupra lor și se expun la cele mai mari pericole. În urma unei proaste organizări și a unor acțiuni ineficiente, ajung la închisoare elementele cele mai bune. În opinia conducătorului nazist, nu au rost decât acțiuni bine pregătite, orientate împotriva unui obiectiv important sau a unei personalități marcante" – avea să comunice de urgență, la Budapesta, consulul ungar din Zagreb, informat personal de "înaltul personaj". (16)

Era poziția viitoarei Germanii în problema teroriștilor și a ustașilor, în special, și coincidea cu cele intime și reale, italiană și ungară. Da, cel mai important element al opiniei înaltului demnitar nazist – l-ați sesizat, desigur – era faptul că sugera, limpede, următoarea victimă iugoslavă: "un obiectiv important sau o personalitate marcantă".

În următorul an (octombrie 1933), Ustașa va mai primi o palmă, nu cine știe ce puternică, dar ecoul ei va cutreiera Europa. Va fi palma unei femei frumoase, Jelka Pogorelec, prietena intimă a lui Gustav Percec, conducătorul taberei ustașilor de la Jankapuszta, din Ungaria.

Broșura scrisă de Jelka – ce urmăresc ustașii din acea tabără, cum trăiesc, cum se instruiesc, cine îi conduce, cine îi dirijează de la distanță, ce guverne străine manifestă interes față de ei etc. – va apare în fascicule la "Novosti" și, apoi, în volum editat la Viena. Va face vâlvă. Scrisă bine, documentată – pentru că Jelka fusese martor ocular la tot ce se petrecea acolo –, argumentată (pentru că, în paranteză fie spus, Jelka lucra deja pentru contraspionajul iugoslav), relatarea va zgudui Europa, dar, înainte de toate, Ministerul de Externe și Ministerul Apărării Patriei ungare. Dezmințirile, explicațiile, notele nu vor avea decât darul să confirme ceea ce se infirma. Jelka scrisese adevărul. Și, probabil, ceea ce a urmărit contraspionajul iugoslav s-a realizat. Tabăra de instrucție a teroriștilor de la Jankapuszta a fost lichidată, deși incomplet, după oarecari ezitări, care au durat un an. Ungaria va continua, însă, găzduirea teroriștilor ustași în diverse localități din țară.

Gustav Percec va fi supus judecății "colegilor" din conducerea Ustașa. Va fi ucis în mod bestial, într-o cameră de tortură din Italia. Asasinarea sa este certă, dar ridică unele semne de întrebare. Ce a căutat Percec la Berlin, după demascarea publică a taberei de la Jankapuszta? Ce a căutat, în august 1934 (!), în Ungaria, unde a fost văzut ultima oară? De ce nu a fost "judecat" imediat? Care sunt "trădările" sale ulterioare?

Frumoasa Jelka Pogorelec va avea, la rândul ei, un sfârșit tragic. Va muri în chinuri, după ce ustașii o vor răpi în 1942 (?), din zona ocupată de germani a Iugoslaviei.

Ustașii aveau ghinioane. Din nefericire pentru ei, ghinioanele erau răsunătoare și îi supărau pe înalții protectori. Așa a fost și cu atentatul cu bombe, nereușit, din ianuarie 1933, pus la cale de pe teritoriul ungar. Se urmărise lichidarea acelui judecător, care, la primul asasinat comis de tinerii extremiști din "Hrvatski Domobrana", l-a condamnat la moarte pe nevinovatul (?) Herencic. Bomba, expediată într-un pachet de ustași din Ungaria, va deveni suspectă pe drum și din vagonul poștal va ajunge la o circă de poliție iugoslavă. Aici, va exploda și va provoca un deces și două răniri grave.

Cei care au expediat pachetul au fost identificați rapid. Erau ustași croați găzduiți în Ungaria. Unul dintre ei va fi judecat (ghinion, își luase cetățenie ungară) și condamnat la 15 ani detenție. În realitate, acesta nu va păți nimic. Procesul, însă, a avut tot dichisul necesar, pentru a mai potoli notele de protest iugoslave și pentru a se uita cât mai repede fondul problemei, acela că, în Ungaria, teroriștii ustași sunt la ei acasă. Ungaria avea, pentru moment, nevoie de o politică de apropiere de Iugoslavia. Făcea eforturi, dar nu toate eforturile. Își va respecta promisiunea de a nu da pe mâna iugoslavilor nici un ustaș. Nu o va face nici cu Mijo Kralj (cetățean iugoslav), celălalt atentator, pe care poliția ungară nu-l va mai putea găsi, "cu toate eforturile depuse" și "spre adâncul regret" al Ministerului de Externe ungar. Peste un an și mai bine, Mijo Kralj va face parte din echipa de atentatori la viața regelui Aleksandar!

Și acest eșec zgomotos al "bombei la pachet" a deranjat. Dar, dincolo de eșecuri și succese, de satisfacția și insatisfacția stăpânilor, rămânea esențialul: Ustașa există, Ustașa lucrează, Ustașa nu se lasă, Ustașa va veni din nou. Nu pot să nu gândesc așa nici atunci când scriu despre ghinioanele ustașilor.

Ghinion poate fi socotit și faptul că, în urma ridicării Germaniei ca un concurent puternic, fără scrupule, greu de oprit în cursa de dominare a Europei, în politica antiiugoslavă vor interveni schimbări. Italia și Germania vor căuta o machiavelică apropiere de Iugoslavia. La concurență.

Germania – cine se aștepta?! – va lichida centrul de propagandă al ustașilor din Berlin și, la cererea guvernului iugoslav, îl va expulza pe Jelic. Desigur, nu va merge până la capăt, pentru că, de pildă, ziarul ustașilor croați va fi redactat și tipărit în continuare (probabil, în același loc) și doar caseta redacțională menționa că publicația apare la Danzig (Gdansk). Germania nu va merge, însă, până la capăt. Și cum ar fi făcut-o? Doar se știe că, în politică, se lucrează având rezerve în toate variantele posibile. Prin urmare, "apropierea" de Iugoslavia nu excludea complet sprijinirea opoziției croate și a ustașilor, mai ales. De reținut părerea conducerii armatei germane față de problema ustașilor: "Ministerul de Război pornește de la premisa că, în cazul unei posibile situații de război în Europa, Iugoslavia ar putea trece de partea inamicilor noștri. Din acest motiv, va trebui să considerăm drept aliată

emigrația croată organizată, care se ridică împotriva actualei Iugoslavii". (16) Un punct de vedere exprimat în noiembrie 1933.

Ghinionul cel mai mare, pentru ustași, era că Italia respinsese "planul de răscoală" pe anul 1933 al lui Pavelic. O piedică mare în lupta pentru "cauza" ustașilor. Pavelic va trebui să înțeleagă faptul că Italia nu se va mai implica în acțiuni care ar putea-o compromite în ochii Iugoslaviei. Nu va mai susține "răscoala"... Dar va înțelege și faptul că cel care îi spunea toate acestea – Paolo Cortese – îi garantează sprijinul lui Mussolini, pe mai departe. Totul este să se ivească un nou prilej, o situație de criză în Iugoslavia sau necesitatea politică imediată a provocării unei crize... Pavelic se va mai liniști când va înțelege – și din alte semne – că Ducele încă mizează mult pe el, chiar și în extrem de complicatul joc de încercare de izolare diplomatică a Germaniei, de oprire a expansiunii sale. Hitler bătea cu "Anschluss"-ul la porțile Vienei, care se cutremurau zdravăn, iar rezonanța lor semnala, fără echivoc, că, foarte curând, ori se vor deschide, ori se vor prăbuși. Aceasta însemna izolarea Italiei.

Mussolini va căuta, deci, o apropiere de Paris și de Belgrad. Balcanii nu trebuiau să ajungă pe mâna germană. Sunt ai Italiei ! Și nimic nu putea fi mai enervant pentru Duce decât faptul că, uneori, găsea linia ocupată. Berlinul vorbea, și el, cu Parisul. Berlinul vorbea, și el, cu Belgradul. Francezii îi sprijineu pe iugoslavi – știa, dar, să cocheteze și ei cu Berlinul ? !

Cu atâtea "apropieri" și "cochetări", pe Aleksandar și țara de care își legase soarta îi așteptau, deci, zile mai bune ? Nicidecum. Practic, Iugoslaviei nu i se ofereau decât două variante (aceleași !), concepute de doi monștri diferiți. Germania : înglobare în sfera ei de influență sau distrugere și ocupare, pentru a penetra, de voie, în Balcani. Italia : înglobare în sfera ei de influență sau distrugere pe părți, pentru a stăpâni întregul bazin al Adriaticii și al Mediteranei de Est. Care era diferența ? Care ?

Pentru a doua variantă din ambele alternative, cele două puteri aveau la dispoziție, printre multe altele, gruparea teroriștilor ustași și macedoneni. Cine ar fi putut crede așa ceva, mai ales când fasciști și naziști umblau, succesiv, după grațiile iugoslavilor ? Puțini, dar realitatea era că Aleksandar și Iugoslavia sa se aflau în mare pericol. Marile puteri o țineau în colimator, iar ustașii și macedonenii bâjbâiau pe la trăgaci.

Bine că am amintit de ei. Care mai era situația V.M.R.O. ? Ghinioane și pe la ei. Treburile mergeau mult mai prost decât la Ustașa. Slăbiți în lupte interne, sărăciți odată cu sărăcirea populației din regiunile pe care le controlau, deveniți, cu timpul, incomozi pentru Bulgaria, cu eficiență tot mai mică în fața contramăsurilor iugoslave, sprijiniți mai modest din exterior, teroriștii macedoneni adăugau ghinionul lor la ghinionul ustașilor. Mai mult decât atât, V.M.R.O. avea motivele ei să nu se cupleze într-o acțiune comună italo-croato-macedoneană pentru răsturnarea regelui Zogu, al Albaniei. Era descurajant și faptul că, în ciuda unor promisiuni și acorduri-cadru care "garantau" independența Macedoniei, Mihailov a refuzat angrenarea V.M.R.O. în acțiuni frontale pentru destrămarea Iugoslaviei,

atâta timp cât principalul partener interesat – Italia – nu oferea garanții serioase ale sprijinului ei. Or, Italia nu a putut asigura, la vremea respectivă, nici măcar libera trecere a teroriștilor macedoneni pe teritoriul Albaniei. Influența ei asupra regelui Zogu era mai mult declarativă decât reală, ceea ce se și dovedea.

Cu toate acestea, nici Italia, nici Germania și nici Ungaria nu vor renunța la colaborarea lui Mihailov. V.M.R.O. continua să aibă valoare, chiar și în conjunctura mereu oscilantă, care cerea când atragerea Iugoslaviei într-o sferă de influență sau alta, când dezmembrarea ei în interesul acelorași sfere. Dacă doriți și o părere autorizată în acest sens, iată o notă, din februarie 1933, a ambasadorului Ungariei de la Sofia: "Faptul că naționaliștii bulgari susțin obiectivele V.M.R.O. și faptul că acesta menține contactele cu elementele nemulțumite din Iugoslavia, determină să considerăm V.M.R.O. un element prețios. La nevoie, V.M.R.O. ar fi capabil să blocheze, în Macedonia, o forță militară apreciabilă și nu va ezita nici o clipă să-și folosească mijloacele cunoscute, dacă ar observa că un anume politician bulgar ar dori să realizeze o înțelegere politică sârbo-bulgară. Ura absolută față de sârbi, susținerea nelimitată a spiritului naționalist sunt elemente care conferă – după modesta mea părere – dreptul la existență al V.M.R.O., chiar și în poziția sa actuală, defensivă, în care se află" (16).

Mai mult ca sigur că și prin alte cancelarii europene interesate se gândea la fel.

Ungaria va trimite, în continuare, bani și arme (transportul a 500 de grenade era cât pe aci să devină un nou scandal public). În Germania, Rosenberg va garanta întreaga simpatie față de V.M.R.O., iar Italia va folosi diverși mijlocitori (albanezi, unguri și, în primul rând, ustași) pentru a-l asigura pe Mihailov de același lucru.

Dacă vom trage acum, împreună, linie sub toate acestea și vom aduna acțiuni teroriste reușite cu altele nereușite, puciuri executate dar eșuate cu planuri de puci neaprobate, ghinioane și demascări incomode cu susținerea materială și politică din exterior a organizațiilor teroriste, oscilațiile Iugoslaviei spre vechi și noi poluri de putere cu oscilațiile vechilor și noilor poluri de putere spre Iugoslavia, vom obține diverse rezultate. Multe vor fi confirmate de mersul evenimentelor, altele nu vor conta.

Pentru teroriștii antiiugoslavi vom întrevede, însă, din toate acestea, o concluzie clară. În 1933, nici o putere nu putea și nu îndrăznea un asalt frontal asupra regatului iugoslav. Era, încă, prea devreme. Pentru a-și menține credibilitatea, asociația "Propaganda Faptei" – ustașii și teroriștii macedoneni – trebuia să găsească altceva. Sugestiile, ați văzut, nu au lipsit. Și nu va întârzia nici aprobarea acțiunii de anvergură, orientată "împotriva unui obiectiv important sau asupra unei personalități marcante".

Deci? Foarte simplu. În toamna anului 1933, în planurile Ustașa, asasinarea regelui Aleksandar al Iugoslaviei va urca pe primul loc.

Planul asasinării. Exemplarul 1: Întocmit – Pavelic; Văzut – Corlese, Roatta etc.; Aprobat – Mussolini. Anexa 1 Ungaria. Anexa 2: Austria. Anexa 3: Germania. Anexa

Ce ar fi de spus, în legătură cu un subiect atât de important, într-o carte care tratează acest eveniment, fără a-i putea adânci prea mult?

În ziua desemnată pentru atentat – 16 decembrie 1933 –, la Zagreb se adunaseră deja cele două echipe. Una era formată din Petar Oreb și Herencic, iar cea de a doua – din Begovic și Podogrelec. Sosiseră cu cinci zile înainte și detaliaseră planul. Între timp, sosise, la Zagreb, și regele Iugoslaviei. Urma, acum, parcurgerea unui itinerar, care trecea, obligatoriu, prin Piața Zrinsky. Aici, amestecați printre curioși, se aflau Oreb, care când strângea în mână grenadele din buzunar, când își pipăia, nervos, pistolul. Pe lângă el, cu schiuri pe umăr, Begovic și Herencic. La apariția coloanei regelui, ultimii doi ar fi trebuit să arunce schiurile în fața mașinii, ca aceasta să încetinească sau să oprească. Oreb urma să arunce grenadele asupra automobilului și să tragă asupra regelui. Numai că, în acea zi, atât schiurile, cât și grenadele vor rămâne la locul lor. Atentatul pregătit cu atâta grijă nu se va produce!

Motivul ezitării atentatorilor este comentat și azi în fel și chip. Unele surse ungare, de pildă, motivează aceasta prin faptul că Oreb și ceilalți ustași au realizat, în ultima clipă, că vor muri mulți oameni nevinovați, concetățeni și cunoscuți de-ai lor. Begovic și Podogrelec erau zagrebieni. Unele surse iugoslave contemporane afirmă că fostul pescar Petar Oreb ar fi avertizat din timp poliția și, astfel, a fost zădărnicit atentatul. Curios! Problema pusă astfel rămâne în picioare doar dacă, după luarea contactului cu poliția iugoslavă, Oreb ar fi primit, totuși, indicația să acționeze conform planului, dar fără a trage, în cele din urmă. Destul de hazardată soluție. Și riscantă. Care șef de poliție sau de securitate să-i fi dat aprobarea? Oricum, la reconstituire, a rezultat clar că regele nu ar fi avut nici o șansă de scăpare, dacă doar unul dintre cei trei atentatori ar fi aruncat o grenadă sau ar fi tras cu pistolul.

Pe de altă parte, dacă Oreb a trădat, într-adevăr, libertatea lui de mișcare uluitoare se poate explica prin faptul că a trădat și căpitanul de poliție Vragovic, cu diferența că primul și-a trădat ustașii, iar al doilea – regele. Vragovic era cel care luase contactul cu Oreb...

După instaurarea regimului fascist al lui Pavelic, a venit și confirmarea absolută a trădării sale. Vragovic a primit funcții înalte, ale căror avantaje le-a tot savurat timp de patru ani. Puțin. După război, a fost judecat, condamnat la moarte și executat.

Cert este faptul că atentatorii s-au întors la casa conspirativă de pe strada Stasova nr. 4. Începuseră să discute reluarea acțiunii și abia atunci a năvălit poliția peste ei. A urmat un schimb de focuri, soldat, până la urmă, cu arestarea celor doi zagrebieni și dispariția lui Oreb. Cel de-al patrulea complice o ștersese, pe cont propriu, încă din piață. Curios lucru este și faptul că pe Oreb nu l-a mai căutat poliția nicăieri. A fost arestat pur și simplu întâmplător, după mai multe zile, în timp ce se îndrepta spre Ungaria, de către un anonim șef de post comunal. Ironie!

Ce au indicat cercetările? Atentatori ustași, legați de nenumărate fire ce duceau spre Ungaria, Italia, Austria și Germania. Mărturisirile prizonierilor, făcute poliției iugoslave, se desfășurau în paralel cu febrila activitate diplomatică de ștergere a urmelor și a dovezilor

amestecului guvernului italian, în primul rând. Documentele compromițătoare ale ustașilor, din care rezulta implicarea Romei, se aflau la Viena, drept pentru care foarte multe au depins de modul galant în care poliția austriacă va efectua percheziţiile. La cererile repetate adresate însuși președintelui Dolfuss de ambasadori și prim-miniștri italieni și unguri, poliția austriacă va acționa cu cea mai mare discreție. A fost suficient pentru cei interesați la niveluri foarte mari... Vor scăpa cu fața curată. Dollfus n-ar fi trebuit să manifeste clemență față de organizatorii de asasinate politice. Nu de altceva, dar, dacă și-ar fi consultat horoscopul, ar fi aflat că el însuși va fi ucis foarte curând, tot de asasini politici.

Logica și numeroase dovezi confirmau esențialul : ustașii sunt sprijiniți, în primul rând, de Italia ; ustașii au încercat asasinarea regelui ; noi (o largă paletă de noi) avem obligații față de Italia ; noi (aceiași) trebuie să salvăm ustașii. S-a putut dovedi că la organizarea încercării de atentat au contribuit marile state majore, serviciile de spionaj și de contraspionaj italiene și ungare, ministerele apărării și de externe din cele două țări ; în Germania, firele au dus la Aussenpolitisches Amt, a lui Rosenberg, la ministerele propagandei și de război, la Ministerul de Interne din Prusia ; și-au adus contribuția diplomați acreditați în diverse țări, printre care ambasadorii italian și ungar de la Viena și Sofia, ambasadorul italian de la Budapesta, consulii unguri de la Zagreb și Milano, atașatul militar ungur de la Milano, atașații militari germani din Sofia, Budapesta și Roma.

Conjurația internațională împotriva lugoslaviei era evidentă. Atât de evidentă încât toată lumea (!) vorbea despre cu totul altceva. Se făcea că plouă – dacă-mi permiteți. Ca mai mereu, cât ține o conjurație internațională și cât vor mai ține ele. Adică până-i lumea – dacă-mi permiteți. Toată șmecheria e să nu ajungi ținta ei. Dacă taci – nu ajungi. Toți speră în asta. Numai că, tăcând și tăcând, țările, devin, rând pe rând, victime. Un fel de "tăcere a mieilor" – dacă-mi permiteți. Acum, este la rând lugoslavia. Cine îi urmează ? Și – dacă-mi mai permiteți o dată – rog citiți totul la timpul trecut, pentru că vorbim, totuși, despre lugoslavia de altădată.

Fine de'l primo tempo. Ieșirea prin Sărindari ! Faceți luminăăă !

Orice asemănare cu țări, conjurații, organizații, evenimente și personaje reale și recente este întâmplătoare. Adică, se mai întâmplă. Va fi sau nu și un... secondo tempo ?

Pe cât de evidentă se dovedea a fi conjurația, pe atât de limpede era că nu capul lui Aleksandar constituia ținta ei principală, ci ruperea în bucăți a regatului de care acesta și-a legat, în mod nefericit, soarta. Sau de care l-a legat soarta, în mod nefericit. Urmările externe ale încercării de asasinat de la Zagreb au fost că raporturile iugoslavo-italiene, iugoslavo-ungare și iugoslavo-austriece au cunoscut o perioadă de deteriorare. Acesta este limbajul uzitat, n-avem ce face. Dar dincolo de el ? Mă întreb ce o fi fost în sufletul lui Aleksandar ? Ce ați fi făcut dumneavoastră în locul lui ? Ce-aș fi făcut eu în locul dumneavoastră ?

S-au deteriorat și raporturile cu Franța, pentru că, spre consternarea lui Aleksandar, Franța a insistat peste măsura admisibilului ca Iugoslavia să nu adopte o poziție prea dură

față de Italia (I) Regele Aleksandar va îndeplini rugămintea francezilor, dar nu va uita. Și poate aceasta a fost picătura care a dus la reevaluarea cercului de prieteni ai Iugoslaviei. Cât de puțini îi rămăseseră și atunci! Doamne! Până și Franța, marea Franță făcea jocul lui Mussolini, de trei ori dușman al Iugoslaviei. Este bine pentru țară ca, pe lângă Franța, să mai aibă un aliat. Acesta va fi Germania, a hotărât Aleksandar. Nu putea greși, pentru că nici bine nu putea face. În situația sa și a Iugoslaviei, orice hotărâre nu putea fi decât greșită. Cărțile erau de mult măsluite. Se va putea reproșa unui condamnat la moarte că, urcând scările eșafodului, s-a sprijinit tocmai de călău?

Iugoslavia era condamnată la moarte de toți dușmanii săi. Cei care nu o condamnaseră tăceau ca mieii în timpul tăierii mielului de alături.

Regele Aleksandar știa că va împărtăși soarta regatului său. Dar era om și mai spera. Era rege și era obligat să mai spere pentru țara și poporul său. Și, să recunoaștem, atunci, în vălmășagul de evenimente, prognoza regală era, oricum, mai dificilă decât comentariul nostru ușurel de acum. Să fiu iertat.

În ziua atentatului neexecutat, regele sosise la Zagreb să discute cu opoziția croată locală, doar, doar... Urma apoi, în program, amnistierea lui Macek, poate, poate... Nimic nu se va mai întâmpla din toate acestea. Doar contrariul lor. Se va adânci și mai mult neîncrederea dintre croați și sârbi. Putea și vroia, oare, omul de rând să-și imagineze că nu toți croații au vrut asasinarea regelui sârb? Că, de fapt, au vrut-o capii italienilor, ai ungurilor, ai nemților? Aceasta era marea victorie pe care ar fi putut-o contabiliza toate forțele antiiugoslave, amestecate în încercarea de asasinat. Adâncirea neîncrederii. Numai că un asemenea rezultat nu este palpabil și nu are un instrumentar de măsură sensibil.

Conjurația asasină din jurul Iugoslaviei vroia mult mai mult și mult mai repede. Cealaltă conjurație, conjurația complice, prin tăcere, a Balcanilor și a Europei se prefăcea, din nou, preocupată de treburile ei mărunte. Cât de mult greșea! Peste doar șapte-opt ani, nu vor mai rămâne decât urme vagi ale independenței și suveranității conjuraților tăcerii, pedant îngrijite cu frica în oase, prin neamestec, echidistanță, respectarea riguroasă a tratatelor ce îi ruinau, aliniere la noua ordine europeană... etc. Dă, Doamne, să greșesc în ceea ce gândesc acum, că istoria se repetă... Apropo, am primit câteva nave de patrulare americane. Sunt formidabile pentru impunerea embargoului care se aplică Iugoslaviei, total, iar României – doar voluntar și parțial – la Dunăre. Gaudeamus! Ne putem afirma loialitatea! Mulțumim frumos. Thank you. Danke schon. Merci, Grazie. Embargoul pe care ni-l aplicăm noi înșine ne costă vreo zece miliarde de dolari pe an. Dar ce contează, când ne așteaptă o prioritate absolută și o atât de mare bucurie! Vom alla, primii din lume, când pică Paștele cailor. Va fi ziua în care cineva ne va da miliardele înapoi.

"DACĂ SCAP... VOI TRĂI O SUTĂ DE ANI !"

În ziua în care s-a anunțat vizita regelui Aleksandar în Franța, acesta era un rege condamnat la moarte cu mai multe luni în urmă. Nu este o figură de stil și nu este vorba de o anumită condamnare a istoriei, prin care au trecut atâția și atâția regi și președinți. Era o sentință cât se poate de concretă, deși, departe de a emana de la un organ de justiție autorizat de popor – să zicem –, care, în situații speciale, condamnă la moarte, uneori, regi și președinți de-a valma, cu neamuri cu tot.

Condamnarea la moarte a regelui Aleksandar a fost hotărâtă de o așa numită "Uniune Croată" și publicată în ziarul "Nezavisna Hrvatska Drzava", la 16 aprilie 1934. Capetele de acuzare cuprindeau șase puncte (cifră fatidică), iar sentința îl condamna la moarte pe rege și întregul guvern de la Belgrad. "Ustașii croați vor duce la îndeplinire sentința în cel mai scurt timp" – afirma comunicatul și îl solicita pe Ante Pavelic să dea "semnalul executării acestui act istoric".

Era începutul unei campanii de presă, în care va urma o scrisoare deschisă a lui Pavelic și încă un avertisment (6 august), adresat, de această dată, marilor personalități ale timpului, care încercau punerea pe picioare a unui sistem de securitate colectivă : Barthou, Titulescu, Benes. Primul dintre ei va muri, și el, în urma atentatului întreprins împotriva lui Aleksandar.

Trebuia sau nu trebuia dat atenție acestui avertisment ? Și, dacă da, ce ar fi trebuit întreprins pentru împiedicarea sa ?

Ținând seama de faptul că cei care avertizau erau dușmani necruțători și că, mai ales, erau sprijiniți de mari puteri, la fel de ostile Iugoslaviei, prea multe nu erau de făcut. Măsuri severe de protecție a persoanei regelui, vigilența organelor de poliție, a serviciilor de spionaj și contraspionaj, balansarea spre echilibru a politicii externe, lovirea preventivă a grupărilor teroriste...

Nu toate erau, însă, aplicabile, iar altele nici măcar nu puteau fi luate în calcul. Un atac terorist asupra teroriștilor ar fi complicat și mai mult situația externă a Iugoslaviei. Și, apoi, mâinile serviciilor secrete iugoslave nu au fost, pe atunci, atât de lungi încât să-l poată atinge pe Pavelic, păzit de alte servicii secrete.

De altfel, semne că Ustașa și V.M.R.O. pregătesc ceva mai serios, chiar asasinarea regelui, rezulta din evaluarea mai multor elemente. Informatorii serviciului de contraspionaj, ai celui de securitate raportau reorientări în preocuparea teroriștilor. În afară de aceasta, anul 1934 se arătase un an "liniștit" în privința atentatelor. Un atentat cu bombe în acceleratul spre Belgrad, la începutul anului, un alt atentat în clădirea poliției din Zagreb, la 11 aprilie, un altul în acceleratul Munchen – Belgrad, la 5 iunie și, în sfârșit, ultimul la 4 august, în clădirea tribunalului din Zagreb, reprezentau un bilanț îngrijorător de modest pentru organele de securitate iugoslave. Concluzia nu putea fi alta decât faptul că ustașii, mai ales ei, se

pregătesc pentru o lovitură serioasă. Își economisesc forțele pentru altceva. Au preocupări în altă direcție.

Era singura alternativă posibilă, pentru că nimeni nu putea crede că, în umbra unor semne ale destinderii și ale unor firave apropieri reale între Iugoslavia și puterile fasciste, Ustașa și-ar fi pierdut sprijinul și, mai ales, intențiile. Cum nimeni dintre cei avizați și informați, prin natura profesiei lor, nu putea crede că mai marii dușmani ai Iugoslaviei și-ar fi schimbat și ei intențiile. Vizitele, tratativele, tratatele, comunicatele de presă de bună intenție ale tuturor puterilor mari și mici erau fumuri de mascare și orbeau cu succes. Ele nu puteau orbi, însă, totul – organele de informații, contraspionajul și nici vârfurile politicului.

Pericolul cel mare îl reprezentau ustașii, mai ales așa "adormiți" cum păreau după acțiunile lor violente. Ustașii, pentru că V.M.R.O. era pe cale să-și dea duhul. După un deceniu în care forța teroriștilor macedoneni era destul de mare pentru a schimba guvernul bulgar, în primăvara lui 1934, aceasta devenise o amintire. V.M.R.O. nu a putut ține nici măcar "conferința" sa anuală, neprimind aprobare din partea guvernului, iar la nici o lună după aceasta, noul guvern bulgar, cu orientare filofranceză, a interzis V.M.R.O.-ul ! O lovitură de o amploare fără precedent, resimțită și de ustași.. Am mai semnalat-o.

* * *

Despre obiectivul Ustașa pe anul 1934 vorbea și atentatul nereușit din 1933. Nimic din datele problemelor de atunci nu se schimbase. Dușmanii Iugoslaviei, ai regelui, ai Serbiei erau tot aceiași. Din punctul lor de vedere, dușmănia era obiectivă, firească, necesară, pentru că făcea parte din politica statului, din strategia sa pe termen lung. Pe de altă parte, nici Iugoslavia nu a trecut la sinucidere în fața amenințărilor și căuta, prin toate mijloacele pe care le credea de cuviință, supraviețuirea. Prin urmare, în ciuda unor aparențe care argumentează contrariul, organizațiile teroriste au continuat să beneficieze de ajutorul marilor puteri și în 1934, pentru că o cale a destrămării Iugoslaviei era și cea a asasinatului politic, cu tot ce l-ar fi putut succede.

Vom zăbovi asupra cadrului în care s-a pregătit asasinarea regelui Aleksandar, pentru că anumite elemente ale sale au fost elucidate și, mai ales, pentru că tocmai acestea ne pot sugera dimensiunea politică a jocurilor care s-au făcut acum, în anii '90, în jurul Balcanilor noștri. De fapt, toate aceste combinații și mașinațiuni politice ale perioadei interbelice vor reprezenta o lecție din care trebuie învățat. Acum. Și, probabil, în veci.

Spuneam că, într-un anume fel, Iugoslavia era la mijloc. Și alte țări erau, știm bine.

Să privim însă, de această dată, în jurul Balcanilor, de undeva din inima Belgradului și să încercăm să rămânem neimplicați. Ce am fi putut vedea ?

În primul rând, un aliat devenit tradițional, Franța, cu un nou ministru de externe, Louis Barthou, un moșuleț energic pentru cei 74 de ani ai săi. O Franță și un ministru de externe care, în fața amenințării germane, au găsit partenerul de sprijin în U.R.S.S., fără a

înlătura posibilitatea unei apropieri franco-italiene. În acest sens, se făcuseră deja câțiva pași demonstrativi. Franța nu s-a opus extinderii influenței Italiei în bazinul dunărean și spera ca, prin ricoșet – să zicem –, să poată pune pe picioare o apropiere între "Mica Antantă" și alianța italo-austro-ungară. De la Belgrad, de unde ne aflăm, se vedea bine că, în această concepție de asigurare a securității colective, Iugoslavia va trebui să se apropie de Italia. Dacă aceasta se producea, înțelegerea între cele două "blocuri" ar fi fost ca și rezolvată. Rezultatul ? Germania – izolată de un cordon italo-austro-ungaro-cehoslovaco-româno-iugoslav, pe a cărui cataramă se afla mâna Franței.

Tot de acolo, de la Belgrad, se putea observa că, în ciuda unor apropieri ideologice și de structuri, Italia și Germania se aflau în competiție pentru zone de influență. Germania era viguroasă și fără prea multe scrupule. Forța înglobarea Austriei, alianța cu Polonia, apropierea de Iugoslavia. Cum putea opri Italia un asemenea tăvălug periculos încă din '33 ? După întâlnirea Mussolini-Hitler, din iunie 1934, devenise limpede că, dacă nu se propteşte bine, din visele expansiunii italiene spre atingerea măreției Romei antice nu va rămâne mai nimic. Cizma teutonică bătea încă pasul pe loc, dar zgomotul pe care îl făcea nu lăsa să doarmă o întreagă Europă și, cu atât mai puțin, "cămășile negre" ale lui Mussolini.

În consecință, Belgradul a putut sesiza continuarea apropierii italo-franceze și italo-iugoslave. Numai că între ce-și imagina Barthou și ce urmărea Mussolini era o diferență uriașă. Ducele nu avea nevoie de o "Mică Antantă" și o Franță aliate cu Italia împotriva Germaniei, decât ca soluție de rezervă. Problema o putea rezolva și altfel. Cum ? Printr-o mimată prietenie mare cu Franța. După legarea prieteniei, Franța va da frumos pe mâna Italiei toată "Mica Antantă" și, în primul rând, Iugoslavia. Italia va pătrunde în Balcani, va da diverse teritorii Ungariei revizioniste, va da ceva și Austriei să se țină bine lângă Italia și, în final, va da ceva din Cehoslovacia și Germaniei înfometate.

Acolo de unde privim Balcanii putem să începem a ne îngrijora, dacă încă nu ne-a cuprins încă sentimentul sau nu ni s-a topit gheața de pe șira spinării. Va să zică, Italia simula cât mai veridic apropierea de Iugoslavia, dar prefera, în orice moment, măcelărirea ei. Prima o făcea să amăgească Franța, iar a doua o planifica serios (cea mai sigură cale de a o lua înaintea Germaniei) tocmai în convingerea că, la apariția unei grave crize italo-iugoslave, Franța nu va risca prea mult. În orice caz, nu va merge până la capăt cu sprijinirea Iugoslaviei.

Simularea avea și o variantă a planului. Până una alta, era folositoare și apropierea de "Mica Antantă" și atragerea ei într-o "coaliție" antigermană.

Și Ungaria, aliata Italiei ? Budapesta revizionistă nici nu a vrut să audă de un asemenea joc complicat, al cărui prim pas ar fi fost un ciclu de serenade sub balconul micuței Antante ! Recoltă bogată a celui de-al doilea pas, promis de Italia, nu putea convinge oricât de mare se prefigurau feliile promise : iugoslavă și română. În replică, nici Roma nu s-a arătat copleșită de argumentele ungare și și-a văzut mai departe de treburile ei.

Prima etapă, apropierea de Iugoslavia, presupunea, din nou, ținerea în frâu a ustașilor. Formal. Exclusiv formal, pentru că și în 1934, la Marele Stat Major al armatei italiene, pianul unei operații militare împotriva Iugoslaviei era lucrat la zi. Aliatului ungar îi revenea, în caz de război italo-iugoslav, sarcina organizării unei diversiuni la granița comună, iar aliatul ungar confirma faptul că este de acord, dacă i se alocă mijlolacele necesare (8 august 1934). Exclusiv formal, pentru că, deși l-a potolit din nou pe Pavelic de a întreprinde fel de fel de acțiuni zgomotoase, care ar fi dăunat apropierii simulate de Iugoslavia, Mussolini urmărea lovitura cea mare în stilul propriu, banditesc.

Doar cu două zile înainte de atentat (7 ooctombrie 1934), consulul italian întors la Zagreb a mărturisit colegului ungar că Mussolini i-ar fi declarat următoarele: "Italienii vor de la francezi, în primul rând, să le dea mână liberă în Iugoslavia. Prin urmare, optimismul naționaliștilor croați nu este nefondat. Italia se ocupă cu un interes neschimbat de mișcarea croată". (16)

Ce se putea vedea din Belgrad, privind spre Berlin, în 1934? Problema iugoslavă părea să trezească sentimente de simpatie la Berlin. Belgradul știa că nu era vorba de o dragoste la prima vedere, ci de o cursă diplomatică – deocamdată – pentru supremație europeană, cu aruncarea din șea a concurentului italian. Mai ales aruncarea din șea era așteptată cu nerăbdare. Dar nu numai aceasta.

La Belgrad, a fost mare bucurie la sosirea delegației comerciale germane. Se deschidea piața produselor agricole iugoslave. Germania făcea ceva concret. Franța făcuse și ea multe, dar lucrurile bune se mai uită, nu o dată. Acum, puterea relativ modestă și oscilațiile Franței în căutarea aliaților pentru un sistem de securitate colectivă, ce nu părea să aibă viitor, trezeau, la Belgrad, dubii justificate privind principalul aliat al Iugoslaviei.

De acolo de unde privim, am fi putut vedea și apropierea Iugoslaviei de Germania. Poate chiar ușor exagerată. Nu era un caz singular și nici nu va rămâne, dar Iugoslavia oferea, dintr-o dată, mult, fără a fi sigură că va primi echivalentul darurilor ei. Un blestem al Balcanilor!

În martie '34, ambasadorul iugoslav la Belgrad îi vorbea lui Hitler despre povara (!) alianței cu Franța. Cu un alt prilej, la Ministerul de Externe din capitala Germaniei, a făcut și alte declarații în numele guvernului iugoslav: tratatul italo-austro-ungar nu este orientat atât spre evitarea Anschluss-ului, cât spre încercuirea Iugoslaviei; atitudinea ostilă a Italiei nu este neutralizată de alianța franco-iugoslavă. Belgradul cânta exact ceea ce făcea Berlinului cea mai mare plăcere. Redăm un paragraf semnificativ al declarației: "S-a consolidat impresia că Franța nu ar ezita să sacrifice interesele Iugoslaviei, dacă, în acest fel, ar putea obține sprijinul italian în domeniile dezarmării și ale propriei sale securități. Ura neputincioasă (a Italiei) împotriva Iugoslaviei și simțământul de nesiguranță față de Franța au generat dorința crescută pentru ca, în măsura în care acest lucru este posibil, să se stabilească o legătură mai strânsă cu Germania". (16)

Declarații similare au fost transmise, să se audă, și guvernelor ungar, austriac și, evident, francez.

Ambasadorul iugoslav de la Budapesta, Vukcevic, s-a referit și la arzătoarea problemă a anexării Austriei de către Germania. Tranșant și fără echivoc: "În ceea ce privește Anschluss-ul, iugoslavii îl consideră acceptabil, pentru că, dacă se va realiza, va duce la blocarea Italiei, care nu va mai avea posibilitatea să-și continue politica antiiugoslavă". (16)

Asemenea opinii – și altele similare –, exprimate tocmai când Germania avea nevoie încă de măști acoperitoare ale brutalităților pe care le intuia doar vag o lume întreagă, nu puteau să nu găsească o replică recunoscătoare. În prima zi a lunii mai 34, se semnează, la Belgrad, acordul comercial iugoslavo-german. Mare bucurie la Belgrad, dar mai mare la Berlin.

Vorbeam, mai pe la începutul cărții, despre unele trăsături pe care le-au preluat croații de prin Occidentul german. Ele se vor manifesta și acum. Deși nu făceau nici un serviciu partenerului într-un tratat economic, germanii au trâmbițat, cu acest prilej, explozia primei torpile în coca firavei corăbii numită "Mica Antantă". Cu doar câteva săptămâni înainte, însuși Rohm, comandantul trupelor S.A., dăduse o raită oficială prin Iugoslavia. Băieții săi vor ști, de acum încolo, de cine să se îngrijească – dăduse acesta de înțeles iugoslavilor. Erau, desigur, toate, minciuni. Nimeni nu dorea menținerea statu quo-ului iugoslav decât în limitele interesului propriu. Erau minciuni, dar sunau frumos. Atât de frumos încât păreau adevărate.

De la Belgrad se putea vedea și Parisul și era limpede că, pe acolo, totul îngrijora peste măsură. Iugoslavia era un pivot important pentru toată lumea. Pentru Franța, ieșirea din cadru a Belgradului echivala cu zdruncinarea din temelii a unui sistem de securitate la care se lucra de zor. La 25 martie, Barthou va acorda și va cere explicații nemijlocit de la cele mai înalte niveluri iugoslave, în timpul vizitei sale la Belgrad.

Dacă, la plecare, va fi părăsit Iugoslavia cu un entuziasm moderat, atunci va fi procedat cel mai bine, pentru că Aleksandar nu va renunța la intenția întăririi raporturilor cu Germania și nu avea de gând să acorde vreun credit lui Mussolini.

Putea, oare, să o facă în situația în care, în timpul puciului din iulie, organizat de naziști în Austria, Italia și-a mobilizat trupele la graniță, pentru a interveni – firesc – în sprijinul Vienei? Iugoslavia avea tot interesul ca alianța italo-austro-ungară să se spargă, fie și în folosul Germaniei. Nu a ascuns niciodată acest lucru și nu-l va ascunde nici după puciul nereușit, soldat, totuși, cu asasinarea cancelarului Austriei, Dollfuss. Mai mult, a dat de înțeles că, în cazul intervenției italiene, nici armata iugoslavă nu va sta inactivă. Dar, ceea ce a ridicat indignarea democrațiilor occidentale la cote paroxistice a fost declarația ambasadorului iugoslav de la Berlin, că problema "crizei austriece" să fie trecută spre soluționare Ligii Națiunilor! Or, toată lumea știa că aceasta ar fi însemnat înmormântarea problemei, ceea ce, să zicem, n-ar fi fost un lucru fără precedent. Propunerea avea, însă, și un alt tâlc, atât de străveziu... Se cerea, practic, eliminarea oricărui amestec străin în

rezolvarea problemei, adică în primul rând al Italiei, dar și al altor mari puteri europene. Iugoslavia dădea mână liberă Germaniei în problema austriacă.

Iugoslavia nu-și ascundea cărțile pe sub masă și nu ascundea nici lucruri de detaliu, condamnabile. De pildă, nici faptul că naziștii implicați în puciul din Austria au găsit, în refugiul lor disperat spre Iugoslavia, granițe deschise. Era limpede că asemenea atitudini nu au dus decât la sporirea dușmăniei dușmanilor ei. Întrebările care se mai puteau pune erau dacă, în compensație, Aleksandar a câștigat prietenia Germaniei și dacă nu a zdruncinat-o prea tare pe cea a Franței.

La a doua întrebare, răspunsul l-ar fi primit la sfârșitul vizitei sale în această țară, anunțată pentru luna octombrie. La prima, se pare, răspunsul era deja dat și, de necrezut, era negativ!

Îmbunătățirea accelerată a raporturilor germano-iugoslave era doar o etapă de tranziție a politicii naziste. Germania nu avea nevoie, a la long, de o Iugoslavie unitară. Pretențiile sale teritoriale, sfera sa de expansiune nu se puteau opri la granițele unui regat, care, simpatizant sau nu, bloca Balcanii, drumul spre Mediterana de Est, drumul spre Orient. Iugoslavia nu avea nici un rost și nici un rol în planurile strategice viitoare. S-ar putea, totuși, ca apetitul german să nu fi fost încă atât de mare atunci, în toamna anului 1934. Nu bătea chiar până în Orient. Mai probabil era ca "programul de realizare a visului Germaniei Mari să prevadă, în perspectivă, cuplarea la sfera de putere germană a slovenilor și a croaților care aparțin lumii culturale germane". (16)

Ceea ce era, însă, vizibil în 1934, ceea ce se dorea a fi vizibil erau tocmai raporturile germano-iugoslave în ascensiune. O "pretinie", dacă vă mai amintiți "espresia". Pentru că doar "pretiniile" sunt false, după cum s-a și văzut. Dar cât de folositoare se va dovedi această mască pentru vremurile ce vor veni!

Aleksandar va fi asasinat, dar puțini vor îndrăzni să pună întrebarea dacă, în culisele sale, crima politică de la Marsilia nu a ascuns cumva și un regizor german, care a dirijat o coproducție. Scenariu italo-german, interpretare croato-macedoneană.

Reușind eliminarea din start a supoziției implicării sale, Germania va privi din lojă toată vânzoleala, vâlva, lacrimile ipocrite, procesul tergiversat și, în final, mușamalizarea rușinoasă a "afacerii", încheiată cu o lamentabilă rezoluție a Ligii Națiunilor.

Sunt voci care neagă hotărât orice amestec german. Și dacă printre ele se află și cea a unuia dintre foștii șefi ai contraspionajului iugoslav, Vladeta Milicevic, povestea pare și mai veridică.

Pare, dar nu este.

Am mai spus-o. Nimeni nu a furnizat certitudini privind toate mașinațiunile din perioada asasinării regelui Aleksandar. Există, totuși, mai mutle dovezi și raționamente, care duc la concluzia implicării adânci și nemijlocite a unor interese germane în această problemă. Aceasta nu exclude, desigur, participarea italiană – mai vizibilă la vremea ei, dar negată, cu încăpățânare, până la acceptarea argumentelor ei. Și nu o elimină pe cea ungară,

umflată artificial, ca dimensiuni, mult peste măsura participării sale reale. Repetăm, nu se cunoaște încă totul despre asasinat, ceea ce impune o poziție rezervată, dar, repetăm, la Marsilia, nu numai pistolul asasinului a fost german (un Mauser). Multe dintre sforile la care s-au legat marionetele complotului au fost trase de Germania.

Prezentarea evenimentelor legate nemijlocit de asasinarea regelui Iugoslaviei are, în contextul problematicii asupra căreia ne-am oprit, un rol, totuși, secundar. Mai importante continuă să fie cauzele care au dus la această crimă politică, forțele care au inspirat-o și au executat-o și, desigur, urmările sale. Despre cauze și premise am vorbit.

Fie-ne permis, acum, să reluăm, pe scurt, filmul evenimentelor.

Marți, 9 octombrie 1934, în jurul orei 16.00, în portul Marsilia, la Quai des Belges, acosta nava iugoslavă "Dubrovnik", având-u-i la bord pe regele Aleksandar și pe ministrul de externe, Jevtic. Regina Maria renunțase în ultimul moment la călătoria cu nava, preferând să facă drumul cu trenul, până la Dijon și, de acolo, la Paris.

Vizita regelui, apreciată drept un eveniment de mare însemnătate, a determinat prezența, pe traseul dintre port și primăria orașului, a zeci de mii de oameni. Organizarea protecției înaltelor personalități iugoslave și a ministrului de externe francez, Barthou, s-au dovedit sub orice critică. Forțe de ordine puține, copleșite, pur și simplu, de presiunea mulțimii.

Din punctul de vedere al serviciilor de protecție, străzile Marsiliei nu puteau oferi, în acele condiții, nici cea mai elementară siguranță. Marsilia se prezenta ca o mare și necunoscută amenințare.

Pe cheu, mulțimea ovaționa și doar bubuiturile celor 21 de salve de salut mai acopereau, pentru câte un moment, zgomotul. Mai rămăseseră doar câteva minute până la debarcare, când regelui i se înmână ultimul avertisment, trimis telegrafic de serviciul de contraspionaj iugoslav. Mesajul era categoric, scurt, ca o poruncă: "A se evita coborârea pe țărm, pentru că există informații privind o tentativă de asasinat. A se motiva, pentru aceasta, starea de sănătate necorespunzătoare. În port și în oraș, dezordinea este mare; nu s-au luat măsuri corespunzătoare de siguranță".

Aleksandar a citit mesajul, a privit de sus, de pe navă, lungul covor roșu întins pe cheu, mulțimea înfierbântată și a luat hotărârea să urmeze programul stabilit. Se afirmă că, înainte de a cobori treptele, regele ar fi spus: "Dacă scap de data asta, voi trăi o sută de ani". Nu va scăpa. Din clipa în care a încheiat fraza, va mai avea de trăit exact o oră.

În limuzina deschisă, în stânga regelui a luat loc Barthou, iar în față, lângă șofer – generalul Georges. Din cauza mulțimii care rupsese cordonul firav al poliției, mașina înainta extrem de încet. În dreptul clădirii bursei, din mulțime s-a rupt un bărbat și, cu strigătul "Vive le roi!", a sărit pe scara mașinii, cu spatele la direcția de mers. Fără să stea pe gânduri, a tras asupra regelui, unul după altul, cinci cartușe. Abia după aceea, șoferul a putut să oprească mașina, să-l apuce de palton pe atentator și să tragă de el. Atentatorul a continuat să tragă până și-a golit tot încărcătorul, alte cinci cartușe. Ultimele, în generalul Georges.

Colonelul Piolet, care asigura, călare, partea dreaptă a mașinii, nu a observat apropierea atentatorului, fiind cu spatele la el, deoarece, în înaintarea sa, depășise cu câțiva pași nivelul portierei. Până s-a întors, până a scos sabia și a lovit, totul se consumase.

Înainte de a leșina, regele a rostit o singură propoziție: "Cuvajte mi Iugoslaviju" – "Salvați Iugoslavia mea", au fost ultimele sale cuvinte.

Haosul a atins, într-o clipită, apogeul. Lumea a intrat în panică, poliția franceză – asișderea. A deschis focul asupra mulțimii. Au murit două femei, un polițist și au fost rănite alte zece persoane.

O perioadă de timp, nimeni nu s-a ocupat de victimele atentatului.

Barthou, rănit la mână, a părăsit mașina. Sângera. Un cetățean oarecare l-a legat cu o batistă. Un taxi l-a dus, pe drumuri ocolite, la Hotel du Dieu. Medicii aduși în grabă l-au consultat și au constatat că rana nu era mortală. Va rămâne Barthou în viață? Nu. Medicii scăpaseră din vedere un lucru important: rănitul pierduse mult sânge. Până să-i aplice transfuzia, Barthou va deceda. Era ora 17.40. G.M.T. (Notă: G.M.T. nu reprezintă abrevierea de la Germany Meridian Time, cum greșit spunea un prieten. De fapt, cred că, aici, a fost vorba de insinuarea că Barthou ar fi murit după ora Germaniei).

Contrar tuturor afirmațiilor de prin diferite lucrări, contrar celor știute în genere despre acest caz, Barthou nu a murit de mâna asasinului. Acesta nu a tras nici un foc asupra sa. Glonțul care a străpuns doar brațul ministrului de externe francez, puțin deasupra cotului, a fost un glonț provenit dintr-un pistol al poliției franceze. Un glonte rătăcit, intrat prin spatele mașinii în care călătorise. Prin urmare, Barthou a murit oarecum din cauza asasinatului de la Marsilia, dar nu a fost asasinat împreună cu regele. Este important, pentru că întregul eșafodaj al căutărilor și al explicațiilor, al petelor albe ale acestui caz vor trebui văzute ținând seama și de acest element.

Generalul Georges a fost dus de urgență la spitalul militar din oraș. Avea cinci gloanțe în el, dar va scăpa cu viață. Va scăpa pentru că a fost dus la spital și nu la un hotel sau mai rău...

Regele Aleksandar va zace în mașină până se va elibera drumul și limuzina – manevră absolut neinspirată – va ajunge la prefectură (!) Aici va sosi, în sfârșit, un medic care nu a putut constata decât leșinul. Timpul trecea fără ca cineva să poată interveni. La 40 de minute după săvârșirea atentatului, regele încetase a mai trăi. Nu știu care renumit chirurg a sosit la prefectură abia după decesul lui Aleksandar, intervenit în jurul orei 17.00. Desigur, tot G.M.T.

Asasinul, după ce a încasat lovitura de sabie, a rămas pe caldarâm. Peste el au năvălit polițiștii, lovindu-l. Omul a mai horcăit de câteva ori și a murit fără să-și mai revină și fără să mai spună ceva.

Aici se termină tot ceea ce a fost limpede în legătură cu asasinatul. Restul, începând de la identificarea asasinului, mărturiile complicilor prinși foarte repede, până la procesul lor, a fost învăluit în tăceri, confuzii, mistificări. Totul, pentru un singur scop: acoperirea

acelor forțe care au organizat asasinatul. Procesul a continuat în aceeași manieră, avocatul apărării întrecându-se cu justiția franceză în a ascunde adevărul.

Din noianul de mistificări vom spicui doar câteva, legate de identificarea asasinului.

În raport cu pașaportul aflat asupra victimei – fotografia era clară – și în raport cu tatuajul despre care am vorbit, la primele cercetări a fost cuplată și poliția bulgară. Aceasta va identifica asasinul abia pe data de 15 noiembrie, motivând că poliția franceză nu a trimis "amprentele" atentatorului. Așa a și fost. Francezii, pur și simplu, au "uitat" (!) de acest lucru. În cele șase zile care au trecut, s-au tras multe sfori privind aranjarea identității asasinului. Deci, după ce s-a discutat în culise, acesta a devenit, post-mortem, cetățeanul Georgijev Cernozemskij, macedonean din Bulgaria. La câteva zile, acesta "își va schimba identitatea" la protestul Ungariei, pentru că s-a dovedit că presupusul Cernozemskij activase prin această țară. Poliția bulgară a recunoscut că a greșit și că asasinul ar fi Veliciko Dimitri Kerin, zis "Vlada" – șoferul". Despre Kerin nu s-a putut stabili din ce țară a sosit în Franța, ceea ce era un mare avantaj în ascunderea contactelor acestuia.

Dacă asasinul a fost, totuși, Kerin, atunci, regele Aleksandar a fost dat pe mâna celui mai profesionist killer al V.M.R.O. Avea la activ uciderea unor deputați bulgari, a unor șefi ai lumii interlope din Bulgaria, a unor conducători teroriști din tabăra "protogerov"-istă, Kerin fiind "mihailov"-ist. Kerin, zis Vlada-șoferul, era un killer singuratic, renumit pentru inventivitatea și sadismul său.

Comisarul de poliție Bocchini, care, în Italia, asigura, cu echipa sa, contactul nemijlocit cu Pavelic, a afirmat, într-un cerc restrâns al elitei fasciste, că asasinul ar fi fost un croat numit Kortov, instruit în tabăra din Arezzo. Un nou punct de vedre. Deci, în conformitate cu această opinie, asasinul nu este macedonean. În general, lumea știe și azi – pentru că așa s-a popularizat – de un terorist macedonean din V.M.R.O.

Varianta asasinului croat este susținută și de unele surse ungare (16), care se bazează pe afirmațiile lui Metzger Jozsef, ofițer, devenit, ulterior, "nyilasist", care nu a supraviețuit războiului. Acesta s-a confesat unui prieten, afirmând că el a pregătit echipa atentatorilor la Nagykanizsa, unde, printre altele, aceștia au exersat aspectele tehnice ale asasinatului în subsolul unei case conspirative din această localitate. Toți participanții ar fi fost croați.

Complicii au afirmat, în cursul anchetei, că nu l-au cunoscut pe asasin, acesta alăturându-se grupului abia pe teritoriul Franței. Nu s-a găsit nici un anchetator care să-i întrebe nici măcar în ce limbă au comunicat cu acesta. Nu mă rabdă sufletul să nu menționez încă un detaliu. În momentul asasinatului și la locul acestuia, mai mulți fotografi și operatori profesioniști și amatori au luat imagini, au "tras" role întregi. Poliția franceză i-a căutat pe toți, i-a depistat și le-a confiscat filmele. Acolo, la locul faptei, era ceva sau cineva care nu trebuia văzut! A fost o treabă migăloasă, dusă la bun sfârșit. Unele filme au stat sub șapte lacăte, pe la diferite servicii de securitate. Puțini le-au văzut, dar nimeni nu a vorbit.

Și, totuși, a existat un film care era să dea peste cap toate măsurile luate anterior. Un film care nu a ajuns să fie confiscat și care, surpriză, urma să fie proiectat în fața judecătorilor. După primele cadre, din cauza unei "defecțiuni tehnice", filmul a luat foc și a ars în întregime... Exprimându-și nesfârșitele regrete, toată lumea a respirat ușurată.

Conjurația dușmanilor externi ai Iugoslaviei s-a dovedit a fi atât de influentă încât nici unul dintre oamenii din umbră sau dintre organizatorii la vedere ai atentatului nu au fost judecați și condamnați, pentru a nu mai vorbi de forțele politice care au susținut întreaga afacere.

Abilitatea anchetei de a nu extinde cercul vinovaților dincolo de cei implicați nemijlocit nu a putut împiedica, totuși, apariția în prim-plan a unor nume ca Ante Pavelic, Eugen Kvaternik, Branimir Jelic și Artukovic. Justiția de pe Pământ nu i-a lovit niciodată sau, dacă da, doar pe câțiva și foarte târziu.

Complicii, Zvonimir Pospisil – croat, un ustaș fanatic, de profesie mecanic –, Mijo Kralj – croat, țăran, recrutat în Austria, devenit ustaș pentru o pâine mai bună – și Milan Raic – croat, țăran, recrutat în Brazilia, devenit ustașa tot pentru o bucată de pâine – au fost singurii condamnați. La muncă forțată pe viață.

Trebuie să spunem și faptul că executanții atentatului nu au fost eroi, nu au trecut la acțiune îndemnați de un crez. Kerin (dacă a fost, într-adevăr, el) era un sadic. Pospisil, care nici nu a fost la Marsilia în timpul atentatului, era un fanatic manipulat. Raic, care așteptase la Paris, împreună cu Pospisil, deznodământul de la Marsilia, fiind în echipa de rezervă, fusese ales pentru această misiune prin tragere la sorți și ar fi dat orice să fie oriunde în altă parte; era foarte bolnav psihic – sub stresul anchetei, imbecilizându-se complet. Kralj – ne-am mai întâlnit cu el la un atentat anterior – i-a însoțit pe Kerin până la locul asasinatului, apoi a fugit. Nu s-a aflat în mulțime când au răsunat focurile de pistol. Era, și ei, un păcălit, un înfometat. Halucina adesea, avea "viziuni". Din păcate pentru el, nu a fost considerat suficient de nebun după ce Pavelic a ajuns "poglavnik"-ul Croației. Fostul conducător a insistat pe lângă poliția franceză, marionetă a germanilor, după 1941, ca cei trei complici să fie eliberați. S-a întors, în cele din urmă, doar Raic – o cârpă de om, pe atunci. Kralj și Pospisil au fost lichidați – se spune – de Gestapo, imediat ce s-a aflat că Pavelic a intervenit pentru ei. Se înțelege de ce.

Avocatul apărării, Desbons, reputatul specialist al baroului francez, a fost ales de Pavelic însuși, iar onorariul substanțial a fost plătit de... Ungaria (dovezi scrise), de Italia (deocamdată, declarații verbale, memorii) și de emigrația croată, via Geneva, Viena, Berlin. Cui prodest?

Ar trebui, poate, detaliată și farsa jucată la Liga Națiunilor în legătură cu protestul înaintat de Iugoslavia împotriva Ungariei. Nu o vom face, dar vom menționa că nici Iugoslavia nu a avut curajul să ceară socoteală adevăraților organizatori ai atentatului – Italia și Germania – și nici nu a fost lăsată să o facă. Asupra Iugoslaviei s-au exercitat presiuni diplomatice extraordinare, demne de o cauză mult mai bună. Nici o țară din Europa nu a

avut îndrăzneala să ceară relevarea adevărului, preferând să nu-i supere nici pe Mussolini și nici pe Hitler (nu sunt semne că, în 93, curajul lor ar fi mai mare în aceeași tragică problemă iugoslavă). În schimb, au făcut ce au putut ca primele valuri ale furtunii să se abată asupra celui mai slab dintre vinovați – Ungaria. Doar primele valuri, pentru că, ulterior, și acestei țări i se va acorda protecție...

Spuneam că Aleksandar își legase soarta de cea a regatului său. Ultima lui dorință – "Salvați Iugoslavia mea" – i se va împlini, deși – ați putut constata – existau puține șanse. A existat, însă, un Dumnezeu. Iugoslavia nu va avea soarta lui Aleksandar. Nu o va avea atunci, în 1934.

Poate s-ar cuveni să ne oprim la multe alte concluzii privind forța internă – de nebănuit – a regatului slavilor de sud sau personalitatea primului lor rege. Am putea încheia cu înfierarea conciliatorismului democrațiilor occidentale, responsabile de ridicarea barierelor din fața fascismului, care pregătea al doilea măcel mondial, sau cu o pledoarie împotriva terorismului, a asasinatului politic. Au făcut-o alții înaintea noastră, convingător, argumentat și – va rămâne de văzut în ce măsură – util.

Vom prefera, mai degrabă, să aducem în prim-plan lecția cinică pe care și-au însușit-o desfăcătorii și ciopârțitorii de țări de prin Europa: pentru a destrăma o țară, sângele unui singur om – fie el rege sau președinte – este prea puțin. E nevoie de mult sânge, de mult mai mult sânge.

Această cumplită lecție a timpurilor moderne va fi învățată bine, foarte repede și nu va fi uitată. În baza ei, Iugoslavia va muri și a doua oară...

Și, acum, cine mai iese la aceeași lecție? la să vedem?... Foarte bine – U.R.S.S., foarte bine – și tu, Azerbaidjan, bravo – Armenia și Georgia... Dar pe aici, prin Europa, nu mai ridică mâna nimeni?

Documentul nr. 2 (2)

DEPOZIȚIE

Localitatea Novi Grad a fost înconjurată de forțele croate la începutul războiului, așa că, la 8 mai 1992, locuitorii ei au hotărât să se predea. Soldații croați ne-au adunat pe toți cei 3.500 – 4.000 de sârbi – Novi Grad era o localitate exclusiv sârbă – într-un loc numit "Zitoprehrana", de lângă Odzak, înconjurat de un gard de sârmă ghimpată. Aici, am fost separate de bărbați. Aceștia au fost încărcați în camioane, scoși din tabără și duși la școala din Odzak, în timp ce noi, femeile, am fost cazate în case ale musulmanilor și croaților din Odzak. Eu am fost repartizată în casa lui Ismet Dzanic, împreună cu N.P., I.K. și trei copii – Biljana (n. 1984), Branislav (n. 1986) și Ljiljana (n. 1991) – și cu fiul meu, în vârstă de șase ani. Nu am fost tratați rău, dar, după trei zile, la 11 mai 1992, am fost transferate

în casa lui Zlatko Jupic, un musulman, tot din Odzak. Am rămas, aici, șapte zile și nici aici n-am pățit nimic rău.

La 18 mai 1992, a sosit Poliția Militară Croată și ne-a ordonat să părăsim casele musulmane și croate și să ne întoarcem în Novi Grad. Ne-au amenințat că, dacă nu facem așa, vor da foc la case, așa cum au mai făcut cu unele locuințe ale sârbilor. Aici, am văzut trei case musulmane care ardeau, înăuntru fiind femei și copii sârbi.

În aceeași zi, pe 18 mai, ne-am întors acasă, în timp ce bărbații au rămas în lagăr. La Novi Grad, Poliția Militară ne aștepta. Ne-au luat actele și ne-au repartizat în diferite case, în așa fel încât să fie siguri că, în timpul nopții, vom fi cât mai multe femei într-o singură casă. Eu am dormit în casa lui Drago Ninkovic, cu cei doi băieți ai mei ; cel mic are 6 ani, iar cel mare – 17 ani. Băiatul meu mai mare a fost prizonier în lagărul din Odzak timp de 15 zile. Croații și-au stins țigările pe spatele lui și l-au bătut peste răni. Mai târziu, l-au eliberat la cererea unei organizații umanitare din Europa, care a vizitat lagărul și i-a înregistrat pe toți minorii.

În noaptea de 4 spre 5 iunie 1992, la ora trei noaptea, în casa lui Drago Ninkovic au apărut câțiva soldați croați. Aceștia erau : Marijan (Mato) Brnic, Ilija (Ivo) Glavas, fratele acestuia, Pavo Glavas, Ilija Juric, Martin (Jure) Barukcic, Jozo (Martin) Barukcic, Martin (Ilija) Barukcic. Au năvălit în camere și ne-au izgonit afară, punându-ne lanternele în ochi. M-au somat să le spun unde sunt cetnicii. Am țipat de frică și le-am spus : "Marijan, nu-i nici un cetnic pe aici, nu suntem decât noi, oameni care am fost luați în lagăr". El mi-a răspuns : "O să urlii după cetnici !" Atunci, am început să plâng, iar el m-a lovit cu patul armei în spate, cu țeava în cap și mi-a poruncit să-l duc la o femeie croată măritată cu un sârb, numită Mira Borcevo. A trebuit să plec și să o chem pe Mira să iasă din casă. Aici, au pus lanternele în ochii sârboaicelor care erau aici, au selectat trei femei, pe I.K., N.P. și D.C., și ne-au înghesuit într-o mașină. Toate patru stăteau pe bancheta din spate. În mașină, ne-au scotocit. La mine au găsit 1.400 DM și Iozo (Martin) Barukcic mi i-a luat. Aveam și o fotografie cu fratele meu, soldat în Armata Populară Iugoslavă, pe care, văzând-o, m-a injurat de mama mea, cetnică. M-a întrebat dacă fratele meu s-a dat cu cetnicii, iar eu i-am răspuns că nu. Mi-a rupt fotografia în bucăți, apoi mi-a dat înapoi portofelul gol, în care rămăsese doar legitimația de la "Ratar", din Novi Grad, unde eram angajată. M-a întrebat de ce nu m-am dus la lucru și, apoi, imediat și-a explicat, tot el, că "acum, ustașii sunt la putere, așa că cetnicii nu pot munci". M-a întrebat dacă știu încotro mergem, dar eu nu știam. Mi-a spus că mergem la o bază militară croată, la Vlaska Mahala (sau Posavska Mahala), unde ne vor duce pe toate și o să ne placă foarte mult.

La Vlaska Mahala, am fost apteptate de o duzină de soldați croați, dintr-un grup numit "Caii de foc". Ne-au dus în case croate. I.K. a fost dusă în casa lui Mato Brnic, eu – în casa lui Jozo Barukcic. Primul care m-a violat a fost Martin (Jurko) Burukcic, un croat, apoi au urmat Jozo, Pavo, Ilija, Martin, Marijan. Șapte dintre ei m-au violat de câte două ori. Am leșinat de vreo câteva ori ; m-au trezit, bătându-mă. De cele mai multe ori a făcut-o Marijan

Brnic, care-mi punea un cuțit la gât, șoptindu-mi la ureche: "... tuți mama ta de cetnică, ne știi pe toți, celelalte trei nu ne cunosc. Ai grijă ce vorbești!"

Calvarul meu a continuat, iar ei nu mi-au cruțat nici colonul, nici gura. Când mi-am recăpătat cunoștința, patul era plin de apa pe care o vărsaseră pe mine, iar cearșaful – plin de sânge. Marijan Brnic a țipat la mine: "Scoală-te, ... tuți mama ta de cetnică! Nu vreau să te omor acum, dar o voi face-o când va veni timpul".

Am încercat să mă ridic și să plec acasă, dar, de epuizare, nu am putut. Brnic a țipat din nou: "... tuți mama ta de cetnică, poți rezista la 15 bărbați, dar nu te poți duce acasă?"

M-a smucit și m-a târât afară goală, m-a împins de la spate și a urlat: "Șterge-o de aici, dacă nu vrei să mă faci să te omor". Tocmai atunci a sosit o mașină, condusă de un croat numit Mijo, care i-a spus: "Ce faci, mă, nenorocitule, cu femeia asta? Noi nu suntem bestii, mă! Noi suntem emisari!..."

Soldatul m-a dus la Novi Grad. Nu știu cum am reușit să mă târăsc până în casa lui Drago Ninkovic. Când m-a văzut, băiatul meu cel mare a leșinat. După ce și-a revenit, m-a ajutat și m-a îngrijit, întrebându-mă de sute de ori: "Mamă, cine au fost? Cunoști vreunul dintre ei? Spune-mi, mamă!" Am încercat să-l calmez, spunându-i că nu-i cunosc și că doar m-au bătut. A trebuit să-i spun, pentru că nu mi se oprea hemoragia. Puțin mai târziu, au intrat în casă câțiva soldați croați, care mi-au maltratat băiatul. L-au imobilizat la podea și au ascuțit o țepușă, spunându-mi că o vor implanta în el în fața ochilor mei. Mi-au mai spus că-mi vor tăia băiatul de șase ani și mi-l vor pune, bucăți, între picioare. Toate acestea s-au petrecut în noaptea de 4 spre 5 iunie 1992. Le-am spus să mă omoare pe mine înainte, nu să mă lase să văd măcelărirea copiilor mei.

Pe 5 iunie 1992, I.K. s-a dus la poliția croată cu cei trei copii ai ei, să spună ce ni s-a întâmplat. Ofițerul de poliție a telefonat la Centrul medical din Odzak, după o ambulanță, dar aceasta a fost întoarsă din drum, de către soldați, la punctul de control de la Posavska Mahala. La toate aceste puncte de trecere, femeile sârbe erau violate. Ambulanța a reușit să treacă abia la a doua încercare, a luat femeile, printre care și pe I.K., violată, la rândul ei, de mai mulți soldați. Ginecologul care a examinat-o a spus că trebuie internată urgent la Slavonski Brod. Soldații croați de la punctele de trecere nu au permis accesul spre spitalul din acea localitate, așa că I.K. s-a întors acasă neîngrijită medical și fără medicamente. De atunci, are o hemoragie continuă și a slăbit 20 de kilograme.

Și eu am fost dusă la Centrul medical din Odzak și mi s-a spus că am nevoie de tratament la Slavonski Brod, dar, fiind sârboaică, nu am voie la spitalul de acolo. M-am întors fără medicamente. Am pierdut mult sânge, pentru că hemoragia a durat 35 de zile și eram rănită și la colon din cauza violului. Am fost întrebată dacă îi cunosc pe cei care m-au violat, dar mi-a fost frică să le spun numele. Mi-a fost frică să spun că îmi erau vecini, că, până la război, m-am întâlnit cu ei de multe ori, că am dus o viață socială în comun cu toți aceștia.

Pe 7 sau 8 iulie 1992, sârbul Mihaljo Topic (79 de ani) a fost ucis cu o piatră azvârlită în capul său. Bătrânul era din Vrbovacki Lipik. Ucigașul a fost croatul Mato Barukcic din Pecnik, de lângă Odzak. Obișnuia să se prezinte Jozo sau Anto Barukcic. După ce l-a omorât pe bătrân, a încercat să o forțeze pe soția acestuia, A.L., să-i dea foc. De frică, bătrâna a leșinat. El a bătut-o și îi tot punea țeava pistolului în gât, dar fără succes. După aceea, a răpit-o din casă pe nepoțica lor, I.S. (9 ani), și a violat-o în pădure, lângă o fermă de vite de lângă Novi Grad. A.L. a anunțat poliția după ce și-a revenit și a văzut că i-a dispărut nepoțica. A fost, însă, prea târziu. Înainte de a o răpi pe I.S., Mato Barukcic a zgâriat cu cuțitul pe piciorarele surioarei acesteia, B.S. (n. 10 februarie 1986): "Ce picioare frumoase de femeie". Bătrâna a spus că Barukcic a vrut să le violeze pe toate trei.

Am auzit toate acestea la cercetările pe care le-a făcut poliția militară. Casa lui Drago Tadic, în care am locuit, era lângă clădirea poliției și vedeam și auzeam aproape totul. Mato Barukcic a recunoscut, râzând, că el l-a ucis pe bătrân și a violat fetița. A plecat tot râzând.

La 15 iulie 1992, am fost eliberați de către trupele sârbe.

Trebuie să mai adaug că, până atunci, s-a mai întâmplat ca, în zilele de 22 și 27 iunie 1992, croații din satul Garevac să vină peste noi, pentru a ne măcelări pe toți. Au pornit și apoi, nu știu de ce, s-au întors din drum de fiecare dată.

La 28 iunie, în casa lui Drago Tadic am găsit un ziar croat, în care se prezenta o femeie ucisă împreună cu copilul ei. Ziarul o dădea drept croată, dar eu o cunoșteam personal, era sârboaică.

Soțul meu, K.C., arestat de armata croată la 8 mai 1992, a fost internat în lagărul din Odzak, apoi, la școala din Novi Grad, apoi în lagărele de la Bosanski Brod, Slavonski Brod și Orasije, până la 5 noiembrie 1992. După câte știu, a fost schimbat la Dragalic. Mi-a povestit că a suferit mult, că a fost bătut la pielea goală ore întregi, mai ales la Slavonski Brod. A văzut sârbi atârnați de picioare și bătuți până la leșin. Starea sa mintală este foarte proastă. Când l-au luat prizonier, era deja pensionar. Muncise 22 de ani în Germania.

Casa noastră, de la Potocanski Lipik, a fost incendiată în iunie 1992, de soldații croați. În timpul torturilor din lagărele croate și, mai târziu, din cauza acestora, am pierdut 35 de kilograme în greutate. Continui să slăbesc și nu stau deloc bine cu sănătatea.

Semnătura *Belgrad, 20 ianuarie 1993*

Depoziția a fost făcută de L.L., o femeie sârbă din Novi Grad (Bosnia-Herțegovina).

Notă : Originalul este păstrat la "Centrul de informații al consiliului sârb", dosarul "Severna Bosna". Numărul de arhivă – 16.472/2. Depoziția lui D.C. – la numărul 16.146/2, a lui A.L. – la numărul 16.153/2, a lui I.S. – la numărul 16.154/2, a lui B.S. – la numărul 16.155/2 și a lui K.C. – la numărul 23.299/3.

ÎNAINTE DE DEZASTRU

"Dacă sârbii o iau la stânga, noi o vom lua la dreapta. Dacă ei o iau la dreapta, noi o vom lua la stânga. Dacă va izbucni un război, noi nu vom ezita în a alege. Îi vom sprijini pe cei care se vor opune celor sprijiniți de Belgrad".

(Din declarația lui Vlatko Macek, președintele
Partidului Țărănesc Croat, Londra, august, 1933)

Focurile de pistol ale atentatului de la Marsilia ar fi putut arunca în aer Iugoslavia. Era de groază, pentru că se știa deja când explodează Iugoslavia, explodează Europa și explodează o întreagă lume. Cei mari știau că acest lucru, totuși, nu se va petrece – nu o aveau încă în plan –, dar cei mici, cei foarte mulți, au crezut, pe bună dreptate, că Marsilia 34 va avea același deznodământ ca Sarajevo 14.

Dar Iugoslavia nu a sărit în aer, pentru că încărcăturile explozive cele mai puternice nu le avea dispuse în interior, ci în exterior. Cele așezate pe la încheieturile regatului au fost fie dezamorsate la timp, chiar dacă încărcăturile au rămas la locurile lor pentru mai târziu, fie au fost prea slabe pentru a zdruncina o asemenea construcție. Cele din exterior, mari și puternice, erau puse unde trebuie, dar nu aveau capsele montate, iar fitilele – e drept, foarte multe – erau ținut sub control. Imediat după atentat, doar Italia va mobiliza, parțial, la graniță. Spera, totuși, în răscoala croată. Lecția aceea despre care vorbeam abia se predase... Încă nu o învățaseră nici fasciștii lui Mussolini.

Lumea se va liniști curând. Era liniștea de dinaintea furtunii. Peste nici cinci ani, Europa va fi cuprinsă de război. Dar, atunci, în Iugoslavia lui '34, în loc de a deveni semnal pentru declanșarea rebeliunii croate, asasinarea regelui s-a transformat în cu totul altceva. În principalele orașe din țară, au avut loc manifestații, dar, nici la Osijek, nici la Sarajevo, nici la Zagreb, mulțimea nu a cerut separarea Croației, ci pedepsirea asasinilor și sancționarea Italiei. Lumea, așa proastă cum e, știa ea ceva. Mulțimea știe mereu ceva, dar este mereu păcălită, până la urmă. Se afirmă că lozincile antiitaliene scandate atunci le strigau, totuși, cel mai tare, grupuri organizate de agenții Germaniei. Se poate. Oricum, cota de popularitate a lui Aleksandar, acum, când el nu mai era, se dovedea a fi mult mai ridicată decât chiar și cele mai optimiste determinări ale Belgradului. Oamenii îl regretau. Se pare că problema aceasta, a regretelor, este una care revine mereu în Balcani. Și vă dați seama ce mari au putut fi ele atunci când, pe un mult regretat, îl omorâseră alții, din afară.

Nimeni din exterior nu va năvăli asupra țării, aflată în cumpănă. Inamicii cei mai teribili ai Iugoslaviei nu aveau încă forța necesară și își puneau, reciproc, bețe în roate.

Carele lor de luptă vor rămâne pe loc. În schimb, Belgradul, îmbrăcat în doliu, se va umple de regi și președinți, de prim-miniștri și trimiși speciali etc. Pentru a nu aminti pe toată lumea: Lebrun – președintele Franței, Petain – pe atunci, un simbol fără pată, regele Carol al României, Hermann Goring – reprezentantul Germaniei. Toți – în jurul catafalcului regelui asasinat. Puțini bănuiau, atunci, că erau actori ai primului act din sfârșitul unei lumi.

Înmormântarea regelui Aleksandar s-a transformat – din punctul de vedere al reprezentanților de țări – într-un foarte bun prilej de a evalua locul fiecăruia în top. Ca întotdeauna, sunt mai multe topuri. Au fost și aici. Nu s-ar putea spune că topurile britanic sau cel francez, cu tradiții vechi, ar fi fost mai asaltate decât cel german, cu noua sa emblemă nazistă. Toți și-au dat, desigur, coate când obezul și fanfaronul Hermann a ieșit din rând, pentru a saluta doar el, cu sabia, plecarea pe ultimul drum a lui Aleksandar. Cel mai mare respect și cea mai profundă durere le afișa tocmai unul dintre organizatorii atentatului! Cei de față, la funcțiile lor, știau mai bine decât știm noi, acum, adevărata măsură a rolului său. Regi, președinți, miniștri au știut totul, întotdeauna, deși au lansat adesea zvonul că habar n-ar avea de nici unele și, de aceea, treaba ar merge prost. Ne era și milă de ei, uneori. Ba, au preferat chiar ca lumea să-i considere tâmpiți – dacă ar fi să citâm exact – ceea ce nu era, întotdeauna, adevărat, deși, printre regi, președinți și miniștri, acest mod de a fi nu este o raritate. Așa și cu Goring. Numai că germanul era deja prea puternic, urma să fie și mai puternic și nimeni nu dădea semne fățișe că fanfaronada sa ipocrită ar fi o piedică în a se programa la el pentru o audiție. Am mai spus-o, mulți doritori pentru un loc în topul german. Greșerau ei cu toții? Abia mult mai târziu va rezulta că da.

Regele Aleksandar a dovedit, printre altele, și previziune politică în ograda sa. A lăsat în urmă un testament care, indiferent cum l-am comenta, a dus la evitarea escaladării crizei interne a regatului său. A evitat lupta pentru succesiune la tron. Până la majoratul fiului său, Petru, de numai 11 ani, avea să funcționeze un Consiliu de regență, format din prințul Pavle Karadjordjevic – unchiul său, Radenko Stankovic – fost ministru al instrucțiunii publice și – nota bene – Ivo Perovic – ban croat.

Dacă am admite, totuși, că ar conta, până la urmă, ce și cum vor pentru ele însele țările europene aflate în afara elitei marilor puteri, atunci ar avea, poate, importanță faptul că prințul Pavle era filobritanic, că era înclinat mai mult spre apropiere de Germania decât spre Franța, iar chestiunea cu rușii o considera încheiată. Linia spre Moscova se putea utiliza. Toate acestea vor avea importanță la timpul potrivit, deși – trebuie spus și acest lucru – succesorul regelui Aleksandar nu a fost atât de preocupat de politică și, în orice caz, era mult mai puțin identificat cu soarta țării sale. Om de lume, cu idei liberale, pentru care Belgradul nu a reprezentat și o capitală de suflet, prințul Pavle a deschis o nouă filă în devenirea Iugoslaviei. Repetăm, meritul sau vina îi revine lui, numai în cazul în care admitem că, în lume, se poate petrece ceva important și în afara "Planului de activități principale în Balcani", din dosarele la zi ale marilor puteri.

În acest caz, s-ar putea afirma că centrul de greutate al antiiugoslavismului a fost mutat, din nou, în interior. Era și de așteptat. Compromise pe plan internațional, aflate în curs de consolidare a puterii lor, preocupate de alte planuri de anvergură, Italia și Germania vor simula lichidarea mișcării ustașilor croați. Stârnind entuziasmul ziarelor și al cititorilor lor naivi, se face publică arestarea lui Pavelic și a altor conducători ustași. În Italia, legea este la ea acasă! – sugera, grandios, formidabilul fapt. Ustașilor nu li se va întâmpla, desigur, nimic. Dar Iugoslavia va fi ferită, o perioadă de timp, de atacurile violente din exterior ale opoziției. De fapt, cu asasinarea regelui Aleksandar, opoziția croată externă își încheiase rolul din primul ei act. Se încheiase și o anumită perioadă istorică. De aici înainte, Germania și Italia nu vor juca decât cu cărțile mari ale viitorului măcel mondial.

În interiorul Iugoslaviei, între încercarea lui Pavle Karadjordjevic de a concentra puterea în mâinile sale și lupta opoziției croate pentru atingerea obiectivelor ei diverse, despre care am vorbit, lupta va continua. Evoluția ei va fi marcată de ceea ce se petrecea prin Europa acelor ani – as censiunea fascismului. Ca și prin alte țări, partidele politice își înființează propriile lor "grupuri de luptători", "batalioane de asalt", "gărzi" etc., practic formațiuni paramilitare înarmate. În Iugoslavia celei de a doua jumătăți a anilor '30, cele mai cunoscute vor ajunge gărzile lui Stojadinovic – primul ministru, ale lui Macek și ale lui Korosec. Bandele lui Macek vor fi primele care, în ziua intrării trupelor germane în Zagreb, vor trece la măcelărirea soldaților și a ofițerilor armatei iugoslave, vânați, cu nemiluita, pe străzile orașului și prin cartierele pe unde locuiau. Un preludiu al anului 1991? Dar, până atunci, în tot ceea ce va urma nu vor conta decât bătăliile politice. Era doar o chestiune de timp, ca opoziția croată să-și impună punctul de vedere. Declarația opoziției unite, din 8 octombrie 1937, a constituit un indiciu deosebit de serios, de care trebuia să se țină seama. După un an, alegerile din 11 decembrie 1938 indicau și mai limpede că sosise vremea unei înțelegeri negociate între sârbi și croați.

S-ar putea semnala, în acest sens, mai multe evenimente, printre care cererea opoziției privind adoptarea unei noi Constituții și respingerea acesteia de către regentul Pavle Karadjordjevic, sprijinit de primul ministru, Stojadinovic. Este importantă, de asemenea, înlăturarea lui Stojadinovic din fruntea guvernului, pentru apropierea sa excesivă de Berlin și de Roma. Semnificativ, dar nu și surprinzător. Regentul confirma, astfel, că între educația și concepția sa filoengleză și între politica externă a Iugoslaviei exista o punte sigură, pe care se putea păși cu încredere. Pe această punte a păsit în întâmpinarea Iugoslaviei însăși Marea Britanie. Ce orientări și ce planuri aducea ea în valiza ei diplomatică? Planuri de modificări interne în Iugoslavia, pentru a asigura o sporită securitate externă în folosul leului britanic. Regatul Unit avea nevoie, în Balcani, de o Iugoslavie stabilă politic și social, care să poată fi folosită în contracararea expansiunii germane, mai ales, și, desigur, a fascismului italian. În acest cadru, "înțelegerea" între croați și sârbi devenise pivotul tuturor celorlalte acțiuni. Și cum trebuia realizată "înțelegerea"? Având în vedere țelul urmărit – o Iugoslavie solidă –, alternative nu prea existau. Deci, o înțelegere cu orice preț în cadrul aceleeași monarhii. Prin

urmare, un fel de federalizare a țării, prin sporirea autonomiei teritoriilor față de care ridicau pretenții țărăniștii lui Macek și politicienii sârbi ai Partidului Democratic Independent, aliați cu aceștia. Federalizare, dar cu măsură. Pentru că – nu trebuie uitat nici o clipă – avem nevoie de o Iugoslavie stabilă. Faceți concesii, orice, numai păstrați unitatea monarhiei. Ieșirea unei Croații independente din blocul iugoslav ar fi însemnat prezența peste noapte a germanilor sau a italienilor în Balcani.

Nu știm cum ar fi evoluat lucrurile prin Balcani și prin toată lumea fără sugestii, fără impuneri de măsuri din exterior, fără cuceriri de teritorii și supuneri de popoare. Prin urmare, nu știm nici dacă n-ar fi fost mai bună separarea încă de pe atunci a Croației de regatul iugoslav. Poate s-ar fi putut evita anii groazei, care au urmat, și holocaustul sârbilor. Oricum, avându-se în vedere faptul că Partidul Țărănesc Croat opta, mai degrabă, pentru o independență (fie și formală) a unui viitor stat croat într-o confederație cu Italia, decât pentru menținerea unei federații monarhiste – trei într-un singur stat – a tuturor slavilor de sud, viitorul Iugoslaviei nu părea deloc sigur. Nici nu va fi. Opoziția croată, în frunte cu liderul țărăniștilor, Vladimir Macek, ducea tratative cu forțe politice sârbe, pentru o soluție comună, iugoslavă, și, în paralel, făcea diverse aranjamente cu Italia – practic, înaltă trădare –, pentru a-i facilita ocuparea unei părți a regatului iugoslav. Așa simțeau liderii croați că ar fi fost mai bine. Aveau motivele lor să prefere pe grumaz o cizmă fascistă italiană decât continuarea asocierii cu Serbia. Greșeau. Probabil, ar fi putut argumenta această poziție. Noi să reținem, însă, esențialul. Croații nu doreau și nu doreau o coabitare cu sârbii chiar și înainte de a se fi abătut și alte nenorociri peste cele două popoare. Nu era un lucru nou.

În cele din urmă, va prevala aplicarea inspirației britanice. Pentru aceasta, nimeni nu va reproșa nimic Regatului Unit, nici după ce toate evenimentele au devenit istorie, nici atunci, la producerea lor. Istoria va consemna un mariaj de conveniență sârbo-croat, un acord și două nume: Cvetkovic – prim-ministru iugoslav, Macek – lider țărănist croat. Dar va mai consemna și faptul că acordul pe care și-a depus semnătura însăși regența, la 26 august 1939, nu va fi ratificat niciodată în Parlament. Pentru facerea dreptății – probabil o iluzie – într-o secesiune a țărilor slavilor de sud, acest detaliu ar prezenta importanță. Dar, oricât de important ar fi, mă îndoiesc că va mai depăși vreodată nivelul dezbaterilor de la simpozioanele istoricilor. Politicul nu a ținut și nu va mai ține seama de incorectitudinea acțiunilor sale pentru a le anula.

Dar ce contează un acord nelegal, de care s-a ținut cu dinții, printre atâtea și atâtea altele legale și nerespectate? A contat și contează, pentru că, după "linia de amputare" despre care am vorbit, acordul Cvetkovic-Macek este al doilea pas spre "desenarea" actualelor granițe ale Croației. Și măcar dacă ar fi fost just... Dar era un nou pas făcut de Iugoslavia în detrimentul populației sârbe. Exista, e drept, și de această dată, aceeași rațiune : salvarea Iugoslaviei. Numai că această salvare o dorea numai o parte dintre slavii de sud. Croații și-au urmărit doar interesele proprii. Nu le păsa lor de Iugoslavia. Acapararea cât mai multor teritorii și sporirea gradului de autonomie în cadrul monarhiei sau... secesiunea era obiectivul lor.

Vom reveni asupra acestei probleme a granițelor trasate arbitrar și în conformitate cu acorduri neratificate. Acordul Cvetkovic-Macek a reflectat toate acestea, precum și faptul că, în condițiile în care partidele politice sârbe erau slabe și divizate, opoziția croată devenise o forță politică care a putut impune poziția sa. I-a venit în ajutor, desigur, și orientarea britanică despre care vorbeam mai înainte.

Acordul, prin care se opera o nouă împărțire administrativ-teritorială a Iugoslaviei și lua ființă o Banovina Croației mai extinsă ca oricând, a produs nemulțumire pe toată linia.

Croații l-au considerat nesatisfăcător, în primul rând, pentru că nu cuprindea toate revendicările lor teritoriale, deși cele mai multe erau aberante. De altfel, imediat după semnarea acordului, spre stupefacția asistenței, Macek avea să declare că este vorba de "o situație de moment, de un acord parțial", deși avea toate motivele să fie mai mult decât satisfăcut. Aripa dreaptă a Partidului Țărănesc Croat și, bineînțeles, ustașii ar fi vrut, în afară de înglobarea întregii Bosnii-Herțegovine și a întregii Slavonii, separarea teritoriului de Iugoslavia. Trebuie spus că semnarea înțelegerii Cvetkovic-Macek a fost sprijinită și de o parte a cercurilor politice sârbe din Croația. Acestea sperau ca, în cadrul Banovinei Croația, să-și poată încropi Regiunea Autonomă Krajina, cu cele 25 de districte administrative sârbe, în care locuiau, pe atunci, 586.379 de sârbi. Regiunea, pe care și-o imaginau în limitele geografice ale Krajinei Croate, unită cu Krajina Bosniacă, urma să aibă capitala la Bihac. Sărmanii. După nici doi ani de la semnarea acordului, obtuzitatea lor politică va găsi o tragică confirmare a măsurii în care croații ar fi tolerat, practic, așa ceva. În Statul Independent Croat, care se va crea – Made in Germany – în 1941, sârbii din Krajine vor fi măcelăriți sistematic în propriile lor localități sau vor fi deportați în uriașul lagăr de exterminare de la Jasenovac. Aici vor fi, de asemenea, măcelăriți în cele mai groaznice chinuri imaginate vreodată de mintea omenească. Alături de ei vor fi exterminați și sârbi din Bosnia. Să nu vă mirați și nici să nu treceți nepăsători mai departe. În baia de sânge organizată de statul ustaș al lui Pavelic, croații vor asasina peste 600.000 (!) de sârbi. Cei mai mulți dintre ei au fost femei, copii și bătrâni. Chiar dacă n-o să vă facă plăcere, vă îndemn să nu treceți peste capitolul "Holocaust". Veți putea afla, din surse certe ale vremii, cum au murit cele peste 600.000 de victime. Destrămarea Iugoslaviei va înceta să mai fie o enigmă. Enigma va pluti asupra întrebării : cum de a existat și atât ?

Acordul Cvetkovic-Macek a nemulțumit și mai profund întreaga populație sârbă. Cea mai mare parte a partidelor politice sârbe, biserica ortodoxă sârbă nu au ezitat să-și exprime indignarea și îngrijorarea față de acest acord, judecând aspru și depunerea semnăturii pe acest act de către regentul Pavle Karadjordjevic. "Naționalismul sârb" – citesc etichetarea acestei perioade. Mă îndoiesc că ar fi justă. Întrebarea este dacă, prin cei nemulțumiți, vorbea, într-adevăr, naționalismul, cu toate excesele pe care le-ar fi putut genera, sau vorbea adevărul la zi și adevărul istoric, călcate, pur și simplu, în picioare. Sigur, acuza naționalismului este bună, iar eticheta lui, dacă este mare, poate acoperi adevăruri indubitabile. Iată ce se află, de această dată, sub etichetă. Banovina Croația, devenită

provincie cu un statut aparte, își sporise teritoriile la masa tratativelor – este adevărat -, dar impunând-o cu o intransigență ieșită din comun. O intransigență care a găsit corespondentul în slăbiciunea și concilialorismul, poate în inconștiența celor care au admis-o. Delimitarea teritoriului Banovinei Croația nu a ținut seama de criterii etnice decât într-o manieră unilaterală. Croații au pretins pentru ei fiecare district în care populația croată deținea majoritatea simplă. Dar nu au înțeles să cedeze nici unul dintre districtele pe care le dețineau în urma împărțirilor administrative anterioare, în care populația sârbă se afla în majoritate absolută. (Anexa 1, harta 3) Așa se face că, în Banovina Croația, vor rămâne nu mai puțin de 847.000 de sârbi, în timp ce, în tot restul Iugoslaviei, numărul catolicilor, care puteau fi sau nu croați, se ridica doar la 421.000 de oameni. Banovina Croației a înghițit, în urma acordului, toată Banovina Costală, o parte din Banovina Zeta, până la Golful Kotor, părți însemnate din Banovina Drina, Banovina Dunărea și Banovina Vrbas.

Negociatorii croați au invocat, atunci când le-au fost favorabile, și argumente istorice, dar nu au vrut să țină seama de ele atunci când acestea pledau împotriva intereselor lor. Așa a fost cazul, de pildă, cu orașul Dubrovnik, care nu a fost niciodată croat, ci, cu toată istoria sa specială, un centru de gravitație al spiritualității sârbe. Orașul, devenit croat dintr-un foc, în august 1939, a redevenit croat în 1991–1992, este adevărat, în urma mai multor focuri și, mai ales, în urma intervenției stângace, în aparență, a Comunității Europene. Stângace, dar hotărâte și, judecând după rezultate, rațională și – cel mai important – eficace. A fost o intervenție complexă. Sub masca dreptății unice s-a urmărit favorizarea Croației.

În fine, când nici argumentele etnice și nici cele istorice nu susțineau "expansiunea" croată, a fost invocată – culmea cinismului – necesitatea spațiului vital, "Lebensraum !", după cum urlau megafoanele propagandei naziste, cuplate la amplificatoarele ideologiei Mein Kampf-ul hitlerist. Acesta infestase deja Zagrebul.

Este semnificativ, în retrospectivă, că acordul Cvetkovic-Macek a fost semnat cu doar cinci zile înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial. Ideologia raptului teritorial în stil nou penetrase granițe, alterase conștiințe. Importanța acestuia acord își are locul său în ierarhia factorilor care au dus la destrămarea Iugoslaviei. Așa controversat și nefondat, a făcut parte dintre evenimentele care au dat startul, oficial, al dezagregării Iugoslaviei centralizate. Ceea ce va rămâne peste timp și peste cel de-al doilea măcel mondial, care bătea deja la ușă, va fi faptul că, deși a primit teritorii pe care nici nu le visase vreodată, Croația continua să fie mereu nesatisfăcută.

Mariajul de conveniență dintre Croația și Iugoslavia ciuntită s-a dovedit mai mult decât nefericit. Mireasa croată, interesată de zestrea ginerelui, s-a înfruptat din ea, continuându-și aventurile extraconjugale când cu Italia, când cu Germania, când cu ambii parteneri. S-au mai văzut asemenea trădări. Dar ca toată căsnicia să se ducă de râpă, într-o orgie în care să fie măcelărit fără scrupule partenerul de viață și să se bea sângele acestuia, mai rar. Și, totuși, așa s-a întâmplat. Mariajele de conveniență politice sunt mult mai murdare decât cele cotidiene. Și, mai rău, ele se pot repeta. Serbia se va mai căsători, o dată, cu mireasa

croată, chipurile purificală. Rezultatul ? Divorțul sângeros din '91. Croația își serbează, acum, noua sa libertate, îmbogățită cu teritorii pe care nu le-a avut niciodată, în timp ce Serbia, înconjurată de zidul unui embargo ermetic, meditează asupra nedreptăților lumii și oferă, prin pățania sa, învățături pentru posteritate.

Mariajul de conveniență semnat de Cvetkovic și Macek a avut și alte intimități și urmări. Ca de cele mai multe ori în asemenea cazuri, partenerii își pun la adăpost valorile proprii, având grijă să mai acapareze ceva unul de la celălalt.

O primă reacție a miresei croate a fost păstrarea... inviolabilității. Asta cereau partidele opoziției croate pentru teritoriul Banovinei Croația și se așteptau la extinderea privilegiilor. La extinderea privilegiilor și – de ce nu – a teritoriilor. Este greu de ghicit ce teritorii vizau ? Nu este greu. Sunt cele pe care le vizează și acum, la începutul anilor '90. Este vorba de Bosnia-Herțegovina. Atunci, după înțelegerea din 39, problema se punea astfel : să se formeze o uniune Bosnia-Herțegovina, cu un statut autonom față de statul iugoslav (adică o separare de Serbia, acesta fiind dedesubtul clar al opțiunii) sau dacă nu.... Dacă nu, atunci o parte a acestui teritoriu să treacă, neîntârziat, la Croația. Și cam același lucru se cerea în privința Vojvodinei și a regiunilor Backa și Baranja. Să se decidă – cereau croații – ca aceste teritorii să treacă de partea cui doresc ele. Foarte democratic, n-avem ce spune, dar nu se uita să se precizeze că Banovina Croația are nevoie de teritorii adiționale pentru dezvoltarea sa economică. Avea nevoie de teritorii și nu conta că, de fapt, acolo nu trăiau croați și nici că, de-a lungul istoriei, teritoriile n-au fost vreodată croate.

Revenind la partenerul sârb, nu trebuie s-o spunem noi, era negru de supărare. A suportat cheltuielile de nuntă, l-a ascultat pe nașul britanic și, a doua zi dimineața, s-a trezit și cu mireasa... pierdută și cu banii luați. Ce îi mai rămânea de făcut ?

Într-o atmosferă de indignare generală, partidele de opoziție sârbe au elaborat un "Proiect de decret privind organizarea statului sârb". Tardiv. Dar, pentru că niciodată nu-i prea târziu, se încerca salvarea a ceea ce mai putea fi salvat. Proiectul prevedea crearea unei uniuni a Banovinelor Vrbas, Dunărea, Drina, Zeta, Morava și Vardar, sub denumirea comună de "teritorii sârbe", având capitala la Scoplje. Că, pe de o parte, proiectul admitea micșorarea Iugoslaviei, prin neincluderea în regat a Sloveniei (Banovina Drava) și a Croației (Banovina Croația), era cât se poate de limpede. Dar tot atât de limpede era, pe de altă parte, și faptul că "teritoriile sârbe" urmau să cuprindă și acele districte pe care croații le ciupiseră din Banovinele Zeta, Drina, Vrbas și Dunărea, în urma acordului Cvetkovic-Macek.

Acest proiect de decret, vehiculat, de altfel, și înaintea acordului, a devenit obiectul unor dispute vehemente. Ele nu erau gratuite. Perspectiva unei formațiuni statale sârbe puternice nu putea să nu neliniștească Partidul Țărănesc Croat, lider politic real al croaților. În situația tulbure a acelor timpuri, contramăsurile acestuia nu s-au lăsat așteptate. Banovina Croația și-a pus la punct formațiunile Gărzii Naționale Croate (Domobrani) și a lansat sloganul atât de frumos pentru inimile croate – "Arme croate în mâinile soldaților croați".

Mai explicit, se cerea ca militarii croați din armata regală iugoslavă să treacă exclusiv în unități croate, comandate, tot exclusiv, de ofițeri croați.

Sosise și timpul organizării apărării civile. Dorința de autodeterminare națională era o realitate. Era firească. Rău era doar că se copseseră și fructele urii, ale intoleranței. După atâtea secole de pregătire psihologică sârbofobă, era și de așteptat. În scurt timp, formațiunile paramilitare croate ajung la efectivul de 200.000 de oameni. Partida de vânătoare putea începe.

Să nu credeți, însă, că vânătorii și gonacii vor fi trupele armatei iugoslave și organele de ordine ale regatului tuturor slavilor de sud. Nu. Vânătorii vor fi formațiunile paramilitare croate, iar vânatul – sârbii de prin partea locului, evreii și țiganii. Dar, în momentul în care ne aflăm, sezonul de vânătoare încă nu începuse. Marile puteri nu dăduseră încă semnalul. Vânătorii cumpărau pe sub mână arme din Germania, Ungaria, Austria și Italia. Le pregăteau cu grijă, pregăteau și muniția. Se mai adunau, din când în când, și lucrau la planurile viitoarelor escapade vânătorești și mai striveau câte o înjurătură printre dinți, că timpul trece atât de încet. Și, pentru a nu lâncezi, făceau braconaj cât se poate de mult.

În tot acest timp, viitorul vânat, mai ales sârbii din Banovina Croația, deși presimțea pericolul, își vedea de treaba lui. Ce să facă? Câte primejdii nu trecuseră peste el. O mai trece încă una.

Proiectul de decret a rămas proiect, vânatul sârb din Krajina, a pierit cu sutele de mii, iar acordul acela, care a împărțit teritoriul iugoslav după nu-știu-ce reguli, a devenit – culmea – bază de plecare minimală în trasarea, de către Tito și compania, a granițelor administrative ale celei de-a doua Iugoslavii. Bănuiți în favoarea cărei republici constitutive a acordat Tito teritorii?

N-am fi dat prea multă atenție acordului Cvetkovic-Macek dacă, așa injust și neratificat cum era, reflectând spiritul unei epoci, de presupus trecute, n-ar fi devenit mai actual și mai înfloritor ca oricând. Înfloritor și – deocamdată – ireversibil. Dacă ar fi vorba doar de piatră seacă și km.p. pustii, ducă-se, dar e vorba de sute de mii de oameni. Acești oameni sunt bătrânii Krajinelor, ai Slavoniei, ai Bosniei și ai Dalmației de azi, fericiții supraviețuitori cu viața, dar pe veci nefericiți, cu sufletele ucise. Alături de ei – fiii și nepoții lor. Bătrânii și tinerii krajinelor sârbe. Primii au iertat, dar n-au putut uita, pentru că fiecare familie rămasă aici are cel puțin un membru ucis. Ceilalți, mai tineri, au iertat și ei, dar n-au putut crede până ce nu au plătit, din nou, cu greu și foarte recent imprudența lor.

Și, fiindcă tot suntem aici, oare ce a însemnat braconajul despre care vorbeam mai înainte? Dacă vă mai amintiți de "srbarina" de la începutul cărții, șliți. Braconajul a început cu purificarea întregului aparat administrativ din Banovina Croației. Concedierea masivă a sârbilor din toate locurile de muncă a alternat, pentru cei mai încăpățânați dintre ei, cu accidente ciudate, scrisori de amenințare, devastarea locuinței, maltratarea membrilor de familie. Din '39 până în '41, poliția din Banovina Croația nu a reușit să prindă pe nici unul

dintre rău-făcători, deși era de notorietate faptul că aceștia erau "domobrani" sau "gărzile lui Macek" sau "gărzile lui Korosec" sau cei din "Scutul"...

Deși Banovina Croația făcea parte integrantă din Regatul Iugoslav, declarații ca cele din motto-ul capitolului nu erau ncidecum singulare. Iar ce se petrecea în cotidian cu populația sârbă de acolo, era o urmare nemijlocită a acestora. Dacă declarații similare celor ale lui Macek, difuzate în marile cotidiene occidentale, nu au avut darul să vă sugereze dimensiunile reale ale sârbofobiei declarate, vă mai oferim una, antologică, difuzată în Marea Britanie, a lui August Kosutic, locțiitorul lui Macek. "Ne vom îngriji ca Croația să supraviețuiască Iugoslaviei măcar o zi. Să piară toți sârbii, chiar de-ar fi să piară și croații în ziua următoare. La urma urmei, vreau să am plăcerea să-i văd pe sârbi pierind".

Iar pentru cei dispuși prematur spre optimism în urma acordului, le-a venit în întâmpinare campania antisârbă și mai virulentă, susținută de ziarul "Hrvatski Dnevnik", organul Partidului Țărănesc Croat. "Croația nu va tolera pe teritoriul ei anumite populații care nu au încredere în poporul croat. Croația nu le va acorda salarii și pensii, pentru simplul motiv că ei nu pot servi Croația".

Cam așa stăteau lucrurile în regatul iugoslav al acelei perioade, în care croații – chipurile – nu aveau nici un fel de drepturi politice, dar creaseră stat în stat, erau oprimați de sârbi, dar îi lăsau fără locuri de muncă, erau prigoniți de organele de ordine iugoslave, dar terorizau după bunul plac populația sârbă.

O anumită propagandă – recunoaștem, teribil de eficientă, favorizată de diverse conspirații ale tăcerii din perioada postbelică – a promovat, chiar și în Iugoslavia, doar informațiile pe care le știam cu toții până nu demult: "Bratstvo i Jedinstvo" – "Frăție și unitate". Restul, ici colo, câte un adevăr, calificat drept accident al istoriei, exces al unor grupuri minoritare... Nu contează.

Frumoasă, desigur, această lozincă fundamentală a foartei lungii perioade titoiste. Cum să nu crezi în ea? Frumoasă și tot atât de necesară. Constructivă, desigur, dar și o perdea a uitării, a ascunderii adevărului. Pentru că celor care au uitat, istoria le reamintește, pentru cei care nu au știu, le spune că tovarășul Tito a avut o cu totul altă părere pe 26 august 1939, când s-a parafat mariajul de conveniență. Frăție și unitate? Ridicol!

"Principala noastră preocupare rămâne destrămarea Iugoslaviei – menționa, în scrisoarea sa confidențială adresată Partidului Țărănesc Croat, conducătorul comuniștilor iugoslavi. Pentru a atinge acest scop, putem conta, pe de o parte, pe sprijinul bisericii catolice și, de pe altă parte, pe cel al comunismului internațional". Așa glăsuia Cominternul prin pana tovarășului Tito.

Fir-ar să fie. Scrisoarea s-a păstrat. Cum de nu a trecut prin capul nici unui dictator – și nici al unei democrații, la urma urmei – să distrugă toate arhivele, dacă și așa sunt puși pe rele? S-ar mai fi știut, atunci, și de alte documente, ca, de pildă, instrucțiunile secrete transmise de tovarășul Tito la începutul anului 1941? Iată ce indicații prețioase primise el de la Moscova și transmisese mai departe comuniștilor săi de încredere:

"Partidul Comunist Iugoslav se află în situația de a putea contribui activ la răsturnarea actualului regim monarhic, iar pentru a apropia sfârșitul acestuia, este gata să acorde sprijin tuturor factorilor care, indiferent de ideologia și caracterul lor, urmăresc același scop. Iugoslavia trebuie, în primul rând, dizolvată în părțile ei componente. Apoi, partidul va putea să-și desfășoare activitatea în fiecare dintre ele, în concordanță cu directivele deja emise.

Acordați tot sprijinul necesar pentru Ustașa, pentru organizațiile naționaliste macedonene, albaneze și pentru alte grupări naționaliste. Continuați sprijinul atâta timp cât vor putea contribui la accelerarea răsturnării actualului regim".

Comuniștii iugoslavi, conduși de croatul Tito, mână în mână cu ustașii ?! Da ! Și colaborarea va continua.

Spuneam mai pe la început că încărcăturile explozive de pe la încheieturile regatului au rămas acolo și după moartea lui Aleksandar. Vremurile noi le-au sporit numărul, le-au asigurat capsele și le-au înmânuncheat fitilele detonante. Iugoslavia putea fi aruncată în aer de oricine avea sub control majoritatea lor. Ele ajunseseră atât de multe încât oricine putea și sugruma cu ele în liniște, așa peste noapte. Asupra acestui oricine, ne-am înțeles mai demult. Oricine dintre marile puteri. Oricine care devenea mai mare putere peste mai marile puteri. Înainte de dezastru, prin simplul fapt că o așezase Dumnezeu acolo, în Balcani, Iugoslavia continua să suporte dușmănia celor din jur.

Desigur, Iugoslavia avea și prieteni. România, din mica lor Antantă, era. Poate erau și alți vreo doi-trei, la fel de buni, dar, vai, la fel de slabi și speriați. Speriați de faptul că toate coșmarurile lor nocturne se adevereau și iar năvăleau imperiile peste ei. Poate sunt prea balcanic – în sensul peiorativ al cuvântului –, poate exagerat și, poate, nu văd că și prin alte părți a fost la fel, dar prea s-au tot plimbat pe aici armatele pustiitoare ale marilor jefuitori ai istoriei. Și nu se mai termină.

Pe prieteni, în '39 – '41, nu prea te mai puteai baza. Tristă și sinistră evidență. Rușinos că am parcurs-o astfel. Rușinos, dar cu folos. Rușinea a trecut. Va trece și rușinea anilor '90, când, fiind prieteni din suflet, nu am fost și în faptă. O exista și o judecată de apoi a popoarelor ? Noi cum ne vom prezenta în fața ei ?

Dar pe cine se putea bizui Iugoslavia, pentru a putea realiza supraviețuirea ? Tot printre marii stăpâni trebuia să-și găsească protectorul. Trebuia neapărat, pentru că, s-a dovedit, în politică este de preferat să obții o protecție care te acceptă decât să cazi victimă uneia care te dorește.

Aliată a victorioșilor din primul măcel mondial, Iugoslavia avea de ales în acest grup între Franța, Marea Britanie și U.R.S.S. America era mult prea departe. Odată cu apariția lui Pavle Karadjordjevic în fruntea elitei politice, s-au îngustat drumurile spre Franța și s-au lărgit șoselele spre Marea Britanie. Dar, în aprilie 1939, șoselele au fost tăiate de puterile Axei și Iugoslavia s-a văzut înconjurată de un cerc al puterilor fasciste. Sub presiunile noului stăpân al Europei – Germania –, blocul iugoslav trepida, în ciuda grinzilor de armare britanice, și ele pe terminate.

Și drumurile spre U.R.S.S.? Și ele, tot nesigure. Nu erau cine știe ce largi și, fiind noi, nici nu prea erau încercate. Iugoslavia semnase, într-adevăr, la 26 iunie 1940, stabilirea relațiilor diplomatice cu sovieticii. Cu toate acestea, nici rușii nu-și permiteau prietenii prea strânse în Balcanii nimănui, dar, totodată, proprietate a Germaniei aproape în întregime. Cine nu era cu Germania, era împotriva ei. La fel și în Europa. Cine nu era cu Germania, avea Germania împotriva sa. Până în mai 1940, aveau să afle acest lucru, una după alta, Danemarca, Norvegia, Olanda, Belgia, Luxemburg și Franța. Dezastru pe toată linia. Capitulări, armistiții rușinoase. O află, pe pielea sa, și Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord, dar rezistă asaltului aviației lui Goring.

Cine era cu Germania – indiferent cum – adera, de urgență, la Pactul Tripartit. Noiembrie '40 va fi luna aderării la acest pact: Ungaria – pe 20, România – pe 23, Slovacia – pe 24.

Italia începuse agresiunea împotriva Greciei pe 28 octombrie. Cine nu avea ochi să vadă că nimic nu mai rămăsese din Europa Versaillesului?

Iugoslavia se afla într-o situație teribilă. Din exterior – amenințarea germană și pâlpâiri spre stingere ale unui sprijin britanic care nu va veni niciodată. În interior – adâncirea crizei cronice, prin activizarea coloanei a cincea, despre care am vorbit pe larg. Trebuia ales noul curs. Spre Germania, cu sprijinul forțelor politice filogermane, în care cercurile slovene și croate erau dintre cele mai active, sau, totuși, spre Marea Britanie?

În primăvara lui '41, unica alternativă logică a puterii în Iugoslavia era încheierea alianței cu Germania, în ciuda existenței unor puternice forțe care se opuneau acestui pas.

Inevitabilul se va produce. Iugoslavia va adera la Pactul Tripartit, care va fi semnat la Viena și ratificat, în consiliul de coroană, la 25 martie 1941. Stupoare și revoltă.

Inevitabilul se va mai produce, încă o dată, la numai două zile după ratificare. De această dată, datorită forțelor care se opuneau intrării Iugoslaviei în sfera de interese a Germaniei, care se opuneau fascismului. La 27 martie, sub conducerea generalului de aviație Simovic, un un grup de ofițeri, susținut de forțe politice filobritanice și antifasciste, pune la cale o lovitură de stat. Guvernul Cvetkovic-Macek va fi răsturnat. Odată cu aceasta, vor deveni nule și neavenite atât înțelegerea dintre cei doi politicieni, cât și acordul de aderare a Iugoslaviei la Pactul Tripartit. Lovitura de stat a fost un act de o îndrăzneală ieșită din comun și se va încheia cu uciderea Iugoslaviei. După alte opinii – cu sinuciderea ei. Să fi fost acesta precedentul care a oprit Armata Populară Iugoslavă să pună mâna pe putere chiar în ajunul destrămării din anii '90 – '91?

Dacă am admite că pucițtii, anulând înțelegerea sârbo-croată Cvetkovic-Macek, ar fi avut, după aceea, o poziție anticroată, teoria sinuciderii ar rămâne pe deplin valabilă. Sârbii și-au dat foc la valiză, pentru că i-au supărat pe croați când nu trebuia, s-ar fi putut spune. Dar nu a fost așa. Noul guvern de orientare britanică, în frunte cu generalul Dusan Simovic, a fost creat avându-l pe Macek drept vice prim-ministru! Guvernul a făcut recunoașterea deplină a Provinciei Croația, urmărind atragerea forțelor politice croate de partea pucițtilor.

În același timp, a încercat să lase impresia că acordul din '39 n-ar mai avea nici o valabilitate. Trebuia mulțumită toată lumea, adică și sârbii. Prin urmare, teoria sinuciderii nu părea a avea o motivație interioară. Și totuși...

Tolerarea unui asemenea afront adus Pactului Tripartit, în primul rând Germaniei, nu putea fi admisă. Aici nu era vorba doar de orgolii naziste, ci de lezarea gravă a intereselor Germaniei în Balcani, într-o perioadă în care declanșarea războiului împotriva U.R.S.S. era o chestiune de zile, de săptămâni. Prin urmare, nici reacția Germaniei nu va întârzia. Pentru a nu-și risipi forțele și pentru a le pregăti mai bine, Hitler a accelerat asasinarea Iugoslaviei cu ajutorul iugoslavilor. Formidabilul pompaj aplicat forțelor politice interne ostile Iugoslaviei își va confirma efectele. Condițiile manifestării lor fuseseră create de mult. Germania va încuraja ascensiunea aripii radicale a Partidului Țărănesc Croat, izolarea lui Macek și a centriștilor săi și aducerea în prim-planul forțelor politice a ustașilor.

La Zagreb, vestea loviturii de stat din 27 martie a stârnit exact reacțiile pe care și le dorea tabăra filogermană, pregătită și pentru o asemenea alternativă. A urmat o mare adunare populară antiiugoslavă și antisârbă, precedată de manifestații de stradă zgomotoase. Ca la revoluție, ce mai! Adunarea a emanat, printre altele, un memorandum adresat... Cui? Germaniei, în unanimitate. Memorandumul sublinia că: de secole, croații au statul lor; sârbii din Croația au fost susținuți, aici, de democrațiile occidentale, dar n-au fost niciodată acceptați; croații au dorința de a-și reconstrui statul lor național; croații își manifestă credința și speranța că, pentru crearea unui stat independent croat, pot apela la sprijinul Germaniei, care a făcut cunoscut faptul că obiectivele sale militare vizează asigurarea dezvoltării naționale, fără nici o restricție, a fiecărui popor european.

Emanația a fost semnată de Janko Tortic și Marco Lemesic, din partea Partidului Țărănesc Croat, și de Slavko Kvaternik, Mladen Lorkovic și Edo Bulat, din partea Ustașa (aripă protejată de Germania – n.n.).

Așa e pe la marile manifestații și adunări spontane. În spatele lor, ascunși de mulțime, câțiva deștepți lucrează. Și, în timp ce prostimea scoate pieptul în fața baionetelor, aceștia împart pârghiile puterii și ale viitoarei lor bunăstări.

Nu, domnilor, puciul din 27 martie nu a provocat sinuciderea țării. Atunci, în primăvara lui '41, Iugoslavia a fost ucisă din exterior, împreună cu forțe din interior, incurajate de dușmani externi, cu interese deosebite în destrămarea Iugoslaviei.

Conștientă sau nu de ceea ce se întâmpla, lumea vorbea, atunci, despre "haosul de Paște" din Iugoslavia. De fapt, țara intrase în comă...

Cele câteva zile care au trecut de la lovitura de stat din 27 martie până la atacarea Iugoslaviei de către trupele germane, pe 6 aprilie 1941, au cunoscut episoade ale revoltelor spontane organizate de coloana a cincea, sabotaje și dezertări ale ofițerilor croați din armata iugoslavă, dezlănțuirea hoardelor paramilitare ale Pardidului Țărănesc Croat. Liderii Gărzii Civile Croate au pus in aplicare planul, pregătit din timp, privind dezarmarea armatei regale iugoslave. După ce vor trece la acțiune, își vor justifica – prin fapte abominabile, cruzimi

medievale și crime – denumirea născută ad-hoc de "gărzi croate de vânătoare". Vânătorii erau domobranii, iar vânatul – militari sârbi, inamici politici, civili sârbi, evrei și croați din opoziție.

Jocurile de-a vânătorul și vânatul se derulau și la nivelurile cele mai înalte. Iugoslavia, încolțită și părăsită de Occidentul dovedit prea slab în fața Germaniei, a căutat, în al doisprezecelea ceas, refugiu și protecție la Kremlin. Aici, în câteva zile, s-au jucat și dejucat partide mari. Nici nu știu cum să le numesc, pentru că e de necrezut, iar în acest caz, atitudinea rezervată este de preferat. O spunem tocmai noi, care rar am reușit acest lucru. Oricum, au urmat fie unele dintre cele mai abile mutări politice ale diplomației sovietice, fie începutul unui șir de evenimente, aparent neinsemnate, care, cumulându-se într-o înlănțuire greu de explicat ca joc al întâmplării, au avut ca efect final poticnirea germanilor în fața Moscovei, în primul și cel mai dificil an de război.

Reamintim ce s-a întâmplat. În după-amiaza zilei de 5 aprilie, tratatul de asistență mutuală sovieto-iugoslav era semnat. Urma, firesc, comunicatul la "Radio Moscova" și publicarea evenimentului în "Pravda" din 6 aprilie. Din dispoziția expresă a lui Stalin, difuzarea comunicatului a fost amânată, urmând ca, abia a doua zi, cotidianele sovietice să dea de știre lumii întregi acest lucru. De fapt, aici începe și șirul evenimentelor despre care vorbeam. Rușii au tăcut o zi, dar vestea încheierii acordului sovieto-iugoslav a ajuns foarte rapid la ambasada germană de la Moscova. De aici, urgent la Berlin. Reacția a fost imediată. La câteva ore după această veste, în zorii zilei de 6 aprilie, aviația germană a trecut la bombardarea Iugoslaviei. Război! Se declanșa un război care va avea o importanță excepțională, prin faptul că va întârzia ziua punerii în aplicare a planului Barbarossa. Rămâne de confirmat dacă, într-adevăr, Kremlinul a avut în fața eșichierului politic al primăverii anului 1941 "șahiști" la fel de imbatabili, precum a dovedit că îi are, mereu, în fața eșichierului sportiv. Dacă a fost așa – jos pălăria. Joc abil sau doar întâmplare, contează rezultatul. Acesta a fost cel pe care l-a exprimat, mai autorizat decât oricine, însuși șeful Abwehrului, amiralul Wilhelm Canaris. "În urma războiului din Serbia, ziua X din Est va trebui amânată pentru câteva săptămâni, cel mai devreme până în luna iulie. Dacă oamenii «mâinii negre» vor fi angajați de Hitler în această acțiune mai mult de o lună, întregul război din Est va trebui amânat în ansamblul său".

Hitler nu va rezista tentației de a mai declanșa un război fulger în Europa. Este adevărat că renunțarea la acesta ar fi însemnat perturbarea situației în Balcani. Oricum, rușii au obținut, de fapt, ceea ce au vrut... Iugoslavia va salva Moscova, iar germanii vor avea, în veci, dorința de a se răzbuna pe porcii ăia de sârbi

Pe 10 aprilie, trupele germane intrau în Zagreb într-o atmosferă de entuziasm de nedescris din partea populației. În aceeași zi, unul dintre liderii ustași aflați sub protecția Berlinului, Slavko Kvaternik, va proclama Statul Independent Croat. Și ca dovadă a "spontaneității" actului, de față au fost Ribbentrop și Weesenmayer, din partea Germaniei, și... Vlatko Macek, vice prim-ministru al guvernului iugoslav. Prezența sa asigura, nu-i așa, "legalitatea deplină".

Surse croate indică faptul că independența ar fi fost declarată mai înainte, de călugărul franciscan Ivan Tomas, la 8 aprilie 1941, la Caplijna (Herțegovina de Vest), prin crearea statului denumit "Croația Ustașă Catolică". Un act politic ce nu va conta, cu atât mai mult cu cât acea zonă a țării figura de mult pe hărțile marilor puteri, ca teritoriu ce va aparține Italiei.

Germania va respecta sensibilitatea partenerului italian din conjurația asasină, astfel că liderul ustaș Slavko Kvaternik – omul Germaniei – se va mulțumi doar cu funcția de comandant al armatei croate (va primi gradul de mareșal). În fruntea Statului Independent Croat va fi instalat, conform celor convenite, Ante Pavelic, protejatul lui Mussolini. Împreună cu vreo 400 de ustași din tabăra de la Pistoia, "poglavnikul" (conducătorul) Pavelic va ajunge la Zagreb înainte de capitularea armatei iugoslave (17 aprilie 1941).

În acele zile, nu-și va trăda țara doar Macek și alți politicieni. Printre cei care vor trece în tabăra inamicilor Iugoslaviei va fi și conducătorul bisericii catolice, arhiepiscopul Alojzije Stepinac. Acesta va lansa un apel tuturor catolicilor din Croația de a susține regimul ustașilor și va adresa o scrisoare Papei Pius al XII-lea, pentru recunoașterea "de jure" a Statului Independent Croat (16 aprilie 1941).

Vlatko Macek îl devansase însă cu câteva zile, prin "Apelul către poporul croat", din 13 aprilie 1941, prin care solicita sprijinirea noului "guvern național".

Suntem obișnuiți să nu dăm prea mare importanță diverselor apeluri de tot felul din câte a cunoscut istoria Balcanilor. Au fost și prea multe și atât de opuse unul altuia încât arareori s-a întâmplat ca omului de rând, care le-a răspuns prin fapta sa, să nu-i fi trezit regrete. Mai mult, uneori, naivitatea sa a dat în tragic, i-a adus chiar pieirea, eticheta de dușman al poporului. Mai târziu, când a fost declarat erou sau dizident, acesta nu mai era în viață. Trăgând linie și adunând, rezultatul acesta cu apelurile contradictorii este zero doar în cel mai fericit caz.

La nivelurile conducerii, asemenea apeluri sunt, însă, văzute cu totul altfel. Ele devin necesare, vitale pentru ascensiunea politică a liderilor, iar în caz de eșec... Eșecul nu este atât de periculos pentru vârfuri ca pentru plebe. Corb la corb... Iată, de altfel, cum a apreciat, în 1946, fostul președinte al Saborului croat, Jakov Blajevic, apelurile pe care le-am menționat : "Fără sprijinul lui Macek și al lui Stepinac, nu ar fi fost posibilă nici ocuparea Iugoslaviei, și nici Pavelic n-ar fi existat. Începând cu Vinerea Mare a Paștelui, din 1941, Pavelic se afla la Karlovac, cu grupul său de ustași, așteptând ca Macek și Stepinac să discute cu trimisul special al Fuhrer-ului. Pavelic a fost executantul acordului încheiat. Stepinac și Macek au fost elementele care au creat Statul Independent Croat, și nu Pavelic. Acesta nu a fost un personaj cu o autoritate politică influentă, până când Macek nu și-a publicat proclamația și până când – ceva mai târziu – Stepinac nu s-a adresat credincioșilor săi catolici".

Spuneam că avem înclinație să nu aplecăm urechea la fel de fel de apeluri care se lansează prin țările cu care ne învecinăm. Dar iată ce putea cuprinde apelul lui Vlatko Macek

acum 50 de ani. "Atragem atenția tuturor foștilor soldați sârbi (cadre și soldați, împreună cu familiile lor – n.n.) și membrilor unităților regulate și neregulate, cât și altor elemente indezirabile să evacueze teritoriul Zagrebului și împrejurimile sale în decurs de șase ore. Toți cei menționați anterior, care se vor afla dincoace de acest aliniament al morții, cu sau fără arme, vor fi împușcați la fața locului, în conformitate cu decretul special ustaș. 15 aprilie 1941, ora 12.00".

Cu doar o zi în urmă, în drum spre Zagreb, Pavelic și-a expus din nou intenția de a aduce Dalmația sub stăpânirea Italiei. Anfuso, cu care dialogase, a comunicat aceasta lui Mussolini, astfel că sosirea la Zagreb a "poglavnikului", la 15 aprilie, a coincis cu recunoașterea oficială a Statului Independent Croat de către Germania și Italia.

Un botez politic cu nași atât de puternici promitea noului născut viață lungă. Și, ca de fiecare dată, s-au arătat repede și cei pregătiți din timp să salute frumos la apariția noului stat. A unui stat marionetă, care nici granițe nu avea conturate încă. Dar ce conta. Până la 31 iulie, statul ustașilor lui Pavelic va fi recunoscut, în ordine, de Slovacia, Ungaria, Bulgaria, România și Japonia. La aceeași dată, Sfântul Scaun expulzează pe trimisul Iugoslaviei la Vatican și își trimite reprezentanți la Zagreb.

La 18 mai, Benito Mussolini – Ducele – și Ante Pavelic – Poglavnikul – semnează "Acordul de la Roma", în urma căruia Dalmația și Coasta Dalmată intrau sub ocupație italiană.

Nu trecuse nici o lună de la capitularea Iugoslaviei (17 aprilie 1941) și țara era sfârtecată ca vai de lume. În afară de ceea ce a devenit parte integrantă a statului italian, sub ocupația trupelor lui Mussolini a intrat o parte din Slovenia de astăzi, zona orașelor Zadar, Split și Dubrovnik. O parte din Muntenegru și Macedonia a devenit Protectorat italian. Partea de est a Macedoniei și o zonă din sud-estul Serbiei au revenit Bulgariei. Serbia, aproape în întregime, a devenit zonă de ocupație germană, Backa și Voivodina au revenit Ungariei, Stiria a intrat în compunerea celui de al treilea Reich. Ceea ce a rămas de la est de Zagreb (la vest era zonă de ocupație germană) până la Drina – inclusiv o bună parte din Bosnia-Hertegovina și din Serbia – era ceea ce se autodenumea Statul Independent Croat. (Anexa 1, harta 4)

Un stat marionetă, o nulitate politică, în ciuda recunoașterii sale de către unele state, în ciuda amabilităților dintre Poglavnik și Duce, între Poglavnik și Fuhrer, între Poglavnik și Papă, între Poglavnik și regele Emanuel al Italiei. În paranteză fie spus, și el – o marionetă. Aceasta, însă, nu l-a împiedicat pe Pavelic (pentru a nu intrat în culisele "inspirațiilor" sale politice, rămâne că a fost voința lui) să-i ofere coroana regelui croat Zvonimir, ducelui de Spoletto, membru al casei regale de Savoya. Ovații! Italia devenea, astfel, garantul independenței Croației. Aiureli de-ale conducătorilor din cele vremuri. Nimeni nu credea în ele. Și nimeni nu le lua în serios. Alte probleme, mai grave, au stârnit, însă, câteva reacții.

S.U.A. au protestat, la 12 mai, împotriva creării acestui stat, apoi, la 25 mai și 25 septembrie, față de invadarea Iugoslaviei de către forțele Pactului Tripartit. Totul, formal și,

desigur, în zadar. Dezastrul Iugoslaviei se consumase în câteva zile. Sau dezastrul a consumat, în câteva zile, Iugoslavia. Din regatul slavilor de sud nu mai rămăsese nici urmă.

Dacă împărțirea teritoriilor iugoslave între marile puteri și aruncarea unor ciozvârte țărișoarelor aliate nu poate intra în discuție privind justiția sau injustiția acestor acte, fiind vorba de curată tâlhărie, să vedem cum stăteau lucrurile în Statul Independent Croat. Aici s-a făcut sau nu dreptate croaților? Categoric, nu. Coasta Dalmată, luată de Italia, avea o numeroasă populație croată. Herțegovina de Sud-Vest, tot sub control italian, de asemenea. Zona de nord-vest a Croației era sub control german. Prin urmare, nici vorbă ca sfârtecarea Iugoslaviei să fi urmărit anularea unor "nedreptăți istorice" sau constituirea fie și a unui singur stat pe criterii etnice. Totul a purtat semnul disprețului față de orice alte considerente, în afara tâlhăriei politice a țărilor fasciste.

Văzute din Balcani, încercările de reabilitare, sub orice formă, a autorilor și a coautorilor celui de-al doilea măcel mondial sunt inacceptabile. Inacceptabile și periculoase. Pentru că următorul pas după iertare, uitare, reabilitare se numește repetare. Sub o altă formă decât s-a produs anterior, dar repetare. Oare chiar nu se vede? Oare voi avea fericirea să văd cât de eronat am judecat?

Statul Independent Croat nu a putut aduna toate teritoriile croate, dar s-a extins peste teritorii care nu i-au aparținut niciodată sub nici o formă, nici măcar spiritual. A pus mâna pe "krajinele" din nord și pe regiunea Șrem, pe Bosnia de Nord și Bosnia Centrală, pe aproape toată Krajina Bosniacă, aglomerând în statul ustaș 49,22% populație care nu avea nimic comun cu croații.

Am putea caracteriza în fel și chip situația din Statul Independent Croat, din aprilie 1941, dar vă oferim un fragment dintr-o sinteză elaborată, la Zagreb, de agentul serviciului de spionaj german Artur Haffner. "În prezent, pe întregul teritoriu al Statului Independent Croat, incluzând Bosnia și Herțegovina, se află 1.847.000 sârbi (30,56% din total), 3.069.000 croați (50,78% din total), 717.000 musulmani (11,86% din total) și 411.000 alte populații (6,80% din total), inclusiv germani. Aceste date ni le-a furnizat un croat, Zvonimir Dugacki. Le-am reprodus pe acestea, pentru a elimina orice dubiu privind cota de participare prea scăzută a croaților. Din punct de vedere etnic, croații dețin doar o ușoară majoritate, în ciuda strădaniilor ustașilor de a-i prezenta, cu orice preț, pe musulmani drept croați care au trecut la islamism. Deși ar exista oarecari argumente istorice, totul este foarte departe de adevăr, iar acest punct de vedere nu este relevant... Nu există nici un dubiu că musulmanii se vor asocia croaților, pentru că ei sunt la putere acum. Cu toate acestea, musulmanii nu vor proceda ca atare din pură iubire și este cert că aceștia vor încerca permanent realizarea intereselor lor particulare. Asimilarea musulmanilor de către croați este o problemă în afara oricărei probabilități, pentru că un musulman va rămâne mereu un musulman. Așa cum acesta nu a devenit sârb când poza a fi sârb, el nu va deveni niciodată un croat...".

Citind raportul agentului german, am rămas cu convingerea că, la nivelul la care ne aflăm, spionajul german a avut oameni capabili. În câteva cuvinte, a spus esențialul. Păcat

că actualii făcători de dreptate nu prea citesc arhive. Mai mare păcat este că ei le îmbogățesc pe cele noi, fără să le fi parcurs pe cele vechi. Ar avea atâta de învățat.

Încheind capitolul consacrat dezastrului politic al Iugoslaviei, urmează să-l abordăm pe cel al dezastrului abătut asupra oamenilor din fostul regat. Nu o vom face, însă, înainte de a ne mai întâlni, o dată, cu tovarășul Iosip Broz. Dacă pe vremuri, când era caporal în armata împăratului, opinia sa în legătură cu primul măcel mondial nu conta, acum, în faza de început a celui de-al doilea, ce gândea și ce spunea tovarășul Tito avea deja importanță. Nu contează faptul că Tito nu urmărea decât interesele sale personale și acționa conform indicațiilor Moscovei. Iată ce-și amintește fostul agent sovietic Josip Kopinic, care lucra la Zagreb și avea relații strânse cu liderul comuniștilor iugoslavi.

"Tito și cu mine ne aflam în Zagreb în momentul intrării trupelor germane... Toți cetățenii orașului i-au primit pe germani ca pe eliberatori, le-au aruncat flori, le-au oferit dulciuri, băuturi răcoritoare, ciocolată. Era un entuziasm general. N-aș vrea să vorbesc doar despre aceasta. Toate sunt deja știute... Au fost, însă, și alte scene și am văzut destule de acest fel, după ce am părăsit Piața Jelacic. Am văzut cum, pe străzile laterale, gărzile lui Macek prindeau soldați și ofițeri iugoslavi, îi băteau crunt și îi luau cu ei... La câteva zile, când m-am întâlnit din nou cu Tito, acesta mi-a spus că se gândește să plece la Belgrad. L-am întrebat de ce și i-am spus: «Ai organizația, ai rețeaua, poți sta cu mine, ai un apartament sigur și ai destule cunoștințe, care te-ar putea primi la o adică. Aici este locul cel mai sigur pentru tine. Pentru tine, aici, nu este nici un pericol». «Da, da, ai dreptate – mi-a răspuns Tito –, așa pare a fi. Dar perspectiva?»".

HOLOCAUST

*** Doar într-un an, mai 1941 – august 1942, măcelul populației sârbe s-a soldat cu 744.000 de victime * Germanii au ucis 78.000 de sârbi * Italienii au ucis 20.000 de sârbi * Ungurii au ucis 20.000 de sârbi * Ustașii lui Pavelic au ucis 600.000 de sârbi * Albanezii au ucis 10.000 de sârbi * Bulgarii au ucis 6.000 de sârbi * Datele au fost publicate de croatul Serggio Krizman, la Washington, 1943 * Ele se referă doar la bătrânii, femeile și copiii exterminați * Nu cuprind numărul soldaților sau al partizanilor uciși în acțiuni militare * Nu cuprind numărul victimelor care au pierit în urma bombardamentelor aeriene * Un bilanț provizoriu * Genocidul a luat sfârșit în mai 1945, doar cu trei zile înainte de căderea Berlinului !**

1993. Departe, foarte departe de noi, în Lumea Nouă, s-a inaugurat un muzeu al holocaustului. Rațiunea de a fi a acestuia are, din nefericire, o tragică universalitate. Oare câte popoare ale planetei Pământ n-ar avea de prezentat, aici, file de istorie veche sau contemporană? Foarte puține.

Un muzeu al holocaustului, un remember și un avertisment. Marile tragedii ale omenirii trebuie dezvăluite și cunoscute, pentru a nu se repeta. Și, înainte de toate, pentru a se opri. Acum. Are planeta noastră atâta putere să o și facă?

Din păcate, inaugurarea nu coincide cu eradicarea pentru totdeauna – sau, cel puțin, stoparea – a tot ceea ce se cheamă holocaust. Ar fi fost mult prea frumos. Ar fi fost singura ofrandă cu care noi, oamenii, am fi putut îngenunchea în fața celor mai mari dureri ale timpurilor trecute. Această ofrandă încă nu o putem aduce. Celelalte... Amintirile dureroase, lacrimile ad-hoc, marșurile funebre impecabil interpretate, momente de reculegere inspirat alese, drapele în bernă, multe drapele... reprezintă încă prea puțin și tare mi-e teamă că sunt, adesea, formale. Poate vor însemna mai mult hotărârile ce se vor fi luat în umbra funebrelor tenebre ale istoriei acolo, la inaugurare și după.

Nu știu dacă în "muzeul holocaustului" de dincolo de Ocean există loc pentru toate tragediile lumii. Aș dori, însă, cândva, o confirmare la speranța că nici marile dureri ale Balcanilor nu lipsesc de aici. Mă refer la toate, dar, în primul rând, la cea mai cumplită dintre acestea: exterminarea populației sârbe în perioada 1941–1945. Revenim cu detalii la această problemă, pentru că, în aria noastră geografică și istorică, holocaustul care a marcat istoria acestui popor este cel mai grav (dacă holocaustul admite gradații), pentru că reprezintă o lecție abil ascunsă, deci prea puțin cunoscută, pentru că nu s-a învățat din ea, pentru că reprezintă o explicație, pentru că îngrijorează, pentru că se repetă.

Durerea și revolta pe care le resimțim atunci când gândul nostru fuge fără să vrem – căci, credeți-mă, nu vrem – spre cele petrecute în Iugoslavia anilor celui de-al doilea măcel mondial, ne dezarmează, ne amuțesc. Descrierea genocidului sârbilor, al evreilor, al țiganilor din Statul Independent Croat și din zonele Iugoslaviei ajunse sub ocupația germană, italiană, ungară, bulgară, albaneză depășește puterile noastre. După cum am putut constata, parcurgând o mulțime de documente, cărți și articole pe această temă, ea a depășit puterea de sugestie și a unor autori consacrați, contemporani cu evenimentele, dar și a celor care au destinat, mai târziu, acestei tragedii monografii documentate la fața locului. Ce am putea reda noi în sărăcia de spațiu a unui singur capitol? Mai nimic. Dacă ar fi să scriem ce simțim, am repeta un singur cuvânt, același: Răzbunare! Răzbunare! Răzbunare! Să se termine cu cei care au inspirat și au organizat genocidul! Să se termine cu cei care l-au executat! Să se termine cu ei exact la fel cum l-au inspirat, l-au organizat și l-au executat! Poate doar astfel nu se vor mai repeta niciodată asasinatele. Pentru că asasinii nu s-au temut și nu se tem. Pentru că procesele marilor criminali de război s-au terminat cu un bilanț lamentabil, pentru că procesele micilor criminali de război s-au încheiat cu câteva spânzurări, împușcări și condamnări cu suspendare. Așa s-au terminat, oameni buni, știți acest lucru! Asasinii a milioane (!) de oameni nevinovați nu au suferit nici o pedeapsă. Asasini mai vechi și asasini mai noi trăiesc, mai departe, printre noi și nu se tem. Și nu numai că nu se tem. Sunt gata să asasineze din nou. Au și făcut-o deja în ex-Iugoslavia și o fac în continuare. Și o vor mai face, încă și încă o dată, la scară planetară, dacă vor fi lăsați.

Aș scrie, deci, răzbunare! Știți, însă, la fel de bine că nu se poate. Nu este legal. Dacă cineva ar cere-o sau ar face-o, ar fi foarte aspru pedepsit de lege. Mai repede și mai grav decât au fost pedepsiți, vreodată, asasinii. Să așteptăm, deci, ca – așa cum este ea, legală la ochi – Justiția să-și facă datoria. Să o determinăm.

Procesul marilor dictaturi este departe de a se fi terminat, pentru că este departe de a se fi început.

Să depunem mărturiile. Să facem publice asasinatele. Să le facem cunoscute. Să le demascăm. Să nu le uităm. Să nu le iertăm. Să nu le prescriem niciodată.

Și, pentru că genocidul din Iugoslavia anilor 1941–1945 nu poate fi descris de către un singur om, fie-ne îngăduit a vă prezenta ce anume au scris mulți alții în legătură cu acesta. În mod deliberat nu am optat pentru o sistematizare riguroasă. Veți întâlni, laolaltă, indemnuri la crime ale asasinilor, depoziții ale victimelor și relatări ale martorilor oculari, confesiuni ale ucigașilor. Iar dacă am optat pentru aceasta... nebunie parcă fără de sfârșit, am făcut-o cu intenția de a da veridicitate unor evenimente și fapte petrecute, care depășesc normalul. Nu sunt sigur că voi reuși, pentru că mintea omenească le respinge, ca imposibile. Poate în aceasta au sperat și asasinii. Doamne, nu le împlini speranțele și nu ii ierta!

**** Carne de om pentru Piața Iovanova***

"În ultimele zece luni, sârbii au fost uciși și distruși în Croația în cea mai barbară manieră posibilă. Rușinea și revolta se citesc pe fața oricărui croat cinstit.

Măcelul sârbilor a început în primele zile ale înființării Statului Independent Croat, la Gospic, Gudovac, Bosanska Krajina etc. și a continuat, fără întrerupere, până în prezent.

Orori nu sunt doar crimele propriu-zise. Asasinarea a inclus pe toată lumea, bătrâni, femei și copii. Totul, acompaniat de torturi barbare. Acei sârbi nevinovați au fost tăiați pe loc, li s-au aprins părul și barba, au fost fripți de vii, arși de vii în propriile lor case și în biserici, au fost opăriți cu apă fiartă, iar pielea și carnea crăpate au fost înfundate cu sare, li s-au scos ochii, li s-au tăiat limba, urechile și nasul. Preoților li s-au scalpat bărbile și mustățile, organele sexuale le-au fost tăiate și băgate în gură. Sârbii au fost legați de camioane și târâți în mare viteză, li s-au bătut în cap ace și cuie, au fost răstigniți în cuie pe podeaua casei lor, au fost priponiți de ziduri, bătându-li-se piroane în cap, au fost aruncați de vii în prăpăstii și în grote, după care s-au prăvălit peste ei bolovani. S-au aruncat grenade. Copiii au fost azvârliți în flăcări, în cazane cu apă fiartă, li s-au tăiat picioarele, li s-au zdrobit capul de pereți sau de trunchiuri de copaci. Au fost supuși la torturi pe care o minte normală nu și-ar putea-o imagina.

Râurile Sava, Drava, Dunărea și afluenții lor au cărat sute și sute de corpuri ale victimelor. Au fost găsite cadavre cu inscripția «Direcția Belgrad», «Drum bun spre regele Peter». Într-o barcă, a fost găsită o piramidă din capete de copii cu un cap de femeie deasupra, pe frunte fiind scrijelit: «Carne pentru Piața Jovanova din Belgrad».

Îngrozitor este și cazul Milivei Bozinic, din Stabandza, al cărei copil nenăscut i-a fost scos din burta despicată cu cuțitul. La acestea se adaugă cazurile cu capetele de bărbați fripte, din Bosnia, cu canistrele pline de sânge sârbesc, cu sârbii forțați să bea sângele cald al rudelor ucise în fața lor.

Nenumărate femei, fete și copii au fost violați; mamele – în fața copiilor și copiii – în fața mamelor. Alte femei au fost trimise în lagăre pentru a fi violate de ustașii de acolo. Au fost violate femei și în altarele bisericilor ortodoxe. În comuna Petrinje, un fiu a fost forțat să-și violeze mama. Măcelărirea sârbilor în biserica ortodoxă din Glina și uciderea sârbilor în altarul bisericii Kladusa nu au precedent în istorie. Există descrieri detaliate și originale ale acestor orori. Până și germanii și italienii au fost îngroziți la vederea acestor crime. Aceștia au fotografiat un mare număr de cazuri de măcel. Germanii spun că croații ar fi făcut la fel în timpul războiului de 30 de ani și acesta este motivul pentru care de atunci există și zicala germană: «Doamne, ferește-ne de ciumă, de foame și de croați».

Din această cauză, germanii din Srem ne și desconsideră și au relații omenești, mult mai apropiate cu sârbii.

Italienii au fotografiat un vas plin cu 3,5 kg ochi de sârbi, precum și croați care purtau la gât coliere cu ochi de sârbi înșirați pe o sfoară și pe alții, care au sosit la Dubrovnik, cu centuri pe care atârnau limbi și urechi de sârbi!

Nu voi menționa, fiind prea teribile, lagărele în care au fost uciși mii și mii de sârbi ținuți acolo fără hrană și în frig. Germanii vorbesc despre un lagăr din Lika, unde se aflau mii de sârbi, dar, când au ajuns acolo, nu au găsit decât o câmpie îmbibată cu sânge și presărată cu haine însângerate. Se spune că, aici, și-a pierdut viața și un episcop sârb. Mii și mii de sârbi sunt torturați și acum în lagărul de la Jasenovac și vor petrece iarna aceasta îngrozitoare în colibe, sub cerul liber, fără nimic deasupra capului și cu cel mult doi cartofi fierți pe zi. În toată istoria Europei nu există un caz similar...

Aceste evenimente au umplut de rușine, pentru secole, numele de Croația. Nimic nu ne va putea absolvi de acestea, niciodată. Nu vom putea povesti nici chiar celui mai prăpădit om din Balcani despre cultura noastră croată, veche de o mie de ani, pentru că nimeni, nici chiar țiganii nu au dat dovadă de asemenea cruzime.

De ce v-am scris dumneavoastră, care nu sunteți o personalitate politică și nu purtați, prin urmare, responsabilitatea celor întâmplate? (Greșeală! Arhiepiscopul Stepinac, căruia îi este adresată prezenta scrisoare, era chiar foarte vinovat de cele întâmplate – n.n.). Iată de ce. Pentru că, în toate aceste crime barbare fără precedent, biserica noastră catolică a participat în două moduri.

În primul rând, o mare parte dintre preoți, călugări și tineret catolic organizat a luat parte activă la toate acestea. Au fost cazuri în care preoți și călugări au devenit gardieni în lagăre de exterminare, complici ai ustașilor, persoane care au binecuvântt torturile și măcelul creștinilor. Se cunoaște că un preot catolic a ucis personal un preot ortodox. Ei nu ar fi putut face toate acestea fără acordul episcopului lor, iar dacă au făcut-o, totuși, fără a-l avea, ei trebuie judecați și pedepsiți. Și, fiindcă acest lucru nu se întâmplă, înseamnă că beneficiază de permisiunea episcopatului.

În al doilea rând, biserica catolică a făcut totul pentru a-i converti pe sârbii supraviețuitori. Și, în timp ce solul mustea încă de sângele victimelor nevinovate, în timp ce horcăiturile muribunzilor încă nu se stinseseră, au apărut preoți și călugări având, într-o mână, cuțitul ustașilor și, în cealaltă mână, cartea de rugăciuni și mătăniile. Întreaga regiune Srem este inundată de foile volante semnate de episcopul Aksamovic, tipărite la propria sa tipografie din Djakovo, care îi cheamă pe sârbi să-și salveze viața și averile prin convertire la catolicism. Totul este ca și cum biserica noastră catolică ar dori distrugerea sufletelor, așa cum autoritățile ustașe distrug corpurile.

Toate aceste violențe împotriva conștiinței și a spiritului au adus cu sine deservicii și mai mari națiunii croate și numelui ei".

(Din scrisoarea omului politic croat Prvoslav Grizogono, adresată arhiepiscopului dr. Alojzije Stepinac, la 8 februarie 1942).

*. Douăzeci de kilograme de ochi

"În timp ce ei discutau (trimisul italian Casertano și Pavelic), am remarcat un vas așezat în partea stângă a mesei la care stătea «poglavnik»-ul. Capacul era ușor ridicat și am văzut că vasul era plin de fructe de mare. Așa am crezut că sunt. Arătau ca scoicile extrase

din cochiliile lor, ca cele pe care le poți vedea, uneori, pe platourile largi cu care se servesc acestea la restaurantul «Fortnumm and Mason», din Piccadily, Londra. Casertano s-a întors spre mine și mi-a făcut cu ochiul :

— Ei, ce părere ai de o supă de scoici ?

— Sunt scoici dalmațiene ?, l-am întrebat pe Pavelic.

Râzând, Ante Pavelic a ridicat capacul de pe vas și mi-a arătat fructele de mare, o masă gelatinoasă sticloasă, spunându-mi în stilul său direct : «Acestea reprezintă un dar de la ustașii mei credincioși – douăzeci de kilograme de ochi de sârbi». (Kurzio Malaparte, "Kaputt", Roma – Milano, 1948)

**** Contabilitatea crimelor este incompletă***

"Comitetul național pentru investigarea crimelor de război comise de către ocupanți și ajutoarele acestora a stabilit că, în perioada 1941–1945, au fost uciși 1.650.000 iugoslavi (posibil ca numărul real să depășească 2 milioane). Într-o perioadă foarte scurtă, de doar patru ani, a fost exterminată a șaptea parte din populația țării.

Conferința de la Paris privind stabilirea reparațiilor de război a confirmat, la 13 decembrie 1945, că, în timpul celui de-al doilea război mondial, au fost uciși 1.706.000 de locuitori ai Iugoslaviei, dintre care 75 la sută prin împușcare sau prin alte metode de execuție folosite în lagărele de exterminare fasciste și în fabricile morții. Cu acest prilej, Iugoslavia a pierdut 90.000 de specialiști în domeniul industrial și minier și 40.000 de intelectuali. Numărul persoanelor rănite și cu incapacitate de muncă a atins 425.000. Au căzut prizonieri de război peste 170.000 de persoane, 320.000 au fost internate în lagăre și 270.000 în tabere de muncă. Peste 330.000 de oameni au fost forțați să lupte în trupele inamicului. Pagubele de război produse Iugoslaviei au fost apreciate la 61 miliarde de dolari.

Comitetul național nu a publicat documentele necesare prin care să se poată determina câte persoane au fost victime ale genocidului împotriva ortodocșilor sârbi și câte au murit în război. Toate victimele au fost categorisite drept «victime ale teroarei fasciste».

Nu a fost posibil să se dovedească cu probe estimarea conform căreia, în al doilea război mondial, ustașii (legionari fasciști croați și musulmani) au exterminat, în patru ani, mai mulți oameni decât turcii în cinci secole de ocupație și germanii în două războaie mondiale". ("The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

**** Cel mai mare genocid***

"Cel mai mare genocid din perioada celui de-al doilea război mondial în raport cu populația unei națiuni a avut loc nu în Germania nazistă, ci în statul-marionetă croat, creat de naziști. Aici, între anii 1941–1945 au pierit, într-un gigantic holocaust, aproximativ 750.000 de sârbi, 60.000 de evrei și 26.000 de țigani (bărbați, femei și copii). Acestea sunt cifre avansate, în special, de autorii germani, cei mai în măsură să le cunoască...

Dimensiunea uriașă și bestialitatea acestor atrocități ne fac să credem, cu greu, că asemenea lucruri s-au putut întâmpla, într-adevăr, într-o parte civilizată a lumii". (Edmond Paris. "Genocid in Satellite Croația", 1941–1945. Chicago. 1961)

**** Nimeni nu va ști vreodată***

Numărul sârbilor, evreilor și al țiganilor măcelăriți nu îl va ști nimeni, niciodată. Există mai multe estimări, pentru că unele se referă doar la cei măcelăriți la Jasenovac, în timp ce un mare număr de oameni au fost măcelăriți la ei acasă, în biserici, aruncați în prăpăstii și grote pe întregul teritoriu al țării. Numărul real este, probabil, aproape un milion de oameni, dar, chiar de ar fi doar o jumătate de milion, cifra este enormă, pentru că populația sârbă din zonele controlate de Pavelic era de aproximativ două milioane de locuitori. Mult mai semnificativ decât numărul au fost brutalitatea și metodele de exterminare ale ustașilor și ale altor asasini de bătrâni, femei și copii. Trebuie ținut seama că, în prezent, mai trăiește încă un număr destul de mare de sârbi, martori ai genocidului, și un număr mult mai mare dintre cei ale căror familii au fost afectate de genocid. Genocidul depășește, prin dimensiunile sale, orice alt eveniment din memoria poporului sârb". (Michael Lees. "What Happened to Yugoslavism". London, 1991)

**** Mai bine ucidem animalele pe loc !***

"Cum, după căderea Imperiului Habsburgic, naționalismul croat a evoluat spre încropirea unei «Croații Mari» (incluzând toată Bosnia), enclavele sârbe din imensul «corn bosniac» și din regiunile de coastă au devenit un adevărat spin în carnea Croației.

Ar fi fost în consonanță cu standardele epocii noastre civilizate, dacă aceste grupuri de sârbi ar fi fost transferate, în totalitatea lor, în Serbia. Dar noii conducători ustași ai Croației, «poglavnik»-ul (Conducătorul) Pavelic și mareșalul Kvaternik știau o soluție mult mai eficientă. «De ce să sporim puterea militară a Serbiei dându-i mai mulți oameni ? Mai bine ucidem animalele pe loc !» Pentru aplicarea acestei politici, s-a trecut la un anumit ritual. Detașamentele de ustași soseau în sate sârbești, îi adunau pe locuitori (dacă, cumva, nu îi măcelăreau pe loc) și îi forțau să treacă imediat la religia romano-catolică, respectiv să se transforme din sârbi în croați. Cei care refuzau conversia (de regulă, majoritatea, pentru că propria lor credință reprezintă, pentru acești sârbi occidentali, totul) erau mânați în biserică. Apoi, ușile bisericii se închideau, clădirea era incendiată și bărbații, femeile și copiii piereau în flăcări, odată cu sfântul lăcaș. Aceste orori nu pot fi puse în paralel decât cu soarta evreilor". (Franz Borkman. "European Comunism". London, 1951)

**** Sadism desăvârșit prin sălbăticie***

"Sadismul ustașilor a fost doar cu puțin mai mult decât metodele de execuție în masă «normale», dar au fost desăvârșite prin sălbăticie. Victimelor li se retezau membrele, corpul era tăiat în patru din distracție, carcasele erau atârnate în măcelării sub eticheta «Carne

umană». Acest sadism a fost, de asemenea, acompaniat de incendierea caselor și a bisericilor, cu victimele aflate înăuntru. Și să nu uităm de copiii din Vlasenica și Kladanj, care au fost martori și victime la îngrozitoarele «jocuri» cu care își «distrau» ustașii victimele în torturile și orgiile nocturne...". (Carlo Falconi. "Il silenzio di Pio XII". Milano, 1965).

**** Armata sârbă nu mai există – nici sârbi nu mai există !***

"Sârbii au venit în locurile acestea ca sacagii, slugi și lustragii ai armatei turce. O parte dintre sârbi îi vom ucide, o parte îi vom deporta, iar restul îi vom converti la catolicism și îi vom îngloba în rândul croaților". (Ministrul croat, dr. Mite Budak. Cuvântarea de la mitingul din Gospic, mai, 1941)

"Armata sârbă nu mai există – nici sârbi nu mai există. Nu mai avem de-a face cu țărănoii însetați de sânge. Dinastia de două parale a Karadjordjevicilor a dispărut și, în curând, prin părțile noastre nu vom mai vedea nici un sârb, pentru că vor dispare și ei. Am dat ordine drastice pentru distrugerea lor economică totală. Voi emite noi ordine pentru exterminarea lor completă. Să nu dați dovadă de slăbiciune. Nu uitați că ei au fost groparii noștri. Distrugeți-i oriunde dați peste ei și veți avea binecuvîntarea Conducătorului statului și a mea". (Cardinalul dr. Viktor Gutic. Cuvântare la mitingul de la Sanski Most, 28 mai, 1941)

**** Ucideți-mi, întâi, sora !***

"Frați croați, porniți și măcelăriți-i pe toți sârbii. În primul rând, ucideți-mi sora, pentru că s-a măritat cu un sârb și, apoi, faceți și cu ceilalți sârbi la fel. După ce ați terminat treaba, veniți la mine, în biserica mea, unde vă voi asculta confesiunea și, apoi, vă voi absolvi de toate păcatele voastre". (Călugărul franciscan dr. Srecko Peric)

"Nu putem admite ca într-un stat să conducă două națiuni. Nu există decât un singur Dumnezeu și un singur popor care conduce, iar acesta este cel croat. Cei care au venit pe pământurile noastre cu 200-300 ani în urmă vor pleca de unde au venit". (Ministrul dr. Mirko Rek, 6 iulie 1941)

**** Asasinat în masă***

"Arestarea și uciderea sârbilor au început imediat după formarea Statului Independent Croat, iar asasinatele în masă – în iunie 1941. Din nefericire, ele continuă și azi. Asasinatele s-au perpetuat în toate regiunile, districtele, municipalitățile și satele, în cadrul unui sistem dirijat prin ordinele guvernului croat în spiritul conversiei la catolicism, declarată de ministrul-deputat dr. Budak la Gospic și de către toți funcționarii ustași, precum și în spiritul altora similare, emise de biserica catolică". (Din raportul șefului serviciului de informații al Corpului de voluntari sârbi, Milislav Grujic, 8 august, 1942)

**** Jasenovac – cea mai mare fabrică a morții***

"Lagărul de exterminare a reprezentat un element al programului de ansamblu de genocid împotriva sârbilor ortodocși din Statul Independent Croat. Era un complex cu o suprafață de 210 km.p., pe ambele maluri ale râului Sava, în Croația și Bosnia-Herțegovina. Acesta avea o lungime de 50 km, fiind întins între Jasenovac și Stara Gradiska, între râurile Sava, Una, Velika Slunja și Lonja, pe teritoriile Slavoniei, Bosniei și Banijei.

Comandamentul poglavnik-ului Ante Pavelic a emis un ordin tuturor instituțiilor regionale, prin care se stipula că ansamblul și lagărul de muncă de la Jasenovac poate prelua un număr nelimitat de prizonieri. Mai târziu, s-a precizat că «acest ordin se referă doar la cei care sunt capturați fără armă. Ceilalți trebuie lichidați imediat». Primii prizonieri au sosit la 20 august 1941. Fabrica morții și-a încetat activitatea la sfârșitul lui aprilie 1945, când ustașii au distrus întregul lagăr, imobilele și arhivele înainte de sosirea armatei iugoslave, au ucis toți prizonierii încă rămași, în afară de 20-30 de persoane, care au reușit să evadeze sau să se ascundă".

"Lagărul de la Jasenovac, prin regimul său de oroare și prin numărul victimelor sale, aparține categoriei celor mai cumplite locuri de tortură și execuție ale fascismului-nazist din timpul războiului. În conformitate cu mărturiile preotului din Jasenovac, Milan Duzemljic, și cu rapoartele trimise periodic din lagăr, s-a ajuns la concluzia că, până la sfârșitul anului 1943, aici au fost asasinați aproximativ 600.000 de oameni. Printre victime, cei mai mulți erau sârbi, apoi evrei, țigani și chiar croați".

"Victimele erau arse în cuptoare destinate fabricării cărbunilor. Cuptoarele au ars, în majoritate, victime ucise prin cele mai variate metode bestiale, dar destul de des au fost transformați în cenușă oameni morți pe jumătate sau chiar vii. Printre metodele tipice de a ucide, în acest lagăr, s-a situat și aceea de a duce prizonierii pe malurile Savei, unde aceștia erau izbiți în cap cu ciomege sau ciocane și aruncați în râu. Ani și ani, corpurile lor au plutit pe apele Savei.

Măcelărirea a fost o altă metodă, în timp ce moartea prin împușcare era considerată un privilegiu. Multe victime au murit din cauza regimului din lagăr, a bătăilor. Multe au fost forțate să bea petrol sau benzină sau fel de fel de soluții toxice inventate de zbirii fasciști. Multe s-au sinucis.

Cea mai bestială metodă de «anihilare masivă» s-a practicat la Gradina, unde s-au instalat 12 cazane pentru fierberea sau coacerea victimelor. Din dreptul cazanelor, o cale ferată pentru vagonete ducea direct la râul Sava". ("The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York, 1992)

**** Comuniștii au "ignorat" lagărul***

În timpul războiului, Armata Populară de Eliberare nu a încercat salvarea captivilor din lagărul morții de la Jasenovac. Se afirmă că un plan al atacului asupra acestuia a existat,

fiind elaborat de militarii care aveau familiile printre captivi. Planul a fost, însă, respins de croatul Vladimir Bakaric, noul secretar al P.C. din Croația.

Printre prizonieri s-a aflat și Andrija Hebrang, secretar cu probleme de război al P.C. din Croația, care a declarat că avea cameră separată, că mâncarea a fost proastă doar la început și că a primit inclusiv țigări.

Belgradul, capitala Iugoslaviei, și Serbia au fost eliberate la 20 octombrie 1944, în timp ce industria morții a continuat să funcționeze cu toată capacitatea până la sfârșitul lui aprilie 1945; încă cinci luni, peste 150 de zile până la sosirea trupelor britanice și sovietice. Criminalii ustași au distrus dovezile atrocităților". ("The Uprooling". Velauto International. London – Belgrade – New York, 1992)

Notă: *Iosip Broz Tito a vizitat o mulțime de locuri istorice legate de războiul de eliberare dus de populația sârbă. A vizitat și Vaticanul, care nu a condamnat niciodată genocidul din Iugoslavia, susținut de preoți și călugări catolici. Croatul Tito, însă, nu a vizitat niciodată fabrica morții de la Jasenovac!*

**** La Glina – mai cumplit decât la Oradour și Lidice***

"O parte dintre bărbați au fost mânați în biserica din Glina, unde au încăput aproximativ 1.000 de oameni. Ofițerul-comandant a ales 15 ustași pentru executarea măcelului. Înainte de începerea lucrului, ei au fost îmbătați cu rom și coniac. Apoi, au fost trimiși în biserică, înarmați cu cuțite. O gardă a fost postată în jurul bisericii, pentru că, în timpul măcelului, o parte din victime s-au urcat în turn și au sărit, de acolo, în curte. Au fost uciși imediat de militarii din gardă.

După intrarea în biserică, ofițerii au rămas de-o parte, verificând modul de desfășurare al măcelului. Noi am implântat cuțitele în gâtul oamenilor, alții au tăiat unde au nimerit. Când unul dintre sârbi nu era omorât dintr-o dată, ceilalți ustași îl măcelăreau cu cuțitele. În biserică nu era lumină, astfel că, în timpul operației, câțiva militari au primit ordinul să folosească torțele, pentru a lumina interiorul. De mai multe ori, s-a întâmplat ca sârbii să se repeadă asupra noastră cu mâinile goale, încercând să ne lovească în stomac. Au fost, de fiecare dată, imediat tăiați în bucăți. În biserică era un zgomot infernal. Sârbii strigau: Trăiască regele Petru! Trăiască Iugoslavia! Trăiască regina Maria! Trăiască Serbia! Jos cu Pavelic! Jos cu ustașii! Jos cu statul croat! Începeam lucrul, de regulă, la ora zece seara și îl continuam până la două noaptea. Măcelul din biserică s-a desfășurat de șapte sau opt ori, iar eu am participat de trei ori. În timpul măcelului, eram în permanență stropiți de sânge, pe care nu puteam să îl spălăm de pe uniformele noastre, așa că acestea au fost înlocuite mereu din depozit. A trebuit să spălăm, de fiecare dată, și biserica. După terminarea uciderii oamenilor, soseau camioanele în care încărcam cadavrele. Acestea au fost aruncate în râul Glina și, uneori, arse pe malul acestuia.

O parte dintre sârbii ortodocși au fost scoși din casele unde erau ținuți ca prizonieri și duși pe malul Glinei, unde au fost mitraliați. Grupurile de sârbi numărau, de fiecare dată, 300-400 de oameni. Trăgeau ustașii, în timp ce noi, domobranii, stăteam de gardă.

Compania mea a avut misiunea să-i adune pe sârbii din Glina, pe cei din districtele Glina, Topusko și Vrgin most. Nu cunosc numărul exact al sârbilor uciși, dar i-am auzit pe comandanții noștri că, în Glina, au fost omorâți aproximativ 120.000 de sârbi". (Din mărturisirile unui subofițer croat, apărute în raportul șefului serviciului de informații al Corpului de voluntari sârbi, Milisav Grujic, 8 august 1942)

**** Orori pe marginea grotei***

"După aceea, camionul a fost încărcat cu oameni măcelăriți, printre care mă aflam și eu... Eram strivit de greutatea a vreo cinci oameni, aruncați peste mine. Una dintre femei părea să mai fie în viață. Doamne Dumnezeule, ce i-au putut face! Au violat-o acolo, deasupra, pe marginea grotei, în timp ce ea gemea și urla. «De unde ești», au întrebat-o. «Sunt învățătoarea din Bovic». După aceea, au lovit-o în cap și ea s-a prăbușit în groată. Unul dintre călăi i-a spus celuilalt: «Asta a avut un inel de aur, pe care l-am putea vinde». A coborât în groată și s-a întors cu inelul în mână... Pe marginea grotei, ustașii ucideau, acum, alți oameni cu ciocane și topoare...". (Ljuban Jednak, unicul supraviețuitor al măcelului sârbilor din biserica ortodoxă din Glina, 5 august 1941)

**** Planul asasinării a 1.874.000 de oameni***

Genocidul organizat de ustași reprezintă una dintre cele mai abominabile crime premeditate împotriva umanității. Planul genocidului împotriva sârbilor ortodocși, pus la cale după preluarea puterii, a impus prioritatea strategică de exterminare a 1.874.000 de sârbi ortodocși sau, cu alte cuvinte, 30,56% din populația Statului Independent Croat. Planul a vizat: așezările sârbe din vecinătatea căilor de comunicație Karlovac-Rijeka, Gabela-Hum; așezările sârbe din zona granitei dintre Muntenegru și Serbia (Trebinje-Bileca-Gacko-Nevesinje-Ljubinje-Stolac; Dabarsko Polje-Popovo Polje-Gatacko Polje); așezările sârbe din jurul orașului Banja Luka, care va deveni capitala statului ustaș, sub denumirea de Antegrad; aducerea la nivelul de funcționare maxim a căilor ferate, avându-se în vedere faptul că transportul spre lagărele de concentrare (exterminare) a sârbilor urma să se efectueze cu garnituri de tren.

Primii arestați și exterminați au fost personalitățile sârbe, cu scopul de a suprima, în față, orice formă de rezistență. Au urmat bărbații sârbi între 16 și 60 de ani, capabili să țină o armă în mână. În final, au fost masacrați bătrânii, femeile și copiii, necruțându-se nici nou-născuții. Toate acestea, în scopul stingerii rasei sârbilor... Există documente oficiale care au înregistrat dispunerea geografică și denumirea fiecărei grote, cât și numărul celor care au fost aruncați în ele, morți sau vii: groată pentru 100 de oameni; groată pentru 200 de oameni... ("The Uprooting", Velauto International, London – Belgrade – New York, 1992)

**** Să-i ucidem pe sârbi în cel mai scurt timp***

"La 21 mai 1941, la comandamentul diviziei italiene "Sasari", din Knin, s-au prezentat trei persoane. Printre acestea, și călugărul franciscan Fra Simic. Aceștia au început a declara că sunt trimișii guvernului de la Zagreb, pentru a prelua administrația civilă în această regiune. Generalul italian i-a întrebat care va fi politica lor? Fra Simic a răspuns: «Să-i ucidem pe sârbi în cel mai scurt timp posibil», Comandantul diviziei "Sasari" nu și-a crezut urechilor. L-a rugat pe călugăr să repete. Acesta a și răspuns imediat: «Să-i ucidem pe toți sârbii în cel mai scurt timp. Acesta este programul nostru». «Am rămas de-a dreptul împietrit» – ne-a relatat comandantul italian, îngrozit de oroarea acestui răspuns. Acesta nu a putut înțelege cum poate gândi astfel un călugăr. Dar nu a existat nici o modalitate de a le schimba intențiile, mai ales că, de la Roma, sosiseră ordine clare, ca «să se evite orice interferență cu politica locală». Așa că aceștia au trecut la treabă". (Il Tempo, Roma, nr. 250, 9 sept. 1953)

**** Doar trei sferturi de milion de victime***

"Ortodocșii l-au recepționat pe Ante Pavelic, liderul ustașilor și șeful statului croat, ca pe conducătorul unui război religios în cea mai sângeroasa sa formă: a treia parte dintre ei trebuia să devină catolici, o alta – să părăsească țara, iar cealaltă treime trebuia să moară. Ultimul obiectiv a fost executat. Atunci când liderii ustași aduc dovezi că ar fi măcelărit un milion de sârbi (inclusiv nou-născuți, femei și bătrâni), opinia mea este că exagerează. În conformitate cu rapoartele primite de mine, estimez numărul celor măcelăriți la aproximativ trei sferturi de milioane". (Herman Neubacher, consilier personal al lui Hitler pentru Europa de Sud-Est și pentru problemele Balcanilor, în cartea sa: "Sonderauftrag Sudosten. 1940–1945. Bericht eines fliegenden Diplomaten". Gottingen, 1956)

**** Eu am tăiat 21 de beregate***

"Cu trei săptămâni în urmă, a fost o paradă la Zagreb, în cursul căreia, în mulțime, se putea auzi următoarele dialoguri:

— Eu am tăiat gâtul la cinci.

— Eu am terminat cu 15.

— Eu am tăiat 21 de beregate.

Acești oameni păreau a crede că merită felicitări, că merită recompense". (Otto Hirst, inginer evreu fugit la Lisabona. 16 octombrie 1941)

**** Tatăl a fost forțat să cânte în timp ce fiului i se zdrobea capul cu ciocanul***

"Patru lustrum-uri (un lustrum corespunde unei perioade de cinci ani – n.n.) de ură au explodat într-un măcel care, în scurt timp, a adus cu sine uciderea a 356.000 de sârbi ortodocși și a câtorva zeci de mii de evrei. Populația unor localități întregi a fost

exterminată, după ce a fost torturată bestial. Când citim că asemenea lucruri s-au petrecut în China, le considerăm exagerări. Dar aici, în Europa, la doi pași de lumea civilizată, numărul celor uciși poate fi înregistrat ușor și apare într-o claritate oribilă...

La Veljun, în zona Slunj, ustașii l-au măcelărit pe preotul sârb Branko Dobroslavljevic. I-au ordonat să sape groapa fiului său, un student. După ce a terminat săpatul, l-au adus pe băiat și au început să-l bată cu parii în fața tatălui său. După ce băiatul a leșinat, l-au readus în simțiri, apoi i-au tăiat o mână, i-au jupuit pielea capului, dar l-au bandajat să nu piardă sânge. Au continuat să-l bată și, în final, i-au luat viața, zdrobindu-i capul cu un ciocan. În tot acest timp, tatăl său a fost forțat să cânte liturghii ortodoxe pentru fiul său, Stefan. Tatăl a leșinat de mai multe ori, dar a fost readus în simțiri și forțat să continue. În final, a fost ucis și el cu o lovitură de ciocan în cap...

Ororile comise de ustași asupra fetelor sârbe nu se pot relata în cuvinte. Există sute de fotografii care confirmă moartea lor și starea victimelor rămase în viață, dar torturate bestial (împunsături cu baioneta, limbi tăiate, dinți scoși, unghii smulse, sâni tăiați), după ce, în prealabil, au fost, toate, violate. Unele au fost luate de ofițeri italieni și aduse la spital...

La Gospic, o mamă și-a luat curajul să se ducă la ustași și să întrebe de fiul ei, dispărut cu trei zile în urmă. A făcut, însă, greșeala să-o ia cu ea și pe fata ei, de 12 ani. Ustașii au luat fata în stăpânire. Când mama a început să protesteze, unul dintre ustași i-a dat o legăturică în care era ceva, ca și cum ar dori să o liniștească. Femeia a deschis legăturica și a leșinat pe loc. Înăuntru se afla o pereche de ochi scoși. Ochii fiului ei. Victima s-a numit Dukic și avea 16 ani.

Asemenea lucruri au făcut croații sârbilor. Este de înțeles de ce nu putem continua cu astfel de relatări sângeroase, oribile. Ar trebui să scriem volume întregi pentru a le cuprinde pe toate..." (Raportul comandantului diviziei italiene "Sasari", publicat în "Il Tempo", 10 sept. 1955)

**** Cel mai negru capitol de depravare umană***

"De secole, poporul sârb a rămas în Balcani ca apărător al civilizației creștine în fața invadatorilor și a opresorilor. Ca o consecință a rezistenței sale de-a lungul secolelor, acesta a înregistrat pierderi mari... Genocidul – în forma sa cea mai teribilă, cea mai distructivă – care s-a abătut asupra sârbilor, în 1941–1945, prin acțiunile mișcării fascisto-croate, Ustașa a fost cel mai teribil și cel mai distructiv.

Masacrul ortodocșilor sârbi din biserica din Glina, în mai – august 1941, aparține, indubitabil, celui mai negru capitol al depravării umane din timpurile moderne..." (Herbert H. Lehman, senator de New York, în Senatul american, 20 octombrie 1951)

**** Biserica se clatină în pâlpâielile lumânărilor***

"De regulă, înainte de miezul nopții, sosea un camion și se oprea în fața bisericii. Apoi, în biserică intrau 20–30 de ustași. «Aprindeți lumânările» – urlau aceștia, iar oamenii le aprindeau.

— Ascultați aici! Aveți încredere în poglavnikul nostru?

— Avem, răspundeam noi.

— Aveți încredere în marele nostru Stat independent Croat?

— Avem!

— Haideți, repetați fiecare de trei ori.

Toată această ceremonie se repetă de cinci-șase ori. Urmau, apoi, alte ordine:

— Drepți! Culcat! Drepți! Culcat!

În final, trebuia să ne dezbrăcăm toate hainele și să le facem morman.

— Vino-n-coa! Vino! Ia pune tu capul, frumos, pe masă.

Victima își puse capul pe masă, iar ustașul îi crestă gâtul cu cuțitul.

— Acum, cântă!

În timp ce victima cânta, sângele țâșnea peste noi, aflați la doi–trei metri distanță. Înainte de a-și pierde cunoștința, victima ne-a urlat:

— Vor face același lucru și cu voi! Domnul să vă ajute!

Ustașul de lângă el a strigat la ceilalți:

— Terminați-l, odată, cu cuțitele, bastardul dracului!

Au băgat de două–trei ori cuțitele în gâtul său, iar când capul i-a căzut, l-au rostogolit spre ustașii care se ocupau cu zdrobirea capetelor. Doi dintre ei i-au zdrobit capul complet.

Au urmat, la rând, alții. Corpurile au fost târâte afară și aruncate în camion... Au încărcat, astfel, camion după camion. Întreaga biserică era inundată de sânge. În urma lor a rămas o liniște mormântală. Biserica se clătina în pâlpâielile lumânărilor". (Ljuban Jednak, mărturia unicului supraviețuitor al măcelului din Glina, din 5 august 1941; depoziție la procesul arhiepiscopului Alojzije Stepinac, de la Zagreb, oct. 1946)

**** Câțiva au fost arși de vii***

"Primul asasinat în masă al sârbilor ortodocși a avut loc în comuna Gudovac, lângă Bjelovar, la 28 aprilie 1941. În seara aceleeași zile, a sosit în comună Alojzije Cukman, șeful poliției ustașe, împreună cu Josip Verhes, prefectul districtului... Cei doi s-au dus la conducătorul organizației locale "Scutul", Martin Cikos. L-au găsit, beat, în casa lui Millutin Adzaga, un sârb. I-au ordonat lui Cikos să-l ucidă pe Adzaga, iar acesta l-a tăiat fără ezitare. Apoi, au ordonat membrilor organizației "Scutul" să-i aresteze pe toți sârbii mai de seamă din zonă și să-i aducă la primărie, pentru cercetări. În Gudovac, au fost arestați 30, în Progomelj – 19, în Rajic – 28, în Klokocevac – 38, în Tuk – 19... Toți cei 187 de prizonieri au fost uciși în aceeași zi.

Ofițerul-doctor Ziegla, membru al Comitetului german care a cercetat cazul, a dispus deshumarea victimelor. A stabilit că victimele au fost ucise cu arme de foc, cu cuțite, iar câteva au fost arse de vii. Criminalii au fost interogați și lăsați în libertate. Li s-au înapoiat și armele...".

**** I-au spânzurat pe toți cei între 16 și 60 de ani***

"La sfârșitul lui aprilie 1941, conducătorul ustaș al districtului Veijun, Ivan Safer, s-a înțeles cu preotul catolic Blazo Tomljenovic, în casa parohială a acestuia, să-l lichideze pe croatul Josip Mravunac, un proiugoslav care îi era antipatic. Acesta a fost masacrat împreună cu întreaga sa familie, iar cazul a fost prezentat ca și cum asasinii ar fi fost sârbii.

Ustașii au continuat crimele lor, spânzurându-i pe toți sârbii între 16 și 60 de ani. Vânătoarea acestora a început la 6 mai 1941. Numărul exact al celor spânzurați nu se cunoaște. În schimb, în conformitate cu numeroase mărturii, din Blagaj au fost adunați 520 de sârbi, închiși în școală, bătuți și torturați până în ziua uciderii lor. Au fost aruncați, morți sau vii, într-o groță adâncă, de lângă școala din Blagaj. Apoi, au aruncat peste ei bolovani și stânci și au acoperit grota cu pământ". (Depoziția lui Janko Medved, Karlovac, 21 mai 1945)

**** În 111 zile – 12.000 de crime***

"Genocidul sârbilor ortodocși, în Hertegovina, a fost lansat la 1 iunie 1941. Campania a fost cea mai necruțătoare în districtele Stolac, Trebinje, Ljubinje, Biieca și Gacko, în Capljina, Mostar și Konjec. Grotele fără fund "Golubnjaca", de lângă Kovito, "Gavranica", de lângă Gocnji Harsan, "Celina", "Kapavicka" și "Razne Do", de la Popovo Polje, din Surmanc, au fost transformate în morminte comune pentru mase de sârbi.

În prospera comună Prebilovci, de lângă Capljina, ustașii au ucis 890 de locuitori, din totalul de 1.000. La 6 august 1941, într-o singură zi, ustașii asasini au aruncat în grota Gotubinka, de lângă satul Surmanci, 500 de femei și fete, care au fost violate în fața mamelor, iar mamele – în fața copilelor lor.

Se estimează că, din cele 111 zile de teroare ustașă în Hertegovina, ustașii au ucis, în mod barbar, peste 12.000 de sârbi ortodocși".

**** Dumnezeu cu voi, copiii mei, mama așteaptă să fie împușcată***

"În noaptea de 24–25 mai 1941, ustașii au pătruns în mănăstirea Krusedol, din Fruska Gora, și au cărat de aici 20 de lăzi încărcate la Zagreb... Mai târziu, s-a aflat că ustașii au ținut aici, în mănăstire, o mulțime de prizonieri, care au fost, apoi, împușcați în curte.

Pe lângă nenumărate crime și fapte de barbarism fără seamăn, ustașii au profanat mormântul și au spart sarcofagul patriarhului ortodox Arsenije IV Iovanovic Sakabenta (1699–1748), aruncându-i osemintele afară și înlocuindu-le cu capetele tăiate ale sârbilor masacrați, în prealabil, în biserică. Aici a fost găsit și capul Zoricăi Mitrovic, din satul vecin,

Maradik. Înainte de moarte, ea a ascuns în păr un ultim mesaj pentru copiii ei: «Jelica, iubita mea, iartă-mă că nu sunt cu voi, 3.000 de sărutări, Dumnezeu cu voi, copiii mei; frățiorul vostru cel mic trăiește, inima mea, mama așteaptă să fie împușcată»". (Raport guvernamental. Crime împotriva monumentelor culturale și istorice)

**** Acuzat pentru crime nedeterminate, la date nedeterminate...***

"Pe teritoriul din zona Glina, ustașii au început arestările personalităților sârbe în noaptea de 11–12 mai 1941. Au fost încarcerate aproximativ 500 de persoane, în conformitate cu un plan conceput de avocatul Mile Puk, din Glina. Ustașii au dus prizonierii în satul Hadzer, de lângă Prekop, unde 307 dintre ei au fost uciși împreună cu 6 croați, 15 evrei și 15 țigani.

La 2 august, în urma unui decret emis la Zagreb, toți sârbii între 16 și 60 de ani din raionul Vrginmost au fost adunați, pentru a fi convertiți la catolicism. Dar, în Vrginmost nu exista nici o biserică catolică, așa că cei 1.200 de sârbi adunați au fost anunțați că vor fi duși la Glina. Pe 4 august, au venit nouă camioane și patru autobuze, în care au fost transportați sârbii, sub pază puternică. Coloana a oprit în fața bisericii ortodoxe din Glina, și nu în fața celei catolice. Sârbii au fost mânați în biserică. Măcelul lor a început seara și a ținut până dimineața. Pentru că nu i-au putut ucide pe toți într-o noapte, un grup de sârbi au fost duși, cu camioanele, la Novo Selo Glinsko, unde au fost uciși deasupra unei grote.

Pe stânca din Cemenci sunt fixate 20 de plăci inscripționate cu numele a 1.016 victime ale genocidului executat de ustași. Recent, au mai fost identificate încă 13 victime ale genocidului și a mai apărut, astfel, o nouă placă. Numărul victimelor inocente identificate aici se ridică la 1.029.

Pentru a "simplifica" lucrurile, la procesul ministrului ustaș Andrija Artukovic (Zagreb, 1986), nici unul dintre aceste nume nu a fost menționat în legătură cu sârbii uciși din zona Vrginmost. Acesta a fost acuzat doar pentru "un număr nedeterminat de crime, produse la o dală nedeterminată, în zona Vrginmost, în 1942".

**** Lagărul de la Jadovno își arunca victimele în grote fără fund***

Unul dintre cele mai oribile lagăre de exterminare ale Ustașa, în care s-a săvârșit genocidul sârbilor și al evreilor, a fost cel de la Jadovno. Un loc din Munții Velebit, la altitudinea de 1.400 m. Aici este, de fapt, o zonă cu caverne fără fund, situată la doar 16 km de închisoarea Ustașa din Gospic. Mii de prizonieri au fost aduși, aici, în fiecare zi, între 24 iunie și 20 august. Nu se cunoaște numărul exact al victimelor, dar unii apreciază că ar fi fost 37.660 (Franjo Zdunijc Lav), iar alții – 60.000 (Djuro Zatezabo)". ("The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

**** Obiectiv principal – distrugerea Bibliotecii Naționale***

"În ceea ce privește «soluția finală», Hitler mi-a dat ordin să demolez Belgradul și să distrug Iugoslavia. În primul nostru atac, am avut drept obiectiv principal Biblioteca

Națională Sârbă și, abia apoi, obiectivele militare. Trebuia să distrugem intelectualitatea sârbă și să-i lichidăm pe liderii bisericii ortodoxe sârbe, respectiv pe patriarhul Dozic, mitropolitul Zimonjic, episcopul de Zica, Nikolaj (Velimirovic), precum și pe călugării și diaconii mănăstirilor sârbești. Toate acestea pentru că Biblioteca Națională Sârbă era păstrătoarea identității culturale a națiunii și pentru că, de-a lungul secolelor, mănăstirile au reprezentat «guvernul» poporului sârb și au dovedit existența sa în aceste teritorii. Prin ascetismul și prin sacrificiul de sine, clericii ortodocși au devenit exemple de urmat. Abia după distrugerea biblitoecii și a bisericilor ar fi dispărut tot ceea ce îi ținea pe sârbi laolaltă". (Generalul von Lohr, șeful serviciului operativ Sud-Est)

**** Au bătut sub unghii ace înroșite în foc***

Ura și sadismul, manifestate în forme variate de tortură, au prevalat și nu pot fi comparate nici măcar cu atrocitățile comise în cel mai întunecat Ev Mediu.

Tipurile de tortură au fost, în general, următoarele : baterea sub unghii a unor ace înroșite în foc ; cuie înroșite în foc, introduse între degetele de la mâini și de la picioare ; bătaia cu lanțurile ; scoaterea ochilor ; mutilarea diverselor părți ale corpului ; introducerea sării în diferite răni ; strângerea lanțului în jurul frunții, până la ieșirea ochilor din cap și fracturarea craniului ; introducerea prizonierului într-o cușcă de sârmă ghimpată, denumită «anci» ; închiderea în camere pline cu sânge până la gleznă etc. Toate aceste mijloace diabolice de distrugere au făcut dificilă sau aproape imposibilă evadarea din oricare asemenea lagăr, excepând producerea unui miracol". (Edmond Paris, "Genocide in Sattelite Croația. 1941–1945", Chicago, 1966)

**** Concursuri de tăiat sârbi***

Fără a ține seama de diversiunea pe care o încearcă cei care au reușit să scape, metoda principală de a ucide sârbii rămâne cea a tăierii gâtului cu un cuțit curbat, denumit «graviso». Din timp în timp, se organizează concursuri. Campionul indiscutabil al acestor competiții a fost Petar Brzica, student la institutul teologic franciscan din Siroki Brijeg și membru al «Marii Frățietăți a Cruciaților». În timpul nopții de 29 august 1942, de pildă, el a reușit să măcelărească, singur, nu mai puțin de 1.860 de sârbi". ("Nedelja", Zagreb, 19 oct. 1942)

**** Călugărul Satana – Miroslav Filipovic***

"Călugărul Miroslav Filipovic, maestru al Ordinului Sf. Francisc, căpitan de ustași, confesorul gărzii personale a lui Pavelic, mai târziu comandant al lagărului de exterminare de la Jasenovac, unde au fost măcelăriți peste 700.000 de bărbați, femei și copii, a fost poreclit «călugărul Satana». Se considera un maestru al măcelăririi. Oamenii nu-i vor uita niciodată atrocitățile bestiale pe care le-a comis în Bosnia, în satul Drakulic, de lângă Banja Luka. Aici, în prezența copiilor de naționalitate croată, el a ucis toți copiii satului de naționalitate sârbă. În satele Sagovac și Motika, personal, a ucis 1.300 de bărbați, femei și

copii. A comis cele mai bestiale și mai oribile crime în lagărul de la Jasenovac, unde, în conformitate cu propriile sale declarații, este răspunzător nemijlocit de uciderea a 40.000 de oameni. O parte dintre aceștia i-a ucis personal, o altă parte a fost ucisă la ordinele sale.

Numărul mare de crime comise într-o singură zi ar fi fost imposibil, fizic, dacă n-ar fi existat o anumită "tehnică" de a ucide, imaginată și perfecționată de "călugărul Satana", personal. În ambele mâini, ținea câte un cuțit curbat, ascuțit ca briciul, se repezea în mulțimea prizonierilor și-și rotea brațele în toate direcțiile, ca în transă, până ce în urma sa nu rămânea decât o masă de oameni muribunzi". ("The Uprooting". Velauto International. London – Belgrade – New York. 1992)

**** 222 de preoți uciși – 450 de biserici distruse***

Este puțin cunoscut faptul că, în 1941, guvernul de la Zagreb a dispus înființarea "Oficiului pentru distrugerea bisericilor ortodoxe". Oficiul a lucrat cu zel și eficiență. Este răspunzător pentru distrugerea celei mai mari părți din numărul de peste 450 biserici ortodoxe distruse. Înaintea lor, odată cu ele sau după aceea, au pierit și 222 de preoți și călugări ortodocși.

După război, nu s-a mai vorbit nimic despre acest "oficiu" și doar insistențele comisiei regionale de cercetare a crimelor de război, din Novi Sad, au dus la descoperirea unor date și dovezi indubitabile. Interesant, dar nu surprinzător este faptul că, după război, Zagrebul a negat că ar avea informații despre un asemenea oficiu".

Iată la ce concluzii s-a ajuns:

1. Există dovezi că în mod explicit, sub comanda "oficiului", au fost demolate bisericile sârbești din Ilok, Osijek, Erdut, Tenja, Cepin, Trnjani, Klokocevic, Novo Topolje, Kobas, Zlatnik, Nova Gradiska și Slavonski Pozega.

2. Adresa "oficiului" era Strada Praska nr. 2, Zagreb, respectiv clădirea "Reprezentanței Ustașa pentru Probleme Interne".

3. "Oficiul" a funcționat legal din primăvara lui 1941, până în aprilie 1942.

4. În fruntea "oficiului" s-a aflat un locotenent-colonel ustaș, medic din Zagreb, numit Dujmovic.

**** Răni grave în cultura europeană***

"Este dificil să evaluezi valoarea bisericilor și mănăstirilor demolate. Valorile culturale, se înțelege, nu pot fi măsurate în unități de valoare financiară. Să ne oprim puțin asupra acestei probleme. Cât ar putea costa, de pildă, un iconostas din secolul al XVIII-lea, cu peste 50 de icoane în stil baroc, încrustate și acoperite cu aur? Dar numărul icoanelor arse, care depășește ordinul miilor? Este imposibil a determina valoarea cărților vechi, a documentelor de arhivă, dar este sigur că, după distrugerea unor asemenea materiale autentice, va fi imposibil a se elabora un studiu monografic complet despre bisericile

distruse, pentru a le feri, astfel, de uitarea istoriei. Distrugerile de război au lăsat, de fiecare dată, răni grave în cultura poporului sârb.

Fenomenul genocidului total, prin extinderea pe care a căpătat-o, a determinat ca rezultatele sale catastrofale să depășească granițele unei singure țări, cultura unui singur popor. Nu trebuie subliniat că acest fenomen se află în atenția opiniei publice – culturale și politice. Pentru că ceea ce s-a petrecut în ultimul război – în Iugoslavia, în Statul Independent Croat – constituie o tragedie nu numai pentru poporul sârb și cultura sa, dar, în același timp, reprezintă un atac asupra civilizației seculare europene". (Dinko Davidov. "The Destruction of the Fruska Gora Monasteries. 1941–1945". Belgrade, 1990)

* O echipă sinistră : musulmani asasini, poglavnikul Pavelic și arhiepiscopul Saric

"În satele mixte sârbo-croate s-au petrecut scene incredibile de violență. De cele mai multe ori, întreaga populație sârbă era mânată în biserica ortodoxă, căreia i se dădea foc. În această acțiune sângeroasă, ustașii au fost ajutați, adesea, de numeroși musulmani. Populația musulmană a fost tratată preferențial, cu favoruri speciale de către autoritățile regimului lui Pavelic (la Zagreb, a fost chiar inaugurată o moschee). Luptători musulmani au fost recrutați într-o divizie specială SS, formată exclusiv din musulmani, care mai târziu, în timpul războiului, a fost inspectată de însuși Marele Mufti al Ierusalimului.

Trebuie înregistrată ca fapt istoric și participarea a numeroși membri ai ierarhiei catolice, precum arhiepiscopul Saric, din Sarajevo, care a binecuvântat măcelurile, sau membrii Ordinului Franciscanilor, care au luat parte la convertirea forțată a sârbilor și, de asemenea, la masacre. Și nu trebuie uitat arhiepiscopul de Zagreb, Stepinac, a cărui judecare și condamnare după război a devenit o «cause celebre». Acesta a participat la ceremoniile ustașilor, a făcut parte din comisia pentru convertirea ortodocșilor și a apărut adesea, în public, însoțind membrii regimului, cărora ziarele arhidiocezei sale le acordau întregul lor sprijin". (Robert Lu Wolf. "The Balkans of our Time". Cambridge. Mass., 1956)

* Clerul catolic – implicat în măcel

"Clerul catolic nu numai că nu a luat poziție în conformitate cu misiunea sa, dar a fost, adesea, lider în orgiile sângeroase ale bandiților lui Pavelic. O lungă perioadă de timp, politica guvernului Pavelic și cea a bisericii catolice au fost identice, cea din urmă fiind influențată puternic de însăși episcopia catolică, în frunte cu Stepinac... Se măcelăresc oameni nevinovați. Este implicat direct până și clerul catolic și nu se ridică nici o voce de protest". (Berislav Andjelinovic, om politic croat. 23 decembrie 1941)

* Dominația religioasă a Balcanilor

"Separatismul croat a devenit un factor important, aflat în creștere pe măsură ce tensiunile interne și externe sporeau. Identificarea sa cu catolicismul a făcut din acesta o

unealtă oarbă a ierarhiei catolice și, prin aceasta, a Vaticanului, care l-a folosit fără să ezite nu numai în interese locale, ci și în materializarea unor planuri mai vaste de dominație politico-religioasă a Balcanilor". (Avro Manhattan. "Terror over Yugoslavia". London, 1953)

**** De ce a tăcut Vaticanul ?***

"Cum se poate explica tăcerea Vaticanului, când fanatismul bisericii catolice, devenit sinonim cu vechea mentalitate habsburgică, a erupt în crimele preoților catolici împotriva sârbilor ? De mai mult de un an, culpabilitatea unor preoți catolici în masacrarea sârbilor de către croați a devenit flagrantă, iar Roma nu a dat nici un semn că ar fi tulburată de aceasta. Conducătorul suprem al catolicismului nu numai că nu a ridicat glasul într-un protest împotriva crimelor, dar a refuzat să ia în considerare până și apelurile sosiste din toate colțurile lumii, solicitând sprijinul papal în favoarea sârbilor decimați". (Jean Hussard. "Vu en Yugoslavie. 1939–1944". Lausanne, 1944)

**** Confesiunea unui fost comandant de lagăr***

"L-am ascultat pe Ljubo Milos, cândva comandant al lagărului de la Jasenovac, în cursul unei lungi nopți furtunoase. Se confesa un asasin notoriu. M-a cutremurat. Mi-a explicat – în celula din închisoarea din Zagreb, unde zăcea condamnat la sfârșitul anului 1948 – că uciderea zilnică a trei sau patru mii de deținuți nu putea reprezenta o problemă de conștiință. «Bărbați, femei, copii și chiar nou-născuți trebuiau să moară, pentru că așa mi-au ordonat superiorii – afirma acesta. Eu am arătat ajutoarelor mele metodele de a ucide. După un timp oarecare, asasinarea oamenilor nu mai producea nici un fel de impresie. Prea des o făceau». Milos mi-a explicat cum au fost inventate cuțite speciale, în 1941, pentru a putea măcelări mai repede ortodocși, cum au fost folosite ciocanele pentru a ucide mai rapid bărbați și femei, cum au fost împușcați oamenii mai expeditiv, cum au călcat asasinii peste trupurile noilor născuți, pentru a-i ucide prin zdrobirea coșului pieptului. Dacă cititorul mă va întreba de ce am purtat această conversație, n-aș putea să-i justific rațiunea ei". (George Bilankin. "Tito". London, 1949)

**** Mi-e rușine că am rămas în viață***

"Ante Ciliga, unul dintre liderii comuniști croați, el însuși prizonier la Jasenovac, menționa că, în lagăr, toate se petreceau sub motto-ul : «Ucide-i pe sârbi – salvează-i pe croați !» Acesta a descris un eveniment cutremurător, petrecut, aici, în 1944, când au fost ucise toate femeile comuniste sârbe. Ustașii le-au permis să se îmbrace... să-și pună pe cap coroniță din flori de câmp, să-și pună flori la piept. Apoi, le-au pus în mars una în spatele celeilalte, forțându-le să cânte cântece de partizani. Așa, până pe malul râului Sava. Aici, ustașii le-au măcelărit în văzul tuturor, aruncându-le, apoi, în apa râului, care le-a luat corpurile cu apele sale. Era ca și cum am fi asistat la sacrificii festive pentru zeii aztecilor. Acest eveniment a fost prezentat, de asemenea, de supraviețuitoarea Katica Filipovic, în

revista "Vjesnik", din Zagreb. «Mi-e rușine că am rămas în viață» – a afirmat ea". (Smilja Avramov. "Genocide in Yugoslavia and International Law". Belgrade, 1992)

**** Citate***

"Un ustaș care nu este în stare să scoată, cu un cuțit, copilul din burta unei sârboaice, nu este un ustaș bun". (Poglavnik Ante Pavelic)

"Pe toți viermii sârbi de peste 15 ani îi vom ucide. Pe copiii sârbilor îi vom trimite la mănăstiri și vom face buni catolici din ei". (Ministrul Viktor Gutic)

**** Au fost uciși peste 50.000 de copii***

"În Statul Independent Croat al ustașilor, în timpul celui de-al doilea război mondial, respectiv în patru ani, au fost uciși, într-un fel sau altul, aproximativ 50.000 de copii. Cercetările efectuate de Dragoje Lukic au indicat 45.626. Adică 31 de copii pe zi. Alți 27.907 copii sunt identificați doar după numele de familie sau cel de botez. Este greu de găsit cuvinte adecvate pentru a descrie cum se cuvine gradul de bestialitate și gravitatea crimelor comise împotriva acestora. Copiii au fost împușcați în leagănele lor, în pătuțuri, măcelăriți cu topoare, cuțite, securi, arși de vii în casele lor, fripți și fierți în cazane, băgați în saci și în lăzi și aruncați în râuri sau în grote fără fund, înecați în cazane pline cu sânge, sufocați cu acid cianhidric, otrăviți cu sodă caustică, chinuiți de foame, de sete și de frig". ("Borba". Belgrad, 7 apr.1987)

**** Se tortura zilnic***

"În timpul prizonieratului meu, se tortura zilnic și tot zilnic aveau loc lichidări masive. Într-o zi, a sosit un vagon de marfă plin cu femei și copii sârbi, din Sarajevo. La deschiderea ușilor vagonului, nu a coborât nimeni. Aici nu se mai aflau decât cadavre.

Am văzut, de asemenea, munți de cadavre, de corpuri măcelărite sau mutilate.

Pe 22 decembrie, am fost trimisă în lagărul pentru femei din Stara Gradiska. Am petrecut, aici, șapte luni în așa-numita culă. Soțiile asasinilor erau Mara Budjon, o tânără de 22 de ani numită Milka, o anume Bojana de 16 ani și Nada Lubuic (sora lui Vjekoslav – Maks Luburic, o perioadă, comandant al lagărului de la Jasenovac).

În fiecare noapte, se măcelăreau și se strangulau prizonieri și cred că, în acest fel, au lichidat cel puțin 2.000 de sârboaice și de evreice". (Pauline Weiss. Evreică britanică, internată în lagărul de la Jasenovac. Belgrad, 1946)

**** Poziție de împungere, pregătit !***

"O femeie își ținea pruncul la piept. Avea vreo șase luni. Tocmai atunci au apărut Ljubo Milos și Ante Vrban. Milos s-a apropiat de femeie și i-a spus: «Îmi dai voie să-l țin și eu?» A luat copilul și a spus că este foarte drăguț. Apoi, s-a întors spre Ante Vrban și i-a ordonat: «Poziție de împungere, pregătit!» Vrban și-a scos cuțitul și a luat poziție de

luptă. Ljubo Milos a aruncat copilul în aer, care a căzut direct în lama cuțitului întins de Ante Vrban. Mama a scos un urlet și a dat să fugă spre copil. Ljubo a interceptat-o, a apucat-o de păr, a tras-o spre el și i-a tăiat gâtul. Au murit amândoi, pruncul și mama". (Depoziția lui Ljubo Vranjes, funcționar în lagărul de la Jasenovac)

**** Scriu să-mi ușurez sufletul și să mor în pace***

"Sunt de origine pur croată. Nu am pierdut nici o ocazie să vorbesc elogios despre neamul croat, să-l laud și să-l ajut. Cum aș putea vorbi, acum, despre el, când am aflat de «pădurile Katyn», din Croația? Am torturat și am măcelărit brutal peste un milion de ortodocși. Am lăsat fără adăpost sute de mii de alți oameni, obligându-i să se adăpostească în păduri. I-am degradat la o stare inferioară animalelor. Suntem tare mândri de aceasta, dar refuzăm să privim adevărul în față. Ne-am băgat în cap că propria noastră supraviețuire va fi în pericol dacă disputa sângeroasă cu sârbii va înceta. Ne-am băgat în cap că, dacă germanii, italienii și unguri vor pleca, eventual, va trebui să trăim, în continuare, cu sârbii. Dar ce viață oribilă am avea dacă nu am asigura calea spre reconciliere?" (Iosip Mravrunac, avocat din Karlovac, 1943)

**** Holocaust – o explicație***

"Cum s-a putut întâmpla ca țărani, cei mai mulți dintre ei buni creștini, să devină, dintr-o dată, criminali, cruzi, neîndurători? Acest fenomen al cruzimii va trebui studiat de psihiatri, de psihologi, de specialiști în etică, în istorie, etnografie, sociologie și drept, precum și de experți în alte domenii. Naziștii germani au exterminat victimele lor în mod mecanic, într-un mod «industrial». Au făcut-o indivizi necunoscuți. În schimb, ustașii au înfăptuit crimele lor cu adâncă plăcere, cu pasiune sadică. Au avut o plăcere deosebită ucigând prunci, oameni bolnavi și persoane lipsite de apărare. Ei au ucis, de regulă, vecinii cei mai apropiați sau sârbi care trăiau în comune învecinate, pe care îi cunoșteau foarte bine.

După opinia noastră, există unele explicații privind bestialitatea extremă a ustașilor. Iată câteva. Din punct de vedere cultural, aceștia erau oameni primitivi, susceptibili la influența psiho-etică destul de profundă a (cvasi) intelectualilor locali (preoți, învățători, politicieni și alții). În afară de aceasta, ei au fost oameni care nutreau sentimente antisârbe încă din copilărie. În al treilea rând, acești țărani – buni vecini, buni creștini – au fost absolviți de către liderii lor religioși pentru toate atrocitățile comise împotriva sârbilor. Aceasta se referă, în special, la ustașii catolici, mai ales că numeroși călugări și preoți catolici s-au aflat în rândul celor mai cruzi criminali. În al patrulea rând, pentru că era permisă însușirea unei anumite părți din proprietatea imobilă și mobilă a fiecărui sârb ucis.

Trebuie menționat faptul că în rândul celor mai nemiloși ustași hertegovineni se aflau și persoane numite Jovanovic, Boscovic, Jovic și altele cu nume similare. Erau, fără

îndoială, persoane convertite la catolicism. (Un convertit la islamism este mai rău decât un turc, spune un proverb, valabil și în cazul altor convertiți).

Nu se poate omite nici faptul că responsabilitatea uriașă pentru pregătirea crimelor ustașilor, în zilele Statului Independent Croat, revine Bisericii Catolice Croate. Însuși ministrul de interne al Statului Independent Croat, A. Artukovic, a declarat – cu ocazia procesului său de la Zagreb, din 1988 – că atât el, cât și ustașii săi au procedat în conformitate cu principiile și morala bisericii catolice și acesta este motivul pentru care își simte conștiința curată". ("Borba". 26 octombrie 1988, Belgrad)

Să ne oprim aici, cu un gând pios, trimis spre sufletele celor uciși. Odinească-se în pace.

Al doilea gând este pentru dumeavoastră, prieteni, care, lăsând la o parte slăbiciunile acestei cărți, ați avut amabilitatea să mă însoțiți până aici. Gândul meu vă caută apropierea, vă caută înțelegerea pentru răspunsuri ce nu pot fi date. Cum s-au putut întâmpla toate acestea? Cum de nu am știut? Cum de s-a uitat? Cum de s-a iertat?

Nu vă cunosc și, din păcate pentru mine, nici nu ne vom cunoaște personal. Dar dacă ar fi să vă pot ruga care dintre mesajele cărții să le rețineți pe veci, m-aș opri la cele din "Holocaust". Nici măcar nu le-am scris eu. Le-am citit, ca și dumneavoastră. Suntem, deci, în aceeași tabără. De fapt, asta și doresc. Să rămânem împreună.

PE TOBOGANUL "UNITĂȚII ȘI FRĂȚIEI"

Cartea noastră nu va relata despre lupta antifascistă de eliberare națională a Iugoslaviei. Despre acest subiect nu îndrăznim să scriem acum și în contextul în care am abordat problema destrămării țării. Ne mai închinăm, însă, încă o dată, în fața jertfiților în această luptă eroică și tragică. Fie-le țărâna ușoară și amintirea veșnică!

Pentru a aborda subiectul destrămării celei de a doua Iugoslavii, se impun, totuși, câteva precizări. Tot greul luptei antifasciste a fost dus de popoarele sârb și muntenegrean. Acest adevăr esențial nu va putea fi zdruncinat nici de argumentele reale ale scindării taberei antifasciste în partizani și cetnici, în comuniști și regaliști. Nu va putea fi compromis nici de tragica realitate că, în numele aceleeași sfinte idei de libertate, s-au luptat și sârbi cu sârbi din aceeași tabără antifascistă. Și nici de faptul că au fost și sârbi care au ridicat arma în slujba ocupanților.

Lupta antifascistă de eliberare națională a fost condusă de Partidul Comunist Iugoslav, deși nu în exclusivitate. În orice caz și, fără îndoială, justificat, victoria în această luptă poate fi contabilizată în dreptul său.

În acest război, nu au existat sârbi și muntenegreni învingători împotriva croaților, musulmanilor, slovenilor macedonenilor etc. învinși. Situația din primul război mondial nu a cunoscut o repetare absolut identică. În tabăra antifascistă învingătoare au luptat împreună, deși în proporții diferite, mai toate popoarele Iugoslaviei. Cu toate acestea, frăția și unitatea – adevărate, într-o oarecare măsură – nu s-au distanțat prea mult de starea de deziderat. Și, din păcate, la fel de adevărat este și faptul că unitatea în lupta antifascistă de eliberare nu s-a distanțat de adâncirea intoleranței dintre aceste popoare. Să nu uităm că, din cele peste două milioane de victime din Iugoslavia, jumătate au pierit în urma gravelor contradicții dintre popoarele țării. Să nu uităm, mai ales să nu uităm, holocaustul...

Măsura unității și frăției ar putea fi apreciată nepotrivit de optimist, judecând-o în raport cu victoria popoarelor iugoslave în lupta antifascistă (această victorie a existat) sau în raport cu modul în care a întâmpinat, de pildă, Zagrebul detașamentele trupelor eliberatoare ale lui Tito. Entuziasm și speranță? Poate, da. Dar, dacă admitem că a fost așa, trebuie să

spunem și faptul că, în aprilie 1941, trupele germane – eliberatoare și ele – au fost întâmpinate cu entuziasm și speranță mult mai mari. Incomparabil mai mari. Între delirul lui '41 și entuziasmul lui '45...

Toți păcătoșii știau că va veni, odată și odată, ziua socotelilor. Or, această zi putea fi oricare alta din șirul celor care urmau să vină. Doamne, ce se va întâmpla dacă antifasciști sârbi din Serbia, sârbi din Croația, sârbi din Bosnia-Herțegovina, croați antifasciști din Croația și muntenegreni vor trece la aplicarea, în revanșă, a aceleeași politici de exterminare la nivel de stat? Ce se va întâmpla dacă, sub soarele comuniștilor și sub masca frăției și unității, se vor mai derula, încă o dată, grozăviile din Statul Independent Croat sau din zonele de ocupație străină? Ce se va întâmpla dacă toate gogoriţele la adresa hegemonismului sârb s-ar adeveri măcar la nivelul atrocităților hegemonismului croat de inspirație ustașă? Doamne, ce se va întâmpla dacă se declanșează vendeta învingătorilor din noul stat împotriva învinșilor din vechiul stat și din zonele de ocupație?

Cu aceste temeri în suflet se putea avea, cel mult, speranțe de supraviețuire, dar nu entuziasm...

Și dacă, la Zagreb sau Maribor, la Karlovac sau la Ljubljana, unii s-au mai preocupat de mimarea entuziasmului, în alte părți, lucrurile au stat cu totul altfel. Ultimele zile ale războiului și primele zile ale păcii nu au fost cu nimic mai frumoase decât ultimele zile ale păcii și primele zile ale războiului.

Atunci, în primăvara lui '41, fugeau sârbii prudenți și prevăzători, fugea armata iugoslavă destrămată. Acum, în aprilie și mai 1945, odată cu retragerea Grupului de armate E, german, spre nord-vest și spre nord, în Iugoslavia s-a declanșat un adevărat exod. Salvarea! Salvarea prin trecerea graniței italiene, salvare prin trecerea în Carintia. Fugeau în disperare, ustașii, armata Statului Independent Croat, domobranii sloveni, zeci de mii de croați și musulmani autori ai genocidului, colaboraționiști sârbi și germani, cetnici cu plete lungi și bărbi uriașe (juraseră că nu se vor tunde și bărbieri până la întoarcerea lui Petar Karadjordjevic la Belgrad). Fugeau germanii care împușcaseră 80.000 de sârbi nevinovați – ostatici ridicați la nimereală din orașe și din sate. Fugeau de fărădelegea lor proprie și de legea după care uciseseră, o lege foarte simplă și rotundă: pentru un singur soldat german ucis, se execută 100 de ostatici sârbi. Această lege putea, acum, lucra împotriva lor. Pentru un singur ostatic ucis, 100 de soldați germani executați. Cam câți soldați vor fi executați pentru un prunc străpuns cu baioneta în leagănul său?

Fugeau cu toții spre Occidentul salvator. Numai că acesta salvează doar când vrea el. Acum, nu avea interese să dea dovadă de umanism, să respecte drepturile omului, prevederile convenției de la... nu știu unde etc. Dar cine poate anticipa interesele locale și de moment ale Occidentului? Fugarii, cei mai mulți dintre ei mânjiți cu sânge și pe albul ochilor, au căzut în prizonieratul trupelor britanice, care îi așteptau și la granița italiană, și în Carintia. După ce au răsuflat ușurați, fugarii au fost predați grupurilor de partizani, care

îi urmăriseră și cu care duseseră lupte grele. A fost ultima dată când au mai răsuflat ușurați și, în general, pentru ultima dată când au mai răsuflat.

Inerția de a ucide dușmanul nu a putut fi stăvilită. Partizanii au făcut, de cele mai multe ori, dreptate pe loc. Au fost uciși dușmani care au măcelărit, care nu luau niciodată prizonieri... Au fost uciși mai degrabă ca o continuare și ca ultim episod, din fericire, al unei perioade de patru ani, când acest mod de a termina-o cu inamicul făcuse parte din cotidian. Desigur, acum, la sfârșit, totul ar putea părea mai groaznic. Să nu pedalăm, însă, prea mult pe aceasta, pentru că războiul nu se termină când i se semnează sfârșitul. În orice caz, pentru partizanii din comuna cutare, nu. În nici un caz nu, atâta timp cât compania inamică, care le-a distrus căminele, nu este încă nimicită. Dinte pentru dinte, ochi pentru ochi. Cine calcă pământul balcanicilor primitivi ca dușman, trebuie să știe acest lucru.

Într-adevăr, războiul se încheie așa cum începuse. Mai-aprilie 1945 au fost, însă, ultimele luni care au cunoscut grozăviile execuțiilor în masă. De la sfârșitul lui '45, mai ajungeau la spânzurătoare, în fața plutonului de execuție doar șefii cetnicilor, asasini ustași notorii (totuși, de mâna a doua, șefii lor reușind să dispară, ajutați de o rețea a Vaticanului), călăii lagărelor de concentrare.

A existat sau nu a existat, deci, vendetă ca politică a noului stat iugoslav? A existat sau nu vendetă ca politică a Serbiei împotriva croaților sau a musulmanilor? O vendetă a tuturor sârbilor împotriva tuturor croaților?

Nu! Vendeta, ca politică de stat, nu a cunoscut nici pe departe ceea ce lăsase în urmă regimul ustașilor sau cel al ocupanților străini. Acest fel de vendetă a lovit un singur grup etnic din Iugoslavia: pe germani. În majoritate colaboraționiști ai ocupanților, transformați în "Volksdeutsche", conform abilelor planuri ale Berlinului, dar și din dorința lor, germanii – șvabii dunăreni – au fost pur și simplu expulzați din Iugoslavia și, în primul rând, din Voivodina. Cu acest prilej, și-au pierdut căminele 200.000, iar după alte date – 500.000 de oameni. Precizăm, politica vendetei iugoslave – dacă vreți să o denumim astfel – a fost expulzarea, și nu exterminarea.

De altfel, acest tip de vendetă antigermană nu a reprezentat un fenomen izolat nici în Balcani, și nici la nivel european. În orice caz, marile puteri învingătoare au privit cu înțelegere acest fenomen. Cu sau fără bunăvoința acestor garanți ai dreptății istorice, vendeta a rămas un fapt pe cât de real, pe atât de condamnabil. Ulterior, când oamenii s-au mai trezit din coșmar, au realizat acest lucru.

Nu dorim să fim malițioși, dar atunci, în Balcani, în Europa s-au produs purificări etnice, tocmai sub oblăduirea celor care au condamnat purificările etnice fasciste anterioare. E o chestie și cu aceste purificări. Unele sunt admisibile, după cum se vede, altele – nu. Cele din Balcanii lui '90, de pildă, sunt inadmisibile. Sunt. Dar unde se purifică etnic? În Croația? Da! În Bosnia-Herțegovina? Da! În Republica Federală Iugoslavia? Nu! Bine, dar atunci embargoul... "Nu cerceta aceste legi, căci ești nebun de le-nțelegi" (folclor).

A existat, însă, și un alt tip de vendetă. Cea de grup sau cea personală. Cine știe cum am fi reacționat, oricare dintre noi, dacă, întorși acasă, în locul căminului, am fi găsit ruine fumegânde și toată familia ucisă, schilodită, violată, măcelărită. Ce am fi făcut dacă toată strada sau tot cartierul ar fi fost la fel? Dacă am fi aflat că au făcut-o dușmanii, în general, le-am fi urât neamul până la moarte. Ne-am fi învățat și nepoții să urască sau, poate, am fi iertat, într-un târziu... Dar, când am fi aflat că nenorocirea ne-o datorăm (cum a și fost, de cele mai multe ori) unor persoane cunoscute, din aceeași localitate sau din altele, învecinate? Măcelarii și ucigașii au avut identități, erau cunoscuți... Ce sens am mai fi putut da vieții în afară de răzbunare? Vendetă personală a existat și nu s-a stins ușor. Dacă a folosit sau nu la ceva, noi nu știm. Ne-a ferit Dumnezeu de o asemenea experiență, pe care nu le-o dorim nici dușmanilor noștri. Și dacă ne-a ferit, orice înțelepciune am debita pe seama ei, tot prostie va rămâne. Întrebați-i pe cei care nu au avut somn și liniște până nu i-au găsit pe asasinii copiilor lor.

Să nu încurcăm, însă, lucrurile. Exterminarea sârbilor, a evreilor și a țiganilor – organizată de Statul Independent Croat – nu a avut niciodată o replică la nivel de stat în cea de-a doua Iugoslavie.

Sunt convins că nu v-a scăpat inconsistența premiselor de la care a pornit viața celei de-a doua Iugoslavii. Nu ridicăm contestație la contestație justificată. Vă solicităm doar puțină răbdare.

Aveți dreptate. Premise ale creării noului stat iugoslav și nici o vorbă despre marile puteri și, mai ales, despre comuniștii iugoslavi?

Ce am putea spune despre lucruri îndeobște cunoscute? Poate doar dacă le vom privi dintr-un anumit unghi. Dar avea-vom garanția că nu greșim procedând astfel?

La început, câteva certitudini. În iulie 1941, se declanșează primele acțiuni antifasciste și se formează Armata de Eliberare Națională. La 23 noiembrie 1943, se creează Consiliul Antifascist de Eliberare Națională a Iugoslaviei (AVNOJ), cu rol de guvern provizoriu, în frunte cu Iosip Broz Tito. Republica Populară Federativă Iugoslavia va fi proclamată la 29 noiembrie 1945. În anul 1993, această zi a fost serbată ca ziua națională a Republicii Federale Iugoslavia.

Iugoslavia va renaște și doar puțini vor spune că nu a fost voința tuturor popoarelor din acest stat. Cei mai mulți vor spune că a fost. Întrebarea este dacă cei mulți sau cei puțini au dreptate. Galilei a fost singur și, totuși, el a avut dreptate. Problema voinței tuturor popoarelor o vom mai lămuri pe parcurs, dar este incontestabil faptul că Iugoslavia s-a născut și din voința lor.

Iugoslavia s-a născut, însă, și din voința marilor puteri victorioase în măcelul mondial. Dacă nu s-ar fi înțeles așa între ele la vremea potrivită, la o vreme potrivită tot de ele, din fostul Regat Iugoslav făcut țăndări și cenușă, nu s-ar fi născut o singură republică federativă, ci mai multe țări independente. Dacă nu au apărut, de atunci, minirepublici independente,

rezultă că de Iugoslavia era, deci, nevoie întreagă. Dar cine avea nevoie de Iugoslavia? Mai mulți și fiecare în felul său.

Nu este greu de imaginat că Marea Britanie, Franța și S.U.A. au optat pentru repetarea statu-quo-ului de la Versailles din același motiv: Iugoslavia – un cordon. Împotriva cui? Poate împotriva unei viitoare penetrări germane. Poate împotriva comunismului. Bine, dar Tito era comunist și o Iugoslavie comunistă nu putea fi decât cordon anticapitalist. Așa pare a fi, dar este sigur că serviciile secrete occidentale îl cunoșteau prea bine pe agentul Moscovei, așezat în fruntea comuniștilor iugoslavi. Faptul că Tito a devenit, într-adevăr, un dictator comunist care a trăit ca un capitalist multimiliardar, le-a confirmat intuiția sau, dacă nu spun prea mult, a răspuns unei înțelegeri prealabile și de perspectivă. Foarte mulți își pun întrebarea dacă Tito ar fi supraviețuit, politic, de nu făcea un joc dublu. Cordon anticomunist sau cordon anticapitalist? Cui a servit cordonul socialist, devenit nealiniat? Nu vă luați doar după ideologie, după lozinci. Ce-a mai rămas comunist din Iugoslavia comunistă, dacă insistați să o considerați așa? Eu zic, mai bine, să nu insistăm. Cordonul socialist nealiniat iugoslav a fost, până la urmă, unul antigerman și, în mod paradoxal, unul... anticomunist, antisovietic.

De unde această concluzie deșteaptă? Să vedem. Cine au fost regizorii destrămării Iugoslaviei? Desigur, cei cărora nu le convenea existența ei. Se cunosc aceste puteri sau mari puteri? Evident, da. Ele sunt Germania, S.U.A. și – din nou paradoxal – U.R.S.S. Aceasta din urmă a lucrat la destrămarea Iugoslaviei, prin intermediul comuniștilor iugoslavi, încă de la începuturi. Vom reveni pe larg asupra acestei probleme. Prima, Germania, a dat lovitura de grație Iugoslaviei la începutul anilor '90. Își pierduse răbdarea. Iugoslavia deranja. Iugoslavia se dovedise așa cum era – întreagă – un cordon antigerman spre Balcani. Veți da din mână și veți spune: o relicvă a unei mentalități postbelice depășite și la scriitorașul ăsta. De fapt, două relicve: cordon antigerman și ruperea, către germani, a cordonului iugoslav. Prea seamănă cu ceea ce a fost, deci nu poate fi adevărat. E prea simplist – veți spune. Să dea Dumnezeu să aveți dreptate. Dar cine ar fi crezut – întreb și eu – că Germania va ataca Occidentul, în al doilea măcel mondial, repetând exact manevra din primul măcel? Asemănător, simplist...

Nu spun – vai de mine – că Iugoslavia se voise, ea însăși, cordon antigerman. Nu că n-ar fi avut motive, dar treburi din acestea continentale și mondiale nu au putut fi de nasul ei. Spun, însă, că, prin repetarea de către marile puteri a "mutării Versaillesului", s-a urmărit acest lucru. Desigur, așa a fost atunci. Acum, altele sunt datele problemei în Europa Occidentală. Dacă vor rămâne așa, va fi "sehr gut" sau "O.K.".

Problema nu este, totuși, atât de simplă, iar punctul de vedere exprimat poate fi, foarte bine, greșit. Nu putem avea pretenții prea mari în a fi veridici, dacă plecăm spre cauză pornind doar de la efecte relevate abia după aproape o jumătate de secol. Părerea mea este să nu dați prea mare atenție la tot ce am scris.

Şi nu e recomandabil să puneţi prea mare bază nici pe unele explicaţii pe care şi le-au dat oamenii de rând din fosta Iugoslavie de când au înţeles mersul evenimentelor spre destrămare. Aceştia, cu care am vorbit, cred cu încăpăţânare într-o teorie care contrazice argumentele "cordonului". După opinia lor, Iugoslavia de inspiraţie comunistă a fost croită la Ialta. Marii meşteri trasatori de graniţe pentru întreaga lume ar fi convenit asupra unei părţi de ţară comunistă cu graniţa de vest pe Drina şi a unei alte părţi, capitaliste, la vest de această graniţă. Aşa judecă şi ei după cum se derulează evenimentele, acum. Părerea lor este că estul european se termină pe Drina.

Într-o Europă unde nu poţi muta o piatră dintr-un loc în altul fără acordul Comunităţii Europene, cum s-ar fi putut desprinde fără aprobarea sa ţară după ţară, până la Drina? Bosnia-Herţegovina este chiar la Drina.

Atunci, spre sfârşitul anilor marelui măcel mondial, ceea ce au convenit mrii croitori nu a fost respectat, afirmă cei cu teoria graniţei pe Drina. Unii spun că Tito le-ar fi dejucat planurile şi, în megalomania sa, ar fi încropit o a doua Iugoslavie, aşa cum o ştiam şi o ştim încă, până a nu o uita. Alţii sunt de părere că sovieticii au uneltit cu Tito şi au mai împins puţin către Vest limitele lagărului socialist, spre nu prea marea supărare a S.U.A. Au primit ele, în schimb, ceva, altfel nu se poate.

Nu este respinsă nici ideea ca inspiratorii şi colportorii să fi fost britanicii. Controlul Balcanilor a fost mai mereu visul leului britanic. Nu i s-a împlinit. Dacă ar fi ştiut din timp ce mare înghesuială e aici, prin Balcani, s-ar fi abţinut să tot viseze. Reapare, iată, orice s-ar zice, şi ideea cordonului antigerman şi a celui antisovietic, dacă admiteţi.

Poveşti şi acestea. Între atâtea poveşti contradictorii, care o fi cea adevărată? Probabil, cea nepovestită încă. Poate că marilor puteri le-a convenit şi ideea slăbirii Serbiei în perioada comunistă, ce urma. Poate au făcut deliberat din Iugoslavia o bombă cu efect întârziat în mijlocul Europei...

Am plecat de la ideea că facerea Iugoslaviei este şi opera marilor puteri victorioase. Dintr-un motiv sau altul, ele au refăcut, de fapt, Regatul Iugoslav. L-au recroit într-o federaţie. Probabil, nu mi se va da dreptate, dar n-au făcut altceva decât că au mai repetat, o dată, ceea ce a fost, practic, tot o federaţie şubredă – Regatul Sârbilor, Croaţilor şi Slovenilor. Are iz de federaţie până şi o asemenea denumire de regat în ultimul secol al mileniului doi. Nu avea importanţă pentru ei ce se va petrece sub o altă pălărie. Alte timpuri, alte petreceri. La niveluri foarte mari, nu contează decât dacă foloseşte la ceva că între popoarele iugoslave sunt contradicţii grave. Ele au şi folosit.

Prima federaţie (regat) şi-a dezvăluit limitele şi contradicţiile acute în ciuda minunatei – realmente – idei de unire a tuturor slavilor de sud. O idee minunată, adusă la desuetudine de mersul istoriei, al istoriei fiecărui popor în parte. Generozitatea lui Dumnezeu de a le înlesni unirea a venit prea târziu. Istoria nu a mai fost de acord cu ea. Sau generozitatea istoriei a venit prea târziu şi nu a mai fost de acord Dumnezeu.

Al doilea măcel mondial a agravat și mai mult răul, care nu a putut fi dezrădăcinat de frăția și unitatea luptei antifasciste. De fapt, nici nu s-a vrut, efectiv, dezrădăcinarea răului.

Prima federație (regat) s-a născut din voia marilor puteri victorioase în primul măcel mondial, pentru a le servi de cordon protector. Acesta a fost, apoi, destrămat din interior și din exterior, prin intervenția abilă și absconsă, fățișă și brutală a altor mari puteri în ascensiune. Prima federație a tuturor slavilor de sud a căzut fără drept de apel la examenul istoriei.

A doua federație a fost încropită tot prin voia acelorași mari puteri, care și-au bătut din nou dușmanii, aproape aceiași, în al doilea măcel mondial. A urmat, desigur, pacea. Și ce a mai urmat ? Tot vechiul echilibru din 1918. Să se fi repetat Versaillesul doar pentru că era mai comod așa ? Doar pentru că scutea de complicații noi ?

A doua federație s-a destrămat tot din voia marilor puteri – aceleași ca la prima destrămare – care au acționat la fel de abil și abscons, la fel de fățiș și... aproape la fel de brutal. Și, fără îndoială, în același scop.

În esență, dacă admitem că Iugoslavia Versaillesului a fost o creație artificială, atunci, cu atât mai mult după un nou măcel și un holocaust fără precedent a fost artificială și a doua Iugoslavie. Păcat. Speranțe cinstite risipite, milioane de vieți distruse, suferințe de nedescris. Așa să se scrie istoria popoarelor mici ? Doamne, până când ?

Întrebarea este dacă, lăsați în legea lor, slavii de sud și-ar fi putut făuri un viitor comun, cu o cu totul altă poveste decât cele pe care le-au lăsat posterității. Cine poate ști ? Oricum, ar fi fost frumos, prea frumos. Premisa acestei povești frumoase dar nescrise este, însă, utopică. Au fost lăsați, vreodată, slavii de sud să-și facă viața după legea lor ? Asta-i bună ! Ar fi putut să-i lase Roma și Bizanțul, habsburgii și otomanii, Roma și Viena, Berlinul și Moscova, când, în Balcanii atâtor popoare de muls și de carne de tun, slavii de sud erau mai de muls și mai de carne de tun decât toate ?

Cam așa se văd genezele și destrămările sângeroase ale Iugoslaviei. Unii dintre cei mari au făcut-o de două ori, alții dintre cei mari au desfăcut-o, tot de două ori. E drept, în această schemă nu se văd prea bine detaliile. Pentru aceasta, dacă dorim mai multe detalii și, desigur, mai multe complicații, va trebui să ajungem în Iugoslavia, devenită republică populară federativă.

Spuneam, la un moment dat, că, în mod paradoxal, destrămarea Iugoslaviei comuniste a fost și opera – mai mult sau mai puțin directă – a U.R.S.S. Paradoxul este evident, dar nu fără precedent. Despre implicarea Kremlinului în prima destrămare, prin intermediul comuniștilor iugoslavi, ne-am expus deja opiniile. Am relevat, totodată, identitatea dintre obiectivele Berlinului și ale Moscovei în pecetluirea soartei Regatului Iugoslav. O identitate surprinzătoare, deși motivată diferit. Oricum, soarta Iugoslaviei s-a aflat acolo, și în jobenul jongleurului german, și în căciula celui sovietic. Era acolo, pentru a servi, atunci când trebuia, reușitei nunărului denumit "interesul marilor puteri". Un număr de mare efect,

formidabil. De fiecare dată, cei din preajma jonglerului se prăpădesc de râs, în timp ce jonglații se prăpădesc.

Nu știu cum se face, dar sunt mereu perioade și spații europene când și unde identitatea despre care vorbeam se tot repetă. Repetarea este aproape universală, precum contradicția care succede identitatea. Dar să nu extindem subiectul. În privința Iugoslaviei, constatarea rămâne, oricum, valabilă.

Să vedem, însă, paradoxul. Dacă am scoate din schemă interesele marilor puteri, rămâne că a doua Iugoslavie este creația forțelor antifasciste de eliberare națională, conduse de comuniștii iugoslavi, în frunte cu Tito.

Comuniștii iugoslavi au creat, deci, Republica Populară Federativă Iugoslavia. Dar comuniștii iugoslavi au avut în vârful piramidei comuniste iugoslave oameni sovietici sau oameni ai sovieticilor. Tot una. Au servit, fără nici un dubiu, interesele de ansamblu ale Kremlinului. Că au făcut-o în întreaga perioadă titoistă, nu mai necesită o nouă argumentație. Aici se pune doar problema dacă au făcut-o întocmai. Și s-ar mai putea pune întrebarea dacă au mai făcut-o și după moartea lui Tito. Nu, pentru că tocmai atunci s-ar fi petrecut nu știu ce mari schimbări iugoslave, ci pentru faptul că se pregăteau mari schimbări sovietice.

Paradoxul se află, însă, aici, în lunga perioadă titoistă. Aceiași comuniști care au contribuit decisiv la renașterea Iugoslaviei, respectând indicațiile prețioase ale Kremlinului, au lucrat apoi, decenii de-a rândul, la destrămarea ei. De necrezut, dar așa a fost. Au pregătit-o sistematic, au favorizat-o în fel și chip, conștienți sau instrumente supuse doar ale unor câțiva conștienți și foarte puternici. Totul, sub lozinca "Unitate și frăție". Înapoia ei se afla, însă, un plan cumplit și discriminator, păstrat în recuzita comuniștilor iugoslavi încă din perioada cominternistă. L-am mai întâlnit sub un îndemn care mă înfioară și acum: "Pentru o Iugoslavie puternică și o Serbie mică și slabă". Mă gândesc: dacă așa, întâmplător, m-ar fi făcut Dumnezeu comunist sârb, cum m-aș fi simțit în partidul comuniștilor iugoslavi chitiți să-mi slăbească țara? Să fie așa, după ce, timp de patru ani până la victorie, am trecut prin tot coșmarul partizanatului? Tocmai țara mea cea mai rănită? Dar nu numai că era a mea. Acea țară, care tot prin voia Domnului ar fi fost a mea, era prima țară a slavilor de sud care și-a cucerit independența, era cea care a dus greul greului în primul război mondial, a învins și s-a dovedit destul de puternică pentru a polariza în jurul ei, într-un regat liber și independent, toți iugoslavii. Era țara de unde s-a declanșat izgonirea ocupanților fasciști de toate soiurile și de toate neamurile. Era țara unui popor care a dat cele mai mari jertfe, țara unui popor care a mai învins, odată, într-un război mondial și care a mai polarizat, odată, tot ceea ce se numește iugoslav.

Cu toate acestea, fiind comunist iugoslav, aș fi acționat organizat, în spiritul îndemnului partidului, chiar de aș fi fost sârb de felul meu. Oricum, ar fi trebuit să acționez astfel pentru slăbirea țării mele, pentru că alternativă nu exista. Cunoscându-mi-se buna-credință, n-aș fi fost amestecat, desigur, în murdăriile din culisele conducerii

superioare a partidului, unde, în jurul comuniștilor iugoslavi croați, sloveni, macedoneni, doar câțiva dintre comuniștii sârbi își mai păstrau verticalitatea sârbă. Era, oricum, mai util să o pierzi pentru a nu te alege cu blamul de a fi considerat un proteguitor al hegemonismului sârb. O simplă bănuială și, a doua zi, spărgeai piatră pe Insula Goli Otok, la reeducare.

Spuneam că n-aș fi fost acolo, în vârful puterii comuniste, și n-aș fi putut fi martor al diverselor măsuri care aveau menirea să creeze, într-adevăr, o Serbie mică și slabă, așa cum ne-o cerea partidul, tovarăși! N-aș fi fost acolo, pentru că, în realitate, în ciuda fațadei îngrijite și entuziaste, nimeni nu murea, prin C.C. al P.C.I., de dorul unei Iugoslavii puternice. Se lucra, de fapt, abil, temeinic, cu răbdare, cu perseverență la întărirea puterii republicilor Croația și Slovenia, la agravarea contradicțiilor din Bosnia-Hertegovina, din Kosovo, din Macedonia... Dacă eram acolo, poate aș fi văzut și aș fi protestat. Tovarăși comuniști, așa se întărește statul nostru iugoslav? Așa cum procedați, îi pregătiți distrugerea! Paradoxal, așa s-au și petrecut lucrurile. Liderii comuniștilor iugoslavi, după ce au contribuit la renașterea Iugoslaviei, au pregătit destrămarea ei, avantajând, în mod flagrant, Slovenia și Croația, slăbind Serbia, răpind sârbilor o nouă șansă istorică de a avea o țară a lor, a tuturor sârbilor.

Spuneam că dacă aș fi fost acolo, în preajma lui Tito, aș fi știut de toate acestea. Mi-ar fi fost mult mai ușor să scriu acum despre acele vremuri. Dar așa, mi-au trebuit o mulțime de ani să înțeleg ce se petrece, de fapt. Iar când am înțeles, în sfârșit, a fost prea târziu. Nimic nu mai era de făcut și nimic nu mai putea salva Iugoslavia.

DEMOLAREA ILUZIILOR

"Minciuni și fraze-i totul Ce statele susține"
Mihai Eminescu

"Creăm, acum, o singură țară – Iugoslavia –, în care fiecare națiune va avea drepturile ei și o deplină egalitate cu toate celelalte. Acesta este esențialul. Dincolo de cele câteva unități federative, vom crea un stat iugoslav național, puternic. Pe aceasta se bazează cea de a doua problemă, cel de-al doilea obiectiv – unitatea și frăția popoarelor din Iugoslavia... Nu vor putea exista probleme de felul: acest sat sau acea comună aparțin uneia sau alteia dintre unitățile federative, pentru că ele vor aparține întregii Iugoslavii. Rijeka nu este doar un oraș croat, el este, totodată, unul iugoslav și nici Belgradul nu este doar sârb, ci, totodată, iugoslav". (Din cuvântarea lui Iosip Broz Tito la Congresul de formare a Partidului Comunist din Serbia. Belgrad, 12 mai 1945)

Frumos. Foarte frumos și foarte limpede. Comuniștii iugoslavi vor crea o Iugoslavie puternică. Ovații, aplauze îndelungate.

Dacă printre participanții la Congres s-au aflat și comuniști sârbi naivi sau cu iluziile nealterate, aceștia aveau la ce să viseze. Față de contribuția pe care au adus-o sârbii în lupta de eliberare antifascistă era clar că își vor putea dovedi capacitatea și la ridicarea viitoarei țări. Dar chiar și aceștia au rămas, probabil, pe gânduri când, la același congres, au auzit rostindu-se, de la aceeași înaltă tribună, că principalul lor obiectiv, al comuniștilor sârbi, urmează să fie lupta împotriva hegemonismului Serbiei Mari. Consternare.

Încă nu se zvântase sângele vărsat pe câmpul de luptă, unde sârbii își câștigau, cu regularitate, bătăliile și începea o altă bătălie, alta mai teribilă. Era bătălia politică în care sârbii au avut mai mereu de pierdut. O vor pierde și pe aceasta.

Poate v-ați întrebat, de-a lungul relatării, de ce sunt sârbii mereu în prim-plan ? De ce acaparează un anumit rol tocmai sârbii, într-o poveste în care este vorba de două geneze și de două prăbușiri ale Iugoslaviei ?

Explicația se află, parțial, în ceea ce am scris deja. Parțial, în ceea ce voi scrie. Din toate acestea trebuie desprins marele adevăr că sârbii au fost eroii principali ai formării Regatului Iugoslav și tot ei au plătit cel mai scump la prăbușirea acestuia. Tot sârbii au fost, de departe, principalii eroi ai creării Republicii Populare Federative Iugoslavia și tot ei – din nou – au plătit cel mai scump destrămarea sa sângeroasă. Avem, deci, tot respectul pentru acest popor care a dus greul creării celor două state ale tuturor slavilor de sud și avem, totodată, compasiune față de acesta, pentru că altruismul său politic, naivitatea sa politică sau cine știe ce au lăsat în urmă nesoluționarea problemei sârbe. Primul dintre popoarele slavilor de sud care și-a cucerit independența se afla, iată, în situația în care doar o parte din el are propria sa patrie. Cealaltă parte sau, mai bine zis, celelalte părți se zbat încă în a o făuri. Nu ascund faptul că respectul și compasiunea pe care le simțim și-au găsit ecou în sufletul nostru, pentru că istoria sârbilor și istoria românilor, fără a se interfera neapărat, au o mulțime de similitudini, tocmai la capitolele "Apărarea patriei", "Unirea cu Țara", "Românii fără patrie". Cine le găsește și le simte, nu poate gândi altfel. Și, nu-i așa, nu vă gândiți, uneori, că prezentul ex-iugoslav s-ar putea extinde în viitorul nostru ?

Dar, evident, nu latura sentimentală și similitudinile sunt importante aici. Este vorba, în primul rând, de dreptatea sau de nedreptatea istorică, în fața căreia nu oricine poate rămâne pasiv. Noi, nu. În nici un caz, nu.

Prin urmare, vrând-nevrând, crearea și destrămarea celei de a doua Iugoslavii vor avea în epicentrul lor tot sârbii și tot Serbia. Problema sârbă, în contextul iugoslav, nu este așezată de noi în epicentru. Ea a fost așezată aici de mersul evenimentelor. Problema iugoslavă și problema sârbă au reprezentat un binom de nedespărțit. Așa au văzut lucrurile și liderii comuniștilor iugoslavi, și ei în epicentrul istoriei Iugoslaviei. Însăși obiectivul principal al programului lor declarat, deși mincinos în prima lui parte – "Iugoslavie puternică – Serbie mică și slabă" –, a urmărit, cu încăpățânare, această legătură nemijlocită, enunțată tocmai de ei.

Mărturisesc sincer că, atunci când m-am hotărât să scriu despre destrămarea Iugoslaviei, nu știam că voi trăi deziluzie după deziluzie. N-am bănuit că voi purta atâta povară în suflet, că minunata lume imaginară a sârbilor, vecinii noștri, se va risipi pentru totdeauna. N-am știut că va fi atât de greu să răscolesc cauze ale unei prăbușiri definitive, să le descopăr pentru mine (alții le-au descoperit, poate, mai demult) și, parcurgându-le, să asist, neputincios, la risipirea iluziilor unui popor de sacrificiu. Și, de ce nu, la destrămarea propriilor mele iluzii, de optimist neinformat, ceea ce este un pleonasm. Optimiștii trăiesc starea lor pentru că sunt neinformați.

Nu-mi pot ierta și nu-mi pot explica de ce nu am știut nimic din adevărurile unei țări de care ne-a despărțit doar Dunărea. Cum de am putut înghiți, ani și ani, legenda sârbilor fericiți, a popoarelor iugoslave frățești și unite, legenda tovarășului Tito, care îi ține în mână pe toți și le distribuie, cu înțelepciunea sa nemaipomenită, dreptate și bunăstare în egală măsură. Tuturor, în egală măsură, tuturor – dreptate.

De-a lungul ultimilor ani, m-am gândit, de multe ori, la un cunoscut scriitor ceh pe care l-am întâlnit întâmplător pe plaja de la Eforie Sud. Îmi vorbea elogios despre tovarășul Nicolae Ceaușescu, deși sunt sigur că nu i-a trecut prin cap că aș fi de la Securitate. Nici nu eram, dacă vă interesează. Poate el să fi fost. Cine știe? Vorbea elogios de Ceaușescu. Cât de diferit simțeam subiectul. De fapt, amândoi greșeam. El nu era informat despre ce era atunci, pe la noi, iar eu nu eram informat despre ce va fi peste câțiva ani, adică acum. Cred că dacă m-aș fi numărat printre privilegiații români care și-au petrecut un concediu la Adriatica, aș fi fost, eu însumi, în postură ușor ridicolă, vorbind cu entuziasm despre Tito.

Tot ceea ce voi scrie în continuare – dacă, totuși, interesează pe cineva – recomand spre citire, în primul rând, celor care vor ajunge cândva în ex-Iugoslavia. Îi va feri de ridicol. În schimb, nu recomand același lucru celor care doresc să-și păstreze imaginea pe care au avut-o, probabil ca și mine, despre o Iugoslavie care a existat ca atare doar în mintea și în sufletele noastre. O iluzie. Pentru că ceea ce va urma nu este nici vesel, nici luminos, nu are happyend, binele nu învinge răul, dreptate nu se face, perspectiva este sumbră, vinovații rămân nepedepsiți, nevinovații continuă calvarul, prietenii au dispărut, vecinii buni nu au curaj să ajute, lumea nu știe, lumii nu-i pasă, războiul continuă, minciuna continuă... Cine se încumetă a mă însoți la o astfel de călătorie în timp, dintr-un trecut nu prea îndepărtat dar prost cunoscut, spre un prezent acoperit de fumul de mascare al minciunii, al dezinformării, al agresiunii? Cine își lasă de o parte rezolvarea nenumăratelor griji cotidiene, pentru a afla câteva adevăruri despre vecinii noștri din fosta Iugoslavie? Cine este dispus să-și strice buna dispoziție, să-și mai încarce sufletul cu o povară și – trezit la realitate – să se gândească cu îngrijorare la propria sa ogradă, numită patrie, România?

Ne veți însoți sau nu, de aici înainte urmează, oricum, demolarea iluziilor. A acelor iluzii pe care și le-au făurit oameni de bună credință, înfrângându-și amintirile.

Recitiți fragmentul de la începutul capitolului. Acesta caracterizează o epocă. O epocă a iugoslavismului iluzoriu, propagat de Partidul Comunist Iugoslav, condus de o elită

croato-slovenă, cu câțiva sârbi admiși, aici, pe criterii de loialitate față de... "cauză". "Iugoslavismul" redezgropat, care avea menirea să polarizeze masele în jurul partidului, nu a fost altceva, încă de la început, decât principalul fum de mascare al adevăratelor interese ale P.C. iugoslav. Acestei perdele de fum i s-au asociat, cu efect tot fumigen, sloganurile unității și frației, ale patriotismului socialist, ale internaționalismului, ale reconstrucției, ale egalității națiunilor și ale minorităților naționale. Întreaga Iugoslavie de după 1945 a respirat acest aer dătător de... iluzii. A fost o tactică de mare succes a P.C. iugoslav de a-și consolida puterea, în paralel cu realizarea treptată a integrării politice și ideologice. Aceasta s-a urmărit – integrarea ideologică. Aceasta s-a și realizat.

În spatele perdelei de mascare nu s-a întreprins, însă, nimic pe linia strategiei integrării economice și culturale, unicul drum pentru formarea și consolidarea unei națiuni. Acest drum a fost evitat cu bună știință, pentru că, dincolo de lozinci, nimeni dintre șefii cei mari nu vroia o națiune iugoslavă!

Tovarășul Tito și tovarășii lui Tito nu au avut de gând, nici un moment, să creeze, într-adevăr, o Iugoslavie puternică, nici chiar în prima perioadă a accederii lor la putere. Au confiscat ideea iugoslavismului doar pentru a orbi lumea. Ulterior, pe la mijlocul anilor '60, după consolidarea puterii, s-au debarasat fățiș de idee, promovând încurajarea politicii naționale a fiecărei unități federative componente, încurajarea – de multe ori artificială – a autonomiei minorităților naționale, a conflictelor economice, etnice, religioase și politice din cadrul federației.

Am ajuns, însă, deja prea departe. Ce ar fi trebuit văzut, pe la începuturi, înapoia fumului de mascare despre care vorbeam? O adevărată conjurație comunistă de inspirație cominternistă, care se prefăcea că robotește la ridicarea unei Iugoslavii puternice, dar care îi pregătea subminarea încă înainte de a se fi renăscut. O conjurație care lucra fățiș și fără scrupule la slăbirea Serbiei, fie ea încă regalistă, fie, apoi, republică a Iugoslaviei federative. O conjurație care își începuse activitatea încă dinainte de război și a continuat-o în timpul acestuia. O conjurație sprijinită tocmai pe sacrificiul celor pe care urma să-i sacrifice. Conjurația comunistă antiiugoslavă și antisârbă a dispărut abia cu dispariția Iugoslaviei federative. Locul conjurației comuniste a fost luat de alta, a comuniștilor revopsiți peste noapte. Ea este tot antiiugoslavă și tot antisârbă.

Dintre toate acțiunile conjurației liderilor comuniștilor iugoslavi, cea mai remarcabilă – prin efectele sale prelungite până în prezent și, fără îndoială, încă mult timp de aici înainte – a fost împărțirea administrativă a țării.

Delimitarea teritoriilor unităților federative ale Iugoslaviei a reprezentat mutarea cea mai abilă a lui Tito. O mutare de mare perspectivă, care – să nu vă pară de necrezut – a trasat granițele actualelor republici ex-iugoslave încă în 1934, adică înainte de destrămarea primei Iugoslavii, a Regatului Iugoslav! Ne vom explica la timpul potrivit.

Granițele – care au favorizat flagrant Slovenia, Macedonia și, mai ales, Croația – au defavorizat grav Serbia și pe sârbi, nu au urmărit nici criterii etnice, nici istorice, nici

geografice, nici demografice, ci, pur și simplu, un mixaj aiurit de criterii dominate de interese croato-slovene și de altele similare, dictate de Comintern. Să nu înțelegem, însă, greșit lucrurile. Cominternul a dat, într-adevăr, directivele pentru dezmembrarea Regatului Iugoslav, dar modul în care s-au pus ele în practică au fost opera croatului Tito, a slovenului Kardelj, a croatului Hebrang, a muntenegreanului Djilas – comunist fanatic, ulterior dizident –, a sârbului Rankovic – lichidat, politic, în anii '60, a croatului Krajacic, a croatului Bakaric...

Dacă destrămarea și a celei de a doua Iugoslavii a fost sângeroasă, aceasta se datorează, în cea mai mare parte, acestor trasatori de granițe și granițelor înșeși. Dacă au fost lupte sângeroase între croații din Croația și sârbii din nou creata Republică Sârbă Krajina, tot lor li se datorează. Și tot lor cele care vor mai fi, pentru că îndrăznesc să spun că vor mai fi. Dacă nu sigur, atunci foarte probabil...

Priviți granițele de azi ale Croației. Ele cuprind și teritorii pe care nu le-au visat nici chiar Starcevic sau Radic, nici Macek și nici Pavelic. O țară învinsă în primul război mondial, o țară care a uneltit prăbușirea primei Iugoslavii, o țară a genocidului, aliată a Germaniei naziste și a Italiei fasciste, și-a sporit teritoriile în detrimentul celor care au făurit prima Iugoslavie, în detrimentul celor care au suportat genocidul, în detrimentul celor care au eliberat Iugoslavia de fascism, în detrimentul celor care au pus bazele celei de a doua Iugoslavii ! Strigător la cer ? Puțin spus. Mai ales pentru faptul că acele granițe despre care vorbim au răpit, până în prezent, posibilitatea autodeterminării populației sârbe, înglobate de-a valma într-o țară – Croația – care nu va mai fi nicicând patria lor. Înglobate, pe aceeași bază, în altă țară – Bosnia-Herțegovina –, care "promitea", la un moment dat, largi perspective de manifestare pentru sârbi, ca minoritate națională, în condițiile în care aceasta devenea prima țară musulmană fundamentalistă din Europa. Merci.

Riscând încă o divagație, reamintesc că Germaniei, de pildă, i-a plăcut această stare, pentru că și-a promovat, rapid, recunoașterea internațională. A declarat-o firească și a făcut totul ca și alți membri ai C.E. să o declare la fel. Mă gândesc la acest lucru sub impresia ultimelor știri privind protestele turcilor din Germania la adresa xenofobiei și-mi vine în gând proverbul nostru cu : "Altuia nu-i face ce ție nu-ți place". Tare aș vrea să văd, peste 200 de ani, dacă Landul Bavaria, cu cei mai mulți musulmani dintre toate landurile, a luat-o sau nu pe urmele Bosniei-Herțegovina. Pentru că, dublându-și numărul, cam la 30 de ani s-ar putea ca musulmanii de acolo să aibă parlamentari și, de ce nu, un Izetbegovic al lor, care, în baza majorității etnice, să impună transformarea străvechiului land german într-un land musulman nou-nouț. Ar fi foarte firesc, nu-i așa ? Ei, asta aș vrea să o văd până a nu muri. Salamaleicum sau aufwiedersehen ?

În Europa zilelor noastre, a discuta despre justețea sau injustețea granițelor reprezintă un act condamnabil. Această temă este respinsă peste tot, chiar înainte de a fi abordată. Trăim, doar, epoca "Europei Unite". Ce contează convulsionatele granițe ale Balcanilor și ale balcanicilor convulsionați, care au pus mereu probleme ? Contează, pentru că acești balca-

nici, întârziații la orele istoriei moderne, n-au fost lăsați de imperii să sosească la întâlnirea de unire a Europei ca state naționale omogene, consolidate. Balcanii – bulversați de imperiile Europei, de marile puteri – continuă să fie bulversați. Până la găsirea echilibrului real, just și stabil, integrarea lor într-o Europă unită nu va putea depăși formalul. Evident, dacă se va ajunge vreodată până aici. Om vedea, dar eu nu cred să apuc acele zile.

Nu știu dacă am fost suficient de clar. Problema granițelor în Balcani este cel puțin la fel de importantă ca cea referitoare, la aceeași problemă, în Irlanda de Nord, în Republica Moldova, în țările baltice, pe la confluența polono-germană...

Și pentru că problema există, ea trebuie cunoscută ca atare. Acesta este și scopul nostru. Să relevăm fapte, să semnalăm boala, să punem, eventual, un diagnostic. Vindecarea ne depășește puterile. Tocmai de aceea vom insista și asupra apariției traseelor și scopurilor granițelor dintre fostele republici federative, regiuni autonome și provincii ale fostei Republici Populare Federative Iugoslavia.

Cum au apărut ele, cine le-a hotărât cursul și când anume, au rămas necunoscute ale istoriei Iugoslaviei. Este de presupus – și nu fără temei – că totul are la origine o hotărâre – sau mai multe – a celor patru mari din C.C. al P.C. Iugoslav, adică Tito, Kardelj, Djilas și Rankovic. Așa o problemă importantă și vorbim de presupuneri? Ciudat, dar adevărat și explicabil.

Cui îi dădeau socoteală liderii comuniștilor? Nimănui. Aveau ei nevoie de cine știe ce argumente științifice pentru această treabă? Nu. Trebuiau ei să prezinte ceva în scris pentru judecata posterității? Dacă vroiau, da. Dacă nu, nici vorbă. Era suficientă o indicație prețioasă, verbală a unuia sau a altuia dintre ei și mecanismul – oricare – se punea în funcțiune. Funcționau personaje importante, funcționa administrația, funcționa armata, funcționa poliția secretă, funcționau organisme ale puterii populare (în cazul Iugoslaviei: Frontul Popular, Consiliul Antifascist de Eliberare Națională a Iugoslaviei – AVNOJ etc.), funcționau congrese, conferințe de partid, totul. Am uitat, cumva, că se poate așa?

Repetăm, nu se știe cu pricizie cine, când și cum a hotărât asupra granițelor despre care Tito spunea că sunt doar "desene de pe coloana de marmură monolit a unității și frăției popoarelor iugoslave". Până în anii '60 cu asemenea fraze erau potoliți eventualii suspicioși. Nu se știe tot adevărul. Aceasta nu înseamnă că nu s-ar fi fabricat variante publicitare cu acoperire legală, povești pentru manualele școlare cu voința popoarelor, cu democrația, cu hotărârea partidului etc.

Nu trebuie să rămânem, însă, cu impresia că totul a fost hotărât în mare secret și după îndelungi bătăi de cap. Ceva secret tot a fost, dar bătăi de cap, consultare de specialiști etc. – nici vorbă. Iată cam în ce fel s-au petrecut lucrurile.

Este de notorietate faptul că, de pildă, în trasarea granițelor Croației, a delimitărilor dintre sârbi și croați, o mare răspundere i-a revenit lui Milovan Djilas, membru al Biroului Politic, devotat liniei cominterniste de slăbire a Serbiei, de neutralizare a sârbilor. Acesta, împreună cu diverși tovarăși, a ieșit pe teren. A colindat, în autoturism, krajinele sârbești

Srem, Slavonia, Backa, Banija, Baranja și a hotărât ce și cum să fie. Acest om și echipa sa au împărțit, conștienți că fac o treabă foarte serioasă, chiar dacă o făceau după ureche. Au împărțit și nu au ținut seama de nici un fel de elemente istorice, naționale, culturale, etnice, demografice, statistice. Prea multă carte strică. Habar n-au avut că există și chestii din astea pe lume. Și chiar de ar fi avut măcar ceva cunoștințe elementare despre ele, tot așa ar fi procedat. Ce conta? Așa a indicat tovarășul Tito, așa se face!

Djilas a admis, totuși, în fața tovarășilor săi, a luptătorilor antifasciști din nivelurile superioare ale partidului că "unele greșeli ar fi posibile", dar "ce importanță are atâta timp cât totul e în aceeași țară?". A circulat, la vremea ei, în sfere restrânse, o replică a sa la observația făcută de unii tovarăși comuniști din C.C. – că "zonele sârbești" au rămas fără sârbi. "Dacă nu sunt sârbi, vom aduce, aici, chinezi!", a replicat Djilas. Mult au mai chicotit, pe chestia asta, tovarășii croați și sloveni. Au râs, poate, mânzește și cei sârbi, pentru a nu fi acuzați de deviaționism de la linia partidului. Linia deviaționistă era foarte scurtă – o știau cu toții – și ducea, rapid, direct în lagăr.

În memoriile sale, Djilas menționează că, la un moment dat, Mosa Pijade – un alt mare lider comunist iugoslav, de naționalitate evreu, întors din Croația cu diverse statistici, documente, hărți – a ridicat problema acordării autonomiei teritoriale sârbilor din Croația. Harta pusă în fața lui Tito și a altor câțiva membri ai Biroului Politic (Kardelj, Rankovic, Djilas) marca zona Lika – Banija – Kordun, populată de sârbi. Era și o alta, în Slavonia, căreia urmau să i se alăture și teritorii cu sate mixte și croate, pentru a forma "Provincia Autonomă Sârbă". Pentru că – spunea Pijade – "sârbii de aici au luptat eroic impotriva ocupanților".

Propunerea lui Pijade a căzut ca o bombă. Ea n-a explodat, totuși, până în 1991 (!), când sârbii krajnieni și din Slavonia, de pe harta din '45, a lui Pijade, și-au luat, cu disperare, soarta în mâinile lor.

Este interesant, însă, cum a fost îngropată bomba. Îi dăm cuvântul lui Djilas: "Toți cei prezenți au rămas fără grai. Consternați. Cred că Tito s-a simțit foarte prost. Poate pentru că, fiind croat, nu-i venea să se ridice cel dintâi împotriva acestei sugestii. Poate trăia un conflict de interese... Eu am fost primul care m-am opus lui Pijade. M-a urmat, imediat, Kardelj. Explicabil. Pijade era considerat cel mai fervent comunist sârb din Comitetul Central. În cele din urmă, Rankovic a fost cel care l-a redus la tăcere, comentând că sârbii și croații nu sunt chiar atât de diferiți încât să se împartă, din cauza lor, toate provinciile! Tito a acceptat cu calm punctul nostru de vedere".

Da. Tovarășii cei mai tovarăși îl periau și ei puternic pe cel mai iubit fiu al poporului lor.

N-am vrea, totuși, ca de numele lui Djilas să rămână legată o problemă atât de importantă precum granițele din interiorul federației iugoslave. Ar fi nedrept și neadevărat. Să mai căutăm.

"Nu există nici o lege care să definească granițele dintre unitățile federative. Trebuie promulgată o lege în acest sens", avea să exclame Mihailo Djuric, la 14 decembrie 1945, la a cincea sesiune a Comitetului Constituant al Adunării Federative. Acesta reacționa la ceea ce afirmase, cu puțin mai înainte, unul dintre liderii P.C. Iugoslav, cunoștința noastră recentă, Mose Pijade, precum că "granițele unităților federative au apărut în mod natural" și că, până la apariția unor dispute pe această temă, ele vor rămâne așa. Așa, cum? Ce înseamnă granițe apărute natural? Îți stă mintea în loc.

Corpul legislativ suprem, care a fost AVNOJ-ul, în perioada războiului și după aceea, încă o perioadă de timp, a aprobat orientările celor patru mari din P.C. Iugoslav – Tito, Kardelj, Rankovic și Djilas – privind granițele unităților federative. Astăzi, știm și noi ceea ce știau toți membrii AVNOJ – că orientările, de cele mai multe ori verbale, ale liderilor au avut caracter ultimativ.

Problema granițelor unităților federative a reprezentat, practic, o mutare esențială în procesul de constituire a noului stat. O problemă capitală, de reușita căreia depindea o reușită peste decenii, care figura deja în planurile strategice ultrasecrete ale liderilor comuniști croați și sloveni. Aparent fără prea mare importanță la trasarea lor în cadrul unui stat unitar, deși multinațional, traseele granițelor vor căpăta importanță vizibilă abia ceva mai târziu. Atunci când dezvoltarea fiecărei republici constitutive va deveni prioritară în raport cu dezvoltarea și întărirea Iugoslaviei. Și o importanță și mai mare în perioada secesiunilor din '91. Statele secesioniste se vor desprinde din republica federativă după traseele de taină trasate, oficial, în '45 și, în practică, mai devreme. Veți vedea.

Și, totuși, ce au urmărit aceste trasee? Răspunsul nu mai are, astăzi, acea taină pe care au avut-o cu cinci decenii în urmă, când nimeni nu le-a înțeles sau, dacă da, nimeni nu le-a acordat importanța cuvenită. Răspunsul este, astăzi, foarte simplu. Traseele au urmărit asigurarea apariției ca state și consolidarea Sloveniei, a Croației, a Macedoniei (aceasta din urmă, doar implicit, dar cu folos), hăcuirea Serbiei, împiedicarea unirii sârbilor într-o singură țară.

Momentul creării federației iugoslave a fost, totodată, momentul primului pas spre destrămarea ei, în folosul acelor națiuni care, în echipa de lideri ai P.C. Iugoslav, aveau reprezentanții cei mai influenți.

De ce a trebuit un proces îndelungat, de cinci decenii, pentru a se ajunge la destrămarea urmărită? De ce nu s-au separat de la început?

Printre cauzele interne posibile ar putea figura și următoarele. Masa luptătorilor antifasciști au reprezentat-o sârbii. Iugoslavia, pe care au reconfigurat-o pe harta Balcanilor, nu le putea fi răpită peste noapte. Ce forțe ar fi putut face acest lucru? Nici una. Era nevoie de un proces îndelungat, cu intenții mascate, pentru că nici nedreptatea de a acorda teritorii tocmai Croației – care era, din nou, printre învinse – nu se putea face fățiș. Și cum să prăpădești așa, dintr-un foc, o Serbie al cărei popor a dus greul luptei de eliberare antifascistă? Răbdare, perseverență și metodă. Un proces de destrămare bine drămuit, favorizant

pentru cei care au pus planul la cale, în locul unor măsuri brutale, imposibil de realizat. Sârbii, îmbătați de euforia victoriei, trebuiau adormiți, pentru a-i birui.

Am reținut că Mose Pijade vorbea despre granițe "naturale" sau, într-un anume sens, de "granițe apărute în mod natural"? Dar ce a însemnat acest "natural" imediat după sfârșitul războiului, când nimic nu fusese, până atunci, "natural". Statul marionetă croat, teritorii înglobate în Reich, teritorii smulse de Ungaria și Bulgaria, zone de ocupație germană și italiană etc. avuseseră delimitări cu totul și cu totul altele decât cele apărute, peste noapte, în Republica Populară Federativă Iugoslavia. Și, atunci, de unde acel mod "natural"? Și ce fel de "natural"?

Ajungem, din nou, la P.C. Iugoslav din perioada sa cominternistă. Când comuniștii iugoslavi au recepționat ordinul Kremlinului de a destrăma Regatul Iugoslav, au conceput acțiunea în conformitate cu interesele liderilor croați și sloveni, în concordanță cu obsesia Cominternului și a lor de a slăbi Serbia, de a lichida "hegemonismul sârb". Nu știu cum se face, dar comuniștii iugoslavi și Kremlinul au preferat orice fel de hegemonism, fie și unul de tip – occidental-croat – în locul celui sârb. Asta e.

Operând în ilegalitate, P.C. Iugoslav și-a împărțit zonele de acțiune, creând organizații teritoriale, organizații regionale. Acesta a fost momentul, de fapt, când s-a stabilit viitoarea hartă federativă a celei de a doua Iugoslavii! Ne aflăm în anul 1934, când Congresul al IV-lea al P.C. Iugoslav decidea crearea partidelor comuniste naționale. Nimic neobișnuit până aici și nimic anormal. Numai că liderii comuniști au avut grijă ca atunci, în 1934, să nu apară ca partide naționale decât P.C. Sloven, P.C. Croat și, într-un viitor apropiat, P.C. Macedonian. Nu, nu este nici o omisiune. Nu s-a creat și un P.C. Sârb la nivel național. Este, poate, mai greu de imaginat, pentru cei care vin în contact abia acum cu realitățile iugoslave, că P.C. Sârb a fost înființat abia 11 ani mai târziu, în 1945! Într-adevăr, dacă admitem că, pentru comuniștii iugoslavi, fericirea maselor muncitoare era țelul lor suprem, atunci putem afirma că aceștia nu au urmărit asigurarea fericirii populației majoritare a țării, fericirea sârbilor.

Deși puerilă și străvezie, motivația lor a fost exprimată limpede și s-au ținut de ea. Organizație de partid comunistă națională iugoslavă nu puteau avea decât masele care aparțineau națiunilor "oprimate" din Iugoslavia și, în nici un caz, cele care s-au născut din mame și tați sârbi, pentru a deveni "națiune hegemonă".

"Am format partidele comuniste din Croația și Slovenia și avem intenția de a forma unul în Macedonia, ca partide ale națiunilor oprimate – avea să declare Vladimir Bakaric, la congresul amintit. Vor fi partide în cadrul partidului unit în care, însă, națiunea dominantă nu va avea partidul ei".

Nu insistăm pe identitatea "națiunii dominante", dar ne punem câteva întrebări. Dacă cu burghezia sârbă au avut ce au avut comuniștii iugoslavi, cu proletariatul și țărănimea sârbă ce au avut? Dacă în planurile lor de viitor își propuneau o Iugoslavie federativă, de ce au deprivat de dreptul de a fi de partea unei lumi mai bune – comuniste, după gândirea

lor – o întreagă națiune, cu săracii și bogații ei cu tot? Nu era acesta un semn clar al discriminării față de o întreagă națiune, față de una dintre viitoarele republici federative? Tâlcul acestei situații este clar, acum. Dacă nu va exista un P.C. Sârb pentru toți sârbii, organizat pe criteriul național, nu va exista un organ politic de viitor, care să polarizeze sub răspunderea sa toate zonele locuite de sârbi. Prin urmare, neexistând un P.C. Sârb care să controleze teritoriile sârbești, nu va exista nici Serbia tuturor sârbilor. Dacă s-ar fi aplicat criteriul național și în cazul sârbilor – ceea ce ar fi fost singurul lucru corect –, astăzi nu am fi avut în urma noastră războaiele din fosta Iugoslavie.

Intransigența comuniștilor iugoslavi – evident, a liderilor cominterniști – s-a menținut până în 1945, cu ușoare ameliorări. Crearea P.C. Sârb ca partid național a fost respinsă de C.C. al P.C. Iugoslav și în 1935, iar în "Raport către partid", tovarășul Walter (Tito) a pus definitiv problemele pe făgașul lor, vorbind despre partidele comuniste naționale sloven și croat și despre organizațiile de partid provinciale din Dalmația, Serbia, Voivodina, Muntenegru, Bosnia și Herțegovina, Kosovo și Metohia.

Ce rezultă de aici? În primul rând, că, în urma măsurilor luate de liderii comuniști, teritoriul de care răspundea comitetul provincial din Serbia era exact cel pe care o istorie veche a consemnat-o drept "pre Kumanovo-Serbia". Organizația comuniștilor sârbi primea, deci, o zonă de răspundere predeterminată teritorial. O zonă limitată, locuită de sârbi, dar nici pe departe toate zonele locuite de sârbi. În perioada interbelică, s-au definitivat destul de clar teritoriile de sub responsabilitatea P.C. Sloven, P.C. Croat și P.C. Macedonean. Liderii comuniști iugoslavi au avut grijă să traseze delimitări etnice pe harta unei viitoare Iugoslavii comuniste, în care să se cuprindă toate zonele locuite de sloveni, macedoneni și mai toate zonele locuite de croați. Atunci s-au pregătit granițele actualei Croații, ale actualei Slovenii și ale actualei Macedonii. Statele care, după secesiune, au fost atât de rapid recunoscute de Occident, au fost decupate din Iugoslavia după contururi comunisto-cominterniste, trasate în adâncă ilegalitate. Doamne, cât de adevărate sunt toate sensurile ilegalității și cât de extinse în timp!

Principiul repartizării teritoriale pe baze etnice nu a fost valabil și pentru sârbi. Dimpotrivă, regiuni întinse cu populație sârbă au fost înglobate în zone de răspundere ale "partidelor comuniste naționale" menționate, un dezavantaj și o nedreptate flagrantă, pe care nu le mai detaliem.

Obiectivitatea liderilor comuniști iugoslavi s-a oprit de fiecare dată când a fost vorba de sârbi. Acestei națiuni nu i s-a aplicat nici un fel de principiu în afară de cel al dezavantajului. De ce nu a fost organizat și P.C. Sârb pe baze etnice? Este doar o întâmplare? Nicidecum. O intenție și un plan cât se poate de clare.

În momentul începerii războiului, organizația P.C. Iugoslav pentru Serbia, cu statutul ei doar provincial, "controla" Serbia, fără Voivodina, fără Kosovo și Metohia, fără Sandzak, fără zonele sârbești din Croația și Bosnia-Herțegovina de astăzi... Anii războiului, structura majoritar sârbă a trupelor de partizani, sacrificiul uriaș al populației sârbe de pe întregul

teritoriu iugoslav, toate la un ioc n-au fost suficiente pentru a modifica statutul provincial și aria de răspundere ale P.C. Sârb, reduse la exact cât au vrut liderii croați și sloveni ai P.C. Iugoslav.

Așa s-au format, "în mod natural", granițele dintre republicile federative de mai târziu. Totul sau aproape totul a rămas așa cum plănuiseră comuniștii în perioada interbelică. Cu excepția Dalmației – care a fost înglobată, și ea, în Croația –, teritoriile federative și, mai târziu, cele secesioniste au fost delimitate de comuniștii lui Tito încă dinainte de începerea războiului. Astfel, în 1945, când cei patru mari, în frunte cu Tito, au semnat în cartea istoriei ca făcători de republici și provincii autonome, ei au interpretat un rol foarte bine studiat în prealabil. Aceștia impuneau, la nivel de stat, ceea ce impuseseră, cu un deceniu în urmă, la nivel de partid. Prin urmare, cine crede în varianta diletantismului sau a naivității, a necunoașterii, a ezitării și a cumpănirii... Poate au lăsat impresia unui act nefondat științific, ceea ce și era, a unei acțiuni ce nu a respectat criterii istorice, etnice, demografice, culturale, ceea ce era la fel de adevărat, dar liderii comuniști pot fi acuzați de orice; numai de pripeală nu, numai de superficialitate nu. Și-au văzut de realizarea intereselor cu bătaie lungă și au reușit. Iar aceste interese erau croate, slovene și, în mod special, antisârbe.

Granițele republicilor federative, astfel trasate, au urmat diverse trasee, care au apărut pe harta Iugoslaviei de-a lungul vremii, într-o perioadă cuprinsă între 1878–1939 (!), au favorizat unele republici în detrimentul altora. Nu contează – afirmau, din nou, marii lideri comuniști –, suntem într-o țară unită. Ce importanță are o regiune trecută la o republică sau alta dacă suntem, cu toții, fiii Iugoslaviei?

În aceste condiții, Slovenia s-a născut pe teritoriul Banovinei Drava, cu limite trasate în 1929. Ea are aceleași granițe și azi. Soluția este, incontestabil, favorabilă și justă. Slovenii rămâneau pe teritoriul sloven. O șansă istorică, dublată de una comunistă.

De statut favorabil a beneficiat și Macedonia. În cadrul granițelor ei, extinse până la ultima comună, nu a rămas pe afară nici o localitate macedoneană. Ne referim, mai ales, la partea de nord, vecină cu Serbia. În schimb, pe teritoriul Macedoniei au rămas o mulțime de sate sârbe, turce și musulmane.

Granițele Bosniei-Herțegovina au urmat traseul statuat de Congresul de la Berlin, din 1878 (!) În cazul acestui teritoriu par a fi prevalat argumente istorice, dacă admitem că au prevalat și altele decât cele menționate anterior. Pe cine a favorizat o asemena împărțire? Pe musulmani, fără îndoială. Încorporarea zonei Sandzak în acest teritoriu ar fi fost, din acest punct de vedere, și mai potrivită. Aceasta, însă, a fost împărțită între Serbia și Muntenegru, astfel că în ambele republici a rămas populație musulmană. Așa, să mai existe un cui de care să se poată agăța conflite ulterioare.

Bosniei-Herțegovina i s-a asigurat și o ieșire la Adriatica, la Neum și, astfel, s-a produs o divizare a Coastei Dalmate, populată, în majoritate, de croați. Rostul acestei soluții? Nu-i greu de ghicit.

Aplicarea principiului împărțirii pe criterii etnice s-ar fi izbit, aici, de greutăți deosebite, dar nu insurmontabile. Oricum, complicat și, mai ales, periculos. Nu vă gândiți ? Mai apărea o Serbie, pentru că, atât teritorial, cât și etnic, sârbii de aici aveau majoritatea. Republica Bosnia-Herțegovina părea o Iugoslavie în miniatură, cu toate problemele și contradicțiile ei grave. Asemănarea ei cu o Elveție a Balcanilor pare mai degrabă curajoasă decât realistă.

Important rămâne faptul că, într-un teritoriu delimitat într-o perioadă istorică de mult trecută – o moștenire habsburgică, preluată ca moștenire de la Imperiul Otoman, o delimitare motivată de criterii uitate până și de Dumnezeu –, au rămas sârbi mai numeroși decât musulmanii și croații așezați în câteva zone compacte. Se crea o republică a tuturor și a nimănui, doar pentru a nu întări sârbii și Serbia.

De ce nu s-a aplicat și aici delimitarea de teritorii pe baza principiului etnic ? Ca în Slovenia, de pildă ? Poate că ar fi fost prea complicat ! Poate, dar dacă s-ar fi aplicat, ar fi adus după sine rezolvarea problemei sârbe. Cel puțin, parțial. Nu știu cum au gândit Tito, Kardelj, Rankovic și Djilas, dar, după opinia noastră, aceștia au preferat să-și "sacrifice" o parte dintre croați, rămași în Bosnia-Herțegovina, pentru a putea neutraliza problema sârbă. Urmările s-au văzut.

Granițele Republicii Muntenegru au căpătat, în ansamblu, contururile pe care le-au avut înainte de războaiele balcanice, adăugându-li-se districtele Berane, Kotor, Plavo și Gusinje. Cu toate acestea, Muntenegrului nu i se recunoșteau, astfel, toate teritoriile eliberate de sub turci, în războaiele balcanice. Muntenegru, o aliată prin tradiție a Serbiei, trebuia încorsetată cât se putea mai mult.

Să vedem, acum, Croația în viziune comunisto-cominternistă. Ca și în cazul celorlalte republici, nu ne putem baza decât pe judecata noastră de muritori de rând. Făuritorii republicilor federative iugoslave nu mai sunt în viață și nu mai pot fi întrebați. Prea multe documente nu au lăsat în urma lor în legătură cu această problemă. Memoriile apropiaților lor sunt la fel de subiective precum memoriile sau autobiografiile lor. Ne putem baza pe ele? Într-o oarecare măsură, da. Dar judecați și dumneavoastră ce adevăruri am putea afla despre Tito, de pildă, dacă, în perioada lungii sale președinții, i s-au închinat peste o sută (!) de biografii, care de care mai eroice ? Sărmanul tovarășul Nicolae Ceaușescu a fost doar un mic copil, cu cele 29 de volume de opere și cu "Omagiul" acela vândut, după decembrie 89, pe valută. O fi meritat mai mult ? O fi meritat mai puțin ? După alți cincizeci de ani, vom cunoaște răspunsul ceva mai exact.

Pe ce se bazează, însă, judecata noastră în cazul Croației ? Pe criterii în temeiul cărora se pot emite judecăți, deși, reafirmăm, nu suntem siguri că repetăm, astfel, motivațiile, judecățile și intențiile înfocaților cominterniști care au fost liderii croați și sloveni ai comuniștilor iugoslavi.

Urmărind traseele granițelor Croației, ne apare în față rezultatul acordului Cvetkovic-Macek (26 august 1939). Aceasta înseamnă un teritoriu al unei Banovina Croația mari, care includea Banovina Sava și Banovina de Coastă, împreună cu districtele Dubrovnik, Ilok,

Sid, Breko și Gradacac. Să precizăm că, în acest fel, se reuneau într-un singur tot, după multe secole, cele trei provincii istorice croate: Croația Centrală, Slavonia și Dalmația.

Până la prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, Dalmația aparținuse Austriei, în timp ce Croația Centrală, Slavonia și Krajina Militară aparținuseră Ungariei.

Într-adevăr, teritoriul Croației din '45 ne amintește de harta din 1939, dar nu este identică cu aceasta. Delimitând Bosnia-Herțegovina după criterii "istorice" relevate anterior, comuniștii iugoslavi au "frustrat" Croația de teritoriul herțegovinean populat de croați, precum și de districtele Brcko și Gradacac, din Bosnia de Nord. Ce a avut în gând Tito și tovarășii săi, ce or fi urmărit consilierii Kremlinului aprobând această împărțire, doar bănuim. În orice caz, rămâne esențialul. Croația lui '45 devenise un teritoriu ce depășea cu mult pe cel al Statului Independent Croat al lui Pavelic. Comuniștii cominterniști au fost mult mai darnici decât naziștii și fasciștii, iubitori de ustași. Asta e. Croația lui '45 primise aproape tot ce visaseră liderii croați de la Starcevic la Pavelic. Croația lui '45 apărea pe harta noii Iugoslavii ca o republică dăruită cu tot ceea ce i se cuvenea în urma unui război antifascist de eliberare, la care a adus, chipurile, o formidabilă contribuție. Numai că, în această luptă, marea majoritate a croaților a fost în tabăra fascistă, au luptat împotriva partizanilor, au măcelărit...

Croația lui '45 includea și krajinele sârbești. Ea nu cuprindea, însă, unele teritorii despre care nici liderii comuniști și nici AVNOJ-ul n-au suflat o vorbă, că ar aparține uneia sau alteia dintre republici. În '45, nu puteai întinde coarda chiar atât de tare încât să dai Croației totul și pe față. S-a apelat la practica omisiunii accidentale. A ținut de atâtea ori și va mai ține.

Omisiunea cu valoare de undă verde a fost recepțională cum se cuvine de "Consiliul Suprem Antifascist de Eliberare Națională din Croația", care, fără nici un fel de acord din partea organului legislativ suprem, a inclus în Croația teritoriile care au aparținut Italiei, procopsindu-se cu Istria, Rijeka, Zadar și zonele aferente acestora, precum și cu mulțimea insulelor din Adriatica! Teritorii, nu glumă. Teritorii rentabile!

Viitorul era asigurat. Cu mici excepții, croații trăiau, cu toții, în republica lor, croată. Al doilea măcel mondial le-a adus, în final, darul cel mare – autodeterminarea. De ce or fi meritat doar slovenii, macedonenii și croații acest drept, doar Dumnezeu știe. De ce nu l-au meritat și sârbii, tot Dumnezeu știe. Având, însă, în vedere gravitatea acestei probleme, să nu aruncăm vina pe cine nu trebuie și să nu legăm de numele Domnului mârșăviile oamenilor. Pentru că aceștia au făcut în așa fel încât populația sârbă să nu capete darul autoderminării nici după al nu știu câtelea sacrificiu, nici după victoria în lupta antifascistă de eliberare națională. Ironie a soartei, jertfa în lupta de eliberare națională, antifascistă a sârbilor a dus la consolidarea națională a slovenilor, a croaților și a macedonenilor.

Sârbii vor mai rămâne risipiți în trei țări (Croația, Bosnia-Herțegovina și Serbia) până după al treilea război mondial – prognoza, cu ironie amară, un fost luptător sârb al lui Tito.

Tot el mi-a povestit, atunci, și legenda cufundacului. Dacă își are sau nu locul în contextul cărții, las în seama dumneavoastră.

Pe vremuri, nu ar fi existat uscatul și toate animalele trăiau în apă. Le era foarte greu. S-au hotărât să aducă pământ de pe fundul oceanului și să-și facă din el continente. S-au scufundat rând pe rând, nutria, foca și chiar uriașa balenă, dar nu au reușit. Oceanul le-a azvârlit corpurile afară. Atunci, s-a hotărât și cufundacul să încerce și a dispărut în adâncuri. Animalele l-au așteptat și l-au așteptat, dar acesta nu mai apărea. În cele din urmă, l-au zărit ridicându-se încet din adâncuri, leșinat, cu sângele șiroind din cioc. L-au scos și în ciocul său au găsit fărâmitura aceea de pământ de care aveau nevoie. Pe cufundac l-au lăsat în voia soartei, din pământ și-au făcut continente și loc pentru fiecare. Când și-a revenit, cufundacul s-a văzut fără nici un loc pe Pământ. Lui nu-i mai rămăsese nimic. Se împărțise totul. Nici astăzi, el nu își face cuibul pe uscat, ci pe crenguțe, care plutesc pe ape. În schimb, animalele au hotărât, drept recompensă, ca eroica pasăre să aibă, pentru totdeauna, penaj roșu pe cap și pe gât, acolo unde i se scursese sângele când a adus pământul de pe fundul oceanului.

Frumoasă legendă. Va conta ea, vreodată, în matematica politicii din Balcani? Legendă, matematică, politică, Balcanii...

În 1945, nu a contat. Din nou, nu a contat. Serbia liderilor comuniști iugoslavi, Serbia AVNOJ-ului, în ciuda luptei duse de sârbi, în ciuda holocaustului, în ciuda victoriilor în două războaie mondiale, nu era cu mult mai mare decât teritoriul Serbiei, aflat sub ocupație germană după 1941. Noua Serbie a mai primit ceva teritorii în sud și în sud-est, dar nu a atins nici măcar acea suprafață teritorială pe care a cucerit-o în lupta de independență, dusă împotriva turcilor și Austro-Ungariei, în 1912–1918. Serbia se procopsea, în schimb, cu două provincii autonome – Voivodina și Kosovo-Metohia –, care promiteau mari probleme prin statutul lor.

Trăgând linie, avem în față o federație iugoslavă în care unitățile federative apăreau în statut unitar cu granițe reactualizate din vremuri foarte diferite: 1878 – pentru Bosnia-Herțegovina, 1912 – pentru Serbia și Muntenegru (înainte de războaiele balcanice), 1929 – pentru Slovenia și pentru Croația – 1939. De ce așa? Pentru a avantaja pe unii și a dezavantaja pe alții. Nu există altă explicație. Nedreptate, numele tău e pragmatism politic.

Și încă o idee, care ar fi trebuit reținută de întreaga comunitate internațională, care, eufemistic vorbind, sub imboldul Germaniei, a recunoscut de urgență statele secesioniste în limitele acestor granițe aberante. Este o realitate care s-a pierdut pe parcursul celor aproape cinci decenii de Iugoslavie federativă. Această idee, această realitate este că republicile din Iugoslavia nu au intrat în federație ca state dinainte constituite. În afară de Serbia și Muntenegru, nici Slovenia, nici Croația, nici Macedonia nu au fost state independente, care să fi considerat potrivit momentul și condițiile pentru a forma o federație. Nu. Iugoslavia a fost eliberată de ocupanți, de fasciști în urma războiului de partizani. Popoarele iugoslave și, în primul rând, cel sârb au creat o țară, eliberând o țară. În aceste condiții, poate fi

justificată desprinderea din federație cu teritorii care nu au aparținut niciodată statelor secesioniste? Aceste state nu au existat ca atare niciodată. Acele teritorii pe care le-au înglobat au fost doar delimitări stabilite – am văzut în ce manieră – în scop administrativ. Cel puțin aceasta a fost fațada și aceasta a fost politica oficială. Prin urmare, o secesiune sau mai multe secesiuni nu ar fi trebuit agreate decât pe principiul autodeterminării popoarelor și nicidecum pe cel al autodeterminării teritoriilor, care nici nu există ca principiu.

Adevărul este că noua ordine europeană clipește atât de des, încât a dat de bănuit că, de fapt, închide ochii. Și dacă aveți timpul necesar pentru a face o retrospectivă a acestei politici, veți avea motive reale de îngrijorare. Și eu mă gândesc la același lucru. Europa a închis ochii prin anii '30, o dată și încă o dată, a trecut la politica struțului – pe care a denumit-o, elegant, conciliatorism – și, în cele din urmă, s-a ales cu încă un măcel mondial. Atunci a închis ochii în fața Germaniei, cu batalioanele sale de asalt, și a armatei sale mecanizate. Acum, închide ochii tot în fața Germaniei, cu batalioanele sale de asalt economic și financiar, a mărcii germane care tăvălugește Europa în lung și în lat, de la Capul Roca la Leningrad, din Marea Nordului în Peloponez. Și ce dacă?! Ce? Nimic deosebit, numai că, în urma rostogolirii îndrăcite, au răsărit pe hartă liliputanele Cehia, Slovacia, Slovenia, Macedonia, Bosnia-Herțegovina însângerată și răsciopârțită, Serbia și Muntenegru reunite într-o federație sugrumată de un aberant embargou, la fel de liliputanele Estonia, Lituania și Letonia... Se repetă istoria, se repetă. Marca aceea tăvălugește, sub mii de chipuri, și spre Polonia și spre Ungaria, Bulgaria și România. Sub ultralargul acoperământ al tranziției spre nu știm ce, încă, au năvălit – în avangardă – corupția, drogurile, prostituția, mizeria, șomajul, naționalismul, bigotismul, șovinismul, antisemitismul, disprețul, ura, tembelismul politic, minciuna la nivel de stat, terorismul și câte or mai fi. Formidabila cohortă a avangărzii ascunde, sub foarte greul nor de praf ridicat, esențialul: ruinarea economiei, pulverizarea industriei, secarea roadelor pământului, subminarea până la anulare a capacității de apărare. Germania sosește în trombă, implacabil. Place sau nu, ea este un vector istoric, care săgetează, periodic, toată Europa, pentru a o lua în stăpânire. Este un vector istoric și nimic nu i se va putea opune. Ce rămâne de făcut? Adaptare și readaptare, dacă Germania acceptă, din nou, tragicomicele roluri ale țărilor care se screm în a-și dovedi loialitatea, disponibilitatea și capacitatea de complementaritate. Nu ar fi, la urma urmei, nici o dramă în toate acestea, deși, de fiecare dată, a fost. A fost pentru absolut toată lumea menționată anterior. Pentru toți și nu numai pentru ei. Spunem că nu ar fi o dramă, pentru că sperăm să nu fie. De ne-ar ajuta Dumnezeu! N-ar fi, să zicem, nici o nenorocire că vectorul istoric german se mai extinde o dată. Dar ce ne facem după aceea? Pentru că, de fiecare dată după ce au năvălit germanii, au năvălit rușii. Vor veni mai înrăiți, mai înfometați, mai puși pe jaf decât au mai venit ca alt vector, tot istoric. Vor veni, negreșit, peste tot acolo de unde au plecat. Să nu ne pierdem, însă, curajul. Ce, rușii au fost mai răi? Nenorocirea e că, după aceea, vor veni, din nou, germanii și apoi, din nou, rușii și din nou germanii... Chestie de obișnuință. Numai de nu s-ar repeta tot timpul distrugerile și mereu

acea cifră fatidică de 500.000 de români morți în Est și alți 500.000 de români morți în Vest. Și, iarăși, pușcării politice pentru eroi, reabilitarea câtorva supraviețuitori ai calvarelor succesive și generoasa lor recompensare cu veșnica lor pomenire și cu un abonament R.A.T.B. pe toate liniile (!) Ei, da – era să uit – și șase călătorii cu trenul. Gratis! Dar abonamentele nu prea se distribuie. Am uitat de împroprietărirea cu pământ? Dar își mai aduce, oare, cineva aminte?

La toate acestea m-a dus gândul privind spre prima victimă a reunificării Germaniei. Această victimă a fost Iugoslavia. Dacă în Europa celei mai înalte morale politice din câte s-a pomenit vreodată s-a trecut la încurajarea brutală a secesiunilor amorale, nici nu puteam gândi altfel. De fapt, nu amoralitatea secesiunilor este problema cea mai cruntă în toată această poveste. Cel mai crunt îmi pare faptul că secesiunile s-au produs efectiv. Semnul cel mai îngrijorător este că nu a contat cum. Totul era să se producă și s-au produs. Impunerea fărâmițării Iugoslaviei, aprobarea tacită, încurajarea și închiderea ochilor vor mai da de gândit Europei, cândva.

Sper că cititorul s-a obișnuit deja cu aceste divagații spre prezent și viitor și nu le va lua nimeni în nume de rău. Avem copii. Și nu le va lua nimeni în seamă. Nici nu ar trebui, pentru că, oricum – veți vedea – toată lumea (care va scăpa) va fi mulțumită. După germani vin rușii, după ruși – germanii, după germani – rușii... Rând pe rând, vom fi satisfăcuți cu toții, iar descurcăreții – tot timpul.

* * *

Să revenim la Iugoslavia începuturilor comuniste.

Mie tot nu-mi vine a crede că acei comuniști iugoslavi au fost chiar atât de croați, chiar atât de sloveni, chiar atât de macedoneni cu toții, chiar atât de antiiugoslavi și sârbofobi. Cum puteau fi aceștia într-atât de antiiugoslavi când Iugoslavia era o țară creată de ei, când unitatea și frăția – strategia și obiectivul principal ale partidului – puteau duce la iugoslavizarea popoarelor? Unitatea și frăția trâmbițate ar fi putut deruta într-atât încât să le treacă oamenilor prin cap că ar fi devenit, încet-încet, iugoslavi? Unora le-a trecut, într-adevăr, din diverse motive (mai ales teamă de a nu fi sârbi prin preajma croaților, croați în prajma musulmanilor etc.). Doar unora, pentru că nici chiar liderii comuniștilor iugoslavi nu au încetat a fi și a se manifesta fără nici o reținere, exact ce i-a făcut mămica lor, fără ca ei să aibă vreun merit sau – Doamne ferește – vreo vină.

În ciuda mai multor decenii de lozinci cu Iugoslavia în sus și Iugoslavia în jos, nici un lider comunist nu și-a declarat naționalitatea drept iugoslavă. Nici chiar Tito sau, mai ales, nu Tito. Realizați ce efect formidabil ar fi avut asupra consolidării Iugoslaviei, cu iugoslavii ei, dacă Tito însuși s-ar fi declarat, într-o bună zi, iugoslav? Cine nu i-ar fi urmat exemplul? Da, dar Tito nu s-a declarat a fi iugoslav niciodată! El, Tito, simbolul Iugoslaviei,

a rămas, până la moarte, croatul care a cerut tuturor unitate și frăție, fără să dorească acest lucru cu adevărat.

* * *

Cum s-a ajuns la situația ca P.C. Iugoslav să fie și să rămână controlat de lideri croați și sloveni? Foarte simplu. Cominternul a avut grijă ca însăși nașterea P.C.I. să fie sub semnul voinței clasei muncitoare din Croația, apoi ca liderul din cea mai importantă perioadă să fie tot de simțire croată și, în sfârșit, ca singurele partide comuniste din Iugoslavia care să activeze pe criterii naționale să fie P.C. Croat și P.C. Sloven. Ele cuprindeau în aria lor de activitate toți slovenii și toți croații de pe întregul teritoriu al Iugoslaviei. Celelalte partide comuniste (dalmațian, sârb, voivodinean, muntenegrean, bosniac etc.) erau doar partide provinciale sau districtuale, adică eșaloane inferioare. Și, apoi, nu trebuie uitat că cineva a avut grijă, mare grijă, ca Partidul Comunist Sârb să se creeze abia în 1945 (!) Aria sa de răspundere nu va fi, nici atunci, cea în care locuiesc sârbii din întregul teritoriu iugoslav. Nu. Crearea P.C. Sârb nu a dat un partid pentru toți sârbii, ci numai pentru cei din fostul partid comunist provincial din "Serbia propriu-zisă". A fost încă un mod de a confirma existența doar a unei "Serbii propriu-zise".

Să încercăm și alte explicații ale promovării intereselor slovene și croate de către liderii P.C. Iugoslav. Nici una, însă, nu se îndepărtează de principalele cauze care au determinat atitudinea lor: apartenența națională și apartenența comunisto-cominternistă.

Iată-l, de pildă, alături de croații Tito, Krajacic, Bakaric, printre mai marii comuniștilor croați, și pe Andrija Hebrang. Numele său este purtat, astăzi, de o stradă din Zagreb, învecinată cu străzi ce poartă nume de lideri ustași. Nu știu care dintre aceștia ar trebui să se simtă onorat și care jignit că se află alături, acolo. Onorat, da. Jignit, în nici un caz, doar au lucrat împreună. Ce zile minunate... Comuniști și ustași împreună, pe Pământ? Comuniști și ustași împreună, când primii luptau ca partizani și ceilalți măcelăreau familii de partizani? Da, nu vă mirați. Este vorba de comuniști croați, de lideri comuniști croați care au colaborat cu lideri ustași croați. A prevalat elementul comun – croat. Îi cunoașteți esența: definire proprie prin sârbofobie. Nici nu se poate răspunde clar la întrebarea dacă ustașii au infestat organizația comuniștilor croați sau liderii comuniștilor croați au dat și ei mână liberă ustașilor de a extermina sârbi din teritoriile unui viitor stat croat. Cert este că ustașii au exterminat sârbi, iar comuniștii croați și sloveni au decimat tot sârbi în lupta de partizani. Pentru că marea majoritate a oamenilor de sacrificiu, a luptătorilor din prima linie au fost sârbi și nicidecum croați sau sloveni. Dacă veți avea revelația unui plan diabolic, ați întârziat cu revelația cam multe decenii. Nici eu nu m-am dumirit de prea mult timp. Nu suntem singurii, nu vă necăjiți. Nici poporul-victimă, cel sârb, nu a avut revelații timpurii. Cei care, totuși, au avut, au sfârșit, cu toții, în lagăre de exterminare comuniste.

Cooperarea comunisto-ustașă fățișă a fost o realitate care a caracterizat primul an, dintre cei patru, de existență a Statului Independent Croat. Ea a continuat, apoi, în mod

subversiv, pe căi paralele, care, deși paralele, se întâlneau într-un obiectiv unic : slăbirea Serbiei, decimarea sârbilor în general, eliminarea prin genocid a sârbilor din krajine.

Ea a continuat, apoi, extrem de abil mascat, în primii ani după victoria luptei antifasciste și, din ce în ce mai fără perdea, după anii '60.

Despre îndemnul lui Tito adresat comuniștilor, de a coopera cu ustașii, am mai vorbit. Să nu lăsați îndemnul înmormântat și uitat printre atâtea și atâtea evenimente copleșitoare. Îndemnul a existat și s-a lucrat în conformitate cu acesta. Soarta Iugoslaviei și soarta sârbilor – în viziunea comuniștilor, pe care Dumnezeu, istoria, marile puteri, diavolul și cine mai știe cine, i-a adus la putere – era, din nou, pecetluită. Soarta viitoarei Iugoslavii, a Serbiei și a sârbilor nu a oscilat nici o clipă spre speranță, spre zile mai bune. Tot ceea ce ar fi putut obține bun pentru ei era o Iugoslavie puternică și democrată, în care, după atâta calvar, să aibă și sârbii – toți sârbii din vastul teritoriu – aceleași drepturi și obligații ca toate celelalte popoare.

Dar cum să se ajungă aici când virusul sârbofobiei făcea ravagii în diverse perioade și intra, apoi, în incubație, pentru a reveni și mai distructiv.

Este greu de acceptat, dar, în ciuda victoriei antifasciste a sârbilor, Iugoslavia postbelică a fost condusă, de croați și sloveni, spre o prăbușire cât mai convenabilă peste decenii, spre o Serbie cât mai slabă, spre răpirea unei patrii comune a tuturor sârbilor.

Nu l-am menționat pe Andrija Hebrang fără vreun motiv, deși acesta nu a fost decât unul dintre cei cocoțați în vârful piramidei ierarhice, formată din tovarăși asemenea lui. L-am menționat, pentru că fratele Andrija avea contacte strânse cu extremiștii ustași Juco Rubavina și Branko, cu Ljubjankic, Cacic și Frajtic, viitori șefi în diverse funcții administrative (majoritatea, în poliția secretă) în statul lui Pavelic. Nu este de condamnat, poți avea diverși prieteni, dar atunci când ești membru al elitei comuniștilor iugoslavi, când ești președintele Comisiei militare a P.C. din Croația, când te numești și Hebrang, de care ascultă o amplă rețea de tovarăși comuniști, prietenia cu ustași notorii spune foarte multe.

Tovarășul de încredere din conducerea P.C. Iugoslav, Andrija Hebrang, spre deosebire de alți comuniști de încredere croați și sloveni, nu prea și-a ascuns sentimentele pancroate și nici pe cele sârbofobe. La urma urmei, poți fi pancroat și nu te bate Dumnezeu și nu te blestemă nimeni. Numai că, de-a lungul timpului și până azi, pancroat și sârbofob au fost sinonime. Probabil vor rămâne așa încă foarte mulți ani, pentru că, după ce vor tace armele, vor rămâne amintirile. Arme de lichidare a memoriei popoarelor nu s-au inventat.

În relatarea noastră, Andrija Hebrang trebuie văzut nu ca o personalitate, ci ca simbolul unei perioade și al unei strategii. L-am adus în fața dumneavoastră ca o explicație, și nu ca pe un acuzat. Hebrang și-a jucat întocmai rolul pe care și l-a asumat sau care i-a fost sugerat sau impus. Dacă a fost cinstit cu el însuși, atunci a fost un pion entuziast. Dacă nu a avut convingerile pe care le afișa, a fost un pion. Diferența ? Entuziasmul.

După intrarea trupelor germane în Iugoslavia, liderul comunist Hebrang înființează Partidul Comunist din Statul Independent Croat (17 aprilie 1941). Dacă a fost o măsură

strategică de a asigura ceva eroism comunist unei viitoare Croații postfasciste, atunci... jos pălăria în fața Cominternului și a K.G.B.-ului. Oricum, în ceea ce mă privește, rămân în această poziție. După Europa lui 89, nu poți rămâne decât așa, cu pălăria în mână, și, în plus, fără grai. Ei, da, graiul nu ni l-au luat doar mai sus-pomeniții, ci și alții, tot de aceeași profesie. Am primit, în schimb, formidabila șansă democratică de a putea spune tot ce ne trece prin cap. Acest minunat drept de a putea vorbi când nu te ascultă nimeni este o ultimă invenție care te lasă fără grai.

Mutarea lui Hebrang a lăsat fără grai până și terminalele agenturilor sovietice de la Zagreb. Nu-i de mirare. Ce trebuie să știe un agent sovietic, chiar dacă el este cel care răspunde de o zonă geografică? În orice caz, unul dintre aceștia, Josip Kopinic nu și-a revenit, din șocul trăit în '41, nici la ora scrierii memoriilor sale. A rămas nedumerit – sau ne-a lăsat pe noi să credem că ar fi rămas așa – când a văzut că Hebrang, omul sovieticilor, nu mai răspunde la comenzile P.C. Iugoslav în problema de cea mai mare importanță apărută după atacarea U.R.S.S. de către Germania. Directivele Moscovei, de a trece la rezistența armată în întreaga Europă, trebuiau puse în aplicare și în Iugoslavia. Ridicarea spontană a rezistenței comuniste s-a petrecut la ordin. Comuniștii iugoslavi au trecut la spontaneitate ordonată, deschizând perioada rezistenței, a luptei antifasciste, față de care nutrim tot respectul, cu ridicarea la luptă a sârbilor din localitatea Serb, din Lika (26 iulie 1941).

Organizația comunistă a lui Andrija Hebrang a rămas, însă, inactivă. A rămas, deci, inactiv posibilul partizan al comuniștilor croați. Hebrang încheiase un acord de cooperare cu liderii ustași. Nu a fost deranjat și nici nu a deranjat. Mimând nesupunerea față de conducerea P.C. Iugoslav, Hebrang a asigurat liniștea, a paralizat rezistența antifascistă de pe teritoriul Statului Independent Croat. A fost mult, a fost puțin? Ce tâlc a mai avut totul?

În februarie 1942, când acordul devenise prea compromițător și condamnat de mersul evenimentelor, când nu mai răspundea scopului comun ustașo-comunist, Hebrang a fost arestat. În perioada internării sale la spital, a fost vizitat de însuși Pavelic. Apoi, i s-a îmbogățit biografia de luptător antifascist cu o internare simbolică în lagărul de la Jasenovac. A fost schimbat, în septembrie '42, cu doi neînsemnați ustași și, a doua zi, se afla în dreapta lui Tito, tot în fruntea comuniștilor croați. A rămas, aici, neclintit de nici o forță. A rămas neclintit și când Lujo Cacic, "colegul" său din "prizonieratul" ustaș, "evadat" la partizani și pe care l-a susținut fățiș, a fost dovedit spion ustaș. A rămas pe poziție cu toate mașinațiunile lui Vladimir Bakaric de a-i lua locul, cu toată opoziția lui Rade Koncar, comunist sârb din Croația, care nu a încetat să releve poziția brutal antisârbă a lui Hebrang în timpul războiului de partizani. Al cui "cal troian" a fost Hebrang? Al lui Tito la ustași, al ustașilor la Tito, al Cominternului la ustași și la Tito? Important este că acolo, la cele mai înalte niveluri ale P.C. Iugoslav, pancroatismul și sârbofobia au mai ars într-o făclie puternică. După război, Hebrang a ajuns ministru federal al industriei, poate tocmai pentru ca slăbirea Serbiei să fie în mâini bune. În aceleași mâini care, imediat după război, au stopat cât au putut autonomia sârbilor din Croația, introducerea în școlile sârbe a alfabetului

chirilic, a istoriei sârbilor și a pus în mișcare, alături de alții, machiavelicul program de reașezare a sârbilor din Croația în alte regiuni. Ar fi făcut, desigur, și altele, dar extremismul său sau altceva l-a deranjat pe Tito, care l-a scos din funcții, în 1946. După disputa cu Stalin, din 1948, Hebrang stalinistul a fost arestat și a murit în închisoare, în condiții neelucidate. Poate că știa prea multe și nu a vrut să spună nimic – varianta eroică – sau poate că știa prea multe și a spus prea multe – variantă realistă. Oricum, Hebrang a știut și a făcut. Agentul sovietic Andrija Hebrang a avut, însă, "ghinionul" că dovezile cooperării sale cu ustașii și cu germanii au ajuns la Kremlin.

Nereprezentând doar el o anumită strategie, dispariția lui Hebrang nu a dus la dispariția strategiei. Atât de mare și atât de tare, tovarășul Andrija a fost doar o marionetă, care a rămas în scenă mai multe acte la rând. Piesa, însă, va continua și fără el, scena nu va rămâne goală, lozincile unității și frăției se vor auzi mai limpezi și mai veridice. Sala va aplauda frenetic, iar undeva, în liniștea unor birouri neștiute, se vor elabora scenariile pentru actele următoarelor decenii. Aplaudacii iugoslavi nu aveau cum să știe că piesa eroică va da, în cele din urmă, în tragedie.

MAREA CACIALMA

La rău sau la bine, viața – atâta timp cât există – merge înainte. La rău, cu speranță lucidă sau cu speranță temătoare, de multe ori fără speranță, iar la bine – cu gândul secret sau cu inconștiența că binele va mai ține, că răul nu va mai veni niciodată. Din păcate – așa este făcută lumea –, răul revine implacabil. Oamenii au parte alternativ – și, vai, în proporții atât de diferite – și de bine, și de rău. Totul este să aibă puterea de a trece de rău de fiecare dată, de atâtea ori. Fie și cu lacrimi. Pentru că, atâta timp cât mai curg încă lacrimi, mai este viață. Dacă plângi – trăiești, spune o zicală slavă.

În Iugoslavia postbelică au curs multe lacrimi, cel puțin atât cât sânge. Cel mai mult au plâns sârbii, deși nu sunt un popor plângăcios. Ei aveau, însă, cel mai mult de plâns. După ce și-au plâns morții din primul măcel mondial – cei mai mulți la est de Drina, acum, în 1945, și-i plângeau pe cei din al doilea măcel, de la vest de Drina. Mulți, foarte mulți morți n-au mai fost plânși de nimeni, pentru că – în termeni foarte generali, parcă special inventați – războiul, vremurile au exterminat familii întregi. Nu există în toată Iugoslavia măcar o familie de sârbi care să nu fi avut vreun mort printre rudele mai apropiate. În medie, fiecare a treia familie a pierdut pe cineva dintre rudele de gradul unu. Am cunoscut un sârb, un bărbat sau ce a mai rămas din el, căruia războiul și genocidul i-au răpit pe toți cei 47 membri ai familiei sale. Trăia, viața mergea înainte, dar viața lui nu a mai cunoscut speranța. Trăiește și acum. Mă mir cum și pentru ce. Și câți ca el. Ce vină au avut morții, ce vină au cei rămași în viață că s-au găsit mereu lideri (?) să-i împingă pe oameni la măcel?

Să ne întoarcem la lacrimi, apoi, foarte târziu, la speranță. Viața merge – nu-i așa? – înainte. Începuturi noi, speranțe noi. În universul atât de îngust în care trăiesc muritorii de rând, marile speranțe sunt atât de mici și, cu toate acestea, rar împlinite. O casă, o mobilă, pâinea cea de toate zilele, copiii, o carte, o durere, o dragoste, o nuntă, o boală, un botez, un divorț, un parastas, un prieten, un serviciu mai bun, o cămașă nouă, un buchet de flori, părinți tot mai bătrâni, o vorbă de duh, o ceartă, o lumânare, o ambiție deșartă, o rugăciune, o resemnare, o iertare, o pensie, încă un parastas – al ultimului prieten –, apoi propriul parastas văzut din ceruri. Văzut cu inima strânsă și îndurerat pentru greul lăsat în urmă celor încă vii și, poate – încă nu am fost acolo –, temător că nu vei mai fi pomenit, în curând, de nimeni. Ca la mormântul acelui tânăr extraordinar pe care l-am cunoscut atunci, în decembrie. Timp de un an, au tot venit la crucea de la căpătâiul său o tânără cu o bătrânică. Încă doi ani, a mai venit doar bătrânica. Apoi, nimeni. Iată de ce cer iertare morților mei că le văd atât de rar mormintele, că uit de Sâmbăta lor, că le aprind doar uneori câte o lumânare. Războiul nu l-am cunoscut, deci. Am, totuși, puține de iertat. Dar nu-i voi ierta vreodată pe cei care au ucis în '89, pe cei care au pus să ucidă în '89, pe cei care se prefac că uită să-i caute pe cei care au ucis în '89 cu arma sau prin trădătura condeiului. Iată de ce mă indignează formalismul închinăciunii unora în fața troițelor modeste, ridicate așa, ca să fie. Iată de ce mă revoltă formalismul închinăciunii în fața mormântului Soldatului Necunoscut, ale cărui oseminte au fost plimbate de colo-colo și vor mai fi, pentru a colora sau estompa imbecile culori politice și a da liniște câtorva cățărați într-un univers al fericirii, la urma urmei, doar cu puțin mai larg decât al muritorilor de rând. Cât de puțin, pentru o rușine atât de mare.

Mă aflu într-o pasă proastă, fără îndoială. N-ar trebui să scriu sau, chiar dacă simt că ar trebui, nu la această carte. Ni se mai îneacă, uneori, corăbiile. Avem necazuri. Trăim. Necazuri am și eu, cine nu are? Dar dacă sunt mai necăjit decât aș fi altfel, aceasta se datorează tot cărții. Am încheiat, că a trebuit să închei, odată și odată, documentarea privind primii ani ai Iugoslaviei de după 1945.

Am citit despre soarta multor oameni și suferințele lor, despre care nu voi putea scrie decât la modul general. În această carte contează doar esențialul, fenomenul, evenimentul și urmările sale. Oamenii – nu. Sau dacă da, doar implicit.

Prea multe rele, chiar și atunci când privești obiectiv și la general.

Cu împărțirea Iugoslaviei în unități federative delimitate după fărădelegea legală a acelor vremuri și locuri am vorbit destul, dar câte n-au mai rămas nespuse. Poate cu un alt prilej, poate de alții, poate altfel.

Au existat, însă, și alte fărădelegi săvârșite în numele legii. Una dintre cele mai nedrepte a fost colonizarea sau reașezarea. Nu vom folosi ghilimelele unde, poate, ar trebui.

În noiembrie 1944, în Belgradul eliberat, sesiunea AVNOJ-ului decide declanșarea vendetei despre care vorbeam: pedepsirea minorității germane pentru crimele de război, prin expulzarea de pe teritoriile iugoslave și confiscarea tuturor bunurilor. Voivodina, Backa,

Baranja, Banat și Srem se golesc de germani, iar în vara lui '45, la Belgrad, se decide colonizarea acestor teritorii mănoase cu veterani și eroi ai războiului de eliberare națională. În acest scop iau naștere Ministerul Colonizării din Republica Populară Federativă Iugoslavia și organul său executiv, Agenția pentru Colonizare, cu sediul la Novi Sad, și comisii locale de colonizare. Decretul emis în acest scop prevedea acordarea de opt acri de teren arabil pentru fiecare colonist și câte 0,5 acri, în plus, pentru fiecare al patrulea membru din familie. În total, o familie nu putea primi, totuși, mai mult de 12 acri. Eroii naționali sau familiile eroilor uciși urmau să primească 12–15 acri. La fel, ofițerii armatei iugoslave și asociațiile de familii numărând mai mult de 12 membri. Terenul agricol din zonele menționate era bogat, iar coloniștii urmau să folosească, unde era cazul, gospodăriile părăsite ale germanilor fugiți, expulzați sau internați în lagăre. Ce este drept și ce nu, veți judeca și dumneavoastră. Eu nu voi înceta să mă gândesc la comuna Turnișor, din mărginimea Sibiului, golită peste noapte de sașii ei, duși, unii în Rusia, alții prin Bărăgan. Erau și ei Volksdeutsche, dar mă întreb dacă au fost vinovați chiar cu toții de năvala nebună a Germaniei spre Est. Poate în Iugoslavia să fi fost altfel. Poate.

Dar nu despre aceste nedreptăți este vorba acum, ci despre colonizarea propriu-zisă. Fiind vorba de luptătorii care au eliberat Iugoslavia, vă așteptați, desigur, ca printre coloniști să întâlniți, în fruntea listelor, sârbi și familii de sârbi decimate de război, oameni fără speranță, oameni cărora statul făurit de ei urma să le mai redea ceva din speranța pierdută. Măcar pentru copiii și nepoții lor.

Doamne, nu va fi așa.

Se cuvine să știți că Backa, Baranja, Srem au fost înglobate, după 1945, în Croația. Voivodina, ca provincie autonomă, deși asociată Serbiei, în 1918, cu tot entuziasmul și fără condiția de administrare autonomă, era încorporată în unitatea federativă numită Serbia. Am precizat aceasta pentru a înțelege mai ușor ce s-a întâmplat. În Backa, Baranja și Srem, totul a decurs ca și cum războiul n-ar fi existat, măcelul sârbilor s-ar fi desfășurat pe altă planetă, ca și cum Croația – aliata puterilor Axei – ar fi dus, de la început și până la sfârșit, greul partizanatului. Da. Aici, în Croația, încă din mai 1945, părea că ambițiile opoziției naționaliste croate din timpul regatului au trecut ca o torță nevăzută în mâna guvernanților comuniști ai Croației și ai Iugoslaviei. În loc să apună pentru totdeauna sub lozincile titoiste de unitate și frăție, ideile lui Starcevic, Kvaternik, Frank, Radic, Macek și Pavelic proliferau aproape în voie. Spun aproape, pentru că, spre deosebire de naționalismul zgomotos și agresiv sârbofob, se executa, în surdină, o partitură politică nouă, extrem de eficientă. Partitura purta numele de "Croația Mare" și se interpreta la nivelurile cele mai înalte. Ceea ce urmăriseră naționaliștii croați de la 1918 încoace, putea prinde viață, fără presiuni politice, fără amestec din afară, fără exterminări, fără gloanțe, fără dinamită. Toate acestea trecuseră deja și, cu toate că roadele lor fuseseră culese, recolta încă nu era ceea ce trebuia să fie. Desnaționalizarea și croatizarea populației sârbofone romano-catolice, ale sârbilor ortodocși, ale șokcilor și ale ungurilor din Baranja puteau continua nestingherit, prin noile

măsuri luate de Ministerul Colonizării. Despre acest minister vorbim, pentru că de aici au emanat directivele, deși toată lumea știe de unde au emanat și indicațiile de emanare a directivelor.

Să rămânem, prin urmare, la nivel ministerial. În luna mai 1945, acesta adresează o scrisoare președinției guvernului Croației federative, prin care se dă mână liberă privind colonizarea teritoriilor și a proprietăților părăsite de germani cu foști partizani, familii de partizani și cu persoane care au contribuit la lupta de eliberare, specificând: "Coloniști din alte unități federative nu vor fi așezați aici, sub nici un motiv..." și că "principiile de bază ale desfășurării acestei acțiuni nu se pot pune în aplicare fără acordul guvernului Croației". Un asemenea document discriminator, deja în 1945, spune cam cum stăteau lucrurile cu noua Iugoslavie încă de la început. Culmea este că era, totuși, vorba de teritorii sârbești cu secole de istorie însângerată. Prin urmare, în zonele din teritoriile devenite, acum, Croația și desemnate colonizării vor fi admiși numai eroi croați și nici un fel de erou de alt neam. Cineva de la acel minister sau mai sus avea mare grijă ca, după ce s-au exterminat și izgonit sârbii, în locul lor să nu sosească tot sârbi. Slavonia de Est și Slavonia Centrală trebuiau să devină preponderent croate. Trebuia cu orice preț, pentru că nu erau. Iar acum, prețul nici nu mai era atât de mare, sub protecția liderilor politici croato-sloveni. Și, în plus, totul era legal. Uite că nu-i chiar așa de rău nici cu comuniștii ăștia. Parcă ar fi oamenii "poglavnik"-ului, dar mult mai abili. În loc să-i izgonească pe sârbi, acum, pur și simplu, nu le dau pământurile. O schemă deșteaptă, la urma urmei.

De fapt, croatizarea Slavoniei este jalonul principal al ideilor naționaliștilor pancroați de la "părintele patriei" – Starcevic, până la tătucul Iugoslaviei – Tito. Linia croată a inamicilor Iugoslaviei – Starcevic–Radic–Macek–Pavelic–Tito–Tudjman – a acaparat tot ce se putea acapara.

În Voivodina, decretul privind așezarea veteranilor războiului de eliberare națională a fost emis la începutul lui noiembrie 1945 și semnat de Mosa Pijade. Conform acestuia, în Baranja urmau să sosească 1.000 de familii de croați. La mijlocul lui noiembrie, se preciza că 600 de familii croate vor sosi din Zagorje și, în aceeași zi, Mosa Pijade informa Ministerul Economiei Naționale din Zagreb că i s-au repartizat gospodării în Srem, Backa și Baranja pentru 9.000 de familii croate. Croația a cerut imediat pământ pentru 10.500 de familii.

S-au trezit, însă, și sârbii.

A urmat o intensă bătălie a adreselor și a memorandumurilor sârbilor refugiați din aceste teritorii, în timpul războiului, spre zone mai sigure. O parte dintre sârbii care au supraviețuit s-au putut întoarce, în cele din urmă. Alții, nu. Cei care s-au întors s-au trezit cu vecini croați așezați de Pavelic pe pământurile foștilor lor vecini sârbi, pe care croații i-au exterminat, le-au luat bunurile și pământul. Ordonanțele de a-i trimite pe coloniștii croați ai lui Pavelic acolo de unde au venit nu au avut efect, pentru că, în cele mai multe cazuri, nu s-a mai găsit nimeni să reclame proprietățile sârbilor asasinați. Iată că exterminarea totală dă reușita totală! Cine vrea, poate învăța din asta.

În cele din urmă, pe hârtie nu s-a aprobat croatizarea totală a Slavoniei și nici în practică acțiunea nu a fost totală, dar...

Așezarea coloniștilor croați a continuat intensiv, în așa fel încât, în Slavonia de Est, Sremul de Vest și în Baranja, s-a creat o nouă structură demografică. Pământuri sârbești au devenit obiect al disputei: dacă sunt sau nu croate. Iar dacă în 1991–1992 au fost lupte interetnice crâncene în întreaga Slavonie, cauzele trebuie căutate și în ceea ce s-a întâmplat aici, în timpul colonizării din 1945 și după. Crearea Republicii Sârbe Krajina, cu teritoriile sale și în Slavonia, nu este decât o reacție de protecție de ultimă oră a sârbilor din acest teritoriu, care a cunoscut purificări etnice brutale în timpul ustașilor și altele, mai subtile, în timpul lui Tito. Toate acestea s-au petrecut în krajinele sârbești. Vine o vreme când, pentru a putea supraviețui, trebuie să spui: ajunge! Dar sârbii au spus-o – n-au avut încotro – abia după secesiunea Croației.

N-ar fi totul complet dacă n-am spune și faptul că, în colonizarea Slavoniei, s-a avut grijă ca familiile de coloniști croați să sosească din teritorii cu populație croată majoritară, ceea ce nu a afectat echilibrul demografic al acelor regiuni. În schimb, aceeași mână sau aceleași mâini au transferat eroi sârbi din zone mixte sârbo-croate spre Voivodina, adică în afara teritoriului croat. Prin depopularea de sârbi se completa, în mod abil, politica de populare cu croați. Și ca totul să fie cum se dorea, sub aceeași mască a nesfârșitei bunăvoințe au fost "readuși" în zone sârbești toți refugiații sârbi din Macedonia, din Kosovo-Metohia, din Sandzak. S-au urmărit macedonizarea, albanizarea, dar și musulmanizarea, toate în detrimentul sârbilor. Mai mult și de necrezut, în 1945 (!), în zonele Vukovar și Vinkovci au fost semnalate multe cazuri de sârbi izgoniți de pe pământurile lor străbune spre zone desemnate în afara teritoriului, devenit acum croat. Au fost multe cazuri mușamalizate de familii de sârbi ucise pentru a face loc coloniștilor croați. Practicile ustașilor au continuat, deși locul lor fusese luat de comuniști. În Republica Croată din federația iugoslavă, tradițiile naționaliste trecuseră în mâini bune, comuniste.

Același lucru s-a întâmplat și în diverse zone din Bosnia-Herțegovina, pentru a nu vorbi de expulzarea aproape a tuturor sârbilor din Kosovo. Rezultatul a fost identic. Zonele etnice sârbești subțiate de război au continuat să fie subțiate și după război.

Colonizarea și așa-numita reașezare a populației au provocat sârbilor nu numai nedreptățile evidențiate relativ palid față de realitățile crude ale acelor timpuri. Însăși reașezarea sârbilor, cu toate onorurile formale acordate eroilor luptei de eliberare antifasciste, a fost, în felul ei, o tragedie. Pentru mulți dintre luptătorii sârbi și pentru familiile lor, coșmarul războiului s-a prelungit încă doi–trei ani. Cei despre care vorbim și-au mai blestemat, o dată, eroismul, pentru că, fiind prinși în planul de strămutare spre nu știu ce pământuri ale făgăduinței, au trebuit să-și evacueze fostele gospodării – e drept, sărăcăcioase –, situate în zone mixte din Croația și Bosnia-Herțegovina. Iar această evacuare s-a transformat într-un nou calvar. Au parcurs sute și sute de kilometri cu o brumă de bunuri, cu familii decimate, în condiții deosebit de grele, pentru a lua viața de la capăt. Acest exod

a fost un adevărat calvar și s-a adăugat, cu efecte negative, asupra structurii demografice și a evoluției acesteia. Decenii de-a rândul, în regiunile pe unde au trecut coasa războiului și cuțitele măcelarilor ustași, apoi condițiile grele de viață ale populației "reașezate", s-a înregistrat cea mai scăzută rată de natalitate. Zeci de comune din Voivodina au ajuns comune moarte. Este de necrezut, dar, în aceste condiții, perioada de dublare a populației din Voivodina a ajuns, teoretic, la 3.500 de ani (!), în timp ce, în Kosovo-Metohia, neafectată de război, această perioadă s-a dovedit a fi de doar 28–29 de ani și nu se referă la sârbi, ci la albanezi.

Efectele biologice ale tuturor nenorocirilor n-au fost eliminate nici până în ajunul destrămării celei de-a doua Iugoslavii. Cu atâtea femei ucise, cu atâția prunci și copii măcelăriți, nici nu este de mirare că, în Serbia Centrală, chiar și în 1988, s-au înregistrat 53 de "comune moarte", în Voivodina – 30, în Croația – 59. În majoritate, sârbești.

În toate unitățile federative, anii de guvernare comunistă și naționalistă au contabilizat o continuă reducere a populației sârbe. Fenomenul este departe de a fi natural, iar cauzele au continuat să fie aceleași : rata scăzută de natalitate, "iugoslavizarea" sârbilor și exodul lor din Bosnia-Herțegovina, Croația și Kosovo-Metohia. Exod spre lumea largă ! Exod oriunde.

Am promis cititorilor un șir de deziluzii față de imaginea noastră idilică despre Iugoslavia. N-am făcut-o, pentru a nu dezamăgi cu tot dinadinsul și nu continui doar pentru a mă ține de cuvânt. La rândul meu, am fost dezamăgit. Mi-am promis, însă, adevărul. Adevărul, această noțiune pe care o recepționăm atât de pură și așteptăm atât de mult de la ea, are, uneori, acest mare defect – dezamăgește. Poate de aceea îl și rostim atât de rar pe de-a-ntregul. Minciuna cea hulită are, în schimb, calitatea de a amăgi, a crea iluzii. Care dintre ele e mai bună ?

Ne-am propus, însă, să scriem adevăruri. Adevărurile noastre. Sperăm să nu greșim prea mult și, astfel, ele să fie și adevărurile adevărate, ale dumneavoastră. Prin urmare, urmează alte deziluzii și nu alte amăgiri.

Să ne oprim, acum, la spălarea păcatelor. Așa aș denumi campania declanșată de conducerea de partid iugoslavă de după 1945. A fost o acțiune îndelungată, desfășurată cu perseverență și care a urmărit atenuarea contribuției sârbilor la victoria luptei de eliberare antifasciste și, totodată, minimalizarea genocidului organizat de ustașii croați, de naționaliștii albanezi, bulgari, macedoneni, unguri.

Mai monstruos decât acțiunea propriu-zisă a fost faptul că cele două laturi ale problemei au fost tratate împreună, au fost spălate, cum s-ar spune, în aceeași apă.

Sângele și lacrimile victimelor genocidului, sângele eroilor sârbi de pe câmpul de luptă spăla crimele și atrocitățile călăilor !

De la tribuna diverselor congrese și conferințe, adunări populare și consfătuiri de lucru, croatul Tito a rostit, nu o dată, distorsionatele sale "adevăruri", precum : "... croații i-au avut pe ustași, iar sârbii pe cetnici. Există vreo diferență între ei ?" Și cu asta, basta.

Oricine cunoaște cât de cât realitățile iugoslave din anii războiului nu va putea admite acest paralelism. Nu poți să tragi acel nerostit, dar remarcat de toată lumea semn egal între două popoare, sugerând că ar avea aceleași păcate. Nu intrăm în detalii, dar o asemenea afirmație nu-și găsește acoperirea în realitate. În schimb, ideile enunțate au constituit un mod de a prezenta lucrurile, care, chiar dacă au stârnit, în cel mai bun caz, doar consternare în Iugoslavia, au narcotizat străinătatea. La început, pe cea care avea nevoie de acest narcotic pentru a-și justifica politica față de Iugoslavia și, apoi, străinătatea naivă, dezinformată și de bună-credință. Noi, românii, ne situăm în această a doua categorie și nu am convingerea că ne-am revenit întru totul în urma dozei propagandistice administrată aproape cinci decenii. De necrezut! Tito să tacă așa ceva? – se miră toată lumea.

De necrezut, pentru mine cel puțin, este și faptul că, discutând cu un tânăr diplomat român revenit din Marea Britanie, l-am auzit spunând că sărmanul Tito a făcut, inconștient, o serie de greșeli care au dus, apoi, la prăbușirea Iugoslaviei. Chestia cu sărmanul mai treacă-meargă, dar ideea cu inconștientul... Asta e! Lumea nu cunoaște și nu este vina ei.

Să revenim la spălarea păcatelor, proces pe care comentatorii iugoslavi au denumit-o "simetrie forțată". Dacă vi se pare mai potrivită, să rămână așa și în conștiința noastră.

Liniștind apele în jurul vinovăților de neiertat croate, Tito a potolit și temerile altor asasini de sârbi. Iată ce apel a adresat el albanezilor din Kosovo-Metohia chiar la congresul de constituire a P.C. din Serbia (mai 1945): "Noi știm că v-ați alăturat armatei germane, că ați luptat împotriva noastră, dar aceasta nu înseamnă că, acum, vă cerem socoteală... Nu sunteți cu toții tăietori de gâturi... Ne întoarcem spre voi pentru a vă ajuta, pentru a vă explica ceea ce dorim noi".

Într-adevăr, nu toți albanezii au fost măcelari de sârbi. Dar care au fost?

Dincolo de această "spălare a păcatelor" în sângele și lacrimile victimelor, Tito a urmărit, însă, și altceva. A urmărit încurajarea treptată a naționalismului în provinciile autonome ale Serbiei, cu intenția evidentă de a complica problemele în această unitate statală a federației, pentru a slăbi Serbia.

Mă întorc și mai subliniez o dată. Dintre toate republicile constitutive ale federației iugoslave, doar pe teritoriul Serbiei au fost înființate unități administrative autonome (Kosovo-Metohia și Voivodina). Regiuni sau provincii autonome n-au apărut – pentru că nu s-a vrut – nici în Croația, unde sârbii ar fi avut și ei dreptul la autonomie, și nici în Bosnia-Hertegovina, unde acest drept li se cuvenea sârbilor, musulmanilor și croaților, deopotrivă. Aceasta, evident, doar în cazul în care s-ar fi ținut morțiș de împărțirea administrativă despre care am vorbit pe larg.

Spălarea păcatelor sau simetria forțată i-a protejat pe ustași la nivelurile cele mai înalte ale politicului. Și nu trebuie să facem un efort de gândire prea mare că de aici a pornit paralizarea procuraturii, a judecătoriilor, a securității, a poliției, a întregului aparat administrativ. "Cu elementele cetnice nu vom ajunge niciodată la o înțelegere, pentru că au jefuit și au distrus" – tuna și fulgera prea bunul Tito. Tuna, fulgera și acționa necruțător.

Serviciile secrete iugoslave, pe care, de-a lungul vremii, le-au concurat, poate, doar cele israeliene în lichidarea și aducerea în fața judecății a asasinilor evreilor, i-au urmărit pe cetnicii refugiați în cele mai îndepărtate colțuri ale lumii. Dacă s-ar face o statistică cu accidentele mortale datorită alunecării pe coji de banane, în Brazilia, căderii de pe scări, în Mexic, conducerii imprudente, în Anglia, excesului de alcool, în Suedia, încăierărilor din cârciuni obscure, în Germania și în Australia, sau chiar căderii între banchize, la Polul Nord, vom regăsi, peste tot, cetnici. În schimb, nu vom afla printre ei nici un ustaș.

Toate acestea le relatează, acum, chiar cei care s-au ocupat cu prigoana necruțătoare a cetnicilor și cu supravegherea ustașilor. Ce mare diferență! Până în anul 1966, serviciile secrete iugoslave au știut orice mișcare a dușmanilor iugoslavi ai Iugoslaviei, i-au lichidat pe cetnici, iar pe ustași mai mult i-au protejat decât i-au "accidentat". După aceea, în urma scoaterii lui Aleksandar Rankovic pe linie moartă, prin excluderea sa din conducerea superioară a comuniștilor iugoslavi, problema ustașilor a dispărut complet din vizorul atotvăzător al serviciilor secrete. Aceasta este și una dintre explicațiile pentru care ustașii fugiți din țară, cu valori imense jefuite în timpul războiului, au putut îngroșa lumea afacerilor, lumea politicului, lumea mass-media occidentală, sporindu-și averile, acaparând influență. De pe aceste poziții au putut sprijini – economic, politic, militar, propagandistic – revigorarea naționalismului sloven și croat și au contribuit la crearea cadrului propice secesiunii. Dacă au reușit să păcălească, prin minciună, Occidentul? Nu cred. A fost doar o repetare, în alte vremuri și sub altă formă, a conjurației dintre diaspora ustașă și interesele externe ostile Iugoslaviei întregite și, mai ales, Serbiei.

Și dacă în afara granițelor s-a instaurat doar supravegherea, protecția și, în cele din urmă, scoaterea de sub control a ustașilor, în interiorul Iugoslaviei a dominat propaganda spălării păcatelor, a simetriei forțate. Pe toate căile mass-media, prin luările de poziție ale "toarășilor", între ustași și cetnici s-a pus, întotdeauna, semnul egal, până la completa asasinare a adevărului. Nu tu cauze diferențiate, nu tu obiective absolut diferite urmărite, nu tu apărarea sau dușmănirea ideii de Iugoslavie. Nimic din toate acestea.

Mai mult, în Iugoslavia, nimeni și niciodată, până după mijlocul anilor '80, nu a avut voie să scrie sau să vorbească în public despre genocidul ustașilor. Nu. Genocid nu a existat în Iugoslavia! – declarau conducătorii comuniști de la cele mai înalte niveluri. Tot ceea ce s-a admis spre publicare despre un genocid fără precedent în Balcani a fost formularea ambiguă "atrocitățile ustașe împotriva sârbilor, evreilor, țiganilor și a croaților de orientare iugoslavă". În întreaga perioadă titoistă, nici Iugoslavia și nici lumea largă nu a vorbit despre numărul imens al victimelor, despre modalitățile bestiale ale asasinării lor!

Adevărul nu s-ar fi potrivit cu lozincile de unitate și frăție. Adevărul ar fi generat și întreținut vendeta. Adevărul ar fi zdruncinat acea coloană de marmură monolit pe care urca propaganda comunistă ca o iederă stufoasă, acoperitoare. Adevărul ar fi relevat contradicția tragică sârbo-croată (la cel mai murdarul ei apogeu, adăugăm noi). Adevărul ar fi dăunat Iugoslaviei, în interior, și prestigiului său, în exterior... Toate aceste motivații nu stau în

picioare. Acum știm acest lucru. Nu stau, fie și pentru simplul motiv că cei care își puseseră în gând destrămarea celei de a doua Iugoslavii nu ar fi avut nici un interes să protejeze Iugoslavia. Dacă s-a protejat, într-adevăr, ceva, atunci acel ceva a fost naționalismul croat, ustașii refugiați și reașezați (colonizați) pe pământuri sârbești. În primul rând, naționalismul croat. Acesta nu trebuia să ajungă pe banca acuzaților. Acesta și nu o altă forță urma să devină groparul Iugoslaviei federative. Naționalismul trebuia, deci, conservat și protejat. Într-o următoare etapă, încurajat, pompat și slobozit în voia sa. Unde și cât de năpraznic va lovi, era deja un răspuns dat.

Poate veți fi contrazis de către cei care au urmărit cu atenție evenimentele din timpul și de după destrămarea federației iugoslave. Veți fi contrazis și veți fi întrebat: dacă problemele stau, într-adevăr, așa, cum vă explicați că a existat, totuși, un monument la Jasenovac?

Acel monument a existat, într-adevăr. S-a organizat, acolo, și un mic muzeu, păstrător al foarte puținelor mărturii scrise, al unor imagini foto – și ele puține –, al depozițiilor celor câtorva zeci de supraviețuitori, instrumente de tortură, arme. Monumentul și muzeul – pierdute în imensitatea unui câmp întins. Un câmp acoperit de iarbă bogată, unde nimeni nu a îndrăznit să sape, unde doar câțiva centimetri de sol acoperă unul dintre cele mai întinse cimitire umane neînregistrate ca atare în nici o evidență. Cu ocazia lucrărilor de construcție a muzeului, excavațiile au scos la lumină oseminte a sute de oameni. Iarba bogată nu a acoperit complet nici după o jumătate de secol, iar timpul nu a pulverizat încă oasele miilor de cadavre rămase neîngropate. Nu aș vrea să fiu macabru, dar cine s-a plimbat prin Jasenovac nu se poate să nu fi supt sub tălpi o tibie doar pe jumătate putrezită sau să nu fi stăpânit, chiar fără să bage de seamă, un craniu de adolescent.

Vă întreb, la rândul meu, când ați aflat, aici, la noi, despre Jasenovac? Vă răspund, dacă ezitați: abia în 1991, în perioada secesiunii Croației, când neoustași rămași necunoscuți au distrus muzeul, au jefuit arhivele și au pângărit tot ce s-a putut pângări. Ați văzut și la TVR un videoclip de o clipă, probabil. Nu cred că l-ați introdus în memorie, necunoscând situația de ansamblu.

Și, aproape sigur, nu ați reținut nici a doua și ultima apariție a Jasenovac-ului printre știrile mult mai șocante și îngrijorătoare care ne inundă, aluând din Balcani și din toată lumea. O spun și care a fost aceasta: declarația lui Franjo Tudjman, de a transforma Jasenovac-ul într-un parc pentru păsări rare (!) Să nu credeți că e o glumă proastă. Să nu credeți, pentru că, în zilele următoare, buldozerele croate au decopertat hectare de pământ cu oseminte, într-o amplă "lucrare de amenajare". Urmele, pe veci acuzatoare, ale crimelor se șterg de pe fața pământului la ordine prezidențiale. Așa este, iată, acum, și în Croația...

Oseminte sârbilor, ale evreilor și ale țiganilor, Jasenovac și Tudjman. Care o fi legătura logică? Noi cunoaștem doar una. Fostul general al Armatei Populare Iugoslave (cel mai tânăr general al ei), mare și tare în direcția cadre, autor al unor lucrări pe care le-a ordonat a li scrise și, apoi, le-a semnat (bănuiesc că așa a fost, pentru că mai rar pe lume

generali care îi dau cu scrisul în afară de semnătură), este, totodată, unul dintre cei mai mari demolatori ai adevărurilor despre genocidul ustașilor. Dacă îmi veți da crezare, vă veți mulțumi și cu un neînsemnat citat dintr-un interviu prezidențial al lui F. Tudjman: "Opinia mea în legătură cu Jasenovac este că, aici, au fost uciși doar 30.000–40.000 de oameni (în alte declarații, cifra a fost redusă la 20.000)... Tito a fost conștient de exagerările în legătură cu această problemă, drept pentru care, deși a vizitat toate câmpurile de bătaie ale partizanatului și locuri istorice importante din timpul revoluției, el nu a fost niciodată la Jasenovac".

F. Tudjman a scris cărți în demonstrarea afirmațiilor sale. Celor care nu mi-au dat crezare, aceste opere le stau la dispoziție. Sunt curios și câte idei de susținere a "iugoslavismului" vor găsi în scrierile unui fost general al Armatei Populare Iugoslave. A păpat frumoase solde ale armatei până a putut, apoi, pentru a mai păpa solde chiar mai frumoase, a dat ordin să se tragă în armata care până atunci îi dăduse soldele. Orice ați zice, după '89, în Europa Estului a apărut un nou tip de erou național. "Când cu steaua, când cu crucea, ca părintele Burducea" – gândea, cu glas tare, despre cine știa ea, o precupeață fără minte – desigur, și cam gureșă – dacă nu i-o fi trecut până acum. Acest tip de erou național, răsărit, peste noapte, dintr-o disidență atât de modestă încât nicăieri nu o poate folosi drept platformă politică, este respectat, are voturi multe, corp de pază zelos, plătit zelos, el spune ce e rău și ce e bine, dă mâna cu alți eroi naționali de modă nouă, strânge și mâini regale și primește strângere înmuiată de zâmbete largi... Îi e bine. Îi place. Așa cum e, el place și altora, alde celor care l-au sfâșiat pe Moțoc. Ce știu cei de dinafara zidurilor diverselor palate? Unii nu știu, dar cei mai mulți, da. Eroii aceștia de modă nouă cam put a trădători. Așa crede partea mai luminată a gloatei, dar greșește. Ei au trădat ce? Au crezut în ceva? Au servit cu tot sufletul vreo cauză nobilă, a interesului vreunui neam? Cum să fii trădător dacă n-ai o cauză de trădat, pentru a îmbrățișa altă cauză? Nu. Noii eroi ai Estului sunt doar cățărători. Iar în noua morală pe care o promovează, aceasta reprezintă un merit. Deocamdată, tacit, dar un merit și nu o rușine.

Muzeul de la Jasenovac a fost, totuși, ridicat și ceea ce s-a întâmplat cu acesta, în 1991, este mult prea departe de începuturile Iugoslaviei comuniste de după 1945. Să nu-l părăsim încă, pentru că tot aici s-au rostit cele mai cinice vorbe la adresa victimelor și la adresa sârbilor supraviețuitori, chiar în ziua inaugurării sale. La Jasenovac, printre barosanii Iugoslaviei adunați acolo, fără Tito, s-a aflat eminența cenușie a regimului, omul de care – se spunea – și lui Tito îi era teamă. Acel om era Ivan "Stevo" Krajacic. Tăcerea momentului de reculegere a fost spartă de meditația cinică a acestuia, care, deși rostită cu glas scăzut, a ajuns, iată, până la noi: "Și, totuși, nu v-am măcelărit într-un număr suficient de mare!"

* * *

Întrebarea care mi-o pun este dacă vorbele lui Krajacic au fost doar regretele unui naționalist croat, spion sovietic, ale unui isteric sârbofob sau doar începuturile unui plan

diabolic, născocit de mintea sa. Nu știu dacă vorbele sale au precedat tragedia lagărelor de concentrare comuniste. Nu știu dacă vorbele, dar știu sigur că gândurile – da.

Nu trecuseră decât trei ani de la încheierea războiului de eliberare, când asupra sârbilor și muntenegrenilor s-a abătut valul de nenorociri procat de "conflictul" Stalin-Tito, din 1948. Ce temă incitantă ar putea fi și aceasta...

Iugoslavia se afla pe drumul ei propriu de evoluție. Cât de bun, cât de rău, cât de propriu, nu îl comentăm acum. Oricum, s-a văzut, până la urmă, în ce înfundătură s-a terminat. Acest drum era, totuși, altceva decât vroia Kremlinul, decât vroia Stalin. S-ar putea ca nu drumul să fi deranjat, ci altceva, iar drumul criticat să fi fost doar paravanul. Poate s-a aflat acolo, la Kremlin, de începutul jocului dublu al lui Tito. Dar nu este exclus nici ca acest joc să fi fost dirijat și doar formal condamnat. Pentru prima idee erau destule semne, informații și agenți staliniști – cam tot atâția.

Un semn îngrijorător ar fi putut fi că nu se știa pe ce motiv Iugoslavia o lăsase cam moale și, apoi, moale de tot cu recuperarea reparațiilor de război de la capitaliștii de dincolo de cortina de fier. Da, putea fi un motiv de iritare și de îngrijorare. Când în joc sunt zeci de miliarde de dolari, "generozități" de acest fel dau de bănuit. Ce s-a dat în schimb? Cine cu cine mai e? Să ieși de sub pulpana mantalei, la două rânduri de nasturi, a tătucului Stalin fără să ai voie?

Cine știe și ce alte păcate o mai fi avut Tito? Chiar, cine?

Vă rog ca, pe parcursul întregului capitol, să admiteți, de fiecare dată, și contrariul. De pildă, Stalin ar fi putut doar mima supărarea împotriva "devierii" lui Tito, pentru a-l face mai simpatic Occidentului. Tito ar fi putut fi un cal troian...

În orice caz, în 1948, C.C. al P.C.U.S. a declanșat o campanie (surpriză pentru neavizați) extrem de dură împotriva Partidului Comunist Iugoslav, cu acuze grave la adresa liderilor săi. Trădare a principiilor revoluționare, practici necorespunzătoare de conducere politică și guvernare administrativă, apropiere de capitalism, lipsă de atașament față de mișcarea comunistă internațională...

Și întrebările acuzau. Ce-i cu Frontul Popular acela? Încotro o luați, tovarăși iugoslavi? Unde este credința voastră în tovarășul Stalin?

Ei, dacă toate acestea s-ar fi petrecut între două birouri de mișcat hârtii, n-ar fi fost mare tapaj, chiar dacă unul ar fi fost la Moscova și altul la Belgrad. Chestiunea, însă, s-a dorit publică de ambele părți. Stalin afirmase că tancurile sovietice pot ajunge la Belgrad în câteva ore, iar Tito – că nu le va lăsa poporul înarmat.

S-a declanșat, apoi, o presiune politică, economică, propagandistică ce nu văzuseră încă Balcanii. Bineînțeles, s-a implicat și Cominternul, care a mai făcut, o dată, praf conducerea P.C. Iugoslav într-o manieră parcă și mai acută, mustind de zel internaționalist, revoluționar și de nu știu mai care zel.

Tito și ceilalți lideri comuniști au devenit și ținta atacurilor personale. Poate se vor mai găsi printre cititorii acestei cărți români care-și vor aminti de uriașele panouri colorate

înfipte prin pietele centrale ale orașelor noastre, reprezentându-l pe mareșalul Tito. Pe panou, sub inscripția "călăul Tito", se lăfăia, după același șablon, un mareșal mai burduhănos decât Göring, în cizme, pantaloni bufanți cu lampas de general, tip ținută SS, cu o casketă împrumutată, fără echivoc, de la brigăzile Totenkopf (Cap de mort), îmbrăcat într-un veston cu mai multe decorații decât doi amirali sovietici la un loc. Acest personaj sinistru, ridicol, grotesc privea fioros, iar în mâna dreaptă ținea, aplecată spre pământ, o uriașă bardă, de pe al cărei tăiș mânjit de sânge se scurgeau picături grele, într-o băltoacă sângerie. Călăul Tito a beneficiat de cea mai mare reclamă din întregul lagăr socialist, cu excepția lui Stalin. Tito a avut panouri în mai toate orașele țărilor, date la lalta, spre "îngrijire" sovieticilor. Stalin a avut, peste tot, și panouri, și statui, și nume de bulevarde, și nume de orașe. Ce folos ? A murit singur, agonizând singur într-o criză cardiacă ce a durat șase ore.

Campania antititoistă seamănă al naibii de bine cu embargoul împotriva Republicii Federale Iugoslavia a anilor '90. Dar nu mă refer la Iugoslavia, ci la România, la Bulgaria, la Ungaria – vecinii ei. În fiecare dintre aceste țări, tot cimentul și fierul beton ale unor ani de producție s-au dus pe construirea de cazemate și adăposturi la granița iugoslavă și în adâncime. Armatele stăteau cu anii prin păduri, în tabere și așteptau atacul banditului Tito. Au fost incidente de frontieră în care au glăsuit armele. Oamenii erau influențați să privească cu suspiciune și ură dincolo de Dunăre. Începuseră să-și bănuiască vecinii de gânduri rele. Poate nu are nici o semnificație, dar într-un oraș pe care îl știu eu, în timpul unei furtuni, uriașul panou cu uriașul călău Tito, instalat în fața teatrului de stat, s-a prăbușit peste o tânără învățătoare și a omorât-o. Era învățătoarea mea. Dumnezeu să o odihnească în pace.

În contul cui trebuie trecută această victimă ? În contul cui uriașele cheltuieli militare? În contul cui stagnarea construirii de locuințe din cauza construirii de cazemate ? În contul cui atâtea și atâtea familii de militari destrămate ? În contul cui păgubirea gravă a economiei? În contul cui nemiloasa vânătoare de vrăjitoare antistaliniste și protitoiste ? În contul cui...

În Iugoslavia anului 1948, supărarea tătucului Stalin punea, însă, alte întrebări, mai grave. Va supraviețui sau nu Tito ? Va rămâne sau nu pe poziție clica croato-slovenă de la conducerea P.C. Iugoslav ? Îl vor sprijini pe Tito sau pe Stalin pătura mijlocie și cea inferioară ale comuniștilor intoxicați de educație stalinistă, de adulare a marelui conducător al omenirii ?

Înmănuncheate, aceste întrebări cereau urgent un răspuns clar la întrebarea sinteză : viață sau moarte ? Dacă era viață pentru Tito, era, implicit, moarte pentru comuniștii cominterniști staliniști. Dacă era moarte pentru Tito, era viață pentru membrii de partid luptători antifasciști, eroii eliberării, intoxicați – ani și ani – cu îndemnuri staliniste. Cu ceea ce, după moartea lui Stalin, toți vitejii aceia care se arată după război au repudiat cu silă afișată : cultul personalității, tovarăși ! Câh !

Referindu-ne la naivii comunismului idealist, aceștia erau ferm convinși că, dacă a spus-o marele Stalin, conducerea P.C. Iugoslav este, într-adevăr, revizionistă și contrare-

voluționară. Ei or fi crezut așa, dar Ivan "Stevo" Krajacic, agentul sovietic nr. 1 în Iugoslavia, a văzut lucrurile altfel. Poate a fost chiar pus să le vadă altfel, pentru că, în ciuda ordinului primit de a-l lichida fizic pe Tito, agentul Krajacic a trecut la neexecutare de ordin și a rămas în dreapta mareșalului-călău până la moartea acestuia. Tito, de fapt, a avut mereu șansa lui sau și-a creat șansa lui și oricine îi cunoaște biografia poate afirma că s-a născut sub o stea norocoasă. Un mare actor al vieții. Un actor norocos, aplaudat pentru rolurile în care, de fapt, nu credea. Tito nu va muri, deci, de mâna unicului om de care se temea. Cea mai întunecată figură politică a istoriei iugoslaviei titoiste, principalul rezident al Direcției a 4-a a K.G.B.-ului în Iugoslavia, Ivan "Stevo" Krajacic primise, probabil, ordine de la mai mulți stăpâni, cu planuri și viziuni ce depășesc, firesc, schema simplistă destinală celor mulți care l-au ucis pe Moțoc, numiți, azi, elegant, opinia publică. Acum, în ultimul deceniu al mileniului doi, toată lumea știe, totuși, că problemele nu sunt atât de simple: Stalin se supără pe Tito și Tito o încurcă rău. În spatele acestei scheme publice se desfășoară cele mai complicate și cumplite jocuri, în care sunt angrenați sute de oameni, pentru a regla, după o anumită voință, viața a sute de milioane de oameni. De multe ori, însăși schema simplistă, publică este falsă, are menirea de a păcăli și de a satisface.

În 1948, când comunismul mondial le-a administrat palme răsunătoare liderilor comuniști iugoslavi, lui Tito nu i s-a întâmplat absolut nimic. Din contră, după aceea, a dus-o mult mai bine, cu mai multă independență aparentă (optăm, totuși, pentru aparență) și, în ciuda supărării Tătucului de la Kremlin, a continuat și mai vioi politica sa de slăbire a Iugoslaviei și a Serbiei. Lui Krajacic – cel mai notoriu stalinist din P.C. Iugoslav – nu i-a clintit vreun fir de păr nici vasta agentură sovietică, nici vânătorii de capete staliniste ai securității iugoslave.

Avem motivele noastre să credem că ruptura Stalin-Tito a avut și caracterul unui bluf sinistru.

Pus, chipurile, în a alege propria oale comunistă de urmat sau să reintre în monotonul cor al slăvitorilor lui Stalin, tovarășul Tito, mareșalul victorioaselor trupe de partizani eliberatori ai Iugoslaviei, a ales calea cea mai radicală. A trecut la lichidarea sistematică a acelor membri de partid din conducere, dar și de la nivelurile inferioare ale P.C. Iugoslav, cărora li se potrivea pe drept acuzația de sprijinitori ai Cominternului. Au fost lichidați și cei cărora li s-a cusut cu forța, pe piept, această etichetă. Primii au reacționat energic, crezând, cu toată convingerea, că liderii comuniștilor iugoslavi au luat-o pe un curs contrarevoluționar, revizionist. Ceilalți, habar n-au avut ce li se întâmplă și de ce.

Cert este faptul că, pentru a-și păstra orientarea politică, liderii croato-sloveni ai conducerii superioare ai P.C. Iugoslav, în frunte cu tovarășul Tito, au acționat cu mare repeziciune și cu o brutalitate care le-a întrecut cu mult pe cele din GULAG-urile sovietice. Nu sunt afirmații gratuite. Aceștia au declanșat lungul șir de procese politice pe întregul teritoriu al Iugoslaviei. Șirul a fost, într-adevăr, lung, dar durata proceselor – condensată la maximum. Pentru stalinism, pentru cominternism, pentru deviaționism, pentru o vorbă,

pentru o șoaptă, pentru nimic au fost condamnate, oficial, 5.037 persoane. În evidența poliției figurează 11.694 de persoane. În mult mai bogatele evidențe ale fostei securități iugoslave, peste triplul acestora. Ceea ce a rămas nedistrus și nefalsificat din arhivele lor se află încă, și azi, sub șapte lacăte.

Aceste zeci de mii de victime – care, totuși, au scăpat cu viață în momentul arestării, în timpul anchetelor, înainte și după procesele necruțătoare, pe bandă rulantă și au avut, deci, șansa să intre în evidențe – sunt doar o parte a celor care au plătit cu viața, cu chinuri, cu sănătate fizică și psihică un meci politic înscenat.

Pe harta fiecărei țări din cadrul lagărului socialist există nume cu rezonanță, care înfioară, precum Aiud, Jilava sau Gherla. În Iugoslavia, aceste nume sunt Bileca și Stara Gradiska, Insulele Goli Otok, St. Grgur, Rab și Ugljen. Simbolul acestor sinistre închisori și lagăre a rămas, pe veci, Insula Goli Otok. Regimul aplicat, aici, deținuților a fost atât de înfiorător încât, uneori, nu au rezistat la calvarul de a fi martori oculari nici chiar gardienii. Pe insula pustie – numai stâncă – se spărgea piatră și se sfărâmau convingeri, se distrugeau, până la anulare, conștiințe. Din câte am citit despre lagăr, aici s-a realizat o combinație între ceea ce a fost la Mauthausen, cu iadul său de la cariera de piatră și cu ceea ce a fost la Pitești, cu iadul său de "reeducare". Sinistru este că au putut exista minți ale infernului care, fără să aibă experiența lagărului nazist și a închisorii de la Pitești, le-au întrupat pe ambele într-unul singur. La Goli Otok, deținuții epuizați fizic au fost puși să se spioneze unul pe altul, să-i "reeduce" ei înșiși pe cei desemnați de călăi pentru "reeducare", să schingiuiască și să ucidă.

Securitatea iugoslavă se dezlănțuise nu numai în interiorul sinistrelor lagăre, ci în întreaga țară. Nu conta adevărul, nu conta vinovăția sau nevinovăția câtorva mii de nenorociți, conta doar – cât de mult conta! – zdrobirea moralului, zdrobirea unei anumite stări de spirit, zdrobirea comuniștilor sârbi, a clerului ortodox, a intelectualității sârbe, a ofițerilor sârbi și muntenegreni, a participanților la lupta de eliberare antifascistă, care deveniseră incomozi. Imensa majoritate a victimelor au fost sârbi și muntenegreni. Și tot sârbii și muntenegrenii au fost cei mai supravegheați și cei mai persecutați de securitate, chiar dacă au rămas în libertate.

Iugoslavia perioadei 1948–1951 a cunoscut, practic, un nou genocid, al nevinovaților. Cinismului exterminării vechii gărzi sârbe și muntenegrene a luptătorilor antifasciști i se adăuga cinismul așezării în fruntea acestui complex mecanism represiv tot a unui sârb. Într-adevăr, în fruntea Ministerului Securității s-a aflat, pe atunci, Alexandar Rankovic. El era pus să semneze condamnările la moarte, la detenție în lagăre și pușcării. În conformitate cu propriile sale mărturisiri, 47 la sută dintre cei condamnați au fost absolut nevinovați. Habar nu aveau ce-i aia revizionism, deviaționism sau contrarevoluție.

Rankovic dispunea declanșarea nenorocirilor, care, odată puse în mișcare, nu se mai puteau opri. El nu avea dreptul de a-i grația nici pe cei mai remarcabili luptători ai partizanatului. Grațierile le semna exclusiv Tito. S-a arătat, nu o dată, generos, drept pentru

care cei scăpați din ghearele morții l-au adulat o viață, blestemându-l, tot o viață, pe Rankovic sârbul, comunistul sârb care extermină sârbi.

Am enunțat, anterior, ideea că meciul dintre Stalin și Tito a fost regizat. Pe cine a păcălit și pe cine nu sau pe cine a trebuit să păcălească și pe cine a trebuit să țină în șah, se va dezvălui, cândva, în detaliu.

De aici, din București, pentru o minte nici mai bună și nici mai slabă decât cea medie, să zicem, sunt, însă, de pe acum, evidente unele dedesubturi, de altfel, ușor sesizabile.

Anii postbelici de instaurare și consolidare a dictaturilor comuniste în întregul Est, aflat sub pâslarul sovietic, a cunoscut, în fiecare țară, valuri de lichidare fizică a liderilor comuniști incomozi, a intelectualității, a clerului, a cadrelor armatei. În absolut fiecare țară de democrație populară și aproximativ în aceeași perioadă, pușcăriile comuniste au fost umplute până la refuz, plutoanele de execuție au tras, în lagăre de muncă-exterminare s-a murit cu miile, s-a minerit, s-a tăiat stuf, s-a săpat la canalul Dunăre-Marea Neagră de către floarea națiunii îmbrăcată în zeghe de pușcăriaș. Totul, sub același și același semn al exterminării "incomozilor". S-a băgat groaza în popoare, s-au deznaționalizat popoare, măcelărindu-li-se valorile spirituale, simbolurile și perenitățile identității. În toate țările Estului se puteau găsi infinite motivații pentru toate bestialitățile, ritmate de bagheta Kremlinului. Dușman al revoluției proletare putea fi oricine în România, în Ungaria, în Cehoslovacia... Putea, pentru că puțini aveau certificate nemăsluite de revoluționari, de luptători antifasciști. Dar în Iugoslavia... Cum puteai acuza zeci de mii de partizani sârbi, muntenegreni și de care or mai fi fost, că ei, tocmai ei ar fi dușmanii propriului lor regim? Trebuia inventat ceva care, dintr-o trăsătură de condei, să arunce o întreagă tabără de eroi în tabăra inamică. Și astfel, după ce, ani la rând, s-au cântat osanale staliniste, s-au adus omagii poporului sovietic, s-a luptat cu vorba și cu fapta pentru ideile comuniste, ca ideal, dar și ca alternativă la fascism și exploatare, au urmat înscenarea, conflictul artificial Stalin-Tito. Acest conflict i-a damnat dintr-o dată pe toți cei care, fiind, în primul rând, patrioți iugoslavi, au acceptat, în subsidiar, să fie și comuniști internaționaliști, implicit cominterniști, staliniști.

Dacă am dreptate în ceea ce afirm, încă o dată, jos pălăria în fața făcătorilor de jocuri politice. Felicitări, tovarăși! Dați-i înainte, fără grijă!

Elita revoluționară, comunistă, intelectuală, militară, sârbă și muntenegreană, pe care s-a lipit etichela de stalinist, a pierit sau a fost adusă la o tăcere foarte apropiată de tăcerea mormântului. Dar cei mai staliniști dintre comuniștii iugoslavi, Tito – care a ajuns secretar al P.C. Iugoslav prin porunca lui Stalin – și Krajacic – agentul din vârful piramidei spionajului sovietic stalinist din Iugoslavia – au rămas la locurile lor. Cine să-i fi întrebat cât de staliniști sau cât de revizioniști sunt tocmai ei, care, peste noapte, și-au lepădat rubașca?

I-am menționat doar pe cei doi, dar este limpede pentru toată lumea că au fost mulți alții ca ei. Prin similitudine, îi veți putea găsi ușor, răsfoind istoria noastră nu prea veche. Sau chiar ziarele, de pe ale căror pagini ne zâmbesc candid.

Renunțăm la a detalia efectele internaționale ale laturii de fals a conflictului Stalin-Tito. Cu toate acestea, ce ne spune retrospectiva? Prin Tito independentul, Kremlinul a putut lua pulsul Occidentului bulucit spre Iugoslavia, a putut penetra în mișcarea nealiniată, a putut controla prin această mișcare lumea islamică, Africa, Asia, America de Sud... Independența lui Tito a rupt flancul sudic al N.A.T.O. Direcția strategică Germania-Grecia-Turcia-Orientul Apropiat era întreruptă de baricada iugoslavă independentă. Nici occidentală, nici pe departe filosovietică, dar comunistă și neangajată. Pentru Kremlin, indisciplinatul Tito a fost, probabil, unul dintre copiii cei mai iubiți. Și-a jucat rolul magistral, pentru că i s-a și dat un rol magistral. Mai târziu, în Balcani a mai primit cineva un asemenea rol sau, dacă și l-a luat singur, a mai tras și Kremlinul de sforile lui. Nu mergea el, cel mai iubit fiu al poporului nostru, să dea câte un raport de trei zile, acolo, în secretoasa laltă?

Dar toate acestea nu au decât efecte tangențiale, deși nu fără importanță, asupra procesului de destrămare a Iugoslaviei federative.

Am încercat, dar nu pot părăsi efectele conflictului Stalin-Tito fără să scriu trei vorbe despre stalinistul iugoslav number two, Krajacic.

Îi prevăd, în viitor, o mare popularitate postumă. Când se vor pune cap la cap acțiunile sale, vor exploda foarte multe bombe cu efect întârziat. Șef al poliției secrete croate – printre altele –, a fost un rege neîncoront al Croației. Ca șef și ca rege, a dispus ca toate documentele compromițătoare la adresa sa să fie distruse. S-au distrus.

Când a vrut, Krajacic a ajuns și președinte al Sabor-ului croat. Dar toate acestea sunt nimicuri. Marea sa lovitură a fost că, încă din 1942, s-au poate chiar mai înainte, în 1935, când l-a însoțit pe Tito la Moscova, a convins Cominternul că acesta are, de fapt, nevoie de o Croație mare și puternică. Nu este exclus nici ca "inteligența" Cominternului să-i fi dat croatului Krajacic misiunea de a contribui la crearea unei Croații Mari, independente în cadrul blocului iugoslav. Indiferent cui i-a aparținut inițiativa, între cei doi parteneri a fost o conlucrare perfectă. Ce au urmărit acești parteneri aflați, în ochii lumii, unul, în tabăra rebelă titoistă și, altul, în tabăra stalinistă? O Croație mare și puternică, pentru a putea controla, prin ea, Iugoslavia, pentru a putea controla problema sârbă, pentru a putea destrăma, când va fi nevoie, federația – toate avantaj Krajacic și, nu în ultimul rând, avantaj Kremlin – de a avea cel mai puternic centru de spionaj în avanposturile spre Occident. Sunteți de acord că, de acolo, de la Zagreb și din Ljubljana, a privi dincolo de cortina de fier era mult mai ușor decât prin alte zone mult mai blindate. Iar când însuși șeful poliției secrete este agent al Kremlinului și în treburile Republicii Socialiste Croația nu-și poate băga nimeni nasul, pentru că este independentă, pentru că este întinsă, pentru că este puternică, ce alte avantaje și-ar mai putea dori agentura unei foarte mari puteri?

Cu Krajacic stăpân într-o Croație stăpână, stăpânii lui Krajacic controlau și Balcanii.

Sunt și alte motive care nu mă lasă să cred că acel conflict între Stalin și Tito a fost doar ceea ce s-a văzut din avion.

Ne oprim, însă, aici. Conflictul a avut victime de marcă – sârbe și muntenegrene –, a pus cu botul pe labe P.C. Sârb, a potolit spiritul partizanatului, a consolidat poziția liderilor comuniști croato-sloveni, a instaurat teroarea și frica, a netezit drumul nu spre o iugoslavizare, ci spre o viitoare descentralizare. Eliberatorii iugoslaviei, vizionarii unei uniuni a tuturor slavilor de sud fie că spărgeau piatră pe insula Goli Otok, fie că se potoliseră la aflarea pățaniei spărgătorilor de piatră. Eliberatorii pierduseră, în "războiul" lui Tito împotriva lui Stalin, tot ceea ce cuceriseră prin luptă. Eliberatorii erau sârbi și au trebuit să suporte această înfrângere tocmai pentru că erau sârbi.

* * *

După împărțirea în unități federative a țării, după colonizare, acum, după prigoana "stalinișilor", marile speranțe mai alârnau doar de câteva firișoare extrem de slabe. Dintre marile speranțe, cea mai mare era dorința sârbilor de a trăi cu toții în aceeași țară. Pentru aceasta, ei nu aveau decât două șanse: o Iugoslavie unitară sau o Serbie Mare.

Șansa anilor postbelici era, din nou, Iugoslavia realmente unitară. De ce această insistentă cramponare de Iugoslavie unitară? Foarte simplu. Pentru că, spre deosebire de celelalte popoare iugoslave, 24,1% din totalul populației sârbe a ajuns (în urma trasării granițelor interfederative) în afara Serbiei și 40,2% – în afara Serbiei Centrale. Aceasta însemna, în 1981, nu mai puțin de 3.775.000 de oameni. Numai muntenegrenii îi mai concurează, în această nenorocire, cu 30,8 la sută muntenegreni în afara Muntenegrului. Să ni se pară și nouă, românilor, nepotrivită această cramponare? Nu prea cred. Deși nu noi suntem chemați a face dreptate prin Balcani, dar problema este clară în acest caz. Ori cu toții într-o țară unică, multinațională, cu drepturi egale pentru fiecare, ori fiecre într-o țară a lui, întinsă pe acolo și până acolo, pe unde este poporul lui. Altă cale nu există. Vreau să spun, altă cale corectă nu există.

În Iugoslavia primilor ani postbelici, sârbii pierdeau – treptat, dar constant – șansa primei variante, care trăia din ce în ce mai formal.

Degradării contribuției luptătorilor sârbi la crearea noii Iugoslavii – prin compromiterea lor politică, prin punerea sub semnul întrebării a statutului lor de comuniști proiugoslavi – i-au succedat și alte degradări. Poate cea economică ar fi mai importantă decât toate, poate cea spirituală?

Pentru a declanșa o degradare economică, nu trebuie să faci eforturi prea mari. Pârghiile sunt multiple, iar dacă toate se află în mâinile puterii, care ține morțiș la acest lucru, problema e ca și rezolvată. Am aflat-o și noi, din păcate.

Tito a început cu o mustruluială a conducerii P.C. Sârb la ședința Biroului Politic din 4 martie 1947. Foștii săi camarazi s-au trezit calificați oportuniști (!) De ce? S-au înșirat, atunci, multe acuzații, dar esențialul era problema produselor agricole. După cum se cunoaște, Serbia deținea aproximativ două treimi din suprafața agricolă a întregii Iugoslavii. Ea a hrănit, cu produsele sale agricole, și pe sârbi, și pe prietenii lor, i-a hrănit, deopotrivă,

și pe dușmanii de moarte interni, și pe inamicii necruțători externi. I-a hrănit și în timpul regatului, și în timpul statului federativ. Agriculturii sârbe i se datorează faptul că și acum, după cel mai cumplit embargo aplicat vreodată în lume, Belgradul să nu se transforme în Leningradul înfometat de germani timp de 900 de zile. Agricultura sârbă – forța economică a Serbiei – trebuia neutralizată, doborâtă, sărăcită, pentru că numai astfel putea fi neutralizată, doborâtă, sărăcită însăși Serbia.

Cu produsele lor agricole, sârbii erau, deci, oportuniști, pentru că cereau bani pentru munca lor. Comuniștii sârbi deveniseră, chipurile, oportuniști, pentru că, "duși de nas de țărănimea bogată a Serbiei și a Voivodinei", aceștia făceau politica economică a acestora în detrimentul altor unități federative.

"Am înțeles, tovarășe Tito, ne vom îndrepta greșeala", au raportat, degrabă, liderii comuniști sârbi vizați. Temători și ei de pierderea scaunelor, i-au mustruluit pe liderii comuniști ai Voivodinei. Paralizarea agriculturii, declanșată de virușii titoiști sârbofobi, va evolua spre dezastru până în anii '80 (!) Nu s-a intervenit niciodată, decenii de-a rândul, de a opri acest proces. În schimb, tot decenii de-a rândul s-au inventat zeci de măsuri de agravare a bolii. Produselor agricole li s-au impus prețuri mici, create artificial, ceea ce într-o economie ca cea iugoslavă, cu foarte multe elemente de economie de piață, a reprezentat un adevărat dezastru pentru producători. Ani de-a rândul, țăranii au fost obligați să predea statului trei pătrimi din recoltă. Apoi, au venit zile mai bune, dar partidul a manifestat mereu o grijă deosebită, ca produsele agricole, materia primă și energia – pe care le livra estul, sud-estul și centrul Iugoslaviei (Serbia, Muntenegru, Bosnia-Herțegovina) – să fie menținute tot timpul la o rată de creștere a prețului mult inferioară ratei produselor industriale finite, realizate în vestul teritoriului (Slovenia și Croația). Din această afacere câștigau producătorii de bunuri industriale. Poate să fi realizat și productivități nemaipomenite, dar câștigul cel mare al Sloveniei și Croației se realiza prin sărăcirea Serbiei. Și cum de la înșelătorie la cinism distanța e doar un pas, s-a ajuns ca, oficial, Slovenia și Croația să acorde ajutoare celorlalte republici ale federației pe care le jefuiau sistematic și neoficial. În acest context, nici nu este de mirare că salariile din Slovenia și Croația depășeau cu mult pe cele din Serbia, Bosnia-Herțegovina și Muntenegru, că zonele vestice se dezvoltau și evoluau spre standarde occidentale, în timp ce celelalte republici cunoșteau o dezvoltare economică mult mai lentă. La începutul anilor '80, de pildă, în Slovenia, salariul mediu era cu 23,4 la sută mai ridicat decât media iugoslavă, în Croația – cu 9,7 la sută, în timp ce în Serbia, salariul mediu era cu 1,4 la sută sub nivelul mediu pe țară.

Bine, dar au acestea legătură cu destrămarea?

Am mai afirmat-o. În loc de integrare economică, conducătorii comuniști iugoslavi au pedalat pe integrarea ideologică. Falsă și ea. Discrepanțele economice promovate între unitățile federative ale statului iugoslav nu puteau să nu se repercuteze favorabil asupra noii erupții a problemei naționale.

Și a sosit, pentru că trebuia să sosească, momentul dării pe față a cărților. Numai că, pentru aceasta, au trebuit să treacă 15 ani de "uitare" a eroismului luptei de eliberare, de potolire a vechii gărzi de luptători sârbi, de încurajare și – în finalul acesteia – de apariție obiectivă a discrepanțelor evidente dintre nivelurile de dezvoltare ale unităților federative.

Primele semne ale noii orientări au fost lansate la începutul anilor '60. Ele au confirmat ceea ce liderii Ligii Comuniștilor din Iugoslavia prognozaseră: reacție apatică, cu mici excepții, din partea sârbilor, emulație și satisfacție în rândul croaților și al slovenilor.

După un deceniu și jumătate de credință neclintită în sloganul "Unitate și frăție", de interzicere a relevării oricărui fenomen care ar fi contrazis acest elixir ideologic bun la toate, a urmat o surprinzătoare cotitură radicală. La Congresul al VIII-lea al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia se declară că problema națională, în Iugoslavia, nu este rezolvată ! Nimeni nu s-ar fi așteptat să și fie. Prin urmare, nu această constatare era miezul problemei. Nu se contabiliza, practic, un insucces, pentru că, în afară de sloganuri, conducerea de partid nu a luat nici o altă măsură eficientă de iugoslavizare. Crearea unei națiuni iugoslave unitare ar fi fost ultimul obiectiv al liderilor croați și sloveni.

Problema națională a fost ridicată la suprafață tocmai de funcțiile socio-economice atât de diferite ale republicilor din cadrul federației. Or, diferențierea acestor funcții a fost încurajată permanent și nicidecum atenuată.

Ceea ce era mai important decât toate o reprezintă continuarea strategiei de a lăsa lucrurile în voia lor – ceea ce, din nou, nu însemna o iugoslavizare a Iugoslaviei. Da, problema națională nu era rezolvată, dar ceea ce își propunea partidul era rezolvarea ei prin încurajarea tendințelor descentralizatoare. Rezolvarea problemei naționale însemna încurajarea dezvoltării separate a fiecărei republici și a fiecărei regiuni autonome. Prima anula din start mai vechiul slogan de Iugoslavie monolit, puternică, iar a doua se potrivea ca o mănușă slăbirii Serbiei. Unde altundeva puteau duce aceste orientări strategice ?

Poate niciodată mai pregnant decât acum apare în scenă slovenul Edvard Kardelj, acreditat drept ideologul cel mai autorizat al ligii comuniștilor. Să nu ne temem de "independența economică națională", ea nu va duce la autarhie și nu trebuie interpretată drept "egoism național", ci o formă specifică a "autoconducerii muncitorești" – concluziona Kardelj la congresul cu pricina.

Nu vom intra în detalii, dar noua strategie era u n deosebit de important pas în sporirea independenței economice a republicilor din federație, o declanșare a concurenței dintre acestea, o exacerbare a spiritului național și naționalist. Devenise clar – persistau doar unele dubii – că liderii Ligii Comuniștilor din Iugoslavia nu vor mai crea niciodată o Iugoslavie unitară. Desigur, tot ceea ce expuneau, acum, contrazicea însăși denumirea partidului lor. Câte mai erau comuniste și câte nu într-o țară a economiei de piață și a autoadministrării muncitorești ? Cât de iugoslav mai era un partid care părăsise ideea iugoslavizării în favoarea încurajării și afirmării fiecărui conglomerat național, cu excepția celui sârb ?

Erijat în arbitrul cotiturii radicale, Tito urmărea asiduu înscrierea riguroasă pe curbele acestei cotituri. A considerat că 15 ani au fost de ajuns pentru ca lumea să se obișnuiască cu noile granițe interne ale federației, iar acum lua măsuri de îngroșare a traseelor, de individualizare și de ridicare economică a celor pe care i-a favorizat, în ascuns, încă de la început. Sosise momentul – apreciase Tito, deși cunoștea prea bine că trădarea idealului inițial, al unei noi Iugoslavii, va întâmpina opoziția celor care mai credeau într-un asemenea ideal. Așa a și fost.

Cel mai consecvent apărător al "orientării depășite" a rămas sârbul Aleksandar Rankovic, o personalitate influentă, cu mulți simpatizanți și susținători, o personalitate oficială de prim rang, pentru că Rankovic era vicepreședinte al republicii federative. Conștient sau inconștient, forțat sau din convingere, acesta servise cu devotament "cauza". De numele lui se va lega – deși nu pe deplin drept – întregul calvar al "staliniștilor" iugoslavi și al sârbilor nevinovați, etichetați ca alare. Dar Rankovic nu a putut fi determinat să adere la noua "cauză". Oare pentru descentralizare muriseră atâția luptători? Pentru aceasta a trebuit dus crudul război de eliberare? Iarăși rămân milioane de sârbi fără o patrie a lor? Aceste întrebări – și altele – trebuie să-l fi frământat pe ultimul apărător din vechea gardă al concepției centraliste. Ele i-au conferit inflexibilitatea. Dacă este așa, atunci tot ele i-au prefigurat sfârșitul. Acesta a venit pe neașteptate pentru el, la sesiunea C.C. al Ligii Comuniștilor din Iugoslavia, de pe Insula Brioni, din iulie 1966. Culmea este că antistalinistul de altădată, Rankovic, a fost înghenuncheat și lichidat politic prin cea mai pură metodă stalinistă.

Acolo, la Brioni, s-a trezit acuzat, dintr-o dată, de un grup de tovarăși, de fel de fel de păcate săvârșite și nesăvârșite. Tovarășii l-au criticat tovărășește, necruțător, după un scenariu bine pus la punct de camaradul Stevo Krajacic. Și, în timp ce Rankovic dădea din colț în colț din ce în ce mai uluit, alți tovarăși, tot de încredere, îi neutralizau simpatizanții identificați, din timp, pe întregul teritoriu iugoslav. De ce să ascundem adevărul? Majoritatea susținătorilor săi erau cadre ale securității, învestite cu misiuni de asigurare a securității statului iugoslav unitar, în care credeau și ei.

Stevo Krajacic și-a dovedit din nou măiestria talentului său de colportor, găsind în declanșarea și executarea operației de asasinare politică a lui Rankovic ajutoare competente. Dintre acestea, cel mai util s-a dovedit generalul croat Miskovic, șeful serviciului de contraspionaj al armatei.

Au urmat K.O.-uri succesive, aplicate unui vast aparat de stat, învestit cu funcții – să le denumim – centraliste. Au fost dizolvate Poliția Federativă, Serviciul Federativ de Securitate. Armata – singura instituție federativă rămasă în picioare – a fost pusă sub control, prin ocuparea diverselor funcții-cheie de către generali croați și sloveni.

Drumul spre descentralizare – terminat cu secesiunea sângeroasă și încă sângerândă de la începutul anilor '90 – era deschis și curățat de cele mai importante obstacole.

Se cuvine să mai precizăm încă o dată. Nu ne propunem – pentru că nici nu simțim și nici nu gândim astfel – să militâm pentru o reunificare a federației iugoslave. Ne propunem doar să identificăm cauzele destrămării ei. Și, dacă se resimte aversiunea autorului față de procesul de descentralizare, aceasta trebuie limitată doar la modul incorect în care s-a produs acesta, cu păgubași dinainte cunoscuți. Identificăm, totodată, ceea ce este nedrept, pentru ca cei care vor veni să înțeleagă motivațiile viitoarelor încercări de lichidare a nedreptățiților. Pentru că încercările de lichidare vor veni și ele, negreșit, cândva. În rest, poate, ne irită doar mașinațiunile murdare ale lungului proces de destrămare și ne întrebam, cred justificat, dacă cu alți eroi la timonă s-ar fi putut sau nu s-ar fi putut crea un stat iugoslav, al tuturor iugoslavilor. S-ar putea afirma că da. Foarte greu și numai după câteva generații succesive de iugoslavi. Voi fi apreciat corect situația, dacă se va reuși într-un final – grea condiție – crearea unei Europe a tuturor europenilor. Dacă această încercare va fi îndeplinită, ar fi putut fi îndeplinit și idealul "iugoslavismului". Dacă nu, nu. Desigur, nu cu Tito, nu cu Kardelj, nu cu Krajacic, nu cu Hebrang, nu cu Cominternul, nu cu Vaticanul, nu cu Germania, nu cu...

Inițierea fățișă a procesului de descentralizare a purtat cu ea germenii autodeterminării națiunilor din federația iugoslavă. S-a acordat șansă slovenilor, s-a acordat șansă croaților, s-a acordat șansă macedonenilor de a trăi într-un stat al lor. Nu s-a acordat nici o șansă celei mai numeroase și mai răspândite populații. Nu s-a acordat, din nou, nici o șansă sârbilor.

Ne referim la șansa politică, în primul rând. Dar nu numai la ea. Sârbilor li s-a răpit șansa credinței în Biserica Ortodoxă, confruntată, și ea, cu lipsa oricărei șanse de a-și reconstrui sutele de lăcașe de cult distruse în război, de a se păstra unitară, de a putea propovădui credința și a consolida, astfel, identitatea națională a sârbilor. Exemplele nu au decât darul să particularizeze, dar, poate, nu va fi lipsit de interes să cunoaștem că, în timp ce Crăciunul și Paștele se sărbătoreau, în Slovenia și în Croația, exact cu fastul dorit, fără intervenția organelor de ordine comuniste, în Serbia, acest lucru nu s-a admis niciodată. Mai vioaie ca oricând, poliția controla străzile, împrăștia grupurile de peste trei persoane, golea restaurantele. Sârbii generației de după război au fost crescuți departe de influența educației creștine.

La ordinele lui Krajacic, au fost distruse până și cele câteva biserici ortodoxe din Slavonia și Banija care mai rămăseseră în picioare după război. În acest timp, Tito ierta păcatele clerului catolic atâtător la genocid, ale clerului care a participat la organizarea și la aplicarea genocidului. Îl invita la colaborare. Mai târziu, a reluat legăturile diplomatice cu Vaticanul, a făcut o vizită Papei Paul VI și a semnat protocolul conform căruia politica iugoslaviei față de biserica catolică se va axa pe respectul față de aceasta. Desigur, și biserica catolică s-a angajat în a-și rezuma activitatea doar la domeniul religios. Semnatarii știau însă, din capul locului, că fiecare a promis mult mai puțin decât avea de gând să facă. Tito știa că nu va pune piedici catolicismului militant, iar biserica știa că nu se va rezuma

doar la probleme religioase. Partenerii erau mulțumiți că s-au putut servi atât de reciproc, atât de neutru, atât de discret și atât de util...

Oficializarea descentralizării, deși încă relativ limitată, a declanșat diverse și acute forme de manifestări centrifuge etnice. Începând cu cele croate, mai ample decât toate, continuând cu cele slovene, ungare și macedonene și încheind cu cele albaneze, toate erau – se înțelege – antiiugoslave și antisârbe. Ele au fost prezente, deopotrivă, în cercurile naționaliste tradiționale și în cercurile conducătoare comuniste.

Dacă vom rămâne, în continuare, în sfera politicului, va trebui să menționăm amendamentele succesive aduse Constituției din 1963. În perioada cuprinsă între 1967–1971, Constituția a fost modificată în concordanță cu direcția pe care a împins evenimentele însăși Liga Comuniștilor Iugoslavi. Parlamentul federativ a devenit complet independent. Dreptul statului federativ de a participa la investiții financiare a fost restrâns. Iugoslavia a devenit un stat format din șase republici socialiste și două provincii autonome în cadrul Republicii Socialiste Serbia. Districtul Kosovo-Metohia a căpătat, deci, statut de provincie, devenind, simultan, element constitutiv al Serbiei și element constitutiv al federației iugoslave. La fel și Voivodina. Unde începea și unde se termina autoritatea Republicii Serbia asupra acestor provincii ?

Parlamentul, Președinția și Comitetul Executiv Federal (Guvernul) au fost formate pe baza principiului de paritate. Federația putea "opera" cu elementele sale constitutive – republici și provincii – numai în baza acordurilor negociate în prealabil. Strategia lui Kardelj de a asigura controlul republican (al liderilor locali de partid și din administrația fiecărei republici și provincii) asupra guvernului federativ se materializase într-o măsură ce depășea cele mai optimiste previziuni. Desigur, gogoritele propagandistice – că toate acestea servesc intereselor Iugoslaviei – nu au încetat să provoace deruta și confuziile dorite. Deștepții au mizat, întotdeauna, pe naivitatea, buna-credință și, de ce nu, pe utopia proștilor.

Dar fără zgomote publice, fără demonstrații clare ale "voinței maselor", toate aceste măsuri nu s-ar fi putut introduce în Constituție. În Croația, de pildă, societatea culturală "Matica hrvatska" inițiia separarea limbii croate de limba sârbă și anula, astfel, ceea ce apăruse în mod natural în cadrul federației, limba sârbo-croată sau croato-sârbă, cum doriți să-i spuneți. Se repeta operația artificială, de multe ori ridicolă în detaliile sale, a "părintelui patriei". Starcevic. Iugoslavizare ? Unitate și frăție ? Aiureli. Naționalismul croat își îmbrăca platoșa pseudoculturii și, fără nici un fel de rezerve, trecea la distrugerea elementelor comune ale limbii, adoptând soluții artificiale, pseudolingvistice. Și toate acestea nu se petreceau doar la nivel academic, ci erau împinse forțat în uzul curent, pentru a separa – și prin aceasta – tot ceea ce este croat de restul limbii, încă sârbo-croate.

Mișcarea de masă naționalistă din Croația, cunoscută sub denumirea de "Maspok", a fost alimentată și de carburantul separării culturale și lingvistice. Mișcarea a fost lăsată în legea ei, iar mișcarea s-a extins și s-a intensificat într-o manieră de-a dreptul îngrijorătoare chiar și pentru Tito. S-a ajuns până acolo încât Croația, Slovenia și Macedonia au cerut

anularea prevederii centralizării fondurilor de stat la nivel federativ, iar Croația a amenințat statul iugoslav cu o blocadă (!)

După unele luări de poziție ambigui, interpretate drept încurajatoare, Tito a pus, până la urmă, capăt impetuozității "Maspok"-ului, în 1971. În pregătire se aflau măsuri ale lui Tito mult mai drastice decât obiectivele acestei mișcări, care nu puteau duce decât, cel mult, la o încercare de secesiune a Croației. Dacă secesiunea se producea doar singular, de o parte a baricadei ar fi rămas Croația, iar de cealaltă – întreaga federație. Istoria ar fi putut, poate, înregistra, atunci, și un război croato-iugoslav.

Bunul, dreptul, înțeleptul Tito nu-și putea permite o destrămare într-o manieră atât de primitivă și de-a dreptul periculoasă. O eventuală reușită a "Maspok"-ului ar fi torpilat acele planuri secrete care asigurau, pentru un viitor nu prea îndepărtat, aruncarea în aer a întregii Iugoslavii.

Prin urmare, mișcarea de masă croată va dispare de pe scenă din ordinul lui Tito. Pe de altă parte, cu asentimentul său, nu se vor pune piedici nici ascensiunii naționalismului și nici cooperării din cadrul axei comunisto-catolico-neoustașă. Comuniștii naționaliști croați Dobroslav Paraga, Miko Tripalo, Franjo Tudjman, Sime Djodan, Marko Veselica, Savka Dabcevic-Kucar, liderii clerului catolic, Kuharic și Seper, au continuat să încurajeze diversele elemente și manifestări naționaliste și să atâțe populația croată.

Și să nu-i uităm nici pe ustași. După 1966, aceștia au ieșit din evidențele serviciilor de securitate, nimeni nu s-a mai interesat de soarta lor. Ba chiar li s-a dat de știre acest lucru. Ca la un semnal, Iugoslavia a început să fie inundată de arme de tot felul, bune, din nou, pentru ziua răfuielilor. Au început primele atentate cu bombe. Foștii ustași criminali de război soseau și plecau din țară după voia lor, în timp ce, la niveluri foarte înalte și foarte secrete, liderii ustași de altădată – Jelic și Mestrovic – stabileau contacte cu cei cărora le predaseră ștafeta invizibilă a naționalismului și a sârbofobiei. Iar aceștia erau liderii comuniști ai Croației, liderii comuniști ai Iugoslaviei.

Punând "Maspok"-ul sub index, mulți s-au întrebat dacă Tito cel bun, cel drept și cel viteaz nu cumva a dat, de fapt, în această mișcare inițiată de Zagreb, pentru a da și mai tare în programul "Serbia Modernă", inițiat la Belgrad?

Acest program sau, mai degrabă, doar o încercare de program avansat de P.C. Sârb se baza pe o concepție economică majoră, de dezvoltare a Republicii Serbia. Programul prevăzuse măsuri de asimilare a noilor tehnologii, condiții de extindere a economiei de piață, măsuri de propulsare a gândirii intelectuale, de promovare a cercetării, de schimbare a concepțiilor ancrasate în diverse domenii. Progresele previzibile ale Serbiei s-ar fi putut repercuta favorabil asupra stării economice a întregii federații.

Știind ce știau, promotorii "Serbiei Moderne" s-au ferit ca de foc ca nu cumva să se strecoare vreun element naționalist în programul lor. Cât se poate de original-sârb, programul nu leza, în vreun fel, interesele celorlalte republici ale federației. Ceea ce, însă,

nu se putea masca, dar nici nu se dorea evidențiat era caracterul liberal al acestuia. Liberal, desigur, într-o Iugoslavie mult mai liberală decât vecinii ei.

Avea, însă, vreo șansă acest program de "Serbie Modernă" să capete acceptul liderilor comuniști iugoslavi, acceptul lui Tito? Aceasta era întrebarea.

Răspunsul nici nu a întârziat prea mult, iar acesta a fost un alambicat, dar categoric nu. Tito i-a acuzat pe liderii comuniști sârbi de "mentalitate filistină" (ce o fi fost aceasta?) și de "diluare", prin măsuri tehnico-manageriale, a politicului. Și a rostit și ceea ce trebuia rostit: programul este prea liberal. Filistinism, diluare a politicului, liberalism. Toată lumea, de la mic la mare, știa că acestea sunt acuze fabricate, dar tocmai de aceea erau mai periculoase. Unii lideri sârbi au înțeles foarte repede ce era de înțeles și au renunțat, alții au perseverat în greșeală. I-a costat, pentru că, în octombrie 1972, Tito i-a înlocuit pe toți din funcțiile lor. A făcut-o, desigur, prin intermediul altora, chiar al sârbilor înșiși.

Programul de dezvoltare economică "Serbia Modernă" a fost lichidat simultan cu "Maspok"-ul, o mișcare naționalistă. Între cele două nu se poate pune semnul egal sub nici o formă. Cu toate acestea, ca de atâtea ori în împărțirea dreptății după criteriile sale personale, Tito a mai aplicat, încă o dată, ... spălarea comună a păcatelor sau simetria forțată. Și, de aici și astfel, prin propagandă abilă, din vorbă în vorbă, am aflat noi, cei din afara Iugoslaviei, și, pe atunci, complet în afara problemelor iugoslave, că nemaipomenitul Tito îi ține în mână pe toți. Formidabil. Drept, ferm și formidabil. Ei, da! Nu ca la noi...

* * *

Va fi greu de acceptat, mai ales de către cititorul român, că Iugoslavia anilor '60 – '90 a mers din rău în rău până la dezastru. Spre unul care nu s-a sfârșit încă. Va fi greu, pentru că doar prin enunțarea cauzelor – demonstrarea fenomenului ar presupune o altă carte – nu vom putea zdruncina convingeri. Ce ar trebui invocat sau evocat pentru ca tot românul să înțeleagă faptul că tocmai Iugoslaviei îi mergea prost în perioada în care noi construiam societatea socialistă multilateral dezvoltată, dar ne băteam pe la cozi pentru două pungi de "frați Petreuș" și când făceam revoluții prin agricultură, dar număram cartofii boabe la hectar, când trăiam o epocă de aur, dar înghețam prin case, când parcurgeam anii celei mai autentice democrații muncitorești revoluționare, dar ne dedublam personalitatea gândind ceea ce nu spuneam, spunând ceea ce nu făceam, făcând ceea ce nu spuneam și nu gândeam? Ce ar putea suplini decenii de lipsă de informare? Ce ar putea suplini decenii de dezinformare? Ce ar putea înlocui, în mintea noastră, imaginea unei Iugoslavii prospere, care, cu oameni mult mai liberi și mult mai îndestulați ca noi, totuși, se îndrepta spre dezastru?

Părerea mea este că, dacă până la această filă nu am reușit sugerarea unei cu totul alte imagini despre Iugoslavia, de acum încolo, șansele sunt și mai mici. Mă bizui, însă, pe ceea ce-mi spunea un bun prieten: "Să nu cazi, cumva, în greșeala de a încerca să explici totul cititorului, care – după cum te cunosc – este negreșit mai deștept decât tine". Sper să fi avut dreptate.

Cu o asemenea încurajare vom continua, dorind din tot sufletul că insuficiențele cărții vor fi suplinite de generozitatea cititorului. Să spunem, deci, doar ceea ce trebuie spus. Esențialul.

Destrămarea Iugoslaviei federative se datorează nenumăratelor cauze interne și externe. Convingerea mea este că lungul proces al destrămării se datorează mai ales cauzelor interne. Că și acelea, la rândul lor, s-au aflat tot timpul sub atenta îngrijire și cultivare ale factorilor externi, este, de asemenea, o certitudine. Greu se va putea face o delimitare strictă între zonele unde se termină unele și unde încep altele.

Am citit opinii autorizate – să spunem – ale personalităților nemijlocit implicate în conducerea fostei federații, care leagă începutul sfârșitului de schimbarea orientării conducerii superioare de partid de la iugoslavism la naționalism. Aprecierile califică adoptarea de către Tito, în 1962, a liniei strategice promovate de Kardelj și Bakaraic drept o mare greșeală. O greșeală evitabilă.

Deși nu ne-a întrebat nimeni, afirmăm, la rândul nostru, că strategia renunțării la ideea federației iugoslave ca un tot unitar ar fi putut fi evitată. De acord, cu o singură condiție. Să se fi dorit evitată. Dar că a fost greșeală? Nu, nu a fost absolut nici o greșeală, ci un plan bine gândit. A fost o strategie de perspectivă, care, urmărită pas cu pas, trebuia să ducă, inevitabil, la fărâmițarea conglomeratului iugoslav. Mai mult, la un mod de fărâmițare imaginat și el din timp. Nu mă refer la faptul că s-au gândit și războiul secesionist, intervenția străină sau secesiunea pașnică, realizată pe calea tratativelor. Modul de fărâmițare se referă la acea secesiune care să asigure, odată cu dispariția statului iugoslav, apariția pe harta Europei a Sloveniei, Croației și Macedoniei în forma cea mai favorabilă din punct de vedere teritorial, etnic și economic. Și, în forma cea mai defavorabilă, din același punct de vedere pentru Serbia și sârbii ei, precum și pentru sârbii tuturor republicilor.

Părăsirea ideii de Iugoslavie unitară tocmai la sfârșitul unei perioade de dezvoltare fără precedent a acestei zone a Balcanilor este, pentru multă lume, de neînțeles. În epoca sloganului "Unitate și frăție", Iugoslavia a cunoscut, într-adevăr, pe lângă o perioadă de înflorire economică, pe ansamblul ei, o perioadă de afirmare pe eșichierul european, o perioadă de consolidare a prestigiului său în întreaga lume. Se vorbea, pe atunci, despre miracolul iugoslav la fel cum se vorbea despre miracolul japonez și despre miracolul românesc. Am uitat?

Din păcate, doar miracolul japonez a trecut în realitate și mai trăiește și acum.

Numai că miracolele Balcanilor, într-o măsură – adevărată, într-alta – doar propagandă, ar putea fi văzute și altfel. De pildă, ca începutul procedeelor pe care și le aplică doi luptători de judo într-o competiție care urmează să decidă supremația mondială. La început, apar pe saltea din două colțuri opuse, își zâmbesc, își dau mâna și mimează un puternic neamestec în treburile interne, o întrecere pașnică, cinstită între două sisteme. Să învingă cel mai bun, în folosul întregii lumi competiționale! Apoi, începe prima treabă serioasă. Aceasta este apucarea adversarului. În acest moment, suntem exact în anii '60, în

întreaga Europă de Est socialistă sau pseudosocialistă – cum doriți să-i spuneți. Peste tot răsar, una după alta, miracolele. Era prima fază a culcării adversarului la podea. Adversarul socialist a fost apucat zdravăn, peste tot, prin generoase împrumuturi pentru dezvoltare, cu scadențe îndepărtate, în condiții ușurele, pe care, acum, când am intrat cu toții în același club sportiv, nu le vom mai obține niciodată.

Iugoslavia a apucat și ea și, la rândul ei, a fost bine apucată. Strângerea puternică, primele figuri de dezechilibrare erau, totuși, încă departe. Vor urma negreșit, dar, până atunci, în contul sumelor împrumutate, Occidentul va da de lucru propriei sale economii și va produce în draci tehnologie modernă, dar de sfârșit de epocă, pentru cei căzuți în miracol, pe banii celor căzuți în miracol: Va da de lucru maselor proprii de lucrători, pe care le va îndestula și le va băga, de pe trasee greviste stradale, pe riguroasele trasee ale producției intensive. Iugoslavia, România, Ungaria, Polonia etc. își savurau miracolele, dar acestea răsăriseră la comandă occidentală. Era prima figură a culcării cu umerii pe saltea.

Nu contest, povestea este simplistă, dar, cred, adevărată. Scadența a venit peste zece ani. Figura cu margarina se aplică pentru ca adversarul să-și revină și să părăsească el însuși salteaua. Ar fi mai greu de târât afară. Oferiți iubiților flori și leșinaților – margarina. Succesul va fi total, iar situația – sub control. Peste alți zece ani, s-a ajuns până acolo încât, în 1992, soldații germani, mirați ei înșiși de ceea ce fac, să distribuie margarină în Leningrad, la doar 200 de metri de cimitirul unde sunt îngropate cele peste 500.000 de victime ale asediului de 900 de zile.

Să nu uităm că primele semne ale sosirii scadenței au apărut prin '70. Se anunțau începuturile unei mari crize economice, capitaliste, dar socialismul va rezista, are resurse – ne spunea, atunci, tovarășul Nicolae Ceaușescu și cei de prin preajma sa. Sunt curios ce ne-ar fi spus chiar el acum, dacă n-ar fi fost omorât, pentru că cei de prin preajma sa, tot ei, ne spun, acum, totul invers.

Desigur, în România, figura apucatului zdravăn nu a urmărit destrămarea, ci doar prăbușirea. Ce ar fi destrămat? Ardealul? Să fim serioși! Nostalgii imbecile, idei zaharisite de pe vremea lui Ferenc Joska. Cine mai crede în ele? Nici cei care se prefac, cu talent și convingere, că ar crede. Să ne numărăm, domnilor. Să ne numărăm. Ardealul e al celor care trăiesc acolo. Al tuturor, deopotrivă. Dar e al României, în veci.

În schimb, în Iugoslavia, apucatul era doar prima figură din șirul celor care vor duce la destrămarea sângeroasă. Lupta pașnică, dar nemiloasă dintre capitalismul de dincolo de cortina de fier și socialismul iugoslav se va sfârși cu victoria primuia dintre luptători. De altfel, socialismul autoconducerii muncitorești, sau al autoadministrării muncitorești, sau al autoconducerii socialiste, precum toate celelalte tipuri național-originale de socialism european, vor claca prin ineficiența lor economică. Nu s-a pomenit nici un mod de producție care să supraviețuiască altuia, mai eficient economic. Sclavagismul a fost superior comunei primitive, colonatul și, apoi, feudalismul – sclavagismului, capitalismul – feudalismului. Socialismul – apărut așa cum nu trebuia, când nu trebuia și unde nu trebuia – nu s-a putut

dovedi superior, economic, orânduirii precedente. Sloganurile și sforțările de tot felul au ținut doar cât au ținut!

Autoconducerea socialistă, ale cărei emanație și promovare sunt legate de numele lui Kardelj și al lui Tito, a căzut și ea la examenul istoriei, prin eficiența economică scăzută, lipsa capacității de adaptare, neasigurarea cointeresării, a motivației. În cazul Iugoslaviei, pierderea examenului a însemnat prăbușirea țării. Și, ca la orice prăbușire, apare și riscul spargerii în țăndări. Iugoslavia s-a spart în țăndări și din această cauză generală. Era și de așteptat, pentru că traseele spargerii fuseseră adâncite de însăși economia autarhică, încurajată – în cadrul diverselor republici și provincii constitutive – de conceptul teritorial de dezvoltare, de evitare conștientă a creării pieței iugoslave unitare în cadrul federației. Unii țăndări rezultați la prăbușire au avut, în interiorul lor, acea unitate care le-a asigurat evitarea sfărâmării în țăndări și mai mici. Alții, nu. Între ele, însă, tot liantul existent a fost răzuit cu grijă și, cu aceeași grijă, s-a urmărit ca nu cumva să se toarnă altul în loc, până la prăbușirea și spargerea așteptate.

Sistemul socialist sau comunist, cum este denumit acum, pentru a nu crea confuzie cu socialiștii capitaliști și pentru a compromite pe veci, dacă se poate, utopia comunismului, se face vinovat de destrămarea Iugoslaviei – declamă declamatorii. Au și ei dreptate în felul lor, dar Iugoslavia a mai fost destrămată o dată – și nu de comunism, ci de fascism. Undeva ar trebui să pun, acum, semnul egal și nu știu unde. Poate îi găsiți dumneavoastră locul.

Pierzând meciul acela de judo, comunismul s-a prăbușit în întregul șir de state ale Europei de Est. Câștigătorii, în afară de Iugoslavia, au mai spart, ici-colo, câte ceva în Cehoslovacia. De aici, se aud oftaturi și sincere regrete. Iugoslavia s-ar fi prăbușit și ea, oricum, dar, dacă lucrurile s-au petrecut în maniera pe care o știm, aceasta se datorează comunismului de tip iugoslav. Un tip de comunism care, de fapt, nu mai avea prea mult iugoslav în el. Și, cinstiți să fim, nimic comunist în maniera în care era cunoscut acesta în țările Tratatului de la Varșovia. Comunismul iugoslav, deși și acesta tot pseudocomunism a fost, s-a dovedit inventiv și a asimilat, mai mult decât oricare țară socialistă, elemente de economie de piață.

Accentuarea dezvoltării fiecărei republici și provincii în parte, promovarea strategiei naționalului, a naționalismului și părăsirea concomitentă a ideilor iugoslavismului au constituit, practic, urcarea primei trepte a eșafodului în jurul căruia Iugoslavia federativă se cam învârtea încă de la începuturile ei.

Cu un sistem în care autonomia – de la nivelul republicilor, provinciilor, regiunilor, până la nivelul ultimei comune – prevala în fața oricărui alt principiu centralist, Iugoslavia unitară nu se putea îndrepta decât spre eșafod. Până la sfârșitul ei, nici nu avea prea mult și nici agonia nu se întrevedea a fi prea lungă, pentru că țara – condamnată, în secret, la ciopârțire în bucăți – era o republică în care teoria dispariției statului se învăța până și la grădiniță și se repeta, cu obstinație, la toate nivelurile. Este adevărat că nici grupa mică și nici educatoarea de la grupa mare nu cunoșteau, precum nu cunoșteau nici liderii liderilor

comuniști, ce vor așeza în locul statului care va dispare. După cât de tare trăgeau pe autoconducerea socialistă, sugerau că la aceasta s-ar gândi. Doar sugerau. De altfel, pentru grădinițe, chestia asta nu conta. Nu conta nici pentru barosanii teoreticieni și practicieni.

Linia politică de fărâmițare economică s-a repercutat, urgent, asupra fărâmițării politicului de către economia fărâmițată. Treptat-treptat și, în orice caz, accelerat, comuniștii iugoslavi au devenit, în primul rând, comuniști ai partidului comunist al republicii sau provinciei din care făceau parte. Aparatul administrativ, de asemenea. Tot ceea ce se centralizase se descentraliza. Președinția își pierdea puterea, guvernul își pierdea puterea, armata își pierdea puterea. Își făceau loc haosul, anarhia, autarhia, bunul plac, naționalismul, desconsiderarea Sudului de către Nord... Iugoslavia se înfunda tot mai adânc în criza ei proprie, mai tragică, mai nuanțată, mai distructivă decât crizele în care se înfundau, în același timp, și celelalte țări socialiste.

Din '62 până în '74, Iugoslavia își lepădase complet veșmintele eroicei sale constituiri. În acești 12 ani, s-a desfășurat o luptă politică acerbă, dar cu deznodământ dinainte știut, pentru o nouă Constituție a Republicii Socialiste Federative Iugoslavia. Aceasta a fost adoptată la 21 februarie 1974. Am precizat această dată, pentru că ea a intrat în istoria Iugoslaviei ca data unei bătălii decisive pierdute.

Pentru ideea de "iugoslavism", pentru iugoslavi, pentru Iugoslavia, această Constituție va rămâne în istorie drept Constituția sfârșitului.

În loc să fie legea fundamentală a unității statului federal, salvatorul său, Constituția din '74 a devenit un fel de grupar al federației. Nu susținuse, oare, tovarășul Kardelj că Iugoslavia nu este decât un stat de tranziție? Nu se aplaudase îndelung la enunțarea acestei nemaipomenite idei novatoare, la conferințele și congresele partidelor comuniste ale republicilor federației și la cele ale comuniștilor iugoslavi? Ba da. Acum, tranziția avea baza sa legală fundamentală. Cine avea ochi să vadă, putea citi lesne, printre rândurile Constituției, lungul epitaf cu articole și paragrafe ale statului iugoslav. Un epitaj sau, mai degrabă, o condamnare la moarte lentă, dar sigură?

Nu prea le avem la dreptul constituțional, dar Constituția din '74 a introdus cetățenii încă de la articolul 2. "Republica Socialistă Federativă Iugoslavia este formată din Republica Socialistă Bosnia-Herțegovina, Republica Socialistă Croația, Republica Socialistă Macedonia, Republica Socialistă Muntenegru, Republica Socialistă Serbia, Provincia Autonomă Voivodina și provincia Autonomă Kosovo, care sunt părți constitutive ale Republicii Serbia, și Republica Socialistă Slovenia".

În ce constă cetățenia? În faptul că, în cadrul Iugoslaviei federative, continuă să existe un alt stat federativ – Serbia –, având provincii autonome, dar care erau, simultan, părți constitutive ale marii federații. Serbia, fără provinciile ei, rămânea un teritoriu lipsit de prerogative de stat. Dintr-o singură trăsătură de condei, se anulau toate eforturile sârbilor, materializate în secole de luptă pentru independență și libertate.

Constituția din '74 a încurajat și mai mult mișcările separatiste croate, slovene, macedonene, albaneze și musulmane.

Locul sistemului federativ a fost luat de un sistem federativ-confederativ, în care prevalau elementele confederative. Dar ceea ce era deosebit de important o constituia prevederea că o republică sau o provincie se putea desprinde din cadrul republicii federative în baza dreptului la autodeterminare și a independenței naționale (capitolul IV, paragraf 2, subparagraf 3). Această prevedere altera, practic, articolul 5, conform căruia Republica Socialistă Federativă Iugoslavia este un tot unitar al republicilor socialiste constitutive și că acest teritoriu nu poate fi modificat fără consimțământul tuturor republicilor și al provinciilor autonome.

Contradicțiile și confuziile introduse în Constituție au împiedicat funcționarea federației însăși. De altfel, aceasta se și urmărea.

Revenind la dreptul de autodeterminare și independență națională, această prevedere a Constituției spunea adio, fără echivoc, ideii "iugoslavismului", în ciuda tuturor celorlalte articole care reglementau raporturile dintre unitățile federative, în formă, și confederative, în conținut. Dar, dacă, totuși, noutatea de bază a Constituției o reprezenta dreptul menționat, acesta nu se referea la dreptul de secesiune, în maniera în care se va și produce. Dreptul la autodeterminare viza popoarele Iugoslaviei și nicidecum republicile socialiste apărute și consolidate așa după cum am arătat anterior. Dacă, renunțând la dorința de a trăi într-un singur stat al slavilor de sud, slovenii, croații, macedonenii își manifestau dorința de a trăi în state separate, aceeași dorință aveau dreptul să o manifeste și sârbii, și musulmanii, și muntenegrenii. Aceasta nu ar fi trebuit să însemne secesiunea diverselor republici în care trăiau mai multe etnii prin acțiuni unilaterale și aducerea unor populații la statutul de minoritate națională. Dacă ar fi fost drept și constituțional, autodeterminarea ar fi trebuit să acorde șanse egale tuturor popoarelor și trebuia dusă la bun sfârșit: pe cale pașnică, democratică, prin tratative care să satisfacă doleanțele tuturor etniilor. Cu alte cuvinte, luând cazul Croației (în Slovenia și Macedonia, populația fiind omogenă, nu suscită discutarea separată), dacă poporul croat își poate exercita dreptul de a părăsi federația iugoslavă, poporul sârb putea să-și exercite, la rândul său, acest drept, rămânând în Iugoslavia sau formând state ale sârbilor sau un singur stat al tuturor sârbilor. Având în vedere structura etnică complexă a diverselor zone din Croația și din Iugoslavia federativă, în ansamblu, exercitarea dreptului la autodeterminare nu putea fi conceput ca o acțiune unilaterală, brutală și simplistă, ci ca un set de măsuri complexe, echilibrate, cântărite cu deosebită grijă. Desigur, acesta ar fi fost idealul, după renunțarea la idealul iugoslav. Dar, cum idealurile rămân mereu în urma realităților, în spațiul creat între ele apar, întotdeauna, nedreptatea, violența, teroarea, războiul...

Constituția din 1974 vorbea și despre o piață iugoslavă unitară, dar pentru crearea acesteia nu exista nici dorința conducătorilor republicilor constitutive, și nici guvernul și nici președinția nu aveau prea multe prerogative în acest sens. Constituția și, apoi, Legea muncii, asociate, au blocat, practic, orice încercare de dezvoltare a pieței iugoslave unitare. Mai mult decât atât, apăruse pericolul "legal" ca, în ceea ce privește președinția, Iugoslavia federativă să rămână fără o conducere centrală reală. Desigur, autoritatea și prestigiul lui Tito mascau

încă acest pericol, dar nu trebuia să fii prea perspicace pentru a înțelege că, după dispariția acestuia, statul iugoslav va putea deveni lesne o frunză de toamnă în bătaia vântului.

Guvernul federativ, deși rămânea într-o situație ceva mai bună decât Președinția, se afla, practic, în imposibilitatea de a soluționa în favoarea statului federativ divergențele ce ar fi putut apare între Iugoslavia socialistă și republicile federative, socialiste și ele. În cadrul numeroaselor litigii ce vor urma, prevederile Constituției fiecărei republici în parte își vor dovedi primatul față de cele ale Constituției Iugoslaviei. Această slăbiciune, implementală din timp în legea fundamentală a țării, va fi exploatată la maximum, în primul rând de Slovenia și, apoi, de Croația și Macedonia. Ulterior, în condiții mult mai complexe, și de Bosnia-Hertegovina.

Nu s-ar putea spune că forțele politice fidele ideii "iugoslavismului" n-ar fi încercat, în permanență, o ameliorare a situației, care nu putea duce decât la o destrămare planificată curat constituțională. Au încercat, dar șansele de succes au fost minime, pentru că, până în anii '80, axa Tito-Kardelj a intervenit, de fiecare dată, necruțător. Amendamentele propuse Constituției, menite să stagneze criza complexă din Iugoslavia, au fost etichetate, șablonard, drept vicleșuguri pentru realizarea unitarismului și a tentat la autonomie. Iar dacă menționăm problema autonomiei, sub această idee s-a organizat un sistem etajat, ierarhizat în felul său, dar care a avut menirea să creeze nenumărate state în stat. Autonomie la nivel republican, autonomie la nivel provincial, autonomie la nivel comunal. Aceasta reprezenta, la toate nivelurile, o autonomie reală în domeniul economic. Unde ne aflăm? Pe drumul de îndepărtare de o piață iugoslavă unitară și nicidecum pe unul de consolidare a acesteia. De fapt, nimic nu este de mirare, părăsirea strategiei declarate de unitate și frăție și adoptarea oficială a exact opusului ei nu puteau să nu germineze și să se dezvolte în absolut toate domeniile, până și în cel militar.

"ARMATA FĂRĂ ȚARĂ"

"Cu cât procesul de dezmembrare a statului federal continua să se adâncească – în ultimii ani, foarte rapid –, Armata Populară Iugoslavă devenea, din ce în ce mai mult o armată fără propria ei țară, un caz unic în lume".

Veljko Kadijevic – Punctul meu de vedere privind destrămarea. Armata fără țară. Belgrad, 1993

Titlul capitolului este împrumutat, dar nu din superficialitate. Câte titluri nu se pot da unui capitol despre armata iugoslavă! Dacă am rămas, totuși, la cel de împrumut, acest fapt se datorează calităților titlului. Reflectă adevărul mai bine decât orice altă combinație măiastră de cuvinte. Rămânem la el.

O armată nu poate fi nici mai bună și nici mai slabă decât țara pe care o slujește și decât poporul din care își cheamă fiii sub drapel. Acest adevăr este universal valabil și trebuie înțeles ca atare. De la nici o armată nu se pot cere minuni, dacă țara nu produce minuni. Și este cel puțin la fel de nedrept să i se reproșeze unei armate că este slab organizată, rău condusă și prost înzestrată dacă țara însăși este rău condusă, slab organizată și lipsită de putere economică și spirituală. Unei armate nu i se poate cere și, cu atât mai mult, imputa că, în diverse momente-cheie, nu pune mâna pe putere și nu face ordine în țară. În Europa – în nici un caz, într-un stat de drept – în nici un caz. Și, după cum s-a văzut, chiar și într-o țară socialistă – tot în nici un caz.

Ceea ce s-a petrecut peste tot în estul Europei, de la '89 încoace, a scos, de multe ori, în prim-plan diverse armate naționale. Numai că acel prim-plan a fost peste tot fugar și a durat doar cât a durat momentul de cumpănă. Sperăm să nu spunem prostii când afirmăm că, dacă în perioada schimbării în lanț a structurilor politice în fostele țări socialiste ale Europei, armatele au rămas prin cazărmi sau au avut doar apariții active, episodice pe scena istoriei, acest fapt se datorează unor elemente comune, peste tot aceleași. Care ar fi acestea?

Răspunsul pe care îl simțim și îl credem este atât de dur și atât de contestabil încât nu îl vom rosti. Am dinamiza, pe de o parte, spiritul patriotard al multora. Pe de altă parte, am jigni fără rost acea parte a fiecărei armate care nu a încetat niciodată să fie trup din trupul țării, indiferent de calamitățile provocate de factorul politic intern și de jocul marilor puteri.

Acest preambul n-ar fi fost necesar nici în ceea ce privește situația din Iugoslavia. N-ar fi fost necesar dacă n-am fi fost confruntați, de atâtea ori, cu întrebările: "Ce face armata iugoslavă?", "De ce nu intervine pentru a opri destrămarea țării?"

Obișnuiți să judecăm situația din orice țară după propriile noastre criterii, întrebările sună firesc. O armată națională trebuie să-și apere țara chiar dacă amenințarea sfârșitului ei vine din interior. Armata Populară Iugoslavă avea și ea această misiune. O prevedea însăși Constituția țării. Chiar și mult contestata Constituție din 1974 stipula, la articolul 240, următoarele: "Forțele armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia vor apăra independența, suveranitatea, integritatea teritorială și sistemul social ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia, stabilite prin prezenta Constituție.

Forțele armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia reprezintă un tot unitar și sunt constituite din Armata Populară Iugoslavă – ca forță armată a tuturor națiunilor, naționalităților, a tuturor oamenilor muncii, a cetățenilor – și din Apărarea Teritorială – ca cea mai largă formă a rezistenței armate naționale organizate.

Oricare cetățean care participă, cu arma sau sub orice altă formă, la rezistența împotriva agresorului va fi considerat drept membru al forțelor armate ale Republicii Socialiste Federative Iugoslavia".

Cine ar admite că există vreo fisură în aceste nobile prevederi ale Constituției? Armata avea misiuni cât se poate de clar trasate. Întrebarea este dacă a avut și posibilitatea să le

indeplinească. La această oră, răspunsul este cunoscut și se poate rezuma la un singur cuvânt, iar acesta este NU.

Cum s-a ajuns aici? Printr-un proces involutiv nu prea îndelungat, dar a cărui consecvență pare, chiar și la o distanță istorică în timp, foarte scurtă, impresionantă, descurajantă și îngrijorătoare. Este o lecție aspră a istoriei moderne a Balcanilor și ea trebuie cunoscută. Să ne pregătim, deci, a privi mai de aproape realitățile unei armate care, în conformitate cu evaluări mai degrabă reale decât optimiste sau propagandistice, era considerată, cândva, a treia sau a patra armată ca mărime și capacitate de luptă din Europa.

Armata – care a eliberat Iugoslavia prin propriile sale forțe, primind și un oarecare sprijin din partea aliaților – a cunoscut același proces de consolidare și, apoi, de slăbire și destrămare pe care l-a parcurs însăși țara a cărei oaste era.

Până în anii '60, fosta armată eroică de partizani a făcut pași importanți spre devenirea ei ca armată modernă, pentru acele timpuri. Pregătirea cadrelor, reorganizarea unităților, crearea diverselor categorii de forțe armate, înzestrarea, dezvoltarea industriei proprii de apărare au valorificat tot ceea ce a fost bun în experiența proprie și au adoptat – în măsura în care a fost posibil – orientările noi pe plan mondial. Înzestrarea cu tehnică de luptă occidentală a alternat cu cea de proveniență sovietică (import, licență), consolidându-se, în cele din urmă, o dotare hibridă, dar de calitate. Acest caracter al tehnicii militare a fost sporit și mai mult, prin apariția tot mai impunătoare a diverselor categorii de armament de concepție și producție indigene absolut remarcabile, purtătoare, și ele, ale influenței și ale componentelor din cele două blocuri militare aflate de-o parte și de alta a cortinei de fier.

În ceea ce privește organizarea armatei, Iugoslavia a respins modelul sovietic încă din 1948 – urmare firească sau cauză, și ea, firească a conflictului Stalin-Tito. Dacă ceea ce am scris despre acest conflict stă în picioare, atunci se poate afirma că, sub acoperișul bătăliei politice, s-au operat o serie de epurări în armata iugoslavă, care ar putea fi privite cu o oarecare rezervă. Au fost destule cazuri în care diferite cadre ale armatei, cu reputație cucerită în campaniile războiului de eliberare, au fost etichetate drept staliniste și au dispărut peste noapte. Unii, pentru totdeauna. Dacă au fost sau nu dușmani ai propriei țări sau au fost doar indezirabili conducerii politice titoiste, rămâne, deocamdată, o întrebare fără un răspuns ferm. Cert este, însă, faptul că locul lor a fost luat de elemente mult mai docile, cu personalitate mult mai ștearsă, cu o poziție ce nu putea penetra distanța de la umilința noului promovat până la autoritatea legendară a mareșalului Tito. Este greu de acceptat și, poate, greu de recunoscut, de către înșiși militarii iugoslavi, că procesul de slăbire a armatei iugoslave datează tocmai din această perioadă. Este prioada despre care literatura de specialitate iugoslavă vorbește elogios și contabilizează, în dreptul ei, o etapă strălucită în creșterea și dezvoltarea armatei. Nici noi nu afirmăm tocmai contrariul, dar semnalăm faptul că, în ciuda reorganizării pe principii moderne a perfecționării înzestrării, a școlarizării cadrelor, a instruirii superioare, în perioada '48 – '60, armatei iugoslave i s-a răpit ceva foarte important: spiritul partizanatului. Armata a crescut cantitativ, dar a slăbit în ceea ce

privește moralul ei real. Acel moral care continua eroismul anilor războiului a fost înlocuit, treptat, cu moralul găunos al disimulării, al dragostei niciodată reale față de un partid care a reprezentat, din ce în ce mai formal, interesele iugoslave.

În aceste condiții, armata – cea mai prestigioasă instituție a statului iugoslav – a putut fi pusă în fața întrebării : "Încotro ?" O întrebare afișată la vedere în fața unei bifurcații create artificial pe drumul evoluției sale spre o armată modernă. Prin urmare, în anii '60, în cadrul armatei iugoslave și la nivelul conducerii superioare de partid, s-a trecut la dezbaterea problemei dacă Iugoslavia are nevoie de o armată puternică, unic element al forțelor armate ale țării, sau de un alt tip de armată, încadrată în concepția înarmării întregului popor.

Prima concepție presupunea crearea unei armate moderne, foarte bine instruită și înzestrată, pornită pe drumul profesionalizării cu criterii stricte privind competențele. Alterată în structura ei de cadre prin diverse măsuri abuzive din perioada antistalinistă, alterată – în spirit – prin pompajul ideologic artificial, armata a oscilat în hotărârea ei de a adopta prima variantă. A fost lăsată să oscileze. Pentru moment, era suficient și atât. Oricum, oscilațiile ei se aflau sub controlul lui Tito, mânuitor abil al politicii zăhărelului și al biciului. Mareșalul a încurajat, din când în când – formal, evident –, concepția de armată realmente modernă, susținută de cadrele bine pregătite profesional, hotărâte să contribuie la îndeplinirea misiunii tradiționale și constituționale a armatei. Dar mareșalul a încurajat și linia promovată de eminențele cenușii ale destrămării Iugoslaviei – ideologii Kardelj și Bakaric. Apărarea țării de către întregul popor suna mult prea democratic și mult prea nobil ca Tito să nu-i subscrie cu diverse prilejuri. Se prefăcea că subscrie, pentru că ideea emanase chiar de la el. În cadrul acestei concepții, armatei nu-i mai revenea rolul tradițional. Este și firesc, afirmau teoreticienii autoconducerii socialiste. Tipul de armată profesionistă este depășit. Societatea iugoslavă are nevoie de un alt tip de armată ! Concepția era demolatoare. Se nega o structură verificată de practică, în Iugoslavia, verificată în mai toate țările Europei, fără a fi conturată noua structură. Nimeni dintre liderii partidului nu clarificase ce și cum va fi noua armată. Important era doar ca Armata Populară Iugoslavă să intre și ea în cadrul general al procesului de destrămare a țării.

Dacă a existat sau nu opoziție la această aberație ? A existat, dar a fost gâtuită. Însuși ministrul apărării, generalul de armată Anton Gosniak, de pildă, unul dintre cei mai hotărâți susținători ai ideii Iugoslaviei unitare și ai concepției de forțe armate moderne, a fost înlăturat fără prea multe explicații. Au existat aplauze și ovații ? Nesperat de multe. Au aplaudat ariviștii și incapabilii. Li se oferiseră șanse de supraviețuire într-o instituție ale cărei exigențe ar fi fost, în alte condiții, eliminatorii pentru ei. A învins, astfel, linia Tito-Kardelj-Bakaric. Armata iugoslavă a fost împinsă pe panta slăbirii ei sistematice.

Am citat din Constituția din 1974 privind rolul și misiunile armatei. Acel articol 240 prevedea și lucruri nevinovate la prima vedere și tocmai acestea vor fi promovate în prim-plan. Apărarea țării nu mai constituia doar îndatorirea unui anumit corp de profesioniști, nu numai datoria armatei, ci și a trupelor teritoriale, a întregului popor, a

întregii societăți. Armata decădea din funcția ei autoritară și unică, intrând în mecanismul demolator al autoconducerii cu numeroase elemente anarhice, scăpate de sub control.

Constituția prevedea nu una, ci două componente ale forțelor armate: Armata Populară Iugoslavă și Apărarea Teritorială. Pe lângă armata republicii socialiste federative apăreau germenii viitoarelor armate ale republicilor și provinciilor autonome, răsăriți odată cu structurile Apărării Teritoriale. În această privință, orice dubiu era de prisos, pentru că, sub motivația asigurării unei mobilizări rapide, efectivele acestor trupe republicane au primit armament la purtător. Apăruse, brusc, o situație care anula orice control al Armatei Populare Iugoslave asupra unei a doua armate – prezentă în fiecare republică și provincie autonomă. Era o armată care se afla, practic, peste tot și era de cinci ori mai numeroasă decât Armata Populară Iugoslavă. Era o a doua armată, cu armament distribuit în mâna multor persoane – dușmanii declarați ai Iugoslaviei unitare. Mai mult decât atât, trupele Apărării Teritoriale ale republicilor și provinciilor se subordonau conducerii politice a acestora și, în același timp, conducerii superioare a Armatei Populare Iugoslave. Două subordonări simultane, egal cu haos garantat. Un adevăr atât de bine știut de când armata e armată pe această lume a fost făcut uitat, dar cu folos. Paralizia parțială a sistemului de comandă devenise o realitate la fel de îngrijorătoare precum slăbirea, pe ansamblu, a forțelor armate. Elementele naționaliste și ultranaționaliste de pe teritoriul diverselor republici puteau, acum, penetra în voie în structurile militare locale, așa cum penetraseră fără nici o opreliște în cele politice.

Bulversata istorie a Armatei Populare Iugoslave a cunoscut, apoi, un nou șoc, resimțit, din nou, la nivelurile de comandă superioare, prin formarea – în baza unor indicații prețioase – a "Comitetelor pentru apărarea populară generalizată și autoprotecție socială". Armata intra cu capul în lațul frumos aranjat de către Uniunea Comuniștilor din Iugoslavia, care, prin membrii marcanți ai organizațiilor de partid republicane, primeau dreptul de a exercita controlul asupra unităților armatei federale aflate în parohia lor. Conducerea armatei de către partid – un principiu și o practică de tristă amintire. În aceste condiții, devenea limpede că problema competențelor privind comanda unităților militare se degrada de la regulile strict militare la bunul plac local. În situația izbucnirii unui conflict în acea perioadă, Armata Populară Iugoslavă ar fi apărut în ring în stare de amețeală cvasicompletă. Campania ar fi fost pierdută, probabil, fără nici o șansă, dacă nu s-ar fi adus corecții unui sistem de comandă atât de păgubos.

Chiar dacă, până la urmă, s-a renunțat la acest sistem generator de confuzii și conflicte între diverse instituții, fenomenul a marcat puternic tot ceea ce se poate asocia cu unitatea de comandă a armatei. Numai că, în privința găselnițelor vizând destrămarea armatei iugoslave, conducerea superioară de partid s-a dovedit extrem de inventivă și eficientă. Procesul de consolidare a autonomiei republicilor și a provinciilor a fost susținut, și pe linie militară, la nivel strategic-operativ. Armata Populară Iugoslavă a fost astfel structurată pe eșaloanele armată și corp de armată, încât fiecare republică a primit în gospodărire câte o armată, Muntenegru – un corp de armată, iar provinciile autonome din Serbia, la rândul lor,

câte un corp de armată. Partidul comunist (pentru a nu vorbi de celelalte partide, în majoritate naționaliste) renunțase, practic, la procesul de iugoslavizare și încuraja naționalismul, mai ales la nivelul eșaloanelor de partid republicane. În structurile armatei, aceasta găsea un corespondent fidel prin numirea, în ierarhiile de conducere superioare ale unor categorii de forțe armatei (aviație și marină, mai ales), precum și ale armatelor, a cadrelor provenite din republicile sau din provinciile-gazdă. A urmat, în mod firesc, extinderea principiului și la nivelurile de comandă inferioare, completat, apoi, cu cel al recrutării și încorporării militarilor în termen pe plan local. Armata Populară Iugoslavă continua să existe ca o armată unică a federației, dar, în realitate, existau semne că ea se va dezmembra sigur și ireversibil în armate ale republicilor și ale provinciilor constitutive. Altfel spus și mai mult aproape de adevărul crud, Armata Populară Iugoslavă își continua existența în condițiile în care țara pe care urma să o apere se destrăma încet-încet. Acea țară – pe care armata era obligată, prin Constituție, să o apere – înceta, treptat, să mai existe.

Era o situație unică în lume. Și tot unic era și faptul că acea țară refuza, elegant și subtil, să finanțeze, la un nivel corespunzător, o armată care continua, pe cât putea, să apere interesele federale așa cum simțea ea și cum îi dictau prevederile Constituției.

Federația avea obligația să asigure bugetul Armatei Populare Iugoslave, iar republicile și provinciile autonome trebuiau să acopere cheltuielile Trupelor Teritoriale. Nu credem că este cazul să intrăm în intimitățile complicatului mecanism al sustragerii diverselor republici de la contribuția privind acoperirea fondurilor legate de bugetul militar federal. Pentru republicile pornite pe drumul lor separatist, era o atitudine justificată, deși contravenea flagrant Constituției și legilor federative. Aceleași republici transferau însă, în exterior, fonduri secrete (practic, sume din banii întregii Iugoslavii), pentru susținerea mișcării secesioniste cu arme, acțiuni de propagandă etc. S-au găsit destule țări care să le sprijine. Nici una nu a suferit blamul comunității internaționale pentru lezarea suveranității unui stat membru O.N.U. și C.S.C.E.

Cert este că, mai bine de un deceniu (1980–1990), Armata Populară Iugoslavă nu a primit decât cel mult o treime din finanțele necesare cheltuielilor. În acest mod, a fost afectată cel mai mult modernizarea înzestrării acesteia, mai ales în ceea ce privește achiziționarea de tehnică militară din străinătate. Boicotarea asigurării bugetului militar necesar a fost condusă, de regulă, de Slovenia și Croația, republicile cele mai favorizate economic. Această poziție s-a cronicizat, cu timpul, într-atât încât, la un moment dat, conducerile acestor republici nici nu se mai sinchiseau prea mult în a-și prezenta diversele refuzuri în ambalajul uzitat, de până alunci, al disimulării.

Să nu se înțeleagă, prin aceasta, că Slovenia și Croația urmăreau doar limitarea importurilor de tehnică militară și componente de înaltă tehnologie, pentru a-și proteja întreprinderile angrenate în producția de apărare. În paranteză fie spus, Tito a promovat, decenii de-a rândul, politica de dezvoltare a industriei de apărare iugoslave, construind mari întreprinderi producătoare de tehnică militară, mai ales în Slovenia și Croația, în zone

periferice ale blocului iugoslav, vulnerabile din punct de vedere militar. Era o orientare în totală contradicție cu cele mai elementare principii strategice. Până și această infrastructură vitală pentru interesele iugoslave devenise purtătoare a semnelor sigure ale unei politici care avea drept obiectiv final asigurarea unei moșteniri bogate republicilor favorizate în momentul secesiunii.

Conducerea Armatei Populare Iugoslave a privit cu mare îngrijorare această evoluție a situației ordonate și dirijate de factorul politic. Prin statutul ei, armata nu putea avea decât o concepție centralistă, proiugoslavă, ceea ce a venit, adesea, în contradicție cu măsurile tot mai fățișe de dezmembrare a țării și de slăbire a armatei. Deși a încercat cu diverse prilejuri, conducerea armatei nu a reușit decât cu greu și foarte târziu (1986–1987) să-și impună punctul de vedere și să treacă la organizarea acesteia pe trei, în loc de cinci armate, fără ca acestea să fie subordonate conducerii diverselor republici și provincii autonome. Nu s-au obținut decât rezultate parțiale privind subordonarea comandamentelor trupelor Apărării Teritoriale de către comandamentele armatelor și ale corpurilor de armată și în privința trecerii armamentului acestor trupe sub controlul Armatei Populare Iugoslave. Adversara cea mai hotărâtă a acestor măsuri a fost Slovenia, chiar de la început. Mai târziu, în etapa imediat premergătoare declanșării secesiunii propriu-zise și în timpul secesiunii, s-a văzut că această poziție a reprezentat un element strategic al politicii Sloveniei și Croației. Acestea au conceput cu mult timp înainte ca, la momentul potrivit, să dispună de o forță militară capabilă să înfrunte cât de cât forțele federale reprezentate de către Armata Populară Iugoslavă.

Se poate aprecia, însă, că factorul cel mai important în destabilizarea armatei federale l-a constituit însinuarea în rândurile ei a ideilor naționaliste, separatiste. Acest proces, a cărui amploare a crescut cu toate măsurile de contracarare luate în cadrul structurilor armatei, a fost alimentat de evoluția situației din țară. Compromiterea ideii de Iugoslavie unitară de către factorii politici nu putea să nu se răsfrângă și asupra stării de spirit din armată. Confruntarea dintre ideea menținerii caracterului iugoslav al armatei și ideile naționaliste, separatiste, promovate mai ales după 1974, nu se putea încheia, în aceste condiții, cu victoria primeia. Erodarea treptată, dar sigură a "iugoslavismului", care a polarizat în două rânduri forțele popoarelor pentru crearea statului iugoslav unitar, a reprezentat cea mai puternică lovitură pentru unitatea forțelor armate din Iugoslavia și pentru unitatea și stabilitatea Armatei Populare Iugoslave.

Tăvălugul concepției antiiugoslave, susținută de numeroase măsuri politice, economice și sociale luate atât la nivel federal, cât și la nivelurile republican și provinciat, a zdruncinat, în primul rând, stabilitatea statului iugoslav.

Se prăbușeau, rând pe rând, pilonii acelui stat pe care armata era chemată să o apere. Statul iugoslav se fărâmița din interior, își schimba esența. Armata rămânea fără țară.

Toate aceste considerații reprezintă doar o parte din problemele esențiale care au marcat existența și funcționalitatea unei instituții atât de importante a statului cum a fost

Armata Populară Iugoslavă. Spun că doar o parte, pentru că, și din ceea ce cunoaștem, am lăsat nedezvăluite câteva repere pe care doar le enumerăm: raporturile armatei cu Uniunea (Liga) Comuniștilor Iugoslavi și rolul organizațiilor de partid din armată; raporturile armatei cu alte partide; compoziția etnică a armatei; încadrarea proporțională, conform Constituției, pe funcții de conducere a ofițerilor superiori și a generalilor proveniți din diverse republici și provincii autonome; respectarea prevederii constituționale privind dreptul militarilor de a folosi limba maternă (și nu cea sârbo-croată) în relațiile de serviciu etc. Detaliate, acestea și multe altele ne-ar oferi o imagine mult mai completă și șansa unei înțelegeri mai profunde a situației. Vom reveni cu unele date și în capitolul "Evenimentele, în mozaic incomplet". Dar, oricâte informații am oferi, nu putem eluda gândul amar, care frământă o mare parte a populației fostei Iugoslavii – că toate acestea n-ar fi trebuit să se întâmple, și nu s-ar fi întâmplat, dacă Armata Populară Iugoslavă ar fi pus piciorul în prag. Un picior constituțional – dacă admiteți – sau, mai limpede, o lovitură de stat militară pentru înghețarea situației politice care prăvălea Iugoslavia în haos, destrămare, război civil. Un puci care să pună sub control Belgradul, Ljubljana, Zagrebul, Sarajevo și Skoplje, urmat de un referendum cu întrebarea întrebărilor: To be or not to be, Iugoslavia?

Armatei Populare Iugoslave i se impută multe, foarte multe. Tot ea este, în același timp, lăudată și i se mulțumește pentru modul ei de acțiune. Într-o lume atât de divizată, nimeni nu poate avea pretenție la unanimitate de opinii, iar într-o lume care a cunoscut atâtea tragedii, cu atât mai puțin. Există, totuși, o opinie pe care o exprimă fățiș o mare parte a populației fostei Iugoslavii, o gândește o și mai mare parte – deși, din orgoliu sau din resemnare, nu îi mai dă glas. Marile dureri se trăiesc în tăcere. Acesta este reprosul la adresa fostei conduceri a armatei, a armatei înseși – cea mai iugoslavă instituție a statului – că nu a oferit poporului șansa referendumului. Dacă armata rămânea fără țară, replică aceștia, țara nu trebuia să rămână fără armată!

Poporul i-o reproșează, deși știe că nu armatele, ci politicul organizează referendumuri. Ca peste tot în Balcani, oamenii așteaptă multe de la armata țării. Așa este legea acestor pământuri.

Bine, dar puciul nu este o soluție într-un stat democrat. Puciul militar nu este o soluție? Nici atunci când este vorba de salvarea țării? Ce argument suprem i s-ar putea opune? Nici unul! Alt răspuns nu există! Degringolada trebuia stopată – fie și în ultimul moment – fie și prin lovitură de stat! Nu există precedente în istoria Iugoslaviei? Nu există precedente în istoria vecinilor din Balcani?

Ei bine, cine s-ar încumeta la arbitrarea unui asemenea caz? Și dacă da, în temeiul căror legi? Dar, până se va găsi judecătorul potrivit și până i se vor pune la dispoziție cele mai drepte și democratice legi posibile, să atașăm și noi câteva file la dosar. Dacă nu pentru judecata de pe Pământ, măcar pentru cea de apoi.

"Vei fi blestemat dacă o faci, dar vei fi blestemat și dacă n-o faci". Acesta ar putea fi motto-ul cel mai potrivit pentru dilema în care s-a aflat acea parte a conducerii armatei care,

În perioada premergătoare destrămării Iugoslaviei, a urmărit să salveze ceea ce mai putea fi salvat. Dacă ar fi să dăm crezare memoriilor generalului Kadijevic, publicate, la Belgrad, în 1993, vom înțelege cu o oarecare uimire faptul că toate frământările oamenilor de rând privind posibilul rol salvator al armatei au fost tratate, de conducerea armatei, la fel de serios, dar ceva mai complex și ceva mai devreme. Uimirea ne-a însoțit o perioadă de timp, pentru că ne-a fost greu să credem, încă de la început, că, în cercurile politico-militare ale anilor '80, personaje sus-puse, angrenate într-un mecanism care își ticăia ultimele ore ale autodistrugerii, au simțit și au gândit în manieră... iugoslavă. Uimirea ne-a însoțit și pe parcurs, când am degustat doar o parte din cumplita complexitate a situației. Dar este greu de crezut că, pentru milioanele de oameni târâți, fără voia lor, în război, în cele mai cumplite situații pe care le poate trăi cineva în scurta-i viață pământeană, întregul joc al alegerii soluției răului față de soluția mai răului ar putea reprezenta vreodată o oarecare alinare. Nici noi nu credem că ar putea fi așa. Dar dacă, totuși, ne oprim asupra retrospectivei dilemelor, o facem doar ca acestea să fie cunoscute. Abia după aceea să urmeze judecata, oricât de aspră ar fi ea.

Nealiniată în politica ei externă, Iugoslavia a fost, totuși, o țară comunistă. Și ea construia societatea ei adevărat socialistă – cât de adevărat, o știau cel mai bine iugoslavii – și chiar dacă nu făcea parte din Tratatul de la Varșovia, în ochii Occidentului, ea nu se afla decât acolo unde-i era, de fapt, locul. Dincolo de cortina de fier. O știa, prea bine, și Iugoslavia. O știa, la fel de bine, și armata ei. Dacă, într-adevăr, credea sau nu în amenințarea militară dinspre Vest, rămâne o problemă ale cărei taine nu le deslușim acum. Cert este faptul că armata se pregătea pentru a-și apăra țara în fața unui inamic extern, indiferent care să fi fost acesta. Se pregătea și era pregătită pentru o confruntare militară, să o numim... cinstită. Nu se temea. Prin această zonă a Balcanilor au defilat, victorioase, armate ale mai multor imperii, dar toate au sfârșit, până la urmă, în a se retrge în acordurile marșului funebru.

Poate și această experiență tragică a agresorilor, poate faptul că, în lumea aflată într-o formidabilă schimbare, agresiunea are valențe noi, mai subtile, dar cu atât mai eficace, poate însăși faptul că prăbușirea Iugoslaviei nu a fost decât o parte a unui aspru război neconvențional, care a bulversat destinele popoarelor de la Marea Baltică la Marea Adriatică, poate, toate la un loc, au determinat ca țevile tunurilor să nu scuipe foc spre înafară, ci spre înăuntrul țării. O tragică ironie, planificată și elaborată de mari specialiști ai domeniului. O situație generală pe cât de aberantă, pe atât de impresionantă. Nu prea se vorbește, astăzi, despre o agresiune de dincolo de cortina de fier, dar ea a existat și s-a desfășurat într-o manieră ce nu cunoaște precedent în ceea ce privește forțele angrenate, forma, procedeele și, mai ales, formidabila eficiență. Jos pălăria în fața învingătorilor în cel de-al treilea război mondial sau a primului război rece. Este tot una.

Iugoslavia, Mica Iugoslavie se află și astăzi dincolo de o anumită cortină. Nu este declarată a fi inamic, dar modul în care este tratată de comunitatea internațională omoge-

nizată nu lasă loc unei interpretări care să îi confere un statut mult prea diferit. Prin urmare, nici ecourile evenimentelor care au zguduit Europa la sfârșitul anilor '80 și începutul anilor '90 nu sunt, la Belgrad, aceleași cu cele care se întorc, de pildă, de prin țările baltice, din Ungaria sau din Bulgaria. În Mica Iugoslavie se vorbește deschis și convingător despre agresiunea de dinafară, care a vizat fosta republică federativă iugoslavă. Despre aceasta, vom vorbi mai pe larg într-un alt capitol. Important este, însă, faptul că, la nivelul conducerii armatei, agresiunea a fost sesizată și s-a încercat contracararea ei.

La vremea respectivă, printre inamicii externi ai țării, Statul Major General al Armatei Populare Iugoslave a identificat: Germania – cu tendințele sale expansioniste și revanșarde, S.U.A. – ca forță de sprijin a Germaniei până la o anumită limită, Vaticanul – inamicul dintotdeauna al ortodoxismului, unii vecini cu pretenții teritoriale fățișe sau disimulate și câteva țări islamice, preocupate de problema revigorării oazelor musulmane din Balcani. Și tot în cadrul acestor aprecieri de importanță strategică se situează și concluzia că "intervenția militară a Occidentului este posibilă, iar în anumite circumstanțe – aproape inevitabilă". L-am citat pe secretarul federal al apărării din R.S.F. Iugoslavia, generalul Kadijevic.

Eronată sau nu, această concluzie a constituit unul dintre pilonii de bază ai acțiunilor Armatei Populare Iugoslave în toată perioada premergătoare destrămării efective a țării și chiar și în timpul acesteia.

Armata trebuia, deci, pregătită pentru respingerea unei agresiuni din exterior.

Dacă ar fi să comentăm concluzia avansată de Statul Major General – deși nu putem avea pretenția că emitem judecăți mai competente –, am afirma că, într-adevăr, pericolul extern a constituit o realitate. În schimb, am admite, ceva mai greu, că atacarea Iugoslaviei de către o forță militară externă ar fi fost posibilă în acea conjunctură. Admitem, în schimb, că pericolul unui asemenea atac a fost foarte bine simulat, dar armata iugoslavă ar fi trebuit să sesizeze faptul că Iugoslavia nu va fi atacată într-o manieră clasică. Prin urmare, concentrarea eforturilor nu ar fi trebuit fi orientată spre contracararea unei atari agresiuni. Efortul de neutralizare a agresiunii inamicului extern ar fi trebuit polarizat asupra acelor forme ale diversiunii care erau orientate spre destabilizarea din interior a țării și a forțelor armate. Nu se știe dacă situația ar fi evoluat altfel sau dacă finalul bătăliei, care a încheiat "războiul rece", ar fi fost altul pe tărâm iugoslav, în situația în care s-ar fi încercat contracararea mai eficientă a acestor acțiuni. Aici, ar mai fi oarecari ezitări, dar concluzia că noile forme ale agresiunii externe au evoluat în pas cu înalta tehnologie a arsenalelor, că războiul psihologic și subversiunea au urcat uluitor în topul procedeelor de culcare la podea a oricărui inamic, fie el și putere nucleară, reprezintă un adevăr incontestabil, care se cere aprofundat. Să nu uităm că lumea puternic industrializată își trăiește cea de-a patra revoluție științifico-tehnică, iar puterea ei militară asimilează, în mod firesc, uimitoarele progrese tehnologice și dezvoltă concepte, forme, procedee și moduri de acțiune la fel de eficiente. Să reușești să impui de la distanță ca, într-un întreg șir de țări, forțele binelui tău să înfrângă forțele răului lor fără să tragi un foc asupra vreunei tabere, dar să le determini ca

diverse tabere interne, apărute Dumnezeu știe cum, să tragă una asupra alteia, reprezintă, fără îndoială, o nouă revoluție în desfășurarea războiului.

Da, s-a schimbat și natura războiului, fără îndoială. S-a schimbat și recuzita sa. La arsenalul sofisticat – rezultatul unui proces tehnologic evolutiv, accelerat – s-au adăugat noi elemente ale agresiunii: războiul psihologic, cu larga lui paletă demanifestări, spionajul, șantajul și asasinatul politic, terorismul etc. Ele sunt, la această oră, doar apanajul câtorva foarte mari puteri. Sunt armele lor secrete și omnipotente, a căror contracarare cu mijloacele de-a dreptul puerile ale celorlalte țări reprezintă o încercare sortită eșecului garantat. Este descurajant, dar, în această etapă, nimic nu este de făcut pentru cel asupra căruia s-ar concentra, din nefericire. Poate doar înălțarea rugăciunilor spre Dumnezeu ca această uriașă forță să rămână întotdeauna doar în slujba binelui întregii omeniri. Și ar mai fi ceva – alinierea cât mai urgentă. Alinierea!

Să nu spuneți că vă gândiți la anii '39 – '41 și revedeți înghesuiala de la aderarea la Pactul Tripartit. Sunt și așa destui care o fac. Să nu spuneți că sunteți îngrijorați de ce va mai fi după aceea. Sunt și așa destui îngrijorați. Oricum, optimiști sunt mult mai mulți. Rămâne, deci, comanda inițială.

Armata Populară Iugoslavă, a unei Iugoslavii pornită pe calea destrămării dirijate, a putut sesiza atât izolarea sa externă într-o prezumptivă bătălie frățișă, cât și erodarea din interior a stabilității statului. De fapt, aici își concentraseră forțele atât inamicii externi, cât și cei interni ai Iugoslaviei. Și tot aici începe și se termină marea dilemă în a cărei dezlegare Armata Populară Iugoslavă avea atât de puține șanse să nu claclieze.

Conform Constituției, armata trebuia să apere și ordinea socială existentă, căreia îi jurase credință nestrămutată, sacrificiu suprem etc. Numai că acea ordine socială se dilua, se transforma, devenea, pe zi ce trece, de nerecunoscut. Cel fel de ordine socială trebuie apărată? Cea de odinioară? Cea de acum? Cea spre care se tinde? Ce este de apărat: unitatea statului iugoslav sau ordinea, de asemenea constituțională, care favoriza destrămarea ei? Cine trebuie să stabilească acest element de importanță capitală? Cine trebuie să poarte răspunderea acestei hotărâri istorice? Este sau nu investită armata să-și asume răspunderea pentru tranșarea unei probleme politice covârșitoare?

Dacă, în ceea ce privește inamicul exterior, problemele erau cât de cât limpezi, inamicul interior purta însemnele derutante ale sistemului politic ambiguu. Dacă este constituțional – și era – ca armata să apere unitatea statului iugoslav, atunci naționaliștii, secesioniștii, adepții autoconducerii socialiste autarhice sunt inamici, fără îndoială. Nu are de-a face că dispun de sprijinul fățiș sau disimulat al puterii politice. Dacă este constituțional – și era – ca separatiștii sloveni, croați, macedoneni, musulmani și albanezi să se manifeste ca atare, înseamnă că nu ei sunt inamicii, iar armata trebuia să protejeze această ordine. Ce era de făcut? Cine era inamicul adevărat în lumina Constituției?

Iată cum a judecat Statul Major General al Armatei Populare Iugoslave. Punctul de plecare primordial a fost posibilitatea unei intervenții militare externe. Aceasta se putea

declanșa dacă armata ar fi aplicat forța pentru a stopa procesul de destrămare și a apăra unitatea Iugoslaviei. Motivația intervenției externe ar fi putut fi neutralizarea prin forță a tendinței Serbiei spre hegemonie, prin sacrificarea libertății "regimurilor democratice" instaurate în republicile federației. Cu același rezultat urma, probabil, să se soldeze – aprecia conducerea armatei – și trecerea efectivă și brutală la secesiune, în afara condițiilor prevăzute în Constituție (acordul celorlalte republici), care trebuia să atragă, în mod firesc, acțiunea armatei statului federal. În ambele situații, secesioniștii ar fi pozat în victime ale agresiunii armatei. Evenimentele s-au desfășurat după cea de-a doua variantă.

În ambele variante, Armata Populară Iugoslavă ar fi fost acuzată de dezastrul țării dacă ar fi acționat independent, respectiv dacă ar fi luat acele decizii care erau exclusiv apanajul politicului. Rezultă, indirect și nemijlocit (există numeroase date și mărturii privind existența unor planuri elaborate și avansate Consiliului Prezidențial Federal), că posibilitatea unei lovituri de stat militare a fost dezbătută și de Statul Major General, dar, avându-se în vedere consecințele pe plan internațional și cele de ordin politic, intern, s-a optat pentru părăsirea acestei orientări. Aici trebuie menționat și faptul că, la 12.03.1991, Statul Major General a propus un plan de decretare a stării excepționale pe întreg teritoriul iugoslav. Președinția R.S.F. Iugoslavia l-a respins. Autorii săi susțin și azi că aplicarea măsurii propuse, chiar dacă nu ar fi oprit dezmembrarea, măcar ar fi dus la evitarea războiului civil. Nu are rost să mai comentăm ce și cum ar fi fost. Important este că armata a rămas în banca ei.

Prin urmare, armata urma să acționeze nu autonom, ci în cadrul sistemului care, deși împingea țara spre destrămare, va putea fi – se spera de către armată – orientat spre redresare. O modelare în vederea creării unui cadru nou, a unui nou tip de federație, viabil sau, în cel mai rău caz, spre asigurarea unei destrămări constituționale prin respectarea negociată a intereselor tuturor poporelor iugoslave.

Aici se află, iată, punctul nevralgic care suscită, astăzi, și va suscita, și în viitor, discuții. Doar discuții și învățăminte. A greșit sau nu armata când a hotărât să nu acționeze autonom ?

Trebuie menționat că, pe diverse canale, armata a fost încurajată să intervină cu forța. Sugestii în acest sens au fost recepționate chiar din partea unor personalități, ca Izetbegovic și Gligorov, președinții Consiliilor Prezidențiale ale Bosniei-Hertegovina și Macedoniei. Și aceleași idei încurajatoare și, aparent, logice au avansat diverși prieteni nealiniați din lumea a doua și lumea a treia. Dacă au făcut-o cu bună-credință, dacă au făcut-o ca pioni ai planului inamicilor Iugoslaviei, se va afla cândva. Oricum, conducerea armatei nu a dat curs nici acestor încurajări și nici zvonurilor de proveniență occidentală, conform cărora stabilitatea Iugoslaviei ar constitui un interes major al acesteia, acum, în etapa făuririi Europei unite. Toate la un loc puteau fi – poate chiar erau – elemente premergătoare ale declanșării intervenției externe în prima variantă.

Armata rămânea, deci, să acționeze în cadrul sistemului, propunând îmbunătățirea acestuia, susținând zvâcnirile conjuncturale ale politicului spre menținerea unității federației

și strădaniile din ce în ce mai vizibile și oarecum disonante ale Serbiei, Muntenegrului și – într-o primă etapă – ale Bosniei-Hertegovina de a frâna și de a amâna ora dezastrului. În aceste condiții, nu a trebuit nimănui prea multă perspicacitate să priceapă că Armata Populară Iugoslavă, chiar și așa cum era – mai puțin viguroasă ca altădată, cu mai puțină coeziune ca altădată, trădată de unii generali trecuți din conducerea ei direct la "inamic" –, va rămâne, pe mai departe, susținătoare a forțelor centraliste. Necunoscută rămânea doar reacția pe care și-o va putea permite la momentul sau la momentele hotărâtoare.

În cadrul strategiei sale, conducerea armatei și-a mai propus să nu adopte ea însăși nici o hotărâre politică, dar să participe la elaborarea și materializarea acestora pe măsura capacității și angrenării sale. Și, nu fără temei, a blocat imixtiunea în treburile ei interne ale președintelui , Parlamentului și Guvernului federal, pentru a nu mai vorbi de cele de nivel republican. Evenimentele ulterioare au dovedit că, cel puțin în acest domeniu, previziunile au fost confirmate. Încercările de control deplin, de amestec în treburile armatei la nivelul conducerii acesteia au abundat și au fost extrem de pertinente. Armata nu a cedat. Rezultatul a fost că și-a mai adăugat o serie de dușmani declarați și, prin intermediul mass-media occidentale dezlănțuite, a lăsat pentru posteritate impresia că a rămas un fel de stat în stat. Desigur, limitând la maximum controlul instituțiilor abilitate ale statului în treburile sale, armata nu a procedat democratic. Dar cine opera, atunci, la sfârșitul anilor '80, cu asemenea criterii ? Aleșii poporului din Parlament ? După cum au evoluat evenimentele, a rezultat limpede că, o parte dintre aleși, a acționat cu bună credință, alții au trădat (cum s-ar putea spune altfel ?) interesele Iugoslaviei federale, iar alții – foarte mulți –, neangrenați în desfășurarea dirijată a jocului, au fost depășiți de miza, de vâltoarea uluitoare și de neînțeles a celor ce se petreceau în jurul lor. Cui putea preda armata controlul fără a nu greși ?

Și, în sfârșit, dar nu în ultimul rând, Statul Major General a elaborat diverse planuri de acțiune. Cât au fost ele de realiste, cât de eficiente, câte vor fi condamnate de istorie și câte vor sluji drept model, sunt întrebări care nu au decât un răspuns parțial. Judecate exclusiv în raport cu situația de ansamblu la care s-a ajuns, rezultă că n-au fost nici realiste, nici eficiente, că vor fi condamnate de istorie și nu vor fi modele de urmat nicăieri și nicicând. Numai că o astfel de judecată ar fi, oarecum, nedreaptă, pentru că nu armata a prăbușit țara, ci factorul politic. Armata, după ce a refuzat conștient preluarea atribuțiilor și răspunderea politicului, dar nu a refuzat și ieșirea din sistem, a făcut doar planuri de atenuare a prăbușirii și, într-o anumită măsură, apărarea intereselor vitale ale populației sârbe rămase fără patrie și, mai târziu, ale Micii Iugoslavii.

Privite prin această prismă, a obiectivelor pe care și le-a putut propune conducerea armatei, planurile de acțiune elaborate de Statul Major General nu par a suscita doar critici devastatoare. Ce și-a propus, deci, conducerea Armatei Populare Iugoslave ? În primul rând și într-o primă fază, apărarea granițelor federației, a integrității teritoriale a acesteia și, prin neamestec în treburile politice, conservarea condițiilor de realizare a schimbărilor democra-

tice la nivelurile federal și republican. Cum și în ce măsură au fost ele duse la bun sfârșit, nu intră în răspunderea armatei.

Cotitura decisivă în evoluția evenimentelor – marcată de încheierea alegerilor din Slovenia și din Croația, care a semnat, fără echivoc, sfârșitul lugoslaviei federative și, totodată, modificarea radicală a granițelor statului – a impus un nou set de măsuri. Respectând premisele strategiei sale generale, armata s-a văzut obligată să-și modifice planurile privind misiunea sa de păstrare a ordinii interne și să asigure – pe măsura posibilului – desprinderea pașnică a celor două republici din cadrul federației.

Desigur, realitățile au contrazis, de mai multe ori, faptul că Armata Populară lugoslavă ar fi avut în recuzita sa doar acest plan generos și liniar. Dar sunt tot atâtea argumente că, în esență și în final, au prevalat obiectivele acestui plan. Să ne rezumăm doar la unul singur : Ljubljana și Zagreb sunt, pe mai departe, orașe înfloritoare și nicidecum niște ruine lăsate în urmă de violențele unei armate scuipate, batjocorite, provocate în fel și chip, tratată ca o armată de ocupație, atacată cu arma de către forțe ostile interne, dezlănțuite și încurajate de inamicii externi ai lugoslaviei.

Este greu de crezut că planurile Statului Major General au fost perfecte și că au prevăzut cumplita dimensiune a tuturor evoluțiilor scăpate de sub control. Este greu de crezut, de asemenea, că o armată, destabilizată și ea, a putut avea reacții prompte sau, chiar dacă a putut avea reacții pur și simplu în limitele admisibile pentru un sistem militar. Și este la fel de greu de crezut că, în condițiile agravării spre haos a crizei politice, conducerea armatei a putut găsi cele mai potrivite căi pentru aplicarea strategiei sale. O strategie discutabilă și ea, discutabilă și atunci și, cu atât mai mult, acum. S-ar putea afirma, cu o oarecare malițiozitate, că Armata Populară lugoslavă nu a întreprins decât manevre strălucite de retragere în fața amenințării interne și a presiunilor uriașe, aplicate de o anumită parte a comunității internaționale. Malițiozitatea este de prisos, chiar dacă, privind harta lugoslaviei federative și ceea ce a mai rămas din ea, ne edificăm, într-o clipă, asupra adevărului. Vom fi aflat adevărul, dar nu tot adevărul. Am mai afirmat – de altfel, un fapt îndeobște cunoscut – că o armată nu poate fi altfel decât țara pe care o slujește. Nici mai bună, nici mai rea, nici mai nobilă, nici mai ticăloasă, nici mai puternică, nici mai slabă, nici mai mare și nici mai mică. Armata Populară lugoslavă și țara ei nu au făcut, nici pe departe, excepție de la regulă.

Până la începuturile destrămării, armata iugoslavă era – într-o măsură discutabilă, dar, totuși, era – armata întregii federații. După secesiunea Sloveniei, armata a devenit, ireversibil, nonslovenă. După secesiunea Croației, în plus, și noncroată, iar după desprinderea Macedoniei – și nonmacedoneană. Federația și-a pierdut dimensiunile și compoziția structurală inițiale, iar armata, nolens-volens, a suportat același proces. Și atunci asupra cui s-ar putea îndrepta săgețile ironiei ?

Armata Populară lugoslavă, respectiv ce a rămas din ea după cele două directe dure recepționate în Slovenia și Croația, deși încă uluită de evenimente, dar ceva mai călită și, în

orice caz, mult mai omogenă etnic și moral, a avut de îndeplinit noile planuri ale Statului Major General. Obiectivele sale se află, la această oră, la îndemâna oricărui observator al crizei iugoslave. Să le deslușim în retrospectiva evenimentelor și să le bifăm și pe cele apărute în literatura publicată pe această temă. Iată-le în ordine cronologică: protecția și apărarea zonelor populate de sârbi de pe teritoriul Croației; retragerea treptată a unităților militare de pe teritoriul croat; consolidarea controlului militar asupra Bosniei-Herțegovina; retragerea unităților militare din Macedonia; apărarea noii federații iugoslave constituită din Serbia și Muntenegru.

Ce s-ar mai aputea adăuga la filele acelui dosar pregătit pentru judecata istoriei și pentru judecata de apoi? În primul rând, opinia conducerii de atunci a Armatei Populare Iugoslave că a aplicat singura cale posibilă și realistă pentru a ieși dintr-o dilemă, în primul rând, politică și, dincolo de aceasta, de a nu provoca nenorociri și mai mari, de care să fie, apoi, acuzată în exclusivitate. Generalul Kadijevic, în '91, nu a repetat puciul generalului Simovic, din '41. A fost mai bine? A fost mai rău?

Imediat după această filă, se cuvine de adăugat crezul de luptători al majorității populației că armata ar fi trebuit să-și salveze cu orice sacrificiu propria ei țară! Pe următoarea filă ar trebui pus doar un uriaș semn de întrebare, pentru ca cei ce vor veni să nu uite să facă, odată și odată, lumină în această problemă controversată.

Și, pentru că de la inițierea procesului nemijlocit al destrămării, Armata Populară Iugoslavă a fost ținta atacurilor furibunde ale mass-media din aproape întreaga lume, care, astfel, a putut burdusi cu fel de fel de informații dosarul de care vorbim, se cuvine să adaugăm, imediat după acestea, altele despre care nu s-a prea vorbit. Unele sunt doar detalii, în raport cu ansamblul problemelor, dar reflectă, deopotrivă, poziția păgubiților și a acuzaților de astăzi, dar și a învingătorilor. Numai că este atât de greu de aflat, de fapt, cine sunt unii și cine alții.

Iată, de pildă, fila intervenției cu forța a armatei în Slovenia și Croația. Cum să nu fi făcut-o? se indignează cei care au fost în miezul problemelor. Care armată din lume și a cărei țări n-ar fi intervenit dacă suveranitatea acesteia ar fi fost amenințată de rebeli înarmați? Înarmați cu tehnică militară adusă în țară prin contrabandă, din exterior.

Și, apoi, vor urma, negreșit, filele cu faptul că la conducerea armatei, pe lângă generali apărători ai Iugoslaviei unitare, s-au aflat alții în funcții de răspundere, precum Spegelj, Kolsek, Tus, Jurjevic, cu câtva timp înainte chiar Tudjman, care, eufemistic vorbind, au încurcat cât au putut treburile. Care dintre dispozițiile lor aparent profederale au urmărit, într-adevăr, menținerea federației și stabilității armatei? Pentru a nu vorbi de cele care au contribuit evident la declanșarea haosului, a dezorganizării și a acțiunilor confuze, necoordonate ale armatei, a creării imaginii de armată de ocupație. Cât credit se poate investi în buna-credință a unui general ca Anton Tus, fost șef de stat major al Forțelor Aeriene Militare Iugoslave, care a trecut de partea forțelor croate, devenind, peste noapte, comandantul lor? Dar în ceea ce îl privește pe generalul Martin Segelj, numit comandant al

Regiunii Militare Zagreb ? Nu este de crezut, dar, în octombrie 1991, când luptele din Krajina și din alte zone ale Croației populate de sârbi erau în toi, a rostit, în public, îndemnuri pentru armata croată precum : "Măcelăriți tot Knînul !" "Loviți-i fără milă !" "Azvârliți copiii din leagăne !"

Sunt sigur că se vor găsi oameni care să depună contestații vizând judecarea prea aspră a armatei și a evenimentelor, reamintind – dacă mai este nevoie – că, în cea mai tulbure perioadă, președintele Consiliului Prezidențial Federal era croatul Stipe Mesic, adică unul dintre liderii Uniunii Democrate Croate, alături de Franjo Tudjman. Prim-ministru al guvernului federal a fost Ante Markovic, de asemenea croat.

Se vor depune probe care îl vor acuza și pe secretarul federal pentru apărare, generalul Kadijevic, și pe șeful Statului Major General, generalul Adzic, că nu au acționat cu fermitate atunci când se mai putea face ceva. Acestea vor fi acuzele și blestemele aduse de iugoslavi, de sârbii rămași fără patrie. Și, desigur, de toți cei care au avut și mai au de suferit din cauza evenimentelor scăpate de sub control. Sunt milioane ! Printre probe se vor afla, paradoxal, altele, care vor cuprinde acuze și blesteme croate și slovene, chiar și un ordin de arestare pentru crime de război, emis de procuratura croată pe numele cetățeanului Kadijevic. "Vei fi blestemat dacă o faci și vei fi blestemat dacă nu o faci". Nu va fi uitată nici apartenența etnică a generalului : tată sârb, mamă croată, el însuși autodeclarat iugoslav. Nu cumva ?...

Alte file vor purta dovezile că Armata Populară Iugoslavă a dejucat acțiunile agresive ale separatiștilor albanezi și ruperea provinciei Kosovo de Serbia. Că, împreună cu populația sârbă, a asigurat libertatea Krajinei și a facilitat, astfel, aplicarea Planului Vance și constituirea Republicii Sârbe Krajina. Că același lucru l-a făcut și în Bosnia-Herțegovina, unde, înainte de retragerea sa, a ajutat la crearea armatei populației sârbe și, implicit, la constituirea Republicii Sârbe. Cum vor fi judecate aceste dovezi, rămâne o întrebare la care se va răspunde mult timp, după cum vor bate marile vânturi internaționale. Oricum, fosta Iugoslavie nu va duce niciodată lipsă de eroi. O tragică ironie a istoriei face ca, în fața oricărui tip de vânt predominant să se poată dezveli noi monumente în memoria unora și dărâma vechi monumente, pentru a se pierde memoria altora. Poate așa este în întreg Balcanii.

Alții vor pune, poate, și întrebarea retorică dacă Armata Populară Iugoslavă a fost cauza declanșării violențelor, a războiului, de ce nu au încetat acestea după retragerea ei ? Vor trebui completate multe file. Foarte multe.

Ar mai trebui scrise, desigur, evenimentele în teribila lor desfășurare, ar trebui adăugate viețile prematur sfârșite a mii și mii de copii, femei și bătrâni cu picăturile ajutoarelor umanitare și, desigur, statistica recenzurală a înfometării – binecuvântată de slujitorii Domnului și organizată internațional – altor milioane de oameni, ajunși, în nefericirea lor, în cercul unui embargo ce depășește înțelegerea fiecărui individ în parte. Așa le trebuie, doar pentru că s-au născut sârbi sau muntenegreni ? !

Toată această acțiune de întocmire a dosarului – dacă s-ar întreprinde vreodată – ar dura mai mulți ani. Foarte mulți, ca de fiecare dată. După care, se va face dreptate. Aceasta nu va mai interesa aproape pe nimeni. Pentru că nimeni dintre cei care au suferit de pe urma tragicelor evenimente nu va mai fi printre cei vii. Poate acolo, la judecata de apoi, lucrurile să se desfășoare altfel. Poate acolo se vor pedepsi cei vinovați de toate nenorocirile. Dar dacă întocmirea dosarelor pentru judecată întârzie și pe acolo... Sau veșnicia acelei lumi a fost inventată tocmai pentru aceasta?

Aici, pe Pământ, sunt slabe speranțe, pentru că răul continuă. Dar, odată și odată, tot se va termina, și atunci...

Dosarul tragediei iugoslave va intra frumos în arhive, apoi, cândva, va fi frunzărit de un regizor la modă, care nu va înțelege nimic, dar va turna un film de mare succes. Acesta va completa, în tehnologie Superestmankolor, cele câteva fraze ambigui din manualele școlare. La catedre vor fi strănepoții făcătorilor noii ordini, iar stră-strănepoții actualelor victime vor răspunde de nota zece (cei care vor fi văzut filmul). Lumea merge înainte. Dacă va fi așa, ea va fi mai nedreaptă decât a fost vreodată.

EVENIMENTELE, ÎN MOZAIC INCOMPLET

Document

Războiul civil, religios și etnic – care se desfășoară pe teritoriul fostei Iugoslavii – este caracterizat prin cruzime, prin violarea brutală a drepturilor omului, prin crime împotriva umanității și prin crime de război.

Membri ai fostei Armate Populare Iugoslave au fost expuși – în prizonieratul din Slavonia, Croația și Bosnia-Herțegovina – unor torturi fizice și psihice teribile. Cei care au supraviețuit torturilor și au avut șansa să fie schimbați vor suferi consecințele grave ale acestora o viață întreagă.

Tratamentul inuman – psihic și fizic –, numeroasele crime, omuciderile, exilarea foștilor membri ai armatei iugoslave și a populației sârbe fac parte din strategia genocidului. Cruzimea, brutalitatea, diversitatea metodelor aplicate, ura animalică, sadismul și atrocitățile depășesc torturile la care a fost supusă populația sârbă în timpul celui de-al doilea război mondial.

"Institutul pentru Sănătate Mintală și Psihologie Militară" și "Academia Militară Medicală" au elaborat o lucrare privind stresul de război și de luptă și comportamentul uman în războiul civil din fosta Iugoslavie. Textul care urmează conține enumerarea formelor și atrocităților psihice și fizice la care au fost supuși membrii fostei armate iugoslave și civilii în lagărele de prizonieri din Croația.

— Deprivarea de necesitățile fizice de bază (lăsarea prizonierilor, timp de cinci zile, fără mâncare și fără apă și interzicerea accesului la toaletă).

— Lovirea capului prizonierilor de perete, până la leșinarea lor.

— Tăierea urechilor cu cuțitul și forțarea prizonierilor să lingă sângele de pe lamă, sub amenințarea măcelăririi.

— Jupuirea pielii de pe spatele prizonierilor și presărarea sării pe rană.

— Baterea tălpilor prizonierilor cu cabluri de oțel.

— Legarea prizonierilor de copaci, la o temperatură de minus 15 grade și stropirea lor cu apă, pentru a grăbi degerarea.

— Obligarea acestora, sub amenințare, de a cără saci cu nisip dintr-un capăt al lagărului în celălalt, fără nici un rost, ia nesfârșit.

— Expunerea prizonierilor la dușuri alternative, reci și fierbinți, pentru a le provoca arsuri.

— Readucerea în simțiri a prizonierilor leșinați în urma chinurilor prin turnarea de oțet și urină în gura acestora.

— "Demonstrații" privind scoaterea ochilor sârbilor prin apăsare asupra globului ocular.

— Sărituri repetate de pe o bancă pe stomacul prizonierilor întinși pe spate, până la producerea herniei.

— Legarea prizonierilor cu picioarele desfăcute și lovirea lor peste organele genitale.

— Violarea femeilor – cu picioarele și mâinile desfăcute și legate de țăruși – în așa-numitele "camere negre".

— Dezbrăcarea prizonierilor și lovirea lor cu piciorul până la leșin.

— Stingerea țigărilor în gura victimelor și obligarea acestora să înghită mucul de țigară.

— Obligarea prizonierilor de a înghiți mucuri de țigară stinse în urină.

— Legarea mâinii drepte ia piciorul drept și a mâinii stângi la cel stâng, pentru a ține prizonierul "cocoșat".

— Culcarea prizonierului pe spate, prinderea gâtului acestuia cu un picior și lovirea lui peste piept, cu călcâiul celuilalt picior.

— Tunderea părului și forțarea prizonierilor să îl mănânce.

— "Extracții dentare" cu țeava pistolului.

— Atârnarea prizonierilor cu mâinile legate de un piron fixat în perete și baterea acestora până la leșin.

— Lovirea cu picioarele încălțate a rănilor sau a urmelor de operație chirurgicală de pe corpul prizonierilor.

— Atârnarea de greutăți mari de gâtul prizonierilor, îngenuncherea și lovirea acestora cu bâtele.

— Băgarea țevii pistolului în gura prizonierului sau a cuțitului la gâtul acestuia, sub amenințarea măcelăririi ; prizonierilor li se spunea că membrii lor de familie au fost uciși în mod similar.

— Forțarea prizonierilor de a se închina și a-și face cruce în fața portretului lui S. Milosevic.

— Forțarea prizonierilor de a se masturba în fața portretului lui Tito.

— Organizarea de "dansuri ale nopții", în care ustașii beți se distrau cu femei sârbe, obligate să se dezbrace până la jumătate ; urma violarea femeilor în "camera neagră".

— Forțarea prizonierilor să se masturbeze în fața femeilor bătrâne, în sunetul muzicii și sub potopul de înjurături și jigniri ale schingiuitorilor.

— Forțarea prizonierelor foarte tinere să se îmbăieze de dimineață și forțarea lor la relații sexuale orale cu câte 10-20 ustași, fiecare.

— Forțarea prizonierilor tineri la relații sexuale orale cu femei bătrâne.

— Forțarea victimelor de a avea relații heterosexuale anale, urmate, imediat, de relații sexuale orale între aceleași persoane.

— Schingiuirea prizonierilor în timpul nopții, pentru ca ceilalți prizonieri să audă urletele de durere și amenințările.

— Defilarea desfiguraților în bătaie prin fața prizonierilor, însoțită de "promisiuni" că vor ajunge și ei așa.

— Învățarea în ritm accelerat a cântecelor croate; cei "nereceptivi" erau bătuți până la leșin.

— Forțarea prizonierilor să mănânce străzile, cântând cântece croate și lovirea acestora împreună cu trecătorii.

— Ascuțirea cuțitelor în fața prizonierilor și încercarea tăișului pe pielea acestora.

— Informarea prizonierilor că partea sârbă nu este interesată de schimbări de prizonieri și că, la tratative, aceasta a dat mână liberă croaților.

— Torturarea cu ajutorul curentului electric, prin fixarea cablurilor în ghete și forțarea prizonierului să le încalțe; legarea organelor genitale sau a urechilor la cabluri electrice.

— Forțarea prizonierilor de a bea apă sărată, urmată de privarea lor de apă mai multe zile.

— Aruncarea prizonierilor în latrine și forțarea altora de a-i "spăla" pe primii cu excremente.

— Forțarea prizonierilor de a mărșălui în cerc, la nesfârșit, până la leșinul tuturor prizonierilor din grup.

— Introducerea de gaze toxice în celulele prizonierilor până la leșinul sau decesul acestora.

— Torturarea pe familii, obligând tatăl și fiul la relații homosexuale.

VULCANUL ÎN ERUPȚIE

Ceea ce s-a dovedit exclus în perioada lungului și, uneori, foarte tensionatului "război rece" a devenit o realitate după încheierea sa. Este paradoxal, dar, după acest final, războiul, așa cum îl știm (ne referim la Europa), a devenit din nou posibil, ca mijloc de continuare a unei anumite politici.

Nu știu dacă făcătorii de politică globală au prevăzut sau nu acest lucru, dar, iată, am intrat în al treilea an în care "butoiul de pulbere" al Europei – Balcanii – explodează violent. Butoiul este conectat la nenumărate fitile. Unele sunt atât de vechi încât păreau parcă uitate și de Dumnezeu. A fost o aparență înșelătoare, pentru că cei care le țineau în mâinile lor se

bizuiau pe acestea. O parte dintre ele le dețin, și acum, înșiși stăpânii "butoiului de pulbere". Altele, la fel de vechi, se ramifică dincolo de Balcani, spre foste imperii. La capetele lor se află, se pare, moștenitorii intereselor acestor imperii sau puteri decise să acceadă la ele. Epoca contemporană a prevăzut Balcanii cu noi capse și noi fitile, ale căror terminale se întrezăresc abia acum. Abia acum, pentru că, după cea de-a doua conflagrație mondială (cu excepția războaielor civile de la sfârșitul anilor '40, din Lituania, Polonia și Grecia și a intervenției sângeroase a armatei sovietice în Ungaria, în 1956), în Europa nu au fost conflicte armate. Implicit, nici în Balcani. Lumea este, însă, în mișcare, iar valul marilor mutații politico-militare, declanșate odată cu prăbușirea zidului Berlinului, nu a ocolit nici această zonă a lumii. Cele mai cumplite convulsii le-a declanșat în țara pe care, începând cu 27.04.1992, istoria a trecut-o în conturi ca fosta Iugoslavie.

Succesiunea rapidă a evenimentelor, degenerate în războiul care continuă și acum în diferite zone ale unor noi state constituite aici, permite doar o relevanță limitată pentru cei ca noi, a căror sursă de informare nu o asigură marile cancelarii ale lumii. De aici și unele confuzii, judecăți eronate, aprecieri greșite sau intenționat greșite, care au însoțit răspunsurile la marile semne de întrebare ale "dramei iugoslave". Ele provin, adesea, și din necunoașterea sau ignorarea, uneori voită, a profunzimilor istorice ale "conglomeratului iugoslav". Mai mult decât atât, la această oră, nu există încă o suficientă distanțare în timp față de tot ceea ce s-a întâmplat. Dacă, pentru aprecierea evenimentelor din Slovenia și Macedonia, această detașare devine, pe zi ce trece, satisfăcătoare, situația fiind constantă, în Croația și Bosnia-Herțegovina, dinamica luptelor, instabilitatea situației nu oferă încă această posibilitate.

Și, totuși, a trecut atâta timp de când în spațiul balcanic, foarte aproape de noi, este război, mor oameni nevinovați, milioane (deja) de refugiați și-au părăsit căminele, iar eforturile de pace și chiar de pacificare nu par a înregistra succese însemnate. Ce se poate spune, deci, după aproape trei ani de război? Vom încerca o parcurgere a evenimentelor politico-militare, a situației militare caracteristice diferitelor etape și zone, furnizând, totodată, informații privind organizarea și inzestrarea diferitelor armate, formațiuni militare și paramilitare cu "personalitate" detașată. Vom intra, însă, în subiect cu unele repere importante ale problemelor etnice, religioase și istorice , care constituie motive reale sau, după caz, pretexte pentru evenimentele parcurse sau care vor urma.

De la distanță, totul pare simplu. Văzută de aproape, situația se complică și ne obligă la renunțarea multor verdicte pripite.

Este puțin probabil ca, în Europa, să mai existe vreun teritoriu de mărimea fostei Iugoslavii cu o populație atât de neomogenă în ceea ce privește religia, naționalitatea, limba, cultura, nivelul de dezvoltare, modul de viață, ocupația. Într-un fel cât se poate de propriu, Iugoslavia a fost o "lume în miniatură", cu toate atributele vechiului și ale noului. Aici au coexistat "Occidentul și Orientul", precum "Nordul și Sudul", toate în accepțiunea care o depășește pe cea a punctelor cardinale. Complexitatea acestei lumi în miniatură a fost mereu

multiplicată de raporturile statuate, în sfera politică, de relațiile sociale dintre națiuni și minoritățile naționale și, nu în ultimă instanță, de cele de ordin religios. Pentru că, după cum se cunoaște, în estul fostei republici domină spiritualitatea bizantin-ortodoxă, în vest – cea latin-catolică, iar în sudul și centrul ei – cea asiatic-islamică.

Cele trei mari religii în Iugoslavia au reprezentat un factor crucial în procesul de identificare națională mai ales în zona limbii comune sârbo-croate. A fost și este o regulă: ortodocșii se autoidentifică drept sârbi sau muntenegreni, catolicii – drept croați, iar musulmanii – drept... musulmani. Făcând o paranteză, este evident că, după criterii uzitate în lumea largă, "musulmanii" nu pot fi categorisiți drept națiune sau naționalitate. Cu toate acestea, în raport cu situația locală, trebuie încercată acceptarea unei abateri de la gândirea "scolastică" și asimilarea concepției populației locale. Omonimia dintre musulmani, ca adepții unui cult religios, și musulmanii din Bosnia-Hertegovina nu trebuie să conducă pe nimeni la concluzii pe cât de facile, pe atât de greșite. Cât de docți și critici am fi, nu noi vom schimba situația. Musulmanii sau "muslimii" sunt considerați drept populație sau grup etnic. Ei sunt, de regulă, bosniaci sau hertegovineni, dar nu vor fi confundați niciodată cu bosniacii sârbi sau cu bosniacii croați. De altfel, "muslimii" sunt, azi, nu atât descendenții otomanilor uzurpatori de altădată. cât populație slavă islamizată. Nu la fel sunt priviți, însă, albanezii din Kosovo. Deși sunt de religie musulmană, nimeni nu-i consideră "muslimi", ci albanezi. Desigur, problemele care gravitează în jurul "muslimilor" pun pe tapet, alături de contradicțiile etnice, și pe cele religioase. O confirmă, printre altele, sensibilizarea accentuată a lumii islamice față de evenimentele din Balcani.

În procesul de identificare națională, particularitățile de limbă și de cultură au avut, la rîndul lor, un rol important. Astfel, deși catolici, slovenii nu sunt croați, iar macedonenii și bulgarii, deși sunt ortodocși, nu vor fi confundați cu sârbii și nici cu muntenegrenii.

În ceea ce privește structura etnică a fostei federații iugoslave, aceasta avea, înainte de destrămare, o populație eterogenă – 22,42 milioane locuitori – dintre care 8,14 milioane sârbi, 4,52 milioane croați, 1,99 milioane "musulmani", 1,75 milioane sloveni, 1,73 milioane albanezi, 1,33 milioane macedoneni, 1,21 milioane iugoslavi 0,57 milioane muntenegreni, 0,42 milioane unguri, restul fiind format din alte naționalități.

Dar, în acest domeniu al etniilor, cel mai important element l-a constituit distribuția teritorială a populațiilor după voia lui Dumnezeu și a istoriei. Dacă putem vorbi de etnii compacte în Serbia, Muntenegru, Slovenia și Macedonia, nu același lucru se poate afirma despre Croația și Bosnia-Hertegovina. Cele două hărți (Anexa 2 hărțile 1 și 2), pe care le anexăm grăiesc de la sine (situația în 1981). Zonele cu populație majoritară sârbă alternează cu cele cu majoritate croată și musulmană. Mai mult decât atât, veți remarca, peste tot, existența a foarte numeroase enclave etnice, dar și zone "echilibrate" etnic, în care au trăit, secole de-a rândul, populații diverse într-o proporție aproximativ egală.

În condițiile existenței unui stat cum a fost R.S.F. Iugoslavia – cu limbă, teritoriu, piață, autoritate statală comune, cu o istorie cvasicomună și cu multe altele, dintre care

dorința inițială, reafirmată o perioadă de timp de conviețuire într-un singur stat –, complexele probleme religioase, etnice, politice și sociale au putut fi ținute sub control. Aceasta nu înseamnă, desigur, că nu au existat tensiuni, convulsii, inechități, discriminări. S-au perpetuat și resentimente, izvorâte, mai ales, dintr-o istorie relativ recentă extrem de sângeroasă, în care exterminarea sistematică, brutală a sârbilor a fost o politică a statului croat (1941–1945). Au existat și au mocnit. După secole, poate, ar fi intrat în uitare și iertare... Acest răgaz, însă, nu a existat.

Complexa problemă etnică și-a relevat adevăratele ei dimensiuni din momentul în care a apărut, în mod obiectiv, problema destrămării fostului stat iugoslav în republici independente. După o experiență istorică tragică, rolul de minoritate într-un stat croat sau "musliman" nu oferea nici o speranță populației sârbe. Deși reciproca nu a avut, de-a lungul timpului, niciodată, valențe atât de grave, enclavele cu croați sau "musliman" din diferite zone cu majoritate sârbă priveau, la rândul lor, cu îngrijorare la unele consecințe previzibile ale procesului de destrămare. Regretabil, dar nici una dintre temeri nu va fi infirmată de tot ceea ce avea să vină. Problema etnică depășește, în esența ei, romanticul, lacrimogenul sau patriotardul, pentru că are, realmente, dimensiunile supraviețuirii populației în sensul cel mai crud, biologic.

Și, totuși, destrămarea fostei Iugoslavii și apariția noilor republici nu ar fi avut, poate, măsura tragicului de astăzi dacă o istorie relativ recentă nu ar fi înregistrat câteva mari greșeli. Una ar fi acea împărțire administrativă despre care am vorbit pe larg.

O a doua greșeală o reprezintă faptul că, în procesul de secesiune, s-a plecat tocmai de la această împărțire administrativă. Subliniem administrativă, pentru că ceea ce constituie, astăzi, granițe între noile republici independente și suverane reprezintă tocmai delimitările menționate anterior. Un punct de plecare absolut nefast și, într-o mare măsură, neavenit cel puțin din două motive. Delimitările administrative nu au valori de granițe între republicile unei federații constituite, în maniera postbelică, "titocrată". Republicile nou înființate nu ar fi avut dreptul să-și identifice granițele administrative de odinioară cu cele statale, din prezent. Pentru că, la formarea federației, ele nu s-au prezentat ca state constituite apriori. Iugoslavia perioadei 1918–1941 dispăruse în raptul teritorial al Axei și al sateliților ei. Excepție a făcut doar o Croație fascistă, aservită Germaniei, cu granițe care pe noi ne duc cu gândul la odiosul Dictat de la Viena.În acest context, ieșirea dintr-o federație cu un teritoriu pe care republicile nu l-au avut la constituirea lor nu putea să nu ducă la convulsiile previzibile. Aceasta a fost, de altfel, una dintre cauzele confruntărilor din prima perioadă a războiului. Și cea ce este la fel de evident, împărțirea administrativă de carevorbeam a dezavantajat cel mai mult Serbia și populația sârbă, tocmai cea care a dus greul războiului de eliberare, al partizanatului.

Desigur, dreptul la autodeterminare al fiecărui popor nu poate fi negat mai ales la acest sfârșit de mileniu. Dar el presupune o serie de condiții prealabile, care, mai ales în cazul Croației și al Bosniei-Herțegovina, nu au fost întrunite pe deplin. Și, apoi, cum rămâne cu

dreptul la autodeterminare al concentrărilor de populație sârbă din Croația și Bosnia-Herțegovina sau cu cel al populației musulmane sau croate din această din urmă republică?

În sfârșit, la această oră, tot mai mulți observatori consideră că o recunoaștere internațională a republicilor nou create, în limitele teritoriale și compoziția etnică amintite, a reprezentat un act oarecum pripit, care a favorizat evoluția spre violență.

Toate acestea nu explică, însă, decât o parte a cauzelor care au dus la acest război.

SLOVENIA – RĂZBOIUL DE 8 ZILE

În toate conflictele armate, istoria i-a diferențiat pe "cei buni" de "cei răi" cu multă claritate. Cu atât de multă, încât, uneori, a revenit asupra propriilor ei decizii, inversând rolurile. Cu aceste prilejuri, a consternat o întreagă lume și a descumpănit școlarii. Mai ales pe cei conștiincioși. Aceștia vor fi învățat, însă, cu timpul că istoria nu este numai albă sau numai neagră, dar și faptul că evenimente petrecute sub ochii lor au șansa să fie privite – chiar după scurt timp – cu totul altfel cu ochii minții. Nu cred că mai e nevoie de argumente...

Recenta și extrem de bulversata istorie a Iugoslaviei anilor 1990–1993 s-ar putea inscrie în acest cadru. În tranziția parcursă de la o Iugoslavie socialistă și federativă la statele independente, create în limita granițelor fostei republici, "binelui" de altădată i s-a opus un nou "bine", condamnând precedentul la desuetudine, într-o primă etapă. A urmat, apoi, negarea totală, până la spulberarea sa, și aruncarea la lada de gunoi a istoriei. Vor urma, probabil, cândva, reconsiderări. Cine știe?

Este neîndoielnic faptul că tot ceea ce s-a petrecut în fosta Iugoslavie începând cu 1990 nu poate fi situat în afara evenimentelor, care au "măturat" Europa de la zidul Berlinului până la cel al Uralilor. Peste tot au existat particularități care au oscilat între "schimbare de regim", "perestroică", "revoluție de catifea", revoluție de decembrie... Nicăieri, însă, în afară de Iugoslavia, ele nu au adus cu sine atât de multă și îndelungată violență, destrămare statală și război. De ce s-au petrecut lucrurile așa? Aceasta ar fi o primă întrebare. Ea are răspunsurile sale. De ce continuă războiul? Aceasta ar fi o a doua întrebare. Dacă vrem să limpezim lucrurile cât de cât, întrebările nu trebuie puse la intervale prea mici. Nu de altceva, dar cauzele conflictelor armate din prima perioadă și desfășurarea lor diferă, în multe privințe, de cele ale luptelor de acum. Obiectivele politice sunt altele, forțele – de asemenea. Doar cei care pierd mereu în războaie au rămas tot aceiași.

Războiul sau, mai bine zis, războaiele din fosta Iugoslavie ar trebui văzute în două etape distincte. Prima dintre ele este caracterizată de lupta dintre forțele care au încercat menținerea federației sub vechea sau, mai apoi, sub noua formulă și forțele, să le denumim,

secesioniste. Această etapă este, la această oră, încheiată, prin constituirea republicilor independente din fosta federație.

În a doua etapă, cea care continuă și în prezent, luptele se poartă între forțele militare (foarte diverse) ale republicilor Croația și Bosnia-Herțegovina și forțele militare (la fel de diverse) ale unor populații omogene, constituite în republici pe teritoriile acestor țări (două – sârbe și una –croată). Din aceste forțe nu face parte nici un militar din armata Republicii Federale Iugoslavia,care nu participă la acțiuni dincolo de granițele noului stat. Scopurile urmărite de beligeranți, în ansamblu, sunt străvezii. Cu toate acestea, multitudinea și diversitatea compromisurilor, dar și a mereu repetatelor conflicte lasă, încă, fără răspuns foarte multe întrebări în ceea ce privește concordanța dintre obiectivele declarate și cele reale.

Evenimentele la zi ar cere, pe de o parte, ocolirea primei etape din criza iugoslavă, pentru că ele polarizează, acum, atenția opiniei publice. Dar tot acestea obligă, pe de altă parte, la reveniri. Ne vom supune acestei din urmă obligații.

Fără obiective politice și fără forțe militare nu există nici război. Binomul politică – forță militară dă esența războiului. Dacă am separa războiul de politică, nu am putea, de fapt, afirma nici de unde a apărut, nici ce urmărește, nici cum trebuie oprit. Toate acestea sunt mai valabile ca oricând și în ceea ce privește războiul din Iugoslavia. Din acest motiv, deși nu-i vom acorda prioritate, aspectele politice nu vor putea lipsi în conturarea evenimentelor.

În ansamblul său, războiul din fosta Iugoslavie este o mostră europeană a conflictelor locale de după 1945. Un război local limitat, un amestec de război dintre state și război civil. Un amestec în ceea ce privește natura conflictului și forțele participante, calitatea acestora și a conducerii, diversitatea parametrilor cantitativi (forțe, înzestrare, potențial militar), la care se adaugă aspecte ale luptei de gherilă, ale terorismului și ale masacrelor. Războiul a provocat un mare număr de victime, în special în rândul populației civile, distrugeri materiale incalculabile și refugiul în masă al diferitelor populații aflate într-un nesfârșit exod.

Prima parte a războiului a însemnat confruntarea dintre două tendințe politice, ideologice și naționale, distincte. Conducerea fostei R.S.F. Iugoslavia, armata populară iugoslavă, organele de ordine interioară ale statului au reprezentat, alături de unele elemente conducătoare, și populația sârbă din diferitele zone ale federației, ceea ce unii analiști au denumit-o "coaliția centrală sau centralistă". Acesteia i s-au opus, într-un tempo accelerat și de evoluția evenimentelor din Europa, partidele politice, conducerea de stat și populația din republicile Slovenia și Croația, precum și o parte din forțele politice din Bosnia-Herțegovina, Macedonia, Kosovo și Voivodina. Ele au format "coaliția anticentralistă" într-o accepțiune destul de largă, pentru că, în timp, aceasta nu s-a dovedit nici prea coerentă și nici unitară. De altfel, după declarația de independență a fiecărei republici și atingerea posibilității exercitării suveranității, Slovenia și Macedonia au părăsit efectiv această coaliție. Iar dacă ne

referim la cea statuată între Croația și Bosnia-Hertegovina, aceasta continuă să prezinte multe și mari fisuri. Partenerii au ajuns, de mai multe ori, la conflict armat și, nu de mai puține ori, la înțelegeri secrete sau chiar fățișe cu inamicul comun, pentru a-și conserva sau promova propriile interese. Vom vorbi și despre aceste aspecte, în mod concret, la timpul potrivit.

Care sunt principalele cauze ale destrămării fostei Iugoslavii? Să încercăm punctarea câtorva elemente esențiale.

Pe primul loc se poate situa criza politică, economică și socială în continuă adâncire mai ales după 1981, care s-a dovedit ireversibilă în ciuda tuturor eforturilor "centraliste" de menținere a status quo-ului.

În al doilea rând, și-au spus cuvântul inegalitățile, uneori flagrante, în domeniile dezvoltării economice și culturale între "statele" componente ale federației.

Într-o ordine, totuși, discutabilă, ar urma ceea ce mai ales "coaliția anticentralistă" a desemnat-o și a resimțit-o ca tendință de hegemonie sârbă, politică de expansiune sârbă, politică revizionistă sârbă în privința granițelor. Este un punct de vedere care, sub acuza tendinței de creare a "Serbiei Mari", condamnă dorința populației sârbe la autodeterminare, tendința unor grupări politice de a se uni (cândva) într-un singur stat sârb și, nu în ultimă instanță, "reflexul de autoapărare", care, după un șir de "experiențe" istorice tragice, este cât se poate de justificat. Înlăturând extremismele acestor două puncte de vedere opuse, ne aflăm în miezul problemei.

La acestea trebuie adăugată ascuțirea contradicțiilor între diferitele grupări etnice, scăparea acestora de sub controlul factorului politic (firesc sau intenționat), precedate, însoțite și urmate de exacerbarea ideilor și propagandei naționaliste extremiste. În acest context se poate încadra și o altă cauză, care, după unele opinii, este de sine stătătoare prin importanța ei.

Este vorba de un element care a apărut în cursul procesului de destrămare și care condiționează azi, în mare parte, continuarea războiului. În unele republici care și-au declarat independența, procesul de democratizare declanșat nu a oferit – eufemistic vorbind – șanse egale populației sârbe de pe teritoriul lor. Noua democrație nu a însemnat doar eliberări din funcții de la ministru până la impiegat de mișcare, ci și dezgroparea unei ideologii fasciste și a unor sloganuri și acțiuni teroriste. Ele au readus în memorie, prin reluarea lor, e drept, la altă scară, crimele ustașilor, satele rase de pe fața pământului și genocidul.

Și, în sfârșit, un ultim vinovat este considerat a fi însăși armata populară iugoslavă. Judecată ca atare în întregul ei, considerată drept unul dintre cele mai conservatoare elemente ale vechii federații. Imputările cele mai virulente sunt îndreptate, totuși, asupra "anacronismului" corpului de generali și ofițeri de a sluji ca instrument al "coaliției centraliste". Cât de real este acest punct de vedere, acolo, în Iugoslavia, doar Dumnezeu știe. Văzute de un militar de pe plaiurile dâmbovițene, o astfel de acuză, prin similitudine, inspiră sentimente cel puțin contradictorii. Mă gândesc, de pildă, la eroii noștri din Est, cât

de "vinovați" au fost ei decenii de-a rândul... Și câte decenii de tăcere se vor așterne, oare, peste faptele eroilor din Vest?

Să revenim la subiect. Opoziția dintre cele două coaliții a cunoscut escaladări treptate, dar accelerate. Nici una dintre formulele politice de ultim moment încercate pentru păstrarea federației nu s-a dovedit viabilă. A eșuat, în cele din urmă, și planul unei "federații a statelor iugoslave" cu un parlament, instituție prezidențială și armată comune, în care republicile componente ar fi avut dreptul și la o armată proprie, problemele economice ar fi fost soluționate după modelul Comunității Europene, în timp ce politica internă și externă ar fi constituit problema exclusivă a statelor federației... Tot ceea ce a urmat, a însemnat și război...

Declarațiile de independență ale Sloveniei și Croației, la 25.06.1991, marchează, fără îndoială, un eveniment de importanță majoră. Pentru Slovenia, una de-a dreptul istorică. Această țară nu a existat niciodată ca unitate statală independentă!

Această dată nu este, însă, un început și în ceea ce privește preambulul evenimentelor tulburi care au urmat. Tendințele separatiste ale acestor țări nefiind un secret, nici contramăsurile politice și nici cele militare nu au lipsit. O luptă surdă, subterană se declanșase cu mult timp înainte. Reprizele ei...

* În 1988, s-a încercat, "în spatele ușilor închise", eliminarea conducerii "comunist-reformatoare" a Sloveniei * În toamna lui '89, s-a încercat organizarea unui "marș" în cadrul "revoluției antibirocratice", pe care conducerea de la Ljubljana a reușit să îl evite odată cu probabila ei răsturnare * Între 1989–1990, mijloacele de propagandă "centraliste" vorbeau despre misiunea nobilă a armatei populare iugoslave de a apăra țara de forțele interne "anticomuniste, naționaliste și burgheze". Se știa prea bine despre cine este vorba. Nici amenințarea nu era tocmai disimulată * Tot în această perioadă se pun la punct și planurile secrete pentru două intervenții militare în forță, în care figurau ocuparea Ljubljanei și Zagrebului, a altor localități importante, a stațiilor de televiziune și radio, a aerodromurilor. Planurile prevedeau, de asemenea, blocarea granițelor, arestarea "naționaliștilor" și internarea lor în lagăre * O primă parte a acestor planuri, cea care a vizat "dezarmarea" trupelor teritoriale slovene, a și fost realizată prin trecerea acestor trupe sub controlul Armatei Populare Iugoslave. Statul major sloven al acestor trupe a fost înlocuit, iar armamentul de infanterie din înzestrare – pus sub controlul armatei și, în mare parte, evacuat din zonele nesigure. Din Slovenia și Croația au fost ridicate aproximativ 200.000 de arme de infanterie de diferite tipuri.

Nici forțele separatiste slovene nu au stat cu brațele încrucișate.

* S-au intensificat importurile ilegale de arme (unicul importator legal era "Directoratul federal pentru materiale speciale"), cu largul concurs al vameșilor locali, al unor simpatizanți din armată (ea însăși eterogenă în privința structurii naționale). Cel mai semnificativ transport de 5.000 de arme (inclusiv aruncătoare de grenade antitanc moderne) a sosit, în Slovenia, exact cu două zile înainte de declanșarea conflictelor. Armele au fost distribuite

noilor formații (clandestine) paramilitare (narodna zascita) ale rezervei poliției, subordonate, oficial, Ministerului de Interne. * Împreună cu Ministerul Apărării din Slovenia, s-a organizat, în secret, o rețea de 13 state majore regionale și 62 locale, în care s-au "reîncadrat" statele majore teritoriale înlocuite de armata federală. * Forțele slovene au reușit, printr-o acțiune plină de riscuri, să recupereze 25.000 de arme de infanterie din cele "confiscate" de la trupele teritoriale de către armata federală. Mai mult decât atât, acestea au identificat depozitele secrete de lângă Kocevski Rog și au "sustrat" o mare parte din armamentul și muniția depozitate acolo. Încet-încet, arsenalul fortelor slovene prindea un oarecare conținut. Acesta nu se putea compara, nici pe departe, cu înzestrarea armatei federale, dar, pentru ceea ce a urmat, s-a dovedit a fi, totuși, satisfăcător și, în orice caz, absolut indispensabil.

Este momentul să menționăm forțele pe care le-a putut opune Slovenia trupelor "intervenționiste" ale Armatei Populare Iugoslave, la două zile după declarația istorică a independenței.

Forțe militare slovene: 16.000 militari înarmați; 25.000 militari și rezerviști din trupele teritoriale mobilizați foarte rapid; 10.000 polițiști activi, personal din subordinea ministerului de interne și polițiști rezerviști; 120.000 oameni din cadrul Apărării locale antiaeriene (bine pusă la punct în R.S.F.I.) și personal din "garda națională", constituită și activată ad-hoc. Înzestrarea tuturor acestor forțe se limita la armament individual de infanterie. Armamentul cel mai serios l-au constituit cele aproximativ 1.000 de aruncătoare de grenade antitanc portative, 1.000 mine antitanc și 40 de complexe de rachete a.a. portative.

Pe lângă acțiunile subterane, desfășurate de anumite forțe slovene în scopul materializării declarației de independență, ce urma să intre în vigoare la 26.06.1991, au fost luate și o serie de măsuri fățișe, ferme.

* În acest cadru se înscrie și hotărârea Parlamentului sloven, din 08.09.1991, privind retragerea competenței autorităților federale de a se ocupa cu problemele apărării țării, acestea revenind autorităților slovene. Toate prevederile federale privind recrutarea în armată și în poliție, cât și cele privind staționarea de trupe și tehnică militară pe teritoriul sloven deveneau nule și neavenite. Era o ripostă declanșată la mobilizarea parțială decretată de Armata Populară Iugoslavă și la măsurile de înlocuire a militarilor sloveni (s-au înregistrat dezertări în masă) cu rezerviști sârbi din unitățile militare de pe teritoriul țării. A neliniștit, de asemenea, afluirea unor trupe ale armatei iugoslave din garnizoane situate în Croația și a unor formațiuni speciale de poliție.

* Conducerea Sloveniei și-a exprimat temerile și protestul față de începerea și desfășurarea aplicației "Citadela '91", a forțelor aeriene iugoslave din Slovenia și Croația, declarând-o drept o amenințare fățișă la adresa țării. Și tot în acest context s-a încadrat și declarația ministrului apărării sloven în fața primilor 1.400 recruți "autohtone", conform căreia, la nevoie, Slovenia va mobiliza 200.000 de oameni pentru apărarea independenței sale.

* Tensiunea existentă dintre populația slovenă și Armata Populară Iugoslavă a cunoscut escaladări exact cu o lună înainte de data istorică a independenței. În urma unor incidente oarecum minore, petrecute, însă, pe un fond grav de criză, mase de oameni au blocat cazărmile din orașul Maribor. Acestea au rămas, timp de câteva zile, fără apă și lumină. Ulterior, lucrurile au intrat în normal o perioadă de timp. Alte incidente au generat măsura autorităților de a interzice întreprinderilor slovene de a furniza orice fel de materiale pentru armata iugoslavă și anularea accesului oricărui militar iugoslav în instituții de stat slovene, chiar și în întreprinderi care asigură înzestrarea armatei.

După intrarea în vigoare a proclamației de independență, reacția armatei populare iugoslave, evident în concordanță cu cea a factorului politic, nu a fost, nicidecum, atât de violentă pe cât ar fi putut-o dezvolta, în cazul adoptării unor măsuri radicale, cei peste 40.000 militari angrenați în operație, foarte bine înzestrați, inclusiv cu armament greu terestru și aviație de luptă. Harta anexată, cu dislocarea, în Slovenia, a unităților militare ale Armatei Populare Iugoslave, oferă o imagine convingătoare. (Anexa 2, harta 3)

Din anumite motive, conducerea armatei iugoslave a adoptat o soluție mai puțin agresivă. O "rețetă" mai veche, oarecum similară cu demonstrația de forță din Kosovo, petrecută cu un deceniu în urmă, sau cu tactica trupelor sovietice în Lituania. Goliath-ul iugoslav nu a încercat nimicirea David-ului sloven. De ce o fi procedat astfel ?

Nu s-au desfășurat atacuri împotriva sediilor guvernamentale sau asupra unor obiective importante din Ljubljana.

Armata a pus în marș unitățile de blindate ale Corpului XIII armată din Rijeka, ale Corpului XIV armată din Liubliana, ale Corpului XXXI armată din Maribor și ale Corpului XXXII armată din Varazdin. A fost alarmată unitatea de aviație din Zagreb. Din Belgrad, au plecat spre Slovenia câteva sute de polițiști, iar spre aeroportul din Ljubljana s-au pus în marș blindatele brigăzii de tancuri din Vrhnica și un divizion a.a. din Karlovac.

Pe hărțile operative, săgețile marcau prinderea Sloveniei într-un clește. În realitate, în conformitate cu unele surse slovene, la acțiune au participat efectiv doar 3.000 militari, 115 tancuri, 32 piese de artilerie autopropulsată, 82 de transportoare blindate, 24 elicoptere și câteva avioane. Celelalte forțe nu au părăsit cazărmile.

O astfel de "acțiune militară" nu putea duce la nici un succes. Lipsite de un obiectiv clar, conduse, în consecință, necorespunzător, cu o asigurare de luptă și asigurare materială extrem de deficitară, blindatele au fost blocate în diferite zone ale teritoriului, adesea cu mijloace rudimentare.

Întreaga operație s-a dovedit, de altfel, un fiasco.

Au fost și ciocniri armate limitate în 72 de localități, soldate cu 80 morți, dintre care 45 militari ai armatei iugoslave, 19 militari sloveni și restul civili (10 străini). S-au înregistrat 350 de răniți și pagube în valoare de 3 miliarde dolari. Aviația a atacat unele obiective civile și forțe teritoriale slovene, care blocau înaintarea blindatelor.

Unitățile Armatei Populare Iugoslave, complet dezinformate asupra inamicului – militarilor li s-a vorbit despre un iminent atac al N.A.T.O., Austriei și Ungariei –, suprasolicitate psihologic, slab motivate, de multe ori izolate și epuizate fizic, au înregistrat, și în interiorul lor, semnele destrămării: dezertări, contradicții pe fond etnic și pe fond politic.

Într-un război civil care a durat opt zile, armata iugoslavă a pierdut 7.900 militari (dezertori), la care s-au adăugat 4.643 prizonieri. Practic, și-a înjumătățit efectivele! Pierderile în tehnică s-au ridicat la 32 tancuri, 230 de autovehicule diferite și 4 elicoptere.

Războiul s-a încheiat cu un armistițiu și, apoi, sub presiunea comunității europene, ostilitățile au încetat definitiv. Slovenia și-a consolidat independența.

Cum s-au putut derula evenimentele astfel?

Cei care au adîncit mai mult problema afirmă că nu este vorba doar de subaprecierea "potențialului militar" sloven sau de slăbiciunile armatei populare iugoslave. Se pare că, mai degrabă, am asistat la o cedare deliberată, în condițiile în care conflictul izbucnit în Croația impunea o regîndire a dislocării și angajării forțelor și evitarea escaladării conflictului într-o zonă deja pierdută. O cedare la care și-a adus contribuția și Comunitatea Europeană, prin presiunile exercitate. O renunțare firească, am putea conchide, după aproape doi ani de la evenimente. Prin omogenitatea structurii sale etnice, Slovenia nu ridica nici un fel de probleme. A fost șansa ei.

La 18.07.1991, Prezidiul federal decide retragerea unităților armatei populare iugoslave din Slovenia într-un interval de trei luni. Din cauza războiului din Croația, ultimele unități părăsesc Slovenia, îmbarcându-se pe nave, în portul Koper, la 25.10.1991. În bazele militare de la Vrhinca, Cerkelje și Mackovci rămân, în urmă, 64 tancuri M-84, 60 T–54/55 (unele surse indică un total de 200 tancuri), piese de artilerie, muniție etc., cazărmi devastate și... mine împrăștiate în diverse zone. Asupra Sloveniei independente și suverane se așterne liniștea păcii. Caruselul războiului, însă, continuă. Acesta va bulversa, în primul rând, Croația.

ARMATA CARE NU EXISTĂ

Contextul în care încercăm tratarea "crizei iugoslave" impune, din punctul nostru de vedere, prezentarea succintă a armatei populare iugoslave. Este adevărat, această armată nu mai există în prezent, dar potențialul ei uman și material nu a dispărut fără urmă. Într-o măsură mai mare sau mai mică, acesta se regăsește în componența forțelor armate ale republicilor din fosta federație, ale republicilor autoproclamate, formând, împreună cu alte tipuri de formațiuni militare, forțele armate ale acestora. Începând cu vara anului 1991, această armată a traversat o perioadă de transformări, a cărei detaliere ar putea fi, dacă vreți, o reflectare a istoriei tumultuoase a întregii zone la care ne referim.

Acest proces îl vom releva pe parcurs. Pornim, însă, de la ceea ce era Armata Populară Iugoslavă înainte de declanșarea războiului de opt zile, din Slovenia.

Efectiv total: 175.000 (100.000 militari în termen): * **Trupe teritoriale** – 1.000.000 oameni (la mobilizare) * **Forțe paramilitare**: Trupe de grăniceri – 15.000 militari; Apărarea civilă (nu se află sub controlul armatei) * **Durata serviciului militar**: 12 luni. Bugetul militar – 70,85 miliarde dinari, respectiv 4–6 la sută din produsul național brut (1991). Odată cu începerea crizei (1992), guvernul federal, ulterior cel sârb, a alocat cheltuielilor militare aproximativ 80 la sută din totalul resurselor.

FORȚE MARITIME MILITARE. Efectiv: 15.000 militari (5.000 militari în termen și 1.000 de infanteriști marini). **Înzestrare**: 4 fregate, 10 submarine de diferite clase, 10 nave de patrulare rapide, 2 nave de patrulare, 16 vedete purtătoare de rachete, 15 vedete torpiloare, 17 nave mici de patrulare, 4 dragoare de coastă, 9 dragoare de radă, 8 dragoare fluviale, 55 nave-desant * **Infanterie marină**: 2 brigăzi * **Artilerie de coastă**: 25 baterii fixe de tunuri cal. 85, 88, 122, 130 și 152 mm; baterii de rachete SS-C-3, SHADOCK și SS-N-2B STYX * **Baze navale**: Lora/Split, Pola, Sibenik, Ploce, Kotor etc.

TRUPE DE USCAT * Efectiv total: 135.000 (90.500 militari în termen), plus 500.000 rezerviști * **Organizare**: 4 regiuni militare; 16 corpuri de armată regionale (inclusiv 5 în Slovenia și Croația); 5 brigăzi mecanizate; 23 brigăzi de infanterie; 8 brigăzi de tancuri; 14 regimente de artilerie; 1 brigadă de munte; 6 regimente antitanc; 11 regimente de artilerie a.a.; 1 brigadă de parașutiști; 4 regimente de rachete a.a. * **Înzestrare**: Tancuri – 300 M-84, 800 T-54/-55, 10 PT-76, câteva sute de T-34/85 la stoc (în prezent, în uz); Transportoare blindate de cercetare – 200 M-3, M-8, BRDM-2, BOV-1 * M.L.I. și T.A.B. – 600 M-80, BTR-40/-50, BTR-152; 70 M-3; 300 M-60P; 100 M-590 * Artilerie: 2.000 guri de foc tractate și autopropulsate cal. 100, 105, 122, 152 și 155 mm; aruncătoare cal. 50, 60, 81 și 120 mm * Artilerie-reactivă – cal. 128 mm * Tunuri a.t. autopropulsate și tractate cal. 57, 90, 75, 76 și 100 mm * Rachete antitanc dirijate SNAPPER și SAGGER * Artilerie a.a. tractată și autopropulsată cal. 20, 30, 37, 40, 57, 85, 88, 90, 94 mm * Rachete a.a. SA-6/-7/-9 * Rachete sol-sol SCUD (?) și FROG.

FORȚELE AERIENE MILITARE. Efective: 91.000 militari (4.000 militari în termen) * **Organizare**: 12 escadrile vânătoare bombardament, 12 escadrile de vânătoare-interceptare, 4 escadrile de cercetare, 6 escadrile de transport; 1 regiment de elicoptere de luptă; 1 escadrilă de elicoptere de luptă submarină, 2 escadrile de elicoptere de transport; Rachete a.a. – baterii SA-2 și baterii SA-3, organizate în 14 divizioane * **Baze aeriene**: Bihac, Batajnica, Banja Luka, Pleso/Zagreb, Mostar, Lucko/Zagreb, Rajlovac, Crklje, Niksic, Sambor, Zabljak, Zemun, Podgorica, Tuzla, Diruje, Butmir, Sarajevo, Zadar, Vrsao, Pola, Nis, Petrovac, Skopje.

Notă. În iunie 1991, Armata Populară Iugoslavă mai purta încă atributele unei armate multinaționale, instruită și educată în "spiritul unității și frăției". Comandantul ei suprem era președintele Consiliului Prezidențial. În condițiile zdruncinării sistemului politic, Armata

Populară Iugoslavă se afla mai degrabă sub conducerea secretarului federal pentru apărare (ministrul apărării) și a Marelui Stat Major. La nivele ceva mai mici, conducerea o deținea un grup de generali și ofițeri superiori, majoritatea de origine sârbă (77 generali, 1.511 colonei, 3.891 locotenenți-colonei, adică 50,3 la sută din corpul generalilor, 64,5 din cel al coloneilor și 65 la sută din cel al locotenenți-coloneilor din întreaga armată). În funcțiile cheie ale conducerii se regăseau, în discrepanță, mulți sloveni și croați. Se aflau în serviciu și 22 generali, 219 colonei și 561 locotenenți-colonei croați, precum și 12 generali, 72 colonei și 142 locotenenți-colonei sloveni. De altfel, 60 la sută din totalul cadrelor și 31 la sută din cel al militarilor în termen erau sârbi, în timp ce croații reprezentau 12,6, respectiv 19 la sută, "muslimanii" – 2,4, respectiv 12 la sută, iar slovenii – 2,8, respectiv 7 la sută. Compoziția etnică reflecta o situație complexă, în care reprezentarea proporțională a cadrelor, în raport cu numărul unei anumite populații, favoriza, evident, etnia sârbă. Se poate, însă, invoca, în replică, și faptul că slovenii și croații, de pildă, cu nivelul de trai cel mai ridicat din federație, nu prea erau interesați de o carieră militară care asigura venituri relativ modeste. În schimb, muntenegrenii, cu o participare de 6,2 la sută din totalul cadrelor, se aflau în număr dublu în armată, față de numărul populației muntenegrene. Pentru aceștia, armata era o șansă... Datele statistice au importanța lor. Importante sunt și altele. Dacă ne-am oprit, totuși, asupra acestor detalii – și nu a altora –, am făcut-o pentru că, în cele ce vor urma, rolul lor nu va fi unul secundar.

CROAȚIA – ESCALADAREA RĂZBOIULUI

Ceea ce veți citi este, și ea, imaginea războiului din toamna anului 1991, din Croația. Sunt primele mărturisiri făcute în fața unor reprezentanți ai Armatei Populare Iugoslave, de către un ucigaș de sârbi și un ciopârțitor de cadavre. Am văzut înregistrarea video a interogatoriului. Un tânăr legat la ochi și peste o mare parte a feței cu o eșarfă albă, pentru a nu putea fi recunoscut. Trei anchetatori, care nu se văd în imagine. Doar voci. De-o parte, o voce ușor speriată, ce pare a nu realiza efectele pe care le produce. De cealaltă parte, voci consternate și, pe parcursul anchetei, tot mai fără vlagă.

Nu sunt jurist. Ca atare, părerea mea nu are importanță și, probabil, este eronată, dacă insistați. Ucigașul și ciopârțitorul de cadavre nu era un vinovat! Tânărul, ale cărui mărturii le veți citi, nu a fost niciodată un om normal. Era un fel de prostul satului – săracul. Prostul cartierului. Locul său era la un ospiciu... Deci, un caz singular? Ce caută el printre argumente?

STENOGRAMA UNUI INTEROGATORIU

Anchetator (A): Ești sănătos? Te simți în toate facultățile mintale? Dacă este așa, îmi spui: da.

Inculpat (I): Mi-e frig la picioare.

A: Ți-e frig la picioare, deci. Spune-mi unde ai fost arestat și când?

I: La o femeie, în pivniță, joi.

A: Care joi?

I: Joia trecută, m-a prins un rezervist cu mustață.

A: Ești membru al vreunui partid? Ești membru al partidului HDZ? (Hrvatska Demokratska Zaednica – Uniunea Democrată Croată – n.n.).

I: Nu, am fost chemat la primărie și ne-a înscris acolo.

A: Ai carnet de partid la HDZ?

I: Nu. M-a înscris, în fața primăriei din Vukovar, Zrnic Ivica, când am adus conserve ustașilor.

A: În afară de faptul că ai adus conserve gardiștilor, ai participat la vreo acțiune? Cine este Zrnic Ivica?

I: E comandant, e șef. Nu știu... ceva mai mare.

A: Ce ți-a spus Zrnic Ivica? Ce ordin ți-a dat? Care a fost primul ordin?

I: Mi-a dat sarcina să duc conserve și pături.

A: De unde le-ați luat?

I: De la primăria de cartier de unde aparțin.

A: Deci, asta ai făcut?

I: Da.

A: Mergem mai departe.

I: Prima acțiune la care am participat a fost când au venit doi soldați din JNA (Armata Populară Iugoslavă – n.n.).

A: De unde au venit?

I: De peste linia ferată.

A: De la Vinkovci?

I: Nu, din Vukovar.

A: Erau înarmați?

I: Au avut amândoi pistoale la centură. În mâini, aveau câte o geantă. Zrnic Ivica i-a întrebat unde se duc, iar ei au răspuns că se duc la magazin. Zrnic Ivica le-a spus să nu meargă acolo pentru că acolo este o bandă de cetnici.

A: Vorbește mai tare!

I: Zrnic Ivica l-a lovit pe unul cu patul puștii. Acela a căzut leșinat.

A: Și celălalt soldat?

I: L-a lovit și pe el. Zrnic mi-a dat un cuțit. Al lui Ivica.

A: Ce ți-a spus?

I: Mi-a spus să-i scot cei doi dinți de aur. Am scobit în stânga și în dreapta cu vârful său și așa i-am scos dinții. I-am dat lui Ivica. Ivica i-a dat mai departe. Apoi, am primit ordin să tai gâtul celui de jos. Ceea ce am și făcut.

A: Cum l-ai tăiat?

I: Cu mâna stângă l-am ținut de păr, iar cu dreapta am tăiat.

A: Ce ai tăiat?

I: Gâtul. Gâtul până la jumătate.

A: Dar celălalt soldat?

I: Pe cel de-al doilea soldat, ei l-au omorât.

A: Cu ce?

I: Cu pușca și cu pistolul. L-au împușcat.

A: Ce ați făcut cu cadavrele?

I: Le-am pus într-o folie de plastic și le-am dus la Petrovacka Dolina (Valea Petrovacka – n.n.).

A: Știi dacă oamenii lui Ivica au masacrat, înainte, oameni? Au tăiat mâini, picioare, capete?

I: Nu. Ei tăiau doar câte două degete. Degetele și picioarele celor doi soldați.

A: Cine ei?

I: Ivica.

A: El ce-a mai tăiat?

I: Două mâini și un picior.

A: A doua ta acțiune?

I: A doua a fost participarea la un viol.

A: Cu cine ai fost?

I: Cu Zrnic Ivica și Hassanovic Ivica. A venit o femeie. Au întrebat-o unde merge. Ei au împins-o și ea a căzut. Mi-au ordonat să-i leg mâinile. I-am legat mâinile la spate cu sfoară. Femeia avea pantaloni. I-am scos pantalonii. I-am desfăcut picioarele și i le-am legat, pe rând, de doi țăruși. Mi-au dat ordin s-o violez. Am violat-o.

A: Cum se numește femeia?

I: Femeia se numește (cenzurat). Era mai în vârstă ca mine cu doi ani.

A: Tu câți ani ai?

I: Am 23. Apoi, am plecat cu ei. Când m-am întors, ea era violată de mai mulți și era moartă.

A: Cum, moartă?

I: Spintecată de la gât până jos.

A: Era îmbrăcată?

I: Nu, era goală. Zrnic Ivica mi-a dat ordin să-i scot falca.

A: Cum să-i scoți falca? Avea una artificială?

I: Nu. Era la fel ca noi. Am tăiat. Mi-a fost milă și silă, dar am tăiat dintr-o parte și din alta, până am reușit să o desprind. Apoi, le-am dat-o lor, lui Zrnic Ivica și Hassanovic Ivica.

A: Cu corpul ce-ați făcut?

I: L-am vârât într-un sac și am dus-o la Petrovacka Dolina.

A: A treia ta acțiune care a fost?

I: Totul a început la primăria de sector, de la mine, de unde am plecat la Olajnica.

A: Ce este aceea Olajnica?

I: Un adăpost militar.

A: Cine mai era acolo?

I: Zrnic și Hassanovic și încă cineva din Borovo. În încăpere mai erau 15 bărbați și 5 femei.

A: Altcineva?

I: Da, niște copii.

A: Unde?

I: În fundul încăperii. În aceeași încăpere.

A: Ce ați făcut cu oamenii?

I: Zrnic Ivica m-a dus înăuntru. A venit și Hassanovic Ivica. Erau acolo doi copii legați de scaun. Zrnic Ivica mi-a dat un cuțit și mi-a spus să-l tai pe unul.

A: Ce vârstă avea copilul?

I: Aproximativ 15 ani.

A: Cum s-au comportat copiii când au auzit ce li se pregătește și vii cu cuțitul spre ei?

I: Au plâns. Hassanovic Ivica se certase cu tatăl meu și de aceea m-a pus să fac crime. Am fost obligat să omor. Mi-a fost milă, dar m-au obligat. I-am tăiat cu cuțitul.

A: Ce cuțit a fost?

I: Un cuțit Rambo.

A: Cum ai procedat?

I: Cu mâna stângă de păr, iar cu dreapta am tăiat.

A: Toate crimele pe care le-ai făcut, le-ai făcut în stare normală? Nu ai primit ceva de băut? Nu te-au drogat?

I: Ba da, aici, în brat, mi-au făcut o injecție.

A: Cine ți-a făcut-o?...

I: Zrnic Ivica, cu vreo 10–15 minute înainte sau puțin mai mult. Cam o jumătate de oră.

A: Când ai tăiat ai fost stropit de sânge?

I: Nu. Am tăiat doar până la jumătatea gâtului.

A: Ești, deci, un specialist, deja?

I: ?

A: Cine a văzut ce ai făcut?

I: Mamele copiilor.

A: Ele ce au făcut?

I: M-au rugat să nu tai copiiii, au plâns și au urlat. Zrnic ivica și Hassanovic Ivica m-au pus să-l tai și pe al doilea. L-am tăiat.

A: A patra acțiune?

I: Am trecut linia ferată la ustașii care plantau mine antitanc. Minele erau așezate pe scânduri. Acolo nu am făcut nimic. M-am întors în centru și am alimentat ustașii cu conserve câteva zile la rând. Într-una din zile, ne-am întâlnit cu o femeie mută, Etuska, cu care am trăit într-un subsol. Numele de familie nu îl cunosc. Zrnic Ivica m-a lăsat să stau cu ea, acolo. Era în pivnița ei și stăteam acolo din cauza bombardamentelor de artilerie.

A: De ce nu ai fugit când Zrnic Ivica și Hassanovic Ivica te-au lăsat cu Etuska?

I: Mi-a plăcut să trăiesc cu Etuska. Era bună cu mine.

A: Când ai scăpat de ei?

I: Ei au fugit și eu am rămas la Zlatko Iuric, un rezervist, să îngrijesc porcii. După aceea, armata mi-a spus să îngrijesc porcii și în alte trei case.

A: Care armată?

I: Armata voastră!

A: Tu cum ai ajuns ustaș?

I: Eu am fost în cazarmă și ei mi-au spus că, din acel moment, sunt ustaș. În cazarmă mi-au ordonat să fac crime și să tai.

A: Tu știi cine sunt ustașii? Știi că au făcut crime în război? Tu crezi că ei au devenit ustași pentru că au tăiat?

I: Mi-au ordonat să tai, când am fost în cazarmă.

A: Tu accepți ideologia lor, a lui Tudjman, a HDZ-ului și a ustașilor?

I: Dacă sunt vinovat, eu accept.

A: De ce nu ai acceptat să fii tu ucis, decât să ucizi tu atâția oameni? De ce, atunci când ai făcut atâtea crime, nu ai aruncat cuțitul și ai spus: omorâți-mă pe mine? Zici că ți-a fost milă, dar ai tăiat! De ce?

I: Nu mi-a permis Zrnic Ivica.

A: De ce nu ai fugit când transportai conserve?

I: Nu am putut, că erau tot timpul lângă mine.

A: Mai știi și alte nume în afară de cele două?

I: Da. Am știut numele unor polonezi. Au fost zece polonezi și șapte-opt cehi...

A: Au fost și alte naționalități – kurzi, afgani, musulmani, maghiari, țigani, albanezi?

I: Nu, au fost croați. Au fost și maghiari.

A: De unde maghiari? Din Ungaria?

I: Nu știu.

A: Români au fost? Câți?

I: Români au fost vreo zece.

A: La ce acțiune au participat?

I: Ei au fost din ăia plătiți.

A: Tu ai fost plătit?

I: Nu, eu nu am fost.

A: La ce acțiune au participat românii, maghiarii și polonezii? Au participat la crime, la măceluri?

I: Nu. La minare, da. Au fost și luneliști. Da, au fost niște români, dar nu le știu numele.

A: Cum te-ai înțeles cu ei, că doar nu le știai limba?

I: Prin semne și unele cuvinte.

Aici s-a terminat înregistrarea video, pe care am avut prilejul să o revăd de mai multe ori. Nu știu nimic de soarta inculpatului. Nu cred că adevărații vinovați vor fi pedepsiți vreodată.

VREMURI TULBURI

Sunt unele lucruri care vorbesc de la sine. Printre acestea, hărțile au grăit, în limbajul lor, întotdeauna mult mai multe decât am putut percepe la o singură privire. Iată, de pildă, dacă ne vom apleca cu mai multă atenție asupra celor două hărți privind situația din Croația, vom putea descifra esențialul.

Harta cu zone din Croația locuite de populație sârbă (conform recensământului din 1948) oferă, pe de-o parte, limitele teritoriale ale Republicii Croația așa cum s-a desprins din "blocul" iugoslav și, pe de altă parte, concentrarea și suprapunerea, în interiorul acesteia, a unor evenimente istorice avansate, prin negura vremurilor, până în prezent (Anexa 2, harta 4). Pentru cititorul avizat, harta relevă, încă de la prima vedere, și temeiurile de natură etnică aflate la originea războiului din această republică.

Cealaltă hartă, care a înregistrat operațiile militare de pe teritoriul Croației de la izbucnirea "crizei iugoslave" până la sfârșitul anului 1991, este, dacă vreți, o confirmare a tot ceea ce ați intuit, privind-o pe prima. Cu unele excepții, luptele s-au desfășurat, într-adevăr, în zonele hașurate, regăsite acolo.

Dacă ne întoarcem, acum, la aceasta și parcurgem contururile "Republicii Srpska Krajina", avem în fața noastră aproape tot rostul acelor confruntări armate. Avem, deci, unul dintre obiective. Avem și o situație de echilibru, dacă ne referim la existența unor "granițe". Un echilibru instabil, adevărat, dar un echilibru, o stare de relativă stabilitate, susținută, de câtva timp, și de prezența trupelor O.N.U. în această zonă.

Hărțile ne-au spus aproape totul. Ceea ce n-au reușit, veți citi în cele ce urmează.

Din anumite puncte de vedere, prezența populației sârbe în Croația reprezintă un antagonism. Acesta se camuflează, de regulă, cu ceea ce obișnuim să denumim... "problemă". Oarecum neangajant, ușor confuz, dar... folositor. De ce să ne complicăm? Deci, problemă. Dar ce problemă! Una care a zguduit mai mereu cele două Iugoslavii, pe care le-a cunoscut istoria. Una care a tulburat o Europă, a adus în zonă forțe de protecție O.N.U. de pe trei continente și ale căror ițe încâlcite se deznodă sau se taie (vom vedea) tocmai dincolo de Ocean.

Că această problemă există, cu toate valențele ei "național-religioase, politice, social-economice și etnice", nu este, în nici un caz, vina sârbilor. Nici a acelora de azi, nici a acelora care au construit prima lor biserică, pe aceste locuri, în 1317 și nici a populației sârbe, adusă aici de Habsburgi, pentru a fi un prim aliniament de luptă împotriva expansiunii otomane. Aceștia au apărat monarhia austro-ungară și au apărat, implicit, Europa. Și, desigur, nu întâmplător, zona aceasta este cunoscută drept Vojna Krajina (Krajina Militară). Ea a beneficiat, de-a lungul secolelor, de statut politico-administrativ aparte și a fost subordonată, nemijlocit, Vienei până în 1918. Am scris pe larg despre acestea. Zona a intrat în Banovina Croația abia în 1939 și, apoi, după 1945, în Croația fostei Iugoslavii.

Timpurile moderne au adus cu sine declinul demografic al sârbilor de pe teritoriul Croației de azi. În 1840, populația sârbă reprezenta, încă, 31,4 la sută din total, în 1914 – doar 18 – 20 la sută, în 1948 – mai puțin de 15 la sută, ca, în 1981, să reprezinte doar 11,8 la sută. Sârbii au fost decimați de grozăviile celor două războaie mondiale și au fost exterminați de regimul fascist-al ustașilor croați. După constituirea, în 1945, a celei de-a doua Iugoslavii, le-a subțiat omogenitatea programul de "colonizare", în cadrul căruia "eroii războiului antifascist" și familiile lor au fost mutați, cu miile, în zone situate în afara teritoriului croat de astăzi. În același timp, în diferite regiuni (Banja și Slovenia) au fost aduși "eroi croați", în cadrul unui plan ale cărui valențe politice, destul de străvezii și la vremea lor, au dat roade, iată, în zilele noastre. Declinul a continuat, susținut de o rată scăzută de creștere a populației și de părăsirea teritoriului. După 1981, multe familii sârbe au continuat să resimtă mai acut circumstanțele politice și economice nefavorabile din Croația. La acestea s-a adăugat chemarea exercitată de "mirajul" așezărilor urbane (Zagreb, Rijeka, Pola, Zadar, Split, Sibenik, Osijek), situate în afara teritoriului cu omogenitate sârbă. Și nu trebuie scăpată din vedere nici relativitatea statisticilor demografice, care semnalează apariția – mai mult sau mai puțin artificială – a unei noi populații, a "iugoslavilor". Cetățeni care și-au declarat această naționalitate la recensământul din 1981, având, mulți dintre ei, origine sârbă.

Zonele din Croația, cu populație sârbă majoritară, sunt teritorii muntoase, împădurite, cu un subsol sărac, cu zone agricole puține, slab dezvoltate economic. Un pol al sărăciei, dacă judecăm după veniturile medii ale locuitorilor.

Toate acestea ar fi putut reprezenta sau nu premise ale războiului din Croația. Ele au devenit, însă, fundalul războiului în momentul în care naționalismul exacerbat, șovinismul și sârbofobia și-au făcut, din nou, apariția pe scena istoriei locale.

Valul sârbofobiei din Croația, cristalizat în a doua jumătate a secolului trecut, s-a abătut de mai multe ori asupra localităților sârbe. Pogromuri, izgoniri, exproprieri forțate, genocidul organizat de ustași au lăsat urme adânci. După 1945, criza croato-sârbă, în ciuda unor false sloganuri de frățietate, a continuat să mocnească în umbra Constituției. Aceasta era încă o lege fundamentală bună, față de cea care o va înlocui. Constituția stipula faptul că "Națiunile croată și sârbă sunt pe deplin egale între ele". La sfârșitul anilor '80, sârbofobia a devenit politică fățișă, îmbrățișată mai ales de "Partidul Croat al Dreptății". Și, pentru a nu lăsa cumva impresia că totul a fost o furtună într-un pahar cu apă, noua Constituție croată (adoptată la 22 decembrie 1990) a răpit sârbilor statutul de națiune egală cu cea croată. Aceștia au devenit "alte naționalități", alături de italieni, unguri, evrei etc. Războiul din Croația a fost aprins de mai multe scântei, dar aceasta a fost, sigur, una dintre ele. A fost și un început al exodului sârbilor din Croația spre Voivodina și Serbia Centrală, sub presiunea amenințărilor, a violenței, a pierderii masive a locurilor de muncă... Au urmat riposta și ripostele la ripostă. Azi, nimeni nu știe sau nu vrea să știe de unde a început totul. Știu, poate, doar cei care au semănat vântul și au cules, apoi, furtuna.

Cadrul general în care au evoluat evenimentele se înscrie în cel conturat anterior. Un stat – R.S.F. Iugoslavia – intră într-un proces ireversibil de destrămare. Perioada 1990–1991 opune "forțelor centraliste" pe cele secesioniste, a căror "capacitate de luptă" devine, pe zi ce trece, tot mai puternică. Statul iugoslav există încă, dar atributele sale se diluează în tulburarea vremurilor. Ce s-a întâmplat în Slovenia am văzut. Ce s-a întâmplat, în paralel, în Croația, va fi reluat în cele ce urmează.

* Ar trebui să începem cu euforia naționalistă croată, care a precedat și succedat alegerile din anul 1990. Discursurile politicienilor croați, apoi ale guvernanților, bogate în idei flagrant discriminatorii la adresa sârbilor, readucerea pe tapet a sloganurilor și a "simbolisticii" ustașe fasciste, ca și propaganda sârbofobă, urmată de măsuri concrete și în ton cu toate acestea, au constituit acțiuni la fel de criminale ca cele care au apărut cu aproape o jumătate de secol în urmă.

Așa se explică izbucnirea, în august 1990, la Knin, a "rebeliunii sârbe" din Croația și a luptelor interetnice care s-au întins pe o arie foarte largă.

Croația intră pe calea secesiunii, incendiindu-și propria ogradă. Până la urmă, acesta se va dovedi focul pe care îl va stinge cel mai greu. Pe lângă el, "bătălia ieșirii din federație" pălește, pur și simplu.

* Confruntările armate, acțiunile teroriste dintre croați și sârbi au continuat în toată jumătatea a doua a anului 1990, până în primăvara lui '91. Ministerul de Interne croat a înregistrat, până în ziua masacrării, de către forțele croate, a sârbilor (exclusiv civili) din Borovo Selo (02.05.1991), 89 de atacuri armate, 154 atentate cu explozivi, soldate cu distrugeri materiale, exod de populație, doi morți și 30 de răniți. Un bilanț care, poate, nu impresionează, pentru că nu relevă dimensiunile uriașe ale tensiunilor locale și ale crizei, în ansamblu.

* La 05.05.1991, Consiliul Prezidențial al R.S.F. Iugoslavia (în fruntea sa se afla președintele, croatul Stipe Mesic) dispune abilitarea armatei cu misiunea dezarmării tuturor grupurilor armate. În următoarele zile, numai liniște nu va fi. La 06.05., armata iugoslavă bombardează nodurile de cale ferată spre Zagreb și porturile Split, Zadar și Sibenik, ocupate de grupuri înarmate croate. În Croația de est, la Vukovar, sunt uciși 12 polițiști croați și, în aceeași zi, un soldat iugoslav este împușcat de către un polițist croat în timpul unei demonstrații, la Split.

* 08.05. Armata trece la mobilizare parțială în Serbia, Bosnia-Herțegovina și Macedonia. Afluirea unităților armatei spre Croația de sud este blocată pe șoseaua Mostar – Listica. Armata introduce în acțiune trupele de parașutiști. Restricțiile privind întrebuințarea armamentului rămân în vigoare, deși devin ceva mai lejere.

* 08.05. Consiliul Prezidențial al federației elaborează un program de stingere a conflictelor armate. Armata Populară Iugoslavă urmează să blocheze deplasarea tuturor grupurilor de civili înarmați în zonele de criză din Croația, să le dezarmeze, să dizolve toate

unitățile de rezerviști ale poliției croate; în zonele cu majoritate sârbă urmau să staționeze doar unități ale armatei federale și polițiști croați. Termen – 30 de zile.

* Reacția președintelui Croației, Franjo Tudjman, a blocat, parțial, aceste măsuri prin refuzul său de a demobiliza rezerviștii din poliția croată. O poziție care a șocat cu atât mai mult cu cât aceasta venea în contradicție cu hotărârea președintelui republicii federale – Stipe Mesic.

* 12.05, o dată istorică. Sârbii din Krajina decid (99,8 la sută pentru), în cadrul unui referendum (apreciat, de Croația ca ilegal), constituirea "Regiunii Autonome Sârbe Krajina", (va deveni "Republika Srpska Krajina"), cu capitala la Knin. Aceasta a însemnat, implicit, denunțarea autorității Croației asupra acestei regiuni și rămânerea ei în cadrul federației iugoslave. Parlamentul Krajinei a anunțat, la 17.05, unirea regiunii cu Serbia.

Rezerva temporară și formală a Republicii Serbia față de această hotărâre se explică prin îngrijorarea cu care privea soarta celorlalți sârbi din Croația. Cei 260.000 de sârbi din Krajina nu reprezentau decât jumătate din totalul lor.

* Intenția Croației de a părăsi federația devine tot mai evidentă. Parlamentul croat hotărăște, la 30.05, separarea țării de Iugoslavia, începând cu 30.06, dacă, până la 15.06, nu se realizează premisele unei noi federații. Parlamentul decide și abrogarea legislației federale privind serviciul militar pe teritoriul Croației.

* În paralel cu toate aceste evenimente, continuă ciocnirile armate între sârbi și croați, cu tot cortegiul lor de nenorociri, în zonele Zadar, Vincovci, Vukovar, Borovo Selo, Sotin, Pacetin, Pakrac. Un război civil în toată regula, 300.000 de refugiați, unii spre interiorul Croației, alții spre Serbia sau Ungaria. Luptele nu se desfășoară pe fronturi strict delimitate, dar urmăresc obiective clare. De partea croată, exercitarea suveranității pe întregul teritoriu, iar de cea sârbă – apărarea zonelor locuite de aceștia. Desigur, în războiul civil, dovedit extrem de dur, evenimentele au depășit această schemă de mult. Atacatorii au devenit, nu o dată, apărători ai zonelor croate, iar sârbii – "uzurpatori" de teritorii. Depășind, însă, schema, să nu uităm adevărul general: cei care se apără sunt sârbii din "krajine". Nimeni nu a umblat cu mănuși și cu prea multe scrupule. Armele și procedeele de luptă moderne au alternat, mereu, cu tot ceea ce trecuse Evul Mediu în uitare: coase și securi, torturări și bestialități incredibile.

* "Războiul trunchiurilor doborâte" – își vor boteza lupta sârbii Krajinei. Da, pentru că, într-adevăr, aceștia au blocat drumurile de acces spre localitățile lor, tăind copacii de pe marginea lor și răsturnându-i, pentru a forma cele mai uniforme baraje pe care le-au cunoscut războaiele contemporane. Peste tot, aceleași trunchiuri doborâte în fața agresorilor croați.

* Apelurile prezidiului de stat al R.S.F.I. de încetare a luptelor nu au fost respectate de nici o parte. În august, de pildă, au fost peste 200 de lupte violente.

* A început să se contureze, totodată, un obiectiv mai îndepărtat al războiului, impus de orientarea separatistă a Croației, dar și de necesitatea protecției populației sârbe. Acesta

părea a fi crearea unor republici autonome sârbe și, apoi, alăturarea lor la statul iugoslav sau la Serbia. După Krajina urmau o Slavonie autonomă sârbă de est, una de vest, Banja, Vest-Srem și Baranja.

* Sub presiunea forțelor politice de dreapta, în frunte cu Partidul Croat al Dreptății, separatismul croat se accelerează, deși, formal, conducerea republicii continuă să lase deschisă posibilitatea constituirii, pe baze noi, a unei federații. În acest context trebuie inclus și ultimatumul din 12.08, adresat de președintele Croației, Franjo Tudjman, președinției federației și armatei iugoslave. Documentul cerea dezarmarea forțelor care luptă împotriva guvernului legal al Croației, încetarea înzestrării cu armament a acestora de către Serbia, încetarea demonstrațiilor de forță ale armatei populare iugoslave, respectarea, de către armată, a prevederilor constituționale croate în ceea ce o privesc, arestarea și judecarea generalilor, ofițerilor și a militarilor în termen ai armatei federale care s-au făcut vinovați de distrugerile provocate și de acțiuni armate împotriva forțelor de poliție legale ale Croației etc. În cazul neacceptării ultimatumului, alternativa urma să fie "un război generalizat pentru libertatea Croației". Acest act s-a dorit a fi un ultim pas înainte de decretarea mobilizării în Croația, ceea ce ar fi însemnat o confruntare deschisă cu armata federală. Situația era, însă, critică. Aproape jumătate din teritoriul Croației era cuprinsă de flăcările războiului civil. Era periclitată însăși existența statului.

* * *

După mai multe încercări, fără succes, ale Croației de a determina intervenția Comunității Europene, aceasta adresează un cvasiultimatum Serbiei, cerând încheierea, până la 01.09, a acțiunilor militare de pe teritoriul croat și înlesnirea accesului observatorilor acestui organism în zonele de conflict. În caz contrar, Serbia va fi supusă unui blocade economice și va fi sesizat Consiliul de Securitate al O.N.U. Măsurile de ordin militar nu au figurat printre sancțiunile posibile. În cazul încetării ostilităților până la data menționată, Comunitatea Europeană propunea organizarea unei conferințe de pace. Punând diferite condiții prealabile, toate statele federației și-au declarat acordul de participare și au acceptat discutarea planului de pace avansat. Din păcate, planul nu a prevăzut și invitarea la dezbateri a "reprezentanților legitimi ai sârbilor din Croația". Aceștia au și prezentat, de altfel, o scrisoare Parlamentului European, conform căreia "regiunile autonome Krajina, Slavonia, Baranja și Vest-Srem" s-au declarat împotriva planului de pace avansat părților sub forma unui memorandum. În acest fel, întreaga acțiune pierdea de sub control o parte din acele forțe politice care dirijau, de fapt, operațiile militare din Croația.

Nu ne vom opri asupra Conferinței de pace de la Den Haag, din 07.09, desfășurată sub conducerea lordului Carrington. A fost un eșec, confirmat definitiv la 19.09, prin retragerea delegațiilor slovenă și croată. Comunității Europene și Uniunii Europei Occidentale nu le-au rămas în recuzită prea multe posibilități. Excluzând o intervenție militară brutală, se putea apela la O.N.U., pentru trimiterea unor trupe de protecție. Dar, deocamdată, acest organism

considera conflictul ca o problemă internă a unei țări suverane, a Iugoslaviei. Prin urmare, fără acordul acesteia, trupe O.N.U. nu aveau ce căuta pe teritoriul ei și acordul nu era dat. Rămânea, deci, doar posibilitatea unui embargou (iluzoriu) în domeniul armamentului, împotriva Iugoslaviei (25.09).

* Până la sfârșitul anului 1991, în Iugoslavia s-au derulat mai multe evenimente politice interne și acțiuni de soluționare pașnică a conflictului. Chiar și o simplă trecere în revistă a acestora ar fi, deja, prea mult pentru ceea ce ne-am propus. Rămân, însă, de subliniat două elemente esențiale, pentru a înțelege tot ceea ce a urmat.

Primul este acela că, din iunie până în decembrie, prin boicotarea Consiliului Prezidențial al federației de către Slovenia și Croația, acesta s-a "sârbizat" în structura sa. La fel și Parlamentul federal. A apărut, deci, în mod obiectiv în prim-plan ceea ce a fost denumit "blocul sârb", format din reprezentanții Serbiei, Muntenegrului și ai sârbilor din Bosnia-Herțegovina. Apăruse, ca atare, și un nou Consiliu de Stat, "sârbizat" și el. Boicotul și-a făcut efectul. În noile sale structuri, "blocul sârb" s-a trezit izolat și nerecunoscut de către Comunitatea Europeană. Totul era confuz. Statul iugoslav încă exista, dar conducerea federației de către "blocul sârb" nu era luată în considerație; apăruseră statele independente, dar nu erau recunoscute oficial... Vremuri tulburi. La 05.12, Croația își retrage reprezentantul din Consiliul Prezidențial. Stipe Mesic rămâne la Zagreb și Iugoslavia – fără președinte. Apariția pe scena politică a "blocului sârb" explică și evoluțiile petrecute în limbajul politicienilor și al mass-mediei din întreaga lume. Serbia, ca lider al unei federații puse pe butuci, va suporta, de acum înainte, toate păcatele unei lumi în destrămare, inclusiv pe cele ale armatei. Din inerție sau dintr-o căutare prea îndelungată a celui mai fericit drum spre tranziție, această lume va agoniza, o perioadă de timp, împreună cu toate infra și suprastructurile ei. În acest proces, se va naște și o lume nouă. Geneza ei, moșită, de la o vreme, de toată comunitatea internațională, nu este nici astăzi încheiată. Nereușitele acestui proces au fost imputate tot "blocului sârb", care, o scurtă perioadă istorică, a fost, practic, conducerea statului iugoslav, cu tot ceea ce a mai rămas din acesta.

Al doilea element este acela că, odată implicată în criza iugoslavă, Comunitatea Europeană nu a încetat avansarea diferitelor soluții. Conferințele de pace, discuțiile bi, tri, cvadri și multilaterale s-au ținut lanț. Insuccesele – de asemenea. Totul s-a încheiat cu un pachet de sancțiuni economice împotriva Serbiei și Muntenegrului (02.12.1991). Comunitatea Europeană trimite trei fregate în Adriatica, pentru a supraveghea evacuarea orașului Dubrovnik. La 27.11, Consiliul de Securitate al O.N.U. decide sprijinirea delegatului acestuia, Cyrus Vance, de a facilita dislocarea în zonă a unor trupe de protecție O.N.U. Premisele acestei acțiuni nu existau la acea oră. Luptele din Croația continuau să se desfășoare după legile lor. Anul 1991 a fost un an al escaladării războiului.

DESFĂȘURAREA LUPTELOR

După cum se cunoaște, războiul s-a desfășurat, în principal, între forțele croate și cele sârbe (Anexa 2,harta 5). Armata iugoslavă nu s-a implicat în conflict, în mod nemijlocit și fățiș, în prima parte a războiului. Investită cu rol de supraveghere și descurajare a beligeranților, armata – din ce în ce mai sârbizată și ea, prin dispariția din efectivele ei a slovenilor, croaților și macedonenilor și prin completarea cu rezerviști sârbi – a sprijinit, totuși, cum a putut populația sârbă locală și forțele armate ale acesteia. Ulterior, a intervenit în luptă de partea sârbilor, evident. Trebuie menționat, încă de la început, că Armata Populară Iugoslavă nu a desfășurat operații coerente pentru ocuparea Zagrebului, de pildă și răsturnarea guvernului croat. Acțiunile ei s-au limitat la teritoriile marcate pe hartă, unde luptau conaționalii sârbi. Este un indiciu că menținerea cu forța armelor a fostei federații nu a reprezentat un obiectiv politic și nici unul strategic, militar. În schimb, protecția populației sârbe și asigurarea spațiului vital al acesteia în cadrul unor administrații autonome proprii, fără îndoială – da. Poate s-a avut în vedere chiar mai mult...

* Începând din iunie, forțele sârbe reușesc lărgirea teritoriului de contact între regiunile deja cvasiautonome Krajina, Banija, Baranja, Vest-Srem. Ele vor controla, în august, 18,5 la sută din teritoriul croat, iar în septembrie – deja 42 la sută.

Ne aflăm într-o fază de apogeu a unui război tipic de gherilă, afirmă unii analiști, care a parcurs mai multe etape: organizarea opoziției sârbe de către Partidul Democrat Sârb și pregătirea luptei armate; declanșarea tulburărilor, acțiuni teroriste etc.; atacarea principalelor obiective, a infrastructurii inamicului; ocuparea de teritorii, cu baza de plecare din Krajina, și amenințarea ruperii unei părți a Croației de litoralul Adriaticii; realizarea legăturii teritoriale cu regiunea Banija, urmată de ocuparea Slavoniei, prin presiuni militare exercitate din Vest și din Est. Este, totodată, momentul în care Armata Populară Iugoslavă intră în conflict. Este vorba de unități ale Diviziei 1 Mc, din Belgrad, unități mecanizate ale Corpului XII armată din Novisad, care intervin în regiunile Baranja și Slavonia de sud-est. În zonele Banija și Slavonia de vest, au acționat Brigada 329 Tc, unități ale Corpului V armată din Banija Luka și ale Corpului XXXII armată din Varazdin și Bjelovar. Dalmația centrală a cunoscut prezența trupelor din corpul de armată de la Knin, care au luptat și la Sibenik. Spre Dalmația de sud au afluit, prin Bosnia-Herțegovina, forțe ale Corpului XXXVII armată și ale Corpului II armată.

* În august-septembrie, regiunea Baranja, în afară de orașul Osijek, se află sub controlul forțelor sârbe și ale Armatei Populare Iugoslave. De aici au urmat, apoi, atacuri în direcția Pakrac și s-a reușit, în final, izolarea totală a Slavoniei de restul Croației. În aceeași perioadă, forțele sârbilor înarmați au pus stăpânire pe aproape întreaga regiune Banija, fără a cuceri, însă, și centrele urbane.

* În Dalmația, lovitura principală a fost orientată din Krajina, spre Adriatica, iar prin cucerirea podului de la Maslenica, Dalmația a fost tăiată complet în două.

* Intervenția Armatei Populare Iugoslave în conflict a primit ca ripostă blocarea cazărmilor acesteia de pe întreg teritoriul croat. În replică, flota iugoslavă a blocat și a bombardat principalele porturi croate de la Pola până la Dubrovnik. Escaladarea conflictului atinsese punctul culminant.

* A urmat armistițiul din 22.09, ca rezultat al convorbirilor dintre președinții Milosevici și Tudjman și generalul Kadijevic. Evenimentul a reprezentat un prim pas al dezescaladării. Blocada cazărmilor a fost suspendală. Flota iugoslavă a ridicat blocada porturilor.

* Reluarea ofensivei armatei populare iugoslave, la 30.09, vizând, în special, ocuparea portului Dubrovnik și protejarea, în acest mod, a Golfului Kotor, principala bază militară a F.M.M., s-a efectuat simultan cu o nouă blocadă a porturilor croate.

* Mobilizarea din Croația, decretată la 06.10, trecerea în tabăra croată a generalului-colonel Anton Tus, șeful de Stat Major al F.A.M. iugoslave și ocuparea unor cazărmi (Varazdin) și depozite ale armatei au determinat o oarecare echilibrare a raportului de forțe. Armata croată dispunea, acum, de 185 tancuri, peste 150 T.A.B. și M.L.i., precum și de numeroase piese de artilerie.

* Armistițiul din 08.10. a găsit o parte din Dalmația și Slavonia izolate de restul Croației și orașul Vukovar asediat. Tratativele, purtate la cel mai înalt nivel, au avut ca urmare începerea retragerii unităților Armatei Populare Iugoslave din cazărmile lor din Zagreb, Karlovac și din porturile Adriaticii. O parte din acesle forțe a fost indreptată spre Bosnia-Herțegovina și nu fără motiv...

* Pe celelalte fronturi, luptele au continuat. Orașul Dubrovnik era asediat de pe uscat și mare, dar cei 2.000 de apărători au respins ultimatumul forțelor sârbe din 27.10.

* Efortul principal al forțelor paramilitare ale sârbilor și al Armatei Populare Iugoslave a fost oriental asupra zonelor din Slavonia de est. Trebuia câștigat teren în cât mai scurt timp. Presiunea exercitată de comunitatea internațională, cât și unele divergențe din "blocul sârb" obligau atingerea obiectivelor de aici. După lupte grele, cade orașul Vukovar (18.11).

* După armistițiul din 15.11, fronturile cunosc o oarecare stabilizare.

* Armata Populară Iugoslavă își continuă retragerea din Zagreb, Sombor și orașele de pe litoral, cu toată tehnica din înzestrare. Conform înțelegerii, trupele beligeranților vor fi retrase la 20 de kilometri în interiorul granițelor. S-a convenit, de asemenea, la restituirea arsenalului trupelor teritoriale croate.

Încheiem trecerea în revistă a acțiunilor militare cu acest armistițiu nu pentru că ar fi fost și ultimul. Luptele din Croația au continuat și în ianuarie 1992 și, făcând un salt în timp, chiar în decembrie 1993. Ne-am oprit aici, pentru că ne aflăm în preajma unor schimbări importante la nivelul poziției comunității internaționale. Deși nu sunt încă semne evidente, începe perioada dezescaladării conflictului din Croația în urma activizării O.N.U. Beligeranții obosiseră și ei. În plus, se pare că ambele tabere aveau interese și în Bosnia-Herțegovina, tulburată, la rândul ei, de război. Această nouă etapă a războiului și, apoi, "echilibrul din Croația", angajarea forțelor O.N.U. în această regiune etc. impun o abordare separată.

Documentul nr.5 (2)

DEPOZIȚIE

La mijlocul lunii mai 1992, în Bosanski Brod, a început arestarea sârbilor. Membrii poliției militare croate intrau în casele sârbilor și luau bărbații și femeile sârbe cu ei la sediul poliției, de unde nu se mai întorceau niciodată.

Pe data de 7 iulie 1992, poliția militară a năvălit și în casa noastră și m-a arestat împreună cu soțul meu, R.T. Ne-au dus pe stadionul din Bosanski Brod. Pe mine m-au dus la toaleta femeilor, unde se aflau deja închise alte 12 sârboaice. Unele se aflau acolo de două luni. Acestea erau T.I. (65 de ani), A.N. (54 de ani) – croații au tatuat pe piciorul ei stema croată, pentru că cei doi fii ai ei au refuzat să lupte de partea lor –, O.K. (n.1962), A.C. – musulmană din Kobas (40 de ani), Z.O. (70 de ani), căreia croații nu i-au făcut nimic rău, fiind bătrână, O.D. (30 de ani), L.D. (30 de ani) și M. (peste 70 de ani) – i-am uitat celălalt nume; nici ea nu a fost tratată rău, fiind bătrână.

Soțul meu a ajuns în toaleta pentru bărbați, unde se aflau închiși mulți alți sârbi.

În timpul nopții, soldații croați îi băteau pe soții noștri, afară, pe terase, pe coridoare și în sălile de sport. Îi băteau soldații croați întorși de pe front. În timpul zilei, prizonierii plecau la muncă forțată: săpau tranșee, spălau mașinile croaților etc.

La mijlocul lui iulie 1992, nu-mi amintesc bine ziua, dar știu că, pe front, izbucniseră lupte grele, croații au ucis într-o singură noapte 12 sârbi. I-au omorât pe coridor și cred că au fost 12, pentru că eu atâtea împușcături am numărat una după alta. I-am auzit, apoi, introducând cadavrele în saci de plastic, pornind un camion și ducându-le undeva. Când s-au întors, unul dintre croați a spus: "I-am trimis și pe ăștia lui Milosevic, să-i pescuiască din Sava". În acea noapte, ședeam pe salteaua mea. Fiind chiar lângă ușa balconului, un soldat croat m-a văzut și le-a spus celorlalți, arătând spre mine: "Asta a văzut totul... tu-i mama ei".

Credeam că mă vor omorî și pe mine în acea noapte, căci au năvălit în încăpere. Unul s-a uitat spre mine și a zis: "Pe asta trebuie s-o lichidăm". Tocmai atunci a sosit comandantul lagărului – nu-i cunosc numele –, care le-a spus să se potolească și că "toate au limitele lor și veți răspunde pentru asta în fața mea". A părăsit încăperea și soldații l-au urmat. Timp de trei zile, nimeni n-a intrat la noi și nici de mâncare n-am primit nimic. Nu cunosc numele sârbilor uciși.

Noi, femeile, am fost violate. Giuro și Dragan Lepen au tatuat stema Croației pe piciorul lui A.N. și au bătut-o. Au incizat sub pielea ei drapelul Croației, cu stema pe el, folosindu-se de un cuțit. Pentru aceasta, au ales antebrațul femeii. Femeile mai bătrâne, care nu prezentau atracție sexuală pentru soldații croați și musulmani, au fost forțate la contact sexual oral. Într-una din zile, când am fost duse să facem duș, au năvălit peste noi vreo 10–15 soldați croați și musulmani și ne-au violat acolo, la dușuri. Musulmanca A.C. a fost

aruncată peste zidul care separa dușul bărbaților de cel al femeilor, pentru că soldații nu aveau cheile de la ușă. Când au adus-o înapoi, violată, era complet epuizată și avea hemoragie puternică. Mi-a spus că i-au băgat în gură țeava unui pistol, timp în care unii și-au băgat mâinile în vaginul ei și au bătut-o cu ce le-a căzut în mână. Dintre soldați, șase sau șapte au violat toate femeile. Femeile mai tinere au fost duse, între orele unu noaptea și cinci dimineața, la Korace, Kricanovo și Sijecovac, unde au fost violate. Erau violate și în stare de leșin. După ce leșinam, ne târau la toaletă și ne udau până ne reveneam. Toate ne-am întors pline de sânge. Noaptea ne era groază.

Când au sosit reprezentanții UNPROFOR, am fost îmbarcate în mașini și duse la Caiac-Club, de pe râul Sava, unde ne-au ținut până la plecarea comisiei. Pe mine m-a transportat un musulman numit Nervin, care m-a violat.

Am fost schimbată la 25 august 1992, la Bosanska Gradiska. Cu cinci zile înainte, am fost duse la magazinul Beograd-Tulek. Din grupul meu au fost schimbați cinci femei și patru bărbați. Bărbații erau duși la magazin doar noaptea, pentru că ziua lucrau la un musulman, la casă, pe care nu-l cunosc. Soțul meu nu a fost schimbat împreună cu mine. N-au fost schimbate nici O.R., măritată cu un musulman, nici A.C., musulmancă, foarte bolnavă în urma violului îngrozitor și nici alți nouă bărbați, care au fost duși înapoi la stadion.

În noaptea de 31 august spre 1 septembrie 1992, după cum a afirmat I.J., din Prujavor, aflat în aceeași cameră cu soțul meu, soldații croați și musulmani i-au bătut toată noaptea. Cel mai bătut a fost soțul meu. Podeaua și pereții camerei în care l-au schingiuit erau plini de sânge când au sosit prizonierii sârbi, aduși acolo să curețe. Când a fost adus înapoi în cameră, mai trăia. Apoi, a venit un soldat croat și l-a lovit cu o sticlă în cap, dar soțul meu nu a dat nici un semn de viață. După o jumătate de oră a venit un medic și a constatat "sinuciderea" soțului meu. L-au băgat într-o ladă de placaj și l-au luat cu ei.

Milorad Vukovic (peste 60 de ani) a fost arestat în aprilie 1962 și găsit ucis în râul Sava, legat de mâini împreună cu un alt bărbat, neidentificat până acum. Milorad a fost, în prealabil, decapitat și fotografiat. Croații au trimis această fotografie soției sale, Borka Vukovic, din Bosanski Brod, să-l vadă și ea.

În iunie 1992, croații l-au arestat pe Velijko Repija (peste 40 de ani), care nu s-a mai întors niciodată...

Semnătura *Belgrad, iunie 1993*

Depoziția a fost făcută de O.T. (41 de ani), o femeie sârbă din Bosanski Brod.

Notă: Originalul este păstrat la "Centrul de informații al consiliului sârb", dosarul "Severna Bosna". Numărul de arhivă – 27.583/3. Depoziția lui O.D. – la numărul 17.257/3 și a lui L.D. – la numărul 17.163/2.

AMENINȚĂTORUL PROVIZORAT

În ultimele două luni, care au precedat armistițiul din 03.01.1992, trupele croate au încercat recuceriri de teritorii. Sârbii au luptat pentru păstrarea lor în stăpânire. Au încercat, de asemenea, și extinderea acestora. Ambele tabere au fost preocupate și de amplificarea distrugerilor pe care încercau să le provoace inamicilor lor. Motivul era unic: slăbirea, pe cât posibil, a potențialului inamic pentru o durată de timp cât mai lungă. Evenimentele promiteau schimbări importante. Recunoașterea internațională a Croației era doar o chestiune de timp, iar aceasta implica, printre multe altele, transformarea războiului civil, care bulversa țara, într-un război între state. Baza de plecare pentru orice nouă situație trebuia să fie cât mai bună. Venea și iarna. Era important în ce stadiu vor "îngheța" dispozitivele.

Cel mai mare succes militar sârb l-a constituit cucerirea orașului Karlovac, important punct strategic, nod de comunicație etc. În acest fel, Zagrebul a fost tăiat de Dalmația. Cel mai mare insucces – eșecul asalturilor repetate asupra orașului Osijek, unul dintre punctele-cheie ale Slavoniei de est. Aceasta a depășit, ca importanță, replierile sârbe din zonele Pakrac-Okucani-Novska, din Slavonia de vest. Aici, oricum, situația devenise mai echilibrată.

Armistițiul menționat anterior reprezintă un reper important. Deși luptele au continuat, ele nu au mai atins niciodată amploarea din perioada precedentă. Reluarea acestora, am putea spune, fără prea mare convingere, în a doua jumătate a anului a urmărit, mai degrabă, blocarea, de către sârbi, a contingentelor croate, pentru a nu putea participa la luptele din Bosnia-Herțegovina. Evident, nu poate fi exclusă nici reciproca.

Așa cum ne-a intrat deja în obișnuință, vă oferim o hartă reprezentând situația de echilibru, pe muchie de cuțit, la care s-a ajuns. (Anexa 2, harta 6). Un echilibru instabil, pentru că ceea ce observați pe hartă nu este o soluție a problemei. Este un provizorat. Trupe UNPROFOR (forțe de protecție O.N.U.) sunt dislocate în trei UNPA (zone de protecție O.N.U.): Slavonia de est, Slavonia de vest și Krajina.Un provizorat inițial, în cadrul căruia "nonbeligeranța" sârbo-croată a fost încălcată de o sută de ori pe zi. Vă mai oferim încă ceva. Secvențe din tragedia în care eroii au fost armatele de luptători, grupurile de politicieni, cele două comunități internaționale – O.N.U. și C.E. Au mai participat oameni de rând, poporul, care au dat jertfele și eroii necunoscuți. Pentru că așa este războiul – "un sinistru măcel, în care se măcelăresc oameni care nu se cunosc între ei, conduși de oameni care se cunosc, dar nu se măcelăresc". Definiția nu îmi aparține, dar n-am încetat să mă gândesc la ea de când am auzit-o.

Să demarăm cu secvențele promise. Bilanțul războiului din Croația, la începutul anului trecut, a putut consemna: 300.000 de oameni sub arme, 20.000 de victime (în majoritate, civili), pagube în valoare de 20 miliarde dolari. Au fost scoase din funcțiune sute de întreprinderi, distruse 50 de poduri, 200.000 de locuințe, 1/3 din rețelele de căi ferate și rutiere ale țării, câteva sute de nave comerciale, de pescuit și de agrement, mii de autovehicule, peste 500 de așezăminte culturale, 200 de școli, 250 oficii poștale-telefonice,

200 de biserici catolice și cam tot atâtea ortodoxe... Au fost pustiite sute de sate și zeci de localități mai mari. În Slavonia de est au suferit distrugeri foarte grave orașele Vukovar și Osijek, iar pe Coasta dalmată – orașele Sibenik, Zadar, Split și Dubrovnik. Dacă am adăuga, aici, pierderile militare și cele indirecte (întreruperea producției, a comerțului, turismului, a activității financiare etc.), plus creșterea exponențială a criminalității, a contrabandei de arme și de droguri, bilanțul ar fi dezastruos. Situația în această zonă este extrem de complicată.

Discutând despre criza iugoslavă, un bun prieten m-a întrebat dacă cred cu sinceritate în tot ce am scris despre acest subiect. I-am răspuns că da. "Dar Troia, mi-a replicat el, semnificativ ? Ar fi pierit Troia dacă n-ar fi vrut-o zeii ? Crezi că Olimpul n-a mai avut nimic de spus de atunci și până în zilele noastre ? Ar fi putut fi dărâmați, fără voia Sa, zidul Berlinului, nea Nicu și Gorbi ? Și crezi că, acum, sârbii, croații și musulmanii sunt lăsați de capul lor ?"

Avea dreptate ? Poate. În orice caz, un pact Ribbentrop-Molotov a existat cândva, iar istoria nu i-a radiat, încă, urmările. Oricum ar fi, războiul din Croația, ca și cel din Bosnia-Herțegovina, nu poate fi înțeles fără a cunoaște măcar ce lasă la vedere, din făcătura lor, "olimpienii" contemporani.

Gurile rele afirmă că, pentru marile cancelarii ale lumii, toate distrugerile și pierderile de vieți omenești, pe care le-a cuprins bilanțul provizoriu evocat, nu au contat prea mult. Doar nu era singurul război unde se murea ! În Cambodgia, a fost exterminată o treime din populația țării ; în Afganistan, se moare de război și acum ; la fel și în Africa, în câteva țări simultan, și nu este nici o tragedie. Măcelul interetnic din Croația nu reprezenta nimic față de o posibilă reacție în lanț. Altfel spus, "efectul de domino" al războiului din Croația să nu ajungă, cumva, până în fosta U.R.S.S. Deși, ulterior, aceste temeri s-au dovedit exagerate, criza iugoslavă a promovat o activizare fără precedent a comunității internaționale. Mai ales, a Comunității Europene. De ce ? Unii au scris-o mai pe șleau : nu din sentimente umanitare, ci de frică. Teama, și nu altceva, se afirmă, ar fi polarizat eforturile Comunității Europene, ale Uniunii Europei Occidentale, ale C.S.C.E. și ale O.N.U. în căutarea și găsirea soluțiilor pentru pace în Croația și, apoi, pentru pace în Bosnia-Herțegovina. Așa sau altfel, esențial este că, în ceea ce a urmat, s-au putut consemna unele premiere care certifică înaltul grad de implicare. Au fost adoptate sancțiuni împotriva Serbiei și Muntenegrului, care le-au întrecut cu mult pe cele luate împotriva Irakului ! "Colosul economic", care este C.E., și-a depășit, pentru prima oară în existență, condiția sa de "pigmeu politic" și a apărut la rampă ca instrument principal al securității europene. Pe teritoriul Europei au sosit, pentru un rol activ, "căștile albastre" ale O.N.U. A fost o altă premieră. Și, ca un element pitoresc, multe "căști albastre" au venit din lumea a treia, pentru a asigura protecție într-o civilizație cu pretenții. Criza iugoslavă a pus la încercare nu numai funcționalitatea unor organisme internaționale, consolidându-le în cele din urmă, ci și fiabilitatea raporturilor dintre diferiți parteneri europeni ai Comunității. Ea a evidențiat și gradul de disponibilitate al S.U.A. de a

se implica în problemă. A clarificat și unele temeri legate de "nervozitatea" N.A.T.O., a Rusiei sau a lumii islamice, de pildă.

Să detaliem. Timp de aproape un an de zile de la începerea crizei, implicarea C.E., dar mai ales a O.N.U. în anularea acesteia a fost ponderată. R.S.F. Iugoslavia era țară independentă și suverană și tot ceea ce se întâmpla în limitele granițelor ei reprezenta o problemă internă. Acest mod de a privi lucrurile a prevalat chiar și după declarațiile de independență ale Sloveniei și Croației sau, mai exact, a prins contururi mai clare abia după aceea. Am prezentat acest lucru în numeroase alte pagini. Au existat, însă, serioase forțe politice în C.E. care considerau statul iugoslav al sfârșitului de an 1991 drept o "ficțiune". Germania era una dintre acestea. Cea mai puternică și cea mai activă. În "Olimpul" european contemporan, ea a avut și are un important cuvânt de spus. Germania a insistat asupra schimbării politicii externe a C.E. față de Iugoslavia, declarându-și, totodată, intenția de a recunoaște cele două state ex-iugoslave până la sfârșitul anului.

Alarmată, în cele din urmă, de dimensiunile războiului din Croația, de tot ce ar mai putea aduce cu sine, O.N.U. și-a trimis, la rândul ei, emisarul, pe Cyrus Vance, la fața locului (04 – 09.12.1991), pentru a studia posibilitatea unui armistițiu și a prezenței, în zonele tulburate de război, a unor trupe O.N.U.

La 06.12.1991, S.U.A. au pus în vedere aplicarea unor sancțiuni întregii Iugoslavii. Semne că războiul din Croația atârna tot mai greu în balanța politicii mondiale.

Într-o primă perioadă, cea mai activă s-a dovedit C.E. – o adevărată revelație în domeniul politicii de securitate continentală. Cu toate acestea, punctul de vedere "modernizat" al C.E., dar mai ales al Germaniei, a fost considerat, la timpul potrivit, neadecvat de către secretarul general al O.N.U. și de către diplomația americană. În acest sens, controversele acute între Perez de Cuellar și Hans Dietrich Genscher au făcut să curgă multă cerneală. Obiectivul disputei ar putea fi sintetizat în avertismentul O.N.U. și al S.U.A. din 12.12.1991: "O recunoaștere selectivă și prematură a unor foste republici iugoslave va duce la escaladarea conflictului"! Din păcate, se va dovedi că "olimpienii lumii" au văzut mai limpede decât cei ai Europei. Războiul din fosta Iugoslavie se va extinde...

La 12.12.1991, o altă surpriză – Ucraina recunoaște Slovenia și Croația. Pentru a evita o astfel de surpriză din partea Germaniei, ceea ce promitea o complicare rapidă a lucrurilor, Consiliul de Securitate al O.N.U. decide (15.12) trimiterea, în zonele de conflict, a unui grup de 20 observatori. În acest sens, a emis și o rezoluție. La insistențe austriece și germane, din textul acestei rezoluții au fost eliminate, în cele din urmă, pasajele privind inoportunitatea recunoașterii internaționale, selective, a statelor ex-iugoslave. Germania, după cum se vede, rămânea fermă în hotărârea ei, ceea ce se resimțea. Mai mult, ministrul de externe german a trimis o scrisoare secretarului general al O.N.U., în care menționa că reafirmă hotărârea Germaniei de a recunoaște Slovenia și Croația și respinge temerile legate de escaladarea conflictului din acest motiv. În competiție cu evenimentele, dar parcă într-o cursă (fără îndoială, complementară cu O.N.U., C.E. emite, la 16.12.1991, o declarație

referitoare la principiile sale privind recunoașterea noilor state din Europa de est și din U.R.S.S. Aceasta făcea referiri exprese și la poziția comună a statelor C.E. privind recunoașterea republicilor ex-iugoslave. În forma sa, documentul era un compromis, dar, în esență, urmărea "linia germană". Textul său menționa că țările C.E. invită republicile iugoslave ca, până la 23.12.1991, să declare dacă doresc să fie recunoscute ca țări independente. Evident, republicile trebuie să respecte principiile legate de drepturile omului, ale naționalităților etc. Decizia C.E. urma să fie cunoscută la 15.01.1992. Era un balon de oxigen pentru Slovenia, dar mai ales pentru Croația. O încurajare pentru Polonia, Republica Cehă și Slovacă și Ungaria în a recunoaște degrabă cele două republici și o modalitate oferită acestora de a accede, astfel, la grațiile C.E. Iugoslavia a apreciat declarația C.E. ca un amestec grav în treburile sale interne și a cerut, totodată, protecția O.N.U. în această problemă. Partida nu era, însă, jucată. La 19.12., intră în "foc" micuța Islandă, care recunoaște, și ea, Slovenia și Croația. A urmat, apoi, "cadoul" de Crăciun. Exact cum declarase cu câtva timp în urmă, Germania recunoaște cele două state la 23.12.1991.

În fața ofensivei politice a C.E., a situației de pe fronturile din Croația și a perspectivei unei crize și mai complicate în Bosnia-Herțegovina, Iugoslavia nu-și va mai putea dori altceva decât "înghețarea conflictului" și elaborarea unei soluții politice globale. Toate acestea erau, însă, de neconceput fără angrenarea mai profundă a O.N.U. în problemă. Scrisoarea trimisă lui Perez de Cuellar (27.12) solicita toate acestea cu atât mai mult cu cât, în opinia Iugoslaviei, "C.E. promovează secesionismul și încalcă dreptul internațional".

Umbrela de protecție a O.N.U. părea, pentru moment, cea mai bună soluție pentru părțile angrenate în conflict. Planul O.N.U. din 13.12.1991 a fost acceptat de Iugoslavia la 31.12, iar de către Croația – la 01.01.1992. Înțelegerea survenită între principalii beligeranți ai războiului din Croația a fost urmată de armistițiul care a intrat în vigoare la 03.01.1992. Constrânși de evenimente, eroii principali au cam uitat, însă, de partenerii lor. Prezidenția croată – de aripa radicală a peisajului politic intern, iar cea iugoslavă – de regiunile autonome sârbe din Croația. Conform planului O.N.U., în zonele de conflict urmau să fie dislocate, inițial, 10.000 "căști albastre UNPROFOR", împărțite în trei zone de protecție O.N.U. (UNPA; vezi harta). Zonele de protecție urmau să fie demilitarizate, unitățile Armatei Populare Iugoslave – retrase de pe întreg teritoriul croat și toate formațiile paramilitare – dezarmate. Armamentul acestora urma să fie predat armatei iugoslave sau, după caz, armatei croate. În UNPA, alături de trupele O.N.U., urmau să acționeze polițiști O.N.U., polițiști locali și observatori militari. Poliția locală nou creată trebuia să reflecte, în structura sa, proporționalitatea compoziției etnice a zonelor. Observatorii militari urmau să fie dislocați pe granița dintre Croația și Bosnia-Herțegovina.

Pentru guvernul de la Belgrad, planul era cu atât mai acceptabil cu cât oferea, prin înghețarea situației, premisele consolidării, sub toate aspectele, a zonelor aflate sub control sârb (aici, între timp, sârbii deveniseră majoritari în urma exodului populației croate) și a atașării acestora, în perspectivă, unei noi Iugoslavii. În același timp, guvernul de la Zagreb

a văzut în planul O.N.U. primul pas spre redobândirea teritoriilor și degajarea întregii țări de unitățile armatei iugoslave. Planul ar fi urmat să intre în vigoare la 03.01.1992, ora 18.00. Dar, așa cum se întâmplase de fiecare dată, când nu au fost luate în considerare interesele tuturor părților, nici de această dată, lucrurile nu au evoluat pe făgașul dorit. Protestul reprezentanților sârbilor din regiunile autonome nu a putut fi neglijat de O.N.U. Prin urmare, noul secretar general – BouthrosBouthros Ghali – a condiționat trimiterea "căștilor albastre" de acordul sârbilor. Acesta nefiind dat, planul O.N.U. intra în impas chiar înainte de declanșarea sa efectivă.

De fapt, ce se petrecea în jurul acestui plan? Multe și cu detalii semnificative. Prin similitudine și anticipând oarecum, vom mai pricepe câte ceva și din logica războiului din Bosnia-Herțegovina. Acest plan, ca un prim pas, important, al dezescaladării, se dovedea, alternativ, pentru unii – mumă, pentru alții – ciumă.

* La data la care și-a dat acordul pentru planul O.N.U., președintele Serbiei considera că războiul civil va fi încheiat odată cu aplicarea acestuia. Și-a manifestat convingerea că trupele O.N.U. vor reuși asigurarea protecției sârbilor din zonele critice. Deci, Armata Populară Iugoslavă se va putea retrage. Anumite motive l-au determinat chiar să ceară populației sârbe din Krajina înlăturarea conducătorului lor, Milan Babic, pentru că acesta respingea planul O.N.U., opunându-se mai ales retragerii armatei iugoslave. Între cei doi conducători sârbi, contradicțiile deveniseră grave, în timp ce informațiile curente care înconjurau globul au continuat să creeze imaginea unui "bloc sârb" omogen și ferice.

* Biserica ortodoxă sârbă a criticat și ea acceptarea planului O.N.U. de către președintele Slobodan Milosevic. Rămâneau fără protecție 2 milioane de sârbi, răspândiți pe întregul teritoriu iugoslav. Biserica nu putea admite aceasta și nici "acceptarea granițelor artificiale și ilegale din interiorul Iugoslaviei". Trebuie menționat și faptul că, începând cu 10.11.1991, granița de stat iugoslavă, în est și sud-est, se modificase. Ea trecea, practic, la limita teritorială a regiunilor autonome sârbe din Croația. Aceasta, în urma declarării, de către Slovenia și Croația, a granițelor dintre ele drept granițe de stat (7.10.1991) și în urma emiterii de către Croația a "Cartei independenței" (08.10.1991). Carta angaja Croația la respectarea documentelor C.S.C.E., a Cartei O.N.U. și cerea retragerea Armatei Populare Iugoslave (fără tehnica din înzestrare!), aceasta fiind considerată, începând cu 10.11, drept armată de ocupație. Armata și-a început retragerea în etapele cunoscute, dar toate organele de vamă au fost mutate imediat pe un "aliniament" ce coincide, oarecum, cu ceea ce este reprezentat pe hartă ca zonă de protecție O.N.U.

* "În blocul sârb, s-au menținut divergențele dintre orientările politice (în Serbia) și s-au accentuat cele dintre Serbia și regiunile autonome sârbe. Reprezentanții acestora, cu o singură excepție (Krajina), nu au participat la adunarea delegaților sârbi din toată Iugoslavia în vederea stabilirii principiilor creării unei noi federații iugoslave (03.01.1992). Absenteismul se dorea un protest față de acceptarea staționării de trupe O.N.U. în "zonele

sârbe" (de ce nu în cele croate?) și a dezarmării formațiunilor sârbe. Reprezentantul Krajinei, prezent la adunare, nu a semnat documentul final tocmai din această cauză.

* Serbia își impune, totuși, punctul de vedere în Krajina, cu prilejul sesiunii Parlamentului sârb din zonă (09.02.1992). Prin punerea în inferioritate a aripii radicale, condusă de Milan Babic, Parlamentul adoptă, cu majoritate de voturi, planul O.N.U. Acest plan era, însă, diferit de cel inițial și devenise mai acceptabil pentru sârbi.

* Anularea prevederii din planul O.N.U., conform căreia "căștile albastre" nu se vor afla sub incidența legislației croate, a constituit, de această dată, un prilej pentru Croația de a se distanța de acest plan și de a cere măsuri preliminare pentru aplicarea lui: clarificarea condițiilor de reintoarcere din bejenie a celor 320.000 de croați și a prevederilor privind organizarea și subordonarea formațiunilor de poliție din zonele de protecție O.N.U.

* La 17.02.1992, secretarul general al O.N.U. cere urgentarea trimiterii a 14.000 de "căști albastre" în Croația. Nu a omis, cu acest prilej, să semnaleze, totodată, pericolele: armata croată va încerca să pună stăpânire pe regiunile autonome sârbe, iar trupele sârbe nu vor dezarma.

* În aceeași zi, Consiliul de Securitate emite rezoluția angajării trupelor UNPROFOR în dezescaladarea crizei.

* La 12.02.1992, Croația reconfirmă acordul ei "total" față de planul O.N.U., dar cere precizări privind raportul dintre organele de ordine croate și trupele O.N.U.; respectarea hotărârii Comisiei juridice a C.E., în înțelesul căreia granițele sale sunt, totodată, internaționale (prin urmare, zonele de protecție O.N.U. vor fi sub jurisdicție croată – n.n.); cere și retragerea Armatei Populare Iugoslave din Karlovac, Gospic, Zadar, Sibenik, Dubrovnik, Insulele Vis și Lastovo. Croația se crampona, de fapt, de planul de pace propus de Cyrus Vance și încerca să eludeze "corectivele" aplicate de O.N.U. * Competiția diplomatică din jurul planului O.N.U. a înregistrat și o nouă condiție pusă de sârbii din Krajina, conform căreia croații care au luptat împotriva sârbilor nu se vor putea întoarce la domiciliile lor din zonele de protecție O.N.U.

* Am mai menționat că atitudinea față de plan a produs tulburări interne în toate taberele. Franjo Tudjman a suportat bombardamentul opoziției, condusă de Partidul Croat al Dreptății, și a fost considerat trădător al intereselor croate, pentru că a semnat planul O.N.U. fără să impună, în prealabil, "statutul croat" al zonelor sârbești. În februarie 1992, problema devenise și mai gravă, întrucât propaganda croată și o parte din cea occidentală vorbeau despre colonizări cu sârbi și țigani a așezărilor cândva mixte, părăsite de croați. În aceeași perioadă, sârbii declanșaseră interzicerea revenirii croaților apreciați drept fasciști. În timp ce guvernul croat pregătea premisele sosirii trupelor O.N.U., opoziția, înfierbântată, cerea o "Croație Mare" din timpul monarhiei austro-ungare, adică extinderea granițelor peste Bosnia-Hertegovina și Voivodina.

* Poziții diferite s-au înregistrat și între sârbii din Krajina, respectiv între președintele nou ales, Goran Hadzic, și fostul președinte, Milan Babic, în legătură cu dezarmarea miliților

sârbe. În cele din urmă, se declanșează un fenomen care va însoți și evenimentele din Bosnia-Herțegovina. Militari din Armata Populară Iugoslavă (mai ales localnici, dar și voluntari) se încadrează masiv în poliția sârbă. Practic, ia naștere o nouă armată, mascată în poliție, înzestrată de Armata Populară Iugoslavă. Schema nu trece neobservată, deși este cât se poate de firească.

* Cu toată situația neclară și controversată, pe data de 08.02.1992, în zonele destinate din Croația își fac apariția primele contingente de "căști albastre". Procesul dislocării lor se va dovedi dificil, atât din cauza lipsei de fonduri, cât și din cauza complicațiilor create în urma escaladării războiului din Bosnia-Herțegovina. Pe de altă parte, dispăruse și încrederea în posibilitatea UNPROFOR de a-și atinge obiectivele. Erau puține șanse ca trupele O.N.U. să poată impune reîntoarcerea croaților în zonele controlate de sârbi, retragerea Armatei Populare Iugoslave și dezarmarea tuturor formațiunilor paramilitare. Mai mult, în sectorul E (Slavonia de est, Baranja și Vest-Srem), croații au reclamat o oarecare pactizare a batalionului rus cu trupele sârbe. În replică, sârbii din Krajina au acuzat "căștile albastre" din zonă de acțiuni de spionaj în favoarea Croației. La începutul lunii mai, dintre cei 14.000 de militari din UNPROFOR, ajunseseră în Croația doar 8.000. Deși instalarea acestora în sectoarele convenite se desfășura fără opoziția forțelor armate din zonă, luptele între beligeranți au continuat și în Slavonia, și în Krajina. Mandatul trupelor O.N.U. a fost mereu pus sub semnul întrebării.

În ciuda poticnelilor și piedicilor de tot felul, din noianul cărora nu am evocat decât o parte, prezența UNPROFOR în Croația nu poate fi apreciată decât pozitivă. Aceasta a adus cu sine primele elemente ale dezescaladării conflictului. Pentru menținerea echilibrului, prezența lor continuă să fie absolut necesară și în prezent. Desigur, o mulțime de probleme critice nu au fost soluționate. Pe de altă parte, războiul din Bosnia-Herțegovina a complicat și mai mult situația de ansamblu a crizei iugoslave, dar se conturase, totuși, limpede că problemele celor două zone de conflict nu mai permit abordarea lor separată.

Războiul din Croația nu are, la această oră, un final care s-ar putea numi pace. Aici domină doar o anumită stare de echilibru. Dar, oricât de acută ar fi instabilitatea (echilibrată cu "căști albastre"), aceasta pălește în fața gravității războiului din Bosnia-Herțegovina.

Cu toată starea de confuzie, care ne încearcă după trecerea în revistă a evenimentelor principale din Croația, se desprind, totuși, semnele încurajatoare ale unei noi stări de provizorat. Acestea au fost înregistrate la Conferința de pace de la Geneva (18.09.1992). Au urmat, apoi, dialogul dintre președinții Dobrica Cosic și Franjo Tudjman, declarația comună și măsurile de relativă normalizare a situației. Concret, acestea au consfințit recunoașterea reciprocă a granițelor (!), retragerea Armatei Populare Iugoslave din Peninsula Prevlaka (până la 20.10) și punerea peninsulei sub control O.N.U., instituirea serviciului de observatori O.N.U. pe aerodromurile ambelor țări, constituirea a cinci comisii de lucru pentru reglementarea problemelor financiare, energetice, de transport etc., legate de destrămarea fostei federații. Au fost inițiate măsuri privind oprirea procesului de "purificare etnică" a

diferitelor zone critice de pe teritoriul croat, de orientare a părților spre o "migrație voluntară" între populațiile celor două țări, respectiv transmutări "voluntare și civilizate" de populație. La Geneva, s-a convenit și asupra restabilirii legăturilor telefonice, a circulației pe calea ferată. La Belgrad și Zagreb, s-au înființat birouri de legătură, iar sârbii din Croația și croații din Iugoslavia urmau să capete dublă cetățenie.

Dar problemele Republicii Sârbe Krajina? Republica și problemele ei continuă să fie realități de care trebuie ținut seama, pentru că reprezintă, practic, cheia problemei principale. Abordarea acestei chestiuni la Geneva nu a fost posibilă, președintele Cosic neavind mandat de reprezentare. De altfel, sârbii din Krajina l-au preferat, în acest sens, mai mereu pe Slobodan Milosevic, președintele Serbiei. Este, și acesta, un indiciu privind măsura consolidării autorității prezidențiale a noii republici federale Iugoslavia. Și este, dacă vreți, un element al problemei de fond: sârbii doresc să fie împreună cu sârbii.

Noua stare de provizorat, pornită la Geneva, este, orice s-ar spune, mai optimistă, dar happy end-ul este încă departe. Problemele rămase în suspensie nu vor putea fi eludate și nici rezolvate printr-o trăsătură de condei străină. Încercări de acest soi numai fericite nu s-au putut numi nicicând și nici unde. Soluția exclusiv politică va trebui însușită, în primul rând, de cei în cauză. Pentru că, iată, Parlamentele republicilor sârbe din Croația și Bosnia-Herțegovina au hotărât (31.10.1992) crearea unei "Uniuni a Statelor Sârbe". Pentru unii, aceasta a reprezentat un nou act de subminare a nu știu ce. Dar pentru populația sârbă? Dar pentru cea croată? Dar pentru cea musulmană? Evident, nu același lucru pentru fiecare. Viitorul va trebui să facă dreptate tuturor. Dar, până atunci, trebuie realizat primul pas, absolut obligatoriu: încetarea focului pe toate fronturile. Încheiem aici încercarea de a face ordine în propria noastră imagine despre războiul din Croația și evenimentele care l-au însoțit. Vom reveni asupra lor, pentru că însăși abordarea problemelor războiului din Bosnia-Herțegovina – ne obligă la aceasta.

La ora la care scriem aceste rânduri, în Bosnia-Herțegovina se trage. Actualul comandant al UNPROFOR intervine personal pentru deblocarea situației din Srebrenica, Mostar și Sarajevo, unde, de asemenea, se trage. Și, oarecum la periferia "Actualităților", se mai trage și în Croația. Se trage, este război și, din păcate, deocamdată, acesta este esențialul.

FORȚE MILITARE CROATE

1990. * Trupe teritoriale în stare de "așteptare" a evenimentelor, cu armamentul aflat sub controlul Armatei populare Iugoslave. Vor conta abia după mobilizare * 15.000 de polițiști și 23.000 rezerviști ai poliției.

Mai 1991. * Croația contează pe 60.000 de oameni înarmați (importase, clandestin, arme din Ungaria, Europa Occidentală, Argentina, Africa de Sud, Singapore etc.) * Se înființează Garda Națională, prin trecerea a 1.000 de polițiști din trupele speciale în acest corp. Urma atingerea urgentă a unui efectiv de 20.000 de militari, organizați în 9 brigăzi.

Septembrie 1991. * Garda Națională a devenit o armată regulată, cu efective care tindeau spre 80.000 de militari. Garda își continua existența cu 15.000 militari, ca "sâmbure profesionist" al armatei * Trupe de apărare locală cu 60–70.000 oameni (domobrani) * Comanda armatei trece de la M.I. la M.Ap. * În afară de un Stat Major de Criză, cu misiuni de coordonare la nivelul statului, a fost organizat și un Stat Major General, căruia i s-au subordonat trupele de uscat, F.M.M. și apărarea antiaeriană a teritoriului. Aviația militară și poliția militară – în curs de înființare * Organizarea trupelor de uscat: 10 corpuri de armată cu câte 3 brigăzi de infanterie (3.000 militari); cele 25–30 de brigăzi cuprind 4–5 brigăzi ale Gărzii Naționale, o brigadă mecanizată și mai multe companii tehnice * Poliția croată, cu 40.000 de polițiști, capabilă să susțină acțiunile armatei * Stagiul militar: 10 luni.

Decembrie 1991 (după mobilizare) * Efective: 195.000 militari, organizați în 69 brigăzi. Se adaugă 4 brigăzi ale Gărzii Naționale și 5 batalioane de poliție specială (leteci paragvajci) * Armata încadrează 6 zone operative (Osijek, Bjelovar, Zagreb, Karlovac, Rijeka și Split) și 2 corpuri de armată (Zagreb și Osijek) **Dislocarea forțelor**: * Gruparea "Slavonia de est" cu 10–12 brigăzi * Gruparea "Slavonia de vest" cu 10–12 brigăzi (30–40.000 militari) * Gruparea "Banija-Kordun-Lika" cu 28 brigăzi (65–70.000 militari) * Gruparea "Dalmația de nord" cu 10 brigăzi (25–30.000 militari) * Gruparea "Dalmația de sud" cu 3 brigăzi (8–10.000 militari) * În rezervă – 13 brigăzi (40.000 militari) dislocate la Zagreb, Varazdin și Rijeka * **Înzestrare**: aprox. 350 Tc, 400 guri de foc artilerie (**F.A.M.** în organizare * **F.M.M.** în organizare * Alte 20 brigăzi (35–40.000 militari) sunt angajate în luptele din Bosnia-Herțegovina * Organizarea și dislocarea de mai sus se modifică, evident, în raport cu situația militară la zi.

FORȚE PARAMILITARE CROATE * Aripa militară a Partidului Croat al Dreptății (HOS) ultranaționalist, cu 10.000 de luptători ustași (dizolvată, prin hotărâre prezidențială, în noiembrie 1991); s-a distins în luptele de la Vukovar * Au fost semnalate subunități de mercenari și detașamente locale, ambele cu denumiri exotice, fioroase și macabre.

UNPROFOR

FORȚA DE PROTECȚIE O.N.U.

La 17.02.1992, cuprindea 13.500 militari, organizați în 12 batalioane de infanterie ușoară și în formațiuni de comandament și servicii. Batalioanele erau încadrate, în total, cu 10.000 militari, eșalonul logistic – cu 2.840, detașamentul observatorilor militari – cu 100,

iar cel al observatorilor de poliție – cu 530 persoane. Comandantul UNPROFOR a fost numit, inițial, generalul-locotenent Satish Nambiar, din India. Au fost solicitate să trimită trupe 13 țări membre O.N.U. Batalioane închegate au asigurat Argentina, Brazilia, Canada, Republica Cehă și Slovacă, Danemarca, Franța, Kenia, Nepal, Nigeria, Pakistan, Rusia și Belgia, împreună cu Luxemburg. Rezoluția O.N.U. privind UNPROFOR prevedea ca, după demilitarizarea zonelor de protecție O.N.U., observatorii militari să fie trimiși în Bosnia-Herțegovina. Față de planul inițial, elaborat de Perez de Cuellar, cele trei zone de protecție (UNPA) au devenit patru sectoare: **Sectorul E** (Slavonia de est, cu Baranja și Vest-Srem), **Sectorul N** (partea de nord a Krajinei), **Sectorul S** (partea de sud a Krajinei) și **Sectorul W** (Slavonia de vest). Comandamentul UNPROFOR a fost mutat din Banja Luca la Sarajevo. În Sectorul E, "căștile albastre" urmau să fie dislocate la Beli Manastir și Vukovar, pentru a ține sub control regiunile Osijeckși est Vukovar. În Sectorul W, localitățile de dislocare urmau să fie Grubisno Polje, Daruvar și Pakrac, iar în Sectoarele N și S – Kostajnica, Petrinja, Glina, Vrginmost, Vojnic, Slunj, Titova Korenica, Donij Lapac, Gracac, Obrovac, Berikovac și, bineînțeles, capitala regiunii autonome Krajina – orașul Knin.

DE LA ARMATA POPULARĂ LA ARMATA IUGOSLAVĂ

Războiul din Slovenia, apoi cel din Croația și cel din Bosnia-Herțegovina a adus față în față două și, uneori, trei tabere opuse. Cu precizia pe care a permis-o starea de provizorat – permanentizată o lungă perioadă de timp –, am conturat efectivele, organizarea și înzestrarea armatei slovene și, apoi, ale forțelor (militare și paramilitare) croate. Despre Armata Populară Iugoslavă, aflată într-un deosebit de amplu și de complex proces de transformare, am prezentat doar informații relativ sumare, în condițiile în care am acordat prioritate altor probleme. Cu toate acestea, cititorul a putut deslușI, cu siguranță, mai multe elemente ale unui fenomen cunoscut : tranziția unui stat și a armatei sale de la un sistem la altul este, de regulă, un proces unitar, în ciuda unor asimetrii temporare, care apar uneori.

Sunt, oare, suficiente toate acestea ? Credem că nu. Pentru că toate forțele angrenate în conflict trebuie cunoscute și precizată limpede natura acestora. Au trecut, totuși, trei ani de război, colea, la o aruncătură de băț, și tot mai emitem păreri diverse despre Armata Populară Iugoslavă și Armata Iugoslavă. Între ele nu există semnul egal. Pentru a nu mai vorbi de ceea ce am putea scoate de sub o pălărie numită, generic, "forțele sârbe". Practic, orice.

* Componentă principală a forțelor armate ale unei federații de state, **Armata Populară Iugoslavă** a fost, la începutul crizei iugoslave, un instrument al forțelor politice "centraliste", care au încercat împiedicarea destrămării R.S.F. Iugoslavia. Desfășurarea evenimentelor politice care au dus la desprinderea din federație a Sloveniei și, apoi, a Croației nu putea să nu se reflecte și în structura armatei. În luna iunie 1991, de pildă, efectivele armatei populare iugoslave erau estimate la 180.000 militari (în majoritate, sârbi și muntenegreni). Din cadrul acesteia "dispărând" deja 6.000 militari sloveni și 2.100 croați (dezertări și demisii). Acest fapt a adus după sine diminuarea cu 10 la sută a efectivelor. Într-un interval de timp scurt, armata nu va mai fi numărat pe statele sale nici un militar croat, după ce, în prealabil, plecaseră toți slovenii.

Confruntată cu probleme financiare deosebite (bugetul de stat fiind subțiat în urma ieșirii din federație a Sloveniei și a Croației), "reducerea" efectivelor din cauzele arătate anterior a avut și avantaje.

* Au apărut noi elemente previzibile ale agravării crizei armatei populare iugoslave. La încorporare s-au prezentat aproximativ 52 la sută dintre recruți. Croația suspendase încorporările în armata federativă încă de la 31.09. Pe de altă parte, Bosnia-Herțegovina și Macedonia, indecise încă, la acea dată, au interzis doar dislocarea militarilor proveniți din cele două republici în afara teritoriului acestora.

Conducerea armatei, mai puțin antrenată pentru proba mimetismului politic, a căutat să dreagă cât de cât situația-limită spre care se îndrepta. Între haosul care ar fi putut apare prin părăsirea frâielor conducerii și menținerea funcționalității armatei unei țări legate de speranțele creării unei noi federații, conducerea a ales orientarea din urmă.

La mijlocul lunii septembrie, armata dislocă, totuși, în Croația trupe din Macedonia, sporește numărul rezerviștilor din Serbia și Muntenegru, prelungește durata serviciului militar până la sfârșitul lunii, pune în stare de alarmă brigăzile mecanizate din Podgorica (Muntenegru) și Trebinje (Bosnia-Herțegovina) și mobilizează trupele teritoriale din Regiunea Autonomă Vojvodina. Mai mult decât atât, întreprinde un pas ieșit din comun. La 22 septembrie, refuză recunoașterea autorității prezidențiale în persoana croatului Stipe Mesic, care, cu două zile înainte, îndemnase militarii iugoslavi la dezertare! Comentarea acestui act o lăsăm pe seama altora. Important este că, în locul unei destrămări haotice, armata populară iugoslavă a început retragerea etapizată din Slovenia și, implicit, sârbizarea propriilor structuri, precum și a zonelor federației aflate încă în acalmia de dinaintea furtunii. Cât de bine sau cât de rău a procedat astfel, în perspectiva evenimentelor care au urmat, veți aprecia dumneavoastră. Comandamentul Corpului XIV armată a părăsit Ljubljana și a fost dislocat la Doboj, Brigada 1 tancuri a ajuns de la Vrhnica la Banja Luka, Brigada 345 vânători de munte – de la Krain la Travnik, iar brigada motorizată – de la Derventa la Tuzla și Doboj. Noile garnizoane se află, toate, în Bosnia-Herțegovina. În Slavonia, la Erdut, au sosit forțele Regimentului 417 tancuri. Un serviciu de informații subtil ar fi sesizat, poate încă de pe atunci, că înapoia sarabandei politice care evolua pe melodia deja desuetă a unei federații modernizate, forțele centraliste au renunțat la ținerea sub control a Croației în întregimea ei. Pentru un observator cu și mai multă previziune, acestea puteau constitui, totodată, semnale (erau și altele) că obiectivul strategic care se va urmări, în viitor, este asigurarea "protecției militare" a teritoriilor cu populație sârbă, oriunde s-ar afla ele, din republicile secesioniste. Sigur, acum, după război, mulți viteji se arată... Așa este, dar tot în această perioadă au început afluirea spre Petrinja, Novska și Daruvar (zone omogene sârbe din Croația centrală) unități ale Corpului armată din Banja Luka și unități din Belgrad, Novisad și Subotica spre Vukovar, Vinkovci și Osijek, din Croația de est. Din Serbia și Muntenegru au afluit spre Foca, Trebinje și Mostar (toate, în Bosnia-Herțegovina) unități ale Corpurilor II și XXXVII armată. Armata populară consolida, de fapt, zonele cheie ale viitoarei republici sârbe din Croația și Bosnia-Herțegovina.

Eroația avea din ce în ce mai puține necunoscute, dar în Croația era deja război în toată regula, iar în Bosnia-Herțegovina, luptele debutau... Ceea ce deslușim acum la masa de scris era mai greu de observat, atunci, chiar pe o hartă de stat major.

Dar să nu ne abatem de la subiect; urmărim evoluția structurilor armatei populare iugoslave.

Spre sfârșitul lunii octombrie 1991, efectivele acesteia erau estimate la 130.000 militari (din ce în ce mai mulți rezerviști și formațiuni din trupele teritoriale din Serbia). Înzestrarea era cvasicompletă dacă nu luăm în considerare unele pierderi prin luptă din Slovenia și Croația, capturarea sau părăsirea în cazărmi a unor categorii de tehnică ale trupelor de uscat (relativ puține la număr). Problema cea mare consta în calitatea efectivelor. S-a dovedit faptul că trecerea de la pace la război se desfășoară, în realitate, mai anevoios decât în documentele serviciilor de mobilizare. Și aici nu mă refer la baremele, de regulă, prea optimiste sau la aprovizionarea planificată din depozite, care nu mai există, sau la câte și mai câte. Poate nu este cel mai important lucru de spus, dar factorul care scapă documentelor de la O.M. s-a dovedit, și aici, parcă mai important decât toate. Este vorba de nivelul de educație, de pregătirea psihologică, de motivație și toate cele din aceste domenii, pe care nici o armată modernă nu are voie să le pună la ... etc. În etapa de angrenare în mecanismele războiului, Armata Populară Iugoslavă s-a confruntat și cu dezertări și cu sustrageri de la datorie ale rezerviștilor sârbi (!) Un fenomen fără precedent, într-o totală contradicție cu tradițiile de luptă foarte vechi și nealterate ale acestui popor. Merită să ne aplecăm asupra acestui lucru? Unde s-a greșit?

Armata populară iugoslavă, aflată, însă, într-un proces nolens-volens de sârbizare, nu se confrunta doar cu părăsirea garnizoanelor (era vorba de cinci corpuri de armată!) în care își lăsa o mare parte din bunuri, iar familiile cadrelor – agoniseala de o viață. Nu suporta doar umilința prezenței sale nedorite sau, cel mai grav, grozăviile războiului. Alături de toate acestea se prăbușeau structurile comuniste. Evident, în aceeași măsură în care acestea se prăbușeau la nivelul întregii societăți.

La început, au căzut simbolurile. În locul stelei in cinci colțuri a apărut (16.10.1991) emblema cu tricolorul: un cerc având culorile tradiționale roșu, alb, albastru, două săbii încrucișate și abrevierea JA, adică **Armata Iugoslavă**. La 22.10.1991, se dă publicității, de altfel, și hotărârea care consfințea oficializarea noii denumiri. Și tot cu acest prilej se decretează și mobilizarea "pe toate teritoriile care doresc să rămână în Iugoslavia". La apel vor răspunde doar sârbii și muntenegrenii. În istoria armatei se deschide o nouă filă, care înregistrează dificultățile organizării noilor structuri militare. Ea nu le va mai cuprinde, însă, și pe cele politice, comuniste.

Restructurare și efort de susținere a războiului – o etapă extrem de dificilă pentru armata iugoslavă. Au continuat retragerile unităților și marilor unități de trupe de uscat și marină din Croația. Progresele în îmbunătățirea calității efectivelor s-au dovedit, pe mai departe, anevoioase. Pentru atingerea necesarului, armata a "incorporat" în efectivele ei toate

formațiunile de voluntari sârbi de pe teritoriul croat, a prelungit durata serviciului militar pe timp nelimitat și menținerea sub arme a rezerviștilor de la 43 de zile la șase luni. Cu toate acestea, Armata iugoslavă nu a angajat (nu a vrut sau nu a putut ?) pe "fronturile" din Croația mai mult de 50.000 militari.

Armata iugoslavă intra în anul 1992 cu mobilizarea unor noi contingente de rezerviști, cu nenumărate probleme puse de război și de reorganizare și, nu în ultimul rând, cu "anatemele" mai noi și mai vechi pe care le purta țara.

* Evaluată la un efectiv de 160.000 – 200.000 (?) militari în primăvara anului 1992, armata iugoslavă avea dislocarea în conformitate cu cea marcată pe hartă. (Anexa 2, harta 7). Veridicitatea acesteia, precum și a datelor din casetă privind unitățile și marile unități iugoslave trebuie privită sub rezerva că ambele informații provin din surse croate. (vezi anexa 2). Am apelat, totuși, la acestea ca o uvertură la actuala situație din Bosnia-Herțegovina. Admițând inadvertențele, de orice natură ar fi ele, harta și caseta constituie indicii că, aici, sunt forțe importante și nu se juca nimeni de-a războiul.

* La 26.03, armata iugoslavă se retrage, fără tulburări, din Macedonia. Conform unei înțelegeri la nivel înalt, aceasta lasă trupelor teritoriale macedonene armament defensiv și mijloace de transmisiuni necesare constituirii viitoarei armate.

* Fără a parcurge etapele întregului parcurs politic, menționăm un eveniment de mare importanță : la 27.04.1992, se proclamă Republica Federală Iugoslavia.

Federația, în care au intrat Serbia și Muntenegru, recunoaște independența Sloveniei, Croației, Macedoniei și Bosniei-Herțegovina. Se consideră, totodată, urmașă de drept a fostei R.S.F.I., cu tot ceea ce decurge de aici. Pe plan internațional, inclusiv la O.N.U., acest "statut" nu este, însă, luat în considerare. Ciudat sau nu, dar fără să fie exclusă din O.N.U., Republica Federală Iugoslavia nu este membru cu drepturi depline în această organizație...

Din punct de vedere militar, recunoașterea vecinilor a însemnat, implicit, anularea legitimității staționării unităților armatei iugoslave pe teritoriul altor țări, în speță a Bosniei-Herțegovina. În acest context, președinția "Micii Iugoslavii" dispune, la 4 mai 1992, ca "toți cetățenii fostei R.S.F.Iugoslavia care servesc in trupele iugoslave din Bosnia-Herțegovina să se înapoieze în țară în cel mult 15 zile". Armata își începe defluirea cu efective diminuate, pentru că militarii de prin părțile locului refuză să-și lase căminele fără apărare și rămân pe loc. La 20 mai, retragerea trupelor Armatei Iugoslave de pe teritoriul Bosniei-Herțegovina se consideră încheiată. De la această dată și până la ora scrierii acestor rânduri, Armata Iugoslavă este, practic și formal, exclusă din relatările privind războiul din Bosnia-Herțegovina. Prin urmare, "forțele sârbe", din diferite știri, nu vor fi considerate de cei puși în temă drept "armata iugoslavă" sau unități sârbe ale acesteia. Armata Iugoslavă nu participă la război, dar confuziile persistă.

Nu vom intra în detalii acum. O vom face cu prilejul abordării războiului din Bosnia-Herțegovina, dar să nu eludăm, totuși, două adevăruri.

Primul – cel mai popularizat – este acela că armata Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina a fost constituită din efectivele torței Armatei Populare Iugoslave rămase pe

loc, de la soldat la general. Comandantul acesteia, generalul-locotenent Ratko Mladic, este fostul comandant al corpului de armată din Knin. Militarii acestei armate, în majoritate localnici din Bosnia-Herțegovina, dar și voluntari din trupele teritoriale locale, precum și alți voluntari din Republica Federală Iugoslavia, nu fac parte din Armata Iugoslavă. Înzestrarea acestor trupe a fost asigurată din arsenalul bogat lăsat în urmă de către Armata Populară Iugoslavă și, apoi, de către Armata Iugoslavă retrasă pe teritoriul "Micii Iugoslavii". Acesta este punctul de vedere al Belgradului și al sârbilor din Bosnia-Herțegovina. Veți gândi, poate, că prea e cusută cu ață albă. O spune și o parte a Occidentului. Înainte de a vă hotărî asupra opiniei pe care o veți avea în final, să nu pierdem din vedere al doilea adevăr. Îl sugerăm prin câteva întrebări și răspunsuri. Din cine și cu ce s-a format armata slovenă? Din militari sloveni ai Armatei Populare Iugoslave cu tehnica "moștenită" de la aceasta. Din cine și cu ce s-a format ab initio armata croată? Din militari croați ai armatei populare iugoslave (inclusiv generali) cu tehnică "moștenită" de la armata în retragere. Este ceva nefiresc aici? Nu. Pare logic în contextul crizei iugoslave. Și, în sfrșit, din cine și cu ce s-au format armatele Republicii Sârbe Krajina și Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina? Din militari sârbi ai Armatei Populare Iugoslave și cu tehnică preluată de la aceasta. Și, atunci?

Să ne întoarcem la Armata Iugoslavă. Restructurarea acesteia se află în curs de realizare. S-au format din nou comandamente de armată și s-au reorganizat Ministerul Apărării și Marele Stat Major. Din organica ministerului fac parte sectoare, direcții și inspectorate: Sectorul sistematizare, organizare, probleme juridice; Sectorul economico-militar (cu Direcția cercetare-dezvoltare și producție de tehnică militară, Direcția înzestrării, Direcția construcții, Secția standardizare-metrologie și Secția control militar); Direcția de studii strategice și politica de apărare; Direcția finanțe-buget; Inspectoratul Ministerului Apărării (cu Inspectoratul apărării civile, Inspectoratul asigurare materială, financiară și comerț, Inspectoratul construcții militare).

Marele Stat Major este organizat pe : Sectorul 1 probleme operative; Sectorul 2 organizare, mobilizare, informare; Sectorul 3 contrainformații-cercetare; Sectorul 4 înzestrare.

A luat ființă "Centrul de școli militare al armatei iugoslave", format din "Școala de apărare națională", "Academia de stat major" și "Institutul de artă militară". În cadrul aceluiași centru funcționează "Universitatea armatei iugoslave" cu "Școala militară", "Școala tehnico-militară", "Cursuri postacademice și de doctoranzi în domeniul științelor militare".

Ultimul cuvânt să-l acordăm domnului general-colonel Zivota Panic, șeful Marelui Stat Major al armatei iugoslave, prezentându-vă extrase din interviul pe care l-a acordat ziarului armatei ruse "Krasnaia Zvezda".

"Suprafața «Micii Iugoslavii» și populația acesteia sunt aproximativ jumătate din cele ale fostei Iugoslavii. Odată cu diminuarea teritoriului și a populației, s-a redus, după cum era firesc, efectivul armatei, acesta atingând, în prezent, 120.000 militari. Cadrele și militarii în termen sunt, în majoritate, de naționalitate sârbă și muntenegreană. Grosul armatei este format din tineri care execută serviciul militar obligatoriu, dar, în planurile de perspectivă ale

conducerii armatei, concepția încadrării efectivelor, în proporție de 50 la sută, cu militari profesioniști constituie un element de bază...

"În ceea ce privește misiunile armatei, pornim de la faptul că, în zona Balcanilor, s-au derulat și continuă o serie de transformări uriașe, care se repercutează și asupra forțelor noastre armate. Misiunea concretă a Armatei Iugoslave este să apere unitatea teritorială a Serbiei și Muntenegrului și independența acestora în fața atacurilor din oricare direcție ar veni acestea.

Legat de evenimentele care se desfășoară pe teritoriul fostei Iugoslavii, în condițiile în care luptele din Bosnia-Herțegovina continuă, când pe teritoriul Krajinei sârbe independente există trupe croate, când existența populației sârbe și muntenegrene se află în pericol în Croația și Bosnia-Herțegovina, armata iugoslavă consideră de datoria ei să apere acele teritorii unde locuiesc sârbi și muntenegreni. Soarta armatei noastre este inseparabilă de soarta popoarelor sârb și muntenegrean, iar în apărarea acestora este gata în orice clipă să răspundă cu lovitură la orice lovitură venită din orice direcție".

"În legătură cu pierderile suferite în decursul luptelor, pot afirma următoarele. Încă înaintea începerii conflictelor au părăsit efectivele armatei populare iugoslave aproape toți militarii musulmani, practic toți militarii în termen și cadrele de naționalitate slovenă, croată și macedoneană. La lupte au participat, în primul rând, militari sârbi și muntenegreni.

Până la 20 mai 1990 – data retragerii definitive a trupelor iugoslave din Bosnia-Herțegovina – și-au pierdut viața peste 1.500 militari. Din totalul pierderilor, 33 la sută a lovit corpul de comandă. Au fost uciși 973 militari sârbi, 58 muntenegreni, 62 musulmani, 47 iugoslavi, 40 albanezi, 38 croați, 29 maghiari, 27 macedoneni, 4 slovaci, 2 țigani, 2 bulgari și alți 384 de naționalitate neidentificată. Au fost răniți 9.196 militari. Pe lângă aceste pierderi, cele de ordin material și tehnic nu au fost serioase...".

"După opinia mea, acest război nu se poate soluționa decât pe calea dialogului politic. Dacă, totuși, s-ar ajunge la o intervenție militară sub egida O.N.U., aceasta ar fi orientată oricum împotriva Serbiei, ar duce la adâncirea contradicțiilor naționale, la escaladarea luptelor și, în cele din urmă, la angajarea în acest război a țărilor din jur.

Conducerea țării noastre ar aprecia drept intervenție militară fățișă împotriva unității teritoriale a Serbiei și Muntenegrului și, totodată, împotriva popoarelor slave orice acțiune militară din partea țărilor occidentale sau a celor islamice. În această situație, armata iugoslavă este gata să apere unitatea teritorială și independența țării noastre, folosind toate mijloacele și acceptând cele mai mari sacrificii".

"Nu este adevărat că aviația iugoslavă ar încălca interdicția de zbor în zona interzisă. Avioanele de vânătoare ale armatei noastre au pătruns în această zonă pentru ultima dată la 5 decembrie 1992. De atunci, avioanele F.A.M. iugoslave respectă cu strictețe interdicția de zbor, ceea ce ar putea confirma și observatorii O.N.U. În contradicție cu aceasta, aparatele de zbor croate încalcă sistematic interdicția, lucru certificat de observatorii O.N.U. de către navele de luptă ale marinei americane. Din păcate, aceste fapte nu prea beneficiază de publicitate...".

BOSNIA-HERȚEGOVINA

JARUL MOCNIT

Problemele din Bosnia-Herțegovina contemporană sunt, deși ajunse, aici, la paroxism, problemele Balcanilor. Și noi suntem în Balcani. Ele există, trebuie cunoscute și înțelese ca atare. Mai mult decât atât, ele au, și la finele lui 93, toate șansele să persiste. După destrămarea fostei Iugoslavii și, în special, după doi ani de război devastator sârbo-musulmano-croat, la toate câte s-au acumulat până la izbucnirea sa, s-au adăugat altele noi, despre care s-a vorbit mult pentru a înțelege puțin. Republici noi, armate noi, regiuni autonome noi, regiuni autonome vechi în fierbere, probleme acute ale minorităților, drepturi istorice revendicate și negate, purificare etnică... Vom fi, de aici înainte, contemporani și vecini apropiați de toate acestea. Să nu le expediem departe de noi, dintr-o trăsătură de condei prudentă sau nepăsătoare. La ce ne-ar folosi politica struțului dacă istoria ne-a învățat că trebuie să stăm pe picioarele noastre?

Mai evident ca niciodată, problemele din Bosnia-Herțegovina reprezintă concentrarea la maximum a tuturor contradicțiilor din fosta Iugoslavie. Criza și prăbușirea federației iugoslave au însemnat criză și război în stadiile cele mai acute în Bosnia-Herțegovina. Aici, în statul aflat în centrul ex-Iugoslaviei, problemele sârbo-croate, sârbo-musulmane, croato-musulmane au fost cel mai puțin atenuate, iar ortodoxia sârbă, catolicismul croat și islamismul musulman (în ultimul timp, cu valențe de mișcare politică) s-au aflat, în pofida unui Dumnezeu unic, mai mereu în conflict acut și profund. Aceasta a fost istoria mai veche a acestor meleaguri și continuă să fie tragedia contemporanilor săi.

Bosnia-Herțegovina a aparținut, de-a lungul multor secole, când sârbilor din est, când croaților din vest. De aici și o structură mixtă a întregii zone în ceea ce privește populația. Și, pentru că există Dumnezeu, acesta a făcut astfel ca primul rege al "Sârbilor, al Bosniei, Dalmației, Croației și al regiunilor de coastă" să devină bosniacul Tvrtko, încoronat la 1377. M-am referit la voia Domnului pentru că, prin Tvrtko, a cerut oamenilor să facă din Bosnia o verigă de legătură și de apropiere între ei. Dar oamenii nu i-au îndeplinit voia și, de atunci și până în prezent, au trecut prin istorie cu sânge, lacrimi și durere.

Prezența sârbilor în această zonă este semnalată simultan cu prezența celor din Serbia și, o lungă perioadă de timp, populația sârbă a fost, aici, majoritară. Până la extinderea hotarelor Imperiului Otoman, aici n-au existat musulmani. Apariția lor în secolele XV-XVI, urmată de consolidarea, de către turci, a acestei regiuni strategice, a însemnat o nouă pagină de istorie. Bosnia-Herțegovina devenise ultimul teritoriu slav cucerit, o zonă de vecinătate cu marile puteri ale Europei de atunci – Austria și Veneția –, o bază de extindere a Imperiului Otoman spre vest și spre nord. Consolidarea a însemnat urbanizare și islamizare, deopotrivă. Musulmanilor turci, cuceritori și stăpâni prin forță (relativ puțini la număr), li se adaugă, încet dar sigur, strămoșii musulmanilor de azi. Aceștia – majoritate sârbi – trec la islamism din motive cât se poate de diverse și, la urma urmei, de înțeles. Câți nu și-au lepădat, chiar în vremuri mai noi, crezul, câți nu l-au scuipat și l-au adoptat, apoi, din nou? Motivele mai noi le știm cu toții, deși istoria nu le-a consemnat încă, dar pe cele ale sârbilor musulmanizați, da: profit, privilegii, frică, putere. Cu timpul, descendenții lor și-au pierdut rădăcinile și, în mod natural, prin religie și cultură, au devenit altceva. Mulți au trecut într-o altă extremă. Și, poate, nu degeaba a străbătut până la noi o zicală a secolelor trecute: "Un musliman este mai rău decât un turc".

Să invidiem soarta noii categorii de populație? Mai degrabă, nu. Croații din Bosnia-Herțegovina aflați în minoritate aveau unde să privească mai mereu cu speranță – spre Zagreb. Sârbii, mult timp în majoritate, deși mereu cu rezerve față de Belgrad, știau că sunt, totuși, legați de cineva. În schimb, musulmanii despre care vorbim și-au căutat mai mereu identitatea, liderul... Abia acum, după căutări de secole, lumea islamică contemporană pare să le ofere sprijin în definirea apartenenței lor.

Unde vrem să ajungem cu toate acestea? La faptul că, de secole, în zona la care ne referim trăiesc aceleași și aceleași populații. (Anexa 2, harta 8). Între ele, diferențierile le-au operat istoria, religia și cultura. Prin urmare, din orice punct de vedere, Bosnia-Herțegovina nu este a musulmanilor, nu este a croaților și nu este a sârbilor. Ea este și a sârbilor, și a musulmanilor, și a croaților. Acesta este un adevăr înrădăcinat în conștiința localnicilor. Apariția și recunoașterea internațională ale unei republici musulmane Bosnia-Herțegovina, în care celelalte două populații să decadă în rândul minorităților naționale, nu putea să nu genereze, prin urmare, reacții prompte. Reacții de conservare, prin mijloace politice și prin forța armelor, a unui statut superior celui de minoritate, la care nici sârbii și nici croații nu au renunțat vreodată. De altfel, acest fond a fost, până la urmă, cel determinant în distanțarea față de orice altă soluție politică în favoarea cantonizării. Sigur, ce bine ar fi fost fără război... Este clar că se putea face și altfel, dacă alte forțe, de ce neam or fi ele, nu ar fi intervenit. Fără război și fără manifestările paroxistice naționaliste și șovine încurajate și întreținute, cele trei grupuri etnice ar fi avut, probabil, posibilitatea să semneze un plan mult mai bun decât cel oferit cu știreangul de gât. Oricum, soluția politică de ansamblu, de detaliu până la urmă, tot lor le va reveni.

Spuneam că sârbii erau, cândva, majoritari. După ce au năvălit peste ei și austro-ungarii și, pe lângă alte bucurii, le-au oferit civilizația primului recensământ de care sârbii aveau o nemaipomenit de mare nevoie (1879), s-a constatat că, pe aici, din totalul populației, 42,87 la sută sunt ortodocși (sârbi), 38,73 la sută – islamici (musulmani), 18,08 la sută – catolici (croați) și 3,67 la sută – evrei. Sârbii se țineau bine și în 1931, când erau încă 44,25 la sută. A urmat, însă, tragedia trăită în cel de-al doilea război mondial. Exterminarea sârbilor de ustașii croați, dar și de cei musulmani, colonizarea forțată a sârbilor din Bosnia-Hertegovina spre Vojvodina, de pildă, și natalitatea scăzută (din motive lesne de înțeles) și-au făcut efectul. La recensământul din 1971, asistăm, pentru prima dată în istorie, la o inversare a majorității : 39,57 la sută – musulmani, 37,19 la sută – sârbi și 20,62 la sută – croați. În paranteză fie spus, acesta este anul în care demografia iugoslavă admite, în mod oficial, existența "națiunii musulmane" De reținut. A fost, de fapt, o încercare a lui Tito de a apropia țările musulmane de mișcarea de nealiniere, al cărei lider era. Succesele marii sale politici s-au risipit în cele patru vânturi. "Greșelile" sale continuă să facă ravagii atât în rândul sârbilor, împotriva cărora au fost îndreptate, cât și în rândul protejaților săi. Revenim la statistică. Mai mult, în 1981, procentajul sârbilor scade la 32,02 la sută. (Anexa2, graficul 1). De ce? Pentru simplul motiv că, în urma propagandei comuniste antisârbe și a unor vederi personale "largi", o parte dintre sârbi se declară iugoslavi. Procentajul lor de 7,91 la sută "strică" ceva din cel al sârbilor. Dar cine se gândea atunci, în vremurile cele bune de altădată, că, în anii Domnului 1992–1993, vecinii aflați gard în gard își vor dinamita unul altuia casa și îl vor identifica în cel de-al treilea, care îi va izgoni pe amândoi din sat, fără milă, pe nea cutare, cel de peste drum? Cel de-al patrulea vecin și cunoscut va fi înregistrat, atunci, încheierea "purificării etnice" a locului. Așa se rotunjesc procentajele acum!

În ceea ce privește structura etnică și distribuția teritorială ale diferitelor populații în 1991, graficele alăturate sunt edificatoare. Examinarea hărții va explicita și mai mult lucrurile. Ce-ar fi de semnalat în plus? Populația musulmană este concentrată, în general, în zone urbane cu situație geografică și economică favorabilă. Croații, oarecum la fel, având, în plus, avantajul vecinătății conaționalilor lor din Dalmația și Slavonia. Sârbii, care ocupă peste jumătate din teritoriu, sunt majoritari în 2.439 din cele 5.857 de localități, dar "stăpânesc" zone mai slab dezvoltate economic și dependente de cele din jur.

Dar să nu scăpăm din vedere încă ceva. Față de situația de azi, contururile îngrijire din interiorul hărții (discutabile și ele) au fost de mult modificate și doar Dumnezeu știe ce-o fi lăsat în urmă exodul tuturor semințiilor, purificarea etnică, moartea și foametea? Se va mai restabili, vreodată, situația de dinainte de război? Greu de crezut acum, după încă o experiență atât de cumplită. Foarte greu, în ciuda celor mai optimiste variante de cantonizare. Nu cred că se vor găsi mulți sârbi care, scăpați din lagărele de concentrare musulmane din Sarajevo, de pildă, să mai opteze pentru o nouă încercare similară, peste câtva timp. Cum nu cred că prea mulți croați se vor încăpățâna să revină la Brcko, musulmani la Jajce și

sârbi la Tuzla, în condițiile în care, cu toții, au fost schingiuiți, batjocoriți și izgoniți din acestea și din alte localități, care se numără cu sutele. Și ce vor face, atunci, cei care au ucis, au schingiuit, au batjocorit și au izgonit?

Mai este bună la ceva harta anexată? Da, dacă este vreun loc pe Pământ unde se împarte dreptatea.

Mai mereu în simbioză, naționalitatea și religia au mers mână în mână în Bosnia-Herțegovina. S-au sprijinit reciproc, au supraviețuit împreună. În această zonă mult prea mult frământată a Balcanilor, religia i-a apropiat pe oamenii aceleiași confesiuni și tot aceasta i-a asmuțit pe unii asupra altora, pe cei din religii diferite. În numele Dumnezeului catolic sau al celui ortodox sau în numele lui Alah, au fost săvârșite, de-a lungul vremurilor nu prea îndepărtate, cele mai abominabile crime.

Situația se perpetuează. O dovedesc și nenumăratele ruine recente ale bisericilor ortodoxe, pârjolite și dinamitate, ale geamiilor și minaretelor sau ale bisericilor catolice. Nu s-ar putea afirma că asistăm la un război exclusiv religios, dar războiul împotriva lăcașelor de cult ale părților adverse este evasitotal.

Situația se și nuanțează. Islamismul părăsește cadrul religios, intrând în cel politic. "O renaștere a islamului nu poate avea loc fără o revoluție religioasă, iar aceasta nu se poate desfășura cu succes fără una politică... Nu poate fi pace sau coexistență între credința islamică și instituțiile sociale și politice nonislamice". L-am citat pe Alia Izetbegovic. De altfel, sursele iugoslave consultate atrag cât se poate de serios atenția asupra "pericolului islamizării", despre care Europa nu aude sau nu vrea să audă nimic, iar S.U.A. continuă să ignore "forțele omnipotente ale Jahiliet-ului". Adevărat sau nu, important este faptul că, spre deosebire de cele două tabere creștine, în tabăra musulmană, din Balcanii Europei, religia a devenit concepție politică. Una care își regăsește locul în peisajul politic mondial panislamic fundamentalist.

O TRAGEDIE FĂRĂ SFÂRȘIT ?

Prima victimă a unui război este, întotdeauna, adevărul. În primul rând, acesta este alterat, distorsionat, forfecat, mascat, eludat și, în cele din urmă, ucis. Nici un război nu a început altfel, iar de foarte mult timp, de când pregătirea și desfășurarea sa au intrat în domeniul științei – cu atât mai puțin. Că premisele războaielor au cunoscut conflictul surd sau fățiș între adevăr și minciună, că desfășurarea lor a fost mereu însoțită de acest conflict constituie un lucru arhicunoscut. Că nici războiul din Bosnia-Herțegovina nu se sustrage acestei reguli reprezintă, de asemenea, o certitudine. Problema constă și acum, ca de fiecare dată, în a afla ce este adevăr și ce este minciună. Cine reușește să le discearnă în hățișul abil construit de specialiștii războiului psihologic, care, indiferent unde ar sluji, nu mănâncă pâinea degeaba. S-a scris mult despre acest război, atenția lumii întregi este polarizată

asupra sa, ştirile la zi, tot mai fierbinţi, abundă, dar, pe zi ce trece, ne aflăm, parcă, tot mai departe de adevărurile de fond. Ele au fost părăsite de mult şi acoperite de succesiunea unor noi şi noi probleme care ne solicită atenţia. Mai liberi ca oricând, nu ni se răpeşte dreptul şi, desigur, satisfacţia de a judeca noi înşine evenimentele. Ce ar deveni scenariile războiului psihologic fără participanţi, fără minţile limpezi care influenţează judecăţile şi comportamentul, fără masa activă a manipulanţilor şi fără cea a indiferenţilor, adusă – subtil, dar deliberat – în această stare?

Avem nevoie de adevăr, mare nevoie. Pentru că acest război din inima Balcanilor este foarte aproape de noi. N-am încetat să o spunem niciodată şi nu ezităm în a repeta că războiul nu ne este doar un vecin geografic. Îl resimţim acut de multă vreme. Îl vom resimţi şi mai acut după rezoluţia 820, pe care o respectăm cum se cuvine. Îl vom resimţi infinit mai greu dacă... Doamne fereşte. Pragmaticii ar susţine, probabil, că nu de adevăr avem nevoie, în primul rând, ci de pace. Comunitatea internaţională este pragmatică. Pentru impunerea păcii, aceasta a recurs la soluţia sancţiunilor mereu mai aspre. Au apropiat acestea cu ceva prima zi de pace? Greu de spus. Dacă da, atunci au avut de partea lor, fără îndoială, adevărul şi dreptatea pentru toate părţile angrenate în conflict. Dacă nu, nu.

Evident, nici noi nu vă putem oferi adevărurile războiului din Bosnia-Herţegovina. În orice caz, nu toate adevărurile. Putem, în schimb, să parcurgem împreună succesiunea evenimentelor celor mai importante printr-o informare corectă. Ea este mai necesară ca oricând.

* 13.08.1991. Alia Izetbegovic (membru în Consiliul prezidenţial al Republicii Bosnia-Herţegovina, dar nu preşedintele acesteia, cum se afirmă uneori) anunţă organizarea unui referendum privind viitorul ţării. La acea oră, însă, ţara nu era altceva decât un teritoriu limitat de graniţe administrative din interiorul statului iugoslav independent şi suveran. Numai că, iată, acele "trasee pe columne de marmură monolit a statului comun", cum le denumise Tito, minimalizându-le importanţa, se ridicau, acum, ca un zid. Ele strângeau în interiorul lor un amalgam de populaţii, cu un amalgam de contradicţii între ele, având deasupra lor norii ameninţători ai unor necruţătoare interese externe.

* La începutul lui august, afluirea unor mari unităţi şi unităţi ale Armatei Populare Iugoslave din Slovenia şi Croaţia şi distribuirea lor în Bosnia-Herţegovina continuă. În paralel, prin acest teritoriu se deplasau spre zonele de conflict din Croaţia alte mari unităţi şi unităţi. Armata începe mobilizarea şi în Bosnia-Herţegovina.

* 12.09.1991. Populaţia sârbă din opt raioane ale zonei Trebinje îşi proclamă teritoriul "regiune autonomă sârbă". * La 18.09, acelaşi lucru îl întreprind şi sârbii din estul Bosniei-Herţegovina, proclamând "Regiunea autonomă sârbă Romanija", iar la 20.09, populaţia sârbă din raionul Bijelina-Ugljevik-Loparte proclamă "Regiunea autonomă sârbă din Bosnia de nord-est".

Refuzând perspectiva autorităţii musulmane, acţionează şi cei aproape un milion de sârbi din Krajina bosniacă. Aceştia încetează a recunoaşte autoritatea guvernului de la Sarajevo asupra celor 26 raioane în care erau majoritari.

* 18.09.1991. Alia Izetbegovic declară mobilizarea ordonală de armată drept ilegală, iar la 20.09. decretează mobilizarea trupelor teritoriale din Bosnia-Herțegovina (aproximativ 150.000 oameni) și a rezervei poliției (20.000 oameni).

* 21.09.1991. Primele ciocniri și schimburi de focuri între musulmani și armată la Capljina, urmate de altele, la 22.09., la Mostar. Încă nu este război.

* 7.10.1991. Bosnia-Herțegovina își declară neutralitatea.

* 8.10.1991. Primele bombardamente de artilerie croate asupra aeroportului de la Bihac.

* 15.10.1991. La Sarajevo, Parlamentul proclamă Republica Bosnia-Herțegovina drept stat stat suveran și democratic. Reprezentanții sârbi nu au participat la sesiune. Declarația precipitată este pusă în legătură cu vizita unei înalte oficialități libiene, care a promis musulmanilor un substanțial ajutor militar.

* 21.10.1991. Reacție sârbă. Parlamentul "Regiunii autonome sârbe Herțegovina" anunță un referendum pentru 10.11, privind separarea de Bosnia-Herțegovina și unirea cu Republica Krajina, Serbia și Muntenegru.

* La începutul lui noiembrie, se autoproclamă și alte regiuni autonome sârbe : cea din Bihac, cu centrul la Sekovic, cea din Bosnia de nord, cu centrul la Doboj. Numărul regiunilor autonome sârbe ajunge la șapte. Acest proces era, la acea oră, la fel de legal sau la fel de ilegal ca secesiunea Bosniei-Herțegovina. Poate chiar ceva mai legal, pentru că, dacă vorbim despre dreptul la autodeterminare, acesta nu se referă în nici un caz la teritorii, cu atât mai mult dacă sunt multinaționale. Acesta se referă la grupări etnice unitare. Confuzia în acest domeniu nu este întâmplătoare.

* 14.01.1992. Se dă publicității unul din primele puncte de vedere ale C.E. privind reglementarea situației din Bosnia-Herțegovina. Se consideră că această țară încă nu îndeplinește condițiile necesare recunoașterii de către statele europene, dar recomandă organizarea unui referendum sub control internațional, pentru a testa voința tuturor locuitorilor din republică. Cât de departe suntem de toate acestea...

* 15.01.1992. Bulgaria recunoaște Bosnia-Herțegovina.

* 14.02.1992. Perspectiva referendumului asupra independenței Bosniei-Herțegovina accelerează mersul evenimentelor. La această dată, eșuează întâlnirea reprezentanților comunităților musulmană, sârbă și croată, ținută sub egida C.E. Musulmanii rămân pe poziția constituirii unui stat unitar suveran. Sârbii, dar mai ales croații, cer împărțirea teritoriului. Asistăm la primul eșec al tratativelor. Încă se mai putea face ceva in pace și fără amestec extern nemijlocit.

* 15.02.1992. Parlamentul sârbilor din Bosnia-Herțegovina declară teritoriile populate de sârbi drept "Republică a poporului sârb din Iugoslavia".

Partidul Uniunea Democrată Croată își consolidează poziția privind crearea unor "cantoane suverane".

* 23.02.1992. Întâlnirea, la Lisabona, a reprezentanților celor trei etnii din Bosnia-Herțegovina, mijlocită de C.E. Acordul de principiu a stabilit: menținerea republicii în granițele ei; reorganizarea regiunilor interioare pe criterii etnice; "regionalizarea" republicii urma să asigure "suveranitatea" celor trei populații. Musulmanii au renunțat la ideea statului unitar, iar sârbii au acceptat, în replică, rămânerea în cadrul republicii.

Fiecare etnie urma să dețină câte două cantoane, dar modul în care se va rezolva problema minorităților din cantoanele preconizate a rămas în aer.

Între concepția de ansamblu sârbă și cea croată au apărut divergențe de fond. Radovan Karadzic preconiza constituirea unei regiuni autonome sârbe, care să cuprindă aproximativ 90% din cei 1,4 milioane sârbi, cu un guvern independent de cel de la Sarajevo. Acesta urma să devină unul de "acoperire", organizat pe principiul parității celor trei etnii, având ca "principiu de funcționare consensul". O conducere musulmană a Republicii Bosnia-Herțegovina, sprijinită de croați, aducerea sârbilor la statut de minoritate și tăierea legăturilor terestre cu sârbii din Krajina echivalau, din punctul de vedere sârbesc, cu un casus belii. Ivan Markesis, secretarul Partidului Uniunea Democrată Croată, nu a acceptat gradul de independență cerut pentru cantoanele sârbe. A optat pentru puterea centrală de la Sarajevo, pentru o armată unică, poliție comună, sistem juridic și bancar centralizat. A solicitat ca între cei 750.000 de croați din cantonul din Herțegovina și cei 151.000 din cel de-al doilea canton să se asigure o legătură terestră pentru crearea unei regiuni compacte croate. Ceea ce nu permitea sârbilor, cerea pentru croați.

Acest tip de cantonizare dezavantaja pe cei 1,9 milioane musulmani care rămâneau concentrați în câteva zone urbane.

Mai complicat decât toate promitea a fi transmutarea a multor sute de mii de oameni dintr-un canton în celălalt. Era greu de conceput și de realizat în timp de pace. O va rezolva războiul cât se poate de brutal prin exod și purificare etnică. Aproximativ 2.000.000 de persoane și-au pierdut vechile domicilii. Nu dorim să fim cinici, dar revenirea lor ar fi o adevărată aventură plină de riscuri. Nu există planuri pentru o asemenea acțiune. Garanții, cu atât mai puțin.

* 27.02.1992. A treia conferință de pace pentru Bosnia-Herțegovina are loc la Sarajevo. Musulmanii și croații părăsesc ideea inițială a cantonizării. De ceea ce s-au temut, sârbii nu au scăpat. După ce și-au dat acordul privind existența unei anumite forme de republică a cantoanelor, s-a ajuns la negarea acestei forme de stat. Manevra musulmano-croată a reușit să spargă, astfel, o unitate a popoarelor republicii, și așa șubredă. Următorul pas urma să fie un și mai mare impas. Un nou impas, mai previzibil ca oricând. Bosnia-Hertegovina se afla în fața referendumului.

* 29.02.1992. La întrebarea "Sunteți pentru o Bosnie-Herțegovină suverană, pentru o uniune statală a celor trei popoare constitutive suverane – croat, musulman și sârb – în regiunile (cantoanele) lor naționale?" Au răspuns cu "da" 3,2 milioane locuitori (croați și musulmani), adică 62,7 la sută din electorat. Sârbii au boicotat această formă a

referendumului. S-a ajuns unde au dorit-o cele mai absconse forțe antiiugoslave și antisârbe. Din acest moment, pacea va fi, poate ani în șir, un deziderat de vis. De altfel, în cursul nopții de 28 spre 29.02. au fost înregistrate altercații între diferitele grupări etnice la Kamar, Bosanski-Brod, Teslic, Travnik, iar în timpul referendumului – la Grabez, Turbe, Kupres, Doboj și Sarajevo. Continua să fie pace, dar războiul plutea în aer. Viața capitalei intră într-o primă etapă de paralizie. Se înregistrează primii morți.

* 02.03.1992. "Întâlnire de criză" a șefilor celor trei grupări. Izebelgovic a expus măsurile pentru obținerea recunoașterii internaționale a republicii, un proces care va merge în paralel cu cristalizarea "statutului" republicii. Sârbilor li s-a promis mai multă "influență" asupra poliției și a mijloacelor de comunicare în masă.

* 03.03.1992. Alia Izetbegovic proclamă independența republicii. Sarajevo devenea câmp de luptă în pregătire. Un detașament de poliție musulmană (1.000 – 2.000 de oameni) ocupă poziție pe colinele împădurite din jurul capitalei, în timp ce o parte a orașului va fi stăpânit de voluntari locali sârbi înarmați. (Operațiile militare din 1992 la anexa 2, harta 9)

Câteva regiuni autonome sârbe se unesc în "Regiunea autonomă sârbă Herțegovina".

* 09.03.1992. Conferința C.E. de la Bruxelles, referitoare la noua structură a Bosniei-Herțegovina. Rezultă un compromis vag. Cei trei reprezentanți ai etniilor conlocuitoare din Bosnia-Herțegovina și-au dat acordul pentru formarea unui stat unitar bazat pe comunități constitutive, organizate pe principii etnice. Parlamentul urma să aibă două camere, legile urmând a se aproba cu majoritate de patru cincimi, ceea ce excludea posibilitatea avantajării unei anumite etnii. Amăgirea sârbilor și a croaților cu promisiunea acceptării unor relații ample cu Serbia, respectiv Croația, nu a avut ecou pozitiv. Reprezentanții ambelor etnii au refuzat crearea unei puteri centrale musulmane.

* 17–18.03.1992. Perspectiva escaladării conflictului aduce la masa tratativelor reprezentanții celor trei etnii, la Sarajevo, sub oficiile C.E. Se modifică... schimbarea. Se acceptă, în principiu, ca Bosnia-Herțegovina să se împartă în trei zone, respectându-se principiile etnice, geografice, economice. Rămâne în suspensie problema raportului dintre competențele celor trei "unități teritoriale etnice" și o anumită putere centrală. Mai mult, între concepția croato-musulmană, de creare a unei federații, și cea sârbă, de realizare a unei confederații, prăpastia devine de netrecut. Și, poate, toate suspiciunile s-ar mai fi atenuat, dar să nu uităm că relativa consecvență a etniei sârbe în problema cantonizării își avea argument în foarte trista experiență istorică acumulată, la care s-au adăugat grozăviile războiului din Croația. Acestea atinseseră un punct culminant tocmai în perioada de debut a războiului din Bosnia-Herțegovina.

* 25.03.1992. La fel de inflexibilă în urmărirea obiectivului strategic se dovedește, în fond, și conducerea musulmană. Ea nu ezită în a declara că a acceptat planurile anterioare doar în ideea recunoașterii cât mai grabnice, de către țările C.E., a Bosniei-Herțegovina. Perseverarea în această direcție, reușitele parțiale (noua țară, cu structură încă nedefinită, dar, în esență, sub conducere musulmană, fusese deja recunoscută de Bulgaria, Turcia, Libia

și Iran) și perspectiva recunoașterii largi, internaționale reprezentau, în fapt, elementele cheie ale păcii și ale războiului. Ele promiteau să pună fără echivoc etniile sârbă și croată în inferioritate absolut nejustificată.

* 25–28.03.1992. Reacția sârbilor nu va întârzia. În fața unei ofensive politice de anvergură, care nu părea să aducă decât zile negre, se intensifică luptele de pe întregul teritoriu. Mai grave sunt cele din zona Neum (o ieșire spre Adriatica), dar mai ales cele din raionul Bosanski Brod, în nord-est (pentru asigurarea unui coridor între Serbia și sârbii din Bosnia-Herțegovina și Croația). În această etapă, armata iugoslavă sprijinea forțele locale sârbe. Înapoia haosului care a cuprins, ca o vâlvătaie, întreaga țară își cristalizase poziția nu numai conducerea musulmană, ci și cea sârbă și cea croată. Aceasta din urmă ezita încă a o divulga fățiș (o va face mai târziu). În schimb, cea sârbă nu lasă loc ambiguităților.

* La 27.03.1992, reprezentanții sârbilor din Bosnia-Herțegovina expun propriul lor plan de cantonizare, "baza creării unui nou stat sârb în Iugoslavia". Precizează, totodată, că o recunoaștere internațională a Bosniei-Herțegovina nu va putea viza și zonele locuite de etnia sârbă.

* 01.04.1992. Procesul de prăbușire a structurilor și a funcționalității instituțiilor statului înregistrează un final. "Republica Sârbă din Bosnia-Herțegovina" își organizează propriul minister de interne și o poliție proprie. În Herțegovina de vest și de nord-vest, nici croații nu mai răspund la comenzile pârghiilor de la Sarajevo. Tot ceea ce s-ar putea numi conducere statală a devenit o mascaradă, fără nici un fel de ecou asupra populațiilor din teritoriu. Sârbii și croații nu vor și nici nu au de ce să privească spre Sarajevo, iar musulmanii nu pot face ceea ce le cere Izetbegovic. Formală a fost, astfel, și decretarea mobilizării trupelor teritoriale la 04.04. Era aberant să se conceapă că sârbii și croații se vor prezenta, împreună cu musulmanii, la centre militare de mult inexistente, în apărarea unui ce absolut diferit pentru fiecare. Decretul viza, practic, doar rezerviștii musulmani și numai în zone cu etnie musulmană compactă. La fel de formală a fost și investirea Ministerului de Interne cu puteri suplimentare pentru protecția republicii (la rândul ei, încă formală, în absența acordului tuturor etniilor constitutive). Ce mai puteau face organele de ordine când, încă din septembrie 91, nu le mai băga nimeni în seamă (în cel mai fericit caz) în peste două treimi din suprafața teritoriului? Ce mai puteau face după o lună de război purtat după tipicul "cu toții împotriva tuturor?" Și ce mai puteau face în condițiile în care Armata Populară Iugoslavă ținea sub control aproape toată țara? Nimic.

Dar, oricât de formale, decretele și dispozițiile echipei lui Izetbegovic își aveau rostul lor. Le confirmau existența și puterea aparentă. O cereau și regulile jocului politic.

* 07.04.1992. Ținând seama de aceasta, pare mai puțin uluitoare decât a fost, la momentul respectiv, recunoașterea Bosniei-Herțegovina de către toate țările C.E. Uluiții și nedumeriții s-au întrebat atunci: Ce anume s-a recunoscut? Un stat musulman în inima Balcanilor? O republică federativă? O confederație? O țară a cantoanelor, fără cantoane încă? Ce? De ce nu s-a ținut seama și de dreptul la autodeterminare al sârbilor prin recunoașterea "Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina"? De ce nu s-a recunoscut dreptul

la autodeterminare al croaților din Bosnia-Herțegovina? De ce au fost mai importante drepturile musulmanilor de a avea o republică a lor?

Recunoașterea internațională a Bosniei-Herțegovina a avut, declarat, menirea dezescaladării conflictului. Cine mai crede, acum, acest lucru pe care l-au crezut și atunci foarte puțini? S-a văzut imediat că acest act de mare importanță politică a avut urmări exact opuse. Beligeranții s-au dezlănțuit. Forța dreptului a fost înlocuită cu dreptul forței.

* Reacție în lanț. Sesiunea "Parlamentului poporului sârb", de la Banja Luka, promulgă independența "Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina" (07.04) * Alia Izetbegovic decretează "starea de necesitate" (08.04), preia funcția de comandant suprem al trupelor teritoriale, îl numește pe colonelul musulman Hasan Efendic comandantul armatei, iar pe croatul Stjepan Siber – șeful Marelui Stat Major * Trupele teritoriale musulmane ating (după unele estimări), în decurs de o lună, un efectiv de 70.000 militari, iar trupele croate (după o puternică infuzie de forțe din armata Croației) – un efectiv de 50 – 70.000 militari * La 16.04, se decretează mobilizarea și pe teritoriile Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina. Trupele teritoriale de aici se transformă în armata sârbă (60 – 100.000 militari). Li se adaugă, pentru scurt timp, și forțe ale Armatei Populare Iugoslave. Situația nu va dura, întrucât, după constituirea, la 27.04, a Republicii Federale Iugoslavia, armata iugoslavă se va retrage în limitele granițelor statale. Va rămâne, însă, pe loc marea majoritate a militarilor sârbi proveniți din Bosnia-Herțegovina, care, împreună cu familiile lor, au trăit tot timpul, înaintea procesului de destrămare, în garnizoane locale * La 12.05, conducerea Republicii Sârbe din Bosnia-Herțegovina reconfirmă separarea ei de Bosnia-Herțegovina, propune un armistițiu și face apel la C.E., pentru bunele ei oficii în reluarea tratativelor; își reorganizează armata pe baza efectivelor sârbe care nu s-au retras odată cu armata iugoslavă. În paralel, războiul se desfășoară cu intensitate...

Harta privind situația din toamna anului 1992 are menirea să suplinească (într-o măsură, totuși, modestă) tot ce nu am scris încă despre acest război.

De reținut zonele controlate de fiecare etnie în parte. Situația distribuției teritoriale a suferit schimbări față de cea de dinaintea izbucnirii războiului.

De remarcat îngustul coridor (lățime 30 km) între Brcko și Bosanski Brod, pentru care s-au dus lupte extrem de grele. Este artera vitală a sârbilor din Bosnia-Herțegovina și Croația. Coridorul nu va putea fi cedat.

De înțeles o realitate crudă: în aproape toate zonele, dar mai ales în ariile limitrofe ale acestora, purificarea etnică este un fapt consumat. Au fost uciși, cu acest prilej, peste 10.000 de sârbi și, probabil, tot atâția musulmani și croați la un loc. Numărul refugiaților pentru totdeauna sau... până Dumnezeu știe când, a depășit, în 1993, milionul. În iulie 1992, existau 230.000 "evadați" în Croația, 101.000 în Serbia, 45.000 în Slovenia, 17.000 în Muntenegru, 4.500 în Macedonia, mulți în alte țări. Precizăm, cu toții sunt refugiați doar din Bosnia-Herțegovina. Câți din cei 4,354 milioane de locuitori musulmani sârbi și croați vor mai fi putut saluta pacea Vance-Owen la fața locului? Într-adevăr, câți? Și o vor fi salutat-o, oare, cu toții?

PLANUL VANCE-OWEN

Un plan de pace care poartă numele mediatorului O.N.U. – Cyrus Vance – și al celui din partea C.E. – David Owen. Un plan care, exact cu o lună în urmă, a fost respins de Parlamentul "Republicii Sârbe" din Bosnia-Herțegovina printr-o "Declarație de continuare a procesului de pace". "1. Planul Vance-Owen indică o împărțire a Bosniei-Herțegovina pe principii etnice, ceea ce este, deopotrivă, esențial și posibil, în timp ce un teritoriu relativ mic rămâne pe mai departe în dispută între părți. 2. Hărțile propuse sunt inacceptabile în forma actuală, pentru că împart injust teritoriul, resursele minerale, potențialul energetic, întreprinderile economice, comunicațiile, infrastructura și creează entități nefuncționale. Hărțile nu corespund compoziției etnice a populației, pentru că lasă în mod nejustificat o parte din poporul sârb la statutul de minoritate; ele nu corespund intereselor existențiale și politice ale populației sârbe... 4. Procesul de pace trebuie să continue în baza realizărilor pozitive acumulate până în momentul completării acestora prin negocieri directe între părțile aflate în conflict, fără de care nu vor exista soluții juste ale conflictului... 6. Condamnăm politica de presiune și sancțiuni, care amenință, economic, întreaga regiune a Balcanilor. În cazul în care aceasta va continua, vom întrerupe toată cooperarea cu instituțiile care pedepsesc întregul popor sârb. 7. Reafirmăm decizia noastră anterioară de a respinge prezența și desfășurarea de trupe străine pe teritoriul Republicii Sârbe" (din Bosnia-Herțegovina – n.n.).

Această declarație a fost difuzată la 4 aprilie 1993. Să vedem ce va aduce ziua de 5 mai. Ziua referendumului privind acceptarea sau nu a planului? se întreba întreaga Europă?

În orice caz, sârbii au încercat să aplice punctele 4 și 5 (neprezentate de noi, dar care se referă la tranzitarea ajutoarelor umanitare), nu și punctul 6. Încă nu au fost puși în situația dea aplica sau nu punctul 7. Cred că se gândesc la acest lucru foarte serios. Cine ar fi vrut să fie în locul lor? Amenințări și "încurajări" soseau de pretutindeni...

Au spus, însă, sau nu adevărul la punctul 2 al declarației lor? Să vedem. Planul Vance-Owen împărțea Bosnia-Herțegovina în 10 regiuni autonome (3 musulmane, 3 sârbe, 3 croate și una neutră). Se pare că sârbii au ieșit prost din exercițiul cartografic menționat. Deși înainte de conflict, în conformitate cu registrele de cadastru, ei dețineau aproximativ 64% din teritoriu (după un an de război – 70%). cei doi mediatori le-au oferit terenuri ce adună cu greu laolaltă doar 43,3% din suprafața țării. În condițiile aplicării planului, sârbilor nu li se vor fi luat niște C.A.P.-uri amărâte, ale nimănui, ci pământul, proprietate privată, moștenit din neam în neam. Li se va fi luat dreptul de proprietate, sacru în democrațiile unde și-au derulat carierele diplomatice autorii planului.

Și populația? Tot prost. Doar 52,8% din sârbi vor fi locuit în "cantoane" sârbești. Restul va fi fost minoritate națională în "cantoane" musulmane sau croate sau populație cu statut nedefinit în regiunea neutră.

Dar, poate, ar fi primit mai mult din bogățiile locurilor? Aș! Din valoarea totală a acestora, sârbilor, care, în 1991, reprezentau 31,3% din populație, li s-au repartizat bunuri

care însumează 6 miliarde dolari. Croaților, care reprezentau 17,3%, li s-au repartizat bunuri în valoare de peste 7 miliarde, iar musulmanilor, care reprezentau 43,7%, aproximativ 13 miliarde dolari. Discrepanțe foarte mari.

Acestea sunt o parte din motivele serioase pentru care sârbii au respins planul la 4 aprilie. Ultimul dintre ele explică de ce l-au semnat, grabnic, musulmanii, deși "cantoanele" lor nu vor depăși, în total, 28,8% din suprafața teritoriului. Nu contează. În afară de avantajul material, musulmanii mai capătau unul prin prevederile planului: 56,1% dintre ei se vor fi simțit ca acasă în "cantoanele" lor. Și, toate la un loc, justificau și promptitudinea semnăturii croate. Cum să nu? Vor primi și 25,4% din teritoriu, exact acolo unde le convenea, dovadă că 63,4% dintre ei vor fi locuit în regiuni autonome croate.

"Cantoanele" sârbe (Anexa 2, harta 10) nu aveau legătură terestră între ele și, o mare parte a lor, nici legătură cu sârbii din R.F. Iugoslavia. Acestea erau elementele care nu corespundeau intereselor existențiale și politice ale populației sârbe, dacă cineva nu a înțeles cumva la ce se referă ele.

Harta a spus sârbilor și multe altele. Sintetizând, rezultă că uzinele le-au luat musulmanii, potențialul energetic – croații, iar sârbii – teritoriul steril și, desigur, multe garanții.

Bosnia-Herțegovina producea 4.000 megawați în centrale termice și hidroelectrice. Excedentul de 1.000 megawați îl exporta prin Croația și Slovenia. Chiar și de la război încoace, peste tot, este lumină în Bosnia-Herțegovina, numai în zonele sârbești – obscuritate. Va fi fost și în continuare, deoarece planul le repartizase doar două centrale a câte 300 megawați (Ugljevik și Gacko), în timp ce croații vor fi avut cinci centrale hidroelectrice pe Neretva, una reversibilă la Capljina, plus două rafinării la Brod și Modrica. Croații vor fi dispus de o capacitate de 1.200 megawați, iar musulmanii de una de peste 2.000.

Așa sau și mai rău stăteau lucrurile în domeniul minier. La Zvornik și Tuzla, se extrage 90% din totalul producției de cărbune. Ambele localități vor fi fost musulmane. Așa și în domeniul prelucrării aluminiului și în câte altele...

De la 4 aprilie, toate acestea au rămas la fel. În schimb, s-a mărit focul sub cazanul bosniac. Capacul a fost pus, presiunea și temperatura mărite continuu. Un bun prilej, afirmau reprezentanții comunității internaționale, de a gândi la rece, acolo, în interiorul său.

La sosire, pe aeroportul din Atena, Radovan Karadzic a oferit încetarea imediată a focului, facilități pentru sosirea în dispozitivul sârbesc a observatorilor O.N.U. și orice altceva pentru a obține reconturarea hărților și asigurarea legăturii terestre între zonele sârbești.

Planul Vance-Owen a fost, însă, înainte de toate, un plan politic. Se resimte acest lucru. Iată, de pildă, coridorul cu lățimea actuală de 30 km de la Brcko – Bosanski Brod urma să se reducă la 10 km și să se pună sub control internațional. Cum vor fi reacționat sârbii din Republica Sârbă, dar cei din Republica Sârbă Krajina la perspectiva evasiizolării de conaționalii lor din Est? Cum vor fi recepționat croații "anemia" previzibilă a Krajinei? Va fi fost din nou război în Croația? Ce ar mai fi urmat după stabilizarea situației din Bosnia-Herțegovina? De ce a fost atâta grabă?...

ÎN LOC DE EPITAF

"Cele mai mari minciuni se spun înainte de alegeri, după vânătoare și în timp de război".

Otto von Bismarck

* Lumea a fost avertizată de către serviciile de informații americane, încă la sfârșitul anului 1990, că Iugoslavia se va fărâmița în decurs de 18 luni și că războiul civil va izbucni mai mult decât probabil. Comunitatea internațională a greșit, neluând în seamă posibilitatea acestei evoluții. Și dacă vărsarea de sânge și secesiunea Sloveniei și a Croației au fost anticipate, de ce nu s-au aplicat cele mai puternice presiuni internaționale pentru a ține situația sub control? (Prof. Walter Roberts)

* 10 aprilie 1992. Washington. Consilierul secretarului de stat T. Niles a respins acuzațiile la adresa administrației, că America ar fi trebuit să fie ultima țară care să recunoască Slovenia și Croația și a apreciat că Washingtonul a făcut acest lucru cu responsabilitate, în sprijinul O.N.U. și al C.E. Acesta a afirmat că, în iunie 1991, Baker nu a făcut apel la păstrarea structurilor iugoslave existente, dar a spus că nu poate sprijini schimbări în Iugoslavia, care să fie întreprinse unilateral și, în special, prin forță.

Este un fapt împlinit că slovenii și croații au luat măsuri care pot fi descrise ca modificări prin forță a frontierelor, măsuri care au expulzat Armata Populară Iugoslavă din republicile lor și alte multe lucruri care ar fi trebuit făcute prin negocieri, a afirmat Niles.

* Londra, 26 august 1992. Lordul Carrington a criticat apelul C.E. de a recunoaște fostele republici ale R.S.F. Iugoslavia. Această decizie a fost o greșeală pe care și-a fondat concepția originală Conferința de pace, a afirmat acesta la încheierea sesiunii Conferinței internaționale privind fosta Iugoslavie.

* Paris, 9 februarie 1993. Președintele Franței, F. Mitterrand, a afirmat că drama iugoslavă nu putea fi evitată, dar ar fi fost necesar să se cunoască cu claritate ce se va întâmpla și că instituțiile internaționale au făcut greșeala să nu ridice problema dreptului la autodeterminare înainte de a recunoaște fostele unități federative.

Într-un interviu acordat săptămânalului parizian Le Monde, a criticat implicit Germania, pentru faptul că a forțat recunoașterea prematură a anumitor state care s-au născut prin dezintegrarea Iugoslaviei.

* Paris, 16 februarie 1993. Michel Debre, fostul ministru al lui De Gaulle, a propus, în ziarul "Le Quotidien", ca recunoașterea internațională a Croației să fie anulată și acest stat, împreună cu Bosnia-Herțegovina, să fie plasat sub mandatul unor forțe internaționale.

* Roma, 22 februarie 1993. Ex-secretarul de stat H. Kissinger a declarat, în ziarul torinez "La Stampa", că cea mai mare greșeală a constituit-o recunoașterea internațională a Bosniei-Herțegovina, a cărei populație este formată din ortodocși sârbi, catolici croați, din sârbi și croați care au adoptat islamul în timpul ocupației turcești.

* Zagreb, 5 martie 1993. Președintele Comitetului de politică externă al Parlamentului Rusiei, E. Ambartsumov, a declarat săptămânalului "Globus", care apare la Zagreb, că recunoașterea internațională prematură a celor patru republici foste iugoslave și, în special, a Bosniei-Herțegovina este responsabilă de deteriorarea crizei iugoslave și de începerea războiului. A fost de-a dreptul rău că s-a afirmat că recunoașterea Bosniei-Herțegovina va duce la prevenirea războiului. Din contră, războiul a fost provocat de recunoașterea sa.

* Arlington, 17 iunie 1993. Secretarul de stat al S.U.A., W. Christopher, consideră că Germania, prin prematura recunoaștere a republicilor iugoslave Croația și Bosnia-Herțegovina ca state independente, este responsabilă de izbucnirea războiului civil în această regiune. S-a comis o greșeală serioasă în cadrul întregului proces de recunoaștere, de recunaoștere prematură, iar germanii poartă răspunderea principală, pentru că și-au influențat colegii din C.E. – a afirmat acesta în interviul acordat revistei "USA Today". Christopher a mai afirmat că embargoul privind armamentul în Bosnia-Herțegovina a fost o greșeală serioasă, pentru că, de când transportul de arme a fost înghețat, s-a creat o inegalitate privind armele, iar musulmanii au fost incapabili să se apere.

* Milano, 19 iunie 1993. Fostul ministru de externe italian, G. De Michelis, răspunzând la întrebarea redactorului revistei "L'Europeo", G. Parna, dacă secesiunile din fosta Iugoslavie puteau fi descurajate, a spus: "C.E. a încercat să facă acest lucru de mult timp, dar opinia publică din țările noastre a luat, dintr-o dată, partea separatiștilor, ceea ce nu a adus nici o contribuție la instaurarea păcii. Mai mult, probabil, suntem de blamat că am admis să fim purtați de acest climat. Secesiunea Sloveniei a fost crucială. Am fost supus la mari presiuni pentru a recunoaște independența acestei republici (din partea creștin-democraților, în special din partea lui Veneto și Furlania. Partidul C.D.U. din Bavaria, și Partidul Poporului din Austria se aflau în spatele acestei presiuni).

Întrebare: Care a fost poziția Germaniei lui Kohl?

Răspuns: Germania a făcut mereu presiuni privind recunoașterea Sloveniei și a Croației. În decembrie 1991, germanii au afirmat că o vor face și singuri, fără C.E. Noi eram, atunci, tocmai înainte de Tratatul de la Maastricht și nu ne puteam permite dezintegrarea comunității. Am ajuns la o înțelegere, dar era mai mult decât limpede că o asemenea decizie nu va duce decât la atâtarea focului, care va ajunge în Bosnia și, poate, mâine, în Macedonia și Kosovo.

* Belgrad, 20 iunie 1993. Fostul ministru de externe francez R. Dumas a afirmat că Germania și Vaticanul, în mod clar, poartă responsabilitatea accelerării crizei din fosta Iugoslavie, comunică agenția A.F.P. Adresându-se forului de la Crans-Montana, Dumas a afirmat că prima greșeală a C.E. a fost că nu a înțeles pe deplin dimensiunile enorme ale crizei iugoslave, atunci când a izbucnit prima dată, și că a organizat o conferință de pace privind Iugoslavia, în toamna anului 1991, fără a avea obiective clar definite.

A doua greșeală a comunității a fost că a ruinat șansele unei negocieri globale a crizei, urmată de prăbușirea Iugoslaviei și de recunoașterea grăbită a independenței unor foste republici iugoslave; a capotat în a prevedea că aceasta va duce la ridicarea flăcărilor războiului în Iugoslavia în miniatură, care este Bosnia-Hertegovina.

Comunitatea Europeană a greșit, de asemenea, când a acceptat arbitrajul comisiei conduse de R. Badinter, care a precipitat evenimentele, ceea ce a venit în contradicție cu misiunea Conferinței internaționale privind fosta Iugoslavie.

Dumas a urgentat îmbunătățirea planului Vance-Owen, ceea ce ar permite europenilor să fie mai fermi cu americanii și să acorde un rol mai mare rușilor în soluționarea crizei iugoslave, condiționând acest lucru de livrarea ajutoarelor internaționale Moscovei.

APEL CĂTRE ÎNTREAGA LUME

Războiul tragic din fosta Iugoslavie se află în al treilea an al desfășurării sale. Mii de oameni și-au părăsit căminele, mulți copii și-au pierdut trecutul.

Indiferent de care tabără aparțin, toți refugiații se confruntă cu aceeași soartă a viitorului nesigur și al suferințelor.

Crucea Roșie din Serbia, ajută pe toți oamenii aflați la nevoie. Mai mult de o jumătate de milion de oameni și-au găsit adăpost la familii de sârbi. Aproximativ 15.000 de oameni sunt tratați în spitalele noastre și peste 10.000 de copii s-au născut în exil. Copiii sub 14 ani reprezintă peste jumătate din totalul populației refugiate.

Republica Federală Iugoslavia suferă urmările sancțiunilor internaționale și ale blocadei. Fiecare al treilea iugoslav și-a pierdut locul de muncă. Spitalele și farmaciile dispun de rezerve extrem de limitate de medicamente și alte materiale necesare. Venitul național s-a redus la un nivel care poate asigura doar foarte greu supraviețuirea populației.

Consiliul de Securitate al O.N.U., după un an de sancțiuni, îngreunează și mai mult situația, prin adoptarea de noi rezoluții și sancțiuni, mai severe, împotriva Iugoslaviei.

În aceste circumstanțe, vor exista și mai mulți nou-născuți și copii care vor muri în spitale și mai mulți bolnavi suferinzi de boli cronice care vor aștepta în zadar să obțină medicamentele necesare și va fi imposibil să se prevină sau să se combată bolile contagioase.

Sângeroasa destrămare – Iugoslavia –

Mai multe organizații umanitare internaționale și-au stabilit oficiile în Iugoslavia. Activitatea lor predominantă constă în urmărirea exactă a situației sociale a refugiaților și a altor cetățeni iugoslavi, pentru a stabili necesarul de alimente pentru populație, precum și pentru a preveni, dacă este cazul, foametea pe scară largă.

Crucea Roșie din Serbia și-a epuizat rezervele. Stocurile de alimente și medicamente s-au terminat. Donațiile din Iugoslavia, având în vedere situația, s-au redus la minimum. Donațiile din exterior nu pot ajunge la noi, pentru că granițele țării noastre sunt practic închise, datorită barierelor internaționale.

Majoritatea organizațiilor umanitare internaționale și-au redus ajutorul, fiind istovite de mizeria noastră, care – după cum declară – durează de prea multă vreme. Care este, atunci, scopul existenței organizațiilor umanitare internaționale, dacă rolul lor se reduce la cel de spectatori neajutorați ai suferințelor umane? Dacă acestea nu vor interveni și nu vor ajuta imediat, vor deveni responsabile de mizeria sau chiar de moartea celor pe care, prin misiunea pe care o au, ar trebui să-i îngrijească.

Crucea Roșie din Serbia adresează un apel tuturor celor care pot ajuta să o și facă acum. Orice contribuție în medicamente, alimente, îmbrăcăminte, materiale igienice vor fi primite cu apreciere și fiecare contribuție va putea salva, într-adevăr, o viață de om.

Crucea Roșie din Serbia va depune efortul maxim de a asigura ca ajutoarele să ajungă la cei care au cea mai mare nevoie de ele.

Radmila Cvetkovic
Președintele Crucii Roșii din Serbia
Belgrad, 23 iunie 1993

* * *

În tot ceea ce s-a petrecut în Europa de Est după 1989, sângeroasa destrămare a Iugoslaviei nu reprezintă, totuși, cea mai importantă problemă. Unde ar putea fi ea încadrată într-un top al evenimentelor sfârșitului de secol? Este ea sau nu este mai importantă decât încheierea războiului rece, decât reunificarea Germaniei, prăbușirea regimurilor așa-zis comuniste, destrămarea U.R.S.S., desființarea Tratatului de la Varșovia, dispariția lumii bipolare?

În contextul actual, destrămarea celei de a doua Iugoslavii nu poate avea pretenția de a ocupa un loc în fruntea ierarhiei. Ce va aduce cu sine viitorul, este greu de prevăzut, dar nu este complet exclus ca problema iugoslavă să mai urce câteva locuri în clasament, ceea ce ar putea echivala cu o catastrofă de mari dimensiuni. Eu zic Doamne ferește, pentru că s-a mai întâmplat de două ori. Și, fiindcă drama iugoslavă a fost doar o părticică dintr-un uriaș mozaic al schimbării la față a Europei de Est, ea nu poate fi privită decât încadrată în acest mozaic. Rezultă, prin urmare, că, dacă lumea bipolară trebuia să moară, dacă socialismul (comunismul) trebuia să moară, dacă Tratatul de la Varșovia trebuia să moară,

dacă U.R.S.S. trebuia să moară și dacă Germania trebuia să trăiască, trebuia să moară și Iugoslavia.

Iugoslavia trebuia să moară chiar de mai multe ori. Iugoslavia trebuia să moară, pentru că era comunistă. Mai trebuia să moară, o dată, pentru comunismul ei de tip iugoslav. Mai trebuia să moară, o dată, pentru situația ei geostrategică din Balcani. Și, încă o dată, pentru că a murit U.R.S.S. și, o dată în plus, pentru că există răzbunare.

Știu, veți spune, poate, că trebuia să moară, în primul rând, din cauza problemelor ei interne. Dar dacă ne-am elibera gândirea și verbul de sub ipocrizia bună la toate în perioada tranziției, ne-am pune, cu siguranță, câteva întrebări. S-ar fi destrămat Iugoslavia – cu toate contradicțiile relevate în familia slavilor de sud – dacă nu ar fi existat subminarea continuă și formidabila presiune exercitate de inamicii ei externi ? Se putea, oare, destrăma Iugoslavia dacă ar fi vrut-o doar Slovenia sau doar Croația ? Ar fi admis Europa așa ceva oricând și din partea oricui ? Ar fi permis modificări de granițe tocmai atunci când ele deveniseră, scriptic, inviolabile ? Nu știu ce răspunsuri aveți la ele, dar, în ceea ce mă privește, la toate răspund cu nu. Iugoslavia a murit, fiind ucisă de forțe interne puse pe picioare, întărite, încurajate, asmuțite de forțe externe. Loviturile de grație au fost aplicate și din interior, și din exterior, exact atunci și numai atunci când, în Colosseumul Balcanilor, stăpânii lumii au întors palma cu degetul mare în jos. Moarte ! De la ultimul mare măcel din arenă trecuseră aproape cinci decenii. Gladiatorii obosiseră a se tot amenința în limitele înțelegerii de la Ialta. Unii dintre ei au obosit mai tare și au încheiat, cu gladiatorii cei mai puternici din grupul inamic, o nouă înțelegere, la Malta. Apoi, s-au retras și i-au lăsat pe vechile poziții, complet descoperite, pe gladiatorii mai slabi și foști aliați. De menționat că cei care s-au retras vorbeau rușește.

Iugoslavia trebuia, deci, să moară, pentru că era comunistă. Trebuia să moară Iugoslavia comunistă. Ea urma să moară din cauza viciilor grave pe care le avea acest mod de producție, în general. Nu este cazul să le detaliem. La ele s-au adăugat factorii externi. Astăzi, toată lumea se bucură pentru faptul că, și în perioada 1989-1994, S.U.A. își fixaseră în planurile lor strategice, ca obiectiv primordial, distrugerea comunismului. Pe locul doi se afla păstrarea superiorității militare față de U.R.S.S. Ambele obiective au fost îndeplinite cu întrebuințarea forței. Desigur, nu a celei mai brutale și mai primitive. S-a utilizat forța diversiunii, a subminării din interior, a războiului psihologic... A existat un Gorbaciov (după ce a ridicat premiul Nobel pentru pace, țara sa și Balcanii se află în necontenit război). A existat un papă – Ioan Paul II – în fruntea Vaticanului, care a așezat cu grijă candela exact sub butoiul cu pulbere. Au existat mulți alții. "Agenturile" – cum spunea, în disperarea sa – Nicolae Ceaușescu.

Tot ce a fost dincolo de cortina de fier, inclusiv U.R.S.S., a fost făcut K.O. prin întrebuințarea acestor lovituri. Iugoslavia și-a luat porția ei chiar în contextul european general. În toate țările din Est, aceste forțe au lovit în punctele cele mai descoperite ale

sistemului: productivitate economică scăzută; democrație falsă; drepturi ale omului nerespectate; problema națională nerezolvată; religia gâtuită etc.

Vârfurile de lance n-au fost, în clipa istorică decisivă a trecerii la un nou sistem, dizidenții cei mai consecvenți, deținuții politici, elemente ale diasporei patriotice, active. Ele nu au fost nici în perioada scurtă, de câțiva ani (unii spun ultimii cinci ani), care a precedat reformele, perestroika, revoluția de catifea, schimbarea de regim, revoluția din decembrie. Peste tot, dacă ar fi să facem bilanțul, cei care au fost întrebuințați în aplicarea loviturilor au fost diverse personalități mai mult sau mai puțin importante din rândul partidelor comuniste aflate la conducere. Cu ei s-a mers înainte. Existând, încă de pe atunci, garanția că, până una-alta, înainte era mai bine. De ce așa, ne vom dumiri mai târziu. Prin urmare, nu trebuie să ne mirăm că, din Letonia până în Bulgaria, peste tot, în fruntea bucatelor vom întâlni, încă o perioadă de timp, chipuri atât de cunoscute. Și nici lamentările, și nici blamarea incapacității uneia sau alteia dintre națiunile Estului – că n-ar avea suficientă verticalitate și discernământ politic – nu-și au rostul. Treburile s-au desfășurat și se desfășoară pe făgașul lor normal. Jocurile sunt făcute de mult și nu de către ele.

Cum s-a resimțit aceasta în Iugoslavia? La fel ca peste tot. Exacerbarea naționalismului, adâncirea crizei economice și a crizei morale, izolarea politică, zdruncinarea încrederii în structurile existente... A fost o primă perioadă, în care s-a urmărit decesul Iugoslaviei comuniste, dar nu și destrămarea ei. Până la prăbușirea U.R.S.S., vechea schemă a menținerii cordonului iugoslav, pentru a feri Mediterana de penetrarea politico-militară sovietică, a rămas în picioare ca o stratregie verificată de practică.

Este adevărat, Iugoslavia comunistă mai trebuia să moară, o dată, pentru comunismul ei de tip iugoslav. Orice comparație am face cu diversele forme de socialism original cu care se mândrea fiecare țară a blocului de Est, cel de tip iugoslav era mai deosebit decât toate. A fost, de la început și până la sfârșit, mai deosebit. Nu-i vom face autopsia (din nefericire, acesta este un termen potrivit) pentru a demonstra acest fapt. Subliniem doar că, în ciuda eșecurilor succesive și a eșecului final, acest tip de socialism se dovedise cel mai inventiv, cel mai adaptabil la exigențele economiei de piață. Era periculos în felul său, pentru că putea deveni un model de urmat – mult mai liberal decât toate modelele de socialism. Era un model care ar fi putut demonstra, poate, că și societatea socialistă dispune de capacitatea de autoreglare. Ar fi putut demonstra, poate, că similar capitalismului, care traversează diverse crize, unele deosebit de profunde, socialismul iugoslav este capabil să se țină pe picioare în situații de criză. Iugoslavii mai cred și azi că, dacă nu și-ar fi băgat nimeni coada în treburile lor...

Dar Iugoslavia trebuia să moară și pentru că a murit U.R.S.S. Un paradox? De ce tocmai pentru că a murit U.R.S.S., când se cunoaște faptul că Moscova a lucrat permanent la destrămarea Iugoslaviei? Logic ar fi fost ca, scăpând de dușman, Iugoslavia să renască pur și simplu, în urma materializării marilor promisiuni ale Occidentului. Ne aflăm exact în situația de dinaintea și din timpul celui de al doilea măcel mondial. Căderea sovieticilor a

însemnat, și atunci, și acum, în anii 90, spargerea în bucăți a iugoslaviei. În condițiile dispariției lumii bipolare, nimeni nu are nevoie de o Iugoslavie puternică și incomodă în Balcani. Dimpotrivă, Balcanii trebuie să devină penetrabili și, pentru aceasta, destrămarea Iugoslaviei în state independente cât mai mărunte constituie o cerință indispensabilă. Iată că ceea ce a urmărit, timp de decenii, U.R.S.S., au desăvârșit, din nou, inamicii acesteia și în favoarea lor. Istoria se repetă cu încăpățânare.

Iugoslavia a resimțit pe toate canalele urmările prăbușirii U.R.S.S. A resimțit, din nou, a nu știu câta oară, importanța ei geostrategică. Va muri și din cauza acesteia. Cine stăpânește Balcanii, prin orice metodă de stăpânire, dispune de aceleași deschideri spre Orient. Exact cum, cu secole în urmă, cel ce stăpânea Balcanii avea deschideri spre Occident.

În postura lor de "securist global", S.U.A. nu au manifestat interes față de problema iugoslavă decât în subsidiar. După o perioadă de expectativă, a descurajat atât de formal secesiunea previzibilă a Sloveniei și Croației încât, a doua zi, acestea au trecut la faptă. S-a putut remarca activizarea unei grupări filogermane din administrația Bush, în frunte cu domnii Eagelberger și Zimmerman.

Cine i-a activizat și de ce? Ale cui interese au purtat acești domni? Se poate presupune că, prin poziția lor – care a contribuit la destrămarea Iugoslaviei –, ei nu ar fi slujit interesele naționale americane? Le-au neglijat pe acestea în folosul Germaniei? Cam acestea sunt întrebările cu care nu au fost înghesuiți nici domnul Kohl, nici domnul Genscher, nici domnul Bush, nici domnii Baker sau Christopher. Aceștia – nefiind încă la ora memoriilor trunchiate – nu ar fi putut declara decât ceea ce afirmă toată ziua. Pentru politicienii de acest calibru – urmăriți-le luările de poziție – nu există decât noțiunea "acum". Cu aceasta operează politicul, sperând că acel "acum" va deveni, poate, veșnicia. Și, totuși, cândva, bunicul Bush ar putea povesti, la urechea nepotelului, un story care să-i folosească în viață, iar nouă – ca să nu murim proști.

Când, în timpul lungului război irako-iranian, Occidentul a rămas fără petrolul indispensabil societății sale industrializate, acesta s-a speriat, s-a înfuriat, a tras concluziile și a luat măsuri. Trebuia, era vital. Așa se face că Saddam Husein a fost încurajat să invadeze Kuweitul, pentru ca acesta să fie eliberat. De către cine? De comunitatea internațională indignată până în albul ochilor de o asemenea îndrăzneală. Cum puteau ajunge altfel americanii pe pământul sfânt al lui Mohamed din Arabia Saudită? Cum altfel decât ca eliberatori. În nici o altă postură, având în vedere sentimentele atât de diverse – eufemistic vorbind – ale lumii arabe față de S.U.A. Și dacă Irakul se mai agită și acum și Saddam Husein a rămas pe poziție, așa rău cum este, aceasta se întâmplă pentru ca S.U.A. să aibă ce apăra. Dar, pentru a fi și a rămâne acolo, cu mâna pe robinetul de petrol al lumii, pe principalul robinet, americanii au avut și au nevoie de sprijinul politic și economic al Germaniei – cel mai puternic partener din alianța transatlantică. Germania a dat și ceva ajutor militar, garantând ordinea de la granița de est a aliantei și umplând, cu navele sale

militare, vidul lăsat în Mediterana de Flota a 6-a, preocupată de "Desert Storm". Ajutorul, complex și substanțial, a avut prețul lui : mână liberă în Balcani !

Într-adevăr, S.U.A. au predat, în 1991, pârghiile de control ale crizei iugoslave în mâinile C.E. Totul, cu perdea. În dosul ei se afla reunita Germanie. Așa se explică ofensiva politică declanșată de Germania unită împotriva statului iugoslav, membru O.N.U., membru C.S.C.E., fără ca S.U.A. să se opună efectiv și fără ca ceilalți parteneri din C.E. să crâcnească prea mult.

Dacă, pe termen lung, S.U.A. vor regreta sau nu acest târg, rămâne de văzut. Oricum, în ansamblul ei, lumea se află, acum, sub controlul celui care păzește robinetul de petrol. Dacă îl închide, în cel mult câteva luni, la Tokio și la Madrid, la Londra și la Paris s-ar putea să nu fie lumină decât în timpul zilei. Și acest lucru se cunoaște foarte bine în toate capitalele lumii... Ce va fi învățat nepotelul din acest story, se va vedea în secolul următor.

În ceea ce privește Germania, după unificare, a devenit unica superputere europeană. Influența ei a crescut extraordinar și sporește în continuare. Cât de mare este ea, o demonstrează, printre altele, însăși drama iugoslavă. Dacă poziția S.U.A. își găsește diverse explicații, ce alte justificări decât propria lor slăbiciune pot ridica țările Comunității Europene? De ce nu au făcut presiuni înainte de iunie 1991, pentru a opri sprijinul german față (politic, economic, militar) acordat Sloveniei și Croației în tendințele lor secesioniste ? De ce a trecut C.E. la acțiune abia după producerea destrămării și după izbucnirea vărsărilor de sânge previzibile și prognozate cu exactitate ? Cum s-ar explica altfel reușita presiunilor germane asupra membrilor C.E. de a recunoaște, și ele, Slovenia și Croația drept state independente ?

Acest episod, la care au participat miniștri de externe din țările C.E., va căpăta, cândva, dimensiuni și semnificații mult mai mari decât cele pe care le-a avut la momentul respectiv și chiar mai mari decât cele pe care le are acum. La acea ședință memorabilă, când, în urma dezbaterii, s-a hotărât – cu opt voturi contra și doar patru pentru – respingerea propunerii de recunoaștere a celor două state, Hans Dietrich Genscher a declarat că nu va părăsi sala până nu va obține ceea ce dorește Germania : recunoașterea. Ce s-a petrecut, apoi, acolo, între zece seara și trei dimineața, vom afla cândva. Ce a promis Germania ? Cu ce a amenințat ? Cu ce a convins ? Nu se știe. Important este că, după șase luni de la declarațiile de independență ale Sloveniei și Croației, dar înainte de declarația de independență a Bosniei-Herțegovina, C.E. a cedat. Și dacă C.E. înseamnă, poate, ceva impersonal, atunci trebuie spus că a cedat Marea Britanie, a cedat Franța, a cedat Italia... De ce nu s-au petrecut oare, în acea noapte, lucrurile invers ? De ce nu a cedat, în final, Germania ? Să-l credem pe fostul ministru de externe italian De Michelis că Germania ar fi amenințat, atunci, cu tulburări la granița germano-polonеză ? Să se fi ajuns chiar până aici ? Nici nu vreau să cred. Dar dacă este așa, stăm foarte prost.

Fără precedentul sloven și cel croat, nici Bosnia-Herțegovina n-ar fi făcut pasul spre secesiune și, mai mult ca sigur, nici vărsarea de sânge de aici nu ar fi avut loc. De altfel,

Izetbegovic a făcut acel pas iresponsabil după vizita efectuată în Germania. Dacă există vreo legătură între cele două evenimente...

Şi, totuşi, istoria nu se poate repeta, se încăpăţânează optimiştii. Într-un fel, au dreptate. Destrămarea Iugoslaviei are, iată, o cu totul altă poveste. A tras Germania vreun foc de armă? A cotropit vreun teritoriu? Nicidecum. Al doilea măcel mondial a fost o lecţie cumplită. Germania a învăţat, în sfârşit şi ea, ceea ce trebuia ştiut încă de mult, de la anexarea Bosniei-Herţegovina la Austro-Ungaria. Ceea ce trebuia ştiut după lecţia primului măcel mondial. Şi, apoi, a celui de al doilea. Balcanii nu se pot călca în picioare fără să-ţi rupi gâtul. A urmat, însă, şi marea revelaţie. Ruperea gâtului nu se lasă cu absolut nici o durere dacă este gâtul altuia. De aici şi până la a pregăti cum se cuvine asmuţirea balcanicilor primitivi unul împotriva altuia nu era decât un pas. Acel pas a fost făcut. Reuşita sa este totală. Din Iugoslavia de altădată, care a umilit de două ori Germania, nu a rămas aproape nimic. Germania s-a răzbunat deja, fără să-şi fi dus, însă, răzbunarea până la capăt. Iugoslavia trebuia să moară şi de răzbunare.

Germania a prăbuşit principalul său obstacol din Balcani. A reuşit, dar piesa nu este încă jucată.

Până acum, este limpede că forţarea recunoaşterii Sloveniei şi Croaţiei, apoi a Bosniei-Herţegovina în limitele graniţelor atât de contestate a fost un pas conştient, un obiectiv fixat din timp şi nu o greşeală. În orice caz, nu o greşeală germană, ci un plan german. Numai astfel, prin încurajarea nedreptăţilor, se putea aprinde scânteia războiului în Iugoslavia. S-a vrut, în primul rând, secesiunea pentru a zdrobi Iugoslavia. În al doilea rând, s-a vrut războiul. S-a dorit război în Balcani, când C.E. şi O.N.U. nu mai prididesc cu găsirea soluţiilor de pace?

Din păcate, da. De ce? Pentru că, într-o anumită concepţie, doar menţinerea focarului de război din Croaţia şi din Bosnia-Herţegovina va putea împiedica, pentru moment, ridicarea problemei autodeterminării întregii populaţii sârbe. Acest moment trebuie îndepărtat, alungat cât mai departe. Unirea tuturor sârbilor într-o singură ţară nu va rămâne fără urmări pentru cei care vor, în Balcani, un şir de state liliputane, fără nici o forţă.

Războiul din ex-Iugoslavia este dorit şi din alt punct de vedere, cel al finalităţii. S-au realizat sau nu s-au realizat penetrarea şi stăpânirea totală a Balcanilor spre Adriatica şi spre Orient? Nu. Iugoslavia a fost distrusă, dar nu complet distrusă. Mai rezistă, impenetrabilă, încă, Republica Federală Iugoslavia. Comunitatea internaţională nici nu o recunoaşte ca atare. Vorbeşte de Serbia şi Muntenegru. Este şi acesta un semn. Un semn rău. Mai rău pentru duşmanii fostei Iugoslavii este faptul că, deşi bulversată, restructurată, redusă ca efective, cu înzestrare diminuată, Armata Iugoslavă există. Ea este destul de puternică pentru a nu se ţine seama de ea. Este destul de puternică pentru a nu fi considerată o cremene suficient de dură, care, lovită, să nu poată declanşa scânteia aruncării în aer a întregii Peninsule Balcanice şi a Europei.

Sunt mulți iugoslavi care condamnă neangajarea decisivă a Armatei Populare Iugoslave în războiul din Slovenia și în cel din Croația. Poate s-ar fi putut salva, totuși, Iugoslavia federativă. Poate au dreptate. Dar dacă nu au? Dacă sprijinul german acordat Sloveniei și Croației, apoi încurajarea unei Bosnii-Herțegovina musulmane purta cu sine și capcana atragerii Armatei Iugoslave într-un război care putea deveni sfârșitul ei? Mai conta, astăzi, oare, fără armată, Republica Federală Iugoslavia?

Spuneam că războiul va continua, pentru că Mica Iugoslavie nu a cedat nici sub presiunea embargoului, și nici sub cea a amenințărilor. Tare mi-e greu să scriu ceea ce urmează, dar cred că obiectivul penetrării totale a Balcanilor nu a fost suspendat. Se vor întreprinde, prin urmare, măsuri de îngenunchere definitivă a Iugoslaviei.

O modalitate va fi menținerea stării de război și, în paralel, escaladarea treptată a măsurilor de ordin militar împotriva Republicii Federale Iugoslavia. În acest context, pașii mici, parcurși la intervale bine determinate, nici nu ar fi sesizabili de către opinia publică. Lumea s-ar trezi, dintr-o dată, într-un nou război. Dar, atenție, în raport cu evoluția situației internaționale, acesta ar putea fi ori foarte scurt, ori de uzură și foarte lung, ori extrem de intens și mondial.

O altă modalitate, de asemenea în contextul încurajării continuării războiului, va fi atâtarea naționalismului albanez din Kosovo-Metohia și a celui unguresc din Voivodina. Nu este exclus ca, și aici, să se ajungă la violență, la declarații de independență, de autonomie. Cu război în Croația, cu război în Bosnia-Herțegovina, cu război în Serbia, toate din cauza acelor sârbi despre care, de ani de zile, vă spunem că trebuie nimiciți, lumea ar considera mai mult decât justificată aplicarea celor mai dure corecții posibile Iugoslaviei federale. Iată din ce cauză cred că războiul din Bosnia-Herțegovina va fi încurajat din umbră, prin intermediari, prin alianțe secrete-surpriză, prin combinații obscure. Și tare mi-e teamă că, printr-un alt joc al marilor puteri, să nu fie asmuțiți și alți balcanici împotriva celor mai incomozi balcanici.

După ce s-a spart în bucăți Cehoslovacia, toată Europa s-a gândit la München. Occidentul a râs gros și a ridiculizat ideea. Prostii! Adică cum München? Ce, nu se vede că ridicăm o casă europeană? Mă întreb și eu, după trei ani de tranziție, dacă acoperișul acestei case se va întinde și asupra noastră sau dacă noi, toți cei din Est, ne vom înghesui, de-a valma, pe sub streșinele ei? Cine va rămâne pe dinafară?

Dacă noul München este o gogoriță, sper să nu ajungem să asemuim un alt eveniment viitor cu Dictatul de la Viena, pentru că unul care ne-a răpit, din nou, Moldova am parcurs deja.

Și tare aș vrea să cred că îngrijorările mele de acest soi nu reprezintă decât ecouri dureroase ale unor vremuri și mai dureroase. Din păcate, nu sunt singurul îngrijorat și neliniștit. În aerul dătător de speranțe al Maastricht-ului plutește, totuși, ceva care seamănă a conciliatorism. Or, acesta este un alt semn care se repetă. "Am luptat șase ani în războiul împotriva germanilor. Nu vreau ca și nepoții mei să pățească la fel" – avea să declare lordul

Carrington generalului Kadijevic, în contextul creat în urma turului de forță al Germaniei, care a impus recunoașterea Sloveniei și Croației de către țările C.E.

Cum trebuie interpretate acuzațiile aduse Germaniei, de către partenerii ei occidentali, că ar fi greșit? Ce a greșit, rezultă cu claritate. Nu rezultă, în schimb, ce s-a urmărit, de fapt, ab initio. Nu știm față de ce plan inițial a greșit Germania. Sunt, într-adevăr, sincere regretele Occidentului? Se regretă baia de sânge din Bosnia-Herțegovina sau se regretă blocajul din fosta Iugoslavie, drumul parcurs doar pe jumătate în completa destrămare a conglomeratului iugoslav? Se regretă noua împărțire a Balcanilor pe același vechi aliniament al "marii schisme"? Se regretă compromiterea lamentabilă a ideii Europei unite, prin declanșarea, în antiteză, a secesiunilor, a modificărilor de granițe și a trecerii C.S.C.E. în desuetudine? Nu se condamnă, cumva, încălcarea de către partenerul german a unei anexe secrete a tratatului din septembrie 1991 privind reunificarea Germaniei? Nu ar fi exclus, dacă trecem în revistă semnatarii tratatului: S.U.A., U.R.S.S., Marea Britanie, Franța, R.F. Germania, R.D. Germană. Nu ar fi exclus, pentru că S.U.A. continuă să plătească datoria față de Germania unită și este, astfel, neutralizată. În interesele lor globale, Balcanii aflați sub control german nici nu contează prea mult. U.R.S.S. nu mai există și, cel puțin pentru moment, Rusia este prea preocupată cu problemele ei interne, pentru a mai putea privi agresiv spre exterior. Și chiar de ar privi, ce ar putea vedea în primul rând? Un nou cordon, cel al țărilor și țărișoarelor speriate, pregătite să îmbrace, la repezeală, tricoul de parteneri ai N.A.T.O. Abia dincolo de ele se află miezul problemei.

Marea Britanie și Franța, cu tot prestigiul și forța lor, sunt neutralizate prin frânghiile alianței de bloc, încorsetate de zidurile casei europene comune, prin mrejele tratatelor bilaterale.

În acest cadru, o Germanie foarte puternică și în ascensiune își poate permite diverse "extravaganțe" în propriul ei interes, chiar dacă mai ajunge, o dată, puiul negru al familiei. Și ce dacă? Nu a mai părăsit ea Liga Națiunilor fără să-i pese prea mult și tot într-o epocă a noii ordini europene?

La această oră, nu sunt, încă, semne ale expansiunii sale pe cale militară. Germania se extinde prin forța economicului și a politicului. Aceste forțe sunt mai rapide și mai eficiente decât cea mai perfectă străpungere realizată cu armate de tancuri și de divizii de aviație. Nu ele aduc, acum, condamnarea la moarte a unei țări. Aceasta sosește la destinație prin fax. Vor semna, și de acum încolo, asemenea faxuri, alături de Germania, toate țările C.E. Le va binecuvânta mereu Vaticanul? Vor profita de ele, mereu, vecinii puși pe jafuri ale victimelor desemnate într-o ordine devenită, deja, tradițională? Încotro se îndreaptă lumea?

* * *

Este îngrijorător și dă de gândit faptul că o țară a Balcanilor, a Europei a dispărut ca și cum n-ar fi existat vreodată. Nu s-a ținut, nicăieri, nici o slujbă de pomenire. Pe lângă păcatul destrămării ei sângeroase, pe lângă păcatul urmăririi avide sau chiar cu brațele

Incrucișate a hăituirii, loviri și agoniei victimei, acest păcat ar fi cel din urmă. Tot păcat se numește a fi. De nu s-ar răzbuna ele în modul cel mai crunt posibil. Speculez, în mintea mea, că, totuși, păcatul brațelor încrucișate n-o fi el chiar atât de mare... Sunt alții care vor plăti mai din greu. Sunt alții care plătesc deja.

Micuța Slovenie, un fel de locomotivă a Iugoslaviei de propulsare spre standardele Occidentului, a rămas fără garnitura care, e drept, o îngreuna. A rămas, însă, și fără tenderul ei plin de cărbuni, care îi asigurau forța. Are suficiente motive să regrete și garnitura lungă și grea, întinsă până în sărăcăcioasa Macedonie. Era o garnitură pusă în mișcare, avea deja inerție suficientă pentru a-și continua drumul și în pauzele în care locomotiva își trăgea suflul. Locomotiva slovenă s-a slobozit singură spre Occident. Întrebarea este dacă se va dovedi suficient de modernă pentru a putea circula pe ecartamentul trenurilor de mare viteză sau va împinge vagoane printr-un triaj regional? Și mai este o problemă. Cu ce se va lăsa integrarea în Occident a poporului sloven, care, cu mic cu mare, nu poate concura, ca număr, nici populația unui oraș mai acătării al Vestului? Îi paște sau nu desnaționalizarea, pierderea entității, așa cum s-au petrecut lucrurile, în doar 50 de ani, cu slovenii din Carintia? Așa ceva, în fosta lor Iugoslavie, nu a reprezentat niciodată un pericol real.

Croația, o altă republică industrializată a fostei Iugoslavii, trăiește și supraviețuiește încă prin euforia independenței cucerite după lungi secole de așteptare. Explicabil la un popor care, în întreaga sa istorie, a fost independent doar câțiva ani. Cineva a caracterizat Croația anilor '90 prin două cuvinte: ridicol și teribil. Trompete, marșuri, slujbe religioase fastuoase, drapele, steme... În fruntea bucatelor, foști comuniști, bătrâni generali croați ai fostei Armate Populare Iugoslave, bătrâni partizani antifasciști și, alături de ei, bătrâni ustași. Ei construiesc, acum, tânăra democrație croată. Or, aceasta este puternic pigmentată de elemente dictatoriale și ultranaționaliste. Pancroatismul continuă să fie sinonim cu sârbofobia. Poate nu toți croații sunt la fel, dar partidul de guvernământ, da. Or, acest partid a câștigat alegerile cu o foarte lejeră majoritate... Croația speră, dar refugiații croați nu prea se mai întorc pe la casele lor. Este și acesta un semn?

Inamicii de secole ai Croației – Ungaria, Austria, Italia, Germania – au devenit cei mai mari prieteni ai acesteia. Adevăr sau farsă?

Este liniște și pace în Croația? Nu. Ridicolul și teribilul o împing spre război. Sârbii Krajinei și Krajina sârbilor trebuie lichidate cu orice preț. Ce perspective tragice promite viitorul! Este mai bine sau mai rău ca înainte?

În Bosnia-Hertegovina, războiul tuturor împotriva tuturor continuă. Un teritoriu, în care diversele populații au trăit în înțelegere timp de o jumătate de secol, s-a transformat în cel mai mare abator uman european. Nu există vreo crimă care să nu fi fost comisă și repetată. Tot ce s-a putut distruge s-a distrus și același lucru se întâmplă chiar și cu ce nu poate fi distrus. Valorile morale au fost anulate. Cel mai descurajant este faptul că se trăiește cu senzația că lucrurile nu pot merge decât mai prost. Dar cel mai teribil este faptul că, aici,

nu mai există un viitor. "Viitorul nu mai există pentru nimeni, pentru că oamenii trăiesc cu amintirile lor, iar aici toate amintirile sunt înfricoșătoare".

În rest, negocieri la nivel înalt. Atât de înalt, încât, în teren, nimic nu se schimbă. Ceea ce se schimbă în teren, nu ajunge la un nivel înalt. Va fi pace, cândva? Da. Când? Nu se știe. Cum? Nu se știe.

Serbia și Muntenegru n-au fost angajate în război, dar au suferit și suferă consecințe grave în urma destrămării Iugoslaviei și a războiului. Consecințe nemijlocite, consecințe pe termen lung. Mica Iugoslavie a pierdut toate bătăliile diplomatice și a pierdut – la fel de grav – bătălia mass-media. Este înconjurată de un embargo extrem de sever, care îi paralizează economia, sărăcește populația, îi pregătește prăbușirea. Cercul vechilor ei dușmani se strânge tot mai mult în jurul ei. Prieteni tot atât de vechi au abandonat-o. Își trăiește condamnarea fără a fi judecată și fără a avea dreptul la apel. De ce toate acestea? De ce admite Europa înfometarea și distrugerea biologică a milioane de sârbi și muntenegrei, a sute de mii de refugiați? Când se va termina acest calvar? Ce preț va trebui plătit și cui?

Și Macedonia? Supraviețuire. Șanse minime de relansare economică. Vecini periculoși. Contradicții etnice grave. Multe rele și doar două lucruri bune: independență și pace. De-ar fi de durată...

Privind în urmă doar după doi-trei ani de la destrămarea sângeroasă, nu se pot vedea atât de multe încât să ajute la a privi mai limpede înainte.

Iugoslavia federativă a trebuit, totuși, să moară din foarte multe motive. Din tot atâtea ar fi trebuit să supraviețuiască. Iugoslavia a murit, însă, asasinată. Asasinată din interior și asasinată din exterior. Cei care au înfăptuit asasinatul i-au pregătit, desigur, și epitaful. Probabil, unul convențional și rece. Nu știu dacă va fi vreodată dat publicității. Noi nu suntem pregătiți să scriem altul. Nici nu dorim. Murind, Iugoslavia ne-a răpit ceva din trecut. Ne-a înnegurat amintirile și ne-a îngrijorat privind viitorul. Ne-am despărțit de o lume a noastră. Din ea făcea parte și Iugoslavia. Despărțirea este prea recentă pentru a realiza toate durerile și toate urmările ei. Asasinarea Iugoslaviei a lăsat în urmă un mare avertisment. Trăim într-o lume insuficient de sigură pentru a ne garanta pacea, dar suficient de nesigură pentru a evita războiul.

REFERIRI BIBLIOGRAFICE

1. *Srpski Sabor Informacioni Centar*. Belgrade, Nr. 15, ian., 1993.
2. *Ibid.*
3. *The Uprooting. Velauto International*. London – Belgrade – New York, 1992.
4. **Ferdo Sisic**. *The Peoples Enciclopedia of the Slovenes, Croats and Serbs*. Zagreb, 1929.
5. *Ecou din Medjugorje*, nr. 102, mai, 1993.
6. **Sima Circonic**. *The History of Yugoslavia*. Belgrade, 1973.
7. **Milan Budimir**. *Vidici*, nr. 2, 1938.
8. **Edmond Paris**. *Genocide in Satellite Croația, 1941–1945*, Chicago, 1961.
9. **Ante Starcevic**. *Izabrani spisi*, Zagreb, 1943.
10. *Ibid. Djela*, Zagreb, 1893–1896.
11. *Ibid. Slavoserpska pamina u Hovatskoj*. Zagreb, 1876.
12. **Pero Gavranic**. *Political history of the Croatian people*. Zagreb, 1895.
13. **Konstantin Bradvarevic**. *Armautluk u Zagrebu*. Novi Sad, 1902.
14. **Vladimir Corovic**. *The Black Book*. 1920.
15. *Rezoluția privind problema iugoslavă. Documente ale celei de a cincea sesiuni plenare a Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste*. Moscova, 6 aprilie, 1925.
16. **Oromos Mária**. *Merénylet Marseille-ben*. Budapest, 1984.
17. *Arhivele istorice ale P.C. Iugoslav*, citate de Dr. Kosta Cavoski in "The Creation and Changes of the Internal Borders of Yugoslavia". Belgrade, 1991.
18. Dr. **Bencze László**. *Milyen ember volt Ferdinánd* ? Magyar Honvéd, nr. 26/1993.

Alte surse

Constituția R.S.F. Iugoslavia, 1974.

Constituția R.F. Iugoslavia, 1992.

Dr. **Miodrag Starcevic, Nicola Petkovic** – *Croația 91. With Violence and Crimes Against Law*. Belgrad, 1991.

Prvoslav Radic. Ph.D. – *Who's who in Bosnia and Hercegovina.*

Goran Babic. *The European Graveyard.* Belgrad, 1992.
Florian Gârz. *Iugoslavia in flăcări.* București, 1993.
Veljko Kadijevic. *Punctul meu de vedere privind dezmembrarea.* Belgrad, 1993.
Aarons Mark – *Loftus John. Ratlines.* London, 1991.
Malaparte Curzio – *Kaputt.* London, 1965.
Manhattan Avro – *The Vatican's Holocaust.* Springfield (S.U.A.), 1986.
Edmond Paris – *The Vatican Against Europe.* London, 1961.
Pavlovic Stefan – *Jugoslavia.* London, 1971.
Zametica John – *The Yugoslav Conflict.* London, 1992.

Periodice

Defence & Foreign Affairs, Marea Britanie, colecția 1990–1993 ;
Military Review, S.U.A., colecția 1991–1993 ;
Ostereichische Militarische Zeitschrift, Austria, colecția 1990–1993 ;
Europäische Sicherheit, Germania, colecția 1992–1993 ;
Bojska, R.F. Iugoslavia, colecția 1990–1993 ;
Der Spiegel, Germania, colecția 1990–1993 ;
Newsweek, S.U.A., colecția 1990–1993 ;
Armata României, București, colecția 1992–1993.

Ca un semn bun, aceste ultime rânduri sunt scrise în seara de Ajun. Mâine, este Crăciunul anului 1993. O zi a recunoștinței.

De azi înainte, în toate serile de Ajun, mă voi gândi și la cei care m-au ajutat să scriu această carte. Sunt mulți și le mulțumesc tuturor. În mod deosebit, mulțumesc părinților mei, care m-au îndemnat să scriu, fiicelor mele, Monica și Cristina, care m-au sfătuit să scriu doar adevărul, unui vechi și foarte bun prieten (S.Z.K.) care nu a încetat să creadă că voi reuși, lui Ladislau Tompa jr, pentru observațiile de cititor avizat cu care au demarat primele capitole, și, desigur, familiei ing. Valeriu Cristea, care, în seri de neuitat, a dat prima notă de trecere lucrării în ansamblul ei.

Le datorez mulțumiri domnului Andy Paul, pentru prietenia și discreția cu care m-a ajutat să rămân eu însumi, și domnului dr. Neculai Fudulu, pentru sprijinirea altruistă a documentării. Rămân mereu îndatorat doamnelor „Scufi" Stoia, Delia Pavălchievici, Veronica Manu și Gabi Șoimaru, care mi-au facilitat accesul la surse bibliografice valoroase. Să mă ierte că am abuzat de bunăvoința lor. Mulțumesc, de asemenea, personalului Bibliotecii Americane din București.

Prietenului Brus C. îi mulțumesc pentru încurajările începutului, iar lui M.I. Delacruce – pentru cele ale sfârșitului de carte.

Nu voi putea răsplăti niciodată cum se cuvine ajutorul doamnei Petruța Vlad. Fie doar și pentru faptul că a cules la calculator un manuscris ilizibil și a suportat calvarul nenumăratelor modificări și corecturi. Totul, până în seara de Ajun.

În mod special, îi mulțumesc domnului locotenent-colonel Dragisa Nikolic, atașat militar, aero și naval de pe lângă Ambasada R.F. Iugoslavia, pentru sursele documentare puse la dispoziție și, nu în ultimul rând, pentru relevarea adevărurilor ignorate, necunoscute sau distorsionate ale realităților din perioada postbelică.

Fără sprijinul celor menționați, această carte nu ar fi putut fi scrisă.

C.I. CHRISTIAN

ANEXE

Hărți și fotografii

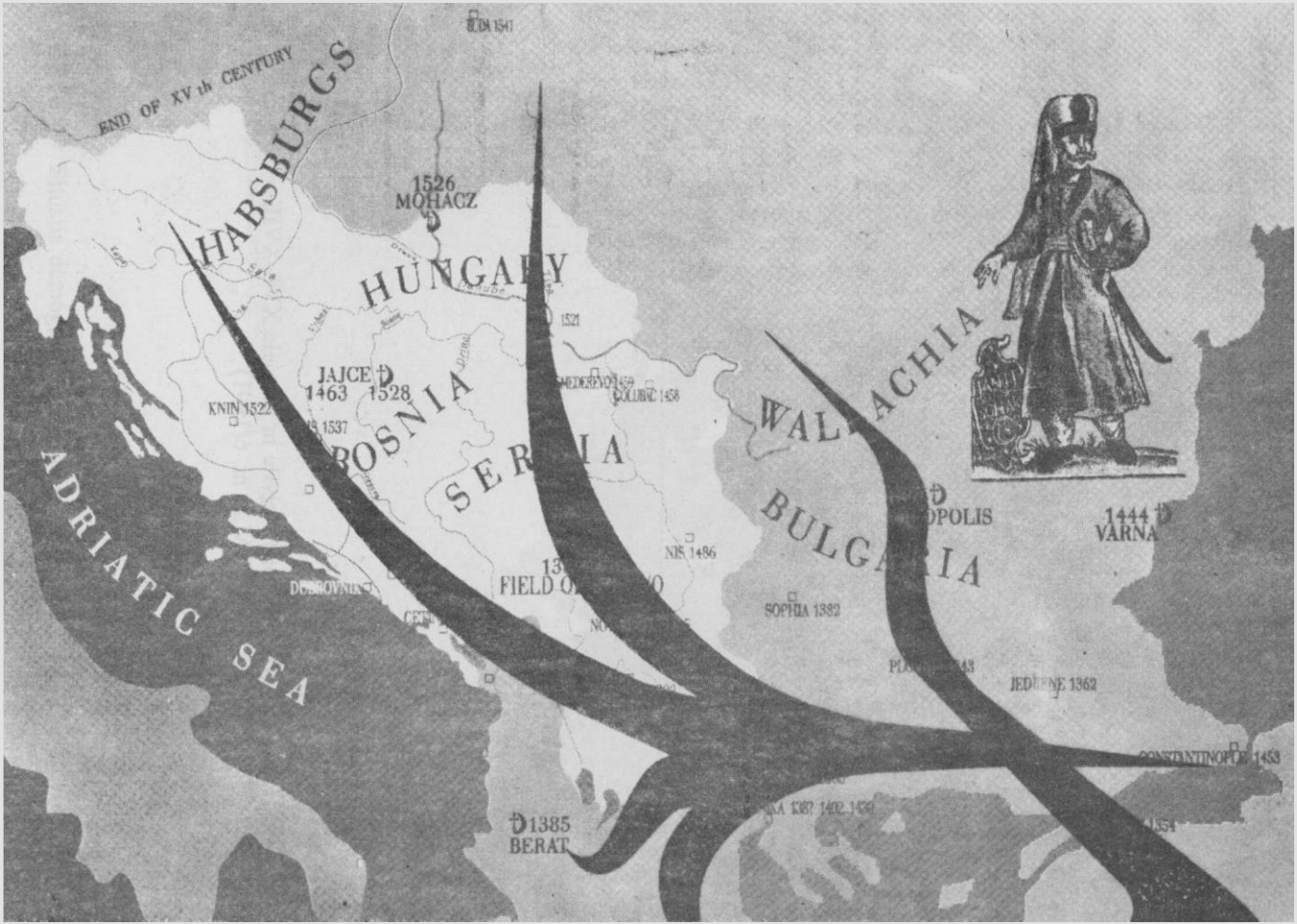

H01 – Invazia otomană în secolele XIV–XVI

H02 – Krajinele militare şi zonele civile în secolele XVI–XVIII (conf. O.M.Z. nr. 6/1991)

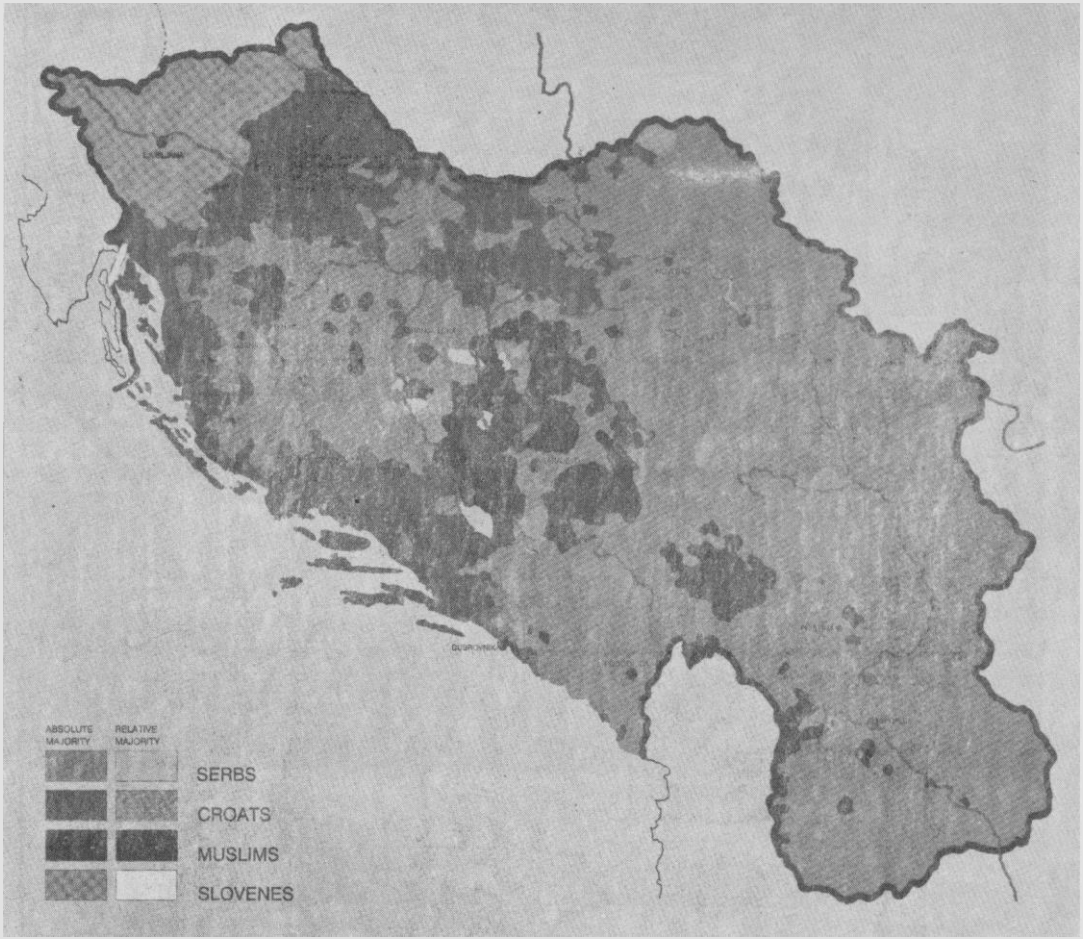

H03 – Situația demografică în Regatul Sârbilor, Croaților şi Slovenilor (conf. recensământului din 1931)

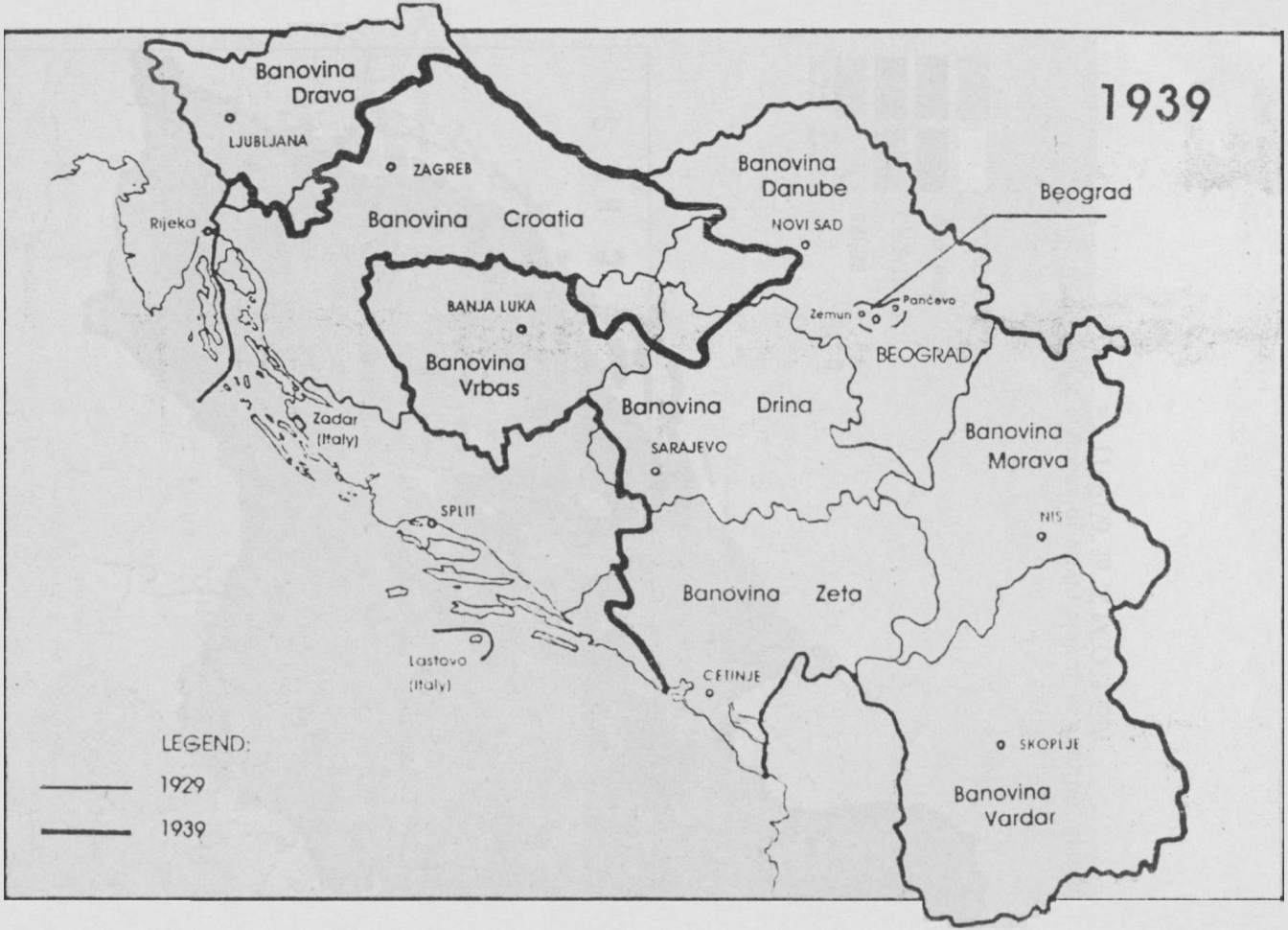

H04 – Împărțirea administrativă a Regatului Iugoslaviei după Acordul Cvetkovic-Macek

H05 – Situaţia demografică din Croaţia
şi Bosnia-Herţegovina

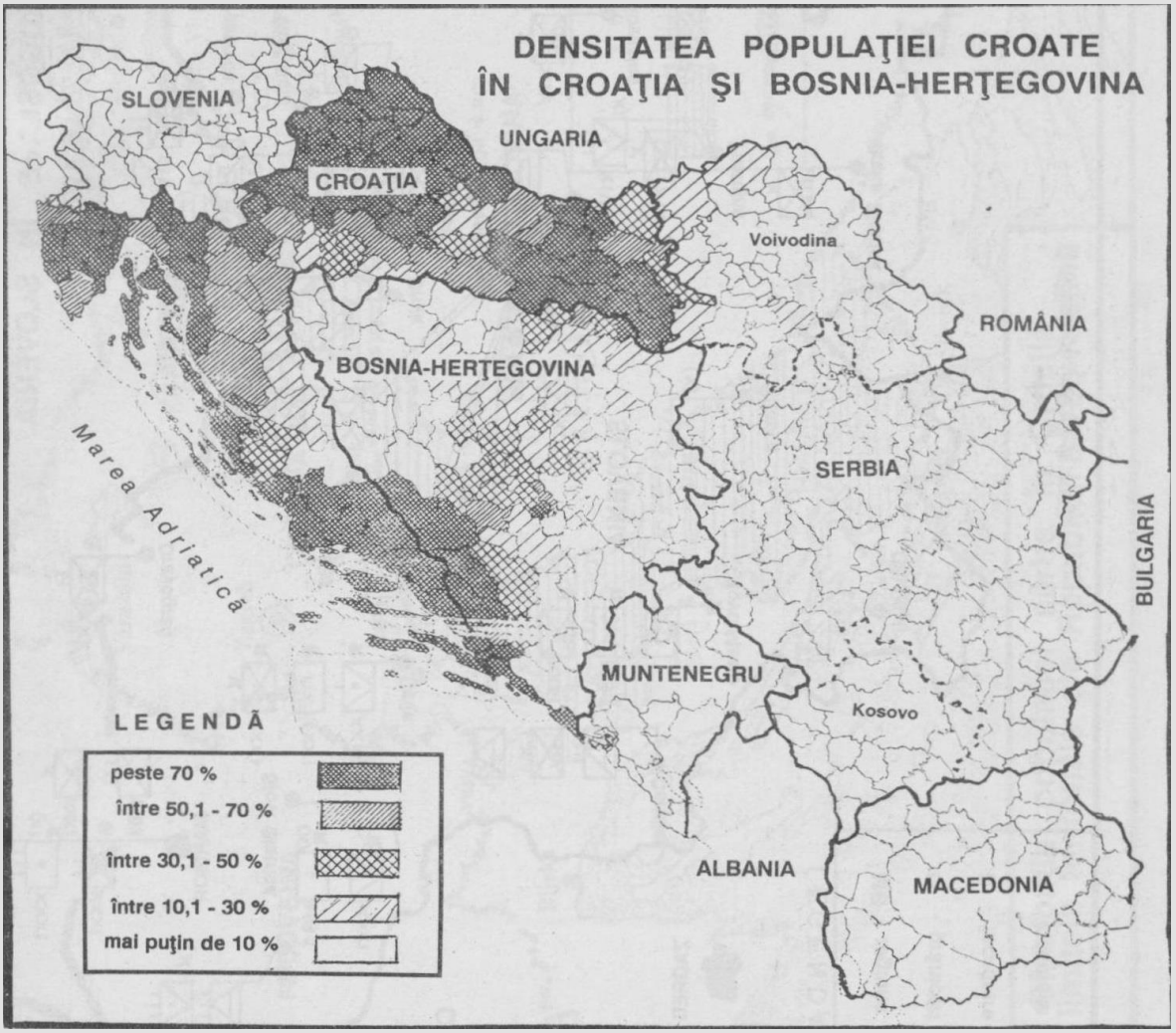

H06 – Densitatea populației croate în Croația şi Bosnia-Herțegovina

H07 – Sfâşierea Regatului Iugoslaviei, în 1941

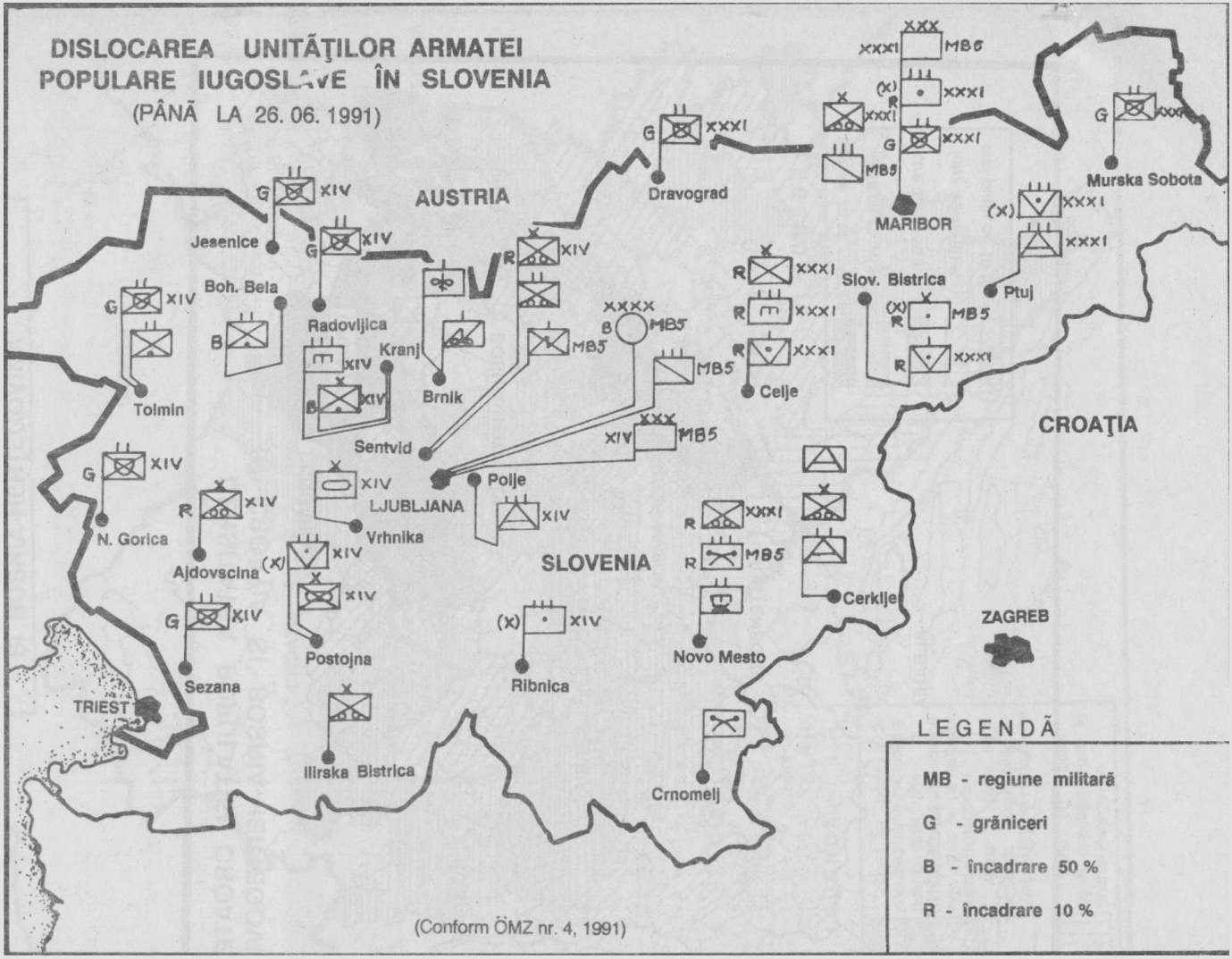

H08 – Dislocarea unităților Armatei Populare Iugoslave în Slovenia (până la 26.06.1991)

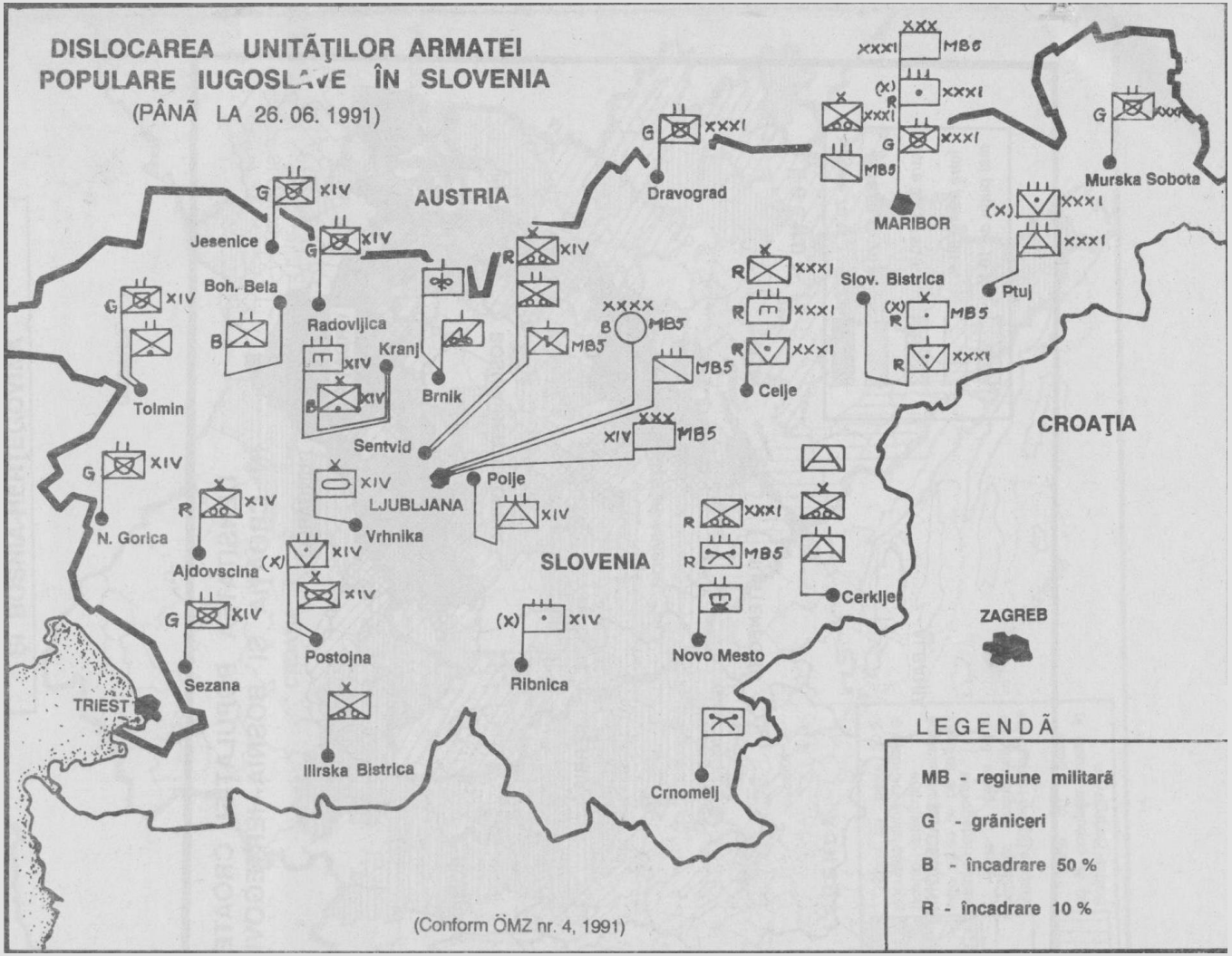

H09 – Distribuția populației sârbe în Croația şi limitele teritoriale ale Republicii Sârbe–Krajina

H10 – Luptele din Croația
(1991)

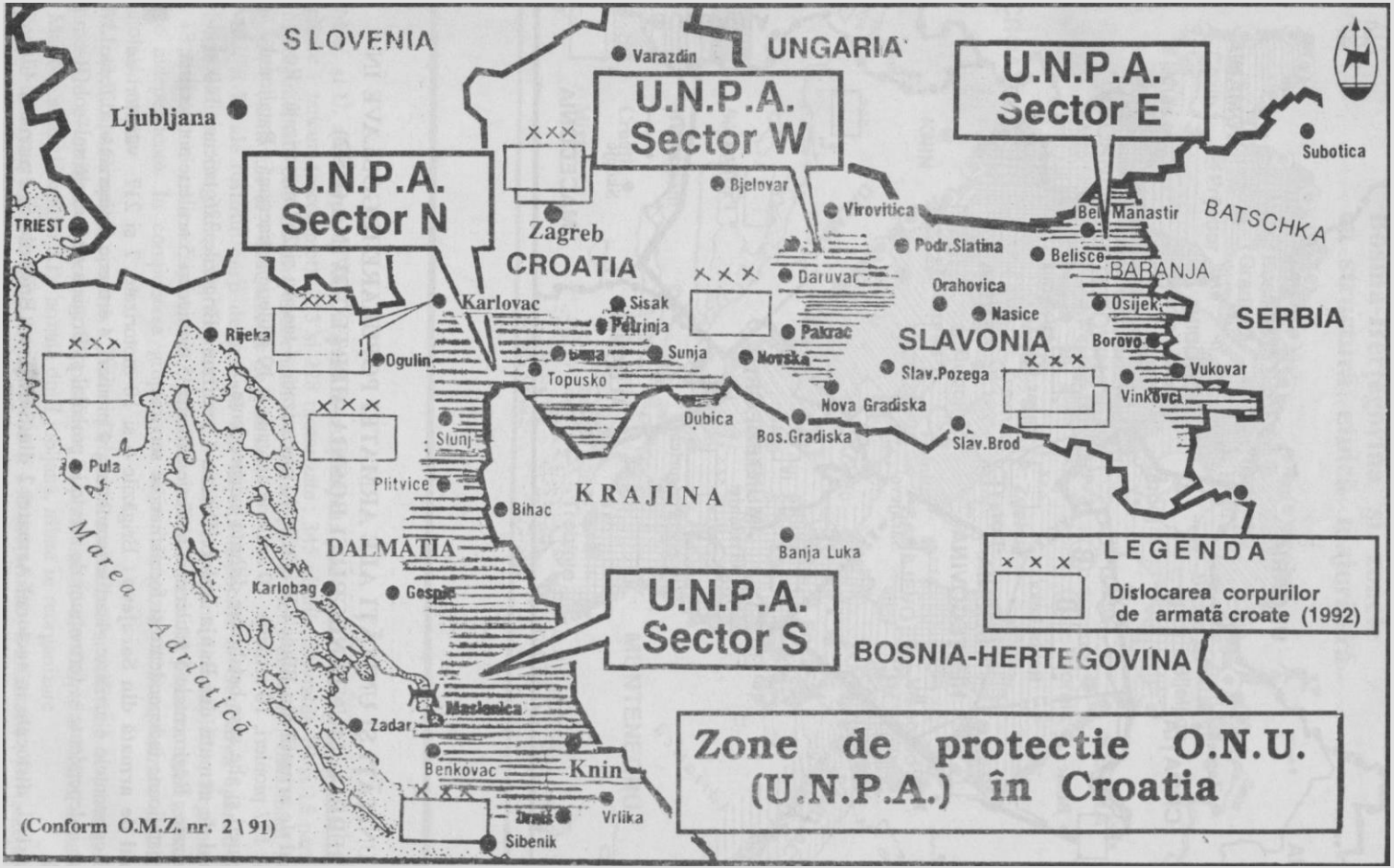

H11 – Zone de protecție O.N.U. (U.N.P.A.) în Croația

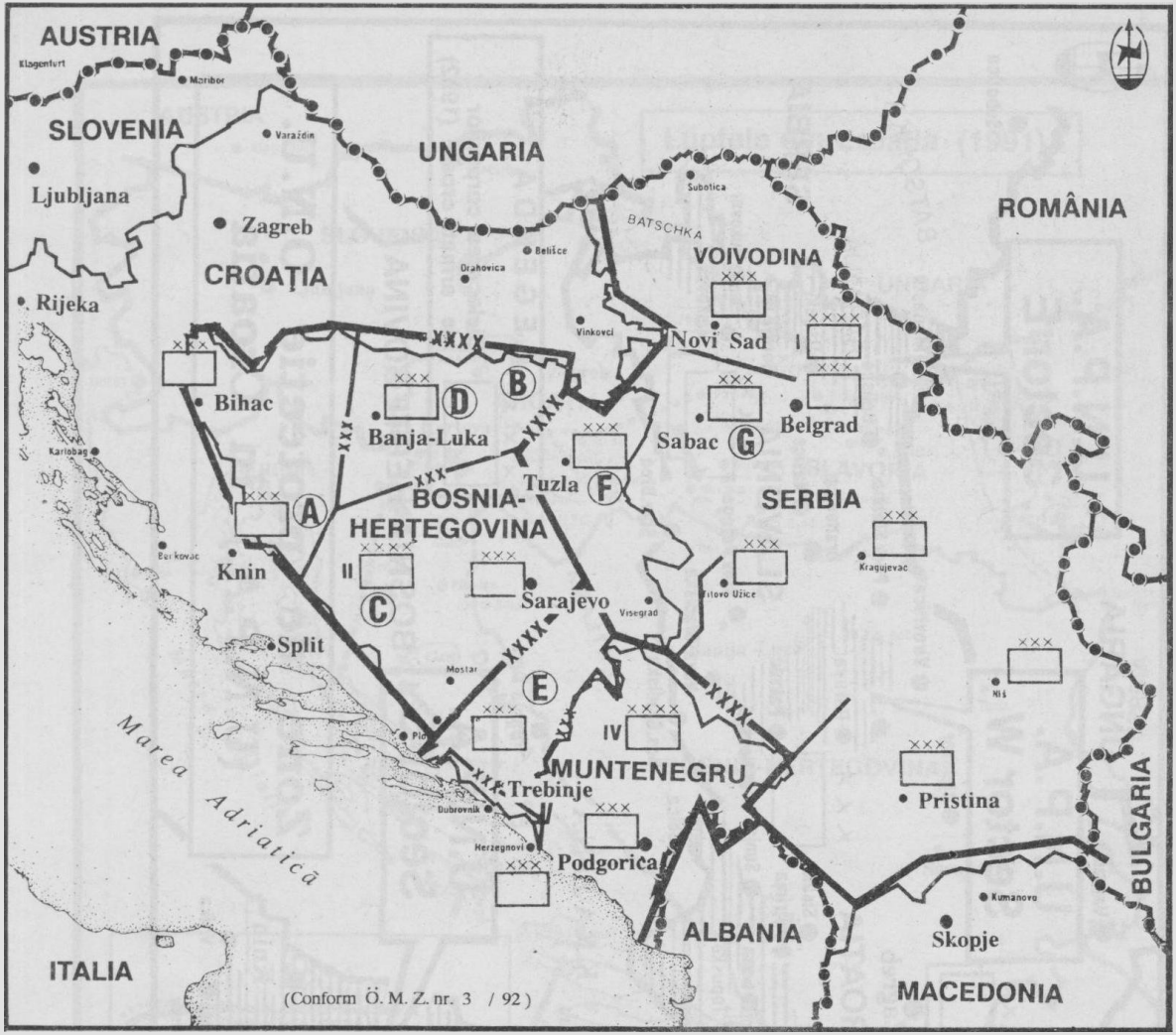

H12 – Mari unităţi şi unităţi ale armatei populare iugoslave în Serbia, Muntenegru şi Bosnia-Herţegovina (1992)

MARI UNITĂŢI ŞI UNITĂŢI ALE ARMATEI POPULARE IUGOSLAVE ÎN SERBIA, MUNTENEGRU ŞI BOSNIA-HERŢEGOVINA (1992)

A. Corpul de armată din Bihac:

Brigăzile 40 mecanizată, 4 tancuri şi 257 motorizată; Regimentele 127 pionieri. 10 artilerie, 10 artilerie antitanc şi 10 artilerie antiaeriană; Batalionul 10 pontonieri şi alte şase batalioane diferite independente.

B. Corpul de armată din Banja Luka:

Divizia 4 partizani; Brigăzile 326 tancuri, 140 şi 12 motorizate; Regimentele 5 artilerie, 5 artilerie antitanc, 5 pionieri şi 5 artilerie antiaeriană; diferite batalioane independente şi formaţiuni de servicii.

C. Corpul de armată din Sarajevo:

Brigăzile 6 şi 10 motorizate, 7 şi 217 vânători de munte; Regimentele 4 artilerie, 4 artilerie antitanc, 4 pionieri, 4 artilerie antiaeriană; diferite batalioane independente şi formaţiuni de servicii; probabil şi Brigada de rachete sol-sol (R-65 Frog).

D. M.U. şi U. dislocate în sectorul Armatei 2 din Sarajevo:

Brigăzile 513 pionieri, 475 antitanc, 580 artilerie; Regimentele 593 protecţie antichimică, 149 rachete antiaeriene (rachete KUB-M); Depozitele 970 şi 940; Detaşamentele 42 şi 43 grăniceri; Batalionul 374 auto.

E. M.U. şi U. ale Corpului XIV armată din Ljubljana dislocate in sectorul Armatei 2:

Brigăzile 1 tancuri (incomplet), 253 şi 228 motorizate; 345 alpină; Diviziile 10 şi 15 partizani; Regimentele 653 artilerie antiaeriană, 14 artilerie, 14 artilerie antitanc; Batalionul 14 pionieri; 6 batalioane şi 4 detaşamente de grăniceri.

F. M.U. şi U. ale fostului corp de armată din Rijeka dislocate la Gruparea operativă Trebinje–Bilec:

Brigăzile 13 şi 8 motorizate; 6 vânători de munte (incompletă); Regimentele 13 artilerie, 13 artilerie antiaeriană, 13 antitanc; Batalioanele 13 pionieri, diferite batalioane independente.

În compunerea grupării au intrat: Brigăzile 423 motorizate şi 216 vânători de munte.

G. M.I. şi U. ale Grupării operative Tuzla:

Brigada 2 motorizată şi o divizie de partizani; Regimentele 17 artilerie antiaeriană. 17 pionieri; în plus, unităţi ale Corpului XXXI armată din Maribor şi ale Corpului XIV armată din Ljubljana, aflate în reorganizare.

H. Corpul de armată din Sabac:

Brigăzile 195 şi 145 motorizate, 6 infanterie; Diviziile 11 şi 29 partizani; Regimentele 417 artilerie, 522 pionieri, 31 artilerie (mixt), 31 artilerie antiaeriană; 3 detaşamente de grăniceri; 6 batalioane independente (servicii).

H13 – Bosnia-Herțegovina şi zonele cu structură etnică majoritară

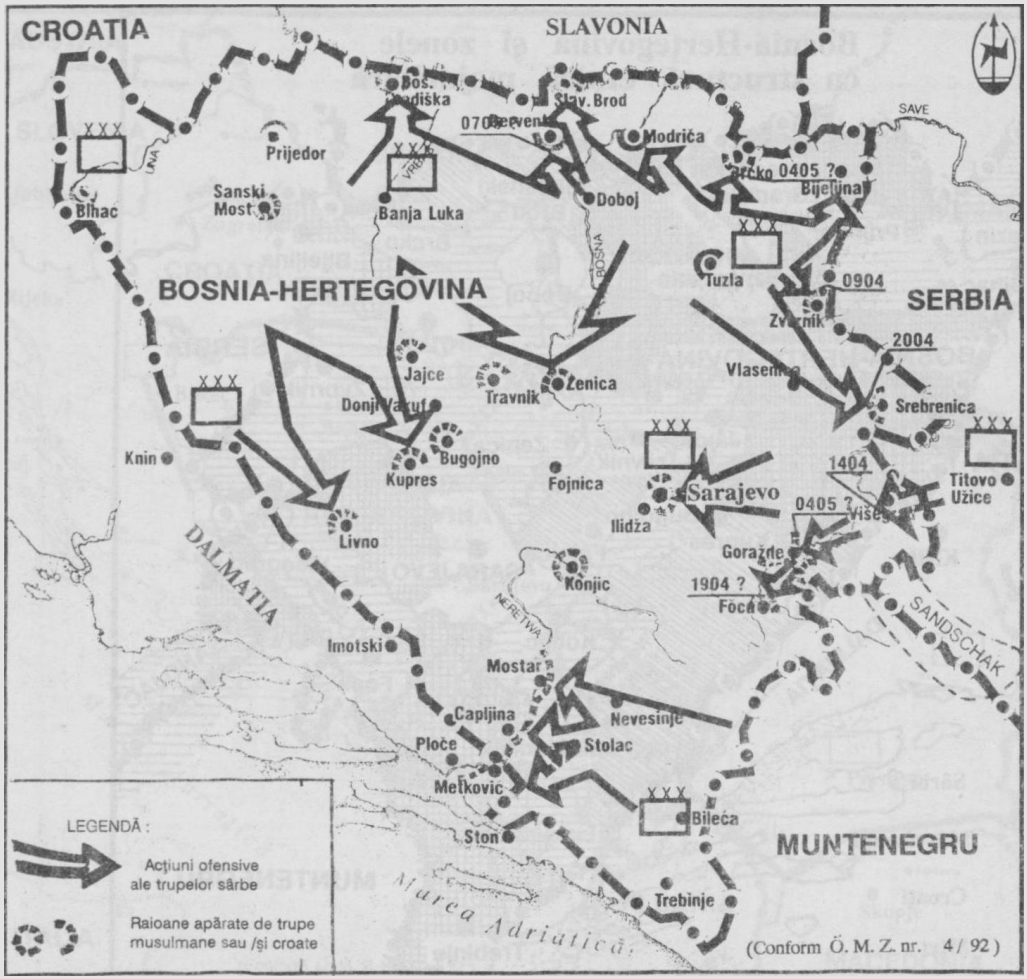

H14 – Operaţii militare în Bosnia-Herţegovina (1992)

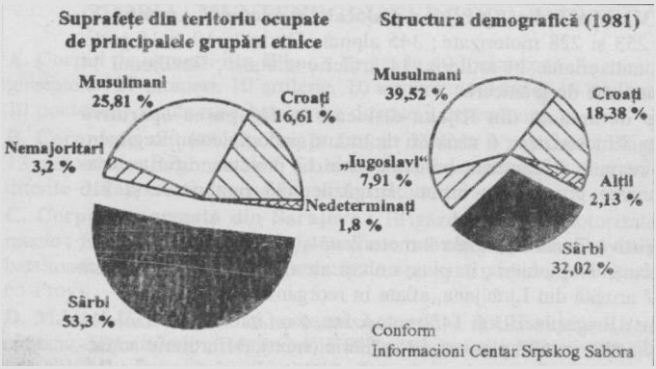

Populaţii şi teritorii în Bosnia-Herţegovina – în reprezentare grafică.

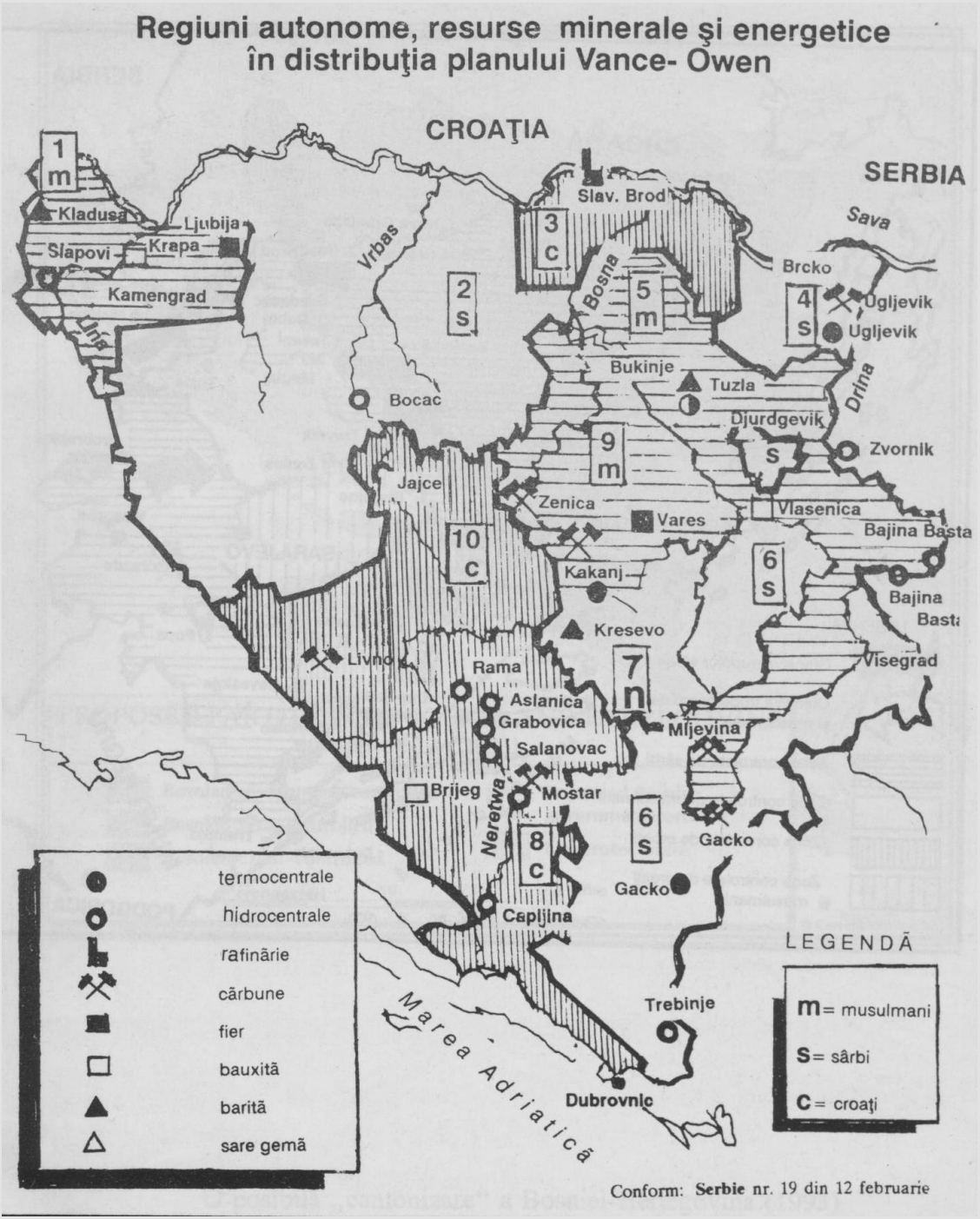

H15 – Regiuni autonome, resurse minerale şi energetice în distribuţia planului Vance-Owen

H16 – Bosnia-Herţegovina
Situaţia în noiembrie 1992

H17 – O posibilă „cantonizare” a Bosniei-Herțegovina (1993)
(conf. Curent History, nov. 1993)

H18 – Noile state ale Balcanilor (conf. Curent History, nov. 1993)

Pogromul din Zagreb 1902 (litografie contemporană)

A tras sau nu a tras în sârbi?
Caporalul Iosip Broz, din armata austro-ungară (1914)

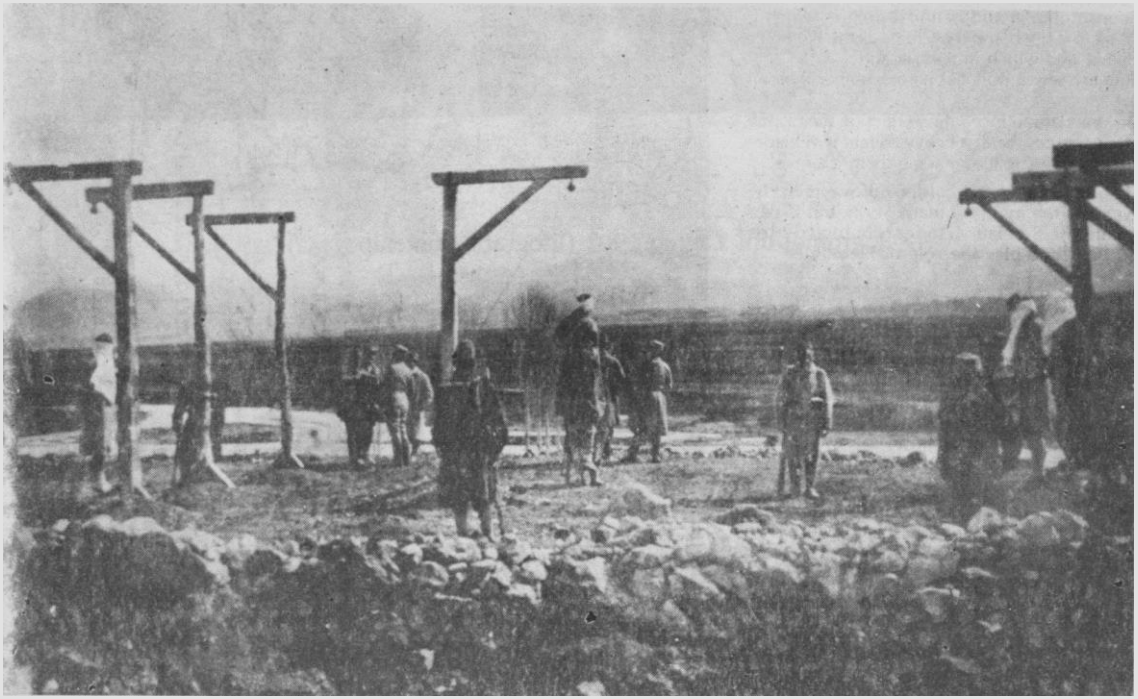

Sate sârbe exterminate prin spânzurare
de către armata austro-ungară (1914)

Regele Aleksandar
Karadjordjevic
(1888-1934)

Pe ultimul drum, cu ultima dorință:
„Cuvajte mi Jugoslaviju!” („Salvați Iugoslavia mea!”)

Hitler şi Mussolini –
asasinii primei
Iugoslavii

Începutul holocaustului.
„Gărzile lui Macek” asasinează civili sârbi în „Statul Independent Croat”
(aprilie, 1941)

Sârbii, asasinați de ustaşii croați
în lagărul de exterminare de la Jasenovac,
au fost aruncați în râul Sava

„Podul morții” – una dintre intrările în lagărul de exterminare de la Jasenovac

Crematoriul lagărului de la Jasenovac

Elita comuniştilor comintemişti făcători şi desfăcători de țară
(de la stânga la dreapta): V. Bakaric, I. Milutinovic, E. Kardelj, I.B. Tito, A. Rankovic, S. Vukmanovic şi M. Djilas

Ivan „Stevo“ Krajacic – agentul sovietic de care se temea până şi Tito

„Voi fi ultimul preşedinte al Iugoslaviei”
– a declarat Stipe Mesic, după vizita lui Hans Dietrich Genscher (1991).
Peste câteva luni, Croația îşi serba independența în acordurile imnului „Danke, Deutschland“

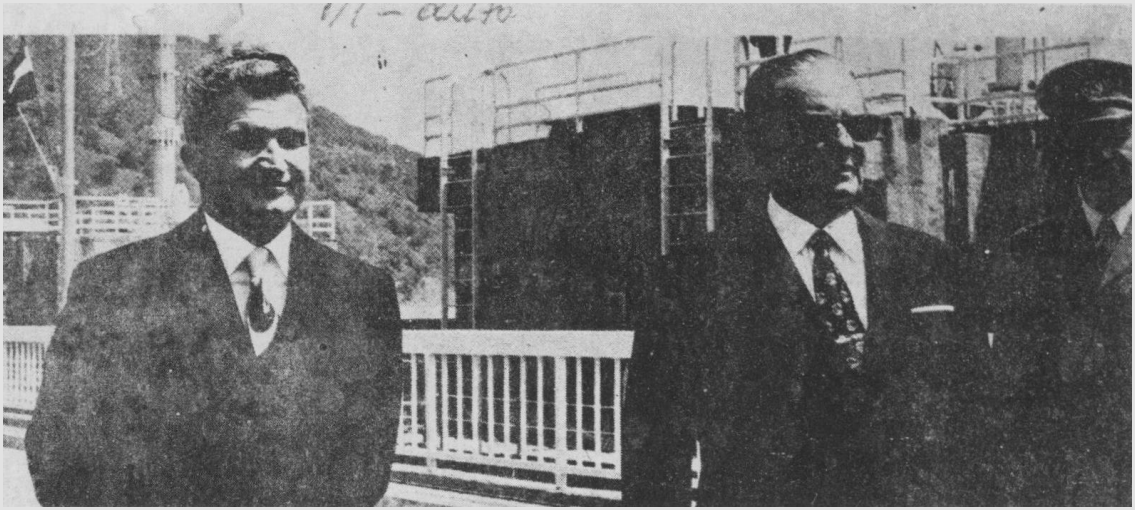

Dictatorii pier, truda popoarelor rămâne

Biserica ortodoxă din Petrinja, dinamitată
de trupele croate – unul dintre cele peste 300 de lăcaşe de cult
distruse în război
(1991-1993)

Din nou, iadul.
Sârbi din Borovo asasinați de croați
(1991)

CUPRINS

NEDUMERIRILE ÎNCEPUTULUI 3

DIN NOU IADUL 6
Documentul nr. 7 (1) 6

RĂDĂCINILE RĂULUI SUNT ADÂNCI 13
În numele lui Dumnezeu, Biserica unește – Biserica dezbină 16
Sârbii in Croația 22
Măcelul din Borovo 27
Între speranță și ură 28
Mai bine să-i ucidem pe toți valahii 31
Oazele liniștii 38
Documentul nr. 3 (2) 42

„SRBE NA VRBE!" 43

POGROM – IUGOSLAVISM – RĂZBOI MONDIAL 51
Documentul nr. 1 (2) 67
Marea deziluzie – Reconcilierea 69

„SALVAȚI IUGOSLAVIA MEA!" 75
Sinuciderea legendei mareșalului 75
Pentru o Serbie mică și slabă 82
Dușmani necruțători 91

Conjurația asasinilor * Ustașa * Y.M.R.O. *
Germania * Italia * Ungaria 104
„Dacă scap... voi trăi o sută de ani!" 124
Documentul nr. 2 (2) 134

ÎNAINTE DE DEZASTRU 138

HOLOCAUST 155

PE TOBOGANUL „UNITĂȚII ȘI FRĂȚIEI" 177
Demolarea iluziilor 185
Marea cacialma 204
„Armata fără țară" 233

EVENIMENTELE, ÎN MOZAIC INCOMPLET 250
Document 250
Vulcanul în erupție 252
Slovenia – Războiul de 8 zile 256
Armata care nu există 262

CROAȚIA – ESCALADAREA RĂZBOIULUI 265
Stenograma unui interogatoriu 265
Vremuri tulburi 270
Desfășurarea luptelor 276
Documentul nr. 5 (2) 278
Amenințătorul provizorat 280
Forțe militare croate 287
UNPROFOR: Forța de protecție O.N.U. 288

DE LA ARMATA POPULARĂ LA ARMATA IUGOSLAVĂ 290

BOSNIA – HERȚEGOVINA 296
Jarul mocnit 296
O tragedie fără sfârșit ? 299
Planul Vance–Owen 306

ÎN LOC DE EPITAF 308
Apel către intreaga lume 310

REFERIRI BIBLIOGRAFICE 321

Redactor : VLAD DORIAN
Coperta : DAN DUMITRESCU
Tehnoredactor : D. ANDREI

Tehnoredactare computerizată : CODRA srl

Coli de tipar 21,5 + 24 pag. planșe

Lucrarea a fost executată la
Tipografia editurii SYLVI
Director tehnic : GETA DINU

Dumnezeu să apere Iugoslavia și să-i spitalizeze de urgență rănile, iar speranțele să i le unească și, mai ales, Dumnezeu să cicatrizeze, să cronicizeze pe dată memoria, spre a opri și, ulterior, spre a interzice iugoslavizarea, invenția cea mai criminală a stăpânilor lumii ...

... se va instaura, între granițele sale, în locul iugoslavizării, un stat liniștit și sănătos, e drept, cu prea mari cimitire și cu prea multe femei îndoliate, un stat care va ști să-și păzească fiii și popoarele de orice diversiune, un stat numit Iugoslavia ...

... Doamne, întoarce-ți privirea asupra însângeratei destrămări. Doamne, iartă și vindecă Iugoslavia ! ...

Adrian Păunescu

ISBN 973-9175-01-5

IUGOSLAVIA

SÂNGEROASA DESTRĂMARE

Lei 3000